SOFİYA TOLSTOY'UN GÜNCESİ

DÜŞÜN

SOFİYA TOLSTOY'UN GÜNCESİ

DÜŞÜN

SOFIYA TOLSTOY'un GÜNCESİ

DÜŞÜN YAYINEVİ
Teşvikiye Cad. 119/2 Nişantaşı-Istanbul Tel 141 67 18

DÜŞÜN YAYINEVİ

Günce Dizisi : 1

SOFIYA TOLSTOY'un GÜNCESİ

Çeviren :
Muzaffer Kuşuloğlu

Kapak : Erkal Yavi

Genel Dağıtım YADA
Divanyolu Dr. Şevki bey sk. No. 6 Kat 1
ISTANBUL
Tel 520 74 72

Kardeşler Basımevi
Istanbul — 1985
Tel 520 69 57

ÖNSÖZ

Yetkin bir Rus uzmanlar topluluğunca, Moskova'da yayımlanan Sofiya Tolstoy'un güncesinin önsözüne, Sussanna Rozanova, Günce yazarının şu sözleriyle başlıyor:

«Ve belki de, gençlik yıllarından beri, bir dâhinin, bir büyük adamın karısı olmak gibi üstün bir yeteneği, zayıf omuzlarında taşıma gücüne sahip olmayana karşı hoşgörülü olunsun.»

Sofiya Andreevna Tolstoy, 1913 yılında çağdaşlarına seslenirken, böyle diyordu.

Ve Rozanova devam ediyor:

«Kremlin sarayı doktorunun kızı Sonya[1] Behrs, 1862 ekim ayının bir gününde ve onsekiz yaşında, Tolstoy kontesi ve çoktan üne kavuşmuş bir yazarın karısı olduğu zaman, alınyazısının olağanüstü niteliğini, hiç kuşkusuz, tahmin ve tasavvur edemezdi. Hem güç hem de yüksek bir yaşam düzeyine getirildiğini, şimdi sadece kocasına karşı değil, gelecek kuşaklara ve aynı zamanda Rus kültürüne karşı, görev ve yükümlülükleri olduğunu, o günlerde bilmiyordu ve bilemezdi de. Doğal olarak cömertçe donatılmış, akıllı, özgür ve olağanüstü bir yaşama gücüne sahip olan Sofiya Tolstoy önemli bir kişiydi.»

Onunla ilgili neler yazılmadı ve daha neler de yazılmıyor. Kimi yazarlar onu bir kurban, bir ermiş kişi, kocasının esin perisi ve ideal eşi olarak kabul ediyor, diğerleri ise tam tersine, onu Tolstoy'un en amansız düşmanı ve ona yaşamı zehir eden bir despot olarak betimliyorlardı.

Bana öyle geliyor ki, bu niteleme ve kanıların hiçbiri

---

1 — Sofiya'nın kısaltılmışı.

kesin olarak doğru değildir. Sofiya Andreevna, çok sayıda üstün nitelik ve o kadar da kusura sahipti: arasıra kusurları, üstün niteliklerini unutturur, arasıra da nitelikleri kusurlarını yok ederdi. Yeğeni Elizaveta Obolenski, onun tuhaf bir kadın olduğunu, birbirine karşıt böyle bir nitelik ve kusur çokluğunun aynı kişide bulunmasının zorlukla düşünülebileceğini söylerdi. Ve tüm üstün nitelik ve kusurları olağanüstü olduğu için, onun yaşamındaki herşey şaşırtıcı boyutlara ulaşırdı.

«İlk zamanlarda Sofiya, özellikle, duygularını dile getirmek, ruh halini anlatmak ve kocasıyla kendisi arasındaki ilişkilerden söz etmek ve salt onları not etmek için bir günce tutuyordu. Leon Tolstoy'un eşi, kocasının kendisini çok aşan, olağanüstü bir kişiliği olduğunu, onun gizemli ve kendisinden ayrı, kendi evrenin varlığını, karısının bilemediği, yaratıcı ve manevi bir yaşantısının bulunduğunu görmeye başladı. Bu durum, onunla avunmak, ona içini dökmek ve ondan destek bulmak amacıyla, Sofiya'yı Güncesine yöneltti. Daha ilk sayfalarda açıklama yapıyor:

«Bu adamın her zaman benim yanımda olacağını, onun en önemsiz duygu ve düşüncelerini bileceğimi, tüm yaşamı boyunca, salt beni seveceğini düşünürdüm.»

Bu ilk anlatımları, kendi açıklamasına göre, «toparlanmak, ağlamak ve erişmek istediklerinin tümünü, güncesine yazmak isteğini yerine getirmek», dert yanmak, kendi kendini incelemek ve suçlamak amacını güder. Tolstoy «Senin ne zaman keyfin kaçsa, hemen günceni yazmaya başlarsın.» derdi. Sofiya Tolstoy'un, yazdıklarını tekrar okuduğu zaman, şunları not etmesi hiç de boşuna değildir:

«Güncesini tekrar okumak çok komik. Ne çelişkiler. Mutsuz olduğuma inanmak. Oysa, benden daha mutlu bir kadın var mıdır? Daha mutlu bir evlilik olabilir mi? Arasıra odamda yalnız kalıyor ve zevkten gülüyorum... Ben güncemi hep, tartıştığımız zamanlar yazıyorum...»

(Rozanova)

Onu çok seven, çok iyi tanıyan, onu kusursuz olarak anımsayan ve onun yaşamı ve karakteriyle ilgili tüm yazıları çok okuyan bir kişi olarak, olanaklar elverdiğince gerçek bir portresini çizmek ve onun kişiliğine uygun bir görüntüsünü belirtmeyi başarmak isterdim.

Annem bana, çocukların bile herşeyin farkında olduklarını anlatırdı. Anne ve babaları kızgın veya keyifsiz oldukları zaman, birbirlerine: «Bak, şimdi güncelerini yazmaya gidecekler» derlermiş.

Pléiade[1] yayınevince yayımlanan, Leon Tolstoy'un Mektupları önsözünde, Michel Aucouturier'nin yazdığı gibi, «Tolstoy'un güncesi, bir kavganın, sürekli bir hoşnutsuzluğun ve sürekli bir kendini aşma gereksinmesinin kesin tanıklığını belirtir» ise, Sofiya Andreevna için günce, içini boşalttığı ve kendisinin de itiraf ettiği gibi, ne yazık ki çoğunlukla, iyilik ve sevinçten yoksun duygularını aktardığı yerdi.

Büyükannem, 1862 yılından, kocasının öldüğü 1910 yılına kadar, güncesini yazdı. 1905 tarihinden, öldüğü 1919 yılına kadar da, ayrıca Euphéme - rides[2] adında bir tür andıç tuttu. Bu notlar tümüyle günceden farklıdır. Anlatım şekli ve tonu değişiktir. Bu metin, günce incelenmeden okunursa iki metin birlikte okunduğu zamanki izlenimden çok farklı olur anlam. Benim kanıma göre Ephémerides'in yapıtı, olağanüstü bir belge oluşturmaktadır. Bunları inceleyen okur, hiçbir ard düşünceye kapılmadan, katkısız bir içtenlik bulur bu yazılarda. Bu sayfalar, Iaznaya Poliana'daki günlük yaşamı, gezintileri, okunanları, ziyaretleri, Tolstoy'un sağlığını, konuşmaları çocuklarla torunların geliş ve gidişlerini anlatır. Andıç tek başına okunacak olursa, eşler arasındaki ilişkilerin, herkesinki gibi iyi ve kötü yanlarıyla bir benzerlik ha-

---

1 — XVI cı yüzyılda, yedi şairden oluşan bir yazınsal topluluğun adı.

2 — Değişik tarihlerin aynı gününde meydana gelen olayların kaydedilmesi.

vasında olduğu kanısına varabilir... Büyükannem, her yıldönümünde, sürekli olarak geçmiş olaylara geri dönüyor. Özellikle son yıllarda, Tolstoy'un ölümünden sonra, daha çok anılarda yaşadı.

Bu notları takvim yaprakları yada bloknotlara yazdı ve çok sonraları ise onları defterlere geçirdi.

Andıcı özellikle ilginçleştiren, büyükannemin, savaş ve devrim sırasında, Iazyana Poliana'daki yaşamını anlatmış olmasıdır.

Sofi Tolstoy, zamanla kendisini daha sık eleştiren, ayıplayan veya suçlayan insanlarla çevrildiğini gördü. O zaman kendini aklama çareleri aramak için güncesine sığınıyor ama ne yazık ki dile getirdiği gerçek her zaman açıkseçik olmuyordu: kocasını kendisinden uzaklaştırmak isteyenlere karşı insancıl bir korunma...

Sofi ve Leon Tolstoy'un (biraz anormal olduğunu söylemeye cesaret edeceğim) bir huyları vardı : birbirinin özel güncesini okumak. Bu huy, onların evlilikleri süresince sürdü. Bu hastalıkları bir sürü kırıklığa ve üzüntüye neden olduğu gibi, hiç kuşkusuz, zaten yeterince karmaşık ve dayanıksız olan ilişkilerini de sadeleştirmedi.

Bu durum, Leon Tolstoy'un evlenmeden önce, bekarlık güncesini genç nişanlısına açıklama kararı verdiğinde başladı. Bu günce o denli buruk ve çetin, o denli ayrıntı ve anlatımlarla doluydu ki, Sofi'yi güncendirdi, şaşırttı ve aşırı kertede yaraladı. Tolstoy neden böyle davrandı? Hiç kuşkusuz, karısı olacak birisine karşı bir namusluluk ve dürüstlük duygusuyla yaptı bunu. Sevişen ve birlikte yaşam sürdürecek olan iki kişinin, birbirleri için zararlı bayağılıklara kadar herşeyi bilmeleri gerektiği kanısındaydı. Günceyi genç kıza okuduktan sonra uykusuz bir gece geçiren Tolstoy kızın evlenmekten cayabileceği düşüncesiyle dehşete kapıldı. Ertesi sabah nişanlısının yanma çok sıkıntılı olarak geldi ama o kendisini kucaklayarak karşıladı. Ve birbirinin kolları arasında ağladılar.

Bununla birlikte, güncenin okunmasından kaynaklanan kırıklık gençkadının gönlünden hiç silinmedi. Bu yüzden ateşlenen kıskançlık kıvılcımı hiçbir zaman sönmeyecekti. Sofiya Andreevna'nın kıskançlığı, Tolstoy'un (evlenmezden önce), kendisinden bir de oğlu olan Aksinia adındaki bir köylü kızıyla aralarındaki ilişkiden kaynaklandı. 1909 tarihli güncesinde, o gene Aksinia yüzünden çektiği üzüntülerden sözediyor. Yaşamı boyunca Tolstoy'la sevdalı bir dostluk duygusuna sahip olan kız kardeşi Tania Behrs'i de kıskanmaya başladı. Savaş ve Barış yapıtında önem ve dikkatle işlediği Nataşa'nın kişiliğinde canlanan Tania'ın ta kendisiydi.

Sofiya Andreevna küçük kız kardeşini kıskanmakta haksız mıydı acaba? Tula'ya yakın bir kasabada, 1863 yılında bir balo verildi. Tolstoy, gebe olan Sofiya'yı evde yalnız bırakarak, baloya gitmek için küçük baldızını davet etti. Tania bu olayı, anılarında şöyle anlatıyor:

«Sonya üzgün, o da gitmek istiyor, sonra Iaznaya'da yalnız kalacağı için ben de üzgünüm.»

Sonya evde yalnız kalınca güncesine şöyle yazıyor:

«Livotçka, baloya Tania ile gitmeye karar verdi, bense ona güzel bir elbise dikmek için uğraştım. Birçok dost ve tanıdık baloya gidecek. Giyinip Tania'yla baloya gittikleri zaman, acı acı ağlamaya başladım ve bütün gece ağladım. O denli tekdüze bir yaşamımız var ki... birden böyle bir fırsat çıkıyor... ve ben bundan yoksun kalıyorum...»

Böyle olayların, ondokuz yaşındaki genç karısını neden üzdüğünü, Tolstoy hiçbir zaman anlayamamıştır. O Tolstoy ki, Nataşa'nın, Kitty'nin ve mükemmel bir şekilde canlandırdığı genç kızların yüreğini ve ruhunu çok iyi anlıyordu, neden karısının duyguları anlaşılamıyordu? Yoksa, karısı sözkonusu olduğu için anlamak mı istemiyordu?

Yine de Ermiş Sofi kutsal gününde, Tolstoy, Sofiya'dan gizli olarak, onun bayramı için, Iaznaya Poliana'ya bir orkestra getirtti. Bu bir sürprizdi, hem de ne sürpriz... *«Sonya'nın yüzünün ifadesini anlatamam»*, diye yazıyor kızkardeşi. *«O yüzde, şaşkınlık, bunun bir düş olacağı endişesi, kendisi de sevinçli olan kocasının yüzünü gördüğünde durumu*

anlayıp heyecanla sevinmesi, hepsi okunuyordu o yüzde. Onun böylesine mutluluktan uçtuğunu görmeyeli çok zaman geçmişti. Yaşamında çok az kıvançlı günleri olduğundan, böyle bir olay onu pek mutlu etmişti, özellikle ve çünkü bu mutluluğu kendisine O vermek istemişti...»

Sofiya Andreevna, Tolstoy'un halka karşı duyduğu sevgiyi bile kıskanıyordu: «*Halkla ilişkisi bana tiksinti veriyor*» diye yazar, «*kıskançlıktan kendimi öldüreceğim*», ve hatta «*Kıskançlık doğuştan gelen bir hastalıktır.*» der.

ŞEYTAN öyküsünün anlatımı onu çok üzdü. Bu eserde, Aksinia'nın sevimsiz imgesi bir köylü kadının aşk öyküsü anlatılıyordu. Başka bir kıskançlık nedeni de, evlilik yaşamının ağır bir dille eleştirildiği ve karı koca arasındaki cinsel ilişkilerin kınandığı KREUTZER SONAT'I oldu. Sofiya Andreevna, doğrudan doğruya kendisinin hedef alındığını ve eleştirildiğini duyumsuyordu. Bununla birlikte, Kreutzer Sonat'ı 1891 yılında sansür kanalıyla yasaklandığında, kendisi, bu yapıtın serbest bırakılmasına izin vermesi için, Çar'a başvurdu. Nitekim Çar, yayın izni verdi. Sofiya kitabın içindekilerden nefret ediyordu, ama bu kocasının yapıtıydı ve kocasını savunmak sözkonusu olduğunda aslan kesiliyordu. Tolstoy'un, Ortodoks kilisesince afaroz edilmesi olayında da aynı tepkiyi gösterdi.

«Bu güncenin paha biçilmez değeri, okuru, Tolstoy'un yaşamı ve yaratıcılığının hemen hemen her evresinde onun kişiliğiyle içli dışlı etmesidir. Günce okuru, değişik yönleriyle Tolstoy'un yaşam havasının içine sokmakta ve az bilinen hatta hiç duyulmamış olaylar sayesinde, onun yaşam öyküsünü zenginleştirmektedir.» (Rozanova)

Sofiya Andreevna'nın güncesi ve daha doğrusu eşlerin günceleri okunduğu zaman, her ikisinin de birçok anlayışsızlığı, kusurları belirlenir, kışkırtıcı ve çoğunlukla acımasız tartışmalara tanık olunur. Bununla birlikte —ve bence en önemlisi bu— bu sayfalar arasında, kırksekiz yıl süren evlilik yaşamlarında onları birbirlerine bağlayan gerçek ve engin sevgi de görülür. Üzülürler veya sevinirler ama bu sev-

giden vazgeçemezler ve sürekli birbirlerinin düşünce ve gönlünde bulunurlar.

İyi ama, kendisinden onaltı yaş büyük olan kont Leon Tolstoy ile evlenen bu Sofiya Behrs kimdi? Sivastopol, Kozaklar, Çocukluk ve Yeniyetmelik, Evlilik Aşkı v.b. yapıtları nedeniyle daha şimdiden üne ulaşmış bir yazar olan Tolstoy, annesinin gençlik arkadaşıydı. Sonya'nın babası doktor Andre Behrs saray doktoruydu; anne ise Rus aristokrasisi kökenliydi. Kremlin sarayında oturuyorlardı; ailesi birbirine bağlı, neşeli ve hareketliydi. Sekiz çocuğun ikincisi olan Sofiya güzel, zarif, esmer ve parlak menekşe gözlü bir kızdı. Eğlence ve süslenmeyi sevmekle birlikte, kültürlüydü, piyano çalıyor, yabancı diller biliyor ve şiir yazıyordu. Behrs ailesi zengin değildi, çocuklar başlarının çaresine bakabiliyor, yemek pişirmesini biliyor, kızlar kendi giysilerini dikiyor ve küçük kardeşleriyle de uğraşıyorlardı. Sevgiye dayalı olarak iyi bir uyum içinde yaşıyorlardı

23 eylül 1862 tarihinde ise, doktor Behrs'in ikinci kızı, Kremlin kilisesinde kont Tolstoy ile evleniyor. Birbirine delicesine âşık olan yeni evliler, törenden hemen sonra, rahat ve lüks bir landoyla yola çıkıyor ve iki gün süren bir yolculuktan sonra Iaznaya Poliana'ya geliyorlar. Orada, anne ve babaları öldükten sonra küçük Tolstoy'ları büyüten, Tolstoy'un halası Tatiana Aleksandrova tarafından karşılanıyorlar. Kardeşlerinin en küçüğü olan Leon Tolstoy annesini[1] hemen hiç anımsamıyor.

Demek, şu «Tantin», Tolstoy'un ağabeyi Serge ile birlikte onları, Rus geleneklerine göre, kapının eşiğinde karşılıyor, ekmek ve tuz sunuyorlar ve mucizeli bir ikonla kutsuyorlar. Daha sonra Tantin, genç kontese, törenle evin, kilerin ve dolapların koca anahtar demetini teslim ediyor. Sofiya Andreevna bu anahtar demetini kuşağına bağladı ve ölünceye kadar da yanından ayırmadı. Sofiya Tolstoy'un Iaz-

1. Tolstoy iki yaşındayken annesini, dokuz yaşında da babasını kaybetti. (Ç.N.)

naya Poliana'daki yaşamı böylece başlıyordu. Bu yaşam, ancak elliyedi yıl sonra gene aynı yerde son bulacaktı.

Sofiya Andreevna mutlu olmayı gerçekten biliyor muydu? Korkarım ki bu onun için olanaksızdı... Kızkardeşi ve gizdeşi olan Tania anılarında: «*Sonya hiçbir zaman bütünüyle kendini mutluluğa bırakmayacak. Sanki bu mutluluğa güvenemiyor; ne onu benimsemeyi ne de ondan yararlanmayı biliyordu.*» diyor. Kendisi de kardeşine yazdığı bir mektupta şöyle diyor:

«Her yerde ve herşeyde neşe bulmak, imrenilecek yeteneğinden ötürü, *sen ne denli mutlusun Tania. Benim için hiç de öyle olmuyor; ben tam aksine, neşe ve mutlulukta hüzün buluyorum.*»

Kendini suçlayarak ve mutlu olmayı bilmediği için ilişkilerini ve yaşamlarını zehir ettiği kanısıyla kocasından özürler dileyerek, yaşamı boyunca, bu huyundan ötürü acı çekti. Kocasının kendisinden uzaklaştığını görmekten korkuyor ve hiçbir kişi tarafından sevilmediğini sanıyordu. «*Ben herkesi sevdiğim halde niye beni kimse sevmiyor?*» diye not etmiş 1891 de. 1898 de ise: «*Ben içe dönük olmayı sevmiyorum, kendimi değil insanları seviyorum.*» Tolstoy Pascal'ın: «*İnsan kendinden iğrenmeli*» tümcesini aktardığında, Sofiya hemen yanıtı yapıştırıyor: «*Ben kendimden o denli iğreniyorum ki...*» Bereket versin, hep böyle değildi. Arasıra sahip olduğu şeyler için sevinmesini bilirdi: kocası, çocukları, yaşayış tarzı gibi. «*İlişkilerimiz, çocuklarımız, yaşamımız ve herşeyden o denli mutluyuz ki...*» (1886). Bütün yaşamı boyunca da, «mutlu olmak için» ve usa uyarak ciddi çabalar gösterdi. Oysa, doğal duygular değil, yeterince usa vurma ve çaba gerek.

Aslında, Sofiya Andreevna'nın yakındığı yapacak bir işi olmayışı, çok sürmedi. Az sonra çocuklar doğdu, onların eğitim sorunları ortaya çıktı; dadılar, İngiliz mürebbiyeler ve eğitmenler tutuldu. Ev, Tolstoy'la tanışmak ve konuşmak amacıyla, dünyanın dört bucağından gelen davetli ve davetsiz konuklarla dolup taşıyordu. Onları yedirip yatırmak gerekiyordu. Birkaç saatliğine gelenlerin çoğunluğu haftalarca

kalıyordu. Her zaman konuksever olan Sofiya, konukların rahat etmeleri için elinden geldiğince çaba harcıyordu.

Herkesin uyduğu bir gelenek sonucu, bütün yaz, kış yiyecekleri hazırlamakla geçiyordu. Lahana ve salatalık turşuları kuruluyor, bir sürü çilek ve ahududu reçeli yapılıyor, mantar kurusu yada salamurası hazırlanıyordu. Evliliklerinin ikinci yılının sonunda Sofiya, otlar bürümüş olan ve çöplük haline gelen, evin yanındaki toprağı tarıma elverişli duruma getirmeye karar verdi. Bu bahçeye bir sürü çiçek dikti ve yollar yaptı. Tolstoy onun uğraşısına, anlayışsızlık ama hoşgörüyle bakıyor: *«Bu yaptıklarının neye yarayacağını anlamıyorum, önceleri yaşantı daha iyiydi...»* diyordu. Sofiya Andreevna'nın kocasına karşı olan anlayışsızlığından çok sözedildi, ama bunun tam tersi de gerçek değil mi acaba?

İlk zamanlar Sofiya Andreevna'yı korkutan Iazniya Poliana, yıllar ilerledikçe onun gözünde değer kazanmaya başladı. Köşe bucak her yerini tanıdı ve sevdi. Nice yeşillik, çiçek ve meyve ağacı dikti... Bezgin olduğu zamanlar, uzun gezintiler yapar, sevdiği yerlerde oyalanır ve böylece iç sıkıntısını yatıştırmak isterdi.

Gelecek kuşaklar için çok önemli bir tutkusu, gerçek bir fotoğraf çekme yeteneğine sahip oldu, resim yapmasını da öğrendi. Onun çekip banyo ettiği değerli ve güzel, sekiz yüzden fazla fotonun negatiflerini halâ korumaktayız. Epey büyük olan Iaznaya Poliana kitaplığı, onun emek ve özeniyle kataloglanmış ve düzenlenmiştir. Zor bir uğraş, çünkü her dilde yeni yeni yapıtlar her yıl başkaları arasma katılıyordu. Çok sayıdaki hizmetçi ve uşakların çalışmalarını gözetiyor, bütün aile için biçip dikiyor ve kocasının sadece, çok ünlü «iş gömleklerini» değil, pantalon, pardösü, takkelerini de dikiyordu. Malikanenin hesaplarını tutan da o, hastalara bakan da oydu; bir sürü köylü gelip ondan dertlerine çare bulmasını isterlerdi; bu konuda çok özel bir seziye sahip olduğu gibi tıp kitapları da okurdu.

Tolstoy hastalanınca, onu başka birisinin bakıp tedavi etmesine hiç izin vermezdi. Çok geceler sabaha kadar onun baş ucundan ayrılmaz, yemeklerini de kendi pişirirdi. Tolstoy,

yarı şaka yarı ciddi, «Ben hastalıktan çok karımın zorbaca bakımından korkuyorum» derdi. «*Doktorun kalıtı, demek* kızına geçmiş» demeyi severdi. Kocası hastalandığında tümüyle kötümser olan Sofiya en kötüyü öngörürdü. O zaman, çok kez canını sıkan çekişme, tatsızlık ve aşağılamaları unuturdu. Çünkü O hastaydı — kocası, biricik aşkı — ve dua eder, umudu kırılır, hem Tolstoy'a hem kendine, değişeceğine, artık anlayışlı ve cana yakın olacağına söz verirdi. Onun gözünde, bu dünyada kocasının sağlığı ve iyileşmesinden daha önemli birşey yoktu. Daha gençliklerinde bile hep onun ölmesinden korkar ve onsuz yaşayacağı düşüncesi ile ürperirdi.

Evliliklerinin ilk günlerinden beri ve kırkbeş yıl boyunca, Sofiya Tolstoy için en önemli ve de en isteyerek yaptığı şey, kocasının yapıtlarını kopya etme görevi olmuştur. Yapıtların suretini çıkarırken gerçekten yararlı olduğu kanısına vardığını söylerdi. Kızkardeşine yazdığı mektupta «*Evet ben gerçek bir yazar eşiyim*» der. O salt, bir sekreter değil aynı zamanda «yapıt ortağıydı». Tolstoy, karısının düşüncelerine çok önem verir, Diriliş yapıtı da dahil, onun öğüdüne uyarak, metinde değişiklikler de yapardı. Kızları ve bir sekreter yardıma gelinceye dek kopyacılık görevini, yıllarca tek başına sürdürdü. Tolstoy'un roman kahramanları, onun için arasıra sevilen, arasıra eleştirilen birer eski dost olmuşlardı. Onları heyecanla izler, sabırsızca «arkası»nı beklerdi.

Savaş ve Barış yapıtının asıl metnini kendisinin kopya etmesiyle ilgili olarak, kocasına yazdığı bir mektupta, duygularını şöyle dile getiriyor: «*Gideceğin gün sen bana «Sen benim yapıt ortağımsın» demiştin. Sana yardımcı olabilmek için sabahtan akşama kadar yazmaktan mutluluk duyarım.*» Bir sürü düzeltmelerle dolu sayfaları temize çekerken kocasının yapıtına «katkıda» bulunuyordu ve böylece, onun uğraşıları arasına giriyor ve ona yakınlaşmış oluyordu. Güncesinde ise «Arasıra bana, yazarlık düşünce ve tasarılarını açıklar, ben onu anlar ve bu durumdan hep mutlu olurum» diyor. 1866 Kasım'ında da: «*Şimdilik, tüm zamanımı, Liova'nın romanını kopya etmeye ayırıyorum... Onun düşünceleri ve yeteneği kadar beni etkileyen başka birşey olamaz... Çabuk yazıyorum.*

Bu romanı, olayların akışını kavrayabilmek için yeterince hızlı ve üzerinde düşünmek, iyice anlamak, her düşünceyi çözümlemek için gerektiği kadar ağır okuma yeteneğine sahibim. Arasıra bu yaptı birlikte konuşuruz ve, nedenini bilmiyorum (ama gurur duyuyorum), bana güveniyor ve eleştirilerime önem veriyor.» imlemesi. (Rozanova)

Tolstoy'da kağıdı idareli kullanma huyu vardı. Kağıt harcadığı için hep üzülür ve her sabah, çalışma masasının üstüne Sofiya tarafından özenle yerleştirilen temiz beyaz kağıtlara dokunmaz, çöp sepetinden, buruşuk eski zarfları çıkararak, onları önce boylamasına sonra da enlemesine, bastıra bastıra yazdığı kelimelerle doldururdu. Karısının hazırladığı kağıtları kullanırken bile, onları katlar, buruşturur sonra düzeltirdi. Provalar kendisine gönderildiğinde onları baştan sona düzeltirdi, bu da yeniden yazmak gibi olurdu. Bu düzeltmeleri okuyabilmek ise güç bir uğraşı idi. 1897 yılında, karısına yazdığı bir mektupda: «Tanya (kızları) kopya işine başladı, ama senin güzel elinle boy ölçüşemez.» Bu tür övgülerin Sofiya Andreevna'yı ne denli sevindireceğini düşünün...

Günün bir sürü uğraşıları bittiğinde, akşam genellikle, masasının başına oturur ve gece yarılarına kadar, inci gibi ve açık seçik yazısıyla kopya etme görevini sürdürürdü. Sonra yatar ve ertesi sabah yeni bir uğraşı gününe başlamak üzere kalkardı. Akşamları Savaş ve Barış, Anna Karanina'nın kişileriyle birlikte olur, Ivan Illiç'in ölümle savaşmasını yada Hacı Murat'ın serüvenleri izlerdi. Anlamasa veya beğenmese de, Tolstoy'un dinsel ve felsefi yapıtlarını da kopya ediyordu.

Aile 1881 yılında, kış için Moskova'ya yerleşti, Tolstoy orada bir ev almıştı. Bu karar birkaç yıl önce aralarında anlaşarak alınmıştı ama, gene de onların yaşam biçimlerinde köklü bir değişme yaptı bu taşınma. Üstelik Tolstoy'un «bunalım» dönemine rastladı.

Moskova'da, Sofiya Andreevna çocukların öğrenim işini düzenledi, kızı Tanya ile baloya gitti, konser ve tiyatroların titiz bir izleyicisi oldu. Gerçekten monden bir yaşam sür-

meye başladı, bu durum da karı koca arasındaki anlayışsızlık uçurumunu daha da derinleştirdi. Tolstoy tutkuyla gerçeği araştırıyor, karısı ve çocuklarının yaşam biçimine üzülüyordu ama Sofiya onu anlamıyordu. 1882 de ona yazdığı bir mektupta: Seni çok sık düşünüyorum ve içim sızlıyor, çünkü mutlu değilsin gibi geliyor bana. Senin için kaygılanıyor ve bir tür şaşkınlık duyuyorum. Niçin? Hangi nedenle?» Kocasının iç sıkıntısının önemini kavramıyordu. Bu konuda annem, «Tartışa tartışa, çekişe çekişe, açıklama yapa yapa ve tekrar uzlaşa uzlaşa, haftalar, aylar, yıllar böyle geçip gidiyordu.» diye kaydediyor. Tolstoy'un «günden güne daha üzgün ve içine kapanık» olduğunu da belirtiyor.

Yazın aile Iaznaya Poliana'ya dönünce, yaşam daha içli dışlı, daha düzenli ve daha sade bir duruma dönüşüyordu. 1885 yılı yaz boyunca Tolstoy bir oyun düzenledi: hafta içinde, bir mektup kutusuna, aile bireyleri ve dostlarıyla ilgili, şiirler, eleştiriler ve bilmeceler konuyor. Hafta sonunda bir masanın etrafında toplanılıyor ve kutudan çıkanlar yüksek sesle okunuyordu. Hepsi imzasızdı ama çoğunluğun Tolstoy'un kaleminden çıktığı sanılıyordu. İşte karısı için yazdığı: Iaznaya Poliana'nın En İyileri bölümüne: «Sofiya Andreevna: Seneque[1] Hiç büyümeyecek olan yüzelli çocuğa sahip olmak.»

Iaznaya Poliana halkı neyle oyalanır sorusuna, yanıtı: «Sofiya Andreevna, ünlü bir kişinin karısı olmakla oyalanır, fakat bazı şeyler için tüm enerjisini harcaması gerektiğini düşünür, özellikle çilekler için.» Iaznaya halkı neden ölür: «Sofiya Andreevna, küçükler hasta olduğu ve Ilya, kendisinin uygun bulmadığı oyunlar oynadığında, ölür.»

Iaznaya hastahanesindeki ruh hastaları listesi konusunda yazdıkları «Sofiya Andreevna, kendi halinde zararsız hastalar koğuşundadır ama arasıra diğer hastalardan ayrık tutulmalıdır. Petulanta Toropigis Maxima hastalığına tutulmuştur. Deliliği, herkesin kendisinden birşeyler yapmasını is-

1. Latin filozofu, Neron'un lalası. (Ç.N.)

tediği ama onun bu istekleri karşılayacak zamanı olmadığını sanmasıdır. Hastalığın belirtileri: Dile getirilmemiş problemleri çözmek, kimsenin kendisine sormadığı soruları yanıtlamak, açıklanmayan istekleri yerine getirmek. Tedavi: ağır bir iş. Reçete: Onu, yapmacıklı ve monden kişilerden ayrı tutmak.»

Oysa, Tolstoy ailesi içinde, umduğu anlayışı bulamıyor ve gitgide bir düşün ustası, bir yaşam yol göstericisi aramaya gelen kişiler etrafını sarıyordu. Bu kişilere aile arasında, silikler, adı takılmıştı. Çoğunlukla, basit ve alçakgönüllüydüler. Tolstoy git gide Moskova'da daha az ve Iaznaya Poliana'da daha çok oturmaya başladı. İki büyük kızı, annem ve Maşa, onu izlemeye başladılar. Orada, doğanın göbeğinde, onu saran kaygı, biraz olsun azalıyor, Hazreti İsa'nın öz öğretisi git gide kaygılarını dağıtıyordu.

1895 yılında Tolstoy'ların başına korkunç bir felaket geldi: yedi yaşındaki en küçük çocukları Vaneçka, kızıl hastalığından öldü. Vaneçka olağanüstü bir duyarlığa ve ender rastlanır bir zekaya sahipti, ona herkes hayrandı. Tolstoy bu çocuğunda kendi yeteneklerini sürdürme olasılığını görürdü. Annenin umutsuzluğu ve üzüntüsü o denli korkunçtu ki az daha aklını kaçırıyordu. Kendini ibadete vermesi de derdini unutturamıyordu. İyi ki, birden kendini müziğe vererek biraz olsun huzur bulmayı başardı. Müzik dinlediği yada çaldığı zaman üzüntüsü azalıyordu. İşte bu sıralarda, piyanist ve besteci Sergey Ivanoviç, Sofiya'ın hasta ruhunda bir fırtına kopmasına neden oldu.

O ufak tefek, beceriksiz, özellikle kadınlar yanında utangaç kırk yaşlarında bir adamdı. Öyle anlaşılıyor ki Sergey, önceleri Sofiya'nın marazi gönül ilişkisini önemsemedi yada müzik tutkusu olarak yorumladı ve mutsuz kadının yakınmalarını sabırla dinledi. Bu zavallı yüreğe düşürdüğü ateşi bilemiyeceği gibi, durumun farkında olan ve çok tedirgin olan Tolstoy ve çocukların aksine, birşey de farketmedi.

Oysa, Rozanova'nın yazdığı gibi: «Sofiya Tolstoy ancak —oda kısa bir süre— üst üste üç yaz Iaznaya Poliana'da oturan Taniev'in çaldığı müziği dinleyerek üzüntüsünü hafifle-

tebiliyordu. Bu sanatçıya karşı duyduğu hayranlık, unutma isteğini ve benliğini saran karma karışıklık duygusundan kurtulma çabasını kolaylaştırıyordu. Çok yıllar sonra, Yaşamım kitabını hazırlarken, belleği onu eski acı dolu günlere götürür: «Taniev'in çalışını dinlerken, bende uyandırdığı garip duyguyu anımsıyorum. Üzüntüm ve özlemim kaybolur, gönlüm rahatlar, mutlu olurdum. Piyanonun sesi kesilir kesilmez gönlüm hüzünle dolar, yaşamıma son vermek istek ve umutsuzluğu yinelenirdi.» Bununla birlikte, (çok kez güncesinde de açıklar) bu suçluluk, şeytana uymamasına karşın, ona çok acı çektiriyordu.

Ama kuşkusuz, günün birinde Tolstoy'un duygularını farketmiş olacak ki, müzisyen, yazarla arasındaki iyi ilişkileri sürdürmeye özen göstererek, ziyaretleri seyrekleştirdi. Zamanla etkinliği azalmakla birlikte, Sofiya, ona karşı duygularını uzun süre korudu. 1915 yılında Taniev öldüğü zaman Sofiya Andreevna bu olayın onu «çok etkilediğini, üzülmemesinin elde olmadığını» andıcında belirtir. Onun ölümünden önceki uzun yıllar gerek güncesinde gerekse andıcında Taniev'den nadiren söz eder ve sadece bir müzisyen olarak anımsardı onu.

Yaşamı boyunca, Sofiya Tolstoy, onüç çocuğundan yedisinin ölümünü gördü. Bunlardan dördü ufak yaşta öldü. Sonra, 1895 de Vaneçka'nın trajik ölümü. Maşa 1906, Andriuşa 1916 da öldüler. Çocukların ölümleri onun için birer yıkım oldu. Onları tutkuyla sever, her dertlerine koşar, sık sık onları görmeye gider ve kocası onlarla yeterince ilgilenmediği zaman kızar öfkelenirdi. Küçüklere karşı gerçek bir tutkusu vardı. Bu tutkusu yüzünden karısına takılan Tolstoy: «Senin için, sürekli olarak karnı ağrıyan bir lastik çocuk yaptırtacağım, o zaman belki mutlu olursun» derdi. Güncesinde «dokuz çocuğumun bizim gibi iki ihtiyarla bir masa etrafında toplanması mutluluğundan» söz eder. Arasıra, devamlı gebeliğinden yakınmasına karşın, yeni çocukları olmadığı için üzülürdü. Yaşlılığında, çocuklarının küçüklüklerini anımsamayı severdi: «Onlardan temizlik, saflık, sağlık ve

umut yayılıyor» derdi. Ölümü düşündüğü zamanlar, öteki dünyada çocuklarıma kavuşacağım derdi.

1901 de şunları yazıyor: «Ben genellikle erkekleri sevmiyorum; fizik bakımından beni ilgilendirmiyorlar, onlardan tiksiniyorum bile. Benim için değerli olabilmesi ve onu her haliyle sevebilmem amacıyla, ben bir tek erkeğin, uzun bir süre ruhunu ve yeteneğini sevmeliydim.» Sevişmenin fizik yönü onu iğrendiriyordu: «Onun nazarında bu çok önemli ben ise hiç önemsemiyorum...» 1903 de: «Sevecenlikle yanağımı okşadı, bir çocuğu okşar gibi ve bu babaca sevgi beni mutlu etti...» diyor. Yaşamı boyunca sevecenlikle ilgili davranışlara çok değer verdi. 1890 yılına ait güncenin sayfaları arasında, kuru bir çiçek vardır ve yanında da şu not: «Bu çiçeği bana Lev Nikolaileviç getirdi.»

Sofiya Andreevna kuşkusuz bir beniçinci idi ama hiç de bencil değildi. Bana öyle geliyor ki, beniçinciliği yıldan yıla artarak evlilik yaşamı sonunda en üst düzeye çıkmasına karşın, o başkalarını düşünür bir özgeciydi bile. Tolstoy, delilik, beniçinciliğin çok aşırı bir gösterisinden başka şey değildir, demeyi severdi. Karısının sinir bunalımları, git gide delilikle burun buruna geliyordu. Daha 1891 yılında Sofiya, sinir bunalımlarından ve yakında öleceğini sanma duygusundan söz eder. Birçok kez intihardan sözeder ve yaşamına son vermeye yeltenir: donarak ölmek için karların içine yatar, kendini Iaznaya Poliana gölüne atar, zehir içmeye kalkışır. Hepsinde de kolaylıkla kurtarılır ama bu kendini öldürmeye kalkışmaların içten olup olmadığını kim söyleyebilir? O «kötü ruhların» Tolstoy'un egemenliği altında olduğunu ve ona yaklaşanların telef olduğunu sanır. Nabzı 120 atar, sızlanır, tedirgin olur ve uyuyamaz. Aile, uzman doktorlar çağırır, histeri teşhisi konur, ilaçlar verilir ama bir işe yaramaz. Genellikle delireceğinden çok korkar. Güncesinde, çelişkilere düşer, başı bunalır, bir ruh halinden diğerine geçer. Tolstoy ona yardım etmek ister, ona acır ama boşuna. 1895 ona şunları yazar: «Güneşin batmak üzere olduğu böyle bir dönemde bizdeki bu duygu çok garip. Bu durum sadece senden ve benden gelen anlaşmazlık bulutlarının ışığı donuklaştırma-

sından ileri geliyor. Bu bulutlar, akşam olmadan dağılacaklar ve yaşlılığımız berrak ve ışıklı olacak. Bıkmadan ben bunu umuyorum.» Ne yazık ki yaşlılık git gide daha karamsar oluyordu. 1910 da, yeni tıbbi müdahalelere karşın, Sofiya Andreevna'nın sağlık durumu gerçek bir saçmalamaya dönüşüyor, yüreği ve düşüncesi sitem ve gücenmelerden ötelere gidiyordu. O sıralar sekseniki yaşında olan Tolstoy'un, Çertkov ile cinsel ilişkileri olduğundan şüphelenene kadar ileri gidiyordu. Onları gözetliyor, kapı ardından dinliyor, Tolstoy'un güncesi, vasiyetnamesi, telif hakları konularında kaygıya düşüyordu.

Kendi güncesi, onu kıvrandıran, telaş ve heyecanlı durumlarına ayrılmış sayfalarla doludur. Iaznaya Poliana'da, dünyanın en büyük yazarının çevresinde, her biri kendisine dert yanan, kişiliği, yazınsal mirası, el yazmaları ve güncelerinin korunması konularında hak iddia eden, karşıt kampların amansız mücadelesi sergileniyordu. Tolstoy bizzat kendi, «Tchertkov beni bu savaşa sürükledi ve bu mücadele bana çok zor ve iğrenç geldi» itirafında bulunur. (Rozanova)

«Silikler» Sofiya Andreevna'yı sevmezler. Tolstoy'un karısını sorumsuz tutmasını kabul etmezler ve onun hastalığını küçümser ve kocasının onunla ilgili acıma duygusunu yok etmek için uğraşırlar. Rus halkı için «acıma» ile «sevme» eşanlamlıdır, Tolstoy'un Sonya'ya acıyıp acımadığını Allah bilir... Tolstoy güncesinde çoğunlukla onun sağlığıyla ilgili kaygılarını kaydeder ve bu kaygılar, Iaznaya Poliana'dan ayrılacağı zaman yaklaştıkça da artar. Son yılında, Tolstoy güncesinde durmadan onun sağlığından bahseder, hem de biraz acı ve kırıcı olarak ama hassaten umutsuzluk ve acıma duygusuyla. Karısından ayrıldıktan sonra bile karısı için kaygılanır ve bu durumu çocuklarına anlatırdı. Ölmezden önce, anneme söylediği son sözlerinden birisi şu olmuştur: «Sonya'ya çok iş düşüyor, iyi önlemler almamışız.»

1935 yılında, onların ölümünden yıllar sonra, dayım Sergei (Serioja), Roma'da bulunan anneme şunları yazıyordu : «Hiç kuşku yok ki, annemiz hastaydı ve ağır bir histeriye yakalanmıştı. Diğerlerinin bunu kabul etmemeleri şaşılacak

şey. Annemizi en iyi tanıyan babamızdı. O, annemizin, herşeye karşın yalnız ve mutsuz olduğunu anlıyordu. Ona acıyor ve onu seviyordu.»

Şayet, Tolstoy'un düşünü kurduğu, yaşamlarının düşkünlük günlerinde, karı koca, konuşmak, anlaşmak için yalnız kalsaydılar, Şayet, etraflarını sürekli olarak saran, güncelerini okuyan, mektuplarını gözden geçiren ve düşünce ve kararlarını (çoğunlukla hırçınlık ve bayağılıkla) açıklayan kişiler bulunmasaydı, Tolstoy'un Iaznaya Poliana'dan kaçıp, Astapovo gar şefinin küçücük evinde son nefesini vermesi düşünülemezdi bile.

«...Tolstoy'un yapıtlarının tümünün yayımlanması 1885 tarihinden itibaren yapılmaya başladı, çok kez karısının işi redaktörlük, metin düzenleyiciliği ve düzeltmenlik görevlerini yerine getirmekti. Sekiz baskıyı hazırladı ve yayımladı ki bunlardan sonuncusu yani 1911 baskısını, hasta ve bunalım içindeyken, provaları tekrar okuyup düzeltmeleri de yaparak yayına hazırladı. Kişi ve de yazar olarak Tolstoy'un yaşam öyküsünü inceleyen yazarların isteklerini yerine getirir ve gönüllü olarak, onlara bilgi ve belirlilikler sağlayarak yardımcı olurdu... Sorularını bizzat Tolstoy'un kendisinin yanıtladığı Biriukov bile, hazırladığı anıtsal yaşamöyküsü için, yazarın aile arşivinden yararlanıyor ve Tolstoy'un karısına danışıyordu. Sofiya Andreevna, Tolstoy hakkında yazılan herşeyi büyük bir dikkatle izliyor, gazete ve dergilerde çıkan tüm yazıları okuyor ve yanlışlara kesin bir biçimde karşı çıkıyordu.» (Rozanova)

Ben anneannemi, daha doğrusu o beni, doğduğum günden beri tanıdı. Çünkü ben, Iaznaya Poliana'da, büyükbabamın ve bütün çocukların doğduğu divanın üstünde dünyaya geldim. 1914 yılına dek babam, Mikail Sukhotin'in mülkünde, ailemle birlikte yaşadım, ama sık sık ya biz onlara gidiyor, yada anneannem ve büyükbabamlar bize gelirlerdi. Biz anneannemle çok içli dışlıydık. 1910 da şöyle yazar: «Bütün günümü, torunum Taneçka ile birlikte geçirdim. Birbirimizi çok seviyoruz.» Tolstoy da: «Taneçka Babuşka'sını seviyor, çünkü Babuşka, onunla ciddi ve içtenlikle oynuyor» derdi.

Babam 1914 yılında ölünce, annem, tek çocuğu beni de alarak, Iaznaya Poliana'da, annesiyle birlikte yaşamaya karar verdi. O sırada anneannem ile aramızdaki ilişkiler günlük ve coşturucu bir durum aldı. Benimle çok ilgilenir, bana Fransızca ve Almanca öğretir ve bana piyano dersleri veriyordu. Ve daha ilginci, bana ömrüm boyu unutamayacağım, çok önemli bir çok şey daha öğretti: Iaznaya Poliana'yı sevmeyi, bahçenin ve ormanın köşe bucağını bilmeyi, orman menekşelerinin, turfanda çilek, mantar ve kardelenlerin nerelerde bulunacağını öğretti. Leylaklar arasındaki kuş sesinin bülbül şakıması ve geleneğe göre her yıl 9 martta gelen toygarın cıvıltısı olduğunu anlamayı da ben ondan öğrendim.

Onunla uzun gezintilere çıkardım. O bana, geçmişten, büyükbabamdan sözeder ve arasıra ağlardı. En çok yeğlediğimiz gezinti, orman içindeki büyükbabanın mezarına gitmekti. İlkbaharda, yeni açan çiçekleri ve mügeleri, yazın, kocaman şakayik veya gül demetlerini, sonbaharda kırmızı ve altın sarısı yaprakları, kışın ise, anneannemin evde yetiştirdiği sümbül saksılarıyla çam dallarını, büyükbabanın mezarına götürürdük. Bir zamanlar Tolstoy'un atla yada yaya gezintiler yaptığı Iaznaya Poliana ormanı ortasındaki bu ıssız tümseğe, kocasının mezarına yaptığı ziyaretleri onu nasıl düzenleyip süslediğini, anneannem, uzun uzun ve sürekli olarak andıcında anlatır. Her tarafı kar kaplayınca, kuşlara yem vermeyi alışkanlık haline getirmiştik. Onlara ekmek kırıntısı ve küçük tohum taneleri serpiştirir sonra da bir banka oturur sessizce onları seyrederdik.

Yazın, en güzel ve zor bulunur orman ve kır çiçeklerini, sonbaharda en olağan dışı renkli ve alacalı yaprakları bulmak için dolaşır ve bulduklarımızı anneannem onları ya türlü şekillerde düzenler yada albümlere yapıştırırdı. Onun uğraşıları sonucu, bölgenin güzel bir bitki kolleksiyonu oluştu.

Akşamları, salondaki yuvarlak masanın etrafına oturur, yüksek sesle okunanı dinlerdik, anneanne ise ya dikiş diker yada yama yapardı. Çok yorgun olduğunda ise iskambil falına bakardı.

Çocuklar için bir çok resimli küçük kitap yazmıştı. İsim bulma ve grup çocuk oyunları icadederdi. Çok yeğlediği oyunlardan biri de «Haylaz çocuk ve dalavereci ortağı» idi: anneannenin, tahtadan yapıp boyadığı oyuncak bebeklerin serüvenlerini her akşam yeniden türetirdik.

Anneanne, bu denli düş gücüne sahip olmasına karşın nükteden anlamazdı. Oğlu Ilya, «Annem şakadan anlamaz» der. Kendisi de güncesinde, gülmesini bilmediğini ve nükteden anlamadığını söyler. Bununla birlikte hırçın ve asık suratlı değildi. Çok konuksever ve konuşkan olmasına karşın, edeb dışı bulduğu için cinaslı konuşmaları duyduğunda hoşnutsuzluğunu gösterirdi, bu yüzdendir ki Henri Murger'in Derbeder yaşam adındaki romanını «utanç verici» olarak nitelemiştir. Şiiri çok sever birçok dizeyi ezbere bilir, Nekrassov'dan parçalar okurdu: «Yanımızda bulunmalarıyla yolumuzun aydınlatan değerli arkadaşlar, hüzünle onlar artık yoklar deme, iyilikle hatırlayıp, bir zamanlar buradaydılar de.»

Ben anneanneyi hiç aylak görmedim. Kocaman ellerinin işaret parmakları, yorulmak bilmeden sürdürdüğü çalışma sonucu, biraz kıvrıktı. «İstirahat bir uğraşıdan diğerine geçmektir» demeyi severdi.

Günün önemli bir bölümünü, bütün mektupları okuyup kopyasını çıkarıp tasnif ve tanzim etmekle geçirirdi. Daha sonraları yayınlanan, «Leon Tolstoy'un karısıyla yazışmaları» eserinin uğraşılarını ona borçluyuz. Gazeteleri tasnif eder, basın kupürleri toplar ve kocasıyla ilgili bütün makaleleri bölümlerdi. Bir albüm biçiminde yayınlamayı amaçladığı değerli fotoğraflarını da düzenlerdi. Tolstoy hayattayken başladığı, yaşam öyküsünü de yazmaya devam ediyordu: Benim Yaşantım, eserinin bazı parçalarını kocasına da okuduğu ve andıcında «L.N. onları beğenmişti» dediği kayıtlıdır. Akraba ve dostlara da bölümler okur ve «onların da beğendiklerini» söyler.

Samimi miydi acaba? Pek sanmıyorum. Özellikle, kendisine çok güven beslediği oğlu Serioya'nın düşüncelerini oku-

duktan sonra: «Benim Yaşantım, yayınlanamaz. Anılarını genellikle çok öfkeli olduğu anlarda yazdı.

Bu anılarını, güncesine geçirdiği olaylardan kaynaklanarak ve onları bir nevi akıl defteri gibi kullanarak yazmıştır. Sık sık, çocuklarından, bizden, anıları anımsatma konusunda yardımcı olmamızı isterdi. Arasıra da babam ve diğer kişilerle ilgili olayları, etkili bir değerlendirme yaparak, her seferinde gerçeğe uymadığı halde —isteyerek— değiştirirdi. Amacı da her konuda kendini temize çıkarmaktı. Benim Yaşantım'ın başlığı 'özür dileyen suçu kabullenir' olmalıydı.»

Benim Yaşantım'ın el yazması, Moskova'daki Tolstoy müzesinin arşivinde saklanmaktadır. Sofiya Andreevna'nın bütün çocukları, sonra torunları olan bizler ve Tolstoy uzmanları, okurların kanısını yanlış yola saptırabilecek ve tümüyle gerçek olmayan çok içli dışlı ayrıntılar içeren bir yaşam öyküsünün kamuya tanıtılmamasının, uygun olacağı kanısındalar.

Son zamanlarında, Sofiya Andreevna, Benim Yaşantım'dan git gide daha az söz etmeye başladı. Hafızasının zayıfladığını söylüyor ve eskiden olduğu gibi, onu yüksek sesle okumuyordu artık. Bizim orada oturmaya başladığımız 1914 yılından bu yana Iaznaya Poliana'da geçen olayların tümünü anımsamak pek de kolay değil. Savaş yıllarıydı; hep ondan söz ediliyor ve kaygı duyuluyor, sonu merak ediliyordu. Anneanne dehşete kapılıyordu. Haberler çok gecikmeyle geliyor, dayılarım sık sık annelerini yoklamaya geliyor ve bize cephe haberlerini iletiyorlardı. Olaylar git gide kötüleşiyordu. Çeşitli yabancılar, Fransız gazete muhabirleri, alışılan konuklarımızdı. Tolstoy'ların evinin geleneği gereği, insanlar geliyor gidiyor, yiyip içip yatıp kalkıyorlardı. Anneannem, alışılmış konukseverliğiyle, herkesi karşılıyor, yedirip içiriyordu ama bu iş gün geçtikçe güçleşiyordu. Yiyecek azalmaya başlamıştı. Haberler gittikçe kötüleşiyordu. Ülkede düzensizlikler patlak veriyor, itaatsizlik ve askerden kaçma olayları cepheyi zor duruma sokuyordu. Ana ayrı üvey kardeşim Serge Sukhotin'in de katıldığı, 1916 kışında Rasputin'in katle-

dilmesi olayı, anneannemi allak bullak etti. Bu, çarlık yönetiminin sona ermesinin belirtisiydi.

Iaznaya Poliana'ya gelenler arasında ve bu sıralarda, Sergenko adında birisi ortaya çıktı; Tolstoy'un sağlığında onun öğrencisi, öğretilisi olduğunu söylüyordu. Anneannem onu hiç sevmedi. 1905 yılında onunla ilgili olarak: «Evde ona katlanmamın tek nedeni, burası onun 'ekmek kapısı' olduğu içindir. Olayları, işine geldiği gibi çözümler.» Nitekim, 1917 yılında bize bir düzensizlik olmamasını kollaması amacıyla Hükümet tarafından gönderildiğini açıklayarak geldi. Bizim eve yerleşti, çocuklarını da getirtti ve herşeye hakim oldu. Bu, parmaklarını sürtüştürme alışkanlığı olan, kocaman elli, zayıf uzun boylu ve sağlıklı sesli bir adamdı. Benim yanağımı ve saçlarımı okşamayı severdi bu da beni iğrendirir ve korkuturdu. Ona katlanmak zorundaydık da, zira Iaznaya Poliana'da oturanlara yiyecek sağlayan oydu. Arasıra şehre iner, arasıra da Moskova'ya giderek «Leon Tolstoy adına» onun dul karısına, ekmek, sabun, şeker ve gaz getirirdi. Getirdiklerini, yani Tolstoy ailesi için getirdiklerini, dostlarına ve kendisine yararı olanlara dağıtırdı. Köyde adı iyiliksever, fukara babasıydı. Buna karşın, büyükanneye karşı akıl almaz derecede saygısız davranıyordu. Kocasının yerinde kendi olsaydı, çoktan onu pencereden fırlatıp atacağını söyleyebiliyordu. Büyükanne çok üzülüyor ama, karşılık vermeye cesaret edemiyor çünkü yarın sabah kapısının önünde ekmek, şeker ve tereyağından oluşan bir çıkını hazır bulacağını ve Sergenko'nun, neredeyse diz çöküp gür sesiyle «Beni bağışlayın, beni bağışlayın, ben alçağın biriyim» diyerek özür dileyeceğini biliyordu. Anneannem kaç kez, onu kapı dışarı etmeyi düşündü, annem de onu destekledi ama, son anda dehşete kapılıyor: «Giderse açlıktan ölürüz...» diyordu. En büyük korkusu açlıktan ölmekti ve bu bir saplantı halini almıştı. Ama sonunda, annem, Iaznaya Poliana yöneticisi görevine getirilince, Sergenko'yu başımızdan defetti. Hiç kuşkusuz, böyle bir kişinin şantajlarına da katlanılması gerekecek olağan dışı bir dönem yaşanıyordu bugünlerde.

Üstelik, anneannemin, açlıktan ölmek korkusu bir esasa

dayanmıyor da değildi. Hemen hemen hiç yiyecek kalmamıştı. Günlük yemeğimiz, pancarla biraz ekmek ve birkaç parça patates karışımından ibaretti. Çayı, yazın kuruttuğumuz çilek yaprağı ve çam kozalaklarını kaynatarak yapıyorduk. Bununla birlikte, evde herşey eskisi gibi sürdürülüyor görünümündeydi. Alışılmış saatte, hızlı adımlarla (1905 de Tolstoy karısına, «o kadar hızlı yürüyorsun ki, onaltı yaşında bir kız sanırlar.» derdi), Sofiya Andreevna yemek odasına girer ve semaverin önündeki yerine otururdu. Siyah ceketli ve beyaz eldivenli uşağımız (en az yirmi yıldır bizde çalışır) o berbat pancar sularını, sırayla hepimize dağıtırdı.

Iaznaya Poliyana'daki topraklarımız gibi ormanlarımız da müsadere edildiği için, ısınma gereksinimini yerine getirebilmek amacıyla, «kendi» ormanımızdan, bir miktar kuru dal toplamak yada ağaç fidanı koparmak için «hırsızlığa» çıkıyorduk.

Lambaları yakacak gazyağımız da yoktu ve bugünlerde akşamları, hepimizin, küçük bir gaz lambasıyla aydınlanan salonda toplanarak, masallar anlattığımızı, şarkı söylediğimizi hatta toplu oyunlar oynadığımızı anımsarım.

1917 yılında, Kerenski döneminde, malikanelerin yağma edilmesi başladı. Iaznaya Poliana köylüleri, Lev Nikolaieviç'lerinin evine dokunmayacaklarına, gösterişli bir biçimde söz vermişlerdi ama komşu köylülerin yağma etmeyeceklerinden nasıl güvenli olabilirdik?

Hepimizin, en değerli eşyaları koltuğunun altında ve giyinik durumda çok geceleri büyükannenin odasında geçirdik. Benim en değerli eşyam oyuncak beyaz ayımdı, anneannemin kucağında ise en değerli servet ve anılarını koyduğu bir çanta tutuyordu. Pencereden, komşu malikanelerinin yangın alevleri görülüyor ve bizim de evimizi ateşler içinde bırakarak terkedeceğimiz an bekleniyordu. Ahırda atlar, koşumlu olarak hareket anını bekliyorlardı sabahlara dek. Ama acıklı duruma düşmedik. Belki de bu toplumsal çılgınlık anında bile, Tolstoy'un evine dokunmaya cesaret edilemedi? Belki de, yakındaki bir fabrikanın işçileri, biz farkına varmadığımız halde, evimizi korudular?

Bu tehlike atlatıldıktan sonra, yiyecek sorunu daha da güçleşti. Yiyecekler azalıyor ama yiyiciler çoğalıyordu. Obelenski malikanesi yağma edilmiş ve üvey kız kardeşim eşi, dört çocuğu ve hizmetçi kadınla ve canlarını tehlikeye atarak evden kaçmışlardı. Annem onları ve de cermen yeğenlerimden biri olan Ilya'yı bizim eve çağırdı. Geçinmek ve yaşamak gerekiyordu. Büyükannenin çiçeklerine veda etmek gerekiyordu. Çiçek tarhları, patates ve lahana yetiştirmek amacıyla sebzelik haline dönüştürüldü. Büyükannenin özen gösterdiği çiçek tarhlarını, annem şöyle betimliyor: «Böyle daha hoş oldu: ortada mısır, yeşil fasulyalardan bir taç ve çepeçevre marul ve havuçlar...»

Annem kendi eliyle ördüğü şalları Tula pazarında satıyor; evdeki kordela, dantel, saten veya kadife perdeler ve hatta büyükannenin süslü gece elbiseleri bile, cıvar köylere götürülüp trampa ediliyordu. Köylü kadınlar, kumaşı inceliyor, içini dışını kontrol ediyor ve karşılık olarak un, yağ, patates ve iki üç yumurta veriyorlardı. Sıkı bir pazarlık yapılır ve taraflar, diğerinden birşeyler koparmaya çalışırdı. Köylü kadınlar bizlere, hep sevgi ve saygılı davranırlardı. Bizler de, uğraşımızın ürününün gururuyla eve dönerdik.

Iaznaya Poliana köylüleri, ara sıra bize uğrayarak, kat kat eteklerinin içinden, bir iki yumurta ve bir parça ekmek çıkarır ve anneme: «Al, bu senin yumurcak kıza...» derlerdi. Bu dönemde, anneannem ve annem, benim için çok tasalanıyorlardı, çünkü beslenme eksikliğinden bütün tırnaklarım dökülmüştü. Bereket versin ki daha sonra hepsi yeniden çıktı.

Ekim İhtilalinden sonra, Iaznaya Poliana ulusallaştırıldı. Kızıllarla Beyazlar arasındaki iç savaş sırasında, köyümüz cepheye çok yakındı. Bitip tükenmez mülteci sürülerinin, arabalarla yada yaya olarak, arasıra bir, arasıra diğer ordudan kaçıştıklarını görürdük. Kızıl askerler köye yerleştiler, bir iki subay da bizim eve geldi. Hepsi de büyükanneye karşı çok nazik, Tolstoy'un konutuna ise saygılıydılar. Fazla kalmadılar ama Tolstoy'un evini ve mezarını görmeye o kadar çok asker geldi ki... Büyükanne, içtenlikle onlara kılavuzluk ediyordu. Bu genç Rus çocuklarının yüzlerine sevgi ve

kaygıyla baktığını ve başlarına nelerin geleceğini, kendi kendine sorduğunu söylüyordu.

Anneannem tek başına, Tolstoy'un odasını düzenlemeye devam ediyor ve bu ise kimseyi karıştırmıyordu. Ziyaretçilerin sayısı ise günden güne artıyor ve o, büyük yazarın karısı olmanın bilinci içinde, onlara eşlik ediyor, Tolstoy'un yaşantısını, çalışmasını... anlatıyordu. Kendi odası ise, anılarla doluydu, duvarlar Tolstoy'un, dostlarının, çocuklarının her yaştaki ve torunlarının fotoğraflarıyla kaplıydı. Masasının üstünde ise daima taze bir çiçek saksısı olurdu ve halâ da var: ben ne zaman Iaznaya Poliana'ya gitsem ve anneannemin odasına girsem, o saksıyı hep taze çiçeklerle dolu bulurum...

Sofiya Andreevna, 1919 ekiminde, döşeme taşlarını yıkadığı sırada üşüttü: herşeyi kendisinin yapmasını hep severdi. Ölümünün yaklaştığını anladı ve bu gerçeği tevekkülle, gösterişsizce kabullendi. Son yıllar ona bir parça huzur ve kaygısızlık getirmişti. Tolstoy'un karısı için hep düşünü kurduğu durum biraz olsun gerçekleşmişti, «bu huy değişikliğini görmek için, şöhretini bile feda ederdi o.» Onun, görüş ve düşüncelerine daha az yabancılık duymaya, onun gibi yalnız sebze ve meyve yemeye ve etrafına karşı daha hır gürsüz ve uysal olmaya başlamıştı. Dukan Makovitski ve kocasının çapkınlık ürünü olan kızı Saşa'yı bağışladı, oysa herşeyi onlar düzenlemişti. Kızından sevgiyle söz ediyor ve onun sağlık ve geleceğiyle ilgileniyordu. Yalnız Çertkov, iğrenç Çerkov asla bağışlanmadı, hatta onu kötülemek için hiç bir fırsatı da kaçırmadı. Saşa teyzem ise annesine çok yaklaştı ve son hastalığında ona Saşa baktı.

Soğuk algınlığı çabucak zatürreye dönüştü. Annemin, arasıra Tolstoy'u aklına getiriyor musun sorusuna, anneannem: «Ah... durmadan onu düşünüyorum. Onunla yaşıyor ve ona karşı iyi olamadığım, ona iyi davranamadığım için acı çekiyorum. Hoşlandıklarım olduysa da, ben beden ve ruh olarak hep ona sadık kaldım. Ben de insanım, benim de duygularım var. Kimseye sezdirmeden, gizli bir el sıkışması bile olmadı. Sevmeye gelince, ben, ben sence onu yalnız onu sev-

dim. Ölmeden önce söyleyeceklerim bunlardır...» (Serge Tolstoy'un anılarından alıntı yaptım.)

Kendinden geçip komaya girdiğinde, sanki dikiş dikiyor yada iğneye iplik geçiriyormuş gibi, ellerini oynatıyordu; eller hep çalışmıştı. Tolstoy can çekişirken, ellerinin yazmaya devam ettiği gibi... Sızlanmadan, inlemeden, herkese elveda dedi...

Birkaç ay önce, temmuzda yazdığı bir mektupta, yaşam çemberinin «kapanmak üzere olduğunu», herkese selam ve teşekkür edip, herkesten özür dilediğini belirtmişti. Mektup bana yönelik şu sözcüklerle sona eriyor: «Elveda güvercinim... Mutlu ol... Sevgine ve sevecenliğine teşekkür ederim. Seni seven Babuşka'nı unutma... S. Tolstoy.»

Tania Albertini Sukhotin Tolstoy

8 ekim Yine güncem; evlendiğim zaman tümüyle bıraktığım eski alışkanlıkların geri gelmesi ne can sıkıcı. Canım sıkıldığı zaman yazma gereksinmesi duyardım, şimdi de kuşkusuz aynı nedenden.

Geçen bu iki hafta süresince, izlenimim şu ki onunla, kocamla benim aramızdaki ilişkiler yapmacıksızdı, ne olursa olsun gönlüm ferahtı, benim güncem oydu ve ondan saklayacak hiçbirşeyim yoktu.

Ama dündenberi, benim aşkıma inanmadığını söylediğinden buyana gerçekten korktum. Sevgime neden inanmadığını biliyorum. Bana öyle geliyor ki, ne düşündüğümü anlatamayacağım da yazamayacağım da. Ben hep, seveceğim insanı gerçekten değişmez, temiz ve saf bir yaratık olarak düşledim. Ben bu adamın hep benim yanımda olacağını sanıyordum (vazgeçmekte henüz güçlük çektiğim çocuksu kuruntular); onun en önemsiz düşünce ve duygularını bilecektim; yaşamı boyunca yalnızca beni sevecekti ve ikimiz, başkalarından farklı olarak onlar gibi bir kıyıya çekilip pineklemiyecektik. Bu düşler benim için o denli değerliydi ki onlar yüzünden P[1]yi sevdiğimi sandım; gerçekte, ben düşlerimi sevdim ve P yi de onlar arasına kattım.

Ona âşık olmam ve bu duygumu sürdürmek benim için güç olmadı; üstelik kıpırdamadan durmuyor ve kendime nedenini sormadan önden gidiyordum. Şimdi evli olduğuma göre, geçmişe ait bütün bu kuruntuları budalaca bulmam ve onları reddetmem gerekirdi, fakat beceremedim. Kocamın tüm geçmişi bana çok iğrenç görünüyor. Bu duygudan hiç kurtulamıyacağımı sanıyorum. Veya belki, o denli arzu ettiğim, ilerideki yaşantımın eksiksiz olmaması için çocukları-

1 — Polyvanov, Sofiya'yla evlenmek istemişti.

mın olması gibi başka amaçlara eriştiğimde ve çocuklarımda, şimdi kocamda eksikliğini üzülerek saptadığım şeyleri, geçmişi ve tiksintisi olmayan temizliği bulursam, bu duygudan kurtulabilirim. Boşa harcanmış olan gençliğinin bana ait olmayacağı gibi, iyi ve kötü değişik binlerce duygu dolu geçmişinin asla bana ait olamıyacağını anlamıyor. Ne için ve kimin için olduğunu Allah bilir. Ona herşeyimi verdiğimi, kendine ait olmayan çocukluğumdan gayri bende hiçbirşeyin heder edilmediğini de anlamıyor. Ona karşı olan çocukça fakat ilk duygularımdan oluşan en iyi anım da kendisine aittir. Eğer onu yok ettiyse kusur benim mi... Neden? Öyleyse o kötü müydü? Kocam, yaşamım ve gücünü savurganca harcadı, sonra da çok sayıda zararlı deneyler geçirdikten sonra, bu sevgi duygusuna ulaştı. Onun sevgisi kendisine çok kuvvetli ve güzel görünüyor çünkü benim şimdi olduğum gibi, sevgiyi ilk kez duyabileceği zaman çok çok uzaklarda.

Benim geçmişimde de kötü şeyler var ama onunkiler kadar değil.

Beni kızdırmak, benim ağladığımı görmek onun hoşuna gidiyor, çünkü bana inanmıyor. Onunkine benzer bir yaşayış geçirmiş olmamı ve iyiliği daha iyi anlayabilmem için, onun gibi, kötülüğü tanımış olmamı isterdi. Mutluluk bana çok kolaylıkla verildiği, düşünüp taşınmadan, acı çekmeden elde ettiğim içni, içgüdüsel olarak kızıyor. Ama özsaygıyla, ağlamak istemiyorum. Acı çektiğimi onun görmesini istemiyor ve benim yaşamımdan memnun olduğumu sanmasını istiyorum. Dün, büyükbabamın[1] yanında, özellikle onu görmek için aşağı indim ve onunla karşılaştığım anda, içimi, tuhaf bir canlılık ve sevgi duygusu sardı. O anda onu o denli seviyor ve ona yaklaşmak arzusu duyuyordum ki. Ama sonra, ona dokunursam bu hareketimin herşeyi berbat edeceğini ve bunun bir saygısızlık olacağını düşündüm. Duygularımı ona belli etmeyi de asla düşünmeyeceğim. Öylesine aptalca önsaygım var ki, şayet onda en ufak bir güvensizlik yada anlayışsızlık farkedersem, bu iş biter. Çılgına dönüyorum: ne

1 A.M. Isleniev Sofiya'nın annesinin babası.

istiyor benden? Yavaş yavaş bütünüyle kendi kabuğuma çekileceğim, işte o zaman onun kendi yaşamı zehir olacak. Gözleri yaşlı, tatlı fakat üzgün bir yüzle bana baktığı ve bana inanmadığı anlar, ona acıyorum. O anda onu sevgiye boğabilirim ve bu düşünce kafama takılıyor: «Bana inanmıyor, bana inanmıyor.» Bugün ansızın, ikimizin de gittikçe kendi yaşamımızı yaşadığımızı, benim kendi kişisel ve iç karartıcı evrenimi, onun ise şüpheci ve işi başından aşkın dünyasını, kuracağımızı sezdim. Aslında, ilişkilerimizin kaba ve basitliği izlenimi uyandı bende.

O zaman ben de asla onun aşkına inanmamaya başladım. Beni öptüğü zaman, kendi kendime: «Bu onun ilk aşkı değil» diyorum. Bu durumla yetinmeyen ama ilk ve son aşkım olduğu için bence pek çok değerli olan aşkım yüzünden kendimi gücenik ve gururu kırılmış hissediyorum. Ben de âşıktım ama düşümde, halbuki o, karakterlerinin yüzlerinin ve duygularının özellikleriyle güzel ve gerçek kadınlara âşık oldu; sevdiği, şimdi benim de hoşuna gittiğim gibi, hoşlandığı kadınlara tutuldu. Bu hal gerçekten bayağı ama, suç benim değil onun geçmişinin. Ne yapabilirim? Herkesin gençlik çılgınlıkları yapıp kurtlarını dökmeden, akıllı uslu adam olamayacağı biçimde işleri düzenlediği için Tanrıya isyan ediyorum. Kocamın da bu genel katagoriye dahil olmasını acı buluyorsam, üstelik onu sevmediğimi sanıyorsam, elden ne gelir? Bununla birlikte, eğer onu sevmeseydim, onun zamanıyla kim ve nelerle ilgilenmiş olduğu, bugün ilgilendikleri yada yarın ilgilenecekleri beni alakadar eder miydi? Yıkıcı ve çıkışı olmayan bir durum bu; sevmeyen bir kadının aşkını, başka seçeneği olmadığı düşüncesiyle evlenen bir kişiye nasıl kanıtlamalı? Oysa, benim yaşamımda, geçmişime döndüğüm ve orada pişmanlık duyduğum birşeyi anımsadığım bir dakika var mı? Sadece onu sevmediğimi değil, hiç sevmeyeceğimin de mümkün olduğunu sandığım bir tek dakika var mı? Benim ağlamam ve yavaş yavaş manevi düzeyde bizi birbirimizden tamamen ayıracak olan ilişkilerimizin karmaşıklığını daha iyi sezmeye başlamam, gerçekten onun hoşuna mı gidiyor?

«Kedi fareyle oynuyor ama fare ağlıyor...» Ama L'nin oyuncağı dayanıksız eğer onu kırarsa ilk ağlayan kendisi olacak... Bana yavaş yavaş işkence edilmesi ve tedirgin edilme düşüncesine dayanamam. Bununla birlikte o sevimli, nazik ve herhangi bir kimseden daha çok kötülüğü reddeder, ona tahammül edemez. Eskiden ben iyi olan güzel olan herşeye o kadar tutkundum ki, bu durumdan bütün benliğim hayran kalırdı. Şimdi ise herşey dondu sanki. Neşe kaçırıcı birşey yapması için benim bir parça keyifli olmam yeterli.

9 ekim Dün birbirimizle anlaştık, kendimi hafiflemiş ve hatta bütün bütün neşelenmiş hissettim. Biraz sonra zevkli bir at gezintisi yaptık ama gene de kendimi pek rahat bulamadım. Bu gece kötü düşler gördüm. Gördüğüm düşleri fazla önemsemedim ama içimde bir sıkıntı var. Bugün gene annemi düşündüm ve bu durum beni pek çok üzdü, fakat genel olarak fena değilim. Geçmişi arayıp üzülmüyorum, ama onu hep şükranla anacağım. Yaşamım mutluluklarla doluydu. Kocam sakin ve bana güveni var gibi görünüyor — Tanrı yardımcım olsun... Gerçeği söylemek gerekirse, ben ona çok mutluluk veremediğimin farkındayım. Sanki istesem de uyanamadan uyuklar gibiyim. Kendimi toparlayabilseydim, daha başka bir kişiliğim olacaktı. Fakat buna ulaşmak için ne yapılması gerektiğini bilemiyorum. Bunu becerebilseydim, o zaman Liova[1] kendisini sevdiğimi görecek, ben onunla konuşabilecek, onu ne denli sevdiğimi anlatabilecek ve önceleri olduğu gibi içinden geçirdiklerini açıkça anlayacaktım. O zaman onu eksiksiz mutlu kılabilecektim. Bir an önce uyanmam, uyanmam gerek... Bu uyku, bu uyuşukluk Ivitzy[2] ye gitmek için Prokrovskoye'yi terkettiğim sırada beni bunaltı. Sonra kısa bir süre uyandım ama Moskova'ya yerleşir yerleşmez tekrar uyudum ve o zamandanberi hemen hemen hiç

---

1. Liova, Liovotçka, Lev, Leon Tolstoy
Tolstoy'un kız kardeşinin çiftliğinden, büyükbabasının şatosuna.

uyanmadım. İçimde hep sanki biraz sonra ölecekmişim gibi bir duygu var. Evli olduğum şu sırada bu halim çok tuhaf. O uyuyor ve ben korkuyorum tek başıma. Beni sırdaş olarak kabul etmiyor ben ise üzülüyorum. Bu fiziksel belirtiler beni öylesine iğrendiriyor ki...

11 ekim Korkunç, korkunç hüzün. Gittikçe kendi kabuğuma çekiliyorum. Kocam hasta, huysuz ve beni sevmiyor. Ben bunu bekliyordum ama bu denli korkunç olacağını sanmıyordum. Benim çok mutlu bir yaşamım olduğunu sanan var mı acaba? Ne kendim ne de onun için böyle bir ortam yaratmaya gücüm olmadığından kimsenin kuşkusu olmasın. Şimdiyse, aklımdan hiç çıkmayan bu düşünce beni korkutuyor. Gün geçtikçe kocam bana karşı soğuk davranıyor, bense aksine gün geçtikçe onu daha çok seviyorum. Bu gidişle onu böylesine soğuk görmeye dayanamayacağım. Oysa, o namusludur ve bana yalan söylemez. Beni sevmiyorsa sever gözükmeyecek, severse de her davranışından bunu anlayacağım. Herşey beni duygulandırıyor. Bugün Grişa bana babasından bahsetti. Ona o denli acıdım ki, ağlamak gereksinmesi duydum[1], çünkü onun meşru çocuğu değil. Ailemi düşünmekten kendimi alamıyorum.

Günlerim ne güzel geçiyordu... Ya şimdi, Tanrım yüreğim sızlıyor... Kimse beni sevmiyor. Tantin[2] beni sanki görev gereği seviyor, kocamsa beni hiç sevmiyor. Sevgili anacığım ve Tania, nasıl sevimliydiler... Onları niye terkettim sanki? Zavallı Liza, onu o denli yorup üzdük ki içim içimi yiyor, öylesine dertleniyorum ki; berbat birşey bu. L. tapılacak adam, sanıyorum ki bütün kabahat benim, gerçekten benim suçum. Ona üzgün olduğumu belli etmekten korkuyorum, zira anlamsız ve önemsiz üzüntülerle, bir kocanın nasıl tedirgin edildiğini biliyorum. Önceleri, «bu da geçer, bu da düze-

1. Grişa, Tolstoy'un kardeşi Sergey Tolstoy ile, bir çingene olan ve kendisiyle 1867 tarihinde evlenen metresi Maria Şişkin'in oğlu.
2. Tatiana Iergolkaya hala (1795—1874) Tolstoy'u büyütmüştü.

lir» diye kendimi avuturdum, ama şimdi hiçbirşey düzelmeyecek, daha da kötü olacak. Babam bana, «Kocan seni çılgınca seviyor» diye mektup yazıyor. Bu doğru, o beni çılgınca sevdi ama çılgınlık geçiyor. Kimse bana açıklamadı ama, ben kendiliğimden bana tutkun olduğunu ama beni sevmediğini öğrendim. Tutkunluğunun cezasının kendisine pahalıya malolacağını anlayamadı mı acaba? Çünkü, sevilmeyen bir kadınla nasıl uzun süre bir arada olunabilir, nasıl bir ömür birlikte sürdürülebilir? Herkesin sevdiği bu adamı, bu seçkin adamı ben niye yıktım? Onunla evlenmekle bencillik yaptım. Ona baktığım zaman, «onu sevmek isterdim ama artık buna gücüm yetmiyor» diye düşündüğünü içimden geçiriyorum.

Bir zamanların güzel günleri bir düş gibi geçti işte... Benimle alay ettiler ve bana, «Baksana, insan mutlu olabilir ama bu sana göre değil» dediler. İşte o sırada, başlangıçta sahip olduğum çalışma gücü, canlılık, günlük işlerle uğraşma zevki gibi şeylerin hepsi kayboldu. Acı düşünceleri zihnimden geçirerek, gün boyu ellerim koynunda, kımıldamadan oturabilirim. Çalışmak istiyordum ama yapamadım. Başınızı sıkan gülünç bir şapka neye yarar? Piyano çalmak için, içimde zorlu bir istek var, ama burada durum hiç elverişli değil: üst katta ses her yerden duyulur, aşağıda ise piyano kötü. L bugün Nikolsko'ye gidince, benim evde kalmamı önerdi. Bu önerisini kabul ederek onu benden kurtulmasını sağlamam gerekirdi ama buna gücüm yetmedi. Sanırım şimdi o yukarıda yeğenim Olga ile joue à quatre mains oynuyor. Zavallı, benim varlığımdan kurtulmak için bir bahane bulup eğlenceler arıyor. Neden bu dünyadayım ben?

13 kasım Uğursuz bir tarih... İşte aklıma gelen ilk düşünce. Fakat onunla konuşmak, benim sıkıntılarımı her zaman hafifletiyor: sakinleşmem için, onun dikkatini çekmek, bencil bir rahatlama.

Kendime bir uğraş bulamadığım doğru. O ise mutlu çünkü hem akıllı hem de yetenekli, bende ise ikisi de yok. Sadece sevgiyle yaşanmaz, ama ben o denli dar görüşlüyüm ki, şimdilik yalnız onu düşünüyorum. Kendini. Biraz hasta olsa,

«Ya ölürse» diyorum bu kara düşünceler, üç saat kafamı kurcalıyor. Neşeli olduğu zaman ise, «Yeter ki bu keyifli hal geçmesin» diyorum. Yanımda oluşundan yararlanıyor, başka birşey düşünmüyorum. Bir yere gittiği yada işi olduğu zamanlar, tekrar onu düşünmeye başlıyor, kulak kesilip yolunu gözlüyorum, yanımda olunca da yüzünü inceliyorum. kuşkusuz, gebe olmam ve anormal bir durumda olmam onu etkiledi. Bir uğraşı bulmak güç değil, var da, ama önce bu ufak işlerden zevk almak gerekir; tavuk yetiştirmek, piyanoyla oyalanmak, saçma sapan kitaplar okumak ve salatalık turşusu kurmak. Bunların hepsi olacak, biliyorum am işsiz güçsüz geçen genç kızlık yaşamımı unutup kır ve köy yaşamına uyum sağladığım zaman. Hemen, bayağı işlerin içine girip canımın sıkılmasını istemiyorum. Zaten bunların hiç biri olmayacak. Kocamın, benim üzerimde çok etkili olmasını ne kadar isterdim. Onu deli gibi seviyorum, ama, ama henüz etkisini pek az duyuyorum: ne tuhaf. Her şeyi anladığım ve beni bekleyen nice yükümlülüğün bulunduğu bu topraklar üstünde yaşamanın ne denli hoş olacağını açıkça gördüğüm berrak anlar oluyor. Öyle düşününce neşeliyim, ama sonra bu hal geçiyor ve ben herşeyi unutuyorum. Bu berrak anın gelmesini ve geri gitmemesini inançla bekliyorum. Böyle olsa, çarklar dönmeye başlayacak ve ben de yaşamaya hem de hareketli biçimde yaşamaya başlayacağım. Tuhaf değil mi, ben bunu, tatilin yaklaşması, bayramlar ve yazın gelişi gibi yakında olacak tahmin ediyorum... Ama gene öyle bir uykuya daldım ki, yapacağımız Moskova gezisi yada doğacak olan çocuğum bile, bende ufacık bir heyecan ve sevinç uyandırmıyor. Hiç, hiçbirşey. Beni canlandıracak, beni uyaracak çareyi bilmeyi nasıl isterdim.

Uzun zamandır dua etmiyorum. Önceleri, dinin dış görünümü bile benim hoşuma giderdi. Kimseye sezdirmeden, bir ikonun önünde mum yaktığım yada bir çiçek koyduğum olurdu, sonra da kapıyı sürgüler bir saat, iki saat diz çöküp dua ederdim. Şimdi ise bütün bunlar bana gülünç ve budalaca geliyor ama anımsamak hoşuma gidiyor. Halbuki şimdi herşey o denli ağırbaşlı oldu ki, ama buna karşın benim genç

kızlık duygularım canlılığını korumakta; onları terketmekte güçlük çekiyorum. Oysa o duygulara kapılmamam gerek. Birkaç yıl içinde, ağırbaşlı kadınlık dünyamı oluşturacak ve o yaşantımı daha çok seveceğim. Çünkü oluşturacağım bu dünya, ana, baba ve kardeşlerimden daha çok seveceğim kocam ve çocuklarımı içerecek. Ama şimdilik oturmuş değilim. Geçmiş, geçen ve gelecek zaman arasında kararsız durumdayım. İzlenecek yönü, bir defada bana belirtecek kadar beni çok seviyor kocam. Bununla birlikte zor bu; tek başıma yetiştireceğim ben kendimi. O da, benim artık aynı kişi olmadığımı farkediyor. Sabır gerek: bir zamanlarki halime dönüşeceğim ama bakire olarak değil bir kadın olarak; yeniden uyanacağım, o zaman o da ben de, benden hoşnut olacağız.

Moskova'da, geçmiş yaşamımın, beni canlandıracağına ve doğal olarak, bugünkü yaşamımın iyi taraflarını açıkça göreceğime güvenim var, çünkü kötü olan herşey yalnız benden geliyor. Yeter ki benim çekilmeyecek kadar kötü olan geçiş dönemime sabırla katlanabilsin... Bu belirli anda yalnızım ben. Çevreye bakıyorum: herşey hüzün. Yalnızım... Ne iğrenç... Ben buna alışık değilim. Bizim ev ne kadar canlıydı, oysa ki burada, o olmayınca herşey ölü gibi. Hemen hemen her zaman o yalnız olduğundan, bunu anlayamaz. Yalnızlığa alışkanlığı, onu avutuyor bile: çünkü o, işleriyle bütünleşmiş, benim gibi ailesi ve yakınlarıyla değil. Benim de buraya alışmam gerek Ama burada hiç şen şakrak ses yok, herkes ölü gibi sanki. Bu yetmiyormuş gibi, kendisi yokken, burada kalmak istemememe de kızıyor. Haksızlık bu, ama o anlayamıyor, aile yaşamı olmamış ki Gene de ben, hep onun beğeneceği davranışlarda bulunacağım çünkü o bir harika, ben ise ondan daha çok sitem ve azarlanmaya müstahakım. Onu seviyorum ve ondan gayri de tutunacak dalım yok. Şayet ben beklemekten ve yalnızlıktan sıkılıyorsam, yaradılış bakımından güçsüz olmamdan ve başka çare[1] bulamadığımdan kaynaklanmaktadır. Ben canlı ve hareketli

1. Bu sözcük Rusça metinde, Fransızca yazılmış.

bir yaşama alışıktım, burada ise sessizlik, bir ölüm sessizliği var. Alışmam gerek. İnsan herşeye alışır. Zamanla, benim de neşeli, cıvıl cıvıl bir ev halkım olacak, kendi yaşantım ve çocuklarımla oyalanacağım, bu yaşam ciddi ve dolu olacak, çocuklarım sevinç kaynağım olacak. Ama daha şimdiden çok şeye kavuştum.

23 kasım Yanındakiler ve gelip gidenlerle bıktırıyor beni. Öyle sezinliyorum ki, şimdi aileyi ya ben temsil edeceğim, yada onun coşkuyla sevdiği bu kişiler. Bu bir bencillik mi? Olsun. Ben onun için yaşıyorum, ben onunla yaşıyorum, ve onun da böyle olmasını isterim, yoksa sıkılırım, bunalırım... ve bugün başımı alıp gittim, çünkü herşey ve herkes beni tiksindiriyor: Tantin, üniversite öğrencileri, Natalia Petrovna[1], şu duvarlar ve buradaki yaşantım. Gizlice tek başıma çekip gidince, sevinç kahkahası atmaktan çatlayacaktım az daha. L'ye kızmak istemiyordum ama birden ikimizin karşıt dünyalarda bulunduğumuzu sezinledim. Yani şunu demek istiyorum ki, «onun» etrafındakiler beni oyalayıp ilgilendiremez tümüyle, onu ilgilendirdiği gibi, ama, onu ben de tümüyle oyalayamadım onu bana yettiği gibi. Bu açıkça belli. Oysa, eğer ben onu ilgilendirmiyor ve onun nazarında süslü bir bebekten başka birşey değilsem, eğer bir kişilik değil ama sadece bir eş isem, o halde ben böyle bir yaşam sürdürmem, sürdüremem de... Gerçi ben işsiz güçsüzüm ama bu durum benim yapımdan kaynaklanmıyor ki. Görevimin nerede ve nasıl olduğunu henüz bilmediğim gibi, gerçek kapsamını da açıkça kestiremiyorum. Kocam ise sabredemiyor ve söyleniyor, ama ne yapayım... Bugün kendimi öylesine iyi ve özgür buluyorum ki, çünkü başıma buyruğum, ve eğer onun keyfi yerinde değildiyse, Tanrıya şükür, beni tedirgin etmedi. Onun zengin, bir sürü güç dolu ve şiirsel bir yaratılışa sahip çok akıllı bir insan olduğunu biliyorum ama bütün bu özelliklerinin onu sessiz ve kaygılı yapmasına

1. Natalia Petrovna, Tatiana halâ «Tantin»in yardımcısı ve arkadaşı.

kızıyorum. Arasıra, onunla ilgilenmeyip biraz rahatsız eden etkisinden kurtulmak için müthiş bir arzu kabarıyor içimde, ama yapamıyorum. Zor bir iş bu: onun düşüncelerini yansıtıyor, onun gözleriyle görüyor ve uğraşıyorum, ama ben onun kişiliğine giremiyeceğim gibi kendi kişiliğimi yitireceğim. Daha şimdiden ben eski ben değilim ve durumum daha da güçleşeceğe benzer. Bundan böyle, canım sıkıldığında, yaya yada arabayla, başımı alıp gideceğim. Dışarı çıkınca hemen çok hoş bir özgürlük duygusu dolduruyor insanın içini... Gene de onu düşünmekten, «sağa sola koşuştu, beni aradı, belki tasalandı» demekten kendimi alamadım. Ve işte o zaman üzüldüm, hemen eve döndüm. Suratı asık ve hırçındı. Az kalsın ağlayacaktım. Benimle konuşmuyor. Onunla birlikte yaşamak ürkütücü. Ya etrafındakileri yeniden sevmeye yalnız onları sevmeye başlarsa? İşte o zaman mahvolurum, çünkü o beni de seviyor, okulunu, doğayı, belki yazarlığını — biraz herşeyi sevdiği gibi. Tantin geldi ve bana niçin ve nereye gittiğimi sordu. Onu çileden çıkarmak niyetiyle: «sen onların savunuculuğunu yaptığın için üniversite öğrencilerinden kaçtım» dedim. Ama gerçek bu değildi, onlara karşı en ufak bir kinim bile yoktu, sadece eski bir alışkanlık nedeniyle onları eleştirir ve onlardan yakınırdım. Aynı yerde uzun zaman kalmaktan sıkıldığım için gittim sadece. Ben evde hiç uzun süre oturup durmazdım, burada ise hep Tantin'i ve Natalia'yı sonra gene Tantin ve Natalia'yı bu arada da öğrencileri görüyorum sadece... Kocam bugün hiç konuşmuyor. burda değilmiş gibi, benim kocam değil sanki. Bir yerlere, evimde olup bitenleri görebileceğim bir köşeye gitmeli sonra gene gelmeliydim. Piyano çalacağım yine. Liova banyoda; bugün bir yabancı o.

16 aralık Bana öyle geliyor ki bir gün kıskançlıktan kendimi öldüreceğim. «Hep seviyor onu...» İğrenç bir-

şey bu, beyazca, şişko, bayağı bir köylü kadın[1]. Kama ve tüfekleri öyle bir zevkle seyrettim ki... Tetiği bir kez çekeceksin... zor değil bu. Çocuğum doğmadan önce... O kadın ise burada, birkaç adım ötede. Çılgın gibiyim. Arabayla dolaşmak istiyorum, belki ona rastlarım... Güncesinde yazdığı gibi seviyormuş onu öyle mi... Elimden gelseydi, güncesini ve bütün geçmişini yakardım... Eve döndüm ama daha da kötüyüm, başım ağırıyor, kendimi iyi hissetmiyorum, yüreğim sıkışıyor, sıkışıyor. Dışarıda hava iyi olduğundan, gevşeme ve boşluk oluyor, insan derin nefes almak, yaşamak ve ciğerlerini şişire şişire düşünmek ister oysa yaşam o denli değersiz ve iğrenç ki. Sevmek kolay değil ama nefesi kesilecek denli sevilir ve bu sevgi kaybolmasın diye yaşamın ve yüreğin de verilirdi. Yaşamımı sürdürdüğüm küçük dünyam. O hariç, ufaldı, daraldı. Onunla, yaşam tarzımızı birleştirmek ise olanaksız. L. öylesine akıllı, faal ve yetenekli ama geçmişi iğrenç. Benim geçmişim ise küçücük ve anlamsız. Moskova'ya yapacağımız seyahat beni korkuttu bugün. Orada ben. daha anlamsız olacağım. Kanımca, bir varlığa, beni doyuma götürecek bir yaşantıya yani bana ait bir dünyaya sahip olmak istiyorsam, o yaşantı burada, yabancısız, ailece ve kendim için oluşturacağım her şeyiyle, Iaznaya Poliana'da olacaktır. Onun ilk yapıtlarını okudum ve aşk ve kadının söz konusu edildiği her bölümde iğrenti ve eziklik duyuyorum. Bunları, bunların tümünü yakmak isterdim. Yeter ki onun geçmişini bana anımsatacak birşey, asla birşey kalmasın. Kıskançlık beni korkunç bir bencil durumuna soktuğu için. yapıtlarının yok olmasına hiç üzülmezdim.

Onu öldürüp de tam benzerini tekrar hemen yaratabilseydim, bu işi kıvançla yapardım.

---

1 Tolstoy, bekarlığında Iaznaya Poliana'lı, Aksinia Bazikin adında bir köylü kadınla ilişki kurmuş ve ondan bir çocuğu olmuştu.

1 8 6 3

9 ocak Yaşamımın hiçbir döneminde, bir kusurun bilinci beni bu denli mutsuz etmemişti. Ben hiç böylesine kendimi suçlu bulmamıştım. Öylesine üzgünüm ki, bütün gün göz yaşlarımdan boğulacaktım. Onunla konuşmaktan, ona bakmaktan korkuyorum. Benim için, hiç bu denli sevimli ve değerli olmamıştı, ben kendimi bu denli anlamsız ve kötü bulmamıştım. Kızmadı, beni sevmeye devam ediyor, bakışı mutluluk ve tatlılık dolu. Böylesine bir yaratıkla, alçak gönüllülük ve mutluluktan ölünebilir. Çok kötü hissediyorum kendimi. Ruhsal bir nedenle bedensel olarak hastayım. Öylesine kuvvetli bir ağrı girdi ki çocuğumu düşürüyorum sandım. Deliye döndüm. Sanki hatamı hafifletecekmiş, yada yaptığımı unutturacakmış gibi, bütün gün dua ettim. O yanımda olmadığı zaman, kendimi daha rahat hissediyorum, rahatlıkla ağlıyor ve onu sevebiliyorum, ama o olunca, vicdan azabı ve onun çok sevimli bakışları, dün akşamdan bu yana bakmadığım ama benim için çok değerli olan yüzünü görünce işkenceler içinde kalıyorum. Onu nasıl kırabildim? Söylediğim o aptalca sözün etkisini nasıl silebileceğimi ve kendimi onun gözünde daha iyi gösterebilmem için nasıl davranmam gerektiğini düşünüyorum hep. Onu, daha şimdiden sadece kendim değil kendisi için de sevdiğimden, daha fazla sevemem ki. Onu, olağamn ötesinde, herşeyimle, aşkımdan gayri ne bir düşün ne bir isteğe gönlümde yer vermeden seviyorum, daha fazla sevemem ki. Ya o, bana inanmamakta direniyor, oyalanmam için eğlence gerektiğini düşünüyor, oysa bana, kendisinden gayri, birşey gerekli değil. Geleceği,

eğlencelerle değil, sadece kendisiyle, sadece kendi sevdiği herşeyle düşlemenin, bana ne denli bir haz verdiğini düşünebilseydi. Hoşuma gitmediği halde, örneğin—bay Auerbach, onun sevdiği herşeyi sevebilmek için öylesine çaba harcıyorum ki. Dün gene kapris yaptım, hem de haddinden fazla. Gerçekten ben kötü huylu muyum, yoksa gergin sinirlerim ve gebelikten mi? Dilerim öyle olsun, zira, bundan böyle ve şayet iyice berbat etmemişsem, mutluluğumuz için özen göstermem gerektiğini biliyorum. Liova sağlıklı olduğuna göre, herşey öylesine zevkli, öylesine güzel olabilirdi ki... Neden yaptım? Tania, Saşa ve Kuzminski geldiler[1]. Ben gene ağlıyorum. Bu durumda onların karşısına çıkamam tabii — aşk nedir bilmeyen birer çocuk onlar henüz. Onu, kocamı öylesine bekliyorum ki... Oh Tanrım... Ya benden soğuduysa? Şimdi herşey ona bağlı. Ben ise o kadar önemsizim ki. Bu moral, önemsizlik dayanılır gibi değil. Kuşkusuz o, kendisiyle karşılaştırılınca, benim ne denli çekilmez ve acınacak durumda olduğumu anlayacaktır...

11 ocak Biraz yatıştım, çünkü bana daha nazik davranıyor. Ama üzüntüm henüz o denli yakamı bırakmadı ki, ufacık bir anıştırma, hem başımda hem yüreğimde ve bütün bedenimde öyle bir ağrı oluşturuyor ki, acısını tüm damar ve sinirlerimde duyuyorum.

Bana birşey demedi, okudu mu günceyi bilmiyorum. Güncemin tiksinç olduğunu sanıyorum, tekrar okumak bana tatsız gelirdi.

Hepten yalnızım, yalnızlıktan korktuğum için de açık yüreklilikle ve çok çok yazmak istiyorum, ama bu korku nedeniyle aklımı toparlayamıyorum. Gebe olduğumdan, benim için iyi değil bu korku. Kıskançlığım doğuştan bir hastalık, ama belki de onu sevip ondan gayri birşeyi sevmememden

---

1 Tania ve Saşa Behrs Sofia'nın, kız ve erkek kardeşleri. Kuzminski ise Tania ile evlenecek olan kişi.

kaynaklanıyordur. Kendimi tümüyle ona adadım ve ancak onunla mutlu olabilirim. Bir diğerini doğuramayacakları için, canları gibi üzerine titredikleri biricik çocuklarını kaybetmekten ödü kopan yaşlı insanlar gibi, ben de onu kaybetmekten korkuyorum. Hep, benim bencil olmadığım söylenirdi, oysa bu, bencilliğin en büyüğü değil mi? Başka hiç bir konuda bencil değilim ama bu konuda korkunç derecede bencilim. Onu öylesine seviyorum ki, bu da geçecek, ama bunun için korkunç bir sabır ve onsuz bir sonuca varılamayan bir irade gerek. Çoğu zaman öyle günler oluyor ki, onu, kendimi yatağa düşürecek kadar seviyorum. Bugün de öyle; bu hal hep, kendimi haksız bulduğum zamanlar oluyor. Ona bakmak, onu dinlemek, ermişler arasındaki kötü ruhlu bir kişi gibi, onun yanında tedirgin olmak beni üzüyor. Onu sevindirmeyi öğrendiğim, o da beni eskisi gibi sevmeye başladığında, ilişkilerimiz daha kolaylaşacak ama şu anda güç. zira değerliliklerimiz eşit değil. Asla eşit değil ancak daha az kusurlu olmayı çok isterdim. Önceleri onu daha bir cesaret ve güvenle seviyordum ama şimdi, tatlı bir sözü, önemsiz bir okşayışı, hoşgörüsü ve iyi gözle bakışı için Tanrıya ve Liova'ya şükrediyorum.

İşte benim tüm yaşantım bundan ibaret: buna umut bağlamak ve bununla yetinmek. Karnımda bir çocuk taşıdığım ve yakında doğuracağım için belli bir gurur duyuyordum, ama bir kader bir doğa yasası bu, beni tesselli edemez. Benim için, herşey olan kocam, Liovotçka var yalnız. Ben onunla değerleniyorum, çünkü onu korkunç derecede seviyor ve ancak ona değer veriyorum.

14 ocak Gene yalnızım, gene canım sıkılıyor. Fakat aramızdaki kırgınlık bir kez daha düzeldi. Hangi nedenle barıştığımızı bilemiyorum; kendiliğinden oldu. Bildiğim birşey varsa, o da mutluluğuma kavuşmamdır. Eve dönmek istiyorum. Onunla birlikte, Iaznaya Poliana yaşantımızla ilgili düşler ve planlar kuruyorum kendi kendime... Bir

tür melankoli yüreğimi sıkıştırıyor, çünkü Kremlin'deki[1] sevdiklerimden ayrı düştüm.

Yaşam çevremi değiştirdiğim için, gönlümde derin bir duygu olmasına karşın, bizimkilere ve özellikle Anacığıma duyduğum sevgi arttı; arasıra, artık onlarla birlikte olamadığım için üzülüyorum. Bütün yaşantım onda ve onun için, bense onun için herşey değilim, ve ben, onun yaşamından çekilseydim, şu yada bu biçimde avunmak yolunu bulurdu, çünkü el atacak yeri çok; ben ise pek zavallı bir yaratığım; arasıra böyle bir duyguya kapılmak can sıkıcı; kendimi bir tek kişiye adadığım için, onun dışında bir yaşam bulmayı beceremem.

Otel yaşamı bana sıkıcı geliyor. Bizimkilerle ve zorunlu olarak L. ile birlikte, Kremlin'de oturmaktan hoşlanıyorum sadece. Birazdan eve dönebileceğimi, bunun en çok bana bağlı olduğunu biliyorum ama, tekrar veda seremonilerine başlama yürekliliğim yok ve tembellik beni yola koyulmaktan engelliyor. Bugün çok sıkıntılı bir düş gördüm: bizim malikanenin tüm köylü kadınları, soylu hanımlar gibi giyinik, kocaman bir bahçede, bizi görmeye geliyorlar; en sondan gelen siyah ipek elbiseli Aksinia idi onunla konuştum ama sonra, öyle bir öfkeye kapıldım ki, bilemediğim bir yerlerden çocuğunu buldum ve üzerine saldırıp onu parçalamaya başladım: bacaklarını, başını, her tarafını kopardım, çılgın bir deli gibiydim. Bu sırada L. çıkageldi, ona, ben Sibirya'ya sürülürüm dedim, ama o, parçaları birleştirdi ve bana, önemi yok o bir yapma bebekti dedi. Gerçekten insan değil bez ve kıtık parçasıydı. Buna çok canım sıkıldı.

Sık sık, burada Moskova'da bile, o kadını düşünerek kendime işkence ediyorum. Geçmiş beni üzüyor, gerçekten bu kıskançlıktan değil. Benim kendisine adandığım gibi O tümüyle benim olamıyor, çünkü o denli sınırsız ve çeşitli geç-

1. Tolstoy'lar 13 aralık 1862 denberi Moskova'da oturuyorlardı. Behrs ailesi ise, Sofia'nın babasının, imparatorluk sarayı yönetimine bağlı baş hekim bulunduğu Kremlin sarayında oturuyordu.

mişi var ki, bugün bile ölse dopdolu bir yaşamı olurdu. Onda eksik olan yalnızca babalık duygusu. Oysa yaşam bana, daha önceleri bilmediğim ve denemediğim onca şeyi birden getirdi ki mutluluğuma sarılıyor ve onu kaybetmekten korkuyorum. Çünkü ona inanamıyor ve süreceğini düşünemiyorum. Mutluluğumun hep geçici ve bir rastlantı sonucu olduğu kanısındayım, yoksa ne iyi olurdu. Bir tek adamın, nitelikleri, kendine özgü niteliklerinden başka bir nedensiz, sadece kişiliği adına, beni ele alıp benim tüm mutluluğumu oluşturması ne tuhaf.

Doğruyu söyle Anacığım, ben aptalın biriyim, yada kafam daha da tembelleşti. Bu uyuşukluk hoş değil. Zihin uyuşukluğu, beden uyuşukluğundan kaynaklanmıyor.

Eski canlılığımın kayboluşuna üzülüyorum. Gitti ama geri geleceğini sanıyorum. Sanıyorum, Kremlin'deki sevdiklerimin çok hoşuna giden canlılığım, L. yi de olumlu biçimde etkilerdi. Başlangıçta Iaznaya Poliana da ben gene canlıydım ama şimdi hiç bir işe yaramıyorum. L. öfkemden hoşlanırdı. Şimdi zihnen uyuşuk bir hali var ama zihnen hiç uyumadığı gibi ruhunda manevi bir çalışma oluşturduğundan eminim. Çok zayıfladı, güncesini bile tutmuyor, içinden geçenleri bilmek için neler verirdim. Bu durumu beni tedirgin ediyor.

Arasıra, onun üzerindeki etkinliğimi denemek, başka bir deyişle, büyük bir saflıkla, ona sözümü dinletmek gibi, aptalca bir arzuya kapılıyorum. Ama bu konuda, o üstün geleceği için çok hoşuma gidiyor. Bu da geçecek...

17 ocak Moskova. Biraz önce kırgın ve kızgındım, çünkü o, herkesi ve herşeyi seviyor, ben ise sadece beni sevmesini istiyorum. Şimdi dışardan geldim. Bunların, onun iyi yüreklilik ve zengin duyguları ile değerlendirdiği, yeni kaprislerim olduğunu anladım. Kaprislerimin, üzüntülerimin ve diğer sıkıntılarımın bir tek nedeni olduğunu, yani L. nin yalnız benim için yaşamasını, düşünmesini ve beni sevmesini, sadece beni sevmesini istemek bencilliğimden kaynaklandığını iyice düşünmem gerek... Niye tümüyle kendimi ona

adamış olduğumun nedenini bilemiyorum. Kendi kendime, ben şu şeyi yada falan kişiyi seviyorum desem, hemen toparlanıyor, hayır ben sadece L. yi seviyorum diyorum. Fakat, O'nun çalışmayı, yani yazarlık işini sevdiği gibi, bana karşı soğuk davrandığı zaman, hoşlandığım bir uğraşı bulma amacıyla, herhangi başka birşeyi gerçekten sevmem gerek. Nerede kaldı ki, bugüne dek olduğu gibi, böyle anlarım, farkedilmese de git gide artacaktır. Ben, ilişkilerimizi en ince noktalarına kadar izleyerek, başka birşey de yaptığım yok ya, kendim anlıyorum, L. ilişkilerimizi dikkatle nasıl izleyebilir ki. Ben, bu özelliğim sayesinde, davranışlarımı ona uydurabiliyorum, daha doğrusu ona uymayı öğreniyorum. Bunu, bilinçli ve zorunlu bir görev gibi yapmıyorum, öyle kendiliğinden oluyor işte. Bu marifetimi, olaylara uygulamasını bilemiyorum henüz, ama ona da sıra gelecek... Iaznaya'ya hemen dönmeliyiz... Orada, daha çok benimle ve benim için yaşıyor, çünkü Tantin ile benden başka kimsecikler yok... Oradaki yaşantı benim çok hoşuma gidiyor, onu başka bir yaşam biçimiyle değişmem ve bunun için gerekeni yapmaya hazırım. Yavaş yavaş, orayı daha bir iyi düzenleyip donatmaya çalışacağım. Bu işi başarabilirsem de rahatlayacağım. Bu dileğimi yerine getirmem, L. nin, bir sürü adamı toplama gereksinmesi duymamasına bağlı; dostlarıyla birlikte olunca, onunla karşılaşmam bile olanaksız ve ben kimseyi de sevmiyorum. Ama isterse, dilediği kişiyi ağırlar ve ilgi gösteririm, yeter ki sıkılmasın ve hoşnut olsun. Çünkü o, keyifliyken beni seviyor, ben de başka birşeye gereksinme duymuyorum zaten. Kavgasız geçinmek bizim için oldukça güç ama yine de buna özen göstereceğim, çünkü haklı olarak, «bu insanı yaralar» diyor. Benim şanssızlığım kıskanç oluşum. Kocamın, beni değil kıskançlığımı sindirmesi gerek, benim görevim ise, ona göz kulak olup yaşamını kolaylaştırmak. Günün modası, şapka ve çember gibi geniş etekli giysilerimle, birlikte çıkmamızdan hoşlanmıyor, o olmayınca da ben sıkılıyorum. Direnmeye de cesaret edemiyorum ama, benimle birlikte olmak gereksinmesi duymamasını görmek beni üzüyor, oysa bu gereksinme bende, durmadan artıyor.

Onu bekledim durdum ve yazmaya başladım. Yalnız yaşayan çok kişi vardır kuşkusuz, ama yalnız olmak çok kötü. Besbelli biz bu konferansa gitmeyeceğiz. Onu sıkıntıya soktum galiba. Bu düşünce, çoğu zaman aklımı karıştırıyor, çünkü genellikle suç bende oluyor. Anacığımı daha çok sevmeye başlıyorum ama birlikte yaşamamamız gerektiğine göre, üzülüyorum da. Belirli bir alçak gönüllülükle Tania'yı sevmeye başladım — ne hakla? Onlardan ayrılmak ne acı... L. bu duyguyu anlamadığı için ben de susuyorum. Tantin'i tekrar göreceğime seviniyorum. L. taraf tuttuğu için ona söylemedim ama, son günlerde Tantin'i çok seviyorum. Ona karşı kusurlarım oldu. Ona özen göstermem gerekir, çünkü L. yi o büyüttüğü gibi, benim çocuklarıma da gene o bakacak. Üstelik, birisini sevindirmek insanın hoşuna gidiyor, diğerleri de sizi seviyor; ancak, şımartmaktan ve içtenliğimden kuşku duyulmasından korkuyorum. Oysa, iyi ve saygılı bir yaşlı kadını dinlemekte, hiç bir ikiyüzlülük olamaz. Ben tek yanlı bir insan oldum; yakınlarımız ve yaşayış biçimimizle, bizim yaşantımız ilgilendiriyor beni, başka birşey değil. İki saat oldu halâ gelmedi... Niçin söz veriyor? Dakik olmamakta haklı mı? Kuşkusuz bu, onun titiz olmadığını kanıtlar. Onu öfkeli görmeyi sevmiyorum. Çünkü beni hırpalıyor, hemen ağzımın payını veriyor; yelkenleri indirip çenemi kapamam gerekiyor, yoksa yerin dibine batıyor... Buna karşılık, öfkesi çabuk geçiyor ve hiç homurdanmıyor.

29 ocak Buradaki, Kremlin'deki yaşam bana ağır geliyor, çünkü, genç kızlık dönemimde olduğu gibi, yaşantımın yararsızlığı ve aylaklığımı anımsatan acı bir duygu oluşturuyor bende. Hem de, evlenince, bir görev ve amaç olarak öngördüğüm şeyler, L. bana, sadece aile yaşamı, karısı veya kocasıyla birlikte olmakla yetinilemiyeceğini, kendi dışında bir uğraşı gerektiğini anlattıktan sonra, uçup gitti.

Senden gayri birşey gerekmez. Liovotçka yalan söyledi[1].

---

1 Bu satırı Leon Tolstoy eklemiş.

3 mart Yalnızım ve yazıyorum; hep aynı nakarat? Ama yalnızlığım beni sıkmıyor. Alıştım artık. Bir de sevildiğini bilmenin verdiği mutluluk duygusu: beni seviyor, beni hep seviyor. Eve gelince, bana kibarca yaklaşıyor, sorular soruyor ve bana birşeyler anlatıyor. Yaşamak ne kolay, ne güzel... Kocamın güncesini okudum, ben ve yazılarından gayri, onu ilgilendiren birşey yok, öylesine sevindim ki... Dün ve bugün yoğun bir çalışma ve uğraşı içinde, onu rahatsız etmeye korkuyorum, ya yazıyor yada düşünüyor. Onu kızdırmaktan korkuyor ve her zaman ve her yerde kendisini kaygılandırdığımı unutmasını istiyorum. Yazması beni hoşnut ediyor. Biraz önce kiliseye gitmek istedim fakat vazgeçip evde dua ettim. Evlendiğimden beri, ayinler, sahte görünümler bana tiksinti veriyor.

Bütün gücümle ev işleriyle uğraşmayı ve bir görevim olmasını çok isterdim. Ama beceremiyorum ve nasıl davranacağımı bilemiyorum. Ama kendimi kandırarak, diğerlerine inandırarak bir uğraşımı bulmuşum izlenimi yaratmak, çekilir şey değil. Üstelik kimi kandıracağım ve neden? Arasıra, yapılması gereken ve zamanını nasıl faydalı geçirebileceğim açıklığa kavuşuyor, ama sonra unutuyor ve dalıyorum... Yaşayışım ne denli hafif ve sade bir durum aldı... Benim yaşamım ve kısmetimin bu olduğunu ve başka şeye gereksinme duymadığımı öylesine iyi farkediyorum ki. Kendimi eziklik içinde hissettiğim zamanlarda dahi, «Sana ne gerekli?» deseler, yanıt verebileceğimi sanmıyorum. Öyle sanıyorum ki Tantin'i içtenlikle sevmiyorum. Bu durum beni üzüyor. Yaşlılığı beni acındırmaktan ziyade kızdırıyor. Kötü bu. Arasıra kızıyor arasıra da garipleşiyor. Dışarda hava güzel, gönlüm de hoş. Ufak ufak herkesle barışıyorum: öğrenciler, diğerleri ve Tantin'le ister istemez. Liova'nın etkisi güçlü, ve bana egemen olması büyük bir zevk.

26 mart Üzgün ve bitkinim. Bu sabahtan beri Tula'da ama sanki bir aydır onu görmemiş gibiyim, sanki mutluluğum uzak, çok uzaklardaydı... Liova'yı sanki gerçekten

yokmuş, canlı bir yaratık değil, sanki bir hayaletmiş gibi görüyorum. Ona olan aşkım, yüreğimin derinliklerine gömüldü. Gene de onu kuvvetle anımsıyor ve ancak onunla var olduğumu biliyorum. Adamlarımızı yokladım. Can sıkıcı bir duygu. Acılı ve mutsuzlar. Hepsinin bir derdi var. Kimi hasta, kiminin derdi var. Çoğu da dalaveracı. Daha da çok sıkıldım. Tantin iyi yürekli, keyfi de yerinde, ama o kadar yaşlı ki, onunla birlikte olmak zor geliyor bana. Hep bizimkileri düşündüm. Hepsi de ne kadar canlı ve hareketli. Sık sık onlardan ayrıldığıma üzülüyorum, ama geçmiş yaşantımı aramıyorum. Şimdi herşey daha iyi. Arasıra L.yi sevmekten korkuyorum. Böylesi bir aşk kolayca heder edilebilir. Daha şimdiden sabırsızlanmaya, içimi kemirmeye başladım, çünkü halâ gelmedi. İşte: onunla gitmek istemiyorum, sonra da ona üzülüyorum. Kendi kendime, onu tedirgin etmek kendi kenmi yemekten daha iyi olurdu diyorum. Her seferinde aynı hikaye. O, Nikolskoy'e gidiyor, ben burada deli oluyorum. Keşke birisi, zamanın ne denli ağır geçtiğini bilebilseydi. Şimdi Tantin geldi ve elimi öptü. Neden acaba? Bu beni etkiledi. Kuşkusuz, iyi yürekli olduğundan ve bana, yalnızlığım nedeniyle acıdığından, keyifsizliği de öfkesinden kaynaklanır. Ben gencim, onun küçük zaaflarına da katlanmam gerek. Ona karşı takındığım sabırsız ve sinirli davranışlarımdan ötürü bilincim beni uyarıyor. Kocam dün akşam birşeye alındı ama nedenini de açıklamadı. Herşeye karşın, bu şunu kanıtlıyor ki aramızda herşey güllük gülistanlık değil. Beni kızdıran veya üzen birşeyi en kısa süre içinde ona itiraf etmek istiyorum, ama arasıra söylemeye çekiniyorum. Ben çok şanslıyım, Liova bana çok mutluluk veriyor. Neşesini, huylarını, güzel yüzünü, tatlılığını ve öfkesini seviyorum; bütün bunları o denli iyi yansıtıyor ki, hemen hemen hiç yadırgamıyorum. Şu anda kendimi iyi hissediyorum, kurulmuş makina gibi yazmaya devam ediyor ve onu düşünüyorum. Yazdıklarımı tekrar gözden geçiriyorum ve L.yi' değişik anlatımlarla ve bütün görünümüyle bana anımsatıyor. Benim çala kalem yazmam, daha iyi konsantre olmak ve onu daha iyi ve canlı imgeleyip düşünebilmem için bir bahaneden başka şey

değildir. O eve geldiğinde, ben hep buruk bir sevinç duyarım. Bana aksine inandırmak için boşuna uğraşır ama o, benim kendisini sevdiğim gibi sevemez beni. Acaba o, beni, bu kıvrandırıcı sabırsızlıkla bekler miydi?

1 nisan Üzülüyor ve sıkılıyorum. Liova gitti. Büyük bir kusurum var benim: kendimden çareler bulma yeteneğim yok. Oysa çok önemli ve kaçınılmaz birşey bu. Çok güzel bir yaz havası var dışarıda ve benim anlayış ve düşüncem de yaza benziyor, melankolik, boş ve yalnız. Liova kendi işleri ve malikanenin yönetimiyle uğraşıyor, ben ise hiçbirşeyle... Benim bir yeteneğim yok mu? Oysa bu biçimde yaşam sürdürmek çok güç. Ben de birşeyler yapabilmek, ama gerçek bir uğraşım olmasını çok isterdim. Geçenlerde, böyle güzel bir ilkbahar günü, birşeyler yapmak, beni uyuşukluktan kurtaracak sürekli bir uğraşı bulmayı çok istedim. Düşlediğim şeyin ne olduğunu Tanrı bilir. Şu anda birşeye gereksinme duymuyorum. Niteliğini dahi bilmediğim bir işi aramak anlamsız bir heves. Uğraşımı, içgüdümle buldum ve başka bir uğraşı aramama da gerek yok; ama gene de canım sıkılıyor. Çok mutluluk, az uğraşı... insan iyi şeylerden de bıkıyor. Düşlere ve düşsel uğraşılara harcanan zamanın, gerçek yaşantıya ayrılması ve benim daha ağırbaşlı olmam gerekirdi. Ne saçma şeyler bunlar. Sinirden patlayacağım.

8 nisan Liova çok ciddi, ben ise öyle görünerek, malikaneyle uğraşıyoruz. Bu iş güzel, eğlenceli ve arasıra da hoşuma gidiyor. Kocam, tasalı, neşesiz ve hasta görünüyor; hep bu haline üzülüyorum. Üzüntümü pek ona belli etmek istemiyorum ama, yüzüne kan hücum etmesi, beni dehşete düşürüyor. Böyle bir düşünceye kapılmak korkunç birşey ama, engin mutluluğum ve sürdürdüğüm yaşamın gerçek olmadığı, onları aniden kaybedivereceğim ve bunun kaderin bir cilvesi olacağı aklıma geliyor ve korkuyorum... anlamı yok bunun ama nedenini de anlayamıyorum. Bu saçma korkudan bir an evvel kurtulsam ne iyi olurdu... yaşantım zehir oluyor. Arı kovanları satın aldık, hoşuma gitti. Bunlar ilginç

şeyler ama malikane beni sıkıyor. Auerbach ailesi usanç verici, benim ise kimseye ihtiyacım yok. O kadın beni üzdü, nedenini bilmiyorum ama acıyorum ona. Acaba kocasını seviyor mu? Başkalarının evlilik sırlarını öğrenmek, gerçekten güç. Liova'nın nesi var acaba, bana birşey söylemiyor ama pek normal değil. Migreni mi tuttu, birşey mi istiyor, yoksa onu kızdıran birşey mi oldu?

Onun için, elimden gelen herşeyi yapmaya hazırım. Şu anda burada değil, biraz sonra gelecek ama gene birşeylere sinirlenmiş ve keyfinin kaçık olmasından korkuyorum. Onu pek çok seviyorum. Bunu iyice anladım çünkü, gerekirse onun için herşeye katlanabileceğimi biliyorum.

10 nisan Tula[1]'ya babamın yanına gitti; daha şimdiden onu çok özlüyorum. V.A.[2] ya yazdığı mektupları tekrar okuyorum. O sıralar çok gençti, sevdiği, kadın değil ama aile mutluluğu idi. Ama heryerde gördüğüm gibi söz konusu, iyi ve güzel olan herşeye gönül verişiydi. Ne seçkin insan: bu mektupları okuduktan sonra sanki söz konusu o değilmiş gibi, kıskançlık dahi duymadım. V. yi de hiç kıskanmadım. Ama onun sevmesi gereken kadını, «V» yi değil, kendimi düşündüm. Düşümde, kendimi onların alemine götürdüm: kadın güzel, kısacası işe yaramaz. O ise şu anda olduğu gibi, V. yi değil ama aşkı ve erdemi seviyor. Sudakovo'yu gözümün önüne getirdim... piyano, sonatlar, V.nin küçük, sevimli, esmer, sevgi dolu ve nazik başı, gençlik taşan havası, (kendimi yaşlı mı kabul edeceğim?) doğal duyguları ve didişmeden uzak... bütün bunları anlıyor ve üzülüyorum. Daha sonra, aile yaşamı ile ilgili düşüncelerini okudum. Zavallı... o kadar genç ve tecrübesizmiş ki, mutluluğu zamanından önce düşlersen daha sonraları, değişik bir düşünce ile karşılaşıp

---

1. Iazniya Poliana'ya 14 km. uzaklıktaki şehir merkezi.
2. Valeria Arsenieva, Tolstoy'un 1856—1857 yıllarında evlenmek istediği kadın. Ona yazdığı mektuplarda, evlilik sonrası yaşantılarıyla ilgili düşüncelerini açıklar.

üzülüyorsun. Ama bütün bunlar, güzel ve tatlı kuruntular.

24 nisan L. ya yaşlı yada mutsuz. Mali ve ekonomik sorunlar yada votka yapımı ile ilgili işlerin dışında herhangi birşeyin onu ilgilendirmemesi olacak şeymi? Yemek yemediği, uyumadığı, birisiyle konuştuğu zamanın dışında hep tek başına malikanede dolaşıp duruyor. Ben ise yalnızım, tamamen yalnızım ve sıkılıyorum. Bana olan sevgisi kurulmuş makinadan farksız: elimi öpmesi ve bana iyi davranmasından ibaret.

Havalar iyi gidiyor. İnsanda genellikle iyi duygular uyandıran bir mevsim ama içimi kemiren birşeyler var. Eskiden, kızkardeşim Tanya ve ben ilkbaharla yazın tadını çıkarmasını bilirdik. Birlikte eğlenir, beraber olmaktan mutluluk duyar, aynı şeyleri düşünür ve aynı sonuçları çıkarırdık. Fabrika maliyet fiyatlarını hesaplamak, alınacak alet ve gereçler için kafa patlatmak gibi can sıkıcı konularla uğraşmazdık.

Tanya gelince çok sevineceğim. Genel olarak ben genç kızları severim hele Tanya gibi tatlı olurlarsa... Liova ile ilişkilerimden hoşnut değilim. Kişiliğimle ilgili konular beni tedirgin ediyor ve utandırıyor, acaba neden? Pişmanlık duyacak birşey yapmadım, ona karşı suçlu da değilim ve bu inançla yazıyorum bunları, ama bu satırları onun okuyacağını düşününce de tedirgin oluyorum. Benim istediğim nedir? Bu soru haklı olarak sorulabilir ama ben hiç birşey bilmiyorum. Açıklanamaz bu...

25 nisan Sabahtan başlayan bir sıkıntı, ürkünç bir önsezi. Çoğu kez olduğu gibi nedenini bilmeden ağladım. Ama ağlamak için nedenlerim olduğunu biliyorum. Liova beni eskisi gibi sevmez ise, ölebilirim de. Arasıra içimden yazmak gelmiyor ama, şu anda giriş katında tek başıma oturmuş ve eski alışkanlığımın tutkusuyla yazıyorum.

29 nisan En önemsiz olaylar bile beni sinirlendiriyor. Buna engel olmak için uğraşıyorum ve bugünden te-

zi yok, üstesinden geleceğim. İçimde, Liova'ya karşı coşkulu bir sevgi, ama düşünce çapsızlığım nedeniyle de biraz korku duyuyorum. Evin işleriyle, arılarla, elma ağaçları ile uğraşmak, etkin olmak istiyorum ama, bir tür bitkinlik ve güçsüzlük beni çalışmaktan alıkoyuyor ve yan gelip yatmak istiyorum. Gebe oluşum, sanki benim kusurummuş gibi, bitkinliğimi Liova'nın hoşgörüyle karşılamaması çok üzücü. Ona hiç yardımcı olamıyorum. Pişmanlık duyup üzüldüğüm birşey daha var: (Bu günlükte gerçeklere öncelik) «V.V.»nin, bir zamanlar bana âşık olduğunu anımsayınca hoşuma gitti. Bugün gene birisi bana âşık olsaydı, hoşuma gider miydi? Ne bayağılık, ne iğrenç... Öyle birşey olsaydı, sadece alay eder ama ona hiç önem vermezdim; tiksinti ve nefretten başka bir duygu uyanamazdı bende... Gün geçtikçe, Liova benden uzaklaşıyor. Onun anlayışına göre, aşkın bedensel yönü önemli. Bu çok çirkin. Sevginin bu yönü bence hiç te önemli değil. Ama, kocam, huy ve içgüdü yönünden çok dayanıklı, gerekli olan da bu.

8 mayıs Gebeliğim herşeyimi etkiliyor. Dayanılacak şey değil, beden ve ruhsal yönden kötü durumdayım. Her tarafım ağrıyor. Ruhsal yönden ise, kaygı, sıkıntı, boşluk ve daha açık söylemek gerekirse, bir tür yürek darlığı içindeyim. Liova beni yok farzediyor. Bana tahammül edemediğini sanıyorum ve bundan böyle tek bir amacım olacak: Onu rahat bırakmak ve olabildiğince yaşantısından çekilmek. Gebe olduğum için onu hiç eğlendiremiyorum. Acı gerçek şu ki, bir kadın kocası tarafından ne kadar sevildiğini ancak gebe olduğu zaman anlıyor. Onun yanına gitmek, onun yanında oturmak için neler vermeyeceğimi Tanrı bilir ama gitmiyorum çünkü rahat oturamıyorum ve çarpıntı geliyor. Ve sonra da bunalım başlıyor, başım ağrıyor, sıkıntı basıyor ve ağlamak istiyorum, ama onu kızdırmaktan da çekimiyorum çünkü o da rahatsız. Zaman zaman bana nazik davranıyorsa da, bunu alışkanlıktan yapıyor ve beni sevmediği halde, ilişkilerimizi korumak konusunda kendini sorumlu sanıyor. Kuşkusuz, bir zamanlar (hem de yakın bir geçmişte) beni sev-

miş olduğunu, ama bunun geçmişe ait olduğunu açık yüreklilikle itiraf etmekten korkuyordur. Bana karşı nasıl değiştiğini, benim yerimde olup da, nasıl bir yaşantı sürdürdüğümü bir bilebilseydi... Ama şimdilik yapılacak birşey yok. Ben doğurduktan sonra o gene uyanacaktır. Hep böyle olur değil mi? Önceleri çok korktuğumuz, ama herkesin başından geçen ürkünç ve ortak bir olay bu...

Benim şanssızlığım, onu her zamankinden daha fazla sevmiş olmam. Bu olağan duruma ne zaman uyum sağlayabilirim acaba?

9 mayıs Öğleyin evde olacağını söylemişti. Saat iki, başına birşey mi geldi acaba? Yoksa, beni bu denli tasalandırmaktan hoşlanıyor mu? Sevilmek isteyen bir köpeğe bile acınır da kovulmaz... Annemin kaderi de, evliliğinin ilk yılında benimkine benziyormuş. Hatta daha da kötüymüş. Babam, hastalarını yoklamaya, oradan da kağıt oynamaya gidermiş. Liova ise, ya atla yada yürüyerek, malikane işleriyle uğraşmaya gidiyor. Ama ben, öyle yalnız, öyle hasta, yüreği dar ve gebeyim...

Olayları hiç bir zaman akıl, deneyler kadar iyi anlatamaz insana. Gençlik, bir mutluluk olmaktan çok, bir mutsuzluktur — evlilikte elbette, sadece dikiş dikip, piyano çalmakla yetinmek olanaksızdır — ve de tek başına. Kocanızın, sizi sevmediğini, ama bundan sonra köle gibi uslu oturmaktan başka bir seçeneğinizin olmadığını düşünerek, yada inanarak, tek başına oturmak... Annem, gençlik yılları geçip, tüm yaşantısını çocuklarına adadığı zaman, daha neşeli ve daha huzurlu olduğunu içtenlikle anlatırdı Tamam, bu doğru ve ben, çekilmez bir insanım ama ne yapayım, yalnızım, sıkılıyorum ve öğleden beri kuşku ve korkuyla onu bekliyorum. Katı yürekli bir adam o, ne kadar saygısız da olsa, acı çeken her yaratığa acıması gereken bir kişinin duyarlığı bile yok onda.

12 mayıs Sıkıntıdan patlamamak için çaba harcadım ve neşe değil ama durgunluğa kavuştum. Canım sıkılmıyor.

22 mayıs Çalışma odasına girdiğimde, bir üzüntü, bir soğukluk duygusu usanç ve korku hissettim. Ölüm korkusu. Eski duygularımdan çok değişik düşünceler içindeyim. Sevgi olmayan yerde yaşam da olmaz.

Dün bahçede koştum ama kendi kendime de «ben çocuk düşüremem» diyordum, çünkü kuvvetli bir yapıya sahibim. Kocam ise beni sevmiyor artık. Biraz hasta, iyileştiği zaman o da korkacak. Genellikle zengin bir yaşam tasarlamasına karşılık, fakir bir yaşantı... Binlerce dünya tasarlanıp düşünülebilir ama, çok kısıtlı bir alanda yaşamak gerekiyor. Ben kendi yaşam alanımı sevmeyi öğrendim, başka birşeye gereksinme de duymuyorum. Ama o, kendi yaşantısından bıktı ve gene istek duymaya başladı. Bugün benim kesin inancım şu ki, benim sadece ona, kocama ihtiyacım var, ben sadece kocamı istiyorum. Bu kanıya ilk kez mi vardım sanki? Annem, evli bir kadının, kocasını dizinin dibinden ayırmak istememesinden daha kötü birşey yoktur der dururdu. Ne kadar haklıymış... Ona saygı duyuyorum, çok çekmiş kadıncağız. Ama yaşam çok güç... Üstesinden gelebilmek için, çok dayanıklı, demir gibi olmak ve yaşam biçimini ona göre düzenlemek gerekirmiş.

Ben, evlenmeden önce, sevmeden yaşamanın daha iyi olacağı kanısında idim. Kendimi tanıyordum, az sevemezdim, oysa çok sevmek de güçlüklerle dolu. Tanya bu durumu bildiği için, mutluluğu bulamıyor. Şimdilik, genç, gönlü zengin ve gönlünce eğleniyor ama, düş kırıklığına uğramak tehlikesiyle karşı karşıya... Yaşam ona cimrice davranırsa, kolaylıkla katlanamaz. İnsanın kendine egemen olması çok zor. Ama Tanya sevgi uyandırma yeteneğine, benden daha çok sahip. Dil yaralarından sorumlu olan sadece benim. İstemeyerek gönül kırıyorum ama, bana pahalıya mal oluyor. Her yara, yaşamımdan bir parçayı alıp götürüyor, yani gücümden, gençliğimden, enerjimden ve hele neşemden bir parça alıp, yerine üzüntü ve bıkkınlık getiriyor. Çaresini de bulamıyorum. Kocamın bana karşı olan sevgisini iyi değerlendirmem, iyi kullanmam gerek. Zaten güçlü bir sevgisi yok ve belki

de hiç kalmadı? Beni korkutan ve düşündüren de bu. Dünden beri çok hastayım. Düşük yapmaktan korkuyorum. Gene de karnımdaki sancı bana zevk veriyor. Ben, çocukluğumda da böyleydim: bir suç işlediğim zaman, anneciğim beni bağışlar ama, ben pişmanlık duygusuyla bir yerlerimi çimdikler, yada elime birşey batırırdım. Canım çok acır ama, bu acıya zevkle katlanırdım. Güzel günler geri gelin, sağlığım geri gel, gelirsen, evde düzen ve neşe olacak, çocuğum orada olacak ve bedensel zevk de geri gelecek. Tiksinti verici birşey bu...

Kocam ise aşkın geri geldiğini sanacak, oysa bu bir dönüş değil sadece bir anı olacak. Sonra, yeniden hastalıklar, düş kırıklıkları ve tiksinti veren ve sevilmeyen bir eş, (o kadın neye hep yolumun üstünde) ve gene can sıkıntısı. Liova'yı bekleyen yaşantı işte bu. Benim yaşantım ise çoktan yitirilmiş. Elimde kalan, onun sevgisi, onunla birlikte olmak ve beni gene sevebileceği inancı. Ne aptalmışım... ona inandım ve kısmetime de sadece pişmanlık düştü. Herşey bana öyle kaygı verici geliyor ki... Duvardaki saatin tik takları bile dertli, köpek bile hüzünlü, oda hizmetçim Donaşa mutsuz, ihtiyarlar acımaklı ve herşey ölü.

Eğer Liova...

6 haziran Gençler geldi, yaşantımızın seyrini değiştirdiler ama onların gelişi beni sevindireceğine, daha çok hüzün verdi ve sıkıldım. Liova'yı çok seviyorum ama, onun karşısında aşağılık bir durumda bulunduğum için, kendime kızıyorum. Ben herşeyimle onun buyruğundayım ve sevgisine ne denli değer verdiğimi Tanrı biliyor.

O ise, ya benim kendisini sevdiğimden kuşku duymuyor yada aşkımı önemsemiyor. Kesin olan şu ki, ilgisiz ve içine kapanık. Sanki sonbahar gelmiş ve herşey bitecekmiş gibi bir duygu var içimde, ama bu herşeyin ne anlama geldiğini, ne olduğunu bilmiyorum. Sonbahardan sonra gelecek olan kışı ise, kafamda canlandırmak olanağından yoksunum. Hiçbirşey istememek ve hiçbirşeyden zevk almamak ve yaşlan-

mışım duygusuna kapılmak ne sıkıcı; oysa ihtiyarlık çekilmez.

Evdekilerle gezintiye çıkmadım, çünkü Liova bana «Sen ve ben ikimiz evde kalacağız» dedi. Sanki onu yasak bir aşkla seviyormuşum gibi, baş başa kalmamıza öyle sevindim ki... Ama işte hepsi gitti ve Liova da bırakıp gitti ve evde tek başıma kaldım, dertlerimle baş başa... Gezintiye çıkmama engel olup, elde kitap sedirin üstünde pinekleme zorunda bıraktığı için öfkelendim de. Ama öfkemi yenip düşündüğüm zaman, onun gerçekten, yapacak bir sürü işi olduğunu, benim dışımda uğraşıları olduğunu ve bir malikane yönetiminin zor bir uğraşı olduğunu anladım. Üstelik ziyaretçiler de onu bezdiriyorlar ve bir de başımızın belası, Tanya'ya kur yapan Anatol var. Binek arabası olayında kandırıldı ama bu onun kusuru değildi, onun olağanüstü bir kişiliği var ve ben onu tüm gücümle seviyorum.

7 haziran Onu deli gibi seviyorum; benliğimi saran tek duygu bu ve o duygunun tutsağıyım ben. Kocam, sürekli olarak malikane işleriyle uğraşıyor ama sıkılmıyorum, kendimi çok iyi hissediyorum. O da beni seviyor, bu sezgi ve inançtayım. Ölümümün yakın olduğunun bir belirtisi mi bu acaba? Ondan ayrılmak, bana acı ve korku veriyor. Onu tanıdıkça daha çok seviyorum. Hergün, hiç onu bu denli sevmemiştim diyorum. O ve onu ilgilendirenler dışında hiçbir şeyin önemi yok benim için.

8 temmuz Liova çılgınca neşeli; yalnızlık onu bitiriyor, gelen giden kalabalık çok diriltti onu. Bu konuda, ben senden daha dayanıklıyım dostum. Hastalansaydı, nedeni yalnızlık ve sıkıntı olacaktı.

14 temmuz Herşey bitti. Doğurdum. Çok sıkıntı çektim ama artık ayağa kalktım ve yavaş yavaş normal yaşama başladım ama çocuğum[1] ve özellikle kocam için çok

1 Sofiya ilk çocuğu Sergey'i, 28 haziran 1863 de doğurdu.

korku ve kuşku duyuyorum. İçimde bir burukluk ve sürekli bir kaygı önsezisi var. Kanımca bu, aileme karşı görevimi yapamamak korkusu. Sanki bir suç işlemişim gibi, onun yanında kendimi yılgın ve sinmiş buluyor ve ona yük olduğumu sanıyorum; budalalık ama zayıf ve beceriksiz bir kişi izlenimi bırakıyorum. Hiç de normal değilim, çünkü ananın yavrusuna duyduğu, herkesçe bilinen, sevgiden ürküyor ve kocama olan aşırı ve anormal bağlılığımdan korkuyorum. Bunu da saçma ve dayanaksız bir utanma duygusu nedeniyle de saklamaya çalışıyorum. İnsanın çocuklarını ve kocasını sevmesinin bir suç değil kesinlikle bir yücelik ve erdem olduğu gerçeği, bana arasıra güven veriyor. Bu böyle sürüp gidemez, kendimi yetiştirmem gerek, kocam ve çocuğum için de iyi değil bu durumum; öyle cahilim ki... Analık sevgisi çok güçlü, anne olmak garip birşey değil, aksine çok doğal. Onu, L. nin çocuğu olduğu için daha da çok seviyorum. L. nin ruhsal durumu beni kaygılandırıyor. Ne engin bir düşünce ve duygu zenginliği var. Bun eksiksiz olgunluğuna öylesine hayranım ki, onun mutlu olması için neler feda edebileceğimi ancak Tanrı bilir.

23 temmuz Evleneli on ay oldu. Korkunç biçimde düş kırıklığına uğradım. Çocuğumun meme araması gibi, hiç düşünmeden bir destek aradım. Acı beni iki büklüm etti. Liova'nın durumu çok acıklı. Malikanesini yönetmeyi beceremiyor: sen bu iş için yaratılmamışsın dostum... Ona neyin gerekli olduğunu biliyorum ama, çırpınmasına rağmen, vermiyeceğim. Hiçbirşey beni ilgilendirmiyor. Bir köpek gibi, onun okşamalarına alıştım ama, bana karşı soğuk davranıyor. Aradabir, böyle günler de olur diye beni yatıştırıyor ama, böyle günler, aşırı derecede çok. Sabır...

24 temmuz Balkona çıktım ve içimi, sarhoş edici hoş bir duygu kapladı. Doğa çok güzel, bana Tanrıyı düşündürdü ve herşey engin ve sınırsız geniş gibi göründü... Benim en iyi dostum annem ve bizimkiler gittiler. Her zamanki ve bitmez uyuşukluğum nedeniyle çok ağlamadım.

Tanrıya şükürler olsun kocam gençleşti. Onun için çok dua ettim. Beni seviyor, Tanrı bize dengeli bir mutluluk nasip etsin... Ben, git gide kötüleşiyor ve salyangoz gibi kabuğuma çekiliyorum. Sonuna dek dayanacağım, buna kararlıyım. Çocuğumu çok seviyorum, onu emzirmekten vazgeçersem, yaşantımı zehir edecek bir mutsuzluk olur benim için. Biraz dinlenmek ve doğadan yararlanmak için büyük bir istek duyuyorum. Hapsedilmiş gibiyim. Kocamın Tula'dan dönmesini, delice bir sabırsızlıkla bekliyorum. Herşeyiyle onu tüm gücümle seviyorum. Şimdi kendimi, çocuğum için feda etmeye gidiyorum[1]...

31 temmuz Bana: «Bunlar resmi bahanelerdir» dedi. Çok doğal, bir felaket bu, ama kızmak niye? Suçlu kim? İlişkilerimiz tüyler ürpertici, ben ise sıkıntıdan patlıyorum. Kocam öylesine çekilmez oldu ki, ondan kaçıyorum. «Ben yatıyorum», yada «Yıkanacağım» dediği zaman içimden «Çok şükür» diyorum. Çocuğumun yanında oturuyorum ama yüreğim çatlıyor ve içim eziliyor. Bir zamanlar, ne güzel birlikte dua etmiştik. Şimdi, sanki herşey bitti. Sabır... Hiç değilse geçmişimizi mutlulukla anıyorum. Ben Liova'yı çok sevdim ve ona minnet borçluyum. Biraz önce onun güncesini okudum: «Böyle güzel ve şiirsel bir günde, ona herşey kötü görünmüş... Bu dokuz ay, yaşantımın belki de en kötüsü. Onuncuya gelince. Kaç kez içinden: «Ben neye evlendim», yüksek sesle de kaç kez: «Benim eski kişiliğime neler oldu?» demedi mi?

2 ağustos Bu yaşantı benim için pek de çekici değil. Aslına bakılırsa ben burada ne yapıyorum? Buralardan gitsen iyi edersin Sofiya Andreevna... Beni huzursuz ve mutsuz etmek için, acımasızca hırpalıyor. Bu konuda,[2] tek bir sözcük söylememek için yemin ettim. Bir çözüm yolu bulunabilir belki...

---

1 Sofiya'nın göğüslerinde abse ve çatlaklıklar vardı, çocuk emzirirken çok acı çekiyordu.

2. Cinsel ilişkileri.

3 ağustos Onunla konuştuk ve biraz hafifledim, çünkü tahminlerim doğru çıktı. «Çocuğunu emzirmemek korkunç bir şeydir.» dedi Aksini iddia eden kim? Ama bedensel bir olanaksızlığa karşı ne yapılabilir? Onun bana haksızlık yaptığı bilinci içindeyim. Neden bana hep işkence ediyor? Kendime karşı çıkarak, bugün çocuğumla uğraşmamın gerekli olduğuna inanmıyorum artık... Acı çektiğim ve görevlerimi yapmadığım için, o beni yok etmeyi isterdi; ben ise acı çekmediği ve yazı yazdığı için, artık onu görmek istemiyordum. İşte kocaların tiksinç bir görünüşü daha. Bunu düşünmemiştim. Şu anda bana öyle geliyor ki onu sevmiyorum bile. Sizi durmadan ısıran bir sinek sevilebilir mi? Olana bir çare bulamam ama, çocuğuma gidip kendim bakacağım. Bunu, kötülüğüne karşı kötülük yapmam gereken Liova için yapmıyorum kuşkusuz. Kendime gelene kadar geçecek süre içinde sabredememem ne güçsüzlük... Ben çok, en az onun on katı acı çekiyorum. Yazmak istiyorum çünkü çok öfkeliyim.

Yağmur yağıyor, üşütmesinden korkuyorum, artık öfkeli değilim. Onu seviyorum. Tanrı onu korusun.

«Sonya, beni bağışla, suçlu olduğumu ancak şimdi anladım, hem de ne denli suçlu. Öyle günler oluyor ki, insan iradesinin dışında ve bilmem hangi dış ve karşı konmaz yasanın buyruğunda yaşanıyor. Şu son günlerde sana karşı davranışlarımda, ben bu durumdaydım, evet ben. Sayısız kusurlarım bulunduğunu, ama kusurumun onda biri kadar da duygu ve gönül yüceliğim olduğunu düşündüm. Ben kaba ve acımasızdım ama kime karşı? Bana yaşantımın en büyük mutluluğunu veren ve beni seven biricik yaratığa karşı.

Sonya, yaptığımın unutulmayacağını ve bağışlanmayacağını biliyorum. Ama ben seni daha iyi tanıyorum ve tüm bayalığımı da biliyorum.

Sonya, küçük sevgilim benim, ben suçluyum çünkü kötüyüm, ama bende, zaman zaman uyuklayan bir iyi insan da

var. Onu sev ve onu azarlayıp sitem etme Sonya.»

(Tolstoy tarafından, sonradan eklenmiş.)

Bunları L. yazdı ve benden özür diledi. Ama daha sonra, nedenini bilmiyorum, gene kızdı ve herşeyi berbat etti. Bunu, «Sütanne sancısı» denen meme hastalığından kıvrandığım bir sırada yaptı. Sanki istemiyor muşum gibi, çocuğu emziremememe Liova'yı kızdırdı. Oysa en büyük isteğim buydu. Birkaç sevecenlik ve pişmanlık duygusu satırını haketmiştim. Ama, onları okumaya bile fırsat vermeden silip götürdü.

17 ağustos Çılgın geceleri düşledim. Bu bana geçen yılı anımsattı ve büyük bir özgürlükle tadını çıkardığım ve olağanüstü keyifli olduğum bu çılgın geceleri aklıma getirdi. Eğer kelimenin tam anlamıyla, yaşamın tadını çıkarabildiysem, bu o zamanlardı işte. Seviyor, içim bir tuhaf oluyor ve herşeyi anlıyordum. Düşüncelerim ve tüm varlığım saf ve tazelik doluydu. Bunların yanı sıra, parlak ve anlamlı bakışlı ve çok tatlı (o sıralardaki görüşüme göre) sevimli ve şair ruhlu Kontum vardı. Harika bir dönemdi. İçtenliğine inandığım aşkıyla ise benim başım dönmüştü. Aksi halde o denli mutlu olamazdım.

Bir akşam, beni inciten bir düşünce ileri sürdü. Popov bizdeydi. Söyledikleri bana çok dokunmuştu, ama söylediklerinin beni hiç etkilemediğini ona göstermek istedim. Kontun konuşmasına kulak kesilerek ve sanki Popov'la ilgileniyormuşum gibi, sekinin üstüne oturdum. O günden sonra Konta daha çok bağlandım ve nedeni ne olursa olsun, düşüncelerimi hiç ondan saklamamaya, kendime kural yaptım.

Bugün bunların hepsini anımsadım ve aynı kontun, benim kocam olduğunu düşünerek, anlatılması güç bir mutluluk duydum. Liza, mutluluğun nerede olduğunu biliyordu. Sonya Behrs ise bilmiyordu. Ama şimdi anladı, hem de nasıl ve tüm benliğiyle. Budala kocam ise kıskanıyor, hey Tanrım, kıskançlığının sanki en küçük bir nedeni varmış gibi...

Geçen yılın, şiir dolu ağustos ayını yalnız ve bensiz ge-

çirdiği için üzgünüm. Şimdi kendisi evde değil, o olmadığı zaman ben hep sıkılıyorum. Bu duruma ne zaman alışacağım acaba? İyileşmemi, Liova'yla yaşama dönüş olarak bekliyorum. Şu anda ayrıyız. Aşkımla ilgili her kuşkulanışında aklım karışıyor, allak bullak oluyorum. Kendisine, güvenli, güçlü ve saygılı bir aşkla bağlı olduğumu nasıl açıklamalı?

10 eylül Biraz gençlik özlemi, biraz istek ve birçok sıkıntı. Hep acı, hep dert ve evin dört duvarı arasında geçip giden bir ömür. Oysa dışarıda öyle güzel, öyle tatlı bir hava var ki, insanın içi açılıyor ama ben yararlanamıyorum. Dün piyano çalarken, Liova'nın bana bakışı hiç aklımdan çıkmıyor. Hiç böyle bakmamıştı, ne düşünüyordu acaba? Anılar mı, kıskançlık mı? Seviyor...

22 eylül Yarın bir yıl olacak... O zaman mutluluk umuyordum, bugün ise mutsuzluk bekliyorum. Şimdiye kadar, şaka yapıyor diyor ve öyle sanıyordum. Ama görüyorum ki kararı kesin. Savaşa gidecek... Nedir bu yanılgı? Değişken huylu, tuhaf bir adam o. Hayır hayır, bu doğru değil, sadece vefasız bir adam. İsteyerek yapıp yapmadığını bilemiyorum ama, yaşantımı, mutsuz olayım diye düzenlemek için, elinden geleni yapıyor. Bir çocukla (belki de iki) ha bugün ha yarın kocasız kalabileceğimi sürekli olarak düşünür bir duruma soktu beni. Erkekler için evlilik bir anlık heves ve oyuncak. Bugün evleniyor, zevkli birşey... çocuk doğurtuyor, ertesi gün ise savaşa gitme isteği duyuyor ve gidiyor... Liova'dan sonra yaşayamayacağıma göre, bana da çocuğumun ölümünü dilemek kalıyor. Bu aşırı yurt sevgisine, otuzbeş yaşındaki adamın bu denli coşkunluğuna inanmıyorum... Ya çocuklar,onlar da bir vatan değil mi? Onlar Rus değil mi? Onları bırakıp gideceksin, neden çünkü at koşturmak, savaşın güzelliklerine hayran olmak ve topların ıslık seslerini duymak çok zevkli. Kararsızlığı ve korkaklığı nedeniyle, ona daha az saygı duymaya başladım. Demek ki yeteneği ailesinden daha önemli. Bu isteğinin önemini bana açıklaması gerek.

Neden onunla evlendim? Valerian Petroviç[1] ile evlenseydim keşke; hiç değilse ondan ayrıldığım zaman böyle üzülmezdim. Liova'nın, benim aşkıma ihtiyacı var mı? Sadece içgüdü ve eğilimler... Kusurun bende olduğunu biliyorum, çünkü o bana surat asıyor... Kusurluyum, çünkü onu seviyorum ve ondan ayrılmak da, onun ölmesini de istemiyorum. Surat asarsa assın. Ayrılığımızı kolaylaştırmak amacıyla, onu sevmekten vazgeçmeyi ve kendimi bu duruma hazırlamayı çok isterdim. Bırak o beni istemesin, ben de gerekeni yaparım. Bir yıllık mutluluk ona yetti. Şimdi de yeni bir hevese kapıldı, savaşa gitmek. Böyle yaşamaktan bıktım. Başka çocuk sahibi de olamayacak artık, çünkü bırakıp gitsin diye çocuk doğurmak istemiyorum. «Ben karar verdim, kapa çeneni artık...» Despotluk bu.

Savaş yok, o daha burada. Benim yapabileceğim ise, beklemek ve can sıkıntısından patlamak. Kesin bir sonuca varsın bakalım ne olacak... Gene de onu seviyorum, işin kötüsü de bu. Onun yüzüne baktığım ve neşesiz gördüğüm zaman, ne yapacağımı şaşırıyorum.

7 ekim Ne usanç... Ama çocuğumun olması da ne mutluluk. Bir sürü kundak ve bezlerle uğraşmak, bana zevk veriyor ve karamsar düşüncelerden kurtarıyor. Kuşkusuz, sıkıntımın farkında, zaten gizleyemiyorum. Baloya gitmek istiyorum, ama gitmeyeceğim çünkü sıkıntımın nedeni bu değil. Böyle bir istek duyduğum için kendimi ayıpladım. Bana: «Yeniden doğuyorum» dedi. Ne yapmak için? Onu, arasıra şuraya arasıra buraya iten kaygı verici özlemini değiştirsin yeter, başka değişiklik istemiyorum. «Yeniden doğuyorum» ne demek? Verdiği yanıt şu: «Sen tek başına anlayacaksın». Ben ne yapacağımı bile bilemez durumdayım, onu anlamak da istemiyorum. Hastalık ve çocuk, beni ondan uzaklaştırdı, bu yüzden onu artık anlamıyorum. Daha ne isteyebilirim? Zeka, erişilmez yetenek, erdem ve fikirleri kişi-

---

1 Valerian Petroviç Tolstoy, Leon Tolstoy'un yeğeni ve kız kardeşi Mariya'nın kocası.

liğinde toplamış bir kocanın yanında olmak mutluluk değil mi? Ama gene de sıkılıyorum... «Gençlik» (Tolstoy eklemiş)

17 ekim Onu, gerektiği gibi anlamayı başaramadığımı, beceremediğimi sanıyorum. Onun içindir ki onu, kıskanarak ve gizlice gözetliyorum. Düşüncelerini, davranışlarını, geçmişini ve şimdiki durumunu inceliyorum. Benimle de, Aleksandrin'e[1] davrandığı gibi olması için, onu iyice tanımak ve anlamak isterdim. Bunun olanaksızlığını biliyorum ama, bunu onur kırıcı bulmuyor ve kendi kendime, ben gencim, safım ve yeterince coşku verici değilim kanısına varıyorum. Aleksandrin'e benzeyebilmem için, onun doğal özelliklerinin yanı sıra, daha yaşlı, çocuksuz ve hatta kocasız olmam gerekirdi. Yazışmalarını eski günlerinin esprisi çerçevesinde yapsaydılar, durumdan kuşkulanmazdım, sadece Aleksandrin, L. nin karısı çocuk bakmaya ve yüzeysel günlük işleri yapmaya ve yürütmeye yarar diye düşünürse, üzülürdüm. Ama boşuna —L.nin ruhunu— kıskandığımı biliyorum. Aleksandrin'den gelen mektupların bir kaçını buldum. Okudum ve onun kişiliği ve Liova'yla ilişkilerini düşündüm. Mektuplardan biri çok güzel. Çok kez ve Liova'dan habersiz, ona mektup yazmayı düşündüm ama karar veremedim. İlgimi çekiyor ve ondan hoşlanıyorum. Liova'nın mektubunu okuduğumdan beri hep onu düşündüm. Onu sevebilirim.

Gebe değilim ve böyle olmasını istiyorum. L. yi pek çok seviyorum ve kaygım da sevgim oranında artıyor. Her halde, beni şimdi çok sevdiği için olacak, herşey çok güzel ışıklı ve dingin görünüyor. Beni bırakıp gideceğini sanmıyorum. Kaygı ve hoşnutsuzluğunun geçmesini sabırla bekliyorum. Ruhsal yönden iyi olunca, mutlu oluyorum, çünkü onu ruhsal bunalım içinde ve bitkin görünce korkuyorum; tinsel ve zihinsel çalışmaları, benim için çok gerekli olan ömrünü kısaltıyor.

---

1. Aleksandra A. Tolstoy (Aleksandrin) Tolstoy'un babasıyla kardeş çocukları idi. Tolstoy onunla 1853 de tanıştı ve kırkyedi yıl içinde değişik türlerde, onunla yazıştı.

28 ekim Bende bir huzursuzluk, üstümde bir ağırlık var. Sanki aşkımız sona ermiş ve hiç bir iz kalmamış gibi. O, soğuk, sakin, ve işi çok ama neşesiz; ben ise bitkin ve hırçınım. Kendime, huyuma ve kocamla aramızdaki ilişkilere kızıyorum. Bu muydu benim istediğim, ben ona içimden gelerek böyle mi söz vermiştim? Sevgili, sevgili L. Bu didişmeler onu bunaltıyor. O bunlar için mi yaratıldı? Bu yetmiyormuş gibi, bir de ben öfkeleniyorum, Tanrı beni bağışlasın... Üzgünüm, ne mutlu olmayı ve ne de başkalarını mutlu etmeyi beceremiyorum.

Moral güçsüzlük çok tiksinç. Kendimi beğenmiyorum. Etkisiz aşkın güçsüzlüğüne inanmak gerek. Ama hayır, ben onu çok, pek çok seviyorum. Hiç kuşkusuz bu, kuşku olamaz da; ama benim yetenekli olmam gerekirdi. Kocam saygılı, çok saygılı. Nerede o?

1812 nin öyküsü...[1] Önceleri, bana herşeyi anlatırdı, şimdi ise bu konuda beni yeterli bulmuyor. Eskiden, düşüncelerini benimle paylaşır. Bu mutlu ve çok hoş anlar şimdi kayboldu artık. «Sonya, biz hep mutlu olacağız...» Korkunç derecede üzgünüm: çok layık olduğu ve umut bağladığı bu mutluluktan yararlanmıyor.

13 kasım Tantin hep hasta, uzun süre yaşayamaz, gece öksürüyor, hiç uyumuyor. Elleri kuru ve kemik. Bütün gün onu düşünüyor ve ona acıyorum. L. «Yaşamımızı biraz Moskova'da sürdürelim mi?» dedi. Bu öneriyi bekliyordum. Onun, karşısına çıkan ilk güzel kadına uyguladığı idealini kıskanıyorum. Bu tür aşklar korkunçtur, çünkü hem gözü kördür, hem de çaresi yoktur. Bana gelince, ben onun idealini gerçekleştiremedim ve gerçekleştirme yeteneğim de yok. Ben reddedildim... Gündüz, akşam, gece... Ben, onun cinsel doyum aracı, çocuk dadısı, evin bir eşyası, bir kadı-

1. İleride Savaş ve Barış yapıtı olacak adını alacak bir kitap taslağı.

nım ben. İçimdeki insancıl duyguları bastırmaya uğraşıyorum. Bir makinanın işleyişi gibi, sütü ısıt, bir örtü ör, balık avlamaya gitmek iste, düşünmemek için sağa sola git; böyle yaşam olabilir, hatta katlanılır da. Ama bir an yalnız kaldım mı başlıyorum düşünmeye ve işte o zaman bu yaşama dayanamıyorum. Beni sevmiyor, bunu neden anlayamadım... Ama hayır... Ne yapabilirdim? Kader bu. İtiraf edeyim ki, Liova beni sevmekten vazgeçtiği için, yazını ve bir kontes[1] ile görüşme yapan prenses konusundaki yazdıkları dahil, her şeyin bana anlamsız göründüğü bir an oldu... Ama sonra kendimi küçümsedim. Ben çok önemsiz kişiliği olan bir insanım. Onun ise, dop dolu bir yaşamı, bir uğraşısı, yeteneği ve ölümsüzlüğü var. Gene ondan korkmaya ve onda, genel bir uzaklaşma sezmeye başladım. Beni bu duruma o getirdi. Acaba sorumlusu ben miyim? Huysuz ve hırçın oldum, eskisi gibi bana değer vermediğini, beni bir kenara attığını farkediyorum. Tanrıya şükür, eskiden olduğu gibi kızıp köpürmüyorum, kendimi toparladım ama, neşe, ilgi ve heyecanımı kaybettim. Ne oldu bana? Bilemiyorum ama, önsezimin beni yanıltmadığını da biliyorum.

19 aralık İki mum yaktım ve masama oturdum, neşeliyim. Gamsız ve uçarıyım. Beni incitecek birşey de yok. Hoppalaşıp cilveleşmek istiyorum. Alioşa Gorşok[2] ile neye olmasın, bu yetmiyormuş gibi, bir de sandalye masa gibi birşeylere söğüp saymak geliyor içimden.

Tantin ile dört saat iskambil oynadım. Liova kızgın ve sinirliydi ama önem vermedim. Aklıma Tanya[3] gelince fena

1. Savaş ve Barış'ın ilk versiyonu.
2. Malikane gece bekçisi ve köyün delisi.
3. Tanya, Sergey Tolstoy'a âşıktı, Sergey ise onbeş yıldır Maşa Şişkin adında bir çingeneyle yaşıyordu ve o kadından üç çocuğu vardı. Sergey de Tanya'ya âşık oldu ve nikahsız eşini bırakmak istiyordu.

oluyorum ama bu düşüncelere bile aldırmıyorum, çünkü bugün gönlüm uçarılık ve zevzekliklerle dolu... Çocuğum sağlıklı, bir sıkıntısı yok, beni bu denli mutlu eden belki de odur. Şu anda bir balo yada eğlenceye gitmek isteği duydum. Bu eğilimim için, ileride pişmanlık duyabilirim ama şu anda keyfimi kaçırmak istemiyorum. Çılgın gibiyim, çünkü Liova benimle ilgilenmiyor. Kendisini ne denli sevdiğimi bilemiyor ve anlamıyor. Ona da kötü bir oyun oynamak isterdim. Onun işi başından aşkın ve yaşlı, halbuki ben, bugün kendimi çok genç hissediyor ve delilikler yapmak istiyorum... Gidip yatacağıma boğuşmak ve taklalar atmak isterdim... Ama kiminle?

24 aralık Üstüme çöken yaşlılık nedir bilemiyorum. Her şeyin tiridi çıkmış. Gençlikle ilgili ve bu akılcı çevrede, garip ve taşkınlık görünecek her atılımımı frenlemeye çalışıyorum. Sadece Sergey, en azından ruh bakımından genç.[1] Bu nedenle, bize gelmesini çok istiyorum.

Yavaş yavaş L. yi, bana sadece baskı yapan, beni engelleyen bir insan olarak görmeye başladım. Bu baskının sonucu olan çekingenlik, her tür sevgi gösteri ve atılımına da engel oluyor. Tüm tutum ve davranışlar ölçülü dingin ve akılcı olunca nasıl sevmeli? Monoton bir yaşam, hem de sevgisiz. Bir istek duymuyor ve mutsuzmuşum gibi yakınıyorum, mutsuzum da, çünkü artık beni sevmiyor. Bunu kendisi de söyledi ama, ben zaten biliyordum. Bana gelince, onu öyle az görüyor ve öyle çok korkuyorum ki, onu gerçekten sevip sevmediğimi bilmiyorum. Tanya'yı Serioya ile evlendirmeyi düşünüyordum ama, bu isteğim de beni bugün perişan etti. Maşa'ya bu işi yapmak neye yarar? L. nin, «ruhun bölümleri» hakkında yaptığı tüm konudışı konuşmalar, onun gibi bir idealistin saçma sapan sözleridir ve hiç de beni avutmuyor.

---

1 Otuzyedi yaşındaydı.

1864

2 ocak Tanya ve Tanya... Düşüncelerimin temeli o. Dilemekten, yaptığıma pişman olmaktan ve uğraşmaktan yoruldum. Liova ve Tantin'in söyledikleri gibi «Tanrının dediği olur» diyorum ama, gene de bitkin ve üzgünüm. İkisinin de mutlu olmasını öyle isterdim ki. Huysuzluğumun üstümde olduğunun farkındayım. Tul'da hem yoruldum hem de sıkıldım. Kendimi öylesine alış verişe kaptırdım ki tüm kenti satın alabilirdim.

L. sevimli, yüzünde çocuksu bir ifade vardı piyano çalarken. Aleksanrin'i düşündüm ve L. ye beslediği sevginin özelliğini anladım. Büyükanne...[1] Biraz önce bana kızdı ve: «Keyfin yerinde olmayınca, hemen günceni yazıyorsun» dedi. Bu onu ilgilendirir mi? Şu anda sinirlerim gergin değil ama, çok iğneleyici de olmasa, yaptığı en önemsiz uyarı dahi, beni son derece incitiyor. Sevgime daha fazla özen göstermesi gerekirdi. Hem beden hem ruh yönünden çirkin ve işe yaramaz olmak istemiyorum, korkuyorum.

27 mart Bu «günce» iyice tozlandı, uzun süredir tek bir sözcük yazmadım. Ama bugün, kafamdan geçenlerin tümünü (saklanan bir çocuk gibi) günceme gizlice not etmek istiyorum. Birisi, duygularımı biraz okşasa, biraz uyandırsaydı, herkesi sevmek ve herşeyden zevk almak isterdim. Dün durup dururken, kocamı kaybedebileceğim aklıma geldi ve herhalde ondan olacak, kendisine karşı sevecenlik, sevgi ve inanç duyguları doluverdi içime. Bu konuda, bugün

1 — Kendisinden ancak onbir yaş büyük olduğu halde, Tolstoy Aleksandrin'e takılmak için, Büyükanne derdi.

daha da güvenliyim: bir daha, onun ölümünü aklıma getirmeyeceğim ve konuşulsa bile kulaklarımı kapatacağım. Bana öyle geliyor ki, geçen yıla oranla daha az bencilim. O sıralar, karnımın şişliği yüzünden canım sıkılıyor ve başkasının neşesine ortak olamıyordum. Şimdi ise en neşeli benim.

22 nisan Bütün gün yalnız kaldım ve kendimi dinlememek ve düşüncelerimin etkisinden kurtulmak için öyle çok çaba harcadım ki, doya doya ağlamak ve bu bu sayfalara içimi dökmek ihtiyacıyla, bu akşam hepsi dışa vurdu. Aslında, Liova'ya yazabilseydim ve daha yakında olsaydı, kendimi daha rahat ve daha keyifli hissederdim. Anlatacak birşeyim yok, herşey tatsız, anlamsız ve cansız... Serioya kollarımın arasındayken, bir dayanağım olduğu duygusu beni rahatlatıyor ama akşam o yatınca, kendimi boşlukta hissedip sağa sol koşuştum ve çırpındım. Gerçeği söylemek gerekirse, düşünceye dalmak istemiyorum ve açıkçası korkuyorum. Onun avda, arı kovanlarının yanında yada malikanenin bir yerinde olduğunu ve hemen geleceğini düşünüyorum. Hep onu beklemek, bir alışkanlık haline geldi ve her seferinde tam sabrım tükeneceği zaman geliyor. Sürekli olarak, evliliğimizdeki tersliği bulmaya çalışıyor ama bir sonuç alamıyorum; Çünkü onu çok sevdiğimi anlamak için, bu tersliği aklıma getirmem yetiyor ve içimden ağlamak geliyor. Kendi kendime : «Bak sıkılmıyorum işte...» desem, sanki kasıtlıymış gibi, canım sıkılıyor. Ömrümde ilk kez, yalnız yatmaya gidiyorum. Tanya ile yatmamı önerdiler ama istemedim: Ya L. ile yatarım ya hiç kimseyle. Gözü arkada kalmasın, çünkü hep ona bağlı kalacağım. Ona öylesine güvenir oldum ki, Kocam yanımda yok diye, sıkıntıdan ağlamak ayıp olurmuş gibi, bir köşeye çekilip göz yaşlarımı içime akıttığım için, kendimi gülünç buldum. Daha dört gün böyle geçecek. Bir çılgınlık yapıp Nikolskoye'ye gideceğim. Bol bol ağlayıp içimi boşaltırsam, gidebilirim. Şu anda günceme yazdıklarım, beni daha da kaygılandırdı. Böyle bir duruma katlanmak için, yeterince irade ve beceriye sahip değilsem, ne işe yararım ben?

Onun ne yaptığına gelince, düşünmek istemiyorum ama

kuşkusuz, canı sıkılmıyor ve benim gibi ağlamıyordur. Bunları yazarken utanmıyorum çünkü ben yalnızım, güncemi de pek yazmıyorum artık ve kocam da benim güncemi okumaktan vazgeçti. Yatmak istemiyorum. Yalnızlıktan korkuyorum. Tanya salonda, biraz sonra ağladığımı duyacak ve ben utanacağım.

3 kasım Ne garip bir duygu mutlu yaşantım içinde, sürekli bir kaygı, L. nin öleceği korku ve saplantısı... Bu duygu gün geçtikçe artıyor ve geceleri, beni dehşet ve umutsuzluğa düşürüyor... Az önce bebeğimin[1] yanında ağladım. Ölmek üzere olan L. yi açık seçik görüyor ve ölümün tüm ayrıntıları gözümün önüne geliyordu. Bu korku bende, onun kolunun kırıldığı gün[2] başladı. Aniden onu kaybedebileceğimi anladım ve o günden bu yana hep bunu düşünüyorum. Şimdi, günlerim çocukların odasında geçiyor. Emziriyorum, bakımını yapıyorum ve bu uğraşı aradabir beni kara düşüncelerimden kurtarıyor. Çoğu kez kendi kendime, kocam bizim kadınlık evrenimizde beklemekten sıkılıyor diyorum. Oysa, onu mutlu etmek yeteneğinden yoksun olduğumu biliyorum, zira ben çok iyi bir çocuk dadısıyım, hepsi o kadar. Ne zeka, ne eğitim, ne yetenek hiçbiri yok bende... Çocukların bakımı ve küçük Serioya'nın oyunları beni oyalayabilir ama, gönlümü eğlendiren birşey yok, öyle ki tüm neşem kayboldu. Eskiden, L. de bana karşı, bir hırçınlık, bir düşmanlık farkederdim, ama şimdi ise, sessiz bir kin besliyor.

---

1 — Tatiana (Tanya) 4 ekimde doğdu.

2 — 26 eylülde, avda attan düştüğü gün.

1 8 6 5

25 şubat Düşüncelerimle öylesine çok başbaşa kalıyorum ki, nedenini düşünmeden, içimi günceme dökme gereksinmesi duyuyorum. Aradabir içim daralıyor ama bugün, hiç kimseye güvenip bel bağlamadan, tek başına düşünceleriyle başbaşa yaşamak, çok iyidir diyorum. Kafamda bir sürü şey dolaşıyor. Dün bana L., kendini genç hissettiğini söyledi. Ben şimdi gebe değilim, sağlığım da yerinde olduğu için, onu çok iyi anladım. (Ben o kadar çok bu durumda olurum ki, sonunda korkarım.) Ama o, bu duygunun kendisine göre: «Herşeyi yapabilirim» anlamına geldiğini söyledi. Bu duygu bana göre: «Herşeyi isteyebilirim, herşeyi yapabilirim» demektir. Ama bu duygu geçtiği ve düşüncelerime ve sağduyuma kavuştuğum zaman, onu istememem gerektiğini, çocuk bakmak, yemek içmek, uyumak ve kocam ve çocuklarımı sevmekten başka birşey yapamayacağımı, kısacası mutluluğun bunlardan ibaret olduğunu farkederim. O halde, dün olduğu gibi, neden hep üzgünüm ve ağlayıp duruyorum? Kimsenin okumayacağı düşüncesiyle, tatlı bir heyecanla yazıyorum ve şu anda açık yüreklilikle yazıyorum: L. için yazmıyorum. O gitti. Son günlerde pek birlikte değiliz. Ama kendimi genç bulduğum zaman, ona, budala ve tiksinti verici görünmemek için ve böyle bir görünümden korktuğum için, onun yanımda olmamasına seviniyorum Dunyaşa, kontun ihtiyarladığını söylüyor. Doğru mu bu? Hiç neşesi yok, onu arasıra kızdırıyorum; yazınsal uğraşısı bütün zamanını alıyor ama ona bir zevk vermiyor. Eğlenmek ve hoşlanmak gücünü, tümüyle ve ölesiye dek yitirmiş olabilir mi? Gelecek kışı, Moskova'da geçirelim diyor. Kuşkusuz, bu onun yararına olur, bu konuyla ben uğraşacağım. Bir kadının, istemeye-

rek de olsa, sıkıntıda olmadığını göstermek için, kocasından, bu koca L. bile olsa, yararlanabileceğini, ona hiç açıklamadım. Ben ona, iğrenç derecede kendini beğenmiş ve kıskanç olduğumu da itiraf etmedim. Moskova'ya gittiğimizde, bizim de atlarımız, arabalarımız, özel giysili uşaklarımız, şık tuvaletlerim, çok rahat bir dairem, kısacası herşeyimin eksiksiz olmamasından utanç duyacağım, başkalarını kıskanacağım. L. ise olağanüstü bir insan, ona göre bunların hiçbir önemi yok. Bu çok büyük bir bilgelik, hatta fazilet.

Benim en büyük mutluluğum çocuklarım. Yalnız olduğum zaman, kendimden tiksiniyorum ama, çocuklarım bende iyi duygular uyandırıyor. Dün, Tanyacığıma sarılarak dua ettim; niçin ve nasıl dua edildiğini unutmuştum. Çocuklarım olduğuna göre, ben artık çocuk değilim, erinçliyim ve kıvanç duyuyorum.

6 mart Serioya hasta. Uykuda gibiyim, «Çocuk iyileşiyor» «Çocuk daha kötü», anladığım ve ilgilendiğim başka hiçbir konu yok. L. genç, dinç ve iradeli ve hiçbirşeye önem vermeden azimle çalışıyor. O, yaşam ve güç, ben ise yerde sürünen ve onu kemiren bir solucanım. Güçsüz ve kişiliksiz olmaktan korkuyorum. Hastalıktan sonra sinirlerim zayıfladı, bu halimden utanıyorum. Son tartışmamız çok sert oldu. Bekliyor ve ya artık beni hiç sevmezse diye korkuyorum. Ona saygı duyuyorum ama, beni öylesine aşağıladı ki, aradabir onun zayıf yönlerini de eleştirmek istiyorum. Bu akşam, herşey bana tuhaf görünüyor. O, gezmeye gitti, benyalnızım. Çocuklar uyuyor, soba gürül gürül yanıyor çiçekler daha renkli ve daha güzel görünüyor. Portakal ağaçlarından baş döndürücü bir koku yayılıyor. Herşey sessiz ve sakin. L. geldi ve bir anda içime sevinç doldu. Serin ve diriltici bir hava yayıldı ve kendisi, bir serinlik dalgası gibi geldi bana.

8 mart Herşey daha kolay ve daha iç açıcı oldu gene. Küçük Serioya'nın hastalığı geçti. Liova'da çok iyi ve neşeli ama, bana soğuk davranıyor ve benden uzak duruyor.

«Beni sevmiyor» demeye korkuyorum. Bu, sürekli bir işkence benim için, o nedenle, onunla konuşurken hep kararsız ve çekingenim, Çok tasalı olduğum Serioya'nın hastalık günlerinde, çekilmez derecede huysuzdum. Felaket beni yola getirmiyor, kötü birşey bu.

Açıklanması utanç verici, korkunç şeyler düşündüm. L. nin bana soğuk davrandığını ve sık sık evden ayrıldığını görünce, Acaba A.[1]ya mı gidiyor? demeye başladım. Bu düşünce bütün gün hiç aklımdan çıkmadı ama Serioya beni oyaladı. Şimdi aklıma gelince çok utanıyorum. L.yi tanımış olmam gerekirdi. Bu denli sakin, normal ve açık yürekli görünebilir miydi? Ama biz ve o kadın burada olduğumuz sürece, ne söylense boş, ve Liova'nın tüm soğukluğu ve keyifsizliği, bendeki bu kıvrandırıcı düşünceyi körükleyecektir. Eğer, durup dururken bana... ben yalan söylüyorum, ayıp ettim ama, çok eskilere ait olduğu halde, aklıma gelen bu pis düşünceyi, itiraf etmem gerektiğine inandım deseydi.

9 mart L. de hep aynı soğuk davranış. Nezle oldum, çok kötüyüm. Gün boyunca hiç konuşmadım, öyle ki konuşmayı unutmak istiyorum. Düşüncelerimle başbaşa kalıyor, doğayı anlamaya çalışıyorum; penceremin arkasından bakıyorum ama hoşuma gidiyor. Çocukların nezle ve öksürükleri devam ediyor. Serioya çok zayıfladı. Çocuklarıma çok sevecen davranıyor ve bayağı davranışlarda bulunmalarını engelliyorum. L.nin, beni ilgilendiren herşeye karşı kaygısızlığı, beni işe yaramaz duruma getirdi. Sadece kendisini ilgilendiren ve herşeye rağmen benim için de önemli ve değerli olan, konu ve işlere karışmamı istiyor. Her zaman böyle olmam ama sakin ve hatta yumuşak başlıyım. Sürekli olarak, sevgili Moskova'lılarımı[2] düşünüyorum. L. bu aile sevgisini bilmez. Onları pek çok özledim. Ne zaman, doğrudan doğruya değil de dolaylı olarak, Moskova'ya seyahat etmekten söz etsem, bana öyle geliyor ki Liova, kişisel çıkar

1 Köylü kadın Aksiniya.
2 Kendi ailesi.

bulmaya çalışıyor ama benim hoşlanacağımı ve gitmek istediğimi hiç hesaba katmıyor. Bencillik mi yapıyorum diyorum ama hayır. Ben L. için herşeyi yaparım. Benim zayıf karakterli olduğumu iddia ediyor. Benim için böylesi belki daha iyidir? Gerektiğinde, herhangi bir duruma uymaya, hiçbirşey istememeye yatkın olurdum, ama zaafımla savaşmak için, kendimi çok sıkıntıya sokuyorum. Liova ava gitti; ben öğleye kadar, onun yazılarını kopya ettim. Tantin gelince sevineceğim, çünkü onu çok seviyorum ama yalnızlığım sona erecek diye de üzülüyorum, zira ben yalnızlık için yaratılmışım. Yalnızlıktan zevk almaya da başladım, çünkü kendimi daha içtenlikli ve daha hür hissediyorum. Sık sık kusurlarımı yüzüme vurmaya başladığı için Liova beni korkutuyor. Yetenekli ve değerli olmadığıma inanmaya başladım.

10 mart L.nin başı ağrıyor ama atla Iasenki'ye gitti. Ben de tasalıyım: çocukların rahatsızlığı halâ geçmedi, Serioya çok halsiz, yemiyor, mızmızlanıyor ve sürekli olarak ishal. Biraz önce L. bana sevgi gösterisinde bulundu ve uzun zamandır yapmadığı birşey yaptı, beni öptü. Elyazmalarını kopya ediyorum ve bir konuda ona yararlı olduğum için mutluluk duyuyorum.

14 mart Kaç gündür korkunç bir migren bana nefes aldırmıyor, sadece akşam üstü biraz rahatlıyorum. L., Chopin'in prelüdünü çalıyor. Keyfi yerinde ama bana karşı soğukluğu sürüyor. Çocuklar tüm zamanımı alıyorlar, ikisi de devamlı ishal, arasıra umutsuzluğa kapılıyorum. Dimitri Diakov[1] geldi. Kız kardeşim Tanya'nın dediği gibi, o hep aynı «susmayan bülbül»; onu seviyorum, çok sempatik ve beni rahatlatıyor.

Bahar gelemedi, hep soğuk kış havası. Hava durumu hem benim moralim hem de çocukların sağlığı yönünden çok önemli; ilkbaharı bir kurtarıcı gibi bekliyorum. Bu havada,

1 — Tolstoy'un çocukluk arkadaşı ve küçük Tanya'nın vaftiz babası.

L. Tula'ya gitmeye kalkıştı, çok insanla görüşmek isteğini yenemiyor. Arasıra ben de böyle bir istek duyuyorum ama, bana Tanya, annem ve babam yetecek.

15 mart L. Tula'ya gitti, sevindim. Sergey'in oğlu[1] ölmek üzere, çok üzgünüm. Bugün başım çok ağrımıyor, kendimi iyi ve güçlü buluyorum. Biraz güneş çıktı ve onaltı yaşındaki genç kızı valsin sarhoş ettiği gibi etkiledi beni. Gezmek, doğayı, baharı ve yazı istiyorum. Ailemi özledim. L. ile aram iyileşti. Bana «Son günler tatsızdım» dedi. Onu çok seviyorum. Onun yanındayken kötü olmam olanaksız. Kendini bilmesi, tüm kusurlarını itiraf etmesi, beni küçültüyor ve en ufak bir kusurumu araştırmamı zorluyor.

16 mart Başım berbat, çocukların durumu da iyi değil. Serioya ateşler içinde. L. erkenden evden çıkıp gitti. Nerededir? Ne yapıyordur? bilemiyorum. Dün Tanya mektup ve bazı eşyalarını göndermiş. Genç kızlığıma ve aileme ait eski eşyaları görmek ve Tanya'ya kavuşmak beni mutlu etti. Sergey'in oğlu ölmüş. Ona çok acıdım ve ağladım. Baş ağrısı, bir iş yapmama engel oluyor. Bir de şu çekilmez tik...

20 mart İki gündür, sabahları ateşim çıkıyor ve başım çok ağrıyor. L. nin yanında uyuz köpek gibi duruyorum ama onu hiç rahatsız etmiyorum, çünkü benimle hiç ilgilenmiyor. Onun için bir değer taşımadığıma üzülüyorum ve huzursuzluğum sürüp gidiyor. Çok şımartılmıştım. Biraz önce KOZAKLAR[2] yapıtıyla ilgili bir eleştiriyi tekrar okurken ve bu romanı anımsarken, bir kez daha anladım ki, ben bir bitiş, bir sona erişim, oysa onun yaşamı, gençliği ve aşkı, genç Kozaklara ve öteki kadınlara adanmıştı. Kendimi çocuklarımın bakımına verdim, onlar için en gerekli ben olduğum inancı, beni mutlu ediyor. Tanya göğsüme yaslandığı, Seri-

1 — Sergey Tolstoy'un, iki yaşındaki evlilik dışı oğlu Nikolas.
2 — 1863 te yayınlanan yapıt. «Vatan Yıllıkları»nın 1865, 1—2 sayılarında önemli bir eleştiri yazısı çıkmıştı.

oya boynuma sarıldığı zaman, ne kıskançlık ne pişmanlık, ne acı ne istek hiçbirşeyin anlamı ve önemi kalmıyor. Güzel bir bahar havası var, var ama, doğadan yararlanmak bana kısmet olmayacak çünkü çocukların ikisi de hasta. L. ye hayranım, zihin ve sağlık yönünden güçlü ve neşeli. Aşağılandığını sanma duygusu ne kötü şey. Ona boydaş olabilmem için çocuklarım, gençliğim, enerjim ve sağlıklı bir eş olmamdan başka bir güvenecek şeyim yok. Şu anda onun gözünde uyuz bir köpeğim.

23 mart Ateşim düştü, keyfim de yerine geldi ama tikim canımı sıkıyor. Çocuklar iyileşmediler. L. Tula'ya doktor çağırmaya gitti. Aramız ve ilişkilerimiz çok iyileşti. Sevgisinden kuşku duymuyorum artık kıskançlığım falan da yok. Nefis bir ilkbahar havası var ama ben eve bağlıyım. L. ahır ve atlarla uğraşıyor ve sakin sakin, romanını yazıyor.[1] Bir sürü tasarı ve düşüncesi var ama bakalım ne zaman yazıya dökülecek? Düşünceleri ve yazarlık planları konusunda benimle de konuşuyor ve bu konuşmalar beni mutlu ediyor. Onu anlıyor ve çok seviniyorum ama, bunlar bana ne kazandırır? Romanı ben yazmıyorum ki...

26 mart Düzen tutkusuna kapılmışım gibi, çocukları yatırdıktan sonra evi yeni baştan yerleştirdim. Çocukların ikisi de iyileşti. Tanya beni tasalandırıyor, ona çok bağlandım. Oysa, insanların süregelen mutsuzluğu olan ölüm korkusu, beni çılgına çeviriyor. L. çok çabuk kızıyor ve elimde olmadan beni de kızdırıyor. Bugün aklıma, durup dururken çılgınca bir fikir geldi: O beni az seviyor, benim bağlılık ve sevgime de alıştı, ya ben de ona karşı soğuk davransam acaba ne yapardı? Bunu beceremiyeceğimi bildiğim için, yavaşça söylüyorum ve bu nedenledir ki o beni hep az sevecektir.

Çocukluktan kalma bir alışkanlık olan, yortu heyecanını

1 — Aynı yılda, «1805» başlığıyla yayınlanacak olan, Savaş ve Barış'ın ilk bölümü.

duymaya başladım. Evimizdeyken çok sevdiğim, cumartesi perhizi, yarın, daha sonra da, öteki perhizlerden farklı olmayan Kutsal cumartesi geliyor. Eskiden, böyle günlerde ağlardım. Şimdi ise daha sakinim. Birkaç gündür bizde olan Sergey, dün «Bülbüller, ayışığı, aşk ve müzikten güzel şey yok» dedi. Biz bu konu üzerinde zevkle tartışırken, L. «Hangi hakla bu konuları tartışıyorsun, sende duygu yeteneği yok ki?» der gibi hep bana bakıyordu. Gerçekten duygulu olmaya cesaret edilmeyen anlar oluyor. Düş evreninde olan L., benliğinde çok bol ve güzel şiir bulunduğu ve bu şiiri, hazine gibi sakladığı için olacak, yalnız yaşamayı çok seviyor. İç dünyamı yaşamayı, bana da o öğretti. Şu anda, sanırım o da kendi güncesini yazmaktadır. Onun güncesini artık hiç okumuyorum. Birbirimizin yazdığını okuyunca açık yüreklilik ve içtenlik kalmıyor. Oysa, şu son günlerde öylesine açık yürekliyim ki yaşam bana güzel ve kolay gelmeye başladı. Kocam,romanıyla ilgili tüm düşüncelerini not ediyor. O, öylesine akıllı ki, onun yanında boşluğum ve hiçliğim, beni şaşkına çeviriyor.

1 nisan L. Tula'ya gitti. Bense, sıkılıyor ve umutsuzluğa kapılıyorum, çünkü, hep sağlığının bozukluğundan, beynine kan hücum etmesinden, hazımsızlıktan ve kulaklarının çınlamasından yakınıyor. Bu şikayetler beni korkutuyor ve tek başıma kaldığım bu sakin ve tatlı bahar havası, beni daha duyarlı ve daha ürkek yapıyor. Çocuklar gezmeye çıktılar; altı aylık olan Tanya, ulu Tanrının dünyasını ilk kez görüyor. Karamsar düşünceler içinde olduğum için hiçbir iş yapamadım. Sağlık durumu nedeniyle, Liova, ömrünün ancak yarısını yaşadığını söylüyor. Oysa, onun yaşamı bizim için o kadar gerekli ki... Onu pek çok seviyorum ve tam anlamıyla onu mutlu edemediğim için üzülüyorum. İçimde, ona karşı en ufacık bir kötü duygu yok, sadece beni ürkütecek kadar çok güçlü bir sevgi duyuyorum...

3 mayıs Tatsız bir bahar günü, Tanya'nın gelişi, ava gitmek, at gezintisi, hepsiyle iyi ilişkiler ve hepsi sağ-

lıklı. Ama bugün herşey altüst oldu. Liova'yla tartıştım. Sinirlerim çok gergin. Kendimi toparlamam gerek. Çocuklar hasta. Kız kardeşime kızdım, çünkü L. nin yaşantısına burnunu fazla sokuyor. Nikolskoye'de, avda, at ve yaya gezmelerinde, L. nin yanından hiç ayrılmıyor. Dün ilk kez kıskançlığım patlak verdi. Bugün atımı Tanya'ya verdim, ikisi ormana, ağaç kesilmesini görmeye gittiler. Aklımdan geçenleri Tanrı biliyor...

9 temmuz Evelki gün, Tanya ile Sergey arasında, herşey kararlaştı. Evlenecekler. Tanya'nın mutluluğu beni çok sevindiriyor. İkisi, el ele, bahçedeki ağaçlar arasında dolaşıyorlarken, ben de onlara eşlik ediyor ve onlara göz kulak oluyorum. Bu oyun hem hoşuma gidiyor, hem de rahatsız oluyorum. Tanya yüzünden, benim için Sergey çok önemli bir kişi oluverdi. Bakalım olaylar nasıl gelişecek? Tanya, onu uzun süredir seviyordu. İyi huylu ve tatlı bir kız, birbirimize daha yakın olacağımız için çok seviniyorum. Sergey, oğlu Grişa ile Pirogovo'ya gitti. Yakında, evlenme töreninin yapılacağı. Nikolskoye'ye gideceğiz. Liova'nın keyfi yerinde değil. Çocuklar çok iyi...

12 temmuz Nikolskoye'ye gitme işi suya düştü. Sergey Tanya'ya gerektiği gibi davranmadı[1], çok sefilce hareket etti. İşte bir ay geçti ve ben, çok tatlı ve yetenekli olan Tanya'nın yüzüne bakınca, içim sızlıyor, durumunda görünmeye başlayan verem belirtileri beni allak bullak ediyor. Bu çok üzücü olayı günceme geçirmeyi beceremeyeceğim. Sergey'e duyduğum öfke sınırsız. Ondan öç almak için elimden geleni yapacağım. Tanya, ona karşı hep iyi ve dürüst davranmıştı ama, o bu asil duygularından yararlanarak, kızcağızı aldattı. Ona göre çingene karısı daha değerliymiş. Maşa çingene ama iyi bir insan, onun için bir kötülük düşünmü-

1 — Sergey, Maşa ve çocuklarını terkedemedi ve 1867 de resmen evlendi.

yor ve ona acıyorum. Sergey beni çileden çıkarıyor, bize «Biraz bekleyin, hele biraz daha bekleyin» diyor ve bu taktiği, Tanya'dan yararlanmak için kullanıyordu. Bu davranışı, Tanya'yı öylesine bıktırdı ki, Maşa ve çocuklarına acıdığı. onuruna düşkün olduğu ve özellikle ona acıyıp sevdiği için, Sergey'i o reddetti. Nişanlanalı daha oniki gün olmuştu. Sevişiyorlar, bağlılık yeminleri ediyor, ileriye dönük saçma sapan projeler yapıyordu. Eşi bulunmaz bir alçak, bunu herkese anlatacağım. Çocuklarım bu olayı duyup anlayacak yaşa geldikleri zaman, onun gibi davranmamalarını ve onun ne mal olduğunu bilmelerini sağlayacağım. Bununla birlikte, benim evdeki yaşantım iyi, sakin ve mutlu. Çocuklar iyi, Liova ile ilişkilerimiz de iyi. Hava, doğa herşey iyi ve güzel, bir de şu utanç verici Sergey olayı olmasaydı. Sakin ve rahat yaşamımızı altüst etti.

Oğlum Serioya'nın doğum günü olan 28 haziran dan beri Nikolskoye'deyiz. Diakov'lar ve iki kızıyla Maşenka bizi yoklamaya geldiler. Diakov, dün gene geldi, Tanya'yı oyalayan sevimli bir adam. Komşumuz Volkov, ilk kez bu sabah ziyaretimize geldi. Utangaç, sevimli, sakin, kalkık burunlu ve kumral bir adam, fena değil, hoşuma gitti. Burada herşey insanı duygulandırıyor... Nehir, dağlar, kızıl koylar, sıcak hava ve Tanya'nın tatlılığı. Ama beni asıl avutan, çocuklarım ve çok keyifli, şair ruhlu biricik sevgilim L... Yaşamımdan çok memnunum, acaba devam eder mi?

16 temmuz Dadıyla kavga ettim. Bağışlanamaz ve çok ayıp birşey bu. İyi ve namuslu bir kadın olduğu için, kırgınlığı düzeltmek için uğraştım, adeta özür diledim, ama bu tip kadınlara duygusal davranmamak gerek, çünkü anlamazlar. Fet çifti bizdeler, nazik insanlar, kocası biraz gösterişi seviyor, karısı ise basitçe ama iyi kadın. Zavallı Tanya, durgunluğu ve verem korkusuyla beni kaygılandırıyor. Benim küçük Tanya hastaydı, çok korktum ama şimdi biraz iyileşti. Çok tatlı bir çocuk bakışı, gülüşü beni mestediyor... Hastalığı nedeniyle, Serioya biraz huysuzluk ediyor ama iyi ve tatlı çocuk. Biraz önce çıkan kasırga beni korkuttu. L.

bana, romanının savaş sahnelerini okudu. Bu bölümleri hoşuma gitmiyor. Niçin ben dadıyla kavga ettim? Anneciğime benziyorum. Bir zamanlar onun beğenmediğim huylarının bende de olduğunu farkedip şaşırıp kaldım. Özellikle: «Ben fazilet sahibi, namuslu bir kadınım, o halde herkesin, benim kusurlarımı hoş görmesi gerekir.» Ben de namuslu ve faziletli olmak istiyorum ama kusurlarımı bilmek, fakat bağışlanmak istiyorum. Dilerim öyle olur.

26 ekim Günce yazmaya koyulmak zevkli birşey, çünkü insan, iç dünyasını, kendi özünü seviyor. Ama genellikle, neden kocalar başlangıçta sevip de, yıllar geçince eşlerinden soğuyorlar? Bunun nedenini biraz önce anladım: çünkü her kadın, ancak evlendikten yıllar sonra gerçek kişiliğini buluyor. Şayet, yıllar geçmesine rağmen, milyonda bir çiftin evlilik yaşantısı değişmemiş ve eskisi gibi iyi ve zevkli sürüp gittiği görülmüşse, o kadının kocası da iyidir ve karısını sürekli olarak sevmeye devam etmiş demektir. Ben çok mu değiştim, yoksa komedi mi oynuyorum? Ben çok kötüyüm, Liova'nın soğuk davranması, artık beni etkilemiyor, çünkü öyle davranmasını hakkettim, ağlayıp umutsuzluğa düşmüyorum, eskiden ben daha iyi ve daha sevecendim.

Ve şimdi, yaşantımızın özetini, gelecek için not ediyorum. 12 ekimden beri Iaznaya Poliana'dayız. Tanya Diakov'larda kaldı, sağlığı iyi değil. Onu kaybetmekten korkuyorum ve bu kötü düşünce hiç aklımdan çıkmıyor. L. rahatsızdı ama şimdi iyileşti, yazmaya devam ediyor. Çocuklar da iyiler. Küçüğü memeden kesmek istiyordum ama, zor birşey bu. Liova, bana, herşeyi sağlık yönünden değerlendirmeyi öğretti. Zor da olsa ben de bu açıdan görüyorum. Tantin güçsüz ve acınacak durumda, ben ise onunla ilgilenmeyip soğuk davranıyorum. Acaba bende sevecenlik duygusu kalmadı mı? Gebe olduğumu sanıyorum ve sevinemiyorum. Herşey beni korkutuyor, herşey bana düşman görünüyor. Bende, etkinlik isteği gibi, herkesten üstün olma arzusu var. İtiraf edeyim ki, ben bile bunun ne olduğunu iyice anlamıyorum, ama öyle işte.

1866

12 mart Moskova'da altı hafta kaldık ve 7 martta Iaznaya'-ya döndük. Burada, gene aynı sakin, telaşsız ve mutlu yaşantı. Moskova'da iyiydik. Bizimkileri seviyordum, onlar da çocukları hem sevmiş, hem de alışmışlardı... Tanyacığım hareketli, akıllı, tatlı ve sağlıklı. Serioya serpildi, eskiye göre biraz yaramaz ama iyi yürekli. Çocuklarıma karşı tarafsız olamamaktan korkuyorum ve mutluyum. L. ile durum soğuk ve sıkıcıydı. Moskova'da, benim davranış beceriksizliğim yüzünden, P[1]nin kaba tutumu, ilişkilerimizi berbat etti. Utanıyorum ve pişmanım ama evliliğimiz süresince, yüreğim biran olsun saflığını yitirmedi; L. benim hakkımda acımasız hüküm verdi, anlayış göstermedi ama bu bile hoşuma gitti, demek ki beni seviyor. Bundan sonra daha dikkatli davranırsam iyi olur. Ama, bugüne dek bir benzeri olmayan tatsız bir olay olduğu için korkuyorum. Çok önem verdiğim gurur ve saygınlık bilincimi savunmak için pek hakkım olmadığını biliyor ve önemsiz kişiliğime bürünmek istiyorum.

Biz Moskova'da, daha çok Kremlin'de yaşadık. Sabahleyin payton gelip çocukları, bizimkilere götürüyor, Liova yontma sanatı kursuna gidiyor ve jimnastik yapıyordu. Görüştüğümüz kişiler arasında Perfiliev ve Başilov aileleri, bayan Gortşakov ve prenses Obelenski vardı. Konserlere gittim ve klasik müziği sevmeye başladım. Moskova'nın herşeyi hoşuma gidiyordu. Bizim Dimitrevka sokağı, sıkıcı yatak

1 — Mitrofan Polivanov.

odamız ve L.nin, kula rengi atının maketini yaptığı, aradabir de birlikte oturup konuştuğumuz çalışma odası bile hoşuma gidiyordu. Küçük kardeşim Petya çok tatlı bir çocuk. Şu anda onları düşünürken bile içim burkuluyor ve onları göremiyeceğim için üzülüyorum.

22 mart Gençlik izlenimleri çok değerli ama aranmıyor çünkü sayıları pek çok... Şimdi ise durum değişik: düşünüyorsun ve hep daha ciddi ve sana yakışır birşeyler arıyorsun. Pek hoş değil bu...

28 nisan Erkekler «Şu, şu özellikleri olan bu kızı alacağım» diyerek evlenirler, ama o kızda, bir çok şeyin değişeceğini ve büyük bir mekanizmanın bozulacağını ve bozulan bu mekanizma düzeltilmeden, «onunla mutluyum» denilemiyeceğini bilmezler. Üstelik, bu durum değişikliği, sadece kadının karakteriyle ilgili olmayıp, evliliğin ilk günlerinde kadın üzerinde etki yapacak durum ve olaylarla da ilgilidir. Herkes, bizim mutluluğumuzu kıskanıyor ve bu durum beni, neden mutluyuz sorusunu sormaya zorluyor ve kısacası, bunun ne anlamı var diyorum...

9 haziran 22 mayısta, beklemediğimiz bir anda, yine bir oğlumuz dünyaya geldi. Ilya. Ben doğumu haziran ortasında bekliyordum.

19 temmuz Malikaneye yeni bir yönetici aldık. Evli ve karısı genç, güzel ve bir nihilist[1]. L. ile, yayın, fikir ve görüşler üzerine, uzun ve coşkulu konuşmalar yapıyor. Bence uzun ve sıkıcı ama, kendisine göre çekici ve kanıtlayıcı konuşmalar. Bir yabancının, hele genç ve güzel bir kadının aile içine sokulmaması, bizimle içli dışlı olmaması gerektiğini öğütleyen L., bu öğüdünü ilk olarak kendisi tutmadı. Bu durumdan ne denli hoşnutsuz ve huzursuz olduğu-

1 — Sosyal koşulların değişmesini öngören, Rus doktrini nihilizm, yanlısı.

mu, ister istemez, ona belli etmedim ama, o günden bu yana rahat geçen bir anım yok. Ilya'nm doğumundan sonra, L. ile yatak odalarımızı ayırdık. Bu iyi olmadı, çünkü eğer beraber yatsaydık, daha o gece durumu ona anlatır ve böyle beklemek zorunda kalmazdım. Ama şimdi, bu konuyu açmak için ona gitmeyeceğim ve doğal olarak o da aynı şeyi yapacak...

Çocuklarım bana en büyük mutluluğu veriyor, daha fazlasını istemek günah olur. Ama L.nin kendi verdiği öğütleri aklma getirmemesi üzücü. Bugün bana dedi ki: «Bir erkek karısına yaklaşamıyorsa, onu gücendirmekten korkuyor demektir» dedi. Bu açıklamayı neden yaptı? Aslına bakılırsa erkek, daha önce kötü bir davranışta bulunmuşsa, ancak o zaman mutsuzluk söz konusu olur. Erkek, bir an için bile olsa, karısma karşı sevgisinden şüphelenirse, o zaman da gene mutsuzluk olur... Bu Mariya Ivanovna ile, çok coşkulu ve ateşli söyleşi ve tartışmalar sürdürmekle L. kusur işliyor. Saat gecenin biri, onlar halâ konuşuyor ve ben uyuyamıyorum. Kötü bir önsezi gibi bir duygu, bu nihilist kadının, benim başımın belası olacağını gösteriyor.

22 temmuz Önemsiz bir nedenle, L. bugün öteki eve gitmiş, bunu bana Mariya Ivanovna söyledi. Üstelik, balkonun altında da konuşmuşlar. Bu yağmurda oraya gitmenin ne gereği vardı? Mariya'dan hoşlandığı meydanda, beni de çıldırtan bu zaten. Bu kadının Allah cezasını versin; nedenini bilmemekle birlikte, gene de ona karşı kibar davranıyorum. Önümüzdeki günlerde, kocası yöneticilik görevini beceremediğini söylerse, o zaman giderler herhalde? Bu bekleyiş içinde kıskançlıktan öleceğim. L. ilgisiz. Göğüslerim ağrıyor, emzirirken çok güçlü çekiyorum. Çocuğu emzirmesi için, bugün Mavruşa'yı çağırdım. Benim kişisel acılarım, L. de olumsuz etki uyandırıyor. Surat asıp, soğuk davranarak, bedensel acılarıma daha çekilmez üzüntüler katıyor. Mariya, çocuklarla salonda oturuyor, ben odama çekildim. Açıkçası ona katlanamıyorum. Güzelliği ve canlılığı beni çileden çıkarıyor, hele L. nin yanında olunca.

24 temmuz Bugün L. gene o evdeydi. Dönüşte, o kadını çekiştirdi, çünkü canını sıkıyormuş. Daha sonra da neden onları öğle yemeğine çağırmadığımı sordu. Ah Liovuşka... elimde olsaydı, onları evime adım attırmazdım. Göğüslerimdeki ağrı hem zamanımı alıyor, hem de mutluluğuma engel oluyor. Daha da kötüsü L. den uzaklaştım, o benden de çok uzaklaştı. Kıpır kıpır Ilyuşa'yı emzirerek beni rahatlatsın diye Mavruşa'yı aldım ama, çocuğum, bir yabancı sütü aldığı için de üzülüyorum. Malikanenin yönetimini, L. beğenmeyip eleştirdiği zaman, belki yöneticinin işine son verilir diye seviniyorum. Ben de o zaman, Marya'ya duyduğum işkence verici kıskançlıktan kurtulurdum. Ona acıyorum ama hiç sevmiyorum.

10 ağustos Öyle günler olur ki, insanın gönlü sevinç ve mutluluk dolar ve herkesi şaşırtacak, herkesin sizi beğeneceği birşeyler yapmak istersiniz. Duyduğum feci haberlere rağmen mutluyum. Dün Bibikov'un anlattığına göre, burada, Iazenki'de yüzbaşısına tokat atan bölüklerini, kurşuna dizmişler. Askeri mahkemede açılan kamu davasında, L. suçluyu savunmuştu ama, ne yazık ki savunma bir formaliteden ibaretti. Daha sonra da Konstans'ın[1] küçük çocuğunun öldüğünü duydum. Çok üzüldüm.

Bir sürü konuk geldi. Prenses Gorçakov'lar, sevimli prens Lvov ve iki oğluyla şişko Sollogub bizdeydiler. Sollogub bana, bir yazar için ideal eş olduğumu çünkü, eşinin yetenekli kocanın dadısı olması gerektiğini söyledi. Bu değerlendirme hoşuma gitti ve L. ile daha yakından ilgilenmeye karar verdim. Mariya'ya duyduğum kıskançlık azaldı ama L. ile ilişkilerimizdeki soğukluk sürüyor. Çocuklarım çok tatlı. Serioya bugün «sen» demeye başladı ama canımı da sıktı, çünkü kışın iyice öğrendiği alfabeyi, yazın unutmuş.

27 ağustos Çocuklarımı öylesine çok seviyorum ki en ufak sıkıntıları beni umutsuzluğa sürüklüyor, bir gülüş, bir bakışları ise göz yaşlarımı dindiriyor. Diakov'lar,

1 — Sofiya'nın doğumunu yapan ebenin kızı.

Tanya, Maşenka ve kızları konuk olarak gelecekler. Yeni evdeki herşeyi değiştirdik, misafirler orada kalacaklar.[1] Emzirmek öyle zor bir iş ki, arasıra dayanamıyorum. Onları daha az sevseydim, işim kolaylaşacaktı.

12 kasım L. Moskova'da. Sağlık durumu kötüleşen ve beni kaygılandıran kardeşim Tanya'yı doktora götürdü. Diakov'larla İtalya'ya tedaviye gitmesi zorunlu olacak. Sonbahar süresince, sanki kötü olan sağlık durumunu, bilmemezlikten geldim. Eylülün üç haftası çok neşeli geçti. Diakov'lar, Maşenka, kızları ve Tanya bizde kaldılar ve çok iyi anlaştılar. Birlikte çok tatlı günler geçirdik. 17 eylülü[2] ise, konuklar, müzik, dans ve Liova'nın ilgisi yönünden çok güzel geçen bir gün olarak anımsayacağım. Tanya bizde bir ay daha kaldı ve hastalığı belirginleşti. Şimdi şu anda onun hastalığı da, L. nin yokluğu da bana çok acı geliyor.

Biz her konuda onunla iyi anlaşıyor ve mutlu yaşıyoruz. Şu anda o yok; yaşantımı çocuklarımla paylaşıyorum ama onlar o kadar küçükler ki... Uyuyor, uyanıyor, karınlarını doyurup gene uyuyorlar. İyi huylu olmaları için de özen gösteriyorum. Şimdi, L. nin romanını[3], önceden okuma gereksinmesi duymadan, kopya ediyorum. Bu benim için bir gönül doygunluğu oluyor. Onu tekrar yazarken, bir düşünce ve duygu verenini, fikren dolaşmış oluyorum. Hiçbirşey, onun düşünce ve yeteneği kadar beni etkilemiyor. Böyle düşünmeye yeni başladım. Ben mi değiştim? Yoksa, bu roman gerçekten çok mu güzel? Çabuk yazıyorum. Bu eserin ayrıntılarını anlayacak kadar hızlı, üstünde düşünecek, esasını anlayacak, ve her düşünceyi analiz edebilecek kadar yavaş okuma yeteneğine sahibim. Arasıra L. ile birlikte, bu yapıttan söz ediyoruz ve nedenini bilmiyorum (ama gurur duyuyorum) bana güveniyor ve eleştirilerime önem veriyor.

1 — 1859—1865 yıllarında, Tolstoy oraya öğrencileri yerleştirmişti. Daha sonra, Dostlar evi, Tanya Behrs evlenince de Kuzminski'lerin evi dendi.

2 — Ermiş Sofiya kutsal günü ve Sofiya Tolstoy'un isim günü.

3 — Savaş ve Barış.

1867

12 ocak Sanki biraz sonra birşey olup bitecekmiş gibi, korkunç bir düzensizlik ve şaşkınlık içindeyim. Çocuklar hasta, İngiliz mürebbiye Hanna Traciey ise sıkıcı, ona dostça davranamıyorum. Bir insanın ölümü yaklaşınca, daha coşkulu ve aceleci olduğu söyleniyor. Oysa ben şimdiden öyleyim; hep aceleci, hep yapılacak çok iş var kanısındayım. Bütün kış, L., huzursuz, heyecanlı ve gözleri yaşlı, hep yazdı. Romanının çok güzel olacağı kanısındayım. Bana okuduğu her bölüm, beni de heyecanlandırıyor ve ağlatacak duruma getiriyor. Bu etki, onun eşi olarak tarafsız olamadığımdan mı, yoksa gerçekten çok önemli bir yapıt olduğu için mi bilemiyorum? Bu etkinin, ikinci nedenden yani birinci sınıf bir yapıt olduğundan ileri geldiği kanısındayım. Ev yaşantımızda ise, L. nin, çalışma temposundan kaynaklanan yorgunluğu herkesi etkiliyor; bana karşı ise, sinirli ve sabırsız, son günlerde bende bir de yalnızlık duygusu var.

15 mart Dün akşam, saat ona doğru portakal bahçemizde yangın çıktı; çiçekler ve ağaçların tümü yandı. Ben uyumuştum, L. beni kaldırdı, yükselen alevleri pencereden gördüm. L., bahçıvanın çocuklarını ve eşyasını dışarı çıkardı, ben yardım istemek için köye gittim ama birşey yapılamadı. Ta büyükbaba zamanında dikilen ve üç kuşaktır yararlanılan portakallık, yanıp kül oldu. L. nin kederli hali ise, beni çok üzüyor. Bu ağaç ve çiçekleri o kadar çok severdi ki, onların bakımını yapar ve kendi eliyle diktiklerinin, ye-

şerip büyümesinden büyük bir zevk duyardı. Ama çaresi yok, zamanla unutulup avunulacak bir olay...

29 ağustos Gene tartıştık, hiçbirşey unutulmamış. «Suç sende, çünkü kocanın seni sevdiğini ve sana katlandığını, hiç bir zaman öğrenemedin.» Tartışma süresince, bir an evvel bitmesi ve işin tatlıya bağlanmasından başka bir isteğim olmadı. Oysa gittikçe tatsızlaştı. Çok kararsızım, gerçeği arıyorum, ama hiç bir kötü niyetim yok. Ne işkence. Şu anda bende, kıskançlık ve herşeyin biteceği korkusu var.

12 eylül Herşey bitti, bu bir gerçek. L. nin soğukluğu ve kocaman bir boşluk; bende, birşeyler eksik, sevgi ve açık yüreklilik. Yalnızlıktan da, onunla baş başa kalmaktan da korktuğumun farkındayım. Aradabir, bana birşey söyleyeceği zaman, «beni çok tiksindiriyorsun» deyiverecek diye ürperiyorum. Hayır... kızmıyor, ilişkilerimize anıştırma yapmıyor ama, beni de sevmiyor. Bizim, bu duruma geleceğimizi ve benim bu denli hoş görülmez olacağımı hiç düşünmemiştim. Arasıra özsaygı duygusuyla, isyan ediyor ve madem ki beni sevmiyor, benim de onu sevmem faydasız, diyorum. Beni deliye döndüren de, onu çabucak, alçakgönüllülükle ve çok güçlü olarak sevmiş olmamdır. Annem, babamın çok uzun süredir kendisini sevdiğini, övünerek söylerdi. Bence, o babamı kendisine bağlamasını değil, ama babam, onu sevmesini bilmiştir. Herkeste olmayan, özel bir yetenek bu. Birini, kendine bağlamak için ne yapmak gerekir? Bence bunun bir yolu yöntemi, bir okulu yok. Bana, namuslu, sevecen, iyi bir eş ve iyi bir anne olmak gerektiğini öğrettiler. Bunlar, işin a, b, c'si, boş sözcükler. Sevmemek, kurnaz ve cin gibi akıllı olduğunu göstermek ve kötü yönlerini gizlemesini bilmek gerek; çünkü kusursuz insan olmaz ve asla olmayacaktır da. Bunların en önemlisi gene de sevmemektir. Ben bu denli çok sevmekle ne elde ettim, nereye ulaştım? Bu sevgi, bundan sonra ne işe yarayacaktır? Acı çekeceğim ve onurumun kırıldığını hissedeceğim. O, bunu çok aptalca buluyor ve «Dediğin başka, ama yaptığın bambaşka...» diyor. Ben,

gösteriş yapıyor, itiraz ediyorum ama, bende aptalca bir gurur, küçük düşürücü bir aşk ve kötü bir huydan başka ne kaldı ki. Bunların tümü de, huyum aşkıma zarar vermek kaydiyle, benim mutsuzluğumu oluşturdu.

16 eylül Sabahtan akşama kadar, elimde olmadan, geçen yılın 17 eylülünü (yarın) düşündüm. O neşeyi, o müziği, o dansları hiç istemiyorum. Tanrı korusun... Yeter ki L., geçen yıl olduğu gibi, beni sevindirmek, neşeli görmek istediğini duysun. O davranışından ötürü, ona nasıl minnet duyduğumu bilebilseydi. O gece kendimi, mutlu, güzel ve güçlü buluyordum. Şimdi ise sevilmediğimi, çirkin ve güçsüz olduğumu anlıyorum.

Biraz önce, oğlum Serioya, «Kitap mı yazıyorsunuz» dedi. Ben de, yazdıklarımı, büyüdüğü zaman okuyacağını söyledim. O zaman, güncem hakkında ne düşünecek, benim hakkımda ne düşünecek acaba? Çocuklarım da bir gün beni sevmeyebilirler mi acaba? Ben, gerçekten sevilmemi istiyor ama, sevilmemi istemesini bilmiyorum...

1868

31 temmuz İnsanın kendi güncesini okuması çok tuhaf. Ne çelişkiler... Mutsuz bir kadın görünümü almışım. Oysa, benden daha mutlu bir kadın var mıdır? Birbirine, bizden daha bağlı, daha iyi anlaşmış bir çift bulunabilir mi? Aradabir, odamda yalnızken, mutluluktan kahkahalar atıyor, sonra da bu durumun uzun, çok uzun sürmesi için Tanrıya yalvarıp istavroz çıkarıyorum. Ben güncemi, tartışma yaptığımız zamanlar yazıyorum. Gene tartıştık, ama öylesine özel ve nazik nedenlerden oldu ki birbirimizi sevmeseydik, tartışma olmazdı.

Biz evleneli tam altı yıl oldu, ve onu gün geçtikçe daha çok seviyorum. Arasıra o bana, aramızda aşk yok, ama birbirimize o denli alıştık ki, birbirimizden vazgeçemiyoruz diyor. Ama ben onu, hep ateşli, coşkulu, kıskanç ve tedirgin bir biçimde seviyorum. Onun durgunluğu ise arasıra beni öfkelendiriyor.

Kardeşim Petya ile ava gitti. Yazın, canı pek yazmak istemiyor. Avdan sonra da Nikolskoye'ye gidecekler. Ben hastayım, çocuklar bahçede oynuyorlar. Ilyuşa çok akıllı bir çocuk. Kardeşim Tanya, çocuğu Daşa ile öyle uğraşıyor ki, beni görmeye gelemiyor. Kuzminski'nin kararsız bir hali var[1].

1 — Tanya Behrs, 1867 de Kuzminski ile evlendi ve 1868 de Daşa doğdu.

1870

5 haziran Liola'yı[1] memeden keseli dört gün oldu. Bu bana diğer çocuklarınkinden daha zor geldi. Onu kutsadım, vedalaştık; hem ağladım hem dua ettim. Bir annenin, çocuğundan bu ilk kopuşu çok güç oluyor. Kuşkusuz gene gebeyim. Her çocukta, insan kendini biraz daha harcıyor ve tasaların, hastalıkların ve yılların yüküne biraz daha fazla kat lanıyor.

1 — 20 mayıs 1869 da doğan erkek çocukları.

1871

18 ağustos Bu gece, Tanya ve çocuklarını istasyona kadar götürdüm. Kafkasya'ya gittiler[1]. Onun yokluğu bana çok zor gelecek. Biz, birbirimizden hiç ayrılmamıştık. Sanki yüreğimin bir parçasını koparıp almışlar gibi, bir çaresizlik içindeyim. Beni onun kadar iyi anlayacak, onun gibi teselli edebilecek birisinin bulunacağına inanmıyorum. Duygularımı anlatacak sözcük bulamıyorum. İçimde birşey kırıldı. Öyle bir acı ki, yıllarca geçmeyecek, her an yüreğim acıyla burkulacak. L. nin hastalığıyla ilgili kaygı da ruhumda aynı etkiyi yaptı. İki ay süreyle içtiği kısrak sütü[2] de, onu sağlığına kavuşturamadı. Bunu, bilerek söylemiyorum, ama geçen kıştan beri, yaşama ve önem verdiği şeylere duyduğu ilgisizliğe bakarak, içgüdümle anlıyorum. Ve aramıza birşeyler girdi, gölge gibi birşey bizi ayırdı. Moralimi yükseltmek için gerekli gücü bulmazsam, yani Tanya'nın ayrılığının tesellisini bulma, kendimi çocukların eğitimine verme ve umudumu kırmadan ve sıkılmadan yaşamımı sürdürme gücünü kendimde bulamazsam, bana güç verecek, bana destek olacak kişi L. olmayacaktır. Tamamen aksine, o beni kendi umutsuzluk ve bıkkınlık atmosferine sürükleyecektir. Bunu o itiraf etmeyecektir ama, duygularım beni hiç yanıltmadı. Bunun acısını herkesten çok ben çekeceğim, eminim.

---

1 — Kuzminski, Kutes savcılığına atandı.

2 — Tolstoy, Samara ilinin Karelik kasabasında, altı hafta süren ve veremi önleyen Kımız (kısrak sütü) küründen yeni dönmüştü.

İkimizin de hasta olduğu geçen kıştan buyana, aramızda bir kopukluk oldu. Benim, yaşama ve mutluluğa olan inanç ve umudum kırıldı, metanet ve soğukanlılığımı yitirdim; şimdi, sürekli olarak, birşeyler olacak korkusu içinde yaşıyorum. Korktuğum da başıma geldi: Tanya gitti, L. ise hasta. Dünyada sevdiğim, en çok sevdiğim iki insan. Bana göre, ikisi de kayıp. Tanya uzağa gittiği, L. de hasta olduğu için kayıp. Bana, «Bunun nedeni yaşlılıktır» diyor, ben ise «Hayır hastalık» yanıtını veriyorum. Ama bizi, birşey ayırmaya başladı.

1872

Kış mutlu geçti, yeniden iki can kardeşi gibi yaşadık ve L. nin sağlık durumu da iyiydi.

1 nisan 30 martta, L. Moskova'dan döndü. Çocuklar bize sarı kır çiçekleri toplamışlar. İbadetimi yaptım. Dün akşam L. ava gitmişti bir çulluk vurmuş, bir tane de orman bekçisi Mitrofan yollamış.

3 nisan Hava çok güzel. İki çulluk vurmuş. ALFABE'nin provalarını Moskova'ya yolladık. Sabahın dördüne dek onlarla uğraştık.

5 nisan Gene birkaç çulluk vurmuş. Yemekten sonra, çocukları arı kovanlarının bulunduğu yere, gezmeye götürdü ama ırmağı geçememişler. Dönüşlerinde ben, küçük Liova ile bahçede dolaştım. Hava güzel ve ılık bir rüzgar var.

8 nisan Bu gece çok şiddetli fırtına çıktı ve yağmur yağdı. L. nin sırtı üşüyor ve kendini iyi hissetmiyor, ama zihni açık ve düşüncesi sağlam, inançla yıllar ve yıllarca daha çalışabileceğini söylüyor. Ortaklık yeşerdi ve ağaçlar yaprak açmaya başladı.

9 nisan Sanki bir yaz günü.

19 nisan Bütün gece, şafak sökene dek, L. yıldızları seyretti.

23 nisan Ihlamur ve diğer ağaçlar yapraklanmaya başladı, meşelerde ise bir kıpırdanma yok. Dün L. bana,

çiçek ve dallardan yapılmış bir buket getirdi. Meşelerin de yer yer yapraklanmaya başladığını söyledi.

27 - 28 nisan L. bu gece Moskova'ya gitti. Maşa çok hasta.

13 mayıs L., üstünde tomurcukları olan yabangülü ağacı getirdi.

20 mayıs Hava çok sıcak. L. ve Ilyuşka, buharlı trenle Tula'ya gitti. Çocuklarla banyo yaptım. Yabangülü iyice açtı. Bugün, bahçeden biçilen otlar satıldı.

1873

13 şubat L. Moskova'ya gitti. Ben de, şaşırtıcı, işkence edici, ve beni rahat bırakmayan düşüncelerle kafam şişmiş, gözlerim bir noktaya takılı ve melankoliye dalmış olarak, bütün gün evde oturdum. Ben güncemi, hep böyle ruhsal bunalım içindeyken yazıyorum. Kırgınlık ve kızgınlıklarla dolu içimi oraya boşaltıp, kendimi toparlıyorum. Oysa, ben suçlu, budala, saygısız ve can sıkıcı bir insanım. Her konuda en açık, en doğru düşüncelere sahip olan ve çok sevilen namuslu ve sabırlı dayanağım L. olmasaydı, ben ne hallere düşerdim? Arasıra, bakışlarımı, ruhumun derinliklerine çevirerek soruyorum: «Peki, sen ne istiyorsun?» Ve büyük bir ürküntüyle şu yanıtı veriyorum: «Ben eğlence, gevezelik ve şık giysiler istiyorum; hoşa gitmek, herkesin benim güzelliğimi övmesini istiyorum. L.nin de bu istekleri görüp duymasını ve kendisini de içine kapanık yaşantısından sıyrılıp, benimle birlikte, normal insanların yaşantısını sürdürmesini istiyorum. Ama birden, içimden gelen bir çığlıkla, Havva'yı kandırdığı gibi, Şeytanın önerdiği bu yasak ve kötü eğilimlerimi reddediyor ve kendimden iğreniyorum. Güzel olduğumu söyleyenlerden tiksinti duyuyorum. Güzel olduğumu ben hiç düşünmedim, şimdi ise çok geç. Üstelik ne işime yarardı ki? Benim sevimli küçük Petyam[1], ihtiyar anasını güzel bir kadınmış gibi seviyor. L. ye gelince, karısı için seçtiği yaşam biçimini sürdürmesi, sessiz ve uysal olması koşuluyla, o en çirkin surata da alışabilir. Geriye dönüp değersiz, bayağı ve kusurlu yönlerimi değiştirmeyi, düzeltmeyi ne kadar isterdim... Bugün saçlarımı yapmak istiyorum; beni kimse gör-

1 13 haziran 1872 de doğan oğlu.

mese de, bana yakışacağını düşünüyorum. Üstelik, beni başkasının görmesine de ihtiyacım yok. Saçlarımı kurdela ile bağlamak hoşuma gidiyor, bir de yeni deri kemer almak istiyorum. Şimdi bunu yazdım ya, içimden ağlamak geliyor. Müzik dersi vermem için, çocuklar yukarıda beklerken, ben burada, çalışma odamda, bu saçmalıkları yazıyorum...

Evvelki gün, yeni İngiliz mürebbiye geldi. Ben pek sevimli bulmadım, basit ve uyuşuk bir kadın ama önceden tahmin yürütmemek gerek...

17 nisan Öğleye kadar kar yağdı. Isı beş derece, ne yeşillik ne sıcak ne de uzun süredir beklenen hüzünlü bahar havası. Doğada olduğu gibi, ruhumda da herşey soğuk ve hüzünlü. L. romanını yazıyor ve iyi ilerliyor.

11 kasım 9 kasımda, sabah dokuzda yavrum Petya, bir boğaz hastalığından öldü. Kırksekiz saat hasta yattı ve sessiz sedasız öldü. Onu, bir yıl iki buçuk ay emzirdim. 13 haziran 1872 de dünyaya gelmişti. Sağlıklı ve neşeliydi ve pek çok seviyordum. Onu dün gömdük, şimdi her yer bomboş. Ölü Petya ile diri Petya'yı birleştiremiyorum; ikisi de bana yakın ama öylesine farklı ki... Işıl ışıl, seven bir canlı ve hüzün verici soğuk bir ceset. Bana çok düşkündü, beni bırakıp gittiğine üzgün mü acaba?

1874

17 şubat Boşu boşuna geleceği düşündüm. Benim için gelecek yok ki. Petya'nın küçük mezarının üstündeki otlar daha yeşermeden, o mezar tekrar ve benim için açılacak. Benim sürekli ve karamsar önsezim bu.[1]

1 — Aynı yıl 20 haziranda Tantin öldü.

1875

12 ekim Issız köy yaşamı çekilmez oldu. Herşeye bir uyuşukluk, tasalı bir ilgisizlik var bende. Bugün, yarın, aylar ve yıllar hep aynı olacak. Sabah uyanıyorum, yataktan kalkmaya cesaret edemiyorum. Beni kim bekliyor? Kuşkusuz, önce aşçı gelecek, onun arkasından dadı karşıma geçecek ve hizmetçi ve uşakların yemeği beğenmediklerini, şeker bittiği için şeker alınması gerektiğini söyleyecek. Ondan sonra sağ omuzumun ağrısına rağmen dantel öreceğim ve daha sonra da, istediğim ölçüde başarılı olamadığıma üzüldüğüm, çocukların müzik ve gramer dersleri başlayacak. Akşam olunca da, gene dantel ve Palepji hala[1] ile L. nin, sonu gelmez ve usanç verici iskambil falı. Okumak bana, kısa süreli bir zevk veriyor ama kaç tane iyi kitap var ki?

Bu yıl, utanç verici iç sıkıntılarımla nasıl uğraştığımı, kimsenin yardımı olmadan vesveselerimle nasıl savaştığımı ve özellikle, çocuklarımın beden ve ruh sağlığı için kır yaşantısının daha yararlı olacağını nasıl benimsediğimi Tanrı bilir. Kişisel ve bencil duygularımla böylece başa çıkabiliyordum ama bu durum beni herkese karşı, aptalca ilgisiz ve duygusuz yaptı. Bu ise beni çok korkuttu ve kendime karşı giriştiğim savaşı güçleştirdi. Gerçeği söylemek gerekirse, ben yalnız bir kadın değilim. Yıllar ilerledikçe, L. ye daha sıkı bağlandım. Beni bu uyuşuk ve tasalı hale, onun soktuğunu biliyorum. Onun ne denli değiştiğini görüp anlayamamak beni üzüyor. Günler, hatta haftalarca üzgün, neşesiz, uğraşısız ve bitkin, oturup duruyor ve olaylar karşısında hiç tepki göstermeden, onları olduğu gibi kabul etmiş görünü-

---

1 — Kontes Pelaji Yukov (Tolstoy), babaları öldükten sonra, Tolstoy kardeşlerin vasiliğini yapmıştır.

yor. Hiç istemediğim, bir tür ruh ölmesi bu... Üstelik, uzun süre böyle yaşayacak yaratılışta değil o. Benim bu görüşüm önemsiz ve yanlış olabilir. Bana öyle geliyor ki, beni isteyerek zorladığı yaşayış biçimimiz (Ayrılığımız ve yaşantımızın tekdüzeliği demek istiyorum) ikimizin uyuşukluğuna da yardımcı oldu. Geleceğimizi, çocuklarımızın büyüdüğünü, onlara sağlanması gerekenleri düşündüğüm zaman, L. yi de düşünüyor ve böyle uyuşuk ve ilgisiz kalırsa, bana hiç yardımcı olamıyacağını anlıyorum. Peki, L. nin bu uyuşukluğu devam eder ve o, bu durumdan kurtulamazsa, ben tek başıma bu yükün altından nasıl kalkabilirim? Umut olmasaydı yaşanamazdı, bu nedenle, ben de L. yi yaşatacak olan bu ateşli ulu Tanrının yeniden yakacağını umuyorum.

15 eylül Yalnızlık gene gelip çattı ve işte ben gene, dilsiz dostum, güncemle baş başayım. Güncemi, hergün ve bilinçli olarak tutmak istiyorum. L. Samara'ya gitti, oradan da çok istek duyduğu Orenburg'a uzandı. Onu çok özledim. Bana bir telgraf göndermiş; hoşuma giden bu tür bir davranışta bulunduğu için sevindiğimi, kendime inandırmak istedim ama hayır sevinmedim, hatta karşılıklı sevgi ve dostluk beslediğimiz (son zamanlarda hep böyleyiz) bu güzel günlerimizde, nasıl olup da isteyerek, benden ve mutluluğumuzdan ayrıldığı ve beni onbeş günlük yalnızlığa ve üzüntü içinde bir bekleyişe tutsak ettiği için, üzüldüm bile.

Olumlu sonuçlar almak umuduyla, kendimi çocuklarımın eğitimine adadım; adadım ama, aman Tanrım, ne kadar sabırsızım, nasıl da çabuk kızıyorum. Bugün, Serioya'nın Volga konulu kompozisyonundaki yanlışlar ve Ilya'nın tembelliği beni öyle çok üzdü ki, dersin sonunda hıçkıra hıçkıra ağladım. Çocuklar şaşırdılar. Tanya ile ilişkilerimiz dostça değil. İnsanın çocuklarıyla, böyle sürekli olarak çatışması çok üzücü...

17 eylül Benim isim günüm. Bir gün daha ama L. nin ne kendisi ne de bir haber var. Çocuklar, kardeşim Stiopa ile uçurtma uçurmaya gittiler. Beni de çağırdılar ama gitmeyip, L. nin yazınsal yazılarını ve güncelerini karıştırarak onun evrenine girmek istedim. Değişik türde heyecanlar duydum ama, yazmayı tasarladığım yaşamöyküsünü beceremiyeceğimi anladım çünkü tarafsız olamıyacağım. Güncesinin sayfalarını karıştırırken, doymazcasına, bir aşk iliş-

kisiyle ilgili anıştırma arayıp durdum, kıskançlıktan kıvrandım ve kafam karıştı. Ama arayacağım. Beni bırakıp gitti diye, L. ye duyduğum hınç, beni ürküttü. Gitmezden önce onu seviyordum, şimdi ise bana acı çektirdiği için ona kızıyorum. Yemekten içmekten kesildim, uyuyamıyor ve hep ağlıyorum. Sinirlerim tepemde ve başım ağrıyor. Halime acıyıp, çocukların üstüme titremeleri hoşuma gidiyor ama, onların sevgilerini de kötüye kullanmaktan korkuyorum. Tanya serpildi ve güzelleşti; piyanist Hipolit Nagornov'a duyduğu çocukça aşk beni korkutuyor. O denli güçsüz ve bitkinim ki kahvaltıdan sonra çocukları çalıştıramadım. Birkaç gün daha kendime hakim olabilmem için bana sen yardım et Tanrım... «Niçin cezalandım, niçin?» «Neden bu denli sevdim?» demekten kendimi alamıyorum. Mutluluğum yok oldu ve aşk coşkumu L. gene baskı altına aldı diye sinirleniyorum.

18 eylül Bugün bir telgraf aldım, yarından sonra geliyor. Birden herşey sevinç ve neşe oldu. L. nin yarından sonra döneceğini düşündükçe, sanki dönüşü evimize ışık, aydınlık getirecekmiş gibi yüreğim sevinçten çarpıyor.

27 şubat Bugün, L. nin eski güncelerini okuyunca, yazmayı tasarladığım özgeçmişinin «malzemesini» not edip yazıya dökemiyeceğimi anladım. L. nin iç dünyası öylesine karışık ve güncelerini okumak beni öylesine allak bullak ediyor ki, aklım ve duygularım birbirine karışıyor ve sağduyu ile değerlendiremiyorum. Düşlediğim, tasarladığım bir girişimden vazgeçmek üzücü, ama şimdiki yaşantımızı, ağzından çıkan her sözü ve entellektüel faaliyetleriyle ilgili açıklamalarını kaybedebilirim; çok dikkatli olmaya ve tembellik yapmamaya gayret edeceğim.

Şimdi Moskova'da. Şubatta yayınlanacak kitabının[1] provalarını düzeltmeye ve baş ağrıları ile, beynine kan hücum etmesi[2] konusunda, Dr. Zakarin'e danışmaya gitti.

Geçen gün Liovoçka'ya, geçmiş yaşantısını biraz anlatmasını rica etmiştim, bana şu karşılığı verdi: «Rica ederim, benden bunu isteme, anılarım beni çok heyecanlandırıyor, aklımı karıştırıyor ve ben, tüm yaşantımı belirsiz anılar içinde tekrar yaşayamayacak kadar yaşlıyım.»

---

1 — Anna Karanina'nın 6 cı bölümü.

2 — Tolstoy kayak yaparken düşmüştü.

21 eylül Mariya Tolstoy'un oğlu Nikolenka bize geldi. Kendisi ve çok cici bir kız olan müstakbel eşiyle birlikte Moskova'ya gitmeye karar verdik.

22 eylül L. ve Ilyuşa, tazılarla ava gittiler. Altı tavşan getirdiler Andriuşa[1] çiçek aşısı oldu.

23 eylül Evliliğimizin yıldönümü. Onaltı sene. Çocuklarla çok verimli bir Almanca dersi yaptım. Hava ılık ve sakin... Andriuşa'ya hayranım.

24 eylül Bugün pazar, geç kalktım. L. kiliseye gitti[2] Kahvaltıyı L. ve kız kardeşi Maşenka ile birlikte yaptık. Maşenka, Serioya'ya Latince ve Yunanca öğreten lise öğrencisi Ulianinski ile, Tula'ya gitti. L. ve Serioya tüfeklerini alıp köpeklerle ava gittiler. Ben evde kalıp, çocuklara gömlek biçtim. Sonra çocuklarla Iazenki'ye gittik. Tam yola çıkarken, elinde tüfeği, prens Urusov geldi ve bizimkileri sordu ve onları aramaya gitti. Iazenki'de, çocuklara şekerleme aldım. Akşam, L. Urusov ile satranç oynadı, çocuklar şekerleme yiyip yaramazlık yaptılar. Ben, Octave Feuillet'nin, «Bir kadının güncesi» romanını okudum. Çok güzel ama, fazla idealist ve sonu yapmacık. Sanki, çok fazla gerçekçi olan modern yazına, karşıt olsun diye yazılmış. Gece yarısı oldu, L. akşam yemeğini yiyor, biraz sonra yatarız.

---

1 — Tolstoy'un, 6 aralık 1877 de doğan altıncı oğlu. Beşinci çocukları Nikolas, birkaç aylıkken ölmüştü.

2 — O zamanlar, Tolstoy, resmi kiliseyle ilişkisini henüz kesmemişti.

25 eylül Bu sabah çocukları çalıştırdım. Maşenka, Anton, Roza ve Nadya Delvig bize geldiler. Öğle yemeğinden sonra kadril dansı yaptık. L. ve müzik öğretmeni de bize katıldılar. Daha sonra, Maşenka piyano, Mitşurin kemanla, Mozart'ın, andante'si her seferinde içimi sızlatan, nefis bir sonatını çaldılar. L. de piyanoda, Weber'den sonatlar çaldı, ona eşlik eden Mitşuri'nin keman çalışı, Nagornov'la karşılaştırılınca, çok kötüydü. Son olarak Beethoven'in Kreutzer sonatını çaldılar. Çok iyi değildi ama, iyi çalınırsa, harika bir sonat...

Daha sonra, çocuklarla iskambil oynadık. Roza, yapmacıksız ve nazik bir kız ama çok çirkin. Hepsi geceyi bizde geçirdi.

26 eylül Ertesi sabah. Baş ağrısıyla uyandım. L. Anton ile kiliseye gitti, ötekiler kroke oynadı. Hava güzel, her yer sarardı ama daha yapraklar dökülmedi, manzara çok güzel. Kahvaltıdan sonra L. çocukları köpeklerle, kırlarda koşturdu. Hepsi, yanma bir köpek aldı, köpek bakıcısı da atla onları izledi. Mürebbiye ve öğretmen de onlara katıldı ve çok güzel bir tablo oluşturdular. Ben de Vasili Ivanoviç'lere gittim. Öğretmenini hep arayıp hatırını soran Serioya, beni orada görünce şaşırdı. L. bir dağ tavuğu vurmuş. Akşam, çocuklar L. nin odasına toplandı, güldüler oynadılar ve erkenden yattılar.

27 eylül Hava açık ve kuru. Çok dikiş diktim. Aleksiev'in kızı Liza'ya Fransızca, Maşa ve Tanya'ya Almanca dersi verdim. Düzenli ve dikkatliyim. Andriuşa cuma günü çiçek aşısı oldu, mızmızlanıyor, benim de meme uçlarım ağrıyor. L., köpeklerle Zeseka ormanına avlanmaya gitti. Verimli çalışamıyor, sırtı ağrıyor.

6 ekim Pazar. Meryem Ana yortusu. L. ayine gitti. Aşının etkisiyle Andriuşa gece huysuzluk yaptığı için geç kalktım. Çocuklar erkenden giyinip, benim kalkmamı beklemişler, çünkü Delvig'lere gitmek istiyorlar. Hava kapalı ama

soğuk olmadığı için matmazel Gachet ile yolladım. Urusov geldi ve L. ile ava gittiler. Görümcem Maşenka hasta. Yalnız oturmaktan sıkıldığım için, bahçede dolaştım, sonra dikiş diktim. Saat yedide yemek yedik ve ciddi konular tartıştık. L. Urusov ile satranç oynuyor, ben gergef işliyorum. Çocuklar dokuza doğru geldiler ve neşeli geçen günlerinin olaylarını anlattılar.

2 ekim Gromov ve, Nikolenka Tolstoy'un nişanlısı olan, kızı Nadya geldiklerinde, ben çocukları çalıştırıyordum. Nadya, sevimli, Gece hep çalıştım. Evde herşey sakin ve iç açıcı. Hava güzel ve Andriuşa daha iyi.

3 ekim Hava çok güzel ama evde kalıp çocukları çalıştırdım. Maşenka benimle kaldı ve çok keyifliydi. L. ava gitti, beş tavşan kovalamış. Atıyla birlikte düşmüş ama, derbente sıkışıp kalan ve uzun süre kalkamayan atın başının üstünden fırlayıp düşmesine rağmen, Tanrıya şükür, sadece eli incinmiş. Andriuşa çok akıllı ve uslu çocuk. Ekmeğini kendi eliyle yedi, sütünü de kendi içti. Çocuklar, boş zamanlarında kroke oynadılar. Nikolenka yarın geliyor. Av dönüşü, L. yemek yerken, kardeşim Tanya'dan bir mektup aldım. Herkese yüksek sesle okurken mutluluğumu da gizlemedim. Mektupta, «Çok iyi, tatlı, dindar ve pırıl pırıl Babamıza saygılarını» sunduğu bölüme gelince, hepsi gülmekten kırıldı. O kroke oynarken takmıştık bu adı. Sıfatları da Kahin adındaki popüler bir kitaptan bulmuştuk.

4 ekim Tanya'nın yaşgünü, ondördüne girdi. Çocuklar ormanda piknik yaptılar ve çok eğlendiler. Öğle yemeğinde Tanya'nın şerefine şampanya içtik. Akşam, konuklarımızı arabalarla, Kozlovka'ya kadar götürdük L. yürüyerek biri karşılamaya geldi. Geç yattık.

6 ekim Hastayım. Bedenimin her yerinde ağrı ve şişlikler var. Bu sabah, masasına oturmuş ve durmadan yazan L. nin odasına gittim. Bir romanın girişine, onuncu kez,

yeniden yazıyormuş (bana öyle söyledi). Yapıtın, bu başlangıç bölümü köylülerin, önemsiz bir soylu aleyhine açtıkları davanın yargılama görüşmeleriyle başlıyor. L., bu konuyu gerçek belgelerden aldı. Hatta tarihleri bile değiştirmedi. Bir davayla başlayan olay, kaynaktan fışkıran su gibi, köylülerin ve önemsiz soylunun geleneklerine ve değişik türde kişilerin rol oynayacağı Petersburg ve öteki kentlere kadar yayılıyor.[1] Bu, konuya giriş bölümünü ben çok beğendim. Çocuklar çok az ve gönülsüz çalışıyorlar ve eğlenmek için fırsatı kaçırmıyorlar.

8 ekim Nikolenka'nın düğün töreni yapıldı. L. nikah şahidi olduğu için erkenden Tula'ya gitti. Biz Tanya ile akşam yola çıktık ve doğruca kiliseye gittik. Vardığımızda, tören başlamıştı. Kilise korosu ve evlenme töreninin yapılış biçimi, Tanya'yı çok şaşırttı. Törenden sonra hemen döndük.

9 ekim Bibikov[2] Samara'dan, kötü haberlerle geldi. Gene hiç kâr yok. Çok öfkelendim çünkü, benden habersiz, bir arazi kiralanmış, sürü hayvanları alınmış ve ürün de kötü. L. ile sert bir tartışma yaptık. Kendimi suçlu bulmuyorum ama mutsuzum, herşey bana tiksinti veriyor: kendi benliğim, yaşantım ve sözde mutluluğum... Herşey beni sıkıyor ve midemi bulandırıyor.

11 ekim Bu sabah Diakov geldi. Kızı için bir mülk aramaya gitmişti. L. ava gitti, birşey vuramamış. Dün iki sülünle bir tavşan vurmuş ama, köpekler parçalamış. Her akşam bir okuma seansımız var. Bay Nief bize Üç Silahşörler'i okuyor. Çok hoş bir kitap, çocukların ilgisini çekiyor ve akşamı sabırsızlıkla bekliyorlar.

L., yeni yapıtı için, bir sürü doküman inceliyor ama, baş ağrısı ve yorgunluktan şikayet ediyor ve yazamıyor. Gene dost olduk, onu gözetip korumaya söz ve karar verdim.

---

1 — Tamamlanmayan Aralıkçılar (Les Décembristes) romanı.

2 — Aleksey Bibikov, 1878-1884 yılları arasında, Tolstoy'un Samara'daki mülkünün yöneticisiydi.

13 ekim Lioliya ve Liza ile ders çalışırken, çocukların sevinç çığlıkları duyuldu: Sergey[1], iş için gittiği Tula'dan dönmüş. Günümüz gevezelik yapmakla geçti.

14 ekim Maşenka bugün gitti. Bir yönetici hakkında bilgi almak amacıyla, Sergey de Iazenki'ye gitti. L. avda altı dağ tavuğu vurmuş. Sergey, sürekli olarak kız kardeşim Tanya hakkında bilgi almak istiyor. Onu unutamadı ve unutamayacak da. Serioya Lioliya ile kavga etti. Çok kızdım ve Serioya'yı azarladım. Bu akşam kambur resim öğretmeni geldi ve çocuklar onunla ders yaptılar. Serioya'nın Yunanca ve Latince dersinden sonra, çocukların iple çektiği, Üç Silahşörler okunmaya başladı. Ben çok tuhaf eğilimli bir insanım, fizik yapım beni tasalandırıyor. Yaşantımı beğenmiyor ve farklı bir yaşantı düşlemeye başladım. Çok okumak, kendimi yetiştirmek, güzel olmak istiyor ve elbiseler, ıvır zıvır şeyler düşünüyorum. Çocuklarla Moskova'ya gitmeyi tasarlıyorum. Andriuşa'yı çok seviyorum.

15 ekim Sabah çayını içmek için salona indiğimde, L., kardeşi Sergey, çocuklar ve iki öğretmeni oturur buldum. Buna biraz canım sıkıldı. L. kiliseye gitti.

Av hazırlığı başladı. Yedi at eğerlendi. L., kardeşi Serioya, oğlu Serioya, Ilyuşa, bay Nief ve iki uşakla ava gitti. Kızlar da eşeklere binip Kozlovka'ya gezmeye gittiler. Avcılar akşam altıya doğru döndüler. Vurdukları altı tavşanı bir sopaya dizerek bize göstermek istemişler, bu sonuçtan gururlu ve neşeliydiler. Akşam, Alexandre Dumas'yı okuduk. Herkes yorgun, ben de yatmaya gidiyorum.

16 ekim Geç kalktım. Alışılageldiği üzere, teker teker çocuklar, sonra da L. yatak odama geldiler. Sabahları yanımda uyuyan Andriuşa'yı emzirdim, onu götürdüler, ben de yeni bir elbiseyi denedim. Kardeş Serioya'ya arkadaşlık ettim, keyfi yerinde değil. Daha sonra onu, Pirogovo'ya evi-

1 — Sergey Tolstoy, Leon Tolstoy'un büyük kardeşi.

ne götürdük. Lioliya ve Ilyuşa'ya Almanca okuttum. Öğle yemeğinden sonra L., vasisi olduğu modern lisenin toplantısı için Tula'ya gitti. Rus Kütüphanesinin yeni bir yayını için, L. nin kısa özgeçmişini yazmayı kabul ettim. Yaşam öyküsü yazmanın kolay olmadığını biliyorum. Birkaç sayfa yazdım ama beğenmedim. Çocuklar, emzirme ve gürültü beni rahatsız etti. L. nin, evlenmemizden önceki yaşantısını da detaylı olarak bilmiyorum. Model olarak Lermantov, Puşkin ve Gogol'un yaşam öykülerini aldım. Şiir okurken çok duygulandım ve pek sevdiğim şiir dünyasına zevkle daldım. Ama şairlerin de büyük kusurlar işlemeleri ve buna üzülmeleri acı birşey. Alexandre Dumas, gün geçtikçe çocukların ilgisini daha çok çekiyor. Andriuşaya fanila bir gömlek diktim. L. burada olmadığı zamanlar ve akşamları, matmazel Gachet bana arkadaşlık ediyor.

Bugün çalışmadı, ama sabahleyin, yapıtıyla ilgili olarak «Çok güzel olacak» dedi.

18 ekim Andriuşa hastalandı. Ateşi, üşümesi ve sindirim bozukluğu var. Geç kalktım, çocukların hepsi dağılmış: oğlanlar köpekleriyle orman sıçanlarını kovalamaya, kızlar ve Lioliya, eşeklere binip gezmeye, L. de köpeklerle ava gitmişler. Biz de Aleksiev ve matmazel Gachet ile kroke oynadık. Hava sıcak, kuru ve güzel, hafif bir güney rüzgarı var. Öğle yemeği çok kötüydü. Çorba is kokulu, etli börek, kuru ve pastalar kösele gibiydi, tavşanı da yiyemedim. Sebze salatasından başka birşeye dokunmadım. Yemekten sonra da aşçıyı azarladım. Bu arada, dört tavşan ve bir tilki kovalayan L. geldi. Bitkin, sessiz ve içine kapanık. Durmadan okuyor. Bugün postadan, Tanya'nın armağanı olan Kafkas ipekli kumaşları ve Kazaklar romanının İngilizce çevirisini yapan Schuyler'in kendi gönderdiği nüshayı aldım. Oldukça güzel çevirmiş. Akşam Dumas'yı okuduk. Andriuşa için, beyaz kaşmirden bir elbise diktim, onu gergefte, kırmızı ipekle işlemek istiyorum. Ruhsal yönden, üstümde bir ağırlık var. Ne tür olursa olsun bir hareket, bir heyecan istiyorum.

21 ekim Dün Andriuşa hastaydı. Elleri, ayakları buz gibi ama ateşi yüksekti. Durmadan başını oynatıyor, dudakları titriyor ve gözleri fıldır fıldır dönüyordu. Bugün ateşi düştü ama ishal oldu, çok korkuyorum. Ruskaya dergisi direktörü Navrotski, Petersburg'dan geldi. Şiirlerinden ve yazdığı dramdan parçalar okudu, Petersburg'la ilgili haberleri anlattı. Hiç sıkılmadım. Dün, yersiz şaka yaptığı için azarladığım Serioya ile konuştum ve kendisini sevdiğim için azarladığımı anlattım. Çocuklarımın mutlu olmalarını istiyorum, oysa mutluluk, her şeyden önce, karşılıklı sevgiye bağlıdır.

Bizim çarlar ölünce, onları tahnit ediyorlar; bunun, yerinde bir davranış olmadığını düşündüm. Olduğu gibi toprağa gömmek gerekirdi. «Topraktan yaratıldın, toprağa döneceksin». Tahnit etmek ve yeraltı gömütlerine koymak, tanrısal bir ceza. L., bir tavşan kovalamış. Dün biraz yazdı ama bana göstermedi. Hava bozdu, gene yağmur başladı. Üç gündür Serioya'nın sağ böğründe ağrılar var.

22 ekim Bugün pazar. Çocuklar yaya veya eşeklere binerek Iazenki'ye gittiler. Ben Anny ile Andriuşa'nın yanında kaldım, sağlığı pek iyi değil. Bu sabah, kambur resim öğretmeni geldi ve bana uzun uzun bir ipek fabrikasındaki desinatörlük görevini anlattı, çok ilginç. L. kiliseye, ayine gitti, sonra da tazıları alıp Serioya ile ava gitti. Eli boş döndüler. Sonra da, mektuplarını yazıp postaya vermek istiyordu ama sadece Turgeniev ve Strakov'a yazabildi. Akşam, çocuklar saklambaç oynadılar. Ben Cherbuliez'in «Jean Tetrol'un Düşüncesi»ni okudum, fena değil. L. biraz okudu ve yatıp uyudu.

23 ekim Benimle kahvesini içtikten sonra L. erkenden, köpeklerle, Zaseka ormanı ötelerine, ava gitti. Ben, Maşa'ya Rusça, Liza'ya Fransızca ve Lioliya'ya Almanca dersi verdim. Öğle yemeğine L. üç tavşanla geldi. Aleksandr Mitşurin'in keman eşliğinde, Serioya Haydn'ın bir sonatını çaldı (fena değil). Akşam, gene keman eşliğinde, L. de We-

ber ve Schuman'dan sonatlar çaldı. Ben, Andriuşa'nın kaşmir elbisesine kırmızı ipek işledim ve zevkle müzik dinledim. Hava kötü ve rüzgarlı. Bugün L. «O kadar çok belge karıştırdım ki bıktım» dedi. Dickens'in Martin Chuzzlewit yapıtını okuyarak dinleniyor. Ben iyice biliyorum ki L., İngiliz romanları okumaya başladığı zaman, yazmaya da başlayacak demektir.

Çocukların sağlıkları yerinde. Lioliya iyi çalışıyor, Liova coşkuyla kaneviçe işliyor, Maşa hep sakin, güleç ve saygılı ama onu hiç anlamıyorum, Tanya tembel ve içine kapanık, enerjisi yok ama kaprisi de yok. (bir köylü geldi ve binadaki sıçan ve fareleri öldürdü, ona beş ruble verdik).

24 ekim Kalktığımda yağmur yağıyordu, sonra kesildi. Kuyudan gerdel ve kovaların çıkarılışını seyrettik. İki eski kova buldular ama yeni yoktu. Sandıktan, kışlık giysileri çıkardım. Kırmızı ipek işlemeye devam ettim. Çocukları çalıştırdım. Andriuşa'yı odalarda dolaştırdım ve tablo ve resimlerle ilgilendiğini izledim. Yemekten sonra çocuklarla, Noel için evde bir gösteri düzenlemeyi tasarladık. Bazı bölümleri atlayarak gene Üç Silahşörleri okuduk. L. ava gitti ama eli boş döndü. Uyuşuk ve çabuk öfkeleniyor ama dostluğumuz iyi, mutluyuz. Daha yazamıyor. Biraz önce bana dedi ki: «Sonya, eğer birşey yazarsam, öyle yazacağım ki, çocuklar, baştan sona ve en son sözcüğe dek ilgiyle okuyacaklar.»

25 ekim Çocukları çalıştırdım. L., köpeklerle ava gitti. Bir tavşan, bir de gelinciğe benzer beyaz küçük bir hayvan getirdi. Akşam, özgeçmişiyle ilgili olarak, birlikte tüm yaşantısını gözden geçirdik. O anlatıyor, ben de not alıyordum. İşi dostça ve neşeyle yürütüyorduk; bu işi üstlendiğime memnun oldum. Çocuklar çalışıyor, hava rüzgarlı ve yağmurlu; Dumas'yı okuduk.

27 ekim Bu sabah, L. nin yazdığı on mektubu postaya gönderdim ve sonra tek başıma oturup çayımı içtim.

Hava güzeldi ama ben üzgün ve ağlamaklı idim. O, erkenden köpeklerle ava gitti. Ben de çocukları aramaya çıktım. Üç oğlanı, harman yerinde buldum. Saman yığınları arasında koşuşuyorlardı. Bay Nief de kuru otların üstüne uzanmış, kitap okuyordu. ama küçük kızları bulamadım. Bahçede hava çok güzeldi. Öğle yemeğinden önce, havyar aşırdıkları için, Ilyuşa ve Lioliya'ya çok kızdım, Ilya'yı dövdüm ve ikisini de azarladım. Akşam, önce ayışığında, çocuklarla gezinti yaptık sonra da «özgeçmiş denemesi»ni yazdım. Dün Andriuşa'nın ateşi vardı. Aleksis Aleksieviç Bibikov geldi. Akşam yemeğinde, haşlama şiş yiyip çocuğu emzireceğim ve sonra da yatacağım.

28 ekim Çayımı yalnız içtim. Biraz rahatsız olan Tanya'ya, gargara hazırladım. Sonra ormana gidip fıçıların yapılışını seyrettik. Guille bize altı bin fıçı siparişi verdi. Oğlanlar gene harman yerinde oynadılar. Aşçımızın kızı Paraşa'nın oğluna vaftiz gömleği diktim. Aşılandığından buyana, Andriuşa'yı ilk kez yıkadım. L. ava gitti ve bir tavşan vurdu.

29 ekim Kar yağdı. Çocuklar evin içinde koşuşup durdular, çok gürültü ettiler ama iyi eğlendiler. Kötü hava yüzünden herkes evdeydi. L. çalışmayı denedi, ben özgeçmiş denemesini bitirdim. Akşam, kitap okundu. Vaftiz gömleğini bitirdim.

1 kasım L. dün sabah, bana yeni yapıtının giriş bölümünü okudu. Çok büyük, ilginç ve ciddi bir proje. Köylülerle, önemsiz soylu arasında anlaşmazlık konusu olan araziyle ilgili davanın görüşülmesiyle başlıyor. Sonra, Kurtarıcı kilisesinin en önemli kişisi, prens Çernişev ve ailesinin gelişi, bir dilenci kadın, bir köylü kadın ve bir ihtiyar kadının işe karışmalarıyla olay genişliyor. L. bir tavşan vurdu. Diakov bize yemeğe geldi. Akşam Diakov'un, kızı için satın alacağı mülkle ilgili, yaptığı ziyaretlerden konuşuldu. Paraşa'nın küçük oğlu, pazartesi vaftiz edildi. Diakov, Serioya ve Tanya'yla, alış veriş için Tula'ya gittik. Tanya'nın mantosu için kürk, Serioya'ya kürk ceket (12 gümüş ruble), gene Serio'ya

için sıcak tutacak bir pardösü ısmarladık (65 gümüş ruble), Tanya'ya bot ve bizim tilki kürkleriyle, bana bir tayyör ve diğer şeyler aldık. L. evde kalıp çalıştı. Dönüşümüzde bizi karşıladı, kül rengi bol kaftanıyla uzaktan görünüşü, bana hep heyecan ve zevk verir. Akşam, Andriuşa'yı yıkadım. Bıngıldağı sertleşmediği için üzülüyorum. Üç Silahşörleri bitirdik. L. uzun süre piyano başında kaldı ve notasız parçalar çaldı, bu, onda bir Tanrı vergisi. Tanya'dan mektup aldım, Carty ayrılıyormuş, bizim Anny'yi istiyor ama şu anda veremem ki. Ne yapacağımı bilemiyorum.

4 kasım Dün güncemi yazmadım, tasalıydım çünkü, sisli havada, L. ile Serioya ava gitmişlerdi. Yollarını şaşırıp atlarıyla kaybolmuşlar ve akşam dokuzdan sonra gelebildiler. Çok üzüldüm. Bugün gezdim ve tazılarla ava giden L. ye yoldaşlık ettim. L., hemen hemen hiç yazamıyor, morali çok bozuk. Tanya'ya fanila pantalon diktim ve Andriuşa'nın mendillerine marka işledim. Çocukları çalıştırdım ve Serioya'nın Fransızca dersi konusunda L. ile tartıştık. Ben, çocuğun Fransız edebiyatını öğrenmesini istiyorum, L. ise benimle aynı kanıda değil. Küpelerini takabilmesi amacıyla, dadısı Maşa'nın kulak memelerini deldi.

5 kasım Can sıkıcı ve sessiz bir pazar günü. L. ile Serioya ava, öteki çocuklar, Gachet, Anny ve bay Nief araba ve eşeklerle Iazenki'ye gezmeye gittiler. Ben çok çalıştım, Andriuşa ile de uğraştım. Kafasının büyüklüğü ve bıngıldağının bir türlü kapanmaması beni kaygılandırıyor. Akşam yemeği ve kahvaltıda hep yaptığı gibi, L. yemekte okumaya devam etti. Sabahleyin, Serioya Yunan ve Latince çalışırken, Tanya, Ilya ve Lioliya resim dersi aldılar. Tanya, resimlere gölge vurmayı becerdi. Bu işin ana katlarını, ona ben öğretmiştim. Öğretmenden dördüncü dersini alıyor, ben ise onunla üç yıl uğraşmıştım.

6 kasım Ağır bir hava ve sis var. Lioliya ile Almanca çalıştık, akşam da Ilyuşa ve Maşa'ya Rusça dersi ver-

dim, Puşkin'in «Fırtına gök yüzünü karartıyor» şiirini iyi ezberlemiş ama defterine doğru geçirmediği için o sayfayı yırttım. L. iki tavşan getirdi. Yazı yazamadığı için canı sıkılıyor. Bu akşam Dickens'ın «Dombey and son» yapıtını okuyordu, birden bana: «ah... aklıma öyle bir fikir geldi ki...» dedi. Aklına ne geldiğini sordum, önce söylemek istemedi, sonra da «yaşlı bir kadınla ilgileniyorum, aklım fikrim onun durumu, duruşu, düşüncelerinde; ama önemli olan bir duygu vermek gerek ona. Bu duygu, evet bu duygu şöyle ki dostu Gerasimoviç'i masum olmasına karşın başının yarısı usturayla kazınmış kürek mahkumu ve zindanda. Bu duygu, onu bir an olsun yalnız bırakmıyor.» dedi. Sonra piyanoya oturdu ve notasız çalmaya başladı. La Revue des Deux Mondes dergisinde, resim ve ressamlar konulu bir makale okudum. Andriuşa için bir yatak örtüsü teğelledim. Akşam çocuklar «özenti ve yapmacık» üstünde tartıştılar ve Delwig'lerde ki davranışı nedeniyle Tanya'ya çullandılar.

Herkesin keyfi yerinde.

7 kasım L. için gömlek kesip biçtim, Liza'ya ders verdim. Hoş olmayan bir olay oldu: haksız olarak, benim kumaş kuponumdan aşırdıklarını sanmıştım ama kumaşı ölçüp faturayla karşılaştırınca yanıldığımı anladım. Akşam, L. Ilyuşa ve Liolya ile hamama gitti. Keyfi yerinde çünkü orada romanı konusunda daha rahat düşünüyor. Andriuşa'nın bıngıldağına tasalanmam sürüyor. Tanya'nın biraz boğazı ağrıyor. Aleksandr Nevski konusunda tarihten sözlü yoklama yaptım, çok iyi yanıt veremedi. Lioliya ile kutsal tarih: Mısır felaketleri ve Musa.

10 kasım Günceme birşey yazmadım, çünkü benim de başım ağrıyordu. Dün Andiuşa hastaydı, hem nezlesi vardı hem de kuru ve kesik kesik öksürüyordu, bugün daha iyi. Diğer günlerin aksine, nezle olduğu için evden dışarı çıkmadı. Lioliya İngilizceden çeviri yaptı, Yahudilerin Mısır'dan çıkışlarını anlattı, benimle, dört elle piyano çalıdı. Haydn'ın bir menuetini çalmıştık. Maşa, odalarını anlatan

bir kompozisyon yazdı. Bugün babasından ilk matematik dersini aldı. Ondalık kesirlerin ne demek olduğunu çok iyi anladı. Çalışma hevesi kalmayan Tanya'yı azarladık. Akşam L. ile dört elle piyano çaldık; Maşa'ya küçük önlükler diktim. Akşam, F. Fabre'nin «Bir ressamın romanı»nı okudum, oldukça sıkıcı. Akşam yemeğinde tuzlu balık yedik ve çay içtik. Bugün cuma ve L. perhiz.

Bizim dadının torunu Akulka, benim ilgilenmem sonucu Tula yetimhanesine alındı. Patenlerimizi temizleyip hazırladık, havanın durumu kar yağışının yakın olduğunu gösteriyor, tam zamanı... Dönen bir makine gibiyim, kişisel bir yaşamım olsun isterdim, ama yok ki... Bu konuda söylenecek tek söz bile yok... Sus...

11 kasım Güncemi hep akşam, yorgun olduğum zaman yazmam ne kötü... Bu gece Andriuşa birden bire hırıldamaya başladı, öksürüğü ıslığa benzedi, bu durum sabaha karşı, dörtten sekize dek sürdü. Çok korktum, sonra biraz düzeldi, ama halâ kesik kesik öksürüyor ve ishali de var. Üç damla antimuan verdim ama sabun, iç yağı, kafura batırılmış yeni bir fanilayı boynuna sardım. Bugün bana, L. zihninde herşeyin belirginleştiğini ve roman kahramanlarının canlanmaya başladığını söyledi. Biraz önce çalıştı, keyfi yerinde, yapıtına güveniyor ama başı ağrıyor, biraz da öksürüyor.

Resim ve Yunanca öğretmenleri tekrar geldiler, Tanya küçük bir çoban resmi yapmış, Ilya ve Lioliya da zevk için resim yapıyorlar. Çok çalıştım, Andriuşa'ya bir fanila gömlek, bir yastık ve iki de yastık kılıfı diktim. Annemden mektup var.

14 kasım Evvelsi gün pazardı, sabahleyin Obolovski bize geldi. L. akşama kadar evdeydi, başı ağrıyordu. Tula'ya gittiğimizde, Delwig'lerden, Noelde, çocukların evde oynayacağı oyunu seçme amacıyla, Sologubiun vodvillerini getirmiştim. Dün «Bir Rus ressamının atelyesi» adındakini okuduk, işe yarayacağını sanmıyorum. Hazırlıklar, tasarılar

çok hoş ve oyalayıcı oluyor. Dün akşam, L. ve Miçurin piyano ve kemanla müzik yaptılar. Düş ve kabuslardan sonra bu sabah L. ile birlikte çay içtik. Sık sık yaptığımız birşey değil bu. Yaşamın anlamı, ölüm, din üzerine derin felsefi bir tartışmaya daldık, (bu tür bir tartışmayı, onunla yaptığım zaman, hep yatıştırıcı bir etki bırakır bende). Tüm problemlerle ilgili, sağduyu ve bilgelik dolu düşüncelerini açıklamak, meydana çıkarmak istiyorum, o düşüncelerde, şüphelerimi dağıtmak, kendimi teselli etmek için, belli noktalar buluyorum ama, başımın çok ağrıdığı bu gecenin sabahında, buna pek gücüm yetmiyor.

Her gün ava gidiyor. Dün köpeklerle altı tavşan kovalamış, bugün gene köpeklerle ama yaya gitti, bir tilki vurmuş. Kendini halâ iyi hissetmiyor.

16 kasım L. bana dedi ki: «Fikirler, kişiler, olgular, hepsi kafamda ve yerli yerinde.» Ama gene de kendini iyi hissetmemeye devam ediyor, ve yazamıyor. Dün akşam gene perhize başladı. Sağlığı yönünden, bu davranışının karşısındayım. L. bugün evden çıkmadı, dün üç tavşan ve bir tilki kovalamıştı. Ben çocukları çalıştırdım. Akşam, balkonlu odada, karı koca ve altı çocuk toplandık. Birden, birgün ayrılacağımız ve sadece bu anın anısının kalacağı düşüncesiyle üzüldüm. Bugün kardeşim Tanya'dan mektup aldım, dün de Strakov ve Liza Obolenski'den almıştım. Özyaşam denemesini düzeltmesi için L. yi sıkıştırıp duruyorum ama sonuç alamıyorum.

19 kasım L., dün gene dört tavşan, bir tilki kovalamış, bu sabah ayine gitti ve sonra akşama kadar çalıştı. Tanrıya şükür perhizden vazgeçirmeyi başardım, çünkü midesi ağrımaya başlamıştı. Yaşam öyküsünü okudu, gerçekten kötü değil dedi ama daha düzeltme yapmadı.

Cuma günü, Ilya hoş olmayan bir olay yarattı: çalışmak istememiş, bay Nief'e saygısızlık yapmış ve ona ıslak bir sünger fırlatmış. Babası da, ceza olarak, öğle yemeği yedirtmedi. Odasına girdiğimde, yüz üstü yatmış hıçkırıyordu. Ona

acıdım ve bay Nief ile onu avuttuk, ama yemek vermedik. Zavallı, akşam çayında, sığır kızartmasını öyle bir iştahlı yedi ki... Bu akşam kadril çaldım, önce büyükler, sonra küçükler neşeyle dans ettiler.

Benim, hastalık derecesindeki, sonbahar melankoli sürem gene başladı. Hiç ses çıkarmadan ya iş işliyorum yada kitap okuyorum; herkese karşı soğuk ve ilgisizim; can sıkıntısı, bitkinlik ve karamsarlık var. Kış gelince geçeceğini biliyorum ama bu bekleyişe dayanamıyorum. Salon pencereleri açık, hava sisli ve nemli.

21 kasım Değişik sıkıntılar: dadı gebe kalmış, iki ay içinde gidecek, Andriuşacık için yeni bir dadı bulmak gerekecek. Büfeci Grigori işten ayrıldı. Bugün L. Ilyuşa'yı ava götürdü, altı tavşan kovalamış. Serioya öksürüyor, Tanya'yla ikisi gün boyu vals çaldılar. Serioya, Beethoven'in Quasi Fantasia'sını da çaldı. Akşam, çocuklar kadril ve öteki dansları oynadılar. Andriuşa ishal, bir günde zayıfladı. Hava yumuşak ve çocuklar yeni açmış söğüt dalları getirdiler.

24 kasım Tam üç gündür hastayım: ateş, nezle, öksürük ve diş ağrısı. Hava hep ılık, daha kar düşmedi. Grigori gitti. Andriuşa'nın ishali geçmedi; emeklemeye başladı.

İçimde bir endişe, bir huzursuzluk var. Korkunç ve kıskanç düşünceler, L. ile ilgili şüpheler beni sarmaya başladı. Arasıra delirecek gibi oluyor ve Tanrım bana yardım et diye yalvarıyorum. Gerçekten böyle birşey olsaydı aklımı kaçırırdım.

Gece, Andriuşa'yı emzirdim, oturuyorum, herşey sessiz ve sıkıntılı; ikonun önündeki gece lambası hafif bir ışık saçıyor; dadı yatakları sermeye gitti. Birden yandaki çocukların yatak odasından Anny'nin bağırdığını duydum: «Serioşa dare not... Serioşa...[1]» Çok korktum, Andriuşa'yı beşiğine yatırıp, odaya gittim, Anny uykusunda bağırıyordu. Üstü açı-

1 — Serioşa cesur ol... Serioşa...

lan kızları örttüm ve yatmaya gittim ama sinirlerim bozuldu, gece hiç uyuyamadım. Tanya'nın kürklü mantosuyla, benim ceketi getirdiler; sırtında pot var, kolları da kısa olmuş.

L. iki gündür evden dışarı çıkmıyor. Çarşamba günü, Tula'ya gidip Samarin'lerde öğle yemeği yemişti. O gün ben, yeni bir yaşam öyküsü denemesi yazdım ama hem uzun hem de hoşuma gitmedi.

18 aralık Bir yıldan fazla geçti. Akşama sabaha, yeni bir doğum bekliyorum, gecikti. Yeni bir çocuk, çok zor, beni bunaltır... Ufkum daraldı, bu yaşantı sıkıcı ve sıkıntılı. Çocuklar ve tüm ev halkı sinirli. Yortular yaklaştı, doğum belli değil. Her taraf don, ısı sıfırın altında 20°. Maşa'nın bir haftadır ateşi vardı, boğazı ağrıyordu, bugün ayağa kalktı. L. Tula'ya gitti ve yapıtının yeni baskısı[1] için, Bibikov'u Moskova'ya gönderdi. Noel ağacı için gerekli şeyleri getireceğine de söz verdi. Dinsel konular üzerine çok yazı yazıyor. Andriuşa tüm yaşantıma renk katıyor.

İki gün sonra, 20 aralık 1879, sabahın altısında, Maşa doğdu. (Bunu, Sofiya daha sonra yazmış)

1 — Onbir ciltlik «Tolstoy Yapıtları»nın 4 cü baskısı.

1882

28 şubat 15 eylül 1881 tarihinden beri Moskova'dayız.[1] Çok Saf Bakire kilisesinin[2] yakınında oturuyoruz, Denejni sokağında, prens Volkondki'nin evindeyiz. Serioya üniversiteye, Tanya, Miastniskaya sokağındaki resim okuluna kaydoldular. Ilya ve Lioliya ise evimizin yakınındaki Polivanov lisesine gidiyorlar. Eğer L., Moskova'da rahat ve mutlu olabilseydi, bizim Moskova yaşantımız çok güzel olacaktı. Büyük kentte yaşayamıyacak kadar fazla duyarlı; bu yetmiyormuş gibi, dinsel inanç ve hıristiyanlık anlayışı da, şehirlerin lüks yaşam koşulları, asalaklık ve yaşam kavgalarıyla bağdaşmıyor. Çalışmak ve biraz rahat etmek için, dün akşam Ilya ile birlikte Iaznaya Poliana'ya gitti.

26 ağustos Yirmi yıl önce, genç ve mutlu, L. için duyduğum aşkın, sevginin tüm öyküsünü bu kitaba yazmaya başladım. Burada hep ve sadece aşktan söz ettim. Ve işte şimdi, yirmi yıl sonra, tek başıma uyuyamıyor, bu aşkı okuyor ve bu aşka ağlıyorum. Evlilik yaşantımızda ilk kez L. kaçtı ve çalışma odasına yatmaya gitti. Bir hiç yüzünden, aramızda tartışma çıktı. Çocuklarla ilgilenmediği, giysilerinin hazırlanmasında ve hasta olan Ilyuşa'nın bakımında bana yardımcı olmadığı için ona çıkıştım. Ama asıl neden, çocukların giysisi değil ama bana ve çocuklara karşı isteksizlik ve ilgisizliği. Bugün, en büyük isteğinin, evi ve aileyi bırakıp gitmek olduğunu bağırarak söyledi. İşte gelen ve yüreğimi parçalayan bu haykırışını, ömrüm oldukça unutamıyacağım. Ca-

1 — Çocuklarının öğrenimlerinin sürdürülmesi nedeniyle, aile Moskova'ya yerleşti.

2 — Meryem Ana.

nımı alması için Tanrıya yalvarıyorum, çünkü L. nin sevgisi olmadıktan sonra benim yaşantım, çok acıklı ve çekilmez olur. Bu durumu, o sevgi yok olduğu anda, çok açık seçik anladım. Onu ne denli sevdiğimi ona kanıtlayamam, bu sevgi, bu aşk yirmi yıl öncesi kadar güçlü. Beni üzen ve küçük düşüren bu sevgi, onu tedirgin ediyor. O, kendi kendini yetiştirmeyle ilgili fikirlere ve hıristiyanlığa inanıyor. Bunu kıskanıyorum. Ilyuşa hasta, ateş içinde, tifodan şüpheleniyor ve onu kaybetmekten korkuyorum. Bu gece, kocamın terkettiği yatakta yatmayacağım. Bana yardım et Tanrım... Aklım karma karışık, kendimi öldürmek istiyorum. Saat dördü çalıyor...

Kendi kendime dedim ki, eğer gelmezse, başka birini seviyor demektir. Ve gelmedi. Görev? Eskiden görevin ne olduğunu biliyordum, ama şimdi?

Geri geldi ama biz ancak yirmidört saat sonra barıştık. İkimiz de ağladık ve mutlulukla anladım ki o korkunç gece boyunca yok oldu diye ağladığım aşk ölmemiş. Uykusuz geçen gecenin bu pırıl pırıl ve soğuk sabahını hiç unutamayacağım. Banyo yaptığımız yere giden orman yolunu takip ettim. Uzun süredir doğayı böyle güzel, böyle utkulu görmemiştim. Soğuk alıp ölmek amacıyla, uzun süre soğuk suyun içinde kaldım, ama birşey olmadık. Eve döndüm ve beni görünce mutlu olan Alioşa'ya[1] meme verdim.

10 eylül Tanya'lar Petersburg'a[2], L. ve Lioliya da Moskova'ya[3] gittiler Son sıcak gün. Banyo yaptım.

---

1 — Aleksis (Alioşa) 31 ekim 1881 de doğdu.

2 — Aleksandr Kuzminski, mahkeme başkanlığına atanmıştı.

3 — Tolstoy Moskova'da, bugün Leon Tolstoy sokağı adını alan Kamovniski sokağında, bir ev satın almıştı. 1901 yılına kadar, ailecek her kış oraya gidecekler.

1883

5 mart Moskova. Her zaman olduğu gibi ilkbahar güneşi beni çok etkiliyor. Çalışma odam çok aydınlık. Şu anda, içinde bulunduğumuz Büyük perhizin ilk haftası dinginliği içinde, geçtiğimiz kış mevsimindeki yaşantım, kafamda geçit resmi yapıyor. Ara sıra tiyatro, konser ve buna benzer toplum yaşamına girdim, Tanya'nın başarıları da, dış görünüşüyle, bana gençliğimi kazandırdı ve tüm bu neşeli şeyler beni eğlendirdi. Ama, yanıma bakarak, arasıra umutsuzluğa düştüğümü (neşeli anlarımdan çok daha fazla) ve kendi kendime: «Bu doğru değil, senin bu tür bir yaşam sürdürmen gerekmezdi...» dediğimi, kimseler düşünemezdi. Ama ben kendimi frenlemeyi bilmiyor ve beceremiyordum. Anlaşılıyor ki ben kendi irademle değil, basit iş ve davranışlarda bile, Tanrının, veya kaderin, yada adına ne denirse densin, O üstün iradenin etkisi altında yaşantı ve davranışlarımı düzenliyorum.

Üç gün önce, ayın ikisinde Alioşa'yı memeden kestim. İçtenlikle sevilen yavrusundan ilk kez ayrılan ananın hüzün ve üzüntüsünü gene duydum. Bu hal hep başıma gelip duruyor, ondan kurtuluş yok.

Kentin gürültüsünden uzak olan kendi evimizdeki yaşantımız, geçen yıla oranla daha rahat ve daha zevkli. L. sessiz ve iyi; acı sözleri ve sitemleri arasıra insanın bağrını deliyor ama eskisine bakarak daha seyrek ve kısa sürüyor. Gün geçtikçe de iyileşiyor. Moskova'ya gitmek istemediğim bu yaz ve sonbahar süresinde, ruhumda neler olup bittiğini Tanrıdan başka kimsecikler bilemiyecektir. Büyük kent yaşantısının tüm yük ve sorumluluğunu omuzlarıma yüklenmek güç ve cesaretini kendimde bulamıyordum. Sevdiğim ve alıştığım herşeyi de Iaznaya'da bırakıyordum, ve bunu ben, oradan ay-

rıldıktan sonra anlıyordum... Geçen yıl ğeri dönüş olanağı vardı ama bu ikinci taşınma beni değil babayla çocukları ilgilendiriyordu. Gerekliydi ve ailenin mutluluğu için kutsal bir davranıştı... Ama niçin? L. hıristiyanlık anlayışı içinde yazmaya devam ediyor ve bu sonuçsuz bir yapıt çünkü yayınlanamayacak.[1] Bu da gerekli, bu da ilahi irade ve belki de yüce sonuçlar için gerekli...

1 — «İnancımın içeriği nedir?» 1882 de yazmaya başlamış ve 1884 te yayınlanmıştı ama hemen yasaklanıp toplattırılmıştı.

24 mart Paskalya pazarı, L., hasta olan Urusov'u Kırım'a götürmüştü, dün döndü. Kırım'da, Sivastopol anıları canlanmış, dağlarda dolaşmış, denizi gördüğüne çok sevinmiş. Urusov ile Simeiz yolunu izlerken, Kırım savaşında, L. nin bataryasıyla birlikte yerleştikleri yeri görmüşler. Bu bölgede, L. kendisi de ateş etmiş, bir tek kez ve otuzyıl önce tabi Yolda giderlerken, L. birden arabadan atlamış ve birşey aramaya başlamış ve yolun kıyısında bir sahra topu mermisi bulmuş. Sivastopol savaşında, kendi attığı gülle miydi acaba? Kuşkusuz, ondan başkası oraya atmış olamazdı, çünkü bir tek sahra topu varmış.

Akşam, çocuklar Olsufiev'lerle toplandılar, Lopatin şarkı söyledi.

25 ekim Iaznaya Poliana. Başta L., sonra çocuklar ve evdeki herkes, bana çok zor bir görev yüklediler. Çocukların sorumluluğu ve eğitimi, ev işleri, tüm para işleri, tüm malikane yönetimi ve yaşantı ve geçimle ilgili herşeyi benim üstüme yıktılar. Bu durumdan ise, onlar benden daha fazla yararlanıyorlar. Güvenle ve etkinliklerinden emin ve böbürlenerek bana geliyor ve benden köylüler için ot, un, para v.b. şeyler istiyorlardı. Daha da kötüsü, soğuk, yapmacık ve alacağından peşin olarak emin bir tavırla geliyorlardı. Tarım işlerinden anlamadığım için bu konudaki istekler beni şaşırtıyor ve kızdırıyor. Herşeye boş verip, bu yaşam biçimini şu yada bu şekilde sona erdirmeyi çok isterdim... Yaşamaktan, uğraşmaktan ve acı çekmekten bıktım Tanrım... Yakınlarımın bilinçsiz hınçları ve bencillikleri öylesine korkunç ki... Peki, tüm bu işleri neden yapıyorum? Bilmiyorum ama yapmam gerektiğini sanıyorum. Gene de, kocamın (sözlü) isteklerini yerine getiremem, içime işlemiş olan aileden gelen ve duygusal engelleri yıkmadan, onları yapamam. Başımı alıp gitmek, ne pahasına olursa olsun evi yada yaşamı terketmek, bu acımasız insanlardan, gücümü aşan bu zorunluklardan kurtulmak, gece gündüz aklımdan çıkmayan düşünceler bunlar işte. Karanlığı sevmeye başladım. Hava kararınca daha rahat ve daha neşeli olmaya başladım. Yaşamım boyunca sevdiklerimi, belleğim kafamda canlandırıyor ve bu hayaletler etrafımda dolaşmaya başlıyorlar. Dün akşam yüksek sesle düşündüğümü farkederek şaşırdım ve delireceğim diye korktum. Ben karanlıklardan hoşlanıyorum ama, karanlık ölümün simgesidir. Ölüm hoşuma gider miydi?

Söylemesi tuhaf ama bu son iki ay, L.N. nin ot arabasını yüklerken geçirdiği kaza sonucu hastalığı yüzünden, gerçekten zor geçti ve benim mutluluğumun da son dönemi ol-

du. Gece gündüz ona baktım. Bu, benim iyi yaptığım tek şey ve yararlı bir görev oldu: sevdiğim insana kişisel bağlılık. Bu görev güçlüğü oranında beni mutlu ediyordu. Şimdi iyileşti, yürüyebiliyor ve artık bana ihtiyacı kalmadığını belli etti ve işte gene yararsız bir eşya gibi atıldım.

Alışıla gelenden fazla bir süre Iaznaya Poliana'da kaldık. Bir işe girişecek gücüm yok ama cesaretsizliğim nedeniyle beni suçlayıp azarlayan bilincim yerinde. Doğru olduğu bilinen yolda azimle yürümek gerek. Aileyi toparlamak için Moskova'ya gideceğim, yayım işleriyle uğraşacağım, L.N. nin koruduklarına ve fakirlerine duyduğum düşmanlığa aldırmadan, onlar için istediği parayı bulacağım. L. nin koruduğu ve yardım ettiği bir Konstantin, bir Ganya veya Aleksandr Petroviç, öteki köylülerden daha fakir değillerdi ama daha yüzsüzlerdi ve birşey koparmak için nasıl davranılacağını biliyorlardı... Çocuklarım da, babalarıyla geçimsizliğimi bildikleri için herşeyi benden ister her şikayeti bana yaparlar. Gitmeli... Gitmeli... ve şöyle yada böyle, gideceğim. Çünkü gücüm ve sabrım tükendi. Bu arada güncemi tutacağım, o beni sakinleştirir, çünkü sıkıntılarımı bu sayfalara aktarırım.

L.N., köy yaşantısıyla ilgili bir dram yazacak[1]. Bu tür çalışmalara koyulmasını dilerim... Eli ağrıyor: romatizma. Fransız mürebbiye madam Seuran sevimli, neşeli ve çocuklarla ilgili. Oğlanlar — Serioya, Ilya ve Liova — Moskova'da, beni tasalandıran belirsiz bir yaşam sürdürüyorlar. İrade zayıflığı ve tutkulara karşı garip bir tutumları var. İrade zayıflığı ve tutku, olağan ve doğaldır ve onlardan başarıyla kurtulursak namuslu ve yiğit oluruz. Ama neden, insanların zayıf yönleri olsun? Olduğu bir gerçek ve insan onu, her gün değil ama, yaşamı boyunca bir kez yenmeyi başarıyor. Genellikle yaşamınızın gidişini değiştirmesine ve yüreğinizi kırmasına karşın, bu savaşı sürdürmeye değer. Çünkü bu savaş, insanın içki, kumar, serserilik ve buna benzer basit ve pis tutkulara karşı giriştiği savaşla aynı nitelikte değildir.

---

1 — Karanlıkların gücü adını alacak olan yapıt.

Arasıra kendi kendime, hiç bir suç işlemediğim halde, neden L., sürekli olarak suçlu durumuna sokuyor diye sorarım? Öyle sanıyorum ki, benim rahat yaşamamı değil, yoksulluk, hastalık ve mutsuzluklar görüntüsü karşısında acı çekmemi, bu kötü şeyler yoksa da onları aramamı istiyor. Çocuklardan da aynı şeyleri istiyor. Buna ne gerek var? Sağlıklı bir insanın hastahaneye gidip, hastaların acı çekmelerini seyretmesi, iniltilerini dinlemesi gerekli ve yararlı mı? İnsan, yaşantısı içinde bir hasta ile karşılaşırsa, ona acıması ve yardımda bulunması gerekir ama durup dururken neden arasın?

«Eski çağ filozoflarının yaşamı»nı okuyorum. Çok ilginç ama, sakin ve mantıklı bir biçimde okumakta güçlük çekiyorum. Filozofların öğreti ve sözlerinde, kendi düşünce ve kanılarınıza yanıt verenleri arıyor, sizi ilgilendirmeyen konulara önem vermiyorsunuz; bunun sonucu da tam bilgi almak ve kendini yetiştirmek güçleşiyor. Ben tarafsız olmaya çaba harcıyorum. Buturlin geldi, karışıklık yaratmayan gerçekçi bir kişi.

26 ekim L., dramının birinci perdesinin yazdı; yazdıklarını kopya edeceğim. Ben onun gücüne, hele yazınsal gücüne, inanmaktan vazgeçme düşüncesizliğini neden gösterdim? Buturlin ile gezmeye gitti. Hava nemli ve sıkıcı.

Epiktet'in temel kuralını, «Genellikle susmayı bil, sadece gerekli şeyleri söyle ve bir kaç sözcükle» öğüdünü unuttum ve Buturlin ile fazla gevezelik yaptım. Ama o, akıllı ve herşeyi anlayan bir kişi.

Urusov'un mektuplarını dün tekrar okudum, burada olmayışına üzüldüm. Bu mektuplardan, onun yaşamında neyi öğrenmek istediğimi anlamaya çalıştım: bana karşı olan duygularını. Bu konuda bildiğim tekşey, onunla birlikteyken rahat ve mutlu oluşum, ama bunun nedenini bilmiyorum.

Büyük oğullarımı düşündüm ve sanki çok uzaklardaymışlar gibi üzüldüm. Neden, babalar çocukları için üzüntü duymuyorlar? Ve neden, bu yükü de, ömürleri boyu kadınlar çekiyor? Yaşam, herşeyi sadece anlaşılmaz duruma getiriyor.

27 ekim L. nin yeni dramının ilk perdesini kopya ettim, çok güzel. Karakterler, şaşırtıcı bir biçimde çizilmiş, konu inandırıcı ve ilginç. Devamı nasıl olacak acaba? Bu akşam?, Buturline, «Teoloji eleştirisi»ni okudu. Ben de dinledim ama hep başka şeyler düşündüm. Beni fazla etkilemiyor, ya yüreğim katılaştı, yada iyi değil. Ilya'dan, evlenme isteği konusunda, bir mektup geldi. Bu, yeni uyanan bir biolojik isteğin antremanı ve yakın ilişkiye girdiği ilk kadına yönelişi miydi acaba? Bu evlilik konusunda, ne karar vereceğimi bilemiyor ve işi, açık yüreklilikle Tanrıya havale ediyorum. Andriuşa ve Mişa'yı çalıştırdım ama verimsiz. İkisini de çok seviyorum. Ucuz baskı provalarım düzelttim ve çok yoruldum. Iaznaya Poliana'dan gideceğime üzülüyorum, asıl korkum da, L. nin başladığı çalışmasının kesikliğe uğraması. Maşa hiç eğitim görmüyor, Çocuklar beni çok kaygılandırıyor, işler de kötü gidiyor. L., Moskova'da çalışmayı sürdürebilirse rahat edeceğim. Çok beğendiğim yapıtıyla uğraşması için elimden geleni yapacağım ve ona karşı dikkatli olacağım.

30 ekim Dramının ikinci perdesi yazıldı. Bu sabah erkenden kalkıp onu kopya ettim, akşam da ikinci kez kopya ettim. Güzel ama çok dümdüz, tiyatroya özgü uygulamalar olmalıydı; bunu L. ye söyledim. Çocukları çalıştırdım, provaları düzelttim, gün çalışmayla geçti.

Öğle yemeğine oturduğumuzda, bilmem hangi ihtiyar kadın ve hırsız Ganya için, kızlarım benden yardım parası istediler. Gerçekte, onların aracılığıyla parayı isteyen L. idi. Karnım açtı, sofraya geç oturdukları için kızmıştım ve hırsız Ganya'ya para vermek istemiyordum. Daha birkaç rublem olduğu halde, param yok diye yalan söyledim. Sora da utandım ve çorbamı bitirdikten sonra (bunu sonradan anımsadım) kalkıp parayı almaya gittim. Bu olaydan sonra da, L. nin zorla kabul ettirmek istediği: «Herkes herkesi sevmeli» formülünün uygulanıp uygulanamayacağını, kendi kendime sordum, örneğin, köyde eşyasını çalmadığı kimse kalmayan, iğrenç bir hastalığı olan ve üstelik korkunç derecede anti-

patik olan şu hırsız Ganya'yı sevmeli mi? İçimde, acımaya benzer bir duygu kıpırdadı ama çabuk geçti. Öğretmen Feindermann geldi ama onun gelişi beni fazla telaşlandırmıyor. İhtiyar Gay'dan mektup aldım. Ona karşı gene bir güvensizlik duydum Onda yapmacık ve özentili birşeyler var kanımca.

Buturlin gitti, buradayken beni ilgilendirmişti ama gidişine üzülmedim. Babasına para vermek istemediğim için, Tanya beni hoş olmayan bir biçimde eleştirdi. L. nin isteğini geri çevirmiş olmamı tuhaf buldum. Ama o anda, ben onu düşünmekten çok uzaktım. Bir kere onun bu paraya ihtiyacı yoktu, sonra, onun istediği birşeyi reddetmekle, Ganya'ya karşı çıkma fikrini bağdaştırma yeteneğine sahip değildim. Çoğu kez böyle oluyorum...

3 mart Petersburg'da, dört üniversite öğrencisinin evinde bomba bulunduğu haberi, beni allak bullak etti; bu bombaları, babasının anısına düzenlenen, ölüler ayininden dönerken, Hükümdara atacaklarmış[1]. Bu haber beni öylesine sarstı ki, akşama dek kendime gelemedim, çünkü bu kötülük, öteki birçok olayın başlangıcı olacaktı. Zaten her kötü davranış beni çok heyecanlandırır. Haberi duyunca, L. tasalandı ama hiçbirşey demedi. Bu tür bir olay daha önce ona çok acı çektirmişti.[2]

Dram çok büyük bir başarı sağladı ve L. de ben de, bu başarıyı soğukkanlılıkla karşıladık. O, bu dramı yazmaya başladığı zaman ben güncemi yazıyordum ama sonraları onu o kadar çok kopya etmem gerekti ki, günceme ara vermek zorunda kaldım. Annem 11 kasımda, Yalta'da öldü (oraya gömüldü). Ayın 21 indi Moskova'ya taşındık. L., ilk hıristiyanlar döneminde geçen bir öykü yazdı.[3] Şimdi «Yaşam ve ölüme dair» konulu bir makale hazırlıyor. Sık sık, mide boşluğunun ağrıdığını söylüyor. Bu kışı barış ve mutluluk içinde geçirdik. Ucuz kitaplar yeni baskısı yayınlandı. Bu uğraşılarla ilgili tüm yakınlığımı yitirdim. Zaten biliyordum ya, para hiçbir zevk getirmedi. Mis Fewson adında, yeni bir İngiliz mürebbiye geldi. Maşa hasta, ona Kral Lear'i okudum. Sayısız ölü ve öldürmelerle, ölçüyü kaçırmasına ve aşırılığa kaçmasına karşın, Shakespeare'i seviyorum.

---

1 — 1 mart 1887 de, beş üniversite öğrencisi tutuklandı, altıncısı da, Lenin'in ağabeyi Aleksandr Ulianov, ertesi gün yakalandı. Mayısta asıldılar.

2 — Aleksandr II, 1 mart 1881 de katledildi. Tolstoy, yeni çar Aleksandr III'e mektup yazarak, saltanata, katilleri bağışlayarak başlamasını dilemişti.

3 — «Işık parlarken ışıkta yürüyün»

6 mart «Yaşam ve ölüme dair»,i, bir kez daha dikkatle okuyarak kopya ettim. Tüm dikkatimi, yeni birşey bulmak için harcadım; doğru deyimler, güzel karşılaştırmalar buldum ama, ana fikir hep aynı gibi geldi bana: tinsel yaşam yararına, maddi ve kişisel yaşantıdan el etek çekmek. Tüm dünya adına, tüm dünyaya adanmış bir sevgi adına, dünyadan el etek çekmekte, benim görüşüme göre, aklın kabul etmeyeceği ve adaletsiz birşeyler var. Bana göre, Tanrı tarafından verilen ve hiç kimsenin geri çevirmeye hakkı olmayan ve eleştiri kabul etmeyen görevler vardır. Bu görevler, tinsel yaşamı engellemediği gibi, ona katkıda da bulunur. Çok üzgünüm, Ilya gizli kapaklı ve sakıncalı yaşantısıyla, beni tasalandırıyor: aylaklık, votka, yalancılık, kötü arkadaşlar ve özellikle tinsel yaşam eksikliği... Yarın köylü bankasının toplantısı olduğu için, Serioya bugün Tula'ya gitti. Tanya ve Liova (çok üzücü) Wint[1] oynuyorlar Çocukların en küçüklerine gelince, onları eğitme yeteneğimin tümünü kaybettim. Onları, yaşlılara özgü bir korku ve sevecenlikle seviyor ve şımartmaktan korkuyorum ama, eğitimleri sevilmeleri kadar önemli. Yaşantımda hiçbir dayanağım kalmadı. Gene de yalnız ölümü düşündüğüm anlar oluyor ve aradabir kendi benliğimi, maddi ve ruhsal bilincimin ikilemini açık seçik görüyor ve her ikisinin de sürekliliğinden şüphe etmiyorum.

L., arasıra köye dönmeye karar veriyor ama gitmiyor. Kişisel isteğimi, onun işine karıştırma yetkisini kendimde bulmadığım için, sesimi çıkarmıyorum. Son günlerde çok değişti, herşeye iyimser bir gözle bakıyor. Wint oynuyor, piyano çalıyor ve kent yaşamından hoşnut görünüyor. Çerkov'dan mektup var; onu sevmiyorum: zeki değil, hileci, dar görüşlü ve kötü. Bu adamın, kendisine beslediği saygıdan ötürü, L.N. ona karşı tarafsız olamıyor. Gene de L.N. tarafından esinlenen ve halka dönük yayınlarını beğeniyorum ve bu konuda ona hak vermem gerektiğini biliyorum. Feinerman gene Iaznaya Poliana'ya geldi. Nasıl ve ne ile geçineceklerini

---

1 — XIX. asırda, Rusya'da salgın halinde olan bir tür iskambil oyunu.

düşünmeden, çocuğunu ve gebe karısını bir yerlere bırakıp, bizim yanımızda yaşamaya geldi. Ben aile ilkelerine saygı duyulmasından yanayım. Benim değerlendirmeme göre o, insan değil, hayvandan da aşağılık bir yaratık. Fanatizmi ne olursa olsun, düşünce ve sözleri ne denli güzel olursa olsun, başkasının sırtından geçinmek için, ailesini terketmiş olması, onu savunulamaz ve iğrenç bir duruma sokuyor.

9 mart Üniversite psikoloji derneğinde okunacağı için, L. «Yaşam ve Ölüme dair»[1] makalesini, birkez daha gözden geçiriyor. Bir haftadır gene otobur oldu ve sadece sebze yiyor ve hemen huyu da değişti. Bugün benim yanımda, üçüncü kişilerden söz ederek ama kasıtlı olarak, para ve mülkün kötülüklerini açıkladı, ve benim herşeyi çocuklarım için saklamak isteğime anıştırmada bulundu. Önce sesimi çıkarmadım ama sonra sabrım taştı ve : «Ben 12 cildi sekiz rubleye sattım[2], sen, sadece Savaş ve Barışı on rubleye sattın» dedim. Kızdı ve sustu. Sözde dostları olan «Yeni hıristiyanlar» onu bana karşı kışkırtıyorlar. Bu kışkırtmaları da etkisiz olmuyor. Çerkov'un, karısıyla ruhsal ilişkiler kurarak mutluluğa eriştiğini anlatan mektubunu tekrar okudum. L. ye yazdığı bu mektupta, çok değerli bir kişinin (yani ben) bu özellikten yoksun olmasına üzülüyor ve böyle bir mutluluğu tadamadığı için de L.N. ye acıyor. Bunu okuduktan sonra fena oldum. Bu dar görüşlü, hileci ve yalancı adam, dalkavuklukla L.N. nin aklını çeldi ve yirmibeş yıldır, bizi birleştiren bağı (kuşkusuz hıristiyanca düşüncelerle) koparmak niyetinde...

L.N. iki ay süreyle hasta olduğu zaman, eskisi gibi yaşadık. Rahatladı, yaratıcı dehası uyandı ve dramını yazdı. Ama yere bakan yürek yakan tuzağı olan şu yeni hıristiyanlar, onu yeniden aralarına alıyor, tekrar köye dönmek istedi. Onların, L. nin ruhu üzerinde yaptıkları etkiyi farkediyor ve deha ateşinin sönmekte olduğunu üzülerek görüyorum. Çerkov

---

1 — Bu metin «Yaşama dair» başlığıyla, Cenevre'de yayınlandı.
2 — Tüm Yapıtlar 1—12. cilt (6 cı baskı)

ile ilişkileri kesmek ve ondan kaçmak gerek, çünkü onda yalan ve kötülükten başka birşey yok.

Bugün gençlerden oluşan bir gurup ziyarete geldi. Öğle yemeği yediler ve Wint oynadılar. Bu kağıt oyununun çok yaygınlaşması ne üzücü bir olay...

Hava soğuk. Gece eksi 14°

14 mart Moskova. Tek başımayım, iyiyim ve etrafta herşey sessiz ve sakin. Üç küçük uyuyor, Tanya, Maşa ve Liova Tatişev'lere gittiler. Ilya, talime geç kaldığı için üç gün kışlada hapis. L.N. Gay'ın oğlu ile üniversiteye gitti: üniversite psikoloji derneğinde, «Yaşam ve Ölüme dair» adlı yeni makalesi okunacak, kendisi okuyacak. Makaleyi birkez daha kopya etmek için, Gay ile birlikte akşama dek çalıştık. L.N. iyi değil, midesinde sancı ve spazm var, sindirim bozukluğu var, bu yetmiyormuş gibi, saçma bir beslenme türü: arasıra yağlı, arasıra sebze rejimi ve arasıra da suyla rom içkisi, yani çok karışık şeyler yiyor. Keyifsiz ama nazik. Petersburg'dan bir adam göndermişler, sahneye konacak «Karanlıkların gücü» dramımız için, Iaznaya köylü giysileri almaya gelmiş. Dün Potekin'den bir mektup aldım, piyesin oynanmasına izin vermelerinin kesin olmadığını bildiriyor. Ama provalar ve hazırlıklar tamamlandı[1]. Genel provaya gitmek istiyorum ama çekiniyorum, daha karar veremedim, L. nin sağlık durumuna bağlı. Çocuklarla kayak yerine gittim ama kaymadım. Gençlik zevklerimin tümü yavaş yavaş kayboluyor.

Benim hoşuma giden o denemeyle çok uğraştı. İkinci kez üniversiteye gitti. Önemsiz kurallara da karşı çıkmaya başladı : odasını Grigori düzeltiyor, hasta olduğu zaman et de yiyor, Wint oynadığımızda bize katılıyor. Kötü huyu gibi.

---

1 — Petersburg Aleksandrin tiyatrosunda, büyük kadın oyuncu Savina tarafından sahneye konan oyun, ilk genel temsilden bir gün önce, sansür tarafından yasaklanmış ve ancak 1895 te oynanabilmiştir.

inatçılığı da kayboldu; daha çok neşe ve daha çok iyilik gösterisi yapıyor. Kitaplarının satışı için bile kızmıyor ve hatta sekiz ruble etmesine sevindiğini bile söylüyor.

30 mart L.nin sağlık durumu düzelemedi. Üç aydır midesi ağrıyor. Dr. Zakkarin'i çağırmaya karar verdim ve dün akşam mektup yazdım. Ama L. daha önce davranarak doktora gitti. Zakkarin, safra kesesi nezlesi teşhisi koymuş ve bir reçete vermiş. Anımsamak için not ediyorum:

1 — Sıcak tutacak giysiler giyecek
2 — Sık sık ve az yemek yiyecek
3 — Hiç yağlı yemeyecek
4 — Karnına, kirli yünden yapılmış bir kuşak saracak
5 — Taze maden suyu içecek, Ems, Krenchen ya da Kesselbrunn maden suyu. Ilık olarak, günde üç dört kez içecek, yarım bardak; şöyle ki: 1-ilk kez aç karnına, 2-bir çeyrek sonra, 3—kahvaltıdan bir saat önce, 4—öğle yemeğinden bir saat önce ve üç hafta devam edecek. Duruma göre bırakıp gene başlayacak; yeni sağılan süt sıcaklığında içecek.
6 — Tütün içme kötü alışkanlığını bırakacak.

18 haziran Çok kişi, benim L.N. gibi çok ünlü bir insanla birlikte yaşamam, kaderin bir armağanı olduğu halde, neden düzenli olarak günce tutmadığım veya Andıç yazmadığım için, bana sitem etmekte beni eleştirmektedirler. Ama, onunla kişisel ilişkilerimden kendimi ayırabilmem ve tarafsız olabilmem o denli zor ki... Sonra, benim yaşantımın her günü, her anı öylesine dolu ki. Bu yaz boş kalarak, onun el yazmalarını kopya edip düzenlemeyi düşünüyordum. Oysa işte bir aydır buradayım, ama L.N. nin çok önem ve emek verdiği «Yaşam ve Ölüme dair»in suretini çıkarmam, tüm zamanımı alıyor. Tam, kopya etmeyi bitiriyorum, gene değiştiriyor, düzeltiyor ve yeniden yazıyorum. Ne sabır ve ne sebat... Bununla birlikte, not tutmam gerekirdi, bu, onun yaşamındaki anlaşılamayan birçokşeye sadece açıklık verir ve ışık tutardı... (Nitekim, L.N. nin el yazısıyla, N.N. ye

hitaben, ama gerçekte Engelhardt adında tanınmamış birine, yazılmış bir mektubu söz konusu. Birçok kişinin, ünlü yazarlara yazdığı gibi, kendisine mektup yazan bu genci hiç görmemişti. Karamsar huylu olan L.N., yazılarında ortaya koyduğu fikirlerini pratikte dilediği gibi uygulayamadığı için, kendini yalnız ve mutsuz bulurdu ve, güncesinde yaptığı gibi, bir mektupta, içini bir yabancıya dökmüştür.)

Can sıkıcılığı veya kötü niyetleriyle tanınmış olan, Ozmidov gibi, kişilerle ilişkileri ve yazışmaları da çok tuhaftır. Son günlerde, şu Ozmidov'a yazılmış ve zarflanmış bir mektup gördüm ve L.N. ye, kötü kişi olduğunu bildiği bu adamla neden mektuplaştığını sordum. Verdiği karşılık: «Kötüyse özellikle yazmam gerek, çünkü ona, başkalarından daha yararlı ve daha gerekli olabilirim.» Bu durum, onun bizim eve akın eden bir sürü, karanlık, şüpheli ve arasıra tümüyle yabancılarla (SİLİKLER[1]) ilişkilerini açıklığa kavuşturur. Çok değil, daha dün, ateşli bir devrimci olan bir tıp öğrencisi geldi; L.N. ona devrimin genel durumu ve yanılgıları konusunda açıklama yaptı. Onu kandırabildi mi? Bilmiyorum, birşey farketmedim. Bugün Amerika'dan bir sürü mektup geldi: Kennan'nın Iaznaya Poliana'ya gelişi ve L.N. ile konuşmalarıyla ilgili, Century'de çıkan makalesi ve L.N. nin yapıtlarının İngilizceye çevrilmesi ile ilgili basın kupürleri. Bunlar hoşa giden ve büyük bir sempatiyi kanıtlayan şeyler. Bunca uzak yerlerden anlayış ve duygu birliği bulmak çok garip ama çok da hoş.

L. iki kendi, iki de Kuzminskin'in kızlarıyla, yürüyerek gezmeye gitti. Hemen yağmur başladığı için hem araba hem giyecek göndererek onları arattım. Çerkov, Feinerman ve benzerleri gibi etrafını saran «Havariler» olmayınca, L. eskisi gibi sevimli, neşeli ve aile babası oldu. Geçen gün, bü-

---

1 — Tolstoy'un öğretilileri (tilmiz) Babam Tolstoy yapıtında, kızı Aleksandra, «Bu konuklara silikler adını ya annem yada Tanya taktı. Sözcüğün Rusçası (tiomno) gece karanlığı ve bilinmeme, ama aynı zamanda cahillik ve saygısızlık anlamına da gelir...»

tün gece Mozart, Weber ve Haydn'dan piyano ve keman için bestelenmiş parçalar çaldı. Hoşlandığı belli oluyordu. Kemanı, Liova'ya keman öğretmeni olarak angaje ettiğimiz, onsekiz yaşında bir genç çalıyordu. Lassota adındaki bu delikanlı Moskova konservatuvarındaydı.

11 mayısta Moskova'dan dönünce, Zakkarin'in verdiği maden sularını içmesi için L. yi zorladım, kabul etti. Bir bardak ılık Ems suyunu getiriyorum o da hiç sesini çıkarmadan içiyordu. Pek keyifli olmadığı zamanlar «Sana birisine birşey yedirmek gerek diyorlar, hemen ona inanıyorsun, Bana fazla zararı dokunmayacağı için dediklerini yapıyorum.» diyordu. Ama üç hafta süreyle içti ve otobur rejimine de dönmedi. Kanımca sağlığı oldukça düzeldi. Çok yürüyor, güçlendi, ancak yeterince uyumuyor, en çok yedi saat kadar. Bunun nedeninin, zihinsel çalışmasının yoğunluğu olduğunu sanıyorum.

Amerika'da elde ettiği başarı, daha doğrusu sempati, onu çok sevindirdi ama genel olarak başarı ve zafer onu pek etkilemez. Şu anda mutlu ve dinç görünüyor ve aradabir «Yaşam ne güzel...» diye bağırıyor.

Ilya için tasalanıyorum ve uzak olmamasına karşın onu yoklayamadım diye üzülüyorum. Bu yıl bizimle ilişki kurma konusunda pek istekli değildi, hepimizden öyle uzaktaydı ki, bize ihtiyacı yok diyorum. Zavallı çocuk... Ruhsal yönden çöktü, yolunu şaşırdı, nedenini de bilemiyorum ama düşkün ve acınacak durumda. Bu günlerde gidip onu göreceğim.

Hergün bana bir sürü hasta geliyor. Onları Florinski'nin «Ev doktoru» kitabı sayesinde tedavi ediyorum ama arasıra hastalığı bilememek, iyileştirememek ve kendimin yetersiz olduğunu anlamak bana sıkıntı veriyor... Bu nedenle bu uğraşıdan caymak istiyorum ama, avluya çıkıp da acı çeken, yalvaran ve güven dolu yüzleri görünce acıyorum. O zaman gerekeni yapamamanın ezikliği içinde ilaçları veriyor ve o zavallıları unutmaya çalışıyorum. Geçen gün gerekli olan ilacım yoktu; hastaya, ilaç parasıyla eczacıya götürmesi için bir pusula verdim. Kadın ağlamaya başladı ve parayı

geri verdi ve: «Her halde ben öleceğim, bunu alın ve benden daha fakir birine verin. Çok sağolun. Benim ihtiyacım yok artık.» dedi.

21 haziran Artık hava ısındı. İlk kez suya girdim. Dün akşam aktör Andreyev Burlak, köylü törelerinden derlenmiş öyküler anlattı. Herkes gitmiş, L.N., Liova ve ben kalmıştık. Sabahın ikisine kadar oturduk. Öyküler çok güzeldi ve L. öylesine çok güldü ki, Liova'yla ben tasalandık. Bugün «Yaşam ve Ölüme dair» makalesini tekrar gözden geçirdi, yemekten sonra da bahçede çayır biçti.

Ruhsal yönden de, bedensel olarak da çok bitkinim, kendimi güçsüz buluyorum. Anılar ve özlemler bitiriyor beni ve en kötüsü de bu.

2 temmuz Moskova'daydım. Ilya'yı görmeye gittim; o'nun iyi huylu ve kalender yüzünü tekrar görmek beni çok sevindirdi. Beni gördüğü için onun da sevindiği belli oluyordu. Bir köylü kulübesinde oturuyor, ev sahipleri onu çok seviyorlar, ama tutarsız bir yaşantı sürdürüyor, borçlanmış; onun emziren annesinin, benim verdiğim parayla borçlarını ödesin ama yemek için değil, çerez ve pastalar için borçlanıyor. Yemek yemiyor ama önem vermiyor, onu ilgilendiren sadece Sonya Filozofova'nın anıları, onun mektupları ve ortak gelecekleriyle avunup yaşıyor. Şimdi burada, Iaznaya'da, ava gitmişti, üç çulluk vurmuş, yarın gidiyor. Üzülüyorum ama, yavruların yuvayı terketmelerine alışmak gerek.

Strakov bizde, sakin, akıllı ve çok tatlı bir adam... L. ot biçiyor ve günde üç saat yazıyor, yakında bitirecek. Geçen gün Serioya vals çalıyordu, akşamdı, L. geldi ve bana «Bir vals yapalım» dedi. Çocukların hoşnut bakışları arasında dans ettik. Çok neşeli ve canlı ama zayıflamış. Ot biçmek ve gezmek onu eskisine oranla daha çok yoruyor. İlim, sanat ve müzik konularında, Strakov ile uzun konuşmalar yapıyor. Aile fotoğrafları çekmek için gerekli malzemeleri getirmiştim, bu nedenle fotoğraf üzerine tartıştılar. Kızım Tanya Pirogovo'ya, amcasına gitti.

3 temmuz Serioya, Lassota'nın keman eşliğinde, Beethoven'in Kreutzer Sonatını çalıyor; dünyanın tüm duygularını çok güçlü anlatan bir yapıt... Masamın üstünde sarı rezeda çiçekleri ve güller var. Biraz sonra nefis bir öğle yemeği yiyeceğiz; fırtınadan sonra, hava tatlı ve sıcak, sevgili çocuklarımla biraradayım. Biraz sonra tatlım ve sevgilim L. yanımıza gelecek. Zevk ve mutluluklarımı bilinçli olarak bulduğum ve bu nedenle Tanrıya şükrettiğim benim yaşantım bu işte. Herşeyde, benim olanı ve mutluluğumu buldum. Ve işte şimdi, benim olanın çok değişik bir biçimde gösterildiği «Yaşam ve Ölüme dair» denemesini kopya ediyorum. Gençliğimde, evlenmeden önce, öteki benim olanı, tüm benliğimle isterdim: başkaları için yaşanmış bir ömrü tümüyle reddederdim. Ama kader bana, bir aile gönderdi ve ben ailem için yaşadım, ve şimdi durup dururken, bunun böyle olmadığını, bunun bir yaşam biçimi olmadığını kabul etmek gerekirse? Böyle birşeyi havsalamın alması olasılığını kabul edebilir miyim acaba?

Strakov dün, Ilya bugün gitti. Serioya ile yeni aldığım fotoğraf makinasını denedik.

19 temmuz Düzensiz bir kaç gün gelip geçti. Serioya Samar'ya gitti ve arazimizle ilgili birşey çözümlemeden döndü. Pavel Golokvastov bizi görmeye geldi. Koyu bir ortodoks ve islavcı. Din ve kilise konularında L. ile görüştü. Hiç hoş değildi. Tumturaklı bir dille Voskussensk'deki hayranlık verici yeni Kudüs katedralinden, onbin dindarın orada ibadet edişinden, mimarisinin güzelliğinden söz etti. L.N. hiç sesini çıkarmadan onu dinledi ve: «Tümü, oraya Tanrı ile alay etmek için geliyorlar» dedi. Bunu alayla, hatta iğrenerek söyledi. Ben söze karıştım: ona, onbin kişinin Tanrı ile alay ettiğini ve sadece kendisinin dinini açıklamakta samimi olduğunu kendine söyletmek onun öğüncüydü dedim. Bu inananları, bir mabette toplamak için daha yüce bir nedenin bulunabileceğini kabul etmek gerekir miydi? Yemekten sonra Golokvastov, kişiliğinin ve yaşantısının ne denli ilginç olduğundan söz ederek, patrik Nikon konusunu ele al-

dı. L.N. gazete okuyordu ama aniden ve aynı tonda: «O bir mujikti söyleyecek bir sözü var idiyse, neden konuşmadı?» Bunun üzerine Golokvastov öfkelendi ve bağırdı: «Ya siz benimle alay ediyorsunuz, yada —başkalarının sözlerine saygı duymak benim huyumdur— bu soruyu düşünmeliydim» Kısacası durum üzücüydü. Bir kez politik konulardan, bir kez de kendisinden kuşku duyularak iki kez hapse giren, eski devrimci Butkoviç bize geldi. Bu adam Tula'lı, önemsiz bir soylunun genç oğluydu. L.N. ye mektup yazarak, hapisten çıkınca, daha önceden tanışıklığı olan bir kadının, kendisini tanımamazlıktan geldiğini ve bu davranışın kendisini üzdüğünü anlatmıştı. O, L.N. yi görmeye geldiği zaman, kendisini çaya davet etmezdim ve aşağıda oturuyordu; bu kez ona acıdım ve çay içmeye çağırdım. Bizde iki gün kaldı ve hiç hoşlanmadım: inatçı bir susuş, hareketsiz bir görünüm, siyah saçlar, mavi gözlük, eğri bir bakış. Hangi konuda olursa olsun, ağzından cımbızla çıkan sözler, düşüncelerini anlamaya olanak vermiyordu. İşte o da Tolstoy'cu oldu. L.N. nin doktrinine bağlanan bu kişiler ne kadar da az sempatik insanlar. İçlerinde tek bir normal kişi yok. Kadınların ise çoğunluğu isterik. Mariya Aleksandrov Schmidt, yerinde bir hareket ederek buradan gitti. Eskiden kendini dine verecekmiş ama şimdi L.N. nin fikirlerinin ateşli bir hayranı. Nikolas enstitüsünde gözetmen imiş ama kiliseden koptuğu için, oradan ayrılmış. Şimdi köyde yaşıyor ve L.N. nin yasaklanmış yapıtlarını kopya ederek geçimini sağlıyor. Buraya geldiği zaman, yada L. den ayrılınca histeri nöbeti tutuyor ve hıçkırarak ağlıyor Pavel Vanoviç Biriukov da burada. O çok kötü olmayanlardan birisi, sessiz akıllı ama, Tolstoyizmi yayıyor ve haklı buluyor. Olga Golokvastov vasiyetindeki çocukla ve yeğeni Andriuşa ve de bir eğitmenle birlikte geldi.

Bunların tümü çok gürültücü, zahmetli ve usanç verici. Ailemle birlikte olmayı, yaşantımız ve eğlencemizde tehlikeli şeylerin bulunmamasını isterdim. Konuklar her zaman tüm zamanımızı alıyorlar.

4 ağustos Kontes Aleksandra Andrievna Tolstoy, 25 temmuzdan beri konuğumuz. 16 temmuzda L. nin ağır bir karaciğer krizi tuttu. Daha tam iyileşemedi. Briukov, basımevine gidecek olan «Yaşama dair» denemesini getirdi L. «ve ölüme» sözcüğünü çıkardı. Yazı bitti ve, ve ölümün olmadığına karar verdi.

19 ağustos Ayın dokuzunda gelen ressam Repin 16 akşamı gitti. N.L. nin iki portresini yaptı: ilkine, aşağıda çalışma odasında başladı ama beğenmedi ve yukarıya çıkıp, salonda, aydınlık bir fon üstüne tekrar yaptı. Olağanüstü güzel ve başarılı oldu. Şimdi evde kurumaya bıraktık. Üstünkörü yaptığı ikinci portreyi bana armağan etti. Deneme basılmaya başlandı ama, matbaa harfleri bozuk çıktığı için yeniden basılacak. L. nin sağlık durumu iyi ama, arasıra karaciğerinden şikayet ediyor. Ayın 15 ve 16 sında Ilya buradaydı, sağlığı ve neşesi yerinde. Sevindirici bir durum bu, çünkü insan hem kötü, hem suratsız hem de hasta olabiliyor. Gebeliğim beni, hem ruhsal hem de bedensel yönden sıkıntıya sokuyor ve moral gücüm de gittikçe azalıyor. Kardeşim Stiopa karısıyla bize geldi. Onun Rusya'da kalması için atılımlarda bulunmak üzere, dün Petersburg'a gitti. Karısı bizde kaldı, aklı başında bir kadın. L. nin silikleri geldi: Bütkeviç, Rahmanov ve Kiev'li bir öğrenci. Sevimsiz, soğuk ve aile yaşantımızı zorlaştıran bir kalabalık. Daha da kimler gelecek... L. nin ünü ve yeni fikirleri adına katlanılan bir tutsaklık bu...

Akşam L., bize yüksek sesle, Gogol'ün «Ölü Ruhlar»ını okudu. Başım çok ağrıyor.

25 ağustos Rumiantsev müzesine götürmek amacıyla, L. nin elyazmalarını gün boyu seçtim ve düzene koydum. Metinler içinde, müzede saklanması gerekenlerin seçim ve değerlendirmesini yapmak gerçekten çok güç.

Mektupları, gazeteleri, portreleri ve L. ile ilgili herşeyi müzeye götürmek istiyorum. Bunun akıllıca bir iş olduğunu biliyorum ama, üzülüyorum da. Ölümüm yaklaştığı için mi,

herşeyi düzene sokuyorum acaba?

Stiopa ve sevimli Strakov bizdeler. L. halsiz, ayın 20 sindenberi Ems suyu içiyor. Hep denemesiyle uğraşıyor ama fazla çaba harcamadığı söylenebilir.

Ems-Kesselbrunn suyunu içmeye, 17 haziran 1888 de başladı, haziran 1889 ve mayıs 1890 da dört hafta içti ve yaz boyunca da kımız içti.

1890 ekiminde, bu çiçeği bana, Iaznaya Poliana'da Liovoçka getirdi.

1 — Güncenin bu sayfasına, kuru bir çiçek yapıştırılmış ve son iki paragraf ise S.T. tarafından daha sonra yazılmış.

20 kasım Iaznaya Poliana. L. nin tüm yaşantısını içeren güncelerini yeniden kopya ediyorum. Kendi güncemi de tutmaya karar verdim. Aile içinde hiç böylesine yalnız kalmamıştım. Oğullarımın hepsi gitti: Serioya Nikolskoye'de, Ilya ve ailesi Grinevka'da, Tanya ve Liova Moskova'da; ben küçüklerle kaldım. Maşa ile hiç senlibenli olamadım, büyük bir olasılıkla kusur benim. L. ye gelince, benimle tüm ilişkilerini kesti. Ben ne yaptım? Niçin? Anlayamıyorum... Hastalandığı zaman, kendisiyle ilgilenmemi görevimmiş gibi kabul ediyor ama ilgisiz ve sert. Aramızda, azıcık olsun bir birlik, ruhsal ve içten anlaşma oluşturmayı çok istedim ve tüm gücümle uğraştım. Güncelerini gizlice okuyarak, bizi tekrar birleştirecek birşeyler bulabilir miyim diye can atıyordum ama günceler beni daha çok umutsuzluğa düşürdü. Onları okuduğumu anlamış olacak ki, şimdi güncelerini benden saklıyor. Bana da birşey söylemedi.

Eskiden, yazıların kopyasını ben yapar ve bundan zevk duyardım. Şimdi ise kızlarına yazdırıyor ve benden saklıyor. Sistemli bir biçimde, beni yaşantısından atıyor. Hoş görülemeyecek, boş verilemiyecek kadar üzücü ve acı bir durum bu. Bu ilgisizlik nedeniyle, aradabir ilkel bir umutsuzluğa kapıldığım da oluyor. Ömür boyu sevdiğim ve onu ne denli ülküleştirdiğimi şimdi anladığım bir adamla yaşamaktan ise, herşeye boş verip, canıma kıymak, bilmediğim bir yerlere gitmek yada, ne olursa olsun, âşık olmak istiyorum. Onda, nefis düşkünlüğünden başka birşey bulunmadığını çok geç anlamışım. Şimdi gözüm açıldı ve yaşantımın boşa gittiğini, yok olduğunu görüyor ve anlıyorum. Mariya Tolstoy'un kızı Varya ve kocası Nikolas'a öyle imrenerek bakıyorum ki, çünkü onlar biraradalar, çünkü onlarda, bedensel bağın dışın-

da, birbirine bağlayan birşeyler var ama bizde? Ah Tanrım... Bunları yazan ben miyim — habersiz, mızmız, hatta iki yüzlü, ben çok neşeli, çok açık yürekli ve sevgiye çok susamış değil miyim?

Yarın, iş için Moskova'ya gidiyorum. Bu bana hep zor gelir ama bu kez memnunum. Yalnızlığımın bilincine açık seçik erdiğim ve durmadan ağlamak gereksinmesi duyduğum bu zor dönemler, dalgalar gibi gelip gidiyor. O halde, şöyle yada böyle, ondan kurtulmak gerek. Her akşam dua etme alışkanlığı kazandım, çok iyi birşey beni rahatlatıyor. Andriuşa ve Mişa'ya müzik dersi verdim ve beğenmedim, Andriuşa homurdandı ama zavallı Mişa sesini çıkarmadı. Onları çok seviyor ve onları eğitmenin, hoş bir görev olduğunu biliyorum ama, uyguladığım metod yetersiz ve ben de pek becerikli değilim. Vera Kuzminski bizde, kardeşim Tanya'ya benzediği için duygu yönünden bana çok yakın. Kır yaşamı hoşuma gidiyor; sessizlikten, doğadan ve dinlenmekten zevk alıyorum. Hele, birisi de bana biraz önem verseydi. Birbirimize tek bir söz söylemeden, günler, haftalar ve aylar geçiyor. Eskiden olduğu gibi ilgilendiğim şeylerden, düşüncelerimden, çocuklardan, bir kitaptan, herhangi birşeyden söz etmek istiyorum ama sanki bana, «Saçmalıklarınla canımı sıkmaya geliyorsun, halâ birşey mi umuyorsun?» demek ister gibi, bir tersleme ve ürküten bir bakışla karşılaşıyorum. Ruhsal yönden birleşip anlaşabileceğimiz bir yaşantı gerçekleşebilir mi acaba? Herşey yıkıldı mı? Bana öyle geliyor ki, eskiden olduğu gibi ona sokulabilir, kağıtlarını, gazetelerini ayırır, tümünü tekrar okur ve her konuda tartışabilirim. Bunlar gerçekleşseydi, o da benim yaşamama yardımcı olurdu. Hatta, eskiden olduğu gibi, benimle açık yüreklilik ve kaçamaksız konuşsaydı, gene de bundan iyi olurdu. Oysa, suçsuz olmama, ömrüm boyu onu sevip onurunu kırmamama karşın, bir cani gibi ondan korkuyorum. Hakaret ve dayaktan daha etkili olan, sessiz, sert ve kin dolu sitemlerden korkuyorum. Genç yaşlarından bu yana sevmeyi bilememiş, öğrenememiş ve alışmamış.

5 aralık Günceme devam ediyorum. Moskova'daydım, çok kişiyle karşılaştım, çok ilgi gördüm, bu nedenle kaderime şükrediyorum. Kardeşim Tanya da oradaydı. O, benim için çok değerli ve rahatlatıcı. Liova, moral yönden tedirgin ve kararsız. İtilmek ve kötü duruma düşmek tehlikesi olduğu için, ona yaklaşamıyorum. Bu kötümser ve şaşkın halimden de nasıl kurtulacağımı bilemiyorum. 25 sabahı döndüm. L., Maşa, Vera Tolstoy ve Vera Kuzminski ile, Knapivna'ya gitme hazırlığı içindeydi. Hava soğuk ve kar fırtınası vardı ama onları gitmekten alıkoyamadım. Bir davayı izlemek için gidiyorlardı; L. nin etkisiyle, katil suçlulara hafif cezalar vermişler: zindana atılma yerine, meskende gözetim. Bu nedenle çok sevinçli döndüler. Mişa, bağırsak bozukluğundan hasta yattığı için, onunla ilgilendim ve Moskova dönüşü dinlenemedim ve daha çok yoruldum.

Şimdi de konuklar: Hasta olan Russanov, Butkeviç, Petya Rayevski. Bu sonuncu hariç, tanımadığım ve beni sıkan kişiler. L. ile ilişkilerim pek iyi değil ama, herşey onun huyuna ve durumuna bağlı. Piyanoda, Beethoven'in Una Fantasia'sını çaldım, Adelaid'i söktüm ve Schubert'ten parçalar çaldım. Konuklarımızı eğlendirmek amacıyla, Fet'in şiirlerini okudum. Bana müzik kadar şiir de zevk veriyor. Dün, odun satmak ve Orsiannokovo papazıyla, arazi sınırı belirtme[1], para, banka ve alış veriş işleri için Tula'ya gittim. Enerjimi günlük işlerde harcadığım zaman, hep sinirli ve üzgün oluyorum. Daha bilinçli işler yapabilseydim.

6 aralık Bugün Andriuşa'nın doğum günü, onüçüne girdi. Kayak yapmak için hepimiz tepeye çıktık, kız erkek, çocuklar şık ve neşeli ve çok eğlendiler. Ben yavaş yavaş kaydım çünkü artık pek hoşuma gitmiyor. Konuklarımız hep aynı kişiler. Bedence çok bitkinim, artık tükeniyorum. Göğsüm ağrıyor ve zor nefes alıyorum. Kaygı ve acı verici kadınlık hali. Sofiya Filozofova'dan mektup geldi, oğullarım-

1 1890 tarihinde mallar taksim edilince, Iaznaya Poliana'ya 5 km. uzakta olan ve Tanya'nın payına düşen mülk.

dan söz eden bu mektup beni sevindirdi. Bir annenin en önemli dileği, çocuklarının mutlu olduklarını görmektir. L., herkese karşı soğuk davranıyor ama bu konuda ben, ötekilerden daha duyarlıyım. Bugün fazla çalışma yapılmadı: ben L. nin güncelerinin bir bölümünü kopya ettim, konukları oyaladım ve çocuklarla uğraştım. Vaneçka[1] çok zamanımı alıyor.

7 aralık Bütün gün yazdım. Kendimi iyi hissetmiyorum. Sorgu yargıcıyla Krapivna'ya gitmekte olan Davidov uğradı. Leskov'un «Tanrının bir tek saatı» öyküsünü okudum. Yetenekli yazılmış ama yüzeysel. Her konuda, gerçek dışı ve yapmacık olan hiçbirşey koşuma gitmiyor. L., neşeli ve sağlıklı görünüyor.

8 aralık L.nin güncesini kopya etmeye devam ettim. Neden, bugüne dek onu kopya etmedim ve okumadım? Oysa, uzun süredir benim dolabımda duruyordu. Öyle sanıyorum ki ne L. ile nişanlı olduğum zamanki dehşet duygusu, ne kıskançlığın keskin acısı, ne erkek milletinin yaptığı serserilikler in korkunçluğu karşısında duyduğum şaşkınlık daha geçmedi. Tüm genç kızları, böyle bir yara almaktan Tanrı korusun. Bu yaralar hiç kapanmayacak... Andriuşa ve Mişa'ya müzik dersi verdim. Andriuşa, öyle saygısızca dikkafalık etti ki iyice azarladım. Kendimi tutmaya karar verdiğim için kızmadım ama, birden ağlamaya başladım, o da ağladı ve yavaşça iyi çalışacağına söz verdi. Hemen parçayı çaldı, ben utandım ama belki böylesi daha iyi oldu. La Revue de deux Mondes'da gülünç bir öykü okudum, bu gece de, L. nin önerisiyle, Tanya, bize can sıkıcı bir İsveç öyküsünün çevirisini okudu. Ben, herhangi bir düşünürün ciddi bir yazısını okumak isterdim ama, neyi seçeceğimi bilemedim. Şimdi keyfim yerinde hoş şeyler düşlemek istiyorum ama kötü düşler görüyorum ve arasıra hiç rahat edemiyorum.

---

1 — Tolstoy'ların son çocuğu Ivan (Vaneçka) 1888 de doğdu.

9 aralık Günüm gene bir iç sıkıntısıyla sona eriyor, herşeye isyan ediyorum. L. nin, gençlik yıllarına ait güncesini kopya ettim. Bugün gezinti yaparken, olağanüstü bir gündü. Eksi 14°, etraf don tutmuş, pırıl pırıl, ağaçlar, çimenler ve çalılıklar karla kaplı. Harman yerinden geçip ormana giderken, solda güneş batıyor, sağda ise ay yükseliyordu. Ağaçların bembeyaz tepeleri ışıldıyor, mavi gökyüzü altında herşey, solgun pembe renge bürünüyordu. Kar, etrafı beyazlatmıştı ve herşey çok güzel ve temizdi. Beyazlık ve temizlik: doğada, ruhta, ahlak ve törede, vicdanda ve özdenksel yaşantıda çok çok güzel şeyler. Tüm bu temizliği korumak için ben nasıl da didindim... Ama niçin? Ayıp ve utanılacak bile olsa, bir aşkın anıları, şimdiki boşluk ve vicdanımın temizliğine yeğ tutulmaz mıydı?

Önce Tanya, sonra da L. ile piyano çaldık. Başlangıçta onunla uyum sağlayamadık. Homurdandı ve hoşnut olmadığını belli etti. Bu belirti çabuk geçti ve kimse farkına varmadı ama, bana karşı takındığı bu tavır, yüreğimi öylesine incitti ki, dört elle çalma zevkim uçup gitti ve üzüldüm... Biriukov'un gelmesi üzerine piyanoyu bıraktık. Kızlar telaşlandılar Tanya, Maşa adına, Maşa da kendisi için. Herkes sıkılgan ve yapmacık bir tavır takındı, kısacası hoş olmayan bir durum. Umarım çabuk gider de, Maşa sakinleşir. Bu saçma iş[1] çabuk çözümleneceğe benzemiyor.

Dans la Revue de deux Mondes'ta bir roman okudum: Bir genç kız, sevdiği erkeğin evine gidiyor ve onun yaşadığı ortam ve eşyalar arasında bulunmaktan mutluluk duyuyor. Nasıl da gerçeğe uygun... Ama ya bu «eşyalar» çizme, bot, su dolu leğen ve çöp gibi, kunduracı alet ve malzemesi ise o zaman ne olacak? Hayır, asla alışamayacağım.[2]

---

1 — Ailesinin uygun bulmamasına karşın, Maşa, Pavel Biriukov'a âşık olmuştu.

2 — Tolstoy, yaşam biçiminde değişiklik yaparak, kendi kullanacağı eşyayı kendisi yapıyordu. Bu nedenle, çalışma odasının bitişiğinde çizme yapıyordu.

10 aralık Şu ilerlemiş yaşımda, öyle ağır ve zor bir sınavdan geçiriliyorum ki... Öğretilileri denenlerle, L. garip bir ilgi topluluğu yarattı. İşte bu sabah o garip kişilerden birisi geldi, Butkeviç. Kara gözlüklü, karanlık ve gizemli kişilikli biri; ihtilalci düşünceleri yüzünden Sibirya'daymış; yahudi metresiyle birlikte geldi; birlikte yaşadığı için, onu karısı olarak kabul ediyor. Biriukov da burada olduğu için, Maşa aşağıya dolaşmaya ve yahudî karısına hoş görünüp onunla iyi ilişki kurmaya gitti. İyi yetişmiş bir genç kızın, benim kızımın, her türden ayak takımıyla düşüp kalkması ve babasının da bu duruma ses çıkarmayıp onaylar görünmesi, beni çileden çıkardı, tepem attı ve kırıcı bir biçimde L. ye bağırdım: «Sen tüm yaşantında, buna benzer ar ve hayasız kadınlarla, arkadaşlık yapmaya alışıktın ama ben alışmadım ve kızlarımın da onlarla düşüp kalkmasını istemiyorum...» dedim. Doğal olarak «ah»lar, «oh»lar çekti, sinirlendi ve çekip gitti. Biriukov'un burada oluşu da bana ağır geliyor. Gitmesini sabırsızlıkla bekliyorum. Bu akşam salonda en son Maşa ile ikisi kaldılar, Maşa'nın elini öptüğünü görür gibi oldum. Bunu Maşa'ya söylediğim zaman inkar etti ve kızdı. Kuşkusuz doğru söylüyor ama, bu sahte, yalancı ve iki yüzlü ortamda kim kazançlı çıkar? Bana işkence ediyorlar ve bazan Maşa'dan kurtulmak istiyorum. O zaman da kendi kendime soruyorum: «Ne kazanırım?»

İsterse, Maşa Biriukov'la evlensin, ben de L. nin yanındaki yerimi tekrar alır, onun yazılarını kopya eder, işlerini ve yazışmalarını düzenler ve bu iğrenç «siliklerin» tümünü yavaş yavaş, ondan uzaklaştırırım.

11 aralık Bugün, akşama kadar bende birbirini izleyen düşünceler uyandıran, L. nin güncesini kopya ettim. Tüm zayıf yönlerinizle sizi en iyi tanıyan ve ona, benliğinin tek bir görünümünü gösteremediğiniz kişinin sevilemiyeceğini de düşündürdü bu yazdıklarım. Bu nedenledir ki, eşler eski günleriyle ilgili konularda hiç anlaşamıyorlar. Yani herşey açıklığa kavuştuğu ve aydınladığı zaman bu açıklığa kavuşturma, ne birinin ne de ötekinin yararına olmuyor. Sabır-

la verimli bir müzik dersi verdim? Biriukov bir gün daha kaldı. Maşa, dünkü olayla ilgili açıklama yaptı, ben de bir hiç yüzünden kendisini kırdıysam üzgünüm dedim. Bu arada, tasasız bir görünümde bana dedi ki : «Mademki siz onun namuslu bir kişi olduğunu kabul ediyorsunuz, beni onunla evlendirin de, bu konu da kapansın». Sanki bu herşeyi çözümlemeye yeterli... Ona şu açıklamayı yaptım: eğer bir anne, kızının nişanlısına, sanki ona âşıkmış gibi bir duygu beslerse, yarının eşleri mutlu olurlar. Oysa Biriukov, bende tiksinti uyandırıyor, Maşa da aynı şeyi duymakta gecikmeyecektir. Maşa, ya bu durumun farkında değil ya o benim kızım değil.

Liova geldi ve ben bayram gelmiş gibi sevindim ama o, aynı babası gibi, bencillikle kendini düşünüyor. Vaneçka onu çoşku ve sevinçle karşıladı ama Liova onu tersledi. İster küçük ister büyük olsun, insanlarda sevgi ve sevencenlik ancak böyle yok edilebilir. Liova küçükken, İngiliz mürebbiyeden ayırılıp öğretmene teslim edildiği zaman çok üzülmüş, ağlamıştı; ben ona acıyarak tekrar mürebbiyeye götürmek istemiştim ama babası dinlememiş ve öğretmene teslim etmişti. Liova'nın bencil ve katı tutumunda, bu olayın etkisi olup olmadığını Tanrı bilir...

Öğle yemeğinde L. bana, fidanlıktan otuz kayın ağacı kestikleri için mahkemeye verilecek olan köylülerin, beni beklediklerini söyledi. Ne zaman, birilerinin beni beklediği ve bir karar vermem gerektiği söylense, hep yüreğim mengeneye sıkıştırılmış gibi ve ağlamaklı olurum. Bu malikane, bu uğraşılar, dinsel bir görev gibi bana zorla kabul ettirilen bu işler. Tanrının İsa'ya taşıttığı en büyük haç gibi, en ağır yüktür. Eğer bir insanın kurtuluşu, tinsel yaşamının kurtuluşu, yakınının yaşantısının yok edilmesiyle kazanılıyorsa, L. kurtuldu demektir. Ama bu, iki yaratığın da yok olması demek olmaz mı?

13 aralık Bu günceye, dün birşey yazmadım. Yargılanan ama sonucunu öğrenemediğim, şu köylüleri düşündüm ve üzüldüm. Biriukov gitti. «Işıkta Yürüyün»ün, İngiliz çevirmeni Dillon geldi... Dün günümü, L. nin güncelerini

kopya etmekle geçirdim. Öyle anlar oldu ki, çok yalnız bitkin göründüğü için ona acıdım. Ama onun yolu, tüm yaşantısının yoluydu: düşünceye yönelik yol. Bugün, köylülerin altı hafta hapis ve 27 ruble para cezasına çarptırıldıklarını öğrendim ve pek çok üzüldüm. Ama ben, asıl kendime acıdım. Neden, benim adıma, insanlara kötülük ediyorlar, oysa ben kötülüğü duymuyor, istemiyor ve sevmiyorum? Pratik yönden bile, hiçbirşey bana ait değil; oysa, can sıkıcı, baş belası bir kişi görünümündeyim... Çocukları, sürekli olarak ve sabırla üç saat çalıştırdım. Dün Liova ile Tanya ve Maşa'dan söz ettim. İkisinin de evlenmelerini istiyoruz ama her halde ve doğal olarak Biriukov ile değil. L. yi hemen hemen hiç göremiyorum, sanki uzak olmamız, onu sakinleştiriyor ve hoşuna gidiyor gibi. Ama bu durum bana öylesine sıkıcı ve üzücü geliyor ki, arasıra yaşamak bile istemiyorum.

14 aralık L. nin güncelerini kopya ederken, şunları kaydettiğini gördüm: «Aşk diye birşey yoktur, sadece cinsel ilişkiler gereksinmesi ve anlayışlı bir kadına ihtiyaç vardır.» Bu açıklamayı ben yirmidokuz yıl önce okusaydım, hiç kuşku yok ki, asla onunla evlenmezdim. Çocuklarla ilgilendim, biraz kopya ettim ve Dillon ile konuştum. Maşa ile Biriukov konusunu konuştuk, onunla evlenmesine izin vermezsem, başkasıyla evlenmeyeceğini, kesin bir dille belirtti. Gene de «Neden bunu, kendinize dert ediniyorsunuz? Ne olacağı bilinmezki...» dedi. Bana öyle geliyor ki bu çıkmazdan, kendisi kurtulmak istiyor. Tanya ile gizli gizli konuşuyorlar ve bu fiskosların, ikisinin de hoşuna gittiği anlaşılıyor. Kardeşim Tanya'ya ve 21 kasım 1890 tarihinde, Figaro'da yayınlanan bir makaleyle[1] ile ilgili olarak, bir Fransız gazetesine mektup yazdım. Bu mektupta, L.N. nin, yabancı ülkelerde yayınlanan yapıtlarından elde edeceğim yararları dolaylı olarak anlattım.

---

1 — S.T. nin mektubu, Le Figaro gazetesinin 9 ocak 1891 tarihli baskısında yayınlandı.

15 aralık Gün, tutarsız bir biçimde geçti. Tanya'nın çağrısıyla, Laznaya Poliana okulu konusunda konuşmak üzere, eyalet meclisi başkanı Sitin'in gelişi, müzik dersini yarıda bıraktı. Çocuklarla iki kez gezintiye çıktım. Tüm ev halkının üstüne bir bıkkınlık çökmüş gibi. Bizim ormandan ağaç kestikleri için hapis cezasına çarptırılan mujikler yüzünden, L., hem suratsız hem huysuz. Oysa bu olaydan sonra, köy polisi geldiğinde ben L. ye tutanak tutmamız ve nasıl davranmamız konusunda ne yapmamız gerektiğini sormuştum. Düşünmüş ve: «Önce onları korkutmak, sonra da affetmek gerekir.» demişti. Ama şimdi anlıyorum ki, bir suç var ortada, bağışlamak olanaksız ama doğal olarak kusur gene bende. Hiç sesini çıkarmıyor, kızgın ve ne yapacağını bilemiyorum. Ben ise kara kara düşünüyor, fena oluyorum ve ben bu haldeyim işte. Biraz önce Ilya'ya gitmeyi, herkese veda edip, kendimi tren raylarının üstüne yavaşça bırakmayı düşündüm ama uygulaması kolay olduğu için korku veriyor. Dillon bu sabah giti, Buligin ve Zinger akşama gidiyor, hiç konuk kalmadı.

16 aralık Evet, herhangi birşey, bir düşünce, bir duygu, bir iş üzerine kendimi verme yeteneğini kaybettim. Bu sayısız kaygı keşmekeşi çatışması, arasıra beni sersemleştiriyor ve dengemi kaybediyorum. Söylemesi kolay ama, her an ya iyi çalışmayan veya hastalanan çocuklarla, ya kocamın sağlık, özellikle ruhsal durumuyla, ya büyük çocuklarımın işleri borçları, aileleri ve durumlarıyla ve sonra, Samara'daki çiftliğin satış ve ağaç fidanı bulma işleriyle, yasaklanan Kreutzer Sonatı'nı da içeren XIII. cilt dahil yapıtların yeni baskısıyla, Ovsiannikovo papazıyla yapılacak arazi taksimi için dilekçe vermekle, XIII cü cildin provalarının düzeltilmesiyle, Mişa'nın gece gömlekleriyle, Andriuşa'nın çizme ve giysileriyle uğraşıyorum, dile kolay bu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, bir de: evin sigortalarının, mülklerin yükümlülüklerinin, hizmetçilerin pasaportlarının[1] süresinin geçme-

1 — Her Rus vatandaşı, bir dahili pasaport taşımakla yükümlüydü.

mesini kollamak, hesapları, çıkarmak ve metinleri kopya etmek...

Tüm bu işler, zorunlu olarak ve doğrudan doğruya benim omuzlarıma yükleniyor. Üstelik, geçen geceki gibi bir olay da olunca, bir yanılgıya düştüğümü, dengemi kaybettiğimi ve istemeksizin L. ye bir kötülük yaptığımı anlıyorum. Bu olay, bizim fidanlıktan ağaç kesen mujiklerin altı hafta hapis cezası yemeleriyle sonuçlandı. Şikayet ettiğimizde, karardan sonra suçluları bağışlamak niyetindeydik. Oysa, bu bir ceza hukuku davasıymış ve affetmek olanağı yokmuş. L., Iaznaya Poliana köylülerinin, kendi mülkü yüzünden hapse atılmaları düşüncesiyle umutsuzluğa kapıldı ve çok üzüldü. Gece uyuyamadı, birden kalktı ve salonda dolandı durdu, boğulacak gibi oluyordu. Bana da acı acı sitem ediyordu. Tanrıya şükür kızmadım, ama kendi kendime, onun hasta olduğunu söylüyordum. İşin en şaşırtıcı yönü, beni kendisine acındırmaya çalışıyordu. Ama boşuna uğraştı, çünkü içten gelen hiçbir davranışta bulunmadı, kendini benim yerime koyup, onu kırmak ve hırsız mujiklere de bir kötülük yapmak niyetinde olmadığımı anlamak istemedi.

Kendine hayranlığı, tüm güncelerinde açıkça görülüyor. Onun gözünde, kişilerin, sadece onu ilgilendirdiği oranda, varoluşlarını saptamak, çok şaşırtıcı. L. nin güncelerinde bir kadın söz konusu olduğu her an, coşkulu bir kıskançlık sarhoşluğu içinde kopya ettim. Ne kendimi sakinleştirmek, ne de bu anılardan kendimi kurtarmak çaresini bulamadım. Bu hep böyle olacak... Güncelerinde, bugün beni etkileyen başka birşey daha var: Serseri yaşantısına karşın, L. her gün iyi bir iş yapmaya uğraşıyordu. Şimdi halâ gezmeye çıktığında, bir sarhoşun atını doğru yola çevirir, hayvanı arabasına koşan birine yardım eder, yoldan çıkan bir arabayı kaldırır temiz yürekle ve safça iyilik yapmaya çalışır.

Bugün pazar, sitem ve tartışmalarla geçen zor bir geceden sonra, sanki yüreğimin üstünde ağır bir taş varmış gibiydim. Kar fırtınası var, oğlanlardan başka kimse dışarı çıkmadı. Liova, Ilya'ya gitmek istiyordu ama köyden geri dön-

dü. Akşam, Çin öykülerinin Fransızca çevirisini okuduk, çok tuhaf...

17 aralık Güncelerini kopya etmemden, L. tedirgin olmaya başladı. Çocuklarının ve tanıdıklarının karşısına ataerkil görünümüyle çıkmak için, eski güncelerini yok etmeyi isterdi. Hep kendini gösterme ve övünme merakı...

Silikler geldiler. Tembel ve zayıf, aptal Popov, satıcılar sınıfından şişko Koklov. İşte bu büyük adamın yandaşları... Sefiller, insan artıkları, aylak gevezeler, eğitimsiz miskinler. Liova ile Tanya, Ilya ve Serioya'yı görmeye gittiler. Ben evde kaldım, kendimi iyi hissetmiyorum, gece hiç uyumadım. Önemsiz bir soylu olan eski beylik orman memuru Kern gelince, çocukların dersi yarım kaldı. Bahçe ve orman konularında yaptığı önerilerle o bana çok yararlı olmuştu.

19 aralık Dün sabah erkenden, Andriuşa ve bay Borel ile (çocukların öğretmeni) Tula'ya gittim. Hava soğuktu ve hep Andriuşa üşütecek diye korktum. Alış veriş ve siparişler için koşuşup durduk. Bir aralık Rayevski'lere uğradık ama sadece küçük çocukları evdeydi. Öğle yemeğine zor dönebildik. Akşam, Alman kolonileriyle ilgili (sıkıcı) bir yazı okuduk. Yorgun ve sinirliyim. Popov ve Koklov, suskunluk ve ilgisizlikleriyle canımı sıkıyordur.

Bugün geç kalktım, gece uyumadım. Salona girince, L. ile tanışmak için gelen, iki dirhem bir çekirdek genç subay Jirkeviç'i gördüm. O da, şiir ve nesir yazıyor. Kendinden ve talihinden çok hoşnut olduğu açıkça görülüyor.

Kışın ilk kez, Vaneçka'yı gezmeye götürdüm. Saşa da bizimle geldi. Mişa'ya, yeni Ahit ve duaları öğrettim. L. nin güncesinden ancak iki sayfa kopya ederek (Benim günce ceza görevim on sayfadır) kendi güncemin başına oturdum. Genellikle kasıtlı olarak öğrenmek istemediği ve kendini bu konuda zorlamadığı için Andriuşa beni üzdü.

20 aralık Gece uyumadım, sabah geç kalktım. Bedensel bozukluğum korkunç derecede beni rahatsız ediyor,

sırt ağrılarım da. Çocuklarla kayak yaptım, düşeceğim diye korktum, buz kötüydü. Bahçıvan, köy çocukları ve bizimkilerle, karları süpürdük. Saşa'ya ilk kayak dersini verdim. Eve dönünce çocuklarla üç saat ders yaptım. Andriuşa'ya kutsal ayin ve müzik öğrettim. Bugün Mişa'nın doğum günü, onbir yaşına girdi. Liova, Ilya'dan döndü, Saşa Filozofova'yı da getirdi. Maşa ve Tanya Pirogovo'ya gittiler. Nataşa Filozofova ve Ilya yarın geliyorlar. Liova her fırsatta homurdanıp durdu: bir at için Serioya ile aralarında geçen kırgınlığı anlattı.

Akşam, L. nin kilise hakkındaki bir makalesini kopya ettim. Fikir olarak, inananlar topluluğunun ve gerçek dinin koruyucusu olarak, kilise inkar edilemez. Ama kilise bugünkü hali ve tören ve kurallarıyla çekilmez. Örneğin, yüz kişilik bir gurubun başındaki adamın, İsa'nın göğsünü deldiğini okumakla yetinmek yerine, bir çubukla bir parça ekmeği delmenin ne gereği var? Bu tür ayin ve törenler sayılmayacak kadar çok, kiliseyi de işte bunlar mahvetti. Şimdi saat akşamın onu, çay içip kitap okuyacağım L. nin güncesini kopya etmedim, o nedenle daha sakin ve rahatım.

23 aralık Bu son günler olaylarla dolu geçti. Önceki gün, sabahın altısında gelen iki telgraf için bizi uyandırdılar. Biri, Sonya'nın sancılandığını, ikincisi bir oğlan doğurduğunu bildiriyordu. Haber beni şaşırttı ve sevindirdi, ama iyi ve nazik olmasına karşın, aklı bir karış yukarıda olan babası Ilya yüzünden, bu sevincim uzun sürmedi. Ben Sonya'ya hep sevecenlik duyarım, özellikle bizim sinirli, kuşkulu ve sözünün sakınmayan yaradılışımızın tam aksi karakterde olduğu için, o sakin ve tatlıdır. Hepsi Kurs treniyle geldiler. Ilya ile para ve mülkler konusunda bir görüşme yaptık: her zaman olduğu gibi sıkıcı bir konu. Bu akşam gitti. Dün bütün günüm Tula'da geçti. Öğle yemeğini Davidov'larda yedim ve Noel ağacı için istenenleri aldım. Eskiden bu işler, bana zevk veriyordu, şimdi ise bıktım. Filozofova kardeşler bugün gitti. Maşa Kuzminski, Erdeli ile birlikte geldi; Maşa'nm onunla birlikte gelmesi hiç hoşuma gitmedi, bu du-

rumu kendisinden de gizlemedim. Fet'ten, çok gurur okşayıcı, neredeyse aşk mektubuna benzer bir mektup aldım. Ona hiç âşık olmadığım ve hatta bana antipatik görünmesine karşın, mektup hoşuma gitti.

24 aralık Geç kalktım, odama Vaneçka geldi ve onunla tam bir saat oynadım. Serioya, forte piyano çaldı. Çok nazik ve babacan bir çocuk; olumlu, büyük bir iş yapmış da şimdi dinlenmeyi hakketmiş bir adam hali var onda. Mişa Kuzminski ve Erdeli pek hoş ve sevimli değiller. Nişanlı olduklarının açıklanmasını istemiyorlar ama nişanlı gibi davranıyorlar. Benim kızım Maşa, cılız ve üzgün haliyle çok acınacak durumda. Birlikte, pudink yaptık, yemek neşeli geçti ve sonra L. İncil okudu, biz de aramızda gülüp konuştuk. Kartondan bebekler yaptım ve çocuklar için bir gösteri hazırlıyorum. Anlamsız bu. Dunayev geldi. Geç oldu.

25 aralık Bugün Noel. Daha sabahtan, herkeste bir bayram havası var. Ben bütün gün Noel ağacıyla uğraştım. Sabahleyin kahve içerken, L. ile Liova, mutluluk ve varoluş konusunda bir tartışma yaptılar. Tartışma, Liova'nın, yemek saatlerimizin değişmesi ve yaşayış biçimimizi benimsememesinden söz etmesiyle başladı. L. ona (çok akıllıca) herşeyin dışa değil, bize, iç yaşamımıza bağlı olduğunu söyledi. Yanıt çok güzeldi ama, öğretililerini ve yandaşlarını örnek olarak göstermeye başlayınca, ben sertçe karşı geldim.

Noel ağacı olayı çok eğlenceli geçti: seksen, belki de daha fazla köylü çocuğu konuğumuz vardı, onlara armağanlarını coşkuyla dağıttık; bizim çocuklar da neşeli ve sevinçliydiler. İlk kez Erdeli ile, yeğenim Maşa'ya olan duyguları ve evlilikleri konusunda açıkça konuştum. İkisine de çok acıyorum, yaşamlarını içtenlikle birleştirmek istiyorlar ama hep bir engel çıkıyor. L. sürekli olarak sindirim bozukluğundan söz ediyor ama, neşeli ve sağlıklı.

27 aralık Dün güncemi yazmadım. Ben, genel bir eğlence ve eğlenme özlemi duyulan ve aylak geçen bu

yortuları sevmiyorum. Bütün gün bebek resmi yapıp yapıştırdım, çünkü küçüklere bir kukla gösterisi yapmak istiyordum. Bir iş yapmadan günümü geçirmenin etkisiyle sıkıldım. Dişim ağrıdı ve gece uyuyamadım. Bu sabah, Rod'un «Yaşamın anlamı» yapıtını okumaya başladım ve bütün gün elimden bırakamadım. İnsanın yaşantısındaki sorunları öyle etkili, akıllı ve içtenlikli bir biçimde ele almış ki... Günlük yaşamımızdaki zorlukları öyle bir gerçeklik, sadelikle ve yapmacıksız ortaya koymuş ki... Dili de çok güzel. Bu yapıt bende, uzun süredir uyumuş olan ve tüm ruhsal yaşamı içeren bir ilgi uyandırdı. Birden cesaretimi toplayıp, L. nin beni bunaltan öğütleri dışında, kendi öz ruhsal yaşantımı yaratabileceğimi anladım.

Bu akşam, bizim hizmetçi ve uşakların tümü, kılık değiştirmiş olarak bize geldiler ve akordeon ve piyano eşliğinde dansettiler. Fikir ve atılım, budalaca eğlence istemiyle Tanya'dan gelmişti. Maşa ile kendisi de kılık değiştirmişlerdi. Oğlan kılığına girmek için poposunu pantalon içine sıkıştırdığı ve hiç utanç duymadığı için, Liova ve ben çok kızdık. Garip, saçma ve tutarsız bir yaratık...

Bu tür gürültülü gösteriler, bana her zaman hüzün verir. Odama gittim, pencereyi açtım ve soğuk ama açık ve yıldızlı gökyüzüne bir göz attım ve olacak şey değil ama, ölen U...yu[1] düşündüm. O öldüğü ve bu tür ilişkilerden bundan sonra yoksun kalacağım için çok, çok üzüldüm. Onunla ilişkilerim saygılı, temiz ve ölçülü ama kesin olarak, dostça olmaktan daha ileriydi; o ilişkiler, bana en ufak bir pişmanlık duyurmadığı gibi, yaşamımın çok yıllarını mutlulukla doldurdu. Benim yaşamama, şimdi kimin ihtiyacı var? İlgi ve sevecenliği ben nerede bulabilirim? Belki sadece Vaneçka'nın yanında. Bu da güzel ve Tanrıya şükrediyorum.

28 aralık Rod'un kitabı, sonuna doğru kötüleşti. Din bölümünün anlaşılması güç; aradığı bu yaşamın anlamını bulmuş olacağını sanmıyorum. Biz de bulamadık ve bu-

1 — Prens Leonid Urusov, 1885 tarihinde öldü.

lamayacağız da. Yaşam, bir nöbettir. Oradan, gelmiş olduğumuz ana kaynağa: tekrar Tanrıya döneceğiz. Bizde sürekli olarak bulunan Tanrı bilinci olmaksızın yaşayamayız. Ben hergün yüreğimden, içimden gelerek «Tanrım bana yardım et, Tanrım beni bağışla, Tanrım bana acı...» demeden bir adım atmamaya alıştım. Oysa benim yaşantım hiç de erdemli değil, biliyorum ama, hep bunun değişeceğini düşlüyorum. Herkes ile iyi ve sevgi dolu olacağım, etrafıma iyilik ışıkları saçacağım ki, bu herkese mutluluk getirsin. Ama buna yeteneğim yok. Oğlum Liova'yı, durmadan inceliyorum: onda, çok fazla öz, zeka ve yetenek var ama, saklama bilinci hiç yok herşey onu kızdırıyor, kaygılandırıyor, ilgilendiriyor, heyecanlandırıyor ve hatta tedirgin ediyor. Çünkü genç. Kocam Liova, iç dünyasına özen göstermesini öğrenmiş ama, ailesi yoktu ve bu kaygıyı duymadan yaşama alışkanlığı sürüp gitti.

Dün, Aleksandra Tolstoy için araştırmalar yapmak amacıyla, L. nin bana yazdığı mektupları tekrar okudum. Onun çok sevdiği, benim de tüm evrenimi onda bulduğum ve benzerliklerine bakarak çocuklarımda da yalnız onu aradığım bir dönem olmuş. Onun ise, yıllar geçtikçe kaybolan ve yerini bir boşluğa bırakan bedensel ilişkilerden başka birşeyin önemli olmayışı doğru olabilir mi? Dün salonda, Kreutzer Sonatını yazmayı tasarladığı anlatım biçimi hakkında, Liova ile tartışıyordu. Gerçekçi bir anlatım kullanmayı ona, olağanüstü bir aktör ve öykücü olan, Andreyev Burlak esinlemişti. Trende karşılaştığı bir adamın karısı onu aldatmış ve bunu kocasına itiraf etmiş; adam da bu olaydan duyduğu umutsuzluğu Burlak'a açıklamış. O da, adamın düştüğü umutsuzluğu L.ye anlatmıştı. L. bu temayı işledi. Bugün iyi değil, midesi ağrıyor ve sindirim bozukluğu var.

Akşama dek, güncelerini kopya ettim. Akşam ailece tatlı tatlı konuştuk. Tula'dan Davidov, Lupukin'ler ve Pişarev'lerin gelmesini bekliyorduk ama, hiç biri gelmedi.

Hava soğuk, don var, rüzgar esiyor ve eksi 12°

29 aralık Çok soğuk ama ışıl ışıl güzel bir gün. Hep dışardaydık: Çocuklar kızak kaydı, biz paten yaptık. Ben ürkek ve kötü kayıyorum ama hareket hoşuma gidiyor. Öğle yemeğine konuklarımız vardı. Piyano çalındı, koro ve solo şarkılar söylediler. L. kendini iyi hissetmiyor, suskun ve sevimsiz. Tanya da neşeli olmaya çalışıyor.

30 aralık Dadısı annesini görmeye gittiği için, öğleye kadar Vaneçka ile uğraştım. Rod'un kitabını bitirdim. Yalvarışı, bana açık ve içtenlikli izlenimi verdi. Öğle yemeğinden sonra, Andriuşa ve Mişa ile piyesi hazırladık. Akşam uslu uslu oturup müzikten söz etik. Liova, köyde düzenlenen bir eğlenceye gitti.

31 aralık Ben, L. ve çocuklarıma adanmış bir yaşam sürdürmeye öyle alışmışım ki, onlar için yada onların isteği yönünde birşey yapmadığım zaman, kendimi yararsız ve aylak hissediyorum. L. nin güncelerini kopya işime koyuldum; ama, sevdiğim adama karşı süreklı vc içtenlikli bağlılık noksanlığı yüzünden, bir zamanlar bende çok olan enerji ve yetenekleri kaybetmeme yanıyorum.

Yirmi aydır, gelirlerle giderler birbirini tutmuyor ama gene de hesapları düzenledim. Bu durum beni şaşırtmıyor çünkü harcamaları iyi not etmediğimi biliyorum. Çocuğunun vaftiz anası olmam için, Ilya'dan bir tel aldım. Sofiya Filozofova, yetkisi olmadığı için kabul etmemiş, Tanya'da öyle; daha iyisi bulunamadığı için beni çağırıyorlar. Doğrusu hiç alınmadım, çünkü beni ilgilendiren, yanındakiler değil, benim minik torunum ve onu vaftiz ettireceğim için mutluyum. Bu gece, yeni yılın arifesinde, sabaha karşı beşte yola çıkacağım.

Gün, kopya etmek ve çocuklarla oyalanmakla geçti. Herkes sessiz ve iyi anlaşıyor. Yeni Yılı karşıladığımız bu gece biz, sakin ve yalnız olacağız.

1891

2 ocak Küçüğün vaftizinden sonra Ilya'lardan döndüm. Şeytanı kovmak ve öteki yapılanlarla, dinsel tören, bilinen şeylerdi ve beni ilgilendirmedi. Ama yumuk gözleri kırmızı yüzünün sakin ve dokunaklı ifadesi ruhunun ve yaşantısının esrarıyla, bir bebek beni her zaman heyecanlandırır ve o çocuk için dua etmekten kendimi alamam. Grinevka'da, Filozofova ailesinden çok kişi vardı; hepsi boylu poslu ve şişman ama durum ve davranışlarında, şaşılacak kadar iyi huylu ve kalender kişiler. Gerçekten özentisiz insanlar, yapmacık ve kötü niyet belirtileri yok. Hoşuma gitti. Ilya, ne yapacağını şaşırmış bir durumda, ciddi birşey düşünmüyor ve önemsiz ve yararsız işlerle uğraşıyor. Eve döndüğüme üzüldüm; ne gelişimle ne de benimle kimsecikler ilgilenmedi. Ben onların hepsini çok sevdiğim halde neden beni sevmiyorlar diye arasıra kendi kendime soruyorum. Her halde çabuk sinirlenmem ve bunun sonucu olarak, sert ve acı konuştuğum için olacak. Neden sonra geldiler, önem vermedim ama bana yemek bile hazırlamamışlar. Sadece Vaneçka ile küçük Saşa, biri gürültülü coşku, öteki sessiz, sevinç gösterisinde bulundular. Patukov ile genç Nikolas Gay bizdeydiler. Yüzü de yüreği gibi, temiz ve tatlı olan genci gördüğüme sevindim. Davidov'lar geldi, onları oyalamaya çalıştık ama sıkıldıklarını sanıyorum. Davidov çok sempatik bir adam, onu seviyorum.

Maşa ile bu akşam aramızda, Biriukov yüzünden gene tartışma çıktı. Onunla yerinden ilişki kurmak için elinden geleni yapıyor. Benim Biriukov ile ilgili düşünce ve kanım ise değişmedi. Onunla evlenirse perişan olacağından eminim.

Bu konuda belki haksız ve katıyım ama sinirlenmeden tartışamıyorum. Gerçeği söylemek gerekirse, Maşa bana Tanrının bir çilesi. Doğduğu günden beri hep dert oldu bana. Evde yabancı, inançta yabancı ve Biriukov'a duyduğu aşkta —düş ürünü bir aşk— tümüyle anlaşılmaz bir durumda.

3 ocak Gündüz kukla gösterisiyle uğraştım. Çocukları salona doldurdum ama, başarılı olamadım, umut kırıcı oldu. Sadece soytarı Petruşka'nın kavga sahneleri ilgilerini çekti; ne kaba ve sevimsiz gelenekler... Hem yoruldum hem sıkıldım. L. nin keyfi yerinde. Bu sabah kilise konusunda bir hayli yazdı. Onun dini ve felsefi yazılarını anlama yeteneğim yok. Ben onu hep sanatkar yönüyle seveceğim.

Don ve kar fırtınası var, eksi 7°.

4 ocak Korkunç bir kar fırtınası var, rüzgarın uğultusu, sobaların içinden duyuluyor, evin etrafını kar kapladı, eksi 10°. Bu sabahki kötü haber: orman bekçisi Roman, gece sarhoş olarak, atla göle girmiş, Iaznaya Poliana'lı bir köylü haber verdi. At suya batmış, genç ve güçlü bir at idi, yazık ve üzücü... Roman evine saklanmış. Çoban, yönetici ve ötekiler daha iyi değiller ki: tümü, sıfır numara yalancı ve korkunç tembel. Bu durumdan hiç hoşnut değilim. Maşa bir çamaşır teknesi aldı ve çamaşırını kendisi yıkıyor. Çok kızdım, sağlığını berbat edeceğini ve bana işkence ettiğini söyledim. Hiç umursamadı. Küçüklerin dördü de nezle, öksürüyorlar ama ayaktalar, neşeleri de yerinde. Bu fırtınada Serioya nerelerde acaba? L. yazma isteği olmamasından yakınıyor. Bugün, işe yarar ve yaramaz kağıtları, mektupları ve öteki yazıları düzenledim, herşey yerli yerinde, artık rahat ölebilirim. Çok kötüyüm: çarpıntı, kusma, kesik kesik nefes alma ve sırt ağrıları.

Oğlum Liova, kahya ile atı aramaya gitti. Her yeri aramışlar, bulamamışlar, geri döndüler. Liova, benim kıymetlim, üzgün duruşu ve zayıflığı beni kaygılandırıyor. Bununla birlikte, şu anda sakin görünüyor, buna seviniyorum.

5 ocak İyi değilim, sırtım ağrıyor, burnum kanıyor, ön dişlerimden biri ağrıyor ve tasalamıyorum, çıkarsa yerine yaptırmak gerek, o da hiç hoşuma gitmiyor. Bugün L. nin güncesini kopya ettim, odasını temizledim, eşya ve çamaşırlarını düzelttim, tamir etmek için, yırtık çoraplarını ayırdım, kısacası öğle yemeğine dek uğraştım. Biraz Vaneçka ile oynadım, L. ve Gay'ın oğlu, Buligin'lere gittiler, bize de Rayevski'lerin oğulları geldi. Ben oturup çorapları yamadım ve sıkıntı... ama, yenilerini alasıya kadar da gerekli, bu akşam, Saşa'yı döven Mişa'yı azarladım. Öylesine kızdım ki, herkesin önünde diz çöküp oturttum. Ağladı ve odasına kaçtı. Ona acıdım ve karşılıklı iyi ilişkilerimiz nedeniyle de yaptığıma pişman oldum. Neyse, olay çabuk kapandı. Maşa Kuzminski, bana Erdeli'nin bir mektubunu okudu. Onlarda da hep çekiştirme ve çelişki var. Zavallı gençler, tüm bu sıkıntılar boşuna ve gereksiz.

Sabahın biri ve ben uyuyamıyorum. L. bana karşı çok iyi, buna seviniyorum... Dikkat ediyorum, bu son günlerde çabuk kızıyor ve herkese kolayca öfkeleniyorum. Çünkü hastayım. Ölçülü davranmam gerek.

6 ocak Hep hastayım, başım ve sırtım ağrıyor, gece uyumadım. Yerimden hiç kalkmadan, L.nin çoraplarını tamir ettim. Spinoza'nın kitabını göndermişler ama okuyamıyorum, kafamın ve görüşümün daha net olmasını bekliyorum, çünkü gözlerimin önünde hep siyah noktalar uçuşuyor. Konuklar: Buligin ve Nikolas Gay. Serioya trenle geldi, neşeli ve nazik: onunla önemsiz şeylerden, Olsuviev'lerdeki konukluğundan ve biraz da işlerden söz ettik. Bu gece Nikolskoy'e gidiyor.

Andriuşa ve Mişa, danslı bir toplantı için köye gittiler, ama eğlendiklerini sanmıyorum. Köylü gençler çekinmişler ve oynamamışlar. Maşa ile hep başım dertte: tifüslü hastaları yoklamaya gidecek; hastalık geçmesinden korkuyorum, kendisine de söyledim. Hastalara bakmak iyi birşey, bu işi ben çok yaptım ama o, her konuda aşırı gidiyor. Bununla birlikte bugün ben onunla sakin ve tatlılıkla konuştum, birbi-

rimize karşı, onulmaz derecede yabancı olduğumuz için, çok üzgün ve merhametliyim... L., Kilise[1] hakkındaki makalesini, Gay, Buligin ve Liova'ya okudu. Makalenin bir bölümünü kopya ettim, başka bir bölümünü de okudum. Ama yazınsal olmayan, dinsel ve belli bir amaç güden bu tür makaleleri beğenemiyorum: bende birşeyleri yıkıyor, anlamsız bir korku uyandırıyor ve beni sıkıyor.

7 ocak Maşa'nın «Patateslerde gideceğim» (yani patatesler dikildiği zaman) diyerek, Biriukov ile ilkbaharda evleneceğini bana açıklamasıyla, sabahtan beri allak bullak oldum. Evleneceği zamanı bu sözlerle açıkladı. Bu sözü üzerine sesimi çıkarmadım ve düşüncemi ertesi gün açıkladım. Bugün Biriukov'un gönderdiği kitap parasını durdurdum ve Maşa'nın onunla evlenmesine karşı olduğumu ve artık bize gelmemesini, Maşa'ya da mektup göndermemesini, kendisine yazdım. Bu mektuptan L.ye bahsederken o da duydu ve öfkelenerek bana verdiği sözleri geri aldığını söyledi. Ben de ağlama derecesinde sinirlendim. Maşa, yaşayış biçiminde, gizli işler yapmasında ve B.ye beslediği düş ürünü aşkında da genellikle çekilmez bir çocuk.

Bu sabah Liova Pirogovo'ya, Tanya'da, parasını çaldırdığı Tula'ya gitti. Bu gece bize, kanaldan iki araba odun getirdiler. Sabahtan beri ben, L.nin güncesini kopya ettim, çocukları çalıştırdım, çorap tamir ettim artık dayanamıyorum: ne çekilmez uğraşı... Akşam, şu budala Çerkov'un gönderdiği iki öykü yüksek sesle okundu (can sıkıcı ve berbat) tatsız birşey. Nikolas Gay'ın oğlu, dün Buling'lerle gelmişti, gitmedi. Ne denli aydın, zeki ve iyi bir insan... Şakrak ve serinkanlı. Bugünkü yaşamını sürdürmeye başlamadan önce, çok acı çekmiş olmalı. Önceki yaşantısının iyi olduğunu hiç iddia etmedi, ama şimdi sakin ve «geriye dönüş olamayacağını» söylüyor. Doğru. Maşa Kuzminski, Erdeli'ye olan aşkı yüzünden tamamiyle kişiliğini yitirdi; tüm dünya, sanki onun gözünde yok oldu.

---

1 — «Tanrının cenneti içimizdedir» incelemesinin ilk üç bölümü.

Bugün, bu dünyadaki önemli olayların onda dokuzunun, nedeninin şu yada bu biçim bir aşk veya onun belirtisi olduğunu düşündüm. Ancak herkes onu özlemle karşılar, çünkü en gizli düşüncelerini ve gönüllerin tutkusunu gözler önüne sermek gerekirdi. Bu aşk belirtilerinden birçoğunu hemen sayabilirdim ama bu, beni çıplaklığın ürküttüğü gibi, korkutuyor. Anladığım kadarıyla, L.nin günceleri hiç bir aşkı içermiyor. Görünüşe göre, bu duyguyu hiç tanımıyor. Kışkırtıcı neden olacak, aşk hakkında açık seçik meramımı anlatamadım. Demek istiyorum ki, aşk bir insanın tüm benliğini sarmış ise, aşk o insanın herşeyinde etkisini gösterir: işlerinde, yaşantısında, başka kişilerle ilişkilerinde, yapıtında, ve herşeyi, öyle bir neşe ve enerjiye boğar ki, aşk sadece bir kişinin değil, onun yakınındakilerin de özendirici öğesi olur.

İşte bu nedenledir ki ben, Maşa Kuzminski'nin aşkını anlamıyorum. Canından bezmiş bir hali var. Uzun süredir hep böyle mi acaba?

8 ocak Sabahtan beri iş görmekten canım çıktı. Malikanenin işlerini düzene koydum. Tüm yapıtların yeni baskısının XIII cü cildinin provalarını gene Gay ile birlikte okudum. Sonra Mişa ve Andriuşa'ya iki saat müzik dersi verdim ve onlara ezgiler hazırladım. Yumurta ve tereyağının maliyet fiyatını hesapladım. Ovsiannikovo papazıyla aramızdaki arazi anlaşmazlığıyla ilgili, dava dilekçesinin müsvettesini hazırladım. Genel olarak şu anda herşey eksiksiz bir düzen içinde. Bu, benim ölümümün önsezisi olmasın sakın? XIII. cilt için Moskova'ya gitmem gerekirdi ama canım istemiyor. Herkes sağlıklı ve güven içinde olduğu halde, yüreğimin üzüntülü olması beni günaha sokuyor, oysa Tanrıya şükretmem gerek. L. yi pek görmedim, hep aşağıda[1], okuyup yazmakla uğraşıyor. Onu ancak, yemekte ve yatarken görüyorum. Sağlığı ve neşesi yerinde.

---

1 — Tolstoy'un çalışma odası, giriş katında, kitap raflarıyla ikiye bölünmüş, taş balkonlu büyük bir odaydı.

9 ocak Dokuzda kalktığım halde pek canlı değilim. Tembel tembel kopya ettim ve sadece Mişa'yı çalıştırdım. Andriuşa'ya dört elle piyano çaldırdım, biraz yazdım, sonra öğle yemeği ve daha sonra, Zasodinski'nin «Gürül gürül yanan sobanın yanında» öyküsünü okudum, oldukça güzel ve içtenlikli yazılmış, beni ağlatacak kadar duygulandırdı. Tanya ile Kreutzer Sonatını dört elle (kötü) çaldık. Ön çalışma yapmadan çalınması, gerçekten güç bir parça. Akşam Andriuşa'nın dişi ağrıdı, Vaneçka'yı kucağıma aldım, sesi kısılmıştı; çok sevimli ve tatlı bir çocuk, akıllı da, onu çok seviyor ve ölecek diye korkuyorum... Kardeşim Tanya ve bay Gay'a mektup yazdım. Uykum geldi. Belgeleri, planları ve parayı hazırladım, çünkü yarın, iş için Tula'ya gideceğim.

10 ocak Dokuzda kalktım, Tula'ya gitmedim; korkunç bir rüzgar var. Saşa'ya elbise kestim, biraz kopya yaptım. Çocuklarla, olumlu bir müzik dersi yaptım. Andriuşa'ya dinsel tören biçimlerini anlattım. Sanki kasıtlı olarak anlamıyor ve dinlemiyor, inatçı ve dalgın. Ben dersi öğretmek için uğraştığım oranda o, saygısız ve ilgisiz oluyor. Bu huyu, zavallı çocuğun başına dert olacak, beni çok üzüyor... Yemekten sonra, kızlar, annesinden gelen Erdeli'yi, Iazenki treninde karşıladılar. Akşam ise kendi aralarında tatlı tatlı konuştular. Soloviov'un, Fet ve lirik şiir konulu eleştirisini, yüksek sesle okuduk. Akıllıca yazılmış ama yetersiz. Daha sonra, L., Nikolas Gay ve Novikov satranç oynadılar. Novikov'un, satranç tahtasına bakmadan oynayışı bizi şaşırttı. L. neşeli, iyi ve canlı. Yazarlara ve özellikle en önemli gördükleri konuları açıklamalarına engel olan sansürü eleştirdiler. Ama ben söze karışarak, sansür edilen kitaplar dışında ve gerçekten artistik olan yapıtların —örneğin Savaş ve Barış— sansür edilmediğini söyledim. Sinirlenen L., bu yapıtları[1] bıraktığını açıkladı. Bir meydan okuma duygusunun etkisi altında olduğu belli oluyordu çünkü Kreutzer Sonatı yasaklanmıştı.

---

1 — Tolstoy mal, mülk ve telif haklarının 1881 den sonraki yayınlarının hak ve yönetimi için Sofiya Tolstoy'a 1884 tarihinde tam yetki vermişti.

12 ocak Dün Tula'ya gittim. Kuponları sattım, Grinevka arazisini elde etmek için gerekli olan dilekçeyi verdim, tescille ilgili parayı yatırdım ve özellikle Ovsioddikovo papazının karısıyla ortak arazimizin sınır tesbiti işiyle uğraşmaktan bitkin düştüm. Bucak mahkemesinden eyalet müdürlüğüne dört kez gidip geldim, çünkü her daire, yetkisi dışında olduğu bahanesiyle, başka yere gönderiyordu. Bir sonuç elde edemeden döndüm... Dün savcının odasında, avukatın gelmesini beklerken bunaldığım kadar sıkıldığı mı hiç sanmıyorum. İşlerle uğraşmak pek çok güç. «Ben hıristiyanım, ben işle uğraşamam, prensibime aykırıdır» demek daha kolay olacak. Bundan sonra, gerçek bir iş adamı angaje edeceğim çünkü tüm zamanımı, Tula'da koşuşturmakla harcayamam. Çok rüzgar, gerçek bir fırtına vardı, yorgunluktan canım çıktı. Davidov'lara uğradım, akıllı ve sevimli kızları Çelokayev oradaydı. Akşam evde, Mişa'nın isim günü vardı, beni yemeğe beklemişler. Vaneçka çok sevindi. Gece ateşi vardı ve öksürüyordu. Kalkmak istemedim ama dayanamadım, gidip kucağıma aldım, biraz sakinleşti. Sabah geç kalktım, bugün Tanya'nın isim günü[1] ama çocukları çalıştırdık. Pirogova'dan Liova ve Vera Tolstoy geldi, yemeğe de Vanya ve Petya Rayevski geldiler. Gerçekten küçük bir yortu havası vardı Çocuklarla oynadık, Vaneçka gün boyu kucağımdan inmedi; öksürük ve ateşi var ama neşesi yerinde. Sonra Nikolas Gay ile Kozlovka'ya gittiler ve dönüşte, Kreutzer Sonatının provalarını getirdiler. İş bitmek üzere ama bakalım ne olacak, yasaklayacaklar mı, o zaman ben ne yapacağım?

Ne çalışmak, ne de okumak için zamanım yok. Yarın provaları düzelteceğim ve çamaşır dikeceğim. Yüreğim yalnız ve boş.

13 aralık Vaneçka hasta, öğleye kadar kalkmadı, saat ikide ateşi 39.4 idi, akşam da öyle, gece hep öksürdü,

---

1 — Eski Rusya'da bir ermişin adını alan kişiler için, o ermişin yortu günü kişinin doğum gününden daha büyük önem taşır ve kutlanırdı.

nefes alamıyor ve ateşler içinde yanıyordu. Bu sabah da kulağı sancılandı. Üzücü ve yorucu bir durum. Vaneçka'yla uğraşmadığım zamanlarda, XIII. cildin ve Kreutzer Sonatı'nın provalarını düzelttim. Maşa Kuzminski de bana yardım etti. Vera Tolstoy gitti, onu kızlar uğurladılar. Isı, eksi 24° olduğu halde, L. ve Liova Kozlovka'ya gittiler. Dün akşam Vaneçka soluk alamıyordu, kusturucu bir ilaç var mı diye, Maşa'ya koştum. Uyuyordu, hemen kalktı, ilacı buldu, davranışları öylesine iyi yürekli ve içtenlikli idi ki, onu kucaklamaktan kendimi alamadım. Çok şaşırdı... Bugün hep onun yüzündeki iyiliği görüyor ve onu seviyorum. Bu coşkumu sürdürebilsem çok mutlu olacağım. Kendimi zorlayacağım.

14 ocak Veneçka'nın ateşi düştü, öksürüğü de azaldı. Liova Moskova'ya gitti. Klopski geldi, korkunç derecede antipatik ve o da bir tür silik. Bana gelen mektupları yanıtladım, biraz kopya yaptım. Andriuşa'ya dinsel tören, Mişa'ya, İnsanın Kutsal yemeği konularında ders verdim. Öğleden sonra, biraz Vaneçka ile Uğraştım, sonra da L. nin güncesini kopya ettim: 1854 yılına geldim. Kızlarla, giriş katında oturdum. Kafam hiç çalışmıyor.

15 ocak Arasıra gerçekten çok zor savaşmak gerekiyor... Bu sabah, çocuklar giriş katında çalışıyorlardı, Klopski denilen herif de oradaydı. Andriuşa'ya, bakın ne demiş: «Neden çalışıyorsunuz, neden böylece ruhunuzu yitiriyorsunuz? Babanız buna karşı değil mi?» Bizim kızlar onu çok beğenmişler ve bu sözlerinden ötürü «asil elini» sıkmaya hazır olduklarını bildirmişler... Oğlanlar bana koştular ve olanları anlattılar. Ben de onlara etkileyici bir biçimde, zihinsel çalışmanın, her zaman bizim derebeylik yaşantımızı, geçerli saydırdığını ve ya kafa çalışması yada köylü çalışması yapılmazsa, geriye sadece aylak kalacağını anlatmaya mecbur oldum. Nerede kaldı ki, sizin yetişmenizle, yalnız ben uğraşıyorum, eğer bir gün sizlerin yeteneksiz kişiler olduğunuz ortaya çıkarsa, bunun tüm ayıbı bana ait olur ve emeklerimin boşa gittiğine üzülürüm. dedim.

16 ocak İşler için Tula'ya gittim. Oradan oraya koşuşturdum, bir sürü kişiyle konuştum. İşler: Grinevko'nun satın alınması, papazın karısıyla arazi bölüşmesi, odun satışı, bu arada aşçı Piotr Vasilieviç'in pasaport uzatmasını yaptırdım. Rayevski'lere uğradım ve Zinoviev'lerde öğle yemeği yedim. Küçük kızları Manya, Vaneçka'ya benziyor. Kucağıma oturdu ve yanaklarımdan öptü. Eve dönerken, düşmanlarımı düşünerek hep dua ettim. Biriukov'a nazik bir mektup yazdım. Barış yoluyla anlaşmaya karar verdim ve papazın karısına bu yolda bir mektup yazdım. Bir Atın Öyküsü ve Polikuşka yapıtlarının, halk serisinde yayınlanmasını öneren, barones Ikskul'a da bir mektup yazdım. Birinci yapıt için red, ikinci için kabul dedim. Serioya'ya da yazarak, Grinevko mülkünün sahibi olduğunu belirten icra hükmü emrini de birlikte yolladım. Evde herkes sevinçli. Maşa'nın aracılığıyla, hapse mahkum olan köylülerin ailelerine, hileli ağaç kesimlerinde yardım etmeye karar verdim.

17 ocak Geç kalktım, tembellik. Dünkü mektuplar beni yordu. Liova'ya mektup yazdım, L. nin güncelerini kopya ettim, Kafkas defterini bitirdim. Andriuşa'ya dinsel tören öğrettim, ona ve Mişa'ya iki saat müzik dersi verdim. İyi ve verimli çalışmışlar. Yemekten sonra, gene kopya ettim ve Vaneçka ile uğraştım. Kulağı ağrıyor ve ağlıyordu. Yüksek sesle, oldukça sıkıcı, Fransızca bir roman okuduk. Öğle yemeğinde, gülmek için, öğretmenlerle hizmetçilerin, bir hafta süreyle yer değiştirmeleri önerildi. L. surat astı ve salonu terk etti. Nesi var diye onun arkasından gittim, bana: «Kutsal bir konuda aptalca bir konuşma... Hizmetçilerle sarıldığımız için, yeterince üzülmüyormuşum gibi, bir de onlarla ilgili şakalar yapılıyor, bu beni incitiyor, özellikle çocukların yanında...» diye yanıtladı. Onu yatıştırmaya uğraştım. Ve az önce, Strakov'u savunmak için, Novikov ile tartışırken gene sinirlendi.

18 ocak Rahatsızım, içten ve dıştan tüm karın kaslarım kasılıyor, biraz da ateşim var. Bugün, çocuk bakıcı-

sıyla aramızda kötü bir olay geçti. Dünden beri küstah, çocukla ilgilenmiyordu, bugün ise tepemi attırdı, çünkü ben de hastayım; ona, alnının damarı çatlamış birinin, bana saygısızlık yapmasına izin veremiyeceğimi söyledim, bana öyle korkunç küfürlerle karşılık verdi ki, eğer Vaneçka'ya aptalca bir zaafım olmasaydı, kadını hemen o anda kovardım. Ama birşeylerin olduğunu anlayan zavallı küçük, dadısının eteğine sokularak «Anne cici, anne cici...» diyordu. Keşke çocuklara benzeyebilseydik...

Mişa'yı çalıştırdım, kopya yaptım, birşey yemedim ama yatmadım. L. nin günceleri çok ilginç; Kırım ve Sivastopol savaşları dönemi. Defterin arasında, ikiye katlanmış ayrı bir kağıt, sefilliğin, sapıklığın ve edep kurallarını hiçe sayma saygısızlığının belirtisi olarak, beni çok şaşırttı. Kadının evlenmesi ve erkeğin sapıklığı, bu iki kavramı birbiriyle uzlaştırmak, benim havsalamın alacağı şey değil. Erkeğin serseri yaşantısından sonra, evlilik mutlu olmaz. Bizim, bizimki gibi bir evlilik yaşamı yaşamış olmamız, gerçekten çok şaşırtıcı... Bizim mutluluğumuza katkıda bulunan öğe, çocuksu bilgisizliğim ve kendi kendimi koruma duygumdur. Onun geçmişine gözlerimi kapadım ve kendimi korumak için, onun tüm güncelerini, bile bile okumaktan ve kendisine soru sormaktan çekinmedim. Böyle davranmasaydım, ikimiz de mahvolurduk. O, bu durumu da, bizi kurtaranın, benim dürüstlüğüm olduğunu da bilmiyor. Oysa gerçek bu, kuşkusuz. L. nin ahlak zayıflığı, cinsel yaşantısını anlatış biçimi ve önemsemez davranışı, sizi yavaş yavaş zehirler ve başka bir erkek tarafından, az da olsa, ilgi gören bir kadın için, tehlikeli bir etki yapabilirdi: «İşte sen böyleydin (derdi). Sen, geçmişin yüzünden beni lekeledin, ben de aynen sana karşılığını veriyorum.»

Onun güncelerinin okunması, bazı kadınlar üzerinde işte böyle bir etki yapardı.

19 ocak Gene hastayım, karnım ağrıyor ve sinirliyim. Güçlükle ve düş görür gibi, çocuklarla iki saat ders yaptım ve Kreutzer Sonatı'nın uzun provalarını düzelttim. Bu

işi ve çok çalışmayı nasıl da beceriyorum... Bu becerimi, böyle mekanik bir uğraşıdan çok, daha coşkulu ve daha değerli birşeye uygulama fırsatı bulsaydım ne iyi olurdu... Öyküler yazmayı, resim yapmayı becerebilseydim, ne kadar mutlu olurdum... Liova'dan güzel bir mektup aldım, ama aman Tanrım, öyle duyarlı ve karamsar ki... Bu çocukta yaşama zevki olmazsa, yaşantısında ve çalışmasında, ne bütünlük ne de uyum olamayacak, çok yazık...

L. nin eski günceleriyle, Kreutzer Sonatı arasında açık seçik bir bağ var. Ve ben bir rastlantı sonucu, örümcek ağına yakalanmış bir sinek, vızıldıyorum ve örümcek kanımı emiyor...

20 ocak Sağlığım iyiye gidiyor ama nezleyim. Mişa gribe yakalandı, Saşa ve Vanya iyiler; Erdeli geri geldi, annesi, üç yıl geçmeden Maşa Kuzminski ile evlenmesini uygun bulmamış. Maşa şaşkına döndü, sanırım oğlan da öyledir. Hepimiz ağladık, onlara acıyoruz ama bizim konuşma ve yakınmalarımız bir sonuç vermiyor. O, acınacak bir çocuk, zayıf.

Yemekten sonra çocuklar oynadı, kızlar ve ben yazdık. Önce Spinoza'yı okudum ama, Tanrıyı açıklaması beni tam anlamıyla doyurmuş ve düşüncelerimi yanıtlamış olmasına karşın, henüz ne derinliğine, ne de zevkine erişemedim. Fransızca bir romandan bir parça okudum. Kreutzer Sonatının son provalarını verdiler, birkez daha okudum (Tanrıya şükür, eskisi kadar aklım karışmadan) ve düzeltmeleri yaptım. L. nin uykusu iyi değil, yazamıyor da.

Bu sabah hava daha sıcaktı, eksi 1,5 idi, şimdi gene eksi 7° oldu.

23 ocak Üç gündür güncemi tutmuyorum. Önceki gün konuklar vardı: bayan Rayevski, Erdeli, yeğenim Behrs. Gün boş geçti ama ben aptalca hareketliydim. Dün L. yürüyerek Tula'ya gitti, hava iyiydi. Rayevski yaya olarak bize, karısını almaya gelmişti, L. de ondan özendi. Öğle yemeğini Zinoviev'lerde yemiş (kendisi yokmuş) ve akşam

da Rayevski'lere gitmiş. Novikov ile birlikte trenle döndüler. Serioya da Tula'daymış, o da bugün geldi. Birbirimize çok şey anlattık; o, Tanya ve ben işlerden, Maşa Kuzminski Erdeli olayından ve evlilik yaşantısından bol bol söz ettik. Benim migren ve nezlem devam ediyor. Evde herkes grip. Sağlık durumumun iyi olmaması yüzünden, onlarla ilgilenemiyorum.

25 ocak Sağlığım pek iyi değil ama erken kalktım ve Tula'ya gitmek için yola çıktım. Küçük köprünün yanında, gezintiden dönen neşeli L. ile karşılaştım. Ne zaman ve nerede olursa olsun ve hele ansızın onunla karşılaşmak hoşuma gidiyor. Tula'da bir sürü iş gördüm; odun parasını aldım, herşeye boyun eğerek papazla anlaşmaya vardım, bayan Rayevski ve Zinoviev'lere uğradım. Orada, Tula asalet mareşeli Arseniev ile karşılaştım.

Dikkat ediyorum, bir yıldır bana, yaşlı bir kadın gözüyle bakıyorlar. Bu durum alışmadığım birşey ama, bana fazla dokunmuyor. Sempati, hatta hayranlık gösterilmesinin bize bağlı olduğunu biliyorum ama, şu anda ben daha çok saygı ve incelik istiyorum.

Kreutzer Sonatını (provalarını) düzeltiyorum. Bu akşam düşündüm ve şu kanıya vardım: bir kadın, doğrudan doğruya yüreğiyle sever ve kendini, sevdiği adama seve seve verir, çünkü ona sağladığı zevki saptar. Olgun yaştaki bir kadın ise, geçmişe bir dönüş yapınca, adamın onu, sadece kendine gerekli olduğu zaman sevdiğini ve doyuma ulaşır ulaşmaz, sevecen davranıştan hemen, katı ve sert hatta hırçın bir tutuma geçiverdiğini görür ve anlar. O zaman, uzun süre bu duruma göz yummuş olan kadın, kendisi de aynı isteği duymaya başlayınca, o tatlı ve duygulu aşkı gider ve kocasınınkine benzer bir duruma gelir. Bazı dönemlerde bir istek duyar, kocasını ve doyuma ulaşmayı ister. Eğer bu sırada kocası onu sevmiyorsa, kadına yazık ve eğer seviyor ama kadının isteğini yerine getiremiyorsa, erkeğe yazık. Hiç beklenmeyen ve onaylanmayan, yaşlı çiftlerin boşanması ve aile dramlarının nedeni işte budur. Mutluluk ancak, ruh ve ira-

denin beden ve tutkulara üstünlük sağladığı durumlarda devam edebilir. Bu nedenledir ki, Kreutzer Sonatının, genç kadınla ilgili bölümleri yanlıştır. Bu ilk gençlik yaşlarında, kadının cinsel tutkusu yoktur, özellikle çocuk doğuruyor ve emziriyorsa, zira ancak iki yılda bir kez kadın olabilir. Tutku, otuz yaşlarına doğru uyanır.

Tula'dan saat altıya doğru döndüm ve yalnız yemek yedim. L. beni karşılamaya çıkmış ama buluşamadık, üzüldüm. Bu günlerde çok sevecen ve sevgi dolu görünüyor, ben eski günlerimi düşlüyorum ama, bu davranışının hep aynı nedenden kaynaklandığını anlamak zorundayım: nitekim, her zamanki canlılık ve istekleri yeniden uyandı...

Kreutzer Sonatı ve sonsözünün provaları üzerinde yoğun bir çalışma yaptım. Hesapları çıkarttım ve Moskova'yla ilgili herşeyi not ettim.

4 şubat Bu son günlerde, bir hayli zor sınavlar atlattım. 27 gecesi, işler için Moskova'ya gittim. Oradaki serüvenlerim pek de ilginç değildi. İlk gün öğle yemeğini Manonov'larda yedim, akşam Urusov, Tanya ve Liova'yla birlikte konsere gittik. Kreutzer sonatı çalındı. Ertesi sabah, Grinevka'yı tekrar satınalarak Moskova bankasına yedibinaltıyüz ruble yatırdım ve arazinin ipotek edilmesi için Asalet bankasına talimat verdim. Öğle yemeğini Fet'lerde yedim ve gereksiz konuşmalar yaptım. Aptalca, Lenin sevgi noksanlığından söz ettim. Akşam Dunayev geldi. Salı sabahı Kuzminski ile Maşa geldi, evle ilgili bilgiler aldım ve sevindim. Çarşamba günü Severtzev'lerle idik, Kosta amca da oradaydı, evlilik ve sevgiden söz edildi. Perşembe günü Diakov'lara gittim ve kendi evimde gibi rahat ve özentisiz bir hava vardı. İşlerimi bitirdim ve olumlu sonuçlar da aldım ama, beni tedirgin eden kişiler ve işler değil ama, durumuyla, karmaşık entellektüel yaşantısıyla, yazınsal girişimleri ve yaşama karşı neşesiz ve isteksiz tutumuyla Liova idi. Yazdığı Montekristo öyküsünü bana okudu; çok dokunaklı, hemen hemen çocuklar için yazılmış bir öykü. Nediela dergisine göndermiş ve mart sayısında yayınlamaya söz vermişler. Bunu bana,

kimseye açıklamamam gereken bir sır olarak söyledi. Ömrüm boyu yaşadığım ve L. den sonra yaşarsam da kaybolmayacak olan beni saran bu yazınsal entellektüel atmosferi düşündükçe çok seviniyorum, çünkü, oğlum sayesinde, yaşantımı iyi ve ilginç bir biçimde dolduran şeye gene ilgi gösterebileceğim. Oğlumu, kendi yaşantımı ve babasını hep bu nedenle seveceğim. Ama Tanrının ne göstereceği bilinir mi? Beni, başka bir olay da duygulandırdı: Iaznaya Poliana'ya dönünce, Mişa Stakoviç'i gördüm ve bana, umulmadık bir biçimde ve ilk kez, Tanya'ya karşı olan duygularını açıkladı: «Ben Tatiana Liovna'ya layık olmak için uzun süre uğraştım ama, o bana hiç umut vermedi.» dedi. Biz hep, Tanya'nın onu düşündüğünü sanıyorduk; bu olayı Tanya'ya anlattığım zaman onun çok heyecanlandığını gördüm. Stakoviç ile evlenirse ben çok mutlu olurum, çünkü, tanıdığım gençler arasında en çok onu beğeniyor ve seviyorum. Kern ve karısı, Rayevski'nin çocukları, Dunayev ve Almazov bize geldiler, hepimiz sevinçli idik ama, herkese neşe saçan Mişa Stakoviç idi. İki günlük tatilde, çocuklar kızak kaydılar ve oynadılar. Ben, arabacımızın annesi kör Evlanya'yı görmeye gittim. Ona oğlundan haber götürmemin, ona verdiği zevk beni mutlu etti. Ben yokken, Andriusa hiç ders çalışmamış, kızdım ve onu dışarı attım. Beni nasıl da üzüyor, Tanrım... L., pek canlı değil ama, atla Iazenki'ye gitti ve yemekten sonra da Chopin'den parçalar çaldı. Hiç kimsenin piyano çalışı beni L. ninki kadar etkilemiyor. Engin bir duyguya sahip ve seslerin akışını doğru ve tempolu çıkarıyor. Büyük bir yazınsal yapıt tasarladığını Tanya'ya söylemiş, Stakoviç'e de söyledi. Maşa aniden Progovo'ya gitmeye karar verdi ama bırakmadım çünkü hem sesi kısılmış hem de hava soğuk, eksi 15° Mişa Stakoviç'in, Tanya'yı kendisinden daha çok sevdiğini öğrenince, Maşa üzülmez mi acaba? Oysa, uzun süredir ona tam tersini söylüyorduk.

Tanya miss Lydia ile Tula'ya gidip fotoğraf çektirdi, çünkü Mişa onun bir resmini istemişti. Allak bullak olduğu bir gerçek ama bu da Tanrının yardımıyla.

6 şubat Saat onda kalktım. Düşümde, ölen yavrum Petya'yı gördüm: onu bana Maşa, parçalanmış bir durumda getirdi, Maşa kadar büyük ve ona benziyordu. Kavuştuğumuza ikimiz de seviniyorduk... Bütün gün onu, hastalandığı zaman yattığı yarı karanlık köşeyi görür gibi oldum. Maşa ve Andriuşa için ikişer çift pantalon biçip diktim ve akşam bitirdim. Sona, L. Schiller'in Don Carlos'unu okudu, ben örgü ördüm. Şu anda saat on, L. atla Kozlovka'ya, postaya bakmaya gitti. Kızlar da yatmaya gittiler ama, Stakoviç'in, duygularını açıklamasından beri, ikisi de heyecanlı, hatta mutsuz. Ben Paul Bourget'nin «Modern aşkın fizyolojisi»ni okuyorum. Daha yeni başladım ama, hoşuma gitmedi.

Vaneçka'yı görünce, L.nin hoşuna gitti ve bu akşam onunla oyalandı. Mişa ile ikisini, teker teker bir sepete koyup kapağını kapatıyor ve oda oda gezdiriyordu. Çocukların hepsiyle oyalanıyor ama hiç biriyle ilgilenmiyor.

7 şubat Tanya hasta, ateşi var ve her yeri ağrıyor. Mişa'nın da başı ağrıyor ama Andriuşa ve Mişa'yla çok ders yaptık. Liova'dan hiç haber yok, acaba hasta mı? Kız kardeşimden beklerken, Mariya Stakoviç'ten mektup aldım. L. ile Kozlovka'ya kadar bir yürüyüş yapmak istiyorum ama o, kasıtlı olarak atla gitmek istiyor. Gene suratı asık, yapmacıklı ve tatsız. Dün akşam, birşey demedim ama ona çok kızdım ve sabahın ikisine dek uyuyamadım. Önce, uzun süre aşağıda, tuvalette kaldı, o kadar çok kaldı ki hastalandı sandım. Yıkanmak, onun için bir olay... Tüm gücümü harcayarak, onun ruhsal yönünü görmeye çalışıyorum ve nazik olduğu zaman da, başarıyorum.

9 şubat Ayışığında Kozlovka'ya kızakla gezmeye gitme işini, dün akşam gerçekleştirebildim. L. ile gittik ama ne mektup ne de Liova'dan haber yoktu. Tanya iyileşiyor ama şimdi de sevgili Vaneçkam hasta. Ona bugün, bir bahriyeli giysisi diktim, iki saat ders verdim ve Bekitov'un broşürünü okudum: «İnsanların bugünkü ve gelecekteki besinleri »Tüm dünyayı kapsayacak bir otoburluk rejiminin uygulanacağını

haber veriyor, belki de haklı. Vaneçka öksürüyor ve beni kavgılandırıyor.

10 şubat Tanya'nın ateşi, yeniden 38.5, belirtisiz ve garip bir hastalık. Fazla üzülüyorum diyemem ama, ben hastalarıma acırım. Gece uyuyamadım, ben de iyi değilim. L. nin Sivastopol güncelerini kopya ettim, çok ilginç. Yün ördüm ve hastalarımın yanında oturdum. «Öteki evde», Maşa'nın bir okulu var: ne önemsiz şeyler... ve bizim çocukların hepsi oraya koşuyor[1] Tanya hasta olduğu için, Saşa da o eve gidiyor. Sanki sadece çocukların varmış gibi, Mişa yeni saatiyle çok öğünüyor. L. yi pek görmedim, Yine ilim ve sanat üzerine yazıyor. Kendisiyle ilgili, Open cuors'da çıkan bir makaleyi bugün bana gösterdi: söylediği gibi yaşamıyor deniyor ve servetini karısının alması, bu duruma örnek olarak gösteriliyor: «Biz, genel olarak erkeklerin ve özellikle Rusların, karılarına karşı nasıl davrandıklarını biliyoruz. Bu kadınların hiç iradeleri yok.» diyorlar. L. nin hoşuna gitmedi bu, beni ise ilgilendirmedi. Ben zaten hapı yutmuşum...

11 şubat Andriuşa da hastalandı. Vaneçka, gündüz iyiydi gece ateşi çıktı gene. Tanya çok daha iyi. Liova'dan kısa bir mektup aldım. Liovoçka'nın güncesinden, Sivastopol savaşı ile ilgili çok ilginç şeyler kopya ettim. Çalıştım ve çocukları çalıştırdım.

12 şubat Çocukların tümü hasta ve hepsinin derdi başka Maşa'nın karnı Tanya'nın midesi, Mişa'nın dişleri, Vaneçka'nın kulağı ağrıyor. Andriuşa'nın ateşi var ve kusuyor. Sadece Saşa sağlıklı ve neşeli. Bu akşam, güncelerini kopya ederken, L. birini aldı ve okumaya başladı. Güncelerini kopya etmemin, hoşuna gitmediğini, çok kez söyle-

---

1 — Iaznaya Poliana'da, Tanya'yla Maşa, malikanenin giriş kapısının yanındaki küçük taş binada, bir halk okulu açmışlardı, sonra ve Rus papazın ihbarı sonucu, büyük evin sol bölümüne taşımışlardı.

mişti, ama hen: «Böyle iğrenç bir yaşantı sürdürdüğün için, bu hoşnutsuzluğa katlan...» düşüncesindeydim. Ama bugün, farkında olmadan onu üzdüğümü ve bu nedenle güncelerini yok etmeyi bile düşündüğünü öne sürerek, olay çıkardı. Beni sitem ve azarlamalarla bunalttı ve kötü davranışlarım, pişmanlıklarım, bana hatırlatılsaydı, hoşuma gider miydi diye sordu ve daha neler söyledi... Ben de ona karşılık verdim ve, eğer üzülüyorsa, benim kendisine acımayacağımı ve eğer güncelerini yakmak istiyorsa yakabileceğini, yaptığım çalışmaya hiç önem vermediğimi, kimin kimi üzdüğüne gelince, son yapıtı Kreutzer Sonatı'yla beni, herkesin yanında küçük düşürdüğünü ve bu durumu düzeltmenin de zor olduğunu söyledim. Onun silahları daha sağlam ve daha emin... Korkunç çabalar sonucu yükseldiği basamakta ve tüm dünya karşısında ayakta, dimdik durmak isterdi ama geçmişiyle ilgili günceler, onu daha önce yaşadığı bataklığa itiyor ve onun canını sıkan da bu.

Bizim evlilik yaşantımızla Kreutzer Sonatı arasında, nasıl ve niçin bir benzerlik buldular bilemiyorum ama buldukları bir gerçek. Ve Çardan tutun da, L. nin kardeşine ve en iyi dostu Diakov'a kadar, herkes bana acıdı. Zaten, üçüncü kişileri aramanın ve onların kanısına göre sonuç çıkarmanın ne gereği var? Ben, bu öykünün beni hedef aldığını, doğrudan doğruya beni yaraladığını, beni herkesin gözünde alçalttığını ve karşılıklı sevgimizden arta kalanını da yok ettiğini, kendim hissettim. Ve bunların tümü, evlilik yaşantım süresince, kocama karşı beni suçlu duruma düşürecek bir davranışta bulunmadığım ve herhangi bir kişiye ne bir bakış, ne bir hareketle, böyle bir kanı uyandırmadığım halde... Yüreğimde, başka birisini sevme olasılığı bulunmuş da olsa, bende bir iç mücadele geçmiş de olsa, bu başka bir sorun, bu benim, işim, yüreğim, benim kutsal yerim, ben saf ve temiz kaldığıma göre, kimsenin ona dokunmaya, söz etmeye hakkı olamaz.

Kreutzer Sonatı'yla ilgili duygularımı, L. ye neden bugün açıkladım bilmiyorum. O yapıt yazılalı çok oldu. Ama er veya geç, duygularımı öğrenmesi gerekirdi; ben de, onun ba-

na «kendisini üzdüğümü» sitemle açıklamasından yararlanarak söyledim ve onun da beni ne denli üzdüğünü söyledim.

13 şubat Dün yüreğimi kıran konuşma, bugün bir barış anlaşmasıyla sonuçlandı. Evlilik yaşantımızı tam bir dostluk ve olabildiğince rahat bir biçimde sona erdirmeye çaba harcayacağız.

Çocukların hastalığı devam ediyor. Akşama kadar çocuklar ve bayan Annenkov ile oturdum ve çalıştım: Andriuşa'ya robdöşambr biçtim, çorapları yamadım ve bir baş yastığı diktim. Akşam L., Schiller'in Don Karlos'unu okuyup bitirdi. Ben Liova'dan, L. kontes Aleksandra Tolstov'dan mektup aldık, ikiside güzeldi. Tanya'nın, garip, biraz isterik bir görünümü var. Benim alışılagelmiş yaşantım — kaygılar, çocuklar ve hastalıklar — kafamı felce uğrattı ruhum da uykuda.

15 şubat L., güncelerini benim kopya etmemi, hemen hemen yasakladı, ben de bu duruma çok üzüldüm. Kopya etmekte olduğum günce defterinden çok az bir bölüm kaldı. Ondan habersiz de olsa, onu bitireceğim. Bu işin yapılması gerektiğinde çok önceden ve kesin karar verdim. Çocuklar iyileşti. Liova'dan telgraf aldım, yarın Grinevka'ya değil, iş için Moskova'ya gidecekmiş. Mişa Strakoviç'ten, iki genç subay olan Lomonosov ile Vadbolski arasındaki düellodan söz eden bir mektup aldım. Bu da öteki gibi «adam öldürme» demekte haklı. L. ye uygulanan sansür konusunda, hükümdarla görüşmem için, beni Petersburg'a çağırıyor. Gidip, Çar ile yapacağım konuşmaya çok umut bağlıyor. Eğer evim ve çocuklarım konusunda rahat olsaydım, eğer Kreutzer Sonatı'nı sevseydim ve eğer L. nin bundan sonraki yazınsal çalışmalarına inancım olsaydı, giderdim. Ama şu anda, o atılımı yapacak enerjiyi nereden almalı, akıllıca davranmama yardımcı olacak zeka etkinliğini, sadece benim kişiliğimin etkisiyle, görüş ve inançlarında oldukça dirençli olan bir hükümdarı kandıracak güç ve inancı nereden bulmalı? Yakın zamana kadar başkaları üzerindeki etkisini saptadığım bu kişisel güç ve etkinliğim yok artık.

L. atla, bizler de kızaklarla, postaya bakmak için Kozlovka'ya gittik. Pırıl pırıl, ayışıklı, yumuşak karlarla kaplı güzel bir yol ve sessizlik... Bizim orada, eksi 12° idi, kırlar daha da soğuk. Dönüşte, kent yaşamını düşündüm. Bu doğal güzellikler, bu engin kırlar ve köy yaşantımızın zevki olan bu eğlencelerden yoksun olarak nasıl yaşanabilir?

16 şubat Mişa Stakoviç'in mektubu aklımdan çıkmıyor ve beni rahatsız ediyor. Çünkü durmadan imparator ve imparatoriçeyi ve Petersburg yolculuğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. Burada, en önemli etken kendini beğenmişlik. Bu duyguya tutsak olmayıp, gitmeyeceğim. L., Maşa ile, Pirogovo'ya gidecekti ama vazgeçti; nedenini biliyorum, bana karşı takındığı tavırdan anlıyorum...

Gündüz, makinada dikiş diktim. Modern aşk psikolojisini okumaya devam ettim ve cinsel istekle ilgili aşk analizi, beni ilgilendirdi. Çocukları çalıştırdım. Maşa, Andriuşa ve Novikov, köy çocukları ve hizmetçi kadınlara «öteki evde» ders verdiler.

Maşa, solgun ve acınacak halde. Tanya, yıkılmış, kuşkulu ve ne beklediği belli değil.

17 şubat Liova'dan mektup aldım, hastalanmış. L. nin keyfi yerinde ama heyecanlı; arasıra Pirogov'a arasıra da Tula'ya gidiyor, arasıra etli çorba yemiyor, arasıra arpa kahvesi istiyor. Sağlığının yerinde oluşuna, sıkıldığı izlenimi veriyor. Onun heyecanı hoşuma gitmiyor ve beni korkutuyor. Hep yazamadığından yakınıyor. Maşa, öğretici olarak kurs yaptı ve yoruldu...

18 şubat Liova'dan kötü haber. Telgraf aldık, iki yıl önce olduğu gibi, doktor Liova'da sinir bozukluğu teşhis etmiş. Kendi yazdığı mektupta iyi olduğunu bildiriyor ama, Moskova'dan dönen Ilya, Iaznaya'da herkeste olan hastalığını, Liova'da da olduğunu söylüyor. İnşallah çabuk geçer. Tanya yarın onu görmeye gidecek, ben ise, gene o sınır

tesbiti işi için Yula'ya gidiyorum. Hiç hoşuma gitmiyor ve bıktım.

Arazi ve mülk konusunda, Ilya ile tatsız bir konuşma yaptık. Maşa eriyor ve beni kaygılandırıyor, ona çok acıyorum. Günler renksiz... huzursuz geçiyor. Din dersi verdim, pek iyi olmadı. Anna Gay'ın yardımıyla yatak örtülerinin kenarlarını işledim.

Şiddetli bir rüzgar var, uğultu korkutuyor.

19 şubat Tula'daydım. Dükkanlar, noter, papaz, sokak ve taşra yönetiminden başka birşey görmedim. Sınır tesbitiyle ilgili görüşmeler sonuç vermedi. Tanya, hasta olan kardeşiyle ilgilenmek için Moskova'ya gitti. Örgü ördüm, yemek yedim ve laf olsun diye oldukça saçma şeyler söyledim, ben aptalım. Rayevski, Gay'ın yaptığı tabloyu görmeye geldi. Sokakta, Davidov ile konuştum, ötekilerden farklı ve özellikle, sevimli bir kişi o.

20 şubat Yaşlı Gay'ı Kozlovka'ya götürdük. Tanya'dan mektup aldım, Liova'dan da, kurşun kalemle yazılmış bir mektup aldım. Bir de telgraf göndermiş, iyileşiyormuş. Ders yaparken, arasıra sinir krizi geçiren Mişa'yı merak ediyorum: ağlıyor, gülüyor ama çabuk geçiyor. Onları, gerçekten gereğinden fazla yormuyor muyuz?

Dün akşam L., iki Gay ve ben, evlilik ilişkileri ve karısı tarafından anlaşılmayan bir kocanın duyduğu üzüntü konusunda, acıklı bir tartışma yaptı. L.: «Acıma duygusunda yeni bir kavram doğuyor, bir çocuk doğar gibi, tüm ruhun değişmesidir bu, çektiğiniz acı için size sitem ediyorlar ama nedenini anlamak istemiyorlar.» dedi. Ben şöyle yanıtladım: «Kocaların belleğinden, kafasından çıkan bu çocuklar doğarken, biz kadınlar, doyurulması, eğitilmesi ve korunması gereken gerçek çocukları, gerçek sancılar çekerek doğuruyoruz. Bu nedenle, zaten güç ve karmaşık olan yaşantımızda, üzülmekten başka birşey yapamadığımız kocalarımızın ruhsal krizlerini sürekli olarak nasıl izleyebiliriz? Bununla beraber, eğer birbirimize, içimizden gelen (benimki kuşku-

suz) sitemler etmişsek, tek birşey içindir: olabildiğince ahenk içinde yaşayabilmek amacıyla, eski yaraları depreştirmemek içindir. Ne olursa olsun, kişiler (ve sadece sevilen bir koca değil) iyilikle konuşur ve davranırlarsa, daima sempatiyle karşılanırlar: (biraz zaman da gerektirse) başka türlü olamaz, yeter ki gerçekten iyi davransın.»

23 şubat Gorbunov ve bayan Annenkov bizdeler. Saşa hasta: ateş ve öksürük. Özellikle onun tedavisiyle uğraşıyorum, çünkü birşey olur diye korkuyorum. Bayan Annenkov, Moskova'da Tanya ve Liova'yı görmüş: iyileşmiş ama yolculuk yapmaktan korkuyormuş. Şair Polonski'den mektup ve bir şiirini aldık. Bu akşam L. bir çizme dikti. Ürpertiden yakınıyor. Dışarda fırtına var. Saşa ve Vaneçka ile müzik dersi yaptım, dikiş diktim ve suçlu düşüncelerle aklım karıştı. Çok tuhaf, bu düşünceler, ne kişiliğimi, ne yaşantımı, ne de ruhumu ilgilendirmiyor gibi, ama benim dışımda birşey bana ulaşamıyor (hiç bir zaman ulaşamadığı gibi) ve beni baştan çıkaramıyorlar.

Maşa bugün beni sevindirdi: dört elle, Don Juan serenadını çaldık ve bu melodi onu mutlu etti. Ama Andriuşa ile Maşa, benden birşeyler gizlemeye başladılar, bu durum beni çok tasalandırıyor. Borel, onları baştan çıkarmasa bari. Kim bilir? Benim için dünyanın en değerli şeyi saflık, kutsal saflık.

25 şubat Bayan Annenkov dahil, herkes L. ile Kozlovka'ya gitti. Petya Rayevski'nin yanlarında oluşu, Maşa'yı sevindirdi. Onun hoşuna gitmek, Maşa'yı büyüledi, gençlik kanı kaynıyor, buna seviniyorum.

Dün Liova'dan (oldukça karamsar) sağlığıyla ilgili bir mektup aldık. Ama Tanya'nın yazdığı mektup ise daha ferahlatıcı idi. Dün sabaha karşı dörtte, Vaneçka'nın öksürüğüyle uyandık, sanki uluyor gibiydi. Maşa ve ben hemen fırladık, sıcak Seltz suyu içirdik, terebentin kaynattık, başımıza bez örterek üçümüz buğu yaptık, rahat nefes almaya başladı ama ateşi 40° ve öksürüyor. Bu çabuk geçmez dedim... ama tam

yirmidört saat sonra hepsi geçti ve şimdi salonda şarkı söylüyor. Saşa da iyi, o da ayağa kalktı.

Çocuklara din dersi verdim ve Mişa'ya Tanrı kavramını anlattım. Özellikle kiliseyle ilgili, bir sürü çürütücü fikirlerle, çocuğun aklını karıştırmışlar ama, ben ona kendi anladığım gibi, Kilisenin gerçek anlamını açıklamaya çalıştım: inananların topluluğu, kutsal olan şeyin, imanın ve Tanrı düşüncesinin tapınağı olduğunu ve bir sürü dini ayin ve tören olmadığını anlattım. L. sakin, sağlıklı ve neşeli. İlişkilerimiz sade ve dostça ama yapmacık. Gene de kış başlangıcından daha iyi. Köyde, Olga Erşova'nın çok sevdiği ve çok sevimli olan yedi yaşındaki kızı öldü. L. oraya gitti, ben çok üzüldüm ve dayanıp gidemedim.

28 şubat Farkında olmadan, günler gelip geçti. Vaneçka cılız. Dikiş diktim, ders yaptım ve hastaydım. Bugün daha iyiyim. Dün akşam, Tanya, Liova ve Sonya Manenov geldiler. Liova zayıflamış ama hasta gibi değil, kendini fazla dinliyor ama aslında pek sağlıklı da değil. Tanya'nın keyfi yerinde görünüyor ve güzelleşmiş. Rayevski'lerin üç oğlu Kozlovka'dan geldiler, çocuklar onları karşılamaya gitmişlerdi. Don ve buz yolları bozdu, esen güney rüzgarı sıcaklığı artı ikiye çıkardı. L., Ivan Gorbunov'u Tula garına götürdü, orada Rayevski'leri görmüş. Keyfi yerinde ama ben onun yaşama sevincinde bencil, maddi ve bahara özgü bir belirti görüyorum. Uzun süredir, böyle sağlıklı ve çevik görünmüyordu. Ne yaptığını bilmiyorum çünkü çalışmasından söz etmeyi sevmiyor artık. Moskova'dan, XIII cü cilde el konulduğu haberi geldi. Bu işin nasıl sonuçlanacağını bilmiyorum ve daha bir karar da vermedim.

Bu akşam L., Nefedov'un «Jeftenin Kızı» öyküsünü, yüksek sesle okudu, kötü ve hiç eğlendirici değil. Yatacağım, üzgün ve güçsüzüm.

2 mart Dün günümüzü, Perhizin üçüncü hafta perşembesinin eğlence ve şenliği içinde geçirdik. Çocuklar, Rayevski'lerle, Iaznaya'ya üç km. uzaklıktaki bir orman evine

eğlenmeye gittiler. Yemekten sonra oyun oynadık. Vaneçka çok tatlıydı: her oyuna, ağırbaşlılıkla katılıyordu; tüm bu «büyükler» arasında (özellikle Rayevski'ler uzun boylu) o. solgun ve akıllı adam müsvettesi çok duygulandırıcıydı. Bugün Serioya, arkadaşı ve komşusu Tsurikov ve Ilya geldiler. Şu yada bu nedenle, Ilya benden para istemeyi hiç ihmal etmiyor ve benim de hiç hoşuma gitmiyor. Harcama konusunda çok düşüncesiz ve yaşantısını çok bolluk içinde düzenyor. L. üzgün, nedenini sordum «Çalışmam iyi gitmiyor» dedi, «Hangi konuda yazıyorsun?» dedim, «Şiddetten kaçınma üzerine»[1] dedi.

Ona hemen inanıyorum... İşte herkesin ve ilk başta kendisinin usandığı ve her yöne evirilip çevirilen bir konu. L. yazınsal bir çalışma yapmak istiyor ama işe koyulmakta güçlük çekiyor. Bu konuda ince eleyip sık dokumak pek işe yaramıyor. Gerçek sanat yaratıcılığı, dalga dalga fışkırınca, artık onu durduramayacak ve şiddetten kaçma geçerli olamayacak. Oysa, bu dalgayı engellemek elinde olmayacak ve gönlü onun hasretini çekiyorsa da, o dalga dalga akışı, kendi haline bırakmaya korkuyor. Serioya ve ben, Liova'ya durumunun iyi olmadığını söylediğimiz için üzüldü. Ben, ona acıdığım için onunla çok ilgilenmek istediğim halde, onu incittim...

Paul Bourget'nin «Modern Aşk Psikoloji»sini bitirdim, tabii Fransızcasını okudum. Fazla akıllıca yazılmış, usanç verdi, tüm olay aynı şey etrafında oluyor ve bu tür davranışlar, benim bilmediğim şeyler.

6 mart Serioya Nikolskoye'ye gitti, Maşa, hasta bir köylü kadını Tula'ya götürdü. Günlük yaşantı hükmünü sürdürüyor. Biz iki ihtiyarın, cumartesi ve pazar günü, dokuz çocuğumuzu, birlikte aynı masa başında toplanmış görmemiz çok zevkliydi. Öğle yemeğinden sonra, L. ile buluşup kü-

---

1 — Şiddetten kaçınma başlıklı bu makale, Rusya'da yasaklanan ve 1894 de Berlin'de Rusça basılacak olan «Tanrının cenneti bizim içimizdedir» yapıtının ilk denemesi oldu.

çüklerle oynamaya gittik. Her öğle yemeğinden sonra L. çocukları (Saşa, Vaneçka, Kuzka) boş bir sepetin içine koyup, evin içinde dolaştırıyor ve hangi odada olduklarını bilmelerini istiyor. Liova çok zayıf, bir deri bir kemik kalmış, bu durumuna çok üzülüyorum ama neşesi yerinde. Kuşkusuz, bu yaz bir kımız kürü yapması gerekecek. Yüksek sesle ve birlikte, bir Rus öyküsü okuduk: A. Smirnov'un «Alaca karanlığı». Ben ayrıca, Spinoza'yı okumaya devam ettim. Yahudi ulusuyla ilgili bölüm beni etkilemedi. «Törel» başlıklı bölüm bakalım nasıl olacak. Ben Soyut yani genel düşünceleri seviyorum ama düşüncenin, şu yada bu bölümlerinin analizini sevmiyorum.

Sabah çayında, L. nin övmeyi sürdürdüğü otoburluk, lüks ve besinlerden söz ettik. L. nin anlattığına göre, bir Alman gazetesinde yayınlanan bir otobur öğle yemeğinde ekmek ve kayısı öneriliyormuş. Kuşkusuz, böyle bir rejimi salık veren, Kreutzer Sonatında öğütlediği üzere, L. nin dürüstlüğe boyun eğdiği gibi, bu rejime uyar.

8 mart Nedelia dergisinin mart sayısını aldık. Liova'nın bir öyküsü var. İlk kez L. Livov imzasıyla bir yazısı basıldı. Liova'nın yazı yazması beni çok tedirgin ediyor, özellikle geleceği için: bu, raslantı sonucu bir olay mı, yoksa bir yazınsal kariyerin başlangıcı mı? Eğer bu, onun yaşamının uğraşı olursa çok iyi olur çünkü, yaşamaktan mutluluk duyardı. Sağlığı ve genel görünümü düzeliyor ama gene de çok zayıf.

Tula'da gene işlerle uğraştım: Grinevka'nın ipotek edilmesi, fabrikanın odun parası ödemesi, dadının parasının Devlet Bankasına yatırılması, siparişlerin satın alınması ve Zinoviev ve Davidov'lara uğramak. Bu uğraşılar benim hep zoruma gidiyor. Bir ziyaretin kısa sürmesi gerekir, yani bir saati geçmemeli, çünkü bir yabancının gelişi, iç ve aile yaşantısının düzenini bozuyor ve kimsenin gözünden kaçmayan bir angarya oluyor.

10 mart Kozlovka'dan gazete ve mektupları getirdikleri zaman, L. kahvaltı ediyordu, «Şimdiye dek XIII cü ciltten bir haber alamadım» dedim. «Bu XIII cü ciltteki yapıtları kapsayan tüm haklarımdan vazgeçtiğimi, gazetelerde yayınlamaya zorlanacağıma göre, neden canını sıkıyorsun?» yanıtını verdi. «Sadece çıkmasını bekle...» dedim, «Bu kendiliğinden olur» dedi. Sonra da çekip gitti, ben de kızdım çünkü, çocuklarım için gerekli olan ek bir parayı alma olasılığımı gene engel olmaya başladı. Bunun üzerine, onu incitecek biçimde konuşmaya karar verdim, gezintiye giderken ona laf attım: «Sen haklarından vazgeçtiğini yayınlayacaksın, ben de hemen, çocuklarıma düşen hak bölümünden, halkın yararlanmaması konusunda, senin anlayışlı ve dürüst davranacağını umduğumu, basına açıklayacağım.» Kabalık yapmağımı bana göstermek istedi ama beni incitmeden ve tatlılıkla. Ben sesimi çıkarmadım; sonra da «Eğer beni sevseydin, yeni yapıtlar üzerindeki haklardan vazgeçtiğini, yayın yoluyla açıklardın.» dedi ve gitti. Üzüldüm ve maddi çıkarlarımızın, birbirimizden uzaklaşmasıyla ölçüştürülünce, anlamsız olduğunu saptadım. Öğle yemeğinden sonra, onu üzdüğüm için özür diledim ve açıklama yapmayacağımı söyledim. Çünkü, onu üzmemek, benim için herşeyden önemliydi. İkimiz de ağladık. Yanımızda olan Vaneçka şaşırmış ve «Ne oluyor, ne oluyor» diye soruyordu. «Anne, babayı incitti ve sonra da barıştık» dedim. Çok sevindi ve «Oh» dedi.

M. de Vogué'nin, Kreutzer Sonatı'yla ilgili makalesini okudum, çok akıllıca kaleme alınmış ve değerli. Tolstoy'un, tüm kişisel ve yazınsal yaşamı yok eden, didikleyici bir analize ulaştığını ve buna benzer şeyler yazmış. L., Potapenko'nun «Generalin Kızı» öyküsünü, yüksek sesle okudu, ben de Sonya'nın yardımıyla, bir ceket biçip diktim.

L. yeni baştan «Şiddetten Kaçınma» ile uğraşmaya başladı. Kopya işini Maşa yapıyor. Bu tür ağır makaleler sanatçıya zorluk veriyor ama L. yazınsal çalışmasına, kendini zorlamadan devam ediyor.

11 mart Viaçeslav Behrs geldi, kardeşimi gördüğüm için mutluyum. Onun kişiliğinden annemi görüyor ve onun sevgisini anımsıyorum. Köylülerle ilgili bazı işleri görüşmek için, L. atla Tula'ya, Davidov ve Zinoviev'leri görmeye gitti. Ben günümü kardeşimle geçirdim.

12 mart Newyork Herald gazetesinin makale yazarı bir Amerikalı'yı kabul ettik. Nikiforov adında bir de silik geldi. Uzun uzun görüşmeler yapıldı... Moskova sansüründen öğrendiğime göre, XIII cü cilde, kesin olarak el konmuş. Girişimlerde bulunmak için Petersburg'a gideceğim. Bu habere çok üzüldüm. Olumlu sonuç alacağımı sanmıyorum, çünkü gücümü ve inancımı yitirdim. Belki Tanrı yardımcım olur. Kar, don ve rüzgar var, kızakla gitmek güç olacak.

13 mart Tula'daydım, iş adamlarıyla görüştüm, papazla aramızdaki taksim konusu bir türlü sonuçlanmadı. Bu akşam, L. nin güncesi hakkında bilgi gereksinmesi duyan Amerikalı'yla konuştum. Gerekli bilgiyi kendisine verdim ama çok çekinerek, çünkü deneyler bana çok şey öğretti. Kardeşim bu sabah erkenden gitti, çok yazık. Kontes Aleksandra Tolstoy'dan mektup aldım. Hükümdar, kadınları kabul etmiyormuş ama sekiz on gün içinde yanıt gelebilirmiş.

Moskova'ya gidiyorum, oniki cildi yayınlatacağım ve önüçüncünün gecikme nedenini açıklayacağım. Kimsede bir kıpırdanma, bir girişimde bulunma isteği yok. Ama bunu, benden başka kim yapabilir?

Hava soğuk ve rüzgarlı, kar yağdı, işte gene kızaklarla gireceğiz.

20 mart 15 ve 16 mart günlerini Moskova'da geçirdim. Liova'yla beraberdik. Montekristo öyküsünün, Rodnik dergisinin nisan sayısında yayınlanmasından çok mutlu. Ben de sevindim, yazma eğilimi hoşuma gidiyor. Yazarlık başlangıcındaki tutumu ve basımcılarla ilişkisi de sevindirici. XIII cü cildin, Petersburg'da yasaklandığını, Moskova'da

öğrendim. Halbuki Moskova'da, sadece Kreutzer Sonatı'na el konmuş. Petersburg'a gideceğim, Çarı görebilmek için tüm gücümü harcayacağım ve XIII cü cildi kişisel gücümle kurtarmaya çalışacağım. Pırıl pırıl ve tatlı Varya Nagornov'u, Iaznaya'ya getirdim; onun gelişine hepsi sevindi. Bugün gitti.

XIII cü cildin kaderi ve olumlu çözümlenmesinden başka düşündüğüm ve ilgilendiğim birşey yok. Hükümdar için konuşma ve mektuplar tasarlıyorum ve kabul edecek mi, ne zaman? diye Aleksandra Tolstoy'dan haber bekliyorum. L., zihinsel yönden uykuda olduğunu ve iyi yazamadığını öne sürüyor. Midesi ağrıyor ama diri.

21 mart Spinoza'yı okudum. İki usa vurma beni çok etkiledi. Bunlardan biri yetki ve yasalar: insanlara egemen olan yetkinin, şiddetle davranmaması ve bir ideal önererek onlar, çıkarlarının nerede olduğunu anlatmaya zorlaması ve bu ideallerin hem genel ve hem de kendi ön çıkarları olduğunu kabul ettirmesi gerekir. Öteki usa vurma doğaüstü olaylarla ilgili: bilgisiz kişiler (halk), Tanrının gücünü sadece doğa yasaları ve gerçeğe uygun olaylar dışında görürler, ama Onun gücünü, tüm doğada, tüm evrende asla görmezler. Ve Tanrıdan doğaüstü olaylar, mucizeler, diğer bir deyişle doğada olmayan birşey beklerler.

L., şaşılacak derecede sevimli, sevecen ve neşeli. Ama ne yazık ki bunlar hep, tek ve aynı nedenden... Kreutzer Sonatı'nı hayranlıkla okuyanlar, L. nin aşk yaşantısına bir göz atabilseydiler, onu neşeli ve iyi yürekli yapanın sadece aşk yaşantısı olduğunu anlarlar ve taptıkları kişiyi, çıkardıkları bu yüksek yerden hemen aşağı atarlar, ona değer vermezlerdi. Ama ben onu olduğu gibi seviyorum, normal, alışkanlıklarında zayıf, ve iyi. Hayvan olmamak gerek, ama ne pahasına olursa olsun, insanın kendinde bulunmayan gerçekleri de öğütlememesi gerek...

22 mart Akşama dek prova yaptım ve çocukların yazlık giysileriyle uğraştım. Öğle yemeğinden sonra, L. iskambil falı bakacağı yerde, karışık bir iplik çilesini yumak

yapıverdi ve çok sevindi. Sonya'ya mektup yazdım. Kendimi iyi hissetmiyorum, bitkinim.

23 mart İlk kez bugün ilkbaharın geldiğini anladım. Buzlar tümüyle çözülmedi ama gün batışı parlak, kuşlar ve fidanlar canlanmış, baharı müjdeliyorlar. Öğleden sonra, Andriuşa ve Saşa'ya, taş terastaki karları temizlettim. L. Tula'ya, Davidov'ları görmeye gitti ve akşam yedide geldi. Bu sabah salonda, o kahvaltı, ben iş yaparken bana dedi ki: «Bak ne keşfettim, ne aptalım: Ne zaman insan sağlıklı oluyor? Sağlığı yerinde ama çay verilmediği zaman, yani çaysız sağlıklı durum.»

(Büyük bir parça çukulata yiyordu, ona dedim ki «Bu çukulata zarar vermez vanilya değil, bu sağlıktır.» Bu bir cinas bir ündeş idi.)

Petersburg'dan daha bir haber yok, kararsızlık beni bitiriyor.

24 mart Bu sabah Liova ve Dunayev'in mektuplarını yanıtladım. Kontes Aleksandra Tolstoy'a da mektup yazdım. Beklemek beni çok üzüyor, yeni bir girişimde bulunmaya karar verdim. Liova'nın mektubu ayrıntılı ve uzun, bizimle ilişkilerini koparmamış ve açık yüreklilikle kendinden söz ediyor, hoşuma gitti. Sonra da yalnız kaldım ve Ruskiye Vedomosti'de ilginç bir makale okudum: «Schopenhauver'in, yazarlık mesleği üzerine düşünceleri». Yazarları üç bölüme ayırıyor: «Başka yapıtlardan doğrudan doğruya alıntı yapılan düşünceleri kopya edenler; yazmak için oturup, sadece yazmak istediklerini uyduranlar; üçüncüler ise, önce çok düşünüp, bir sürü kavram ve fikri topladıktan sonra yazanlar. Böyleleri çok az bulunur.» Çok ustaca bir söz.

Çocuklar orman evine pikniğe gittiler. Saat üçe doğru Davidov ile kızı ve küçük Buşman geldiler. Öğle yemeğinden sonra gezdik, inek ve domuzları gördük, harman yerinde kuru otların üstüne çıktık. Dönüşte Davidov ile dört elle piyano çaldık, oyun oynadık ve hepimiz keyifliydik. L. ile ilişkiler

dostça ve düzgün. Sağlığı yerinde, biraz gezdi ve makalesine devam etti. Nasıl bitirecek ve bundan nasıl kurtulacak?

27 mart Ayın 25 indi, Andriuşa ve Mişa ile Tula'ya, Gezginciler resim sergisini görmeye gittik. Tabloları ben çok severim ama bu sergide iyi tablo pek yoktu. Volkov ve Sikkin'in peyzajları nefisti. Sonra şekerci dükkanına ve okul araçları satan yere gittik, ondan sonra da Rayevski'lere uğradık. Sverbeev'lere yemeğe gidiyorlarmış, ben de katıldım, altı çocuk evde kaldı. Fazla bir konser biletleri olduğu için, Sverbeev'lerin sevimli kızı Liuba ile gittim, Ivan Rayevski de çocukları götürdü. Her zaman taşrada olduğu gibi, konser ve şiir resitali zayıftı ama ben sıkılmadım, sadece yoruldum, çocuklar ise çok hoşlandılar. Geceyi, ben Davidov'larda, çocuklar ise Rayevski'lerde geçirdik. Sabahleyin, çocuklar eve döndüler, ben işlerle uğraştım. Kiev sokağını geçerken Ilya ile karşılaştım ve birden şaşırdım. Satılık binek arabalarını görmek için, benimle gelmesini söyledim, gittik ama sıkıcı oldu. Oradan da ipotek senedini almak için notere uğradık ve birlikte eve döndük. Açık artırma ile satılacak bir mülkü almak için gelmiş ve benden 35.000 ruble istedi. Vermedim. Hava gergindi ama çabuk yatıştı. Yemekten sonra Tanya'nın odasına inip çocuklarla birlik olmak istemiştim, bu arada Ilya: «Size, kımız yapmanız için kısrak vermeyeceğim» dedi; ben öfkelendim ve «Ben kısrağı senden istemiyeceğim, doğrudan doğruya yöneticiye emir vereceğim» dedim. O da öfkelendi: «Yönetici benim» — «Evin efendisi de benim». Yorulduğum için mi, yoksa, para ve arazi konularıyla, Ilya beni sinirlendirdiği için mi bilmem ama çok kızdım ve bağırdım: «Şu haline bak... Bana gerekli olan kımız için bir kısrak vermiyorsun... Neden buraya geldin? Defol git, beni ne hale getirdin...» Kapıyı çarptım ve gittim. Üzgünüm, utanıyorum ve oğluma kızıyorum Kısacası tiksinç birşey bu.

Daha sonra, malları çocuklara paylaştırmak gerektiği konusunda, ilk kez ve ciddi olarak konuştuk, çünkü bu böyle sürüp gidemez. Bu karara sevindim ama, paylaşma işine ancak ad çekme koşuluyla kabul edebilirim. Görünüşe bakılır-

sa, Ilya buna yanaşmayacak çünkü, Grinevka ve Nikolskoye'yi elden çıkarmak istemiyor. Ben de savunmasız küçük çocukları zarara sokmak istemiyorum. Güçlük çıkaran da sadece Ilya, korkunç bir bencil ve çok aç gözlü. Belki de çoluk çocuk sahibi olduğu içindir. Öteki çocuklar çok saygılı ve herşeyi kabul edecekler. L. nin, Ilya'ya düşkünlüğü var, onun kusurlarını görmüyor. Şimdi gene Ilya'nın isteği yönünde davranmak istiyor ama ben, böyle bir davranışın, sonu gelmez üzüntülere yol açmasından korkuyorum. İyi ki, Grinevka benim üstümde. Ad çekmeyle taksimi kabul etmezlerse, ben de Grinevka ile Orsionnikovo'yu vermekten vazgeçerim. Ne olursa olsun, küçükleri zarara uğratmayacağım. Bu konuşmalarda, benim sırtımdaki yük L. ninkinin on katı, çünkü küçük çocuklarımı, büyüklere karşı korumak zorundayım. Tanya, Ilya'yı destekliyor buna da ayrıca üzülüyorum. Hiç istemiyorum ama, yarın Petersburg'a gideceğim, başarısızlığa uğrayacağım önsezisi var, korkuyorum. Hava daha sıcak ama rüzgar var, gündüz sıfırın altında 7° idi.

22 nisan Olay yönünden ilginç ve verimli olan bir aydır güncemi tutmadım. Ama hep böyle oluyor. Zamanım yoktu, sinirlerim gergindi ve bir sürü mektup yazmam gerekiyordu.

Bugün Paskalya'nın pazartesisi ve yaz havasının ikinci günü. İki günde tüm ağaçlar yeşillendi ve ilk kez sabah erkenden bülbül öttü. Petersburg'dan, yortunun pazar sabahı döndüm. Kutsal haftada, önce dinlendim, sonra hastalandım, çocuklarla birkaç ders yaptım ve gürültüsüz yaşantı ve ailemle birlik olmanın zevkini çıkardım. Sonra çocukların, özellikle Ilya'nın coşkuyla tartıştığı, arazi taksimi konusu gündeme geldi. Taksim işi şu sonuca bağlandı: Ilya, Grinevka'yı ve Nikolskoye'nin bir hissesini alıyor; bir hissesi Serioya'ya, üçüncü hisse de Tanya yada Maşa'ya düşüyor ama geri satınalma koşuluyla. Moskova'daki ev ile Samarada'ki Bobrov arazisi Liova'nın olacak. Tanya ve Maşa, Ovsionnikovo'ya sahip olacaklar ve 40.000 ruble para alacaklar. Andriuşa, Mişa ve Saşa Samara'daki araziden 2185 er hektar alacaklar.

Vaneçka'yla bana Iaznaya Poliana kalacak. Başlangıçta ben, taksimin ad çekmeyle yapılmasını istedim ama, L. ve çocuklar karşı koyunca vazgeçtim. Küçüklerin Samara'da toprak sahibi olmaları iyi oldu çünkü büyüdükleri zaman, o araziler değerlenmiş olacak ve üstelik o topraklarda çalma ve kırıp dökme de olmayacak çünkü bir kişi tarafından yönetiliyor. Iaznaya bana ve Vaneçka'ya verildiğine göre babaları da orada kalacak demektir, çünkü ben neredeysem L.N. de orada olacak, tabii Vaneçka'da[1].

Ilya üç gün kaldı, Serioya ve Liova daha buradalar. Serioya aileden çok koptu. Nikolskoye'den bıktı, Moskova asalet meclisi mareşalliğine gitmek istiyor. Yalnız olduğuna göre ona anlayış göstermek gerekmez mi? Liova, sınavlara hazırlanmak için Moskova'ya bugün gidiyor. Kendi zayıf ama morali düzgün. Montekristo öyküsü, nisan sayısında yayınlandı ama sadece 26 ruble vermişler. Mart sayısında yayınlanan Aşk öyküsü için ona 60 ruble ödemişlerdi. Son öyküyü L. çok beğendi. Kutsal hafta nedeniyle, Andriuşa ve Mişa'yı dua etmeleri için gönderdim ama duygusuzca, âdet yerine bulsun diye ve halkla birlikte yapmışlar. Hizmetçilerin ricası ile, cumartesi sabah ayini bizde yapıldı. L. evde değildi, ayin salonda yapıldığı için tedirgin olmadı mı diye kendisine sorduğumda «Hayır tedirgin olmadım» dedi.

Dün, kahvaltıdan sonra, çocuklarla yeni binek arabamıza binip, Zasika ormanına kuzu mantarı toplamaya gittik. Vaneçka ve Saşa ile birlikte dolaşıyor, miyop gözlerim mantarları göremiyor ama ormanı, baharda uyanan doğayı ve ormandaki kuytu köşeleri ve sessizliği sevdiğim için engin bir zevk duydum. Liova'yla Andriuşa balık tutmaya gittiler ama oltalarına balık bile vurmamış. Dün olduğu gibi, bugün de çocuklar evin önündeki çayırda koşuşup boğuştular. Dün akşam da köy çocuklarıyla oynadılar. Bizim çocuklar, köylü

---

1 — Hayatta olan kişiler arasındaki bağış anlaşması, 17 nisan 1891 tarihinde Tolstoy tarafından imzalandı ve taksim, 1892 temmuzunda gerçekleşti. Anlaşma metni Leon Tolstoy milli müzesinde saklanıyor.

çocuklarına, oyun arkadaşı gibi değil aynı düzeydeki çocuk gibi davrandılar: hoş değil, tuhaf ve yazık...

Dunayev geldi. L. biraz üzgün gibi, neyin var dedim, «Birşeyim yok, çalışmam iyi gitmiyor» dedi. Çok doğal çünkü çocukların dua etmesi, benim Petersburg yolculuğum, evdeki sabah ayini onun inancına uymuyor ve bu durum onu üzüyor. Bu durum karşısındaki benim davranışım ise biraz tuhaf. L. nin kendisi ve başkaları için belirttiği ahlak kurallarına içtenlikle sempati duyuyorum ama o kuralları kendi yaşantımda uygulama olanağını göremiyor ve anlayamıyorum Yarı yolda kalmak benim karakterime uymaz, sonuna kadar gitmek ise gücümü aşar. Çocuklar da dinsiz büyüyorlar. Çocukların da, halk gibi, bir inanca, Tanrıyla ilişkilerini oluşturan ve yönelten birşeye gereksinme duymaları kesinlikle gerekli. Bunun içindir ki bir Kilise var, ve çok yüce tinsel inançları olmayanlar Kiliseden ayrılmamalıdırlar, aksi halde kendilerini umut kırıcı bir boşlukta bulurlar.

Şimdi anılarımı toparlamam ve Tüm Yapıtların XIII cü cildinin yasaklanmasıyla ilgili olarak Petersburg'da yaptığım girişimleri ve 13 nisan 1891 de Hükümdarla yaptığım görüşmeyi bilinçli olarak anımsayıp yazmam gerek.

PETERSBURG YOLCULUĞUM

Iaznaya Poliana'dan 28-29 mart gecesi hareket ettim. Sabah Moskova'ya varınca, önce Liova'lara uğradım sonra da %5 lik kuponları %4 lüklerle değiştirmek için Devlet Bankasına gittim. Saat dörtte Nikolas garında idim. Rahat bir ikinci mevki kompartımanında, bilmem hangi ilçe meclisi mareşali olan bir önemsiz soylunun karısıyla, rahat bir yolculuk yaptım. Kuzminski'ler yeni kalkıyorlardı. Kardeşim Tanya'nın kocası Saşa, Baltık eyaletlerine teftişe gitmiş, kendisi giyiniyordu, Maşa ve çocuklar ayine gitmişler. Görüştüğümüze çok sevindik. Beni kendi yatak odasına yerleştirdi. Hemen çağırttığımız Mişa Stakoviç, Grandüşes Mari Nikoleyevna'nın kızı ve çarın yeğeni Helen Şeremetiev'in, çarla görüş-

memi sağladığını söyledi. Çara yazılan görüşme isteği yazısının müsvetesini de verdi.

Geldiğimin ertesi günü, L. nin yakını ve öneri ve fikirlerine çok önem verdiği Nikolas Strakovin'e gittim. Beni gördüşüne hem şaşırdı hem sevindi. Çar'a yazacağım mektup ve yapacağım görüşmeyi tartıştık. Mişa Stakoviç'in müsvettesini, benim gibi o da beğenmedi ve öğleden sonra beşte, bana kendi değişiğini yazdırdı. Ama o da hoşuma gitmedi ve iki örneğe bakarak üçüncü metni yazdım. Bu arada, kardeşim Viaçeslov geldi ve son düzeltmeyi yaptı. 31 martta işte şu mektup gönderildi:

Haşmetli İmparator

Kocam kont L.N. Tolstoy ile ilgili bir dilekçeyi Majestelerine, kendim sunmak üzere, Majestelerinden bir görüşme istemek cesaretimden ötürü beni bağışlayın. Majestelerinin iyilik sever ilgisi bana, eşimin eski yayınsal çalışmalarına dönmesini sağlayacak koşulları açıklamak ve onun çalışmasına yönelik bazı suçlamaların yanlış ve ağır olabileceğini, bu suçlamaların zaten sağlığını kaybeden ama yapıtlarıyla vatanının onuruna yararlı işler yapabilecek bir Rus yazarının son ruhsal gücünü yok ettiğini ortaya koymak olasılığını verecektir.

Haşmetli İmparatorun sadık ve saygılı uyruğu

Kontes Sofiya Tolstoy

31 mart Bu mektubu ulaştırma yöntemini bilmediğim için, kardeşim Tanya, posta yönetiminde önemli bir görevi olan ve yakın dostlarından Skalkoviski'ye telefon ederek danıştı. O da ertesi gün bir ulakla pusula göndererek mektubumun aynı günün akşamı, Gaşina sarayında bulunan hükümdara ulaştırılacağına söz verdi. Mektubun yanıtı bir nisanda geldi, ama aynı gün, Kırım'a gitmekte olan grandüşes Olga satılıcan ve kalp hastalığından, Harkov'da öldü. Oğlu grandük Mişel'in kontes Mehrenberg ile evlenmesine bağlanan bu ölüm (tören, ailesinin ve hükümdarın oluru alınmadan yapılmıştı) tüm Petersburg'un dilinden düşmedi. Töre ve törensel yönteme göre, dokuz gün süreyle sarayda hiçbir çalışma yapılmadı ve tüm hükümdar ailesi yas tutup inziva ya çekildi. Kuzminski'lerin dairesinin penceresinden, grandüşesin tabutunun geçişini seyttik. Hükümdar ve grandük Mişel, tabutun arkasında yürüyorlardı. Askeri birlikle papazların işbirliği (papazlar çok kalabalıktı) gözümden kaçmadı. Örneğin, dinsel ayin için Pentekot kilisesinin önünde durulduğu zaman, trampetler çalındı ve ıslık eşliğinde garip bir müzik duyuldu. Böyle birşeyi hiç görmemiştim ve hıristiyanlıkla ilgisi olmayan birşey vardı bunda... XIII cü cildin yayınlanması için izin alma konusunda daha iyi hazırlanma amacıyla, sansüre gitmeye ve Feoktistov'dan yasaklanma nedenlerini öğrenmeye karar verdim. Tanya'yla birlikte gittik. (annesinden gizli olarak, güzel karısım Moskova'ya kaçırdığı gençlik yıllarından tanıdığım) Feoktistov'a merhaba dedikten sonra, XIII cü cildin sansür ediliş nedenini sordum. Kuru ve mekanik bir hareketle bir dosya açtı ve tekdüze bir sesle şunları okudu: «Şaşama dair adlı kitap Saint Synode'un buyruğu ile, Kilise sansürünce yasaklanmıştır. Ne yapmamız gerek adındaki deneme ise, polis yönetimi tarafından yasaklanmıştır. Kreutzer Sonatı'na gelince, en yüce buyrukla yasaklanmıştır.»

Yaşama dair adlı kitaptan aldığım bölümlerin, daha önce Niedielia'da yayınlandığını ve sansürcülerin sesini çıkarmadığını, Ne Yapmamız Gerek'ten alınan bölümlerin XII ci ciltte yayınlanmasına kendisinin izin verdiğini ve sadece

Kreutzer Sonatı için Çar'dan izin almayı umduğumu anlatmaya çalıştım. Feoktistov, Yaşama dair ve Ne Yapmamız gerekir? yapıtlarının tilmüyle yayınlanmadığını öğrenince çok üzüldü. Bir sekreter çağırarak, metinleri tekrar gözden geçirmesini emretti ve bana iki gün içinde yanıt vereceğine söz verdi. Sansürcülerin, Leon Tolstoy gibi bir yazara karşı takındıkları tavır, ilgisiz ve dikkatsiz davranışları ve kitabın «içindekiler» bölümünü bile okumadan, yazarı ve beni üzdükleri için sitemde bulundum. Bir yanlışlık yaptığını anlamış göründü ve nitekim XIII cü cildi, 3 nisanda bana getirerek yayınlanmasına izin verilebileceğini söyledi.

Bugünlerde, Novoye Vremia gazetesinde, imparatorluk tiyatrolarında mevsim süresince oynanacak oyunların listesi yayınlanıyordu ve bu listede Leon Tolstoy'un Eğitimin Ürünleri adlı yapıtı da vardı. Bu oyunun sahneye konmasının yasaklandığını bildiğim için ve durumu anlamak amacıyla tiyatrolar komitesine gittim. Verilen bilginin doğru olduğu anlaşıldı, bunun üzerine, yazarla ilişki kurup olurunu aldınız mı dedim. Olumsuz yanıt alınca sinirlendim ve yazara karşı daha saygılı davranmalarını, bundan sonra da bu işler için bana baş vurmalarını söyledim. Ertesi gün bana, içinde bir sürü koşul bulunan bir kağıt getirdiler. Her tür yükümlülüğü üstlenmem gerekiyordu, örneğin: Kont Tolstoy'un oyunlarının özel tiyatrolarda oynatılmamasını garanti etmem, aksi halde 2000 ruble para cezası ödemem ve bunun gibi şeyler. Bu koşullar beni çok sinirlendirdi ve ertesi gün, tiyatrolar komitesine giderek hiçbir yükümlülük kabul edemiyeceğimi bildirdim. İsterlerse oyun oynanmasın ama o kağıdı asla imzalamam. Memur, bu durumu direktöre söylememi önerdi. Visevolojski'yi görmek istediğimi söyledim. Beni kabul etmek istemiyor gibiydi. «Çok şaşırtıcı davranışlarınız var» dedim, «hükümdarı görüyorum da, beni kabul etme zorunda olan müdürü göremiyorum». Kendine güvenli ve üst perdeden konuşmam onu şaşırttı ve bana birşeyler söylemek istedi ve beni patavatsızca karşılayarak, Pogojev adında birisini, bana yardımcısı olarak tanıttıktan sonra: «Kontes, bu piyesi bize vermek istemiyor musunuz?» dedi — «Sadece yerine getire-

miyeceğim zorunlukları reddediyorum.» — «Ama bu bir formaliteden ibaret...» — «Bazıları için, bu bir formaliteden ibaret olabilir, ama benim için bu bir namus sorunudur ve koşulları imzalamayacağım.» Bu arada Pegojev söze karıştı ve: «Eğer koşulları imzalamazsanız, gelirin % 10 u yerine %5 ini alabilirsiniz.» dedi. Ben birden parladım ve ona: «Satıcılar pazarında bulunduğumu sanmıyorum ve tüccarlarla pazarlık yapmaya alışkın değilim: para konularım bir kenara atmanızı rica ederim. O konular beni ilgilendirmez, kont ise hiç önem vermez. Oyuna gelince, onu size vermiyeceğim.» Sonra Visevolojski'ye dönerek: «Nasıl oluyor da sizin gibi, bizim dünyamızdan birisi, kont Tolstoy'un, vodvil yazarlarıyla aynı teraziye konulamıyacağını anlamıyorsunuz, ve biz hepimiz ve en başta, namuslu bir eş ve kadın olarak ben, bu düşünceleri hesaba katmak zorunda bırakılıyorum? Bunun içindir ki ben, bu piyesin hiçbir özel sahnede oynanmaması sorumluluğunu üstlenemiyorum... Bu komediden Leon Nikolayeviç'in sağladığı en önemli zevk yapıtın bugüne dek bir tek kopek kâr getirmemiş olmasıdır, oysa bu yükümlülük onu, hayırseverlik için sahneye koydurma haklarından yoksun edecek...» Çok sinirlenmiştim. Visevolojski, bazı koşulları çizmemi önerdi. Bunu bile kabul etmedim. Bir sonuca bağlamak için, piyesin %10 gelir karşılığı, hükümdarlık tiyatrolarında oynanmasına izin verdiğimi belirten özel bir mektup yazmamı önerdi. Onu yaptım.

Oğlum Serioya, bu piyesten gelecek paraları, imparatoriçe Mari'nin hayır işlerine vermemi tavsiye etti. Seve seve yaparım, ancak benim dokuz çocuğumun da paraya ihtiyacı var. Onu nereden bulmalı...

Boş zamanlarımdan yararlanarak, iki sergi gezdim: biri Gezgincilerin öteki, güzel sanatlar akademisinin. Moralim mi bozuktu, yoksa yorgunluktan mı bilmiyorum, bu sergiler beni fazla etkilemedi. Sonra kardeşim Tanya'yla alışveriş yaptım ve onun hısım ve konuklarıyla konuştum. Üç kez de kontes Aleksandra Tolstoy'u gördüm ve onunla, din, L., çocuklar ve benim aile içindeki durumum hakkında görüştük. Bana sürekli olarak sevgi ve sempati gösterdi. Tanıdıklar,

Duse adında ünlü bir İtalyan kadın oyuncuyu görmem için zorladılar ama sinirlerim bozuktu ve para harcamak ta istemiyordum. Beş saattan fazla uyumadım.

Nihayet 12 nisan cuma günü, hükümdar tarafından kabul edilmeyi beklemekten sabrım tükendi. Ev hasreti, kutsal haftanın yaklaşması, sinir sistemimin bozukluğu nedeniyle pazar günü eve dönmeye karar verdim. Giyindim ve hem yaptıkları için teşekkür etmek ve hem de artık bekleyemiyeceğimi bildirmek için, kontes Şeremetiev'e gittim. Yanında prenses Mechlembourg bulunduğu ve beni Sofiya Andreevna adında, kontes Aleksandra'nın kız kardeşi olan genç kız sandığı için kabul etmedi... Ben de Zosiya Stakoviçe gittim ve pazar günü döneceğimi, durumu tekrar çara bildirmesi için kontes Şeremetiev'e rica etmesini söyledim. Oradan iznini almak için kontes Aleksandra'ya uğradım. Akşam saat onbirde, tam yatacağım sırada Zosiya'nın bir pusulasını getirdiler, Zosiya kontes Şeremetiev aracılığıyla çarın yarın onbir buçukta, beni Aniçkov sarayına davet ettiğini bildiriyordu.

Bu duruma göre, yarın evime dönebileceğim düşüncesi beni sevindirdi. Hemen eşyalarımı topladım, iki pusula yazdım, bana bir araba ve uşak vermesi ricasıyla bayan Auverbach'a yolladım. Telaşlıydım, sabahın ikisinde yattım. Uyuyamadım ve hep çara söyleyeceklerimi tekrarladım durdum. Sabahleyin, sağa sola verilecek paralarla ilgili emirler verdim, Tanya'ya bagajlarımı hazırlamasını rica ettim ve hareket anını bekledim. Siyah bir yas elbisesi, siyan dantelli şapka giymiş ve bir tül peçe takmıştım. Onbire çeyrek kala yola çıktım. Aniçkov sarayının avlusuna girince, yüreğim çarpmaya başladı. Nöbetçiler kapı önünde beni silahlarıyla selamladılar, ben de başımı eğerek selamladım. Hole girince, oradaki görevliye kontes Tolstoy'un içeri alınması için buyruk alıp almadığını sordum. «Hayır» dedi; başka birine sordu ve aynı yanıt. Yüreğim ağzıma geldi. Bunun üzerine hükümdarlık ulağını çağırttılar, şatafatlı giysili, sırmalı yaldızlı ve üç köşeli şapka giymiş genç bir adam geldi. Ona da sundum: «Hükümdar kontes Tolstoy'u kabul buyruğu verdi

mi?» «Evet pek sayın kontes hazretleri... Buyurun giriniz... Hükümdar kiliseden döndü ve sizi bekliyor.» Çar, o gün ortodoks mezhebini kabul eden düşes Elizabet Federovna'nın vaftiz törenine gitmişti.

Ulak, çiğ yeşil bir halıyla kaplı merdivenleri dörder dörder çıktı Ben de kendisini izledim. Gücümü hesaba katmadan, ben de çabuk çıktım, ulak eğilip bana yol verdi ve beni tek başıma bir salonda bıraktı. Yüreğime o denli kan hücum etti ki oracıkta ölüyorum sandım. Çok kötü durumdaydım. Aklıma gelen ilk düşünce yapacağım işin yaşamımla ödenmeye değmeyeceği oldu. Biraz sonra beni çarın yanına götürmek için gelecek olan ulak benim ölümü bulurdu, yahut da bitek söz söyleyemezdim. Yüreğim öylesine hızlı çarpıyordu ki nefes almam, konuşmam yada yardım istemem olanaksızdı. Bir süre oturduktan sonra birisinden su istemeyi düşündüm ve beceremedim. Sonra çok koşturulan bir atı, dinlendirmek için gezindirdiklerini anımsadım, kanapeden kalktım ve yavaş yavaş yürümeye başladım. Ama hemen kendime gelemedim. Sakınımlı olarak ve gizlice korsemi gevşettim ve elimle göğsüme masaj yaptım. Çocuklarımı ve benim ölüm haberimi nasıl öğreneceklerini düşündüm... Bereket versin ki, benim geldiğimi bilmeyen çar, başka birini kabul ediyordu; kendime gelmem ve biraz rahatlamam için yeterince zaman kazandım. Kendimi toparladım ve derin nefes aldım, tam o sırada ulak geldi ve «Majeste Çar sayın Tolstoy kontesinin girmesini rica ediyor» dedi. Onu izledim, hükümdarın çalışma odasının kapısında gene selam verdi ve çekildi. Hükümdar beni, odanın kapısında karşıladı, bana elini uzattı, reverans yaptım ve hükümdar:

— Kontes, ben görüşme için sizi uzun süre beklettim, beni bağışlayın, olaylar nedeniyle daha erken olamadı.

— Beni kabul etmek lütfunda bulunduğunuz için, Majestelerine engin minnet duymaktayım...

O zaman bana kocamdan ve kesin olarak kendisinden ne istediğimden (sözlerini tam olarak anımsamıyorum) söz etmeye başladı. Bu kez sakin ve kesin konuştum :

— Majeste, son zamanlarda ben kocamda, eskiden olduğu

gibi yazınsal yapıtlar yaratma eğilimleri görmeye başladım. Geçenlerde bana : «Dini —felsefi uğraşılarımdan yeterince uzaklaştım, yazınsal yapıtlar meydana getirme yeteneğime gene sahip oldum ve kafamda, Savaş ve Barış biçim ve uzunluğunda bir yapıt olgunlaşmak üzere.» dedi. Bu arada ise ona karşı önyargı gittikçe büyüyor. Örneğin, XIII cü cilt. önce yasaklandı, şimdi yayınlanması olasılığı vardır deniliyor. Eğitim Ürünleri piyesi, yasaklanmıştı, şimdi ise hükümdarlık sahnelerinde oynanması için izin veriliyor. Kruetzer Sonatı yasaklandı...

Hükümdar sözümü kesti

— Evet ama öyle bir biçimde yazılmış ki kuşkusuz çocuklarınızın okumasına izin vermezdiniz.

— Ne yazık ki, dedim, bu öykünün şekli biraz fazla açık ve ileri gitmiş, ama dayandığı fikir ve görüş şöyle: ideal daima ulaşılamaz, ama eğer bu ideal salt dürüstlük ise, ancak evlilik yaşantısında namuslu olunabilir.

Anımsadığıma göre, çar benim, Leon Nikolayeviç'in yazınsal uğraşıya hazır olduğunu doğruladığımı duyduktan sonra, bana dedi ki: «Ah bu ne iyi olurdu. Nasıl da yazıyor... Nasıl da yazıyor...»

Kreutzer Sonatı'ndaki, benim anladığım ideal tarifini yaptıktan sonra şöyle devam ettim:

— Tüm yapıtlardaki Kreutzer Sonatı'na konulan yasak kaldırılsaydı, benim için ne büyük mutluluk olurdu. Bu Leon Nikolayeviç'e bir iyi yüreklilik bildirgesi kanıtı olur ve —kim bilir— çalışması konusunda, onu özendirir ve yüreklendirirdi

— Evet, diye yanıt verdi hükümdar, tüm yapıtlar baskısında, ona da izin verilebilirdi, herkes onu rahatlıkla satınalamaz ve fazla da yayınlanamazdı.

Konuşmanın hangi bölümünde, çarın Leon Nikolayeviç'in, kiliseden uzaklaşmasından duyduğu üzüntüyü iki kez dile getirdiğini bilemiyorum. Şunu da ekledi

— Daha şimdiden, halkın alt tabakasında, onu sakıncalı biçimde etkileyen yeterince inanç sapkınlığı doğmakta.

Bunun üzerine şöyle dedim

— Majestelerinin inanmalarını isterim ki, kocam düşüncelerini ne halk arasında, ne de başka bir yerde yaymayı hiç düşünmemiştir: köylülere tek kelime fısıldamadığı gibi, yazılarını dağıtmadığı şöyle dursun, dağıtıldığını öğrenince de üzülür. Bu yüzden, örneğin gencin birisi, kocamın çantasından bir yazısını çalmış, güncesinin bazı sayfalarını kopya etmiş ve iki yıl sonra taş basma ile çoğaltarak dağıtmış. (Novoselov'un adından ve «Kalın Sopa Nikolas» makalesini ne yaptığından söz etmeden konuşuyordum)

Çar buna çok şaştı ve hoşuna gitmediğini açıkça söyledi:

— Bu olur mu? Ne kötü. Kısacası iğrenç... Herkes güncesine istediğini yazabilir, ama bir elyazısını çalmak kötü bir davranış...

Hükümdar, ölçülü, tatlı ve hoş bir ses tonuyla konuşuyor. Tatlı ve iyilik dolu bir bakışı, edepli fakat iyi yürekli tebessümü var. Çok iri, daha doğrusu şişman, ama güçlü kuvvetli. Hemen hemen hiç saçı yok; şakakları arasındaki mesafe çok dar. Sesi ve konuşma biçimiyle, biraz Viladimir Çerkov'u andırıyor. Çar daha sonra, babalarının doktrinleri karşısında çocuklarının davranışı konusunda sorular sordu. Babalarının öğütlediği yüksek ahlak kurallarına, ancak saygıyla değerlendirebileceklerini ama benim onları, Kilise inancı içinde yetiştirmemin gerekli olduğuna inandığımı söyledim; dine bağlılık ayinimizi evimizde, köyde değil, Tula'da yaptığımızı çünkü (dinsel babalarımız olması gereken) papazlarımızın, hakkımızda yalan ihbarlarda bulunan birer casus haline getirildiğini söyledim.

— Bundan söz edildiğini duydum dedi. Daha sonra ona, büyük oğlumuzun yerel asalet meclisi başkanı olduğunu, ikinci oğlumun evli olup malikaneyi yönettiğini, üçüncünün üniversite öğrenimi yaptığını, ötekilerin ise evde olduklarını anlattım.

Görüşmemiz sırasında hükümdarın, — Acaba kocanız Kreutzer Sonatı'nda biraz değişiklik yapamaz mı? dediğini not etmeyi unuttum.

— Hayır, majesteleri, yapıtlarını asla değiştirip düzeltemez. Bu öyküye gelince, şimdi ondan hiç hoşlanmadığını ve onun

sözünün edilmesine dayanamadığını bana kendisini söyledi.
— Gregori ve Elizabet Çerkov'un oğlunu sık sık görüyor musunuz? Kocanızın aklını çelenlerden birisi odur dedi.

Bu soruya hazırlıklı olmadığım için bir an soğukkanlılığımı kaybettim. Sonra kendimi toparlayarak

— İki yıl var ki onu görmüyoruz. Hasta bir karısı var ve onu yalnız bırakamıyor. Kocamla Çerkov'un ortak düşünceleri konusuna gelince, başlangıçta o dindar değildi. Kocam, halk yazınının bir sürü, töre dışı ve saçma yapıtlarla dolu olduğunu Çerkov'a söyledi ve bu tür yapıtları ahlaklı ve öğretici bir biçime sokarak değiştirmesini önerdi. Bu amaçla, kocam da halk için birçok öykü yazdı ve milyonlarca nüsha dağıtıldıktan sonra, bugün onların zararlı ve Kiliseye uygun olmadıkları ileri sürülüyor ve yasaklanıyor. Bundan başka, bir sürü felsefi, bilimsel, tarihi ve öteki konularda yapıtlar da yayınlandı. Bu, bir hayli gelişen ama o da yasaklanmaktan kurtulamayan çok güzel bir yapıt.

Hükümdar, bu sözlere yanıt vermedi. Ben ise kararlı olarak :

— Majesteleri dedim, eğer kocam, benim yayınlatacağım yazınsal yapıtlar yaratmaya başlarsa, onların Majestelerinin kişisel kararına sunulmuş olmasını görmek, benim için çok büyük mutluluk olacaktır.

— Memnun olurum, incelemem için, yazdıklarını doğruca bana göndersin. Başka birşey konuşulup konuşulmadığını anımsamıyorum. Öyle sanıyorum ki hepsini not ettim, sadece şunu da eklediğini sanıyorum:

— Sakin olun, hepsi düzelecek. Çok memnun oldum.

Ayağa kalktı ve bana elini uzattı. Reverans yaptım ve dedim ki :

— İmparatoriçeye takdim edilmek fırsatını bulamadığım için çok üzgünüm, bana rahatsız olduklarını söylediler.

— Hayır, hayır imparatoriçe bugün iyi ve sizi kabul edecektir, haber verdirin.

Bu sözlerden sonra dışarı çıktım ama çalışma odasına bitişik bölüme açılan kapıdan geçerken, çar beni durdurdu ve:

— Daha bir süre Petersburg'da kalacak mısınız? dedi.

— Hayır Majesteleri, hemen bugün gideceğim.
— O kadar çabuk mu? Neden acaba?
— Çocuğumun biri hasta.
— Nesi var?
— Su çiçeği
— Tehlikeli birşey değil? Önemli olan üşütmemesi.
— Haklısınız Majesteleri, benim yokluğumda nezle olacağından korkuyorum, hava çok soğuk...
Çar, sevecenlikle elimi sıktı, ben bir reverans daha yapıp ayrıldım.

Gene, koyu kırmızı mobilyalı salona girdim. Salonun ortasına bir kadın heykeli, kenarlarda da çocuk heykelleri vardı. Kapı boşluğundaki iki ayna burasını büyük salondan ayırıyordu. Her yer çiçek ve yeşilliklerle bezenmişti. Öleceğim düşünerek seyrettiğim, o parlak kırmızı açelyaları hiç unutamayacağım. Pencereler, iki arabanın beklediği ve askerlerin gezindiği, taş döşeli ve iç sıkıcı avluya açılıyordu. Hükümdarın kabul salonu kapısında, halinden ve konuşmasından, yabancı olduğu anlaşılan bir uşak duruyordu. Öteki tarafta, milli üniformalı bir zenci vardı. Çalışma odasının kapısında da sanırım üç zenci vardı. Yaşlı uşağa, geldiğimi imparatoriçeye bildirmesini ve bunun çarın buyruğu olduğunu söyledim. Çariçe'nin, bir hanım ziyaretçisi olduğunu ve o çıkınca haber vereceğini belirtti.

Onbeş yirmi dakika bekledikten sonra, kadının çıktığını gördüm. Uşak bana, hükümdarın imparatoriçe'nin yanma girdiğini ve benim kendisi ile tanışmak istediğimi bildirdiğini söyledi. İçeri girdim. Nazik, hareketli ve zarif davranışlı imparatoriçe, beni karşladı. Çok güzel bir cildi var; kestane rengi saçları öyle özenle yapılmış ki, başına yapışmış gibiydi ama kısa da sayılmazdı. Gırtlaktan çıkan, güçlü ve şaşırtıcı bir sesi vardı. Bana elini uzattı ve eşi gibi, o da oturttu.
— Sizi daha önce bir kez görmüştüm değil mi? dedi.
— Birkaç yıl önce, Saint Nicolas enstitüsünde, Majestelerine tanıştırılmak şerefine ve mutluluğuna erişmiştim.
— Ah, evet kızınızla birlikte. Söyler misiniz, kendisinden izin alınmadan ve çalınarak, kontun elyazmalarının bastırıldığı

doğru mu? Ama iğrenç birşey bu, çok kötü, bu olamaz...
— Majeste, bu çok üzücü ve gerçek. Ama ne yapılabilir?
Daha sonra imparatoriçe, kaç çocuğum olduğunu ve ne yaptıklarını sordu. Ben de ona, oğlu grandük Georges'un sağlığına kavuşmasından duyduğum sevinci açıkladım. Çünkü biri hasta olan iki çocuğundan ayrılmasının güçlüğünü bildiğim için oha çok acımıştım. Çocuklarıyla ilgili bilgi verdikten sonra, imparatoriçe ayağa kalktı, elimi sıktı ve nazikçe:
— Sizi bir kez daha gördüğüme sevindim, dedi. Eğildim ve iznini aldım.

Auerbach'ların arabasıyla Kuzminski'lere döndüm ve o denli sevinçliydim ki dört katın merdivenlerini umursamadan koşa koşa çıktım.

Kardeşim Tanya, Zosiya, Manya ve Mişa Stakoviç, Erdeli ve çocuklar beni karşıladılar. Herşeyi anlatmam için beni zorladılar ve ilgiyle dinlediler. Biri Moskova'ya Liova'ya, öteki eve, iki telgraf çektim. Aynı gün saat üç trenine bindim, beni gardan uğurladılar. Benimle çok ilgilenen ve işlerime yardımcı olan kardeşim Tanya'dan ayrıldığıma üzüldüm.

Hükümdarla yaptığım görüşmede bazı şeyleri kaydetmeyi unuttum Çar, Leon'un halk üzerindeki etkileri konusunda sorular sorduktan sonra, onun tarafından «aklı çelinen» gençliğe anıştırmada bulundu. Ben, bu gençlerin tümünün kötü bir politik yola sürüklendiklerini, Tolstoy'un ise onları gerçeğe, kötülüğe karşı direnmemeye ve yakınlarını sevmeye yöneltiğini açıkladım. Onlar gerçeği göremiyorlarsa da, hiç değilse düzene karşı değiller dedim.

14 nisan pazar günü Moskova garında Liova, Diakov ve Dunayev tarafından karşılandım. Birlikte yemek yedik ve serüvenimi tekrar anlattım.

Neşeli bir yolculuktan sonra eve geldik. Bizi Tanya ve küçükler karşıladı. L. Çepij'e gitmiş, öngörülenden erken dönmüştüm. Eve kavuştuğum için mutluydum ama L., benim serüvenim ve çarla konuştuklarımdan hiç hoşnut olmadı. Yerine getiremiyeceğimiz yükümlülükler altına girdiğimizi öne sürdü; bunlar bizim canımızı sıkabilir ve bize üzüntü kay-

nağı olabilirmiş.

23 nisan Dün sabah erkenden ağaç fidanlarını diktim, Dunayev de bana yardım etti. Babacan bir adam olmasına rağmen ondan tiksiniyorum. Zinoviev'ler ailece yemeğe geldiler. Gezdik ve konuştuk.

Bu akşam, merhum prens Urusov'u düşündüm. (Yaz yaklaşınca onu hep anımsar ve onunla ilgili çağrışımlar yaparım) ve burada olmadığı, artık hiç buraya gelemiyeceğini düşleyerek çok üzüldüm. Yakınlarının yaşantısını doldurmayı onlara güven vermeyi öyle iyi bilirdi ki... Benim, mutlu olmaya hak kazandığımı, giriştiğim her işte başarıya ulaşacağımı, yaptığım herşeyin kusursuz olduğunu bana inandırarak ve sürekli olarak ilgilenerek beni öylesine şımartırdı ki... Bizimkiler ise sadece ilgisizlik, bencillik ve kıskançlıklarını belirtiyor ve beni hor görüyorlardı. Neden «Sizinkiler» hep sert davranırlar? Bu tür davranışların, karşılıklı ilişkileri ve tüm yaşantıyı berbat etmesi ne acı... Hava soğuk ve açık. Tanya, L. nin yattığını ve mumu söndürdüğünü söyledi.

24 nisan Zinoviev'in kızlarıyla Serioya bugün Tula'ya gittiler, onlara, Iazenki'ye kadar yoldaşlık yaptım. Saşa ve Vaneçka ile geri döndüm, yağmur başladı, rüzgar çıktı, çocuklar üşütecek diye korkuyorum. Yemek sakin geçti. Yemekten sonra L., Dunayev ile Tula'ya yürüyerek gitti. Kuzey rüzgarı çok sertti, gitmemesi için rica ettim ama tüm yaşantımızda, hele sağlığı söz konusu olunca ricalarıma hiç önem vermemiş ve inat etmiştir; şimdi de ince bir pardösü giyerek, Dunayev'le gitti. Çocuklarla gezintiye çıktığımda, yeni diktiğim ağaç fidanları yanında, köyden gelen bir inek sürüsünün otladığını gördüm. Fidanlara yazık olacak diye feryadı bastım ve Vasili'ye, ineklerin bizim araziye sokulmaması için emir verdim. L. köylüleri şımarttığı için, hep onlarla başım derde giriyor. Dönüşte, ben de başında bekleyerek Vaneçka'yı yıkattım. Sonra da L. nin güncelerini kopya ettim. Şimdi saat akşamın onu, rüzgar uğulduyor, bizimkiler için tasalanıyorum. L. ye bir kürklü palto yolladım. İşte şim-

di geldiler, hava öylesine soğuk ki, L. kürklü paltoya çok sevinmiş.

29 nisan Birkaç gündür yazamıyorum. Evvelki gün akşam, gene bir nefes darlığı krizi geçirdim, sanki boğazıma birşey tıkandı. Aynı anda yürek çarpıntısıyla birlikte beynime kan hücum etti. Hemen dadıya koşup «ölüyorum» dedim. Vaneçka'yı kucaklayıp, L. ye veda etmek için aşağı indim. Fizik yönden korkuyor ama ruhsal yönden korku duymuyordum. L. giriş katında değildi. Nefes alamadım, haç çıkardım ve ölümü bekledim. Daha sonra odama çıkarken yolda, hemen hardal lapası ve buğu aygıtı getirmelerini söyleyebildim. Yatıp buğu yaptıktan sonra biraz kendime gelebildim ama göğsüm sıkışıyor ve yaşamak için fazla zamanım kalmadığını düşünüyorum. Bitiğim çünkü fazla enerji harcayacak yaşta değilim.

Kreutzer Sonatı'nın, Tüm Yapıtlar içinde yayınlanması konusunda, çarın verdiği özel izni kendisine hatırlatması ricasıyla, iç işleri bakanına bir mektup yazdım. Liova'dan, çok üzücü bir mektup aldım. Sınavlara girmeyeceğini ve üniversiteyi bırakacağını yazıyor.

Ne işle uğraşacağına karar vermeden, üniversiteyi bırakmaması gerektiğini öğütlemek amacıyla, L. ile birlikte mektup yazdık. Bizi dinleyeceğini sanmıyorum. Nasıl isterse öyle yapsın ama biz ona daima destek olmak zorundayız. Tanya yarından sonra Moskova'ya gidecek. Burada herkes iyi, çocuklar çalışıyor. Sürekli yağmur ve soğuk. Üç gündür hastayım ve odamdan çıkmıyorum. Dışarıda çimenler ve ağaçların yaprakları yeşillendi bülbüller ötüyor.

30 nisan Gay'lar da gitti ve evde yanlız kaldık, ne güzel. Uzun süredir bugünkü gibi engin bir boşluk ortasında kaldığım düşüncesine kapıldığımı sanmıyorum. Düşüncem geniş, zihnim hür, herşeyi anlıyor ve sınırsız düşler tasarlayabiliyorum. Bu durumun tam tersi, hapisanedeymişim gibi sıkışıp kaldığım günler de var. P. Enfantin'in «Sonsuz yaşam, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek» yapıtını oku-

dum. Eski ama çok güzel. Nikiforov göndermiş, L atla Iazenki'ye gittiğinde postada bulmuş. Gençliğimi böyle bir yalnızlık içinde geçirmiş olmama yanıyorum. En önemsiz bir şeyin, örneğin çok pişmiş veya yeterince pişmemiş bir yemeğin önem taşıdığını, her üzüntünün abartıldığını, bir sürü iyi şeylerin, karşılaştırma olanaksızlığından, değerinin anlaşılamadığını anımsıyorum. Bize her gelen, özel bir çıkar peşinde koşuyor, günler beni ilgilendirmeden, beni hareketlendirmeden, uyuşuk ve tekdüze birbirini izliyordu. Hayır, ben yalnızlık için yaratılmamıştım ve bu durum benim tüm zihinsel gücümü baskı altına aldı.

1 mayıs Bu sabah Tanya Moskova'ya gitti. Ilya geldi ve arazi taksimi için Tula'ya gitti. Davidov ve prens Lvov öğle yemeğine geldiler. İkisi de çok hoşuma gidiyor, eğer sağlık durumum iyi olsaydı, gün çok güzel geçecekti.

L. nin güncesini kopya ettim ve «Sonsuz yaşam»ı okudum, çok güzel ve ilginç. Yemekten sonra gezinti yaptık ve ben iki saat piyano çaldım. Mendelsohn'un Sözsüz Romansını ve Beethoven'in bir sonatını çaldım ama sıkıldım çünkü iyi çalamıyorum. Aradabir, iyi çalmak için ders almam gerektiğini düşünüyorum. L. Davidov'u karşılamaya gitti. Hep geziniyor ve makalesini yazıyor. Çay saatinde, eğitimden söz edildi. Ben çocukları liseye göndermek istemiyorum ama başka bir çözüm de bulamıyorum; onları tek başıma eğitemem. L. ye gelince, herşeyi çok iyi düşünüyor ama bu konuda hiçbirşey yapmıyor. Hava sıcak, bana menekşe getirdiler. Bülbül ötüyor ama genel olarak neşeli bir bahar değil. Mantar yedik. Duygularının inceliği yönünden Davidov çok sempatik.

15 mayıs Gene bu sayfalara birşey yazmadım, gene bir sürü olay var. Ayın ikisi yahut üçünde, büyük kızları Mari ve Iren ile, prenses Urusov geldi. Onların gelişi bana, ölen prensi öyle acı bir şekilde anımsattı ki, bu üzücü duygudan kendimi kurtaramadım. Masada, ya yanımda, ya karşımda L. nin yanında onu hep görür gibi oluyor ve

ailesinin buraya gelişini beklediğimizde: «Kontes, onları seveceksiniz, benim mutsuz karımı seveceksiniz değil mi?» dediğini duyar gibi oluyordum. Mutsuz sözcüğünü yabancı aksanıyla söylerdi. Ben bu mutsuz kadını ve çocuklarını, özellikle babasına çok benzeyen ve Beethoven'in sonatını güzel çalan Mari'yi gerçekten seviyorum. Olağanüstü becerileri var. Üstelik, ikisi de açık yürekli ama çok uygar. Prenses, olumlu yönde çok değişmiş ve birçok konuda pişman olmuş ve kaderine boyun eğmiş durumda. Nedenini bilemiyorum ama, her seferinde (ve bu kez çok sakin ve ağırbaşlı bir tutumla) kocasının yalnız beni ve L. den de fazla sevdiğini, benim kendi aile ortamımda, ona aile mutluluğunu tattırdığımı ve kendi karısının ona göstermesi gereken anlayış, dostluk, sevgi ve kişiliğine ilgi gibi herşeyi vermiş olduğumu, bana tekrarlar. Kocasının beni bu biçimde sevdiğini düşünmekle yanıldığını, hiçbir zaman bana böyle birşey söylemediğini ve sadece iyi dost olduğumuzu söyledim. Bana şu yanıtı verdi: «Bunu size asla itiraf edemezdi, kendi kendine itiraf edemeyecek kadar da kontu çok seviyordu.»

Üç gün birlikte kaldık ve dostça ayrıldık. Onlar Kırım'a, ben de Mişa ve Andriuşa'nın sınavları için Moskova'ya gittim.

Sınav sonuçları iyi değildi. Bu durumu neye bağlayacağımı bilemiyorum? Çocukların yeteneksizliğine mi yoksa yeteneksiz öğretmenlere mi? Andriuşa üçüncü, Mişa ikinci sınıfa alınacaklar ama henüz kayıt kararı vermedim. Bu durum beni hem üzüyor hem de korkutuyor. Herşeyi Tanrıya bırakıyorum. Anudriuşa ile Mişa çok değişik karakterlere sahipler. Biri utangaç, sinirli ve çok dikkatli, öteki sakin, gevşe ve yaşantının tüm iyi şeylerinden yararlanmayı seviyor.

Onüçüncü cilt halâ sansürcülerde. Şu üç cümleye takılmışlar:

«...Eyfel kulesinden, zorunlu askerlik görevine kadar», «...Tüm Avrupa halkları, gençliğe öldürme sanatını öğrettiği zaman» ve «...Sarhoş kişiler tarafından yapılan ve düzenlenen şeyler...». Ama bunların tümü, Aleksiyev'in «Sarhoşluğa

dair» kitabının önsözü olarak daha önce bir makale şeklinde yayınlanmıştı. Bu durumla ilgili olarak Moskova sansürüne ve Petersburg'daki Feoktistov'a mektup yazdım. Ben yokken Iaznaya Polianaya, Kreutzer Sonatı'yla XIII cü cildin sonsözünün yayınlanmasına izin verildiğini bildiren bakan mektubu gelmiş. Bunu Moskova'da, basımevinden öğrendim. Herkese karşı ve herkesin aksine ve çardan izin almak gibi, başka kimsenin elde edemiyeceği bir başarıyı bir kadının, benim elde etmiş olmam, içten gelen bir duyguyla kendimi kutlamama engel olamadı. Bu durum hiç kuşkusuz, benim kişisel etkimin rolünün sonucuydu... Çarı (insan olarak) etkileyebileceğim esin bir tek kez gelse, sonuç elde edebileceğimi herkese söylüyordum. İşte esin geldi ve iyi yönden etkilenmeye yetenekli olan istek ve niyetini değiştirttim. Bu satırları okuyan birisi, benim öğündüğümü sanabilir, ama bu hem hata hem haksızlık olur.

XIII cilt bugünlerde baskıdan çıkacak. Yapıtın bir nüshasını, çok ilgilendiği ailemizin bir gurup fotoğrafını da ekleyerek, hükümdara sunmak istiyorum. Çünkü Çar da Çariçe de, çocuklarımız hakkında bana ayrıntılı sorular sordular.

İlkbahar tüm güzelliğiyle egemen, elma ağaçları çiçek açtı; çiçeklenmede çılgınca ve büyülü birşey var. Penceremi her açışımda, bu pembe beyaz çiçeklerin açık yeşil fon üzerinde ve havada uçuştuklarını görüyorum. Haca sıcak ve kuru, mügelerin baş döndürücü kokusu odaya doluyor.

Zavallı L. nin göz kapakları iltihaplanmış. Kırksekiz saattir, aşağıda, karanlıkta oturuyor. Bugün biraz daha iyi; dün Dr. Rudnev'e haber gönderdim, gözlerine kurşun ruhu kompresi yapmasını önermiş. L., Aleksin'e (bir silik) dinsel konuları içeren bir mektup gönderdi, mektubu Mişa yazıverdi. Bu mektupta, o denli güzel ve benim düşüncelerime uygun fikirler açıklamış ki, şaşırdım. Tanrıya teslim olduğumuz ve «Buyruğun yerine gelsin...» dediğimiz andan itibaren, ölümden sonraki yaşam ve ölümsüzlük konusu bizi tedirgin etmemeli. Bu buyruğa, bu iradeye gelince, onu bilemeyiz, öylesine güçlü ki bizi bunaltıyor.

Yarın Kuzminski'ler geliyor. Arada bir aile bağı da olsa,

bir yabancının aileye girişini, çocuklar aile mutluluğunun sona ermesi gibi görüyorlar ama ben kardeşim Tanya'yı öylesine seviyorum ki onun ailesinden hiç kimse beni rahatsız etmez ve onu tekrar göreceğim için çok mutluyum. Dün akşam Serioya, Tanya ve Liova gece saat ikiye kadar konuştular. Herhalde iyi şeylerden söz ettiler ki hepsi mutluydu. L. dün Tanya'ya, romanıyla ilgili bir yazı başlangıcı dikte ettirdi. Doğacak yapıtın ne olduğunu Tanya bana söylemedi, ben de ikisine de sormadım.

22 mayıs Gene hareketli bir hafta. Kuzminski'ler geldi. Maşa Kuzminski'nin nişanlısı Erdeli de geldi. Yaz yaşantısı başlıyor: aylak ve gürültücü çocuklar, tembellik, sıcak ve doğanın güzelliği. Karısıyla birlikte Fet geldi. Bize şiirlerini okudu, hep aşk. Yetmiş yaşında ama şiiri sayesinde canlı ve hareketli. Uygunsuz biçimde ve şaşırtıcı duygu ve düşünceler uyandırıyor bende. Uygunsuzsa ne yapayım, çünkü bu duygular hoş, sakıncasız ve soyut alanda kalıyor.

Gezintiye çıktık ama yağmur bastırınca birer ikişer eve döndük. Akşam kitap okuyacaktı ama aşk, sanat ve resim konulu tartışma uzadı. L., günlük yaşantıdaki cinsel istek ve nefi düşkünlüklerini yansıtan tablolar kadar insanı çileden çıkaran başka birşey olamaz dedi ve ekledi: örneğin bir kadına bakan keşiş, veya iri yarı bir kadınla atabinmiş bir Tatar, yada gelinine kötü gözle ve şehvetle bakan bir kaynata. Bunlar sosyal yaşantıda iğrenç şeyler olduğuna göre, bu alçaklıkları sonsuza dek bir tabloda seyretmek neden gerekli olsun? Ben L. nin düşüncelerine katılıyor ve güzelliği, doğayı veya yüce düşünceleri canlandıran resimleri seviyorum.

Bugün Ilya'nın doğum günü. Mülkünün ve ailesinin karışık ve saçma ortamında, hep kendinden kuşkulu, hep kaderinden şikayetçi, zavallı çocuk nasıl yaşıyor acaba? Arazi ve mal taksimi yüzünden, ilişkilerimizin bozulmuş olması beni üzüyor. Bu kırgınlıkların zamanla geçeceğini umuyorum. Davranışlarını karartan ve açıklığa kavuşturulsa dalavera ve hilecilik olarak nitelendirilebilecek anlaşılması güç bir yönü var Ilya'nın. Onu korkutan da bu ve beni de.

1 haziran Konukların üşüşmesi sürüyor. Bayan Annenkov'un, hukukçu ve mülk sahibi olan kocası geldi. Halk tabakasından ve garip bir adam ama iyi ve nazik olduğu söyleniyor. İlçelerinin sorgu yargıcı Nolinbov ile geldi; sıska, karamsar ve coşkulu bir idealist. Daha sonra Novoye Vremia'dan Suvorin geldi ve geceyi bizde geçirdi. Herşeyle ilgilenen ama utangaç bir kişi izlenimi bıraktı bende. L. nin, ayakta bir heykelini yapması için Parisli bir yahudi heykeltraşı göndermek için bizden izin istedi. Ben kabul ettim, L. ise alışkanlığı gereği sustu. Ama herhalde hoşlanacaktır. Dün akşam Samarin, general Bestujev ve Davidov geldiler. L., yürüyerek Tula'ya, mezbahada hayvan kesimini görmeye gitti ama, dün kesim olmadığı için mezbahayı görmekle yetinmiş. Davidov onu arabayla getirdi. Akşam Davidov ile gezinti yaptık, ilişkilerimiz gittikçe kolaylaşıyor, çok iyi bir insan. Samarin ve Bestujev'e, çarla yaptığım görüşmenin tümünü anlatmam gerekti. Bunun herkesi ilgilendirmesi bence anlamsız... Oysa, içimden geçenleri ve Petersburg yolculuğumun gerçek nedenini kimse bilmiyor. Gerçek neden Kreutzer Sonatı. Bu öykü bana gölge düşürdü. Bazıları, bu öykünün bizim yaşantımızdan alındığını sanıyor, bazıları da bana acıyor Hükümdar bile: «Onun zavallı karısına acıyorum.» dedi. Moskova'da Kostia amca, benim kurban olduğumu ve herkesin bu kanıyı paylaştığını söyledi. İşte bunun içindir ki, hiç de kurban durumunda olmadığımı göstermek ve herkese kendimden söz ettirmek istedim: bunu, nedenini bilmeden ve içgüdüsel olarak yaptım. Çarla yapacağım görüşmede başarılı olacağımı önceden biliyordum. İnsanları etkileme gücümü kaybetmemiştim ve esinlediğim sempati ve konuşma biçimimle onu etkiledim. Ama en önemli konu, bu öyküyü halka ulaştırmak. Bunu yapmam gerekiyor çünkü izni hükümdardan benim istediğimi herkes biliyor. Halbuki bu öykü benimle ve bizim evlilik ilişkilerimizle ilgli olsaydı, kuşkusuz yayınlanmasını istemezdim. Herkesin bunu düşünmesi ve anlaması gerek. Çarın, benim hakkımda gurur okşayıcı duygu ve düşüncelere sahip olduğu herkesin dilinde. Çar, konuşmamızın çok hoş ve ilginç olduğunu ve işleri-

nin çokluğu yüzünden, görüşme süresini biraz daha uzatamadığı için üzüldüğünü, kontes Şeremetiev'e söylemiş. Kontes Aleksandra Tolstoy, çar üzerinde çok olumlu bir etki yarattığını, bana mektupla bildirdi. Prenses Urusov'un anlattığına göre, Jukovski ona, çarın beni çok açık yürekli, yapmacıksız, sempatik ve halâ çok genç ve güzel bulduğunu söylemiş. Bunların tümü, benim kadınlık gururumu pekiştirmek için bir fırsat, bir Tanrı lütfu ve aynı zamanda, sosyal yönden beni yükselteceği yerde tam tersi, beni alçaltmaya uğraşan kocamdan öç alıyorum. Onun bana böyle davranmasının nedenini hiç bir zaman anlayamadım.

Sabahtan beri yağmur yağıyor, hava soğuk ve rüzgarlı, hepimiz eve kapanıp kaldık. Şimdi çocuklara, yaz sezonunun ilk müzik dersini vereceğim. Liova ve Maşa daha dönmediler, evde herşey yolunda. L. ile ilişkilerimiz rahat ve dostça. Çocuklar akıllı uslu oturuyorlar. Birkaç gün önce, kımız satıcıları geldi, geçen yıl gelenler değil ama ana ve iki oğlu, sessiz ve çok fakir insanlar. L., kımız istemediğini ve içmeyeceğini söyleyip duruyor ama bugünlerde sindirim bozukluğu var.

3 haziran Dün Berlinli bir Alman geldi. Tolstoy'u görmeye ve Alman yahudileri için, L.N. nin bazı makalelerinin, telif hakkı vermeden çevirisini yapma izni istemeye gelmiş. Adam aynı zamanda tüccar. Rusya'nın her yerinden yün alıyor. Sevimsiz ve dalkavuk, günümü berbat etti. Akşam, L., kardeşim Tanya ve ben soyut konulardan söz ettik. L., yapılması ve tamamlanması olanaksız eylemler olduğunu, bu nedenle hıristiyan din şehitlerinin bulunduğunu, bunların putlara kurban adayamadıklarını, bir hıristiyanın kilisedeki ayinde verilen hamursuz ekmeği yemek zorunda olduğunu ve buna benzer şeyler söyledi. Ben, genel olarak bu tür hatalı eylemlerin yapılmaması gerektiğini, ama bir yakınını kurtarmak yada ona iyilik yapmak söz konusu olduğu takdirde herşeyin yapılabileceğini söyledim. «Bir çocuk da öldürülebilir mi?» dedi. «Bu olanaksız dedim, çünkü ondan daha canice bir davranış olamaz ve gerekçesi ne olursa olsun böy-

le birşey yapılamaz, kötülüklerin en büyüğü budur.» Bu yanıtım onun hoşuna gitmedi ve öfkeli bir ses tonuyla bana çatmaya ve boğuk boğuk «Ah... Ah... Ah...» demeye başladı. Ben de çok sinirlendim ve hiç de hoş olmayan bir sürü acı ve dokunaklı sözler söyledim ve hatta, uzun süredir onun dostlarının kendisiyle konuşulamayacağına karar verdiklerini, kendisinin sadece vaaz vermeyi sevdiğini ve köpek havlamasına benzeyen bu kötü niyetli konuşmalarına yanıt verme yeteneğimi artık kaybettiğimi açıkladım. Sözlerim gerçekten çok insafsız ve acımasızdı ama çok kızmıştım.

Tula'ya gittim ve şu can sıkıcı tarla sınırlama işini, noterle görüştüm. Bayan Rayevski'ye uğradım, Davidov'larda yemek yedim. Akşam, vali Zivoniev, mühendis olan kardeşiyle bize geldi.

Bundan böyle, L. aşırı ve sınırsız söylevleri için iki temaya baş vuruyor: mirası çürütme ve otoburluk rejimi. Hiç sözünü etmediği ama yazdığını sandığım üçüncü tema ise Kilisenin inkarı. Akşama kadar çocuklar ata bindiler, bir yerlere gittiler. Onları pek göremiyor ve üzülüyorum. Hava soğuk, yaz olduğuna bin şahit gerek.

5 haziran Sıcak bir gün, ayışıklı bir gece. Uğraşılarımdan hoşnut değilim, tedirginim; yaptığım işlerde ciddilik göremiyorum. Bir şeyler yapmam gerek ama ne olduğunu bilemiyorum. Sabahleyin kardeşim Tanya'yla, Potapenko'nun «Generalin kızı» öyküsünü okuduk, L. nin hoşuna gitti. Yemekten sonra, genç Kuzminski'leri çok ilgilendiren, bir Rusya gezisi yapmayı tartıştık. Ben de onayladım çünkü pek bir yer görmedim. Ama kardeşim Tanya öfkeyle bu öneriye karşı çıktı ve: «Onlara huzur batıyor, iyi yaşam onların başını döndürdü.» dedi. Sonra, gençler Zinoviev'lere, ben de L. ile kasabaya kunduracıya ve bir hastayı yoklamaya gittim Arasıra, L. ile birlikte olmayı, onunla biraz konuşmayı öyle çok istiyorum ki, ama bugünlerde olanak dışı bu. Çünkü o hep sert idi ama şimdi, örneğin bu akşam olduğu gibi, sürekli olarak sert. Çocukların gezisinden söz ettik. O, çocukların geziye gitme isteğinin kötü eğitilmelerinden kay-

naklandığını kanıtlamak istedi ve bu durum, çocukların eğitimde kimin suçlu olduğu tartışmasına neden oldu. Ben, sorumluluğun, eğitime başlama biçimi ve tüm ailenin yöneltiliş şeklinden kaynaklandığını belirttim. Bana, kendisinin oniki yıl önce değiştiğini ve benim de değişerek, çocukları yeni inançlara göre eğitip yetiştirmem gerektiğini söyledi. Ben de: «Onu tek başıma ne bilebilir ne de yapabilirdim» dedim ve kendisinin de bu konuda çok konuştuğunu ve yıllardan beri yazdığını, ama çocuklarını eğitmek şöyle dursun, arasıra onların varlığını bile unuttuğunu söyledim. Ama bu tartışma iyi sonuçlandı ve dost olarak ayrıldık. Liova ve Andriuşa, atla Pirogovo'ya gittiler. Kreutzer Sonatı'nın bir defterinin daha provalarını düzelttim. Saat sabahın ikisi oldu.

6 haziran Küçükler, dadı ve Lidya ile Tula'ya gittik. Lidya'nın pasaport işi vardı. Çocukların fotoğrafını çektirdim. Sınır işleri ile uğraştım. Arazi sınırlandırması ilke olarak da, uygulamada da zor ve zahmetli bir iş.

Akşam kızlarla ilk kez banyo yaptık. Liova ve Andriuşa, Pirogovo'dan gece onbirde döndüler. Gündüzler sıcak, geceler serin. Ölümü çok düşündüm ve onu gözümde açık seçik canlandırdım. Bugün lise öğrenimini bitiren ve çok mutlu olan Petya Rayevski geldi.

7 haziran Mişa Kuzminski hasta, galiba difteri. Yüreğimin üstünde bir ağırlık var; hem o, hem de öteki çocuklar için çok endişeliyim. Kardeşim Tanya, bir tehlike olasılığını aklına getirmek istemiyor ama ben veremiyorum. Çocuğa birşey olursa, hazırlıklı olmadığı için Tanya aşırı bir umutsuzluğa düşer. Dr. Rudniyev'e haber gönderdim.

L. Tula'ya gitti. Siliklerinden biri olan ve hiç tanımadığım Dutçenko adındaki kişinin, nikahsız karısı ile ilgili haber almaya gitti. Kadın, sürgün cezasını çektiği kentten, konaklaya konaklaya ve öteki tutuklularla birlikte Tver'e gidiyormuş. Yol masrafını kendisi verseymiş, tek başına gidebilirmiş ama kabul etmeyip toplu halde gitmek istemiş. Peki neden? Sahte kahramanlık mı? Fikirlerini yaymak için mi?

İnanç mı? Kendisini görmediğim için kesin karar veremiyorum. Kadın Tula'da yokmuş, L. de onu görmeden görevini yerine getirdiği için memnun oldu. Bu arada sığır mezbahasını da görmüş. Gördüğü korkunç manzarayı bize de heyecanla anlattı: kesime getirilen öküzler korkuyorlarmış ve başlarının derilerini yüzmeye başlandığında, hayvanlar daha ölmemiş oluyor ve debeleniyorlarmış. Bu gerçekten korkunç ama her ölüm korkunç...

L. nin kız kardeşi Mariya geldi. Sadece manastırlardan, papazlardan, bilmem hangi küçük ikonun mucizelerinden ve monistlerden söz ediyor, ama iyi yemek yemeyi, sinirlenmeyi biliyor ve kimseyi de sevmiyordu. Vaneçka'nın saçlarını kestim ve keserken de makasla başını kanattım. Çok ağladı, «anneyi bağışlamak gerek, isteyerek yapmadı» dedim. Susmadı, «hadi bana vur» dedim. Elimi tuttu, hem ağladı hem de içtenlikle öptü. Ne tatlı çocuk, ölecek diye korkuyorum.

9 haziran Paskalya'dan sonraki yortu. Açık, sıcak ve hoş bir yaz günü ve aynı zamanda, ayışıklı ve ılık bir gece. Alışılmış ve olagelen bu doğa şenliği kaç yıldan beri tekrarlanıyor. Sabahleyin, görümcem Mariya, öğretmen, mürebbiye ve çocuklar ayine gittiler. Dönüşte bahçede çay içip konuştular. Benim Tanya, eşler arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusunda ateşli bir konuşma yapıyordu. Sonra dağıldık, bir bölümümüz yazmaya, ötekiler de banyo yapmaya gitti. Maşa Kuzminski, biraz evvel gelen nişanlısı Erdeli ile gitti. Nazik ve sevimli bir çocuk ama çocuk. Ne tuhaf, yirmi yaşında olmasına karşın küçük bir çocuk gibi. Biraz okuyup dinlendikten sonra Vaneçka ve küçük Mitiya'yı odama çağırıp onlara masal anlattım; zihinlerinin geliştirilmesi gerek. Biraz sonra, şarkı söyleyerek yaklaşan köylü kadınlarını farkettik, süslenip püslenip, çiçeklerden taç yapmak için giden bu kadınları, Çepiç'e kadar izledik. Yaptıkları çiçek taçları suya atıp dönme törenlerinde, ben hep melankolik ve duygulandırıcı birşey bulurum. Otuz yıldır yaşadığım Iaznaya'da bu hep böyle olur. Neredeyse üç kuşak gözlerimin önünde büyüyüp yetişti ve her yıl onları

böyle toplu görüyorum. Kendileriyle yıllarca birlikte yaşadığım ve çok az şey yapabildiğim bu insanlara karşı içimden bir sevecenlik, bir sevgi geldi şimdi.

Yemek neşeli geçti, herkes memnundu, çünkü toplanmıştık. Mariya ve kızı Lenoçka'nın (Tolstoy'ların aile bireyi) bizde oluşuna sevindik, hele Serioya'nın da gelişi beni mutlu etti. Ilya dün geldi ve akşam, taksim tartışmalarına başladık. Bu konuda henüz bir sonuç alamadık ve nasıl çözümleyeceğimizi de bilmiyoruz. Arasıra bir kısmı, arasıra ötekiler, ya şundan korkuyor yada bunu beğenmiyor. Ben üzülüyorum, L. ise bu işleri umursamıyor ve konu edilmesini istemiyor, ve de şaşılacak derecede ilgisiz. Dün ve bugün kendisine ayakkabı yaptık. Bu sabah makalesini yazdı[1]. Beslenmesi çok kötü süt ve yumurta yemiyor, kımızını içmiyor, midesini ekmek, mantar çorbası ve yulaf yada hindiba kahvesiyle şişiriyor. Toprağı sabanla sürdüreceği yerde, bir bel aldı ve kendisi belleyip buğday ekmek istiyor. Bu da yeni çılgınlığı: taş gibi sert ve kuru toprağı kazmak için, canını burnundan getirmek. Serioya, çok güzel piyano çaldı, kız kardeşimle ben zevkle onu dinledik. Biz banyo yapmaya, L. de bilmediğim bir yere gitti. Onu sağlıklı görürsem mutlu olacağımı düşündüm ama, midesini yiyeceklerin en zararlısıyla dolduruyor (doktora göre). Ben onu yazar olarak görmekten mutluluk duyacağım ama o, makaleler halinde tatsız tuzsuz vaazlar ve öğütler yazıyor; ben onu sevecen, ilgili ve dost görmekten mutluluk duyacağım ama o, ya kaba bir biçimde kösnülü yada ilgisiz. İşte şimdi gene toprağı bellemeye gidiyor. Bu yeni fantazisinde uğursuz birşey var. Hele bu sıcakta. O benim yüreğimi çok kırdı ve bu tedirgin ve kaprisli huyuyla, kırmaya devam ediyor...

12 haziran Üç gündür yazmıyorum. Paskalya'nın pazartesi günü, üzücü bir olay oldu. Sabahleyin, Erdeli gidiyordu, Maşa Kuzminski de, Iazenki'ye kadar onu uğurlayacaktı, ben de arazi taksim işi ve çocukların kimlik kart-

1 — Kurtuluş Sizdedir.

ları için papaza gidecektim. Benimle Tula'ya kadar gider misin diye Maşa'ya öneride bulundum. Bana «Hayır gitmeyeceğim» dedi ama gitti. Nişanlısından ayrılırken, bana verdiği yanıtı nasıl anımsasın? Beni boşu boşuna arabada da bekletti. Onu sevdiğim için bu hareketine önem verdim ve üzülerek bu davranışını, annesi Tanya'ya şikayet ettim. O hiç önemsemeden, Mitya'sım alıp gitti. Bu duruma daha çok üzüldüm ve ağladım. Bu davranışı, bana yapılan bir hakaret kabul ettim ve hırsımdan, akşama kadar provalar ve öteki işlerle uğraştım. Başım ağrıyor ve burnum kanıyordu.

Dün renksizler geldi (L. nin öğretilileri); Koklov ve önceleri üniversitede kimya bilim adamı olan, ama şimdi köylü gömleği giyip, inanç kardeşlerini görmeye gelen Alekin. Bunların tümü birer hacı ama, değişik bir amaç için. Hac yolculuğu yapmak, Rus insanının karakterinde vardır. Ama ne olursa olsun, on yıl üniversitede çalıştıktan sonra, insanın şimdi kalkıp da yararına değil kendi zararına yönelmesi çok yazık. Koklov ise yarı yolda kalmış genç bir makinist. Tüm öğretililer gibi, ikisi de sessiz ve tasalı. Takım elbise giyiyor ve et yemiyorlar. Ben şu bilgin Alekin'i anlamıyorum, başkalarının gezginci yaşamının, gerçek bir yaşantı olmadığını anlamaması olanaksız bence. Onların çalıştığını, L. söyleyip duruyor ama, ciddi olarak çalıştıklarını ben ne gördüm ne de duydum. Başlarını öne eğip susuyorlar.

Bugün işler için Tula'ya gittim, görümcem Mariya'yı da götürdüm. Çok uğraştım ve yoruldum. Yemeği yalnız yedim ve tek başıma ve yürüyerek banyo yapmaya gittim. Yalnızlık bana, uğraşılar ve yaşantıyı zihnimde açık seçik görmeyi sağladı.

Herkes uyuyor. Sabah erkenden, Andriuşa, Mişa ve bay Borel Ilya'lara gidecekler.

13 haziran Sabahın dördünde kalkıp, çocukları Ilya'lara uğurladım. Hava açık ve soğuktu; gene yattım ama uzun süre uyuyamadım. Öğleden önce, L. bana, silikleriyle, 40 km. kadar uzakta oturan Butkeviç'e gideceğini söyledi. Yorulmasından korkuyor ve arkadaşlarını beğenmi-

yorum ama, yeniden kararsızlaştığını da görüyorum. Çünkü, birşeyler yapmak için birşey uyduramazsa, düşüncesini değiştirecek başka bir çılgınlık icadediyor. Üçü de, köpek koşumlarını doldurdukları çantalarını şırtlayarak yakıcı bir güneş altında yola çıktılar. Geceler çok soğuk, gündüzler ise kuru sıcak. Her yerde kuraklık ve kıtlıktan söz ediliyor. Tüm Rus halkının, koskoca bir yıl, bu kuraklığa nasıl dayanacağı konuşuluyor. Bazı yörelerde, ekinler yeşermemiş bile. Toprağı yeniden sürmek gerekmiş. Iaznaya'da bir parça ekin var ama bazı yerlerde ne insan ne de hayvanlar için hiç ürün yokmuş.

Öğle yemeğinden sonra evin her yerini derleyip toparladım. Sonra da yönetici ve bahçıvanı çağırarak elma ağaçlarını inceleyip saymaya gittik. Akşama kadar uğraştık, yarın devam edeceğiz. Akşam çayını taraçada içtik. Kızım Maşa, hizmetçiler arasında süregiden ahlaksızlıklardan söz etti. Bir genç kızın bu tür şeylerle ilgilenmesine üzüldüm ama, Maşa'nın yaşayış biçimi için bu durum doğal çünkü hep halk arasında dolaşıyor, orada da başka şeyler duyulmaz. Bu arada Liova ve Mişa Kuzminski geldi ve konuşma konusu değiştirildi. Şu anda hepsi uyuyor, ben ise kitap okuyacağım.

14 haziran Dün akşam hiç uyuyamadım ama bugün hareketli ve güzel bir gün. Sabahleyin, bir dergide Rus öyküleri okudum, sonra evi temizleyip düzelttim. Nedendir bilmem, L. olmadığı zaman ben çok enerjik ve becerikli oluyorum. Sonra hep birlikte banyo yapmaya gittik. Yemekten önce, Loewenfeld'in gönderdiği, L. nin Almanca yaşam öyküsünün provalarını okudum. Yemekten sonra çocuklarla çiçek toplamaya gittik, onlarla oynadım, oturup pırıl pırıl akşamı seyrettik. Bahçeyi dolaşıp, yeni diktiğim çam ve meşe fidanlarını kontrol ettim. Dönüşte L. nin ikinci okuma kitabının provalarını düzelttim, postayı hazırladım çocuklar Kozlovko'ya gittikleri için kardeşim Tanya'yla başbaşa çay içtim. Reşit olmayan dört çocuğumun vasiliğini bana veren kararnameyi almak için, arabacı Filip Krapivna vasili konseyine gitmişti, şehre 3 km. uzaklıkta, yürüyerek gelen L.

ile karşılaşmış. Tanrıya şükür sağ ve salim. Çocuklardan da haber aldım. Saat sabahın ikisi, uyuyacağım, geceler çok soğuk.

15 haziran Kızım Maşa ile Tula'ya gittim. Ben taksim konusuyla uğraşmak, o da oğlan çocuğu Filka'yı bir kunduracı yanına çırak vermek için gittik ve o başardı. Taksim işi ise sallantıda çünkü Maşa kendi payını kabul etmek istemiyor. Açıkça görüyorum ki zavallı kızım birşeyin farkında değil ve sürdürdüğü yaşantıdan sonra, meteliksiz kalmanın ne demek olduğunu kavrayamıyor. Kanı sahibi olarak değil ipnotize edilmiş gibi davranıyor. Akıl danışmak için babasını bekliyor. Ama ne olursa olsun, beni vasi tanıması ve bazı kağıtları imzalaması gerek.

Akşam, ölenler, ölmek üzere olanlar, insanın içine doğanlar ve düşlerden ve genel olarak imgelemeyi etkileyen konulardan söz ettik. Dr. Kudriavtzev'in Kafkasya'dan gelen karısı, konuşmamızı kesti. L. yi görmek istiyormuş ama bulamamış. Daha sonra Mişa Kuzminski gelerek, Tanya'nın dün gece, dispanser olarak kullanılan pavyonda kaybettiği eşyasının nerede olduğunu açıkladı. Mitya'nın dadısının, akıl hastası olan kız kardeşinden şüphe edildi, dadıyla Mişa, kızın evine gittiler ve yapılan akıllıca bir soruşturma sonucu beklenmedik birşey olmuş ve kız eşyaları sakladığı yerleri birer birer söylemiş. Çalılığa gizlenen albüm, mezarlığa saklanan dikiş kutusu ve anahtarlar, köprünün altında iki havlu, bir gömlek, bir hendeğin çamurları arasında kocasının pantalonu ve bahçedeki bir ağaca zincirle asılmış, eski gümüş bir hokka. Sakladığı yerleri unutmamış ve teker teker aranıp bulundu, hava kararddığı için, Teliatinki bahçesindeki hokkanın aranması sabaha kaldı. Hava yumuşadı, yağmur başladı ama çok değil. İnşallah çok yağar...

16 haziran Gün boyunca yağmur yağdı, sonra fırtına çıktı ve insanlar ve doğa neşelendi. L. sessiz ve neşesiz döndü. Kızım Maşa, köyde, tarım işçileriyle genç köylü kızları arasında korkunç şeyler görüyor. Bu durum onu

ahlak yönünden lekeliyor ve üzüyor ve bu çirkefi evde, bize anlatıyor. Çok korkunç bir durum bu... Olayı L. ye anlattığım zaman bana dedi ki: «Onlara sırt çevirmek değil ama, bu kötü cahilliklerinden kurtarmak için, onlara yardım etmek gerekir.» Yardım mı. Hiç kuşku yok L. yardımda bulunabilir, hatta ben de bulunabilirim ama Maşa yirmi yaşında saf bir genç kız. Hem Tanrıya, hem de kendi vicdanına karşı, onun sorumluluğunu, onu bu çirkefe atan L. nin kendisinin yüklenmesi gerek. Karakterim gereği, ben yapamam, bu ortamda ölürüm, bayılırım. Hiç bir genç kızın görmemesi, karışmaması gereken bu olaylara, Maşa'nın zorlandığını biliyorum.

Bütün gün, Saşa ve Lidya'nın odasının paravana ve mobilyalarına kumaş kapladım. Arasıra bedensel çalışma ihtiyacı duyuyorum. Bugünkü çalışma bana uzun süre yeter.

18 haziran Saşa'nın doğum günü. Yedi yaşına girdi. Bu sabah armağanlarını verdim. Daha sonra Iazenki'ye gittik. Orada, Ilya'lardan dönen Andriuşa, Mişa ve bay Borel ile karşılaştık. Konuklukları rahat ve eğlenceli geçmiş. Öğle yemeğinden sonra, Maşa'nın Tula'dan getirdiği noter kağıtları, beni bir saat uğraştırdı.

Akşamüstü, kap kacak ve semaver alarak Çepij'e gittik, kamp ateşi yaktık ve çocukların deyimiyle piknik yaptık. Akşama doğru, iki kadın azgın bir boğanın bize doğru geldiğini haber verdi. Biz de aceleyle eşyaları toplayıp eve döndük. Gerçekten, boşanan boğa deli gibi koşarak geliyordu ve az daha inek çobanını boynuzlarının üstüne alacaktı. Çok korktum çünkü L. yoktu, banyo yapmaya gitmişti. Biraz sonra geldi, robdöşambırını sırtına geçirdi. Hasta olduğunu, titrediğini ve midesine kramp girdiğini söyledi. Bunu bekliyordum çünkü, doktor zararlı olduğunu söylediği halde, midesini ekmekle dolduruyor ve kötü besleniyordu. Yumurta yemedi, yulaf çorbası içti ve sırt çantasını yüklenip, iki büklüm, Butkoviç'i görmek için 100 km. lik yola gidip geldi. Bu tür delice davranışlarda onun kadar inatçı bir yaratık görmedim. Örneğin, bana inat olsun diye ve nedenini söyleme-

den, kımız içmiyor. İnsanın elinden birşey gelmeden, onun sağlığını harap ettiğini görmek ne acı... Bu sabah, kızım Tanya, çocuklara uyguladığım eğitimi, saygısız ve acımasız bir biçimde eleştirdi. Akşam da atların gereğinden çok çalıştırıldığını söyledi. Tanrıya şükür, ikisinde de susarak kurtuldum

Dün akşam L. gezintiye çıktı, ötekiler Zinoviev'lere gitti, ben evde yalnız kaldım ve uzun süredir elime almadığım «Sonsuz yaşam»ı okudum. Tanrı tarifi hoşuma gitmedi çünkü özdeksel birşeyler içeriyor: «Tanrı, zamanın ve uzayın sonsuzluğunda, sonsuz ve evrensel bir yaşamdır: tüm asırlarda ve her anda olduğu gibi; tüm dünyalarda ve her atomda olduğu gibi.» Canlı öğe olarak, Tanrı budur ama, sevginin Tanrısı iyiliğin Tanrısı ve benim dua edip yalvardığım Ruh-Tanrı nerede?

L. yazıyor ve Maşa Kuzminski kopya ediyor. Ne yazdığını bilmeyi çok isterdim ama, okumak istemek yada bu isteğime anıştırma yaparak, onun çalşımasına engel olmaktan korkuyorum.

29 haziran Kavgasız, olaysız, konuksuz, heyecansız ve neşesiz ama üzüntüsüz yaşadık. Bugün ressam Repin ile Aleksandr Kuzminski geldiler. Dadı annesine gittiği, Lidya da yorgun olduğu için, Saşa ve Vaneçka'yı, ben gezmeye götürdüm. Bizimle Repin de geldi ve dinlenmek için fidanlıkta oturduğumuz zaman, albümüne bizim grubun bir krokisini yaptı. Pek benzemiyordu ama oldukça pitoresk idi. Çocuklar oynarken, biz de ilginç konulardan söz ettik. Repin, yaşama küskün bir kişi, bu durumu açıkça belli oluyor.

L. yi, yazar havası içinde resmini yapmak isteyen Repin birkaç eskiz hazırlayacak. Salı günü, kontes Aleksandra Tolstoy gelecek.

16 temmuz Aleksandra Andreyevna geldi ve hemen Çarskoye-Selo sarayına gitti. Çünkü kör kız kardeşi Sofiya hastalanmış. Her seferinde olduğu gibi bize neşe ve sevecenlik getirdi ama «saray kadınlığı» onun iliklerine iş-

lemiş. Sarayı, çarı, hükümdar ailesini seviyor ve geleneksel ilkelere uygun olarak, Tanrının kutsal bir kulu olan hükümdara inanıyor.

Onun gidişinin ertesi günü, ben de XIII cildin daha önce yayınlananlarına ek olarak, yirmi bin nüsha daha sipariş vermek için, Moskova'ya hareket ettim. Sadece üç bin basılmış ve hemen satılmıştı. Kağıt ve basım işini iki haftada tamamlayacak bir basımevi bulmakta güçlük çektim.

L., bana Moskova'ya mektup yazarak, XII. ve XIII. ciltlerin bir bölümünü, halka hediye olarak dağıtacağını söyledi. İstediğine dağıtsın... ama bir yandan, ailemin ihtiyacı olan paraya acıyorum, öte yandan da, sansür, bu metinlerin ancak Tüm yapıtlar içinde yayınlanmasına izin verdiği için, basımcılara boşuna para vererek kusurlu iş yaptırmak ve yapıtları halk tabakasına indirmek kötü bir davranış olacak diye düşünüyorum. Ama bunların yanı sıra, L. yi üzmek bence en acı verici şey olacağına göre, dün kendisine, istediği gibi hareket etmesini bildirdim. İtiraz etmeyeceğim ve sitemde de bulunmayacağım. Şimdilik susuyor ve bir girişimde de bulunmuyor.

Bugünlerde konuklar toplu halde geliyorlar. Repin, L. nin büst biçiminde ve çalışma odasında yazı yazar pozunda bir resmini bitirdi. Büyük bir portreyi de atölyesinde tamamlamak üzere bugün gitti. Portre, L. yi normal büyüklükte, ormanda ve yalınayak, elleri bel kemerine sokulmuş bir durumda yapılacak.

Guinsbourg L. nin büyük bir heykelini, bir de masada oturur durumda küçüğünü yaptı. İkincisi daha başarılı oldu. Konuklardan genç Helbig'in yardımıyla, Repin'in yaptığı tablonun ve Vanya ile Mitya'nın da fotoğraflarını çektim. Liova'dan, Samara'ya gitmekte olduğunu bildiren iki acıklı mektup aldım. Benim işlerim için Serioya da orada. Evelki gün noter evrakları getirdi, taksim işi ilerliyor. Pazar akşamı Figner geldi ve opera parçaları söyledi, pek iyi değildi.

L. pek neşeli değil. Bugün onun bu yıl Moskova'da oturmak istemediğini söylediler. Ne yapacağımı, neye karar vereceğimi bilemiyorum. Telaş, şüphe, şu yada bu biçimde ka-

rar verme sorumluluğu, beni perişan ediyor. Bir de, çocukların köyde nasıl eğitilebileceği? Gerçekten bilemiyor ve bir çıkar yol da bulamıyorum. Üniversiteyi terkeden Liova ya gene yalnız kalırsa? Tanya'nın evlenme şansı ise Moskova'da daha fazla. Evet ama, L. de kent yaşantısından sıkılıyor. Sırası geldiğinde ne yönde karar vermem gerektiği konusunda Tanrının bana yardımcı olmasını bekliyorum.

Geceler serin ama hava sıcak ve korkunç kuraklık var. En korkuncu da açlık, açlık... Her yerde ve hep bundan söz ediliyor. Ben de hep onu düşünüyor ve bir çare bulunacağını da sanmıyorum.

L. nin sağlığı pek iyi değil. Dün o kadar çok yeşil mercimek ve karpuz yedi ki korktum. Gece de cezasını, sindirim bozukluğuyla ödedi. Kımız içmemekte direniyor.

İki gecedir Vaneçka ve Saşa ile gezmeye çıkıyoruz. Vaneçka belleğini çalıştırıyor. Guinzbourg'un yaptığı heykel çok kötü.

21 temmuz Bugün meydana gelen gerçek dışı, acıklı ve saçma olayları anlatmam gerek. Neyin saçma olduğunu tam anlamıyla kestiremiyorum. Ben mi, yoksa gelip beni bulan olaylar mı? Ama bedenim ve yüreğim kırıldı...

L. bugün, bana öğle yemeğinden önce, bazı gazetelere[1] bir mektup göndererek, yeni yapıtlarıyla ilgili tüm telif haklarından vazgeçtiğini, açıkladığını söyledi. Bu konudaki kararını bana son kez açıkladığı zaman, alçak gönüllülükle kabul etmiş ve uygulamayı düşünmüştüm. Ama bu kez hazırlıklı değildim ve ilk değerlendirmem olumsuz oldu, yani şunu demek istiyorum ki, bu davranışın ailemize karşı tümüy-

1 — Tolstoy, 16 eylül 1891 de Ruskiye Vedomosti ve Novoye Vremia gazetelerine gönderdiği mektupta: «Hiç bir karşılık beklemeden, isteyen herkese, 1881 den bu yana yazılmış ve 1891 de XII. cildi yayınlanmış ve yayınlanmamış ve bundan sonra yazacağım eserlerin, Rusya'da veya dışarıda, Rusça veya çeviri olarak yayın hakkını ve sahneye konmasının telif haklarını veriyorum.» demiştir.

le bir haksızlık olduğunu hissettim. Ve ilk kez, L. nin bu haklarından vazgeçmesini, karısına ve çocuklarına karşı kötü niyetinin ve onlarla geçinemediğinin genel bir açıklaması olarak kabul ettim. Bu düşünce beni çileden çıkardı. Birbirimize çok kötü sözler söyledik. Ben, onun üne susamışlığını ve boş gururunu yüzüne vurdum. O da, benim paraya düşkünlüğümü, benim kadar aptal ve aç gözlü kadın görmediğini bağırarak söyledi. Ben de yaşamım boyunca beni alçalttığını, çünkü namuslu kadınlarla yaşamaya alışkın olmadığını, o ise benim elime geçen parayla, çocuklarımı şımartmaktan başka birşey yapmadığımı öne sürdü ve sonunda: «Defol, defol» diye haykırdı. Ben de çıktım, bahçeden geçerken, bekçi ağladığımı gördü, utandım. Elma bahçesine gittim, küçük bir hendeğin kenarına oturdum, cebimde bulduğum bir kalemle bildirimleri imzaladım; ve not defterime, L. ile aramızdaki sürekli geçimsizliğe dayanamadığım için, Kozlovka'da intihar edeceğimi yazdım.[1] Tüm aile sorunlarını tek başıma çözümleme gücüm kalmadığı için artık yaşamak istemiyorum.

Gençliğimde, her kavgadan sonra kendimi öldürmek istediğimi anımsıyorum; ama o zamanlar bu işi beceremiyeceğimi anlıyordum. Bugün ise, hiç bir raslantı beni kurtarmadan, bunu gerçekleştireceğim. Kozlovka'ya doğru tam bir çılgınlık içinde koşuyordum. Nedenini bilmiyorum ama hep Liova'yı düşünüyordum ve Kozlovka'da, şu yada bu nedenle onun yaşamadığını bildiren bir mektup veya telgraf alırsam, yapacağım iş kolaylaşır diyordum. Büyük uçurumun yanındaki küçük köprüye gelince, dinlenmek için yere uzandım. Karanlık basıyordu ama korkmuyordum. Tasarladığım şeyi yapmadan eve dönersem utanç duyacaktım, çok garip. Amacıma doğru sakin ve sessiz yürüyordum, başım ise mengeneye kıstırılmış gibi ağrıyordu. Yoluma devam etmekte kararlı ilerlerken, köylü gömleği giymiş birinin Kozlovka yönünden bana doğru geldiğini gördüm. Bu gelen L. dir ve barı-

1 — Yani, istasyonda kendini tren altına atarak. Bu geçici heves daha çok kez gündeme gelecektir.

şırız diye sevindim.

Gelen Aleksandr Kuzminski idi. Tasarladığımı bozmaya geldi diye kızdım ve beni bırakmaycağını hissettim. Beni yalnız görünce şaşırdı ve bozuk olduğumu yüzümden anladı. Onunla karşılaşacağımı hiç kuşkusuz aklımdan geçirmiyordum. Beni yalnız bırakmasını ve eve döneceğimi ona inandırmaya çalıştım ve hemen onun peşinde döneceğime söz verdim. Ama gitmiyor ve beraber dönmemizde direniyordu. Ne yapacağı belli olmayan bir sürü insanın ileride dolaştıklarını ve beni korkutabileceklerini söyledi. Aslında kendisinin de dönmek niyetinde olmadığını ama atlı karıncaların hücumuna uğradığını ve ağaçların kuytusunda soyunup karıncalardan kurtulduğunu da ekledi. Bu nedenle aynı yoldan geri döndüm dedi. Böyle bir günah işlememi Tanrının istemediğini anladım ve gönülsüz de olsa, Kuzminski'ye uydum ve geri döndüm. Ama eve dönmek istemediğim için, tek başıma Zakaze ormanından geçerek, göle yıkanmaya gittim. Bir olasılık daha vardı: Boğulmak diye düşündüm. Aynı akıl durgunluğu, aynı umutsuzluk ve gücümü aşan görevleriyle birlikte bu yaşama son verme isteği, düşüncesi beni bırakmıyordu. Orman karanlıktı. Önümden bir hayvan (köpek, kurt, tilki olabilirdi, miyop olduğum için birşey göremiyorum) sıçrayarak geçti. Bir çığlık attım, hayvan koşarak ormanda uzaklaştı ama tüm cesaretimi yitirdim ve eve döndüm. Vaneçka'yı görmeye gittim, yatmıştı. «Anneciğim... Anneciğim» diyerek beni kucakladı. Aynı ruh hali içinde çocuklarımın yanına gittiğimi ve onların etkisiyle yaşantımın anlamını kavradığımı anımsıyorum. Ama bugün, umutsuzluğumun çoğaldığını ve çocuklarımın bende hüzünlü ve umut kırıcı bir etki bıraktıklarını dehşetle farkettim.

O sırada gidip yattım. Önce yatağıma yattım ama L. nin yokluğu beni tasalandırdığı için ve dönüşünü gözlemek amacıyla, dışarı çıktım ve açık havada hamakta yattım. Birer ikişer herkes taraçaya çıktı, L. de geldi. Gülüyor, konuşuyor ve gürültü ediyorlardı. L., hiçbirşey olmamış gibi, canlı ve neşeliydi. Düşünce adına Aklın gerekleri, onun ruhunu hiç etkilememişti. Bana verdiği bu acıyı daha önceleri de çok tat-

tırmıştı. Kaç kez intihar etmekle burun buruna geldiğimi bilemezdi (bilseydi de inanmazdı).

Her yönden bitkin ve perişan, hamakta uyudum. Elince bir mumla birşeyler arayan Maşa beni uyardı. Kalkıp çay içtim. Herkes toplanınca ve yüksek sesle, Lermontov'un «Bir garip adam»ını okuduk. Herkes dağılıp, Guinzbourg da ayrılınca, L. bana yaklaştı, beni kucakladı ve yatıştırıcı sözler söyledi. Açıklamalarını yayınlamasını ve bana artık bundan söz etmemesini rica ettim. Gerekliliğini ben anlayıp kabul etmeden, böyle bir girişimde bulunmayacağını belirtti. Yalan söylemesini bilmediğimi ve yalan söylemeyeceğimi bildirdim. Anlamaya gelince, ona gücümün yetmediğini söyledim. Bugün tattığım heyecanlar insanı ölüme yaklaştıran türdendi. İçimde bir şeyler hüzünlü, acımasız ve sert bir biçimde kırıldı. «Beni öldürün, yeter ki işimi çabuk bitirin,» İşte böyle düşünüyorum.

Benim peşimi bırakmayan gene Kreutzer Sonatı. Bugün L. ye, artık kendisiyle karı koca olarak yaşamayacağımı bildirdim, o da aynı şeyi isteğini belirtti ama buna inanmıyorum. Bu konuyu gidip kendisiyle konuşmak istiyorum ama şimdi uyuyor.

23 temmuz İçimdeki kırıklık hiç düzelmeyecek. Son yıllarda yarattığı yapıtlarla ilgili haklarından vazgeçtiğini bildiren açıklamayı yayınlamasını istemek amacıyla onu iki kez aradım: dilerse, ailesiyle arasındaki anlaşmazlığı herkese ilan etsin, kimseden korkum yok, vicdanımla başbaşayım. Kitaplarından sağladığım paranın tümünü kendi çocuklarına harcıyorum. Durum sadece paranın tarafımdan harcanmasından ibaret. Harcamayı çocuklar kendileri yapsaydılar, hem haksızlık hem de çar çur ederlerdi. Şu andaki tek arzum, bir suçlama daha yapılmaması ve bana, beni yıkacak bir kusur daha yüklenmemesi. Zaten omuzlarıma yeterince yük yüklendi: isteğim dışında bana kabul ettirilen taksim işi, çocukların eğitimi nedeniyle, Moskova'da oturma zorunluğum, basım işlerinin tümü, malikanenin yönetimi ve tüm ailenin tinsel sorumluluğu. Kuzminski'yi önüme çıkaran

atlı karıncalar olmasaydı, belki de bu dünyada olmayacaktım diye düşünüyorum. Kendimi adadığım bu amaca, hiç böylesine sakin ve kararlı yönelmemiştim.

Dün, Maşa Kuzminski ile Erdeli'nin düğününün, 25 ağustosta Iaznaya Poliana'da yapılmasına karar verdik. Bu karar hem durumu düzeltti, hem de beni rahatlattı, memnun oldum. Petersburg'a gitmeye gerek kalmayacak ve burada herkes daha iyi eğlenecek.

Hava kuru ve rüzgarlı, her yer kurudu. Samara'da da durumun aynı olduğunu, Liova yazıyor.

Guinsbourg'un yaptığı büst tamamlandı, çok iyi değil. Heykeltraşın kişiliğine gelince, bayağı ve basit halk ruhlu birisi. Gittiğine sevindim.

Guinsbourg ile ilgili kanı ve düşüncem, tümüyle değişti: İyi ve namuslu bir insan o. S.T.[1]

26 temmuz Arabacımız Filip'in gelini, dün köyde öldü. Maşa, köylü kadını sürekli olarak tedavi etmiş ve boğazından rahatsız olduğunu söylemişti. Sonunda, kadının difteri olduğunu açıklamış, ben de Maşa'nın oraya gitmesini yasaklamıştım. Ama, hastalık kaptıysa, yasaklama geç kaldı demektir. Bu sevimli köylüye acıyorum ama ailemize, hele küçük çocuklarımıza hastalık bulaştırma tehlikesi getirdiği için, Maşa'ya da kızıyorum. Kadının hastalığı, hiç kuşku yok difteriydi ama Maşa, alışılmış kurnazlığı ile bizden saklamıştı. Şimdi de sinirleri bozuk; boğazından şikayet ediyor ve açıkçası korkuyor. Bana Tanrının bir çile olarak gönderdiği bu kız, hep üzüntü ve sıkıntı kaynağı oldu.

Günümü, Abece[2] kitabının provalarını düzeltmekle geçirdim. Milli eğitim bakanlığı, İlim Komitesi bazı yanlışlar ve bit, pire, şeytan, tahtakurusu gibi bazı sözcükler nedeniyle, yapıtı onaylamamıştı. Tilki ve pireler, Aptal köylü ve başka öykülerin metinden çıkarılmasını önermiş, L. ise kabul etmemişti.

---

1 — Daha sonra yazmış.

2 — İlki 1875 yılında yayınlanan 17. baskı.

Küçükler ve L. nezle. Fırtınayla karışık yağmur yağdı, hava serin. Fakir bir köylü kadın, hayırsever doktor bulmak için, L. dün Tula'ya gitti ama doktor Moskova'daymış ve hasta da öldü. Düğün tuvaleti sipariş etmek için, ayın 24 ünde, Tanya ile Maşa Petersburg'a gitti.

27 temmuz Kendimden hiç hoşnut değilim. L. beni erkenden sevdalı öpücüklerle uyardı. Sonra, Paul Bourget'nin «Bir kadın yüreği» adındaki romanını aldım ve, hiç yapmadığım birşey, onu saat onbir buçuğa kadar yatağımda okudum. Kendimi bırakıverdiğim bu affedilmez sarhoşluk ve benim yaşımda... Üzgün ve utangacım... Kendimi suçlu ve mutsuz buluyorum ama tüm çabama rağmen, elimden birşey gelmiyor. Oysa, erken kalkıp bize kımız getiren ve treni kaçırma olasılığı bulunan Başkır'ları göndermem, notere yazıp evrakları istemem ve çocukların ne yaptıklarını kontrol etmem gerekirdi. Saşa ve Vaneçka, yatağımın üstünde gülüp oynadılar, Vaneçka'ya, L. nin Lipunuşka öyküsünü anlattım. Çok beğendi, o nezle, Saşa'nın da midesi bozuk. Mişa'ya kısa ama iyi bir müzik dersi verdim. Müziği kesinlikle bırakan Andriuşa, İngilizceden çeviri yaptı. Sonya Mamanov ve Koklov bizdeler. Hava serin ve açık.

Ah... Benim kocam ne tuhaf adam... Hırgür ettiğimizin ertesi sabahı, bana ateşli bir aşk gösterisi yaptı: üzerinde, öylesine büyük bir etkinliğim varmış ki, böyle bir bağlılığı olabileceğini hiç düşünmediği konusunda bana inanca verdi. Ama bunların tümü bedensel ve bizim uyuşmazlığımızın sırrı da burada. Onun isteği beni de sardı ama ruhum istemiyor ve ruhsal olarak ben bunu hiç istemedim. Duygusal olarak hep ideal ilişkiler düşledim ve aradım, bunları değil. Oysa yaşam gelip geçti ve güzel olan herşeyi yoketti, her halde, idealim de öldü.

Bourget'nin romanı beni sardı, çünkü orada kendi duygu ve düşüncelerimi buldum. Yüksek tabakadan bir kadın aynı anda iki erkeği birden seviyor: biri —eskisi— güzel, seçkin kişilikli ve ona âşık, kocası değil ama kocası gibi,

yenisi ise: güzel çocuk, o da kadını seviyor. Bu tür ikili aşkın olabileceğini biliyorum, hem de ne çok... Doğru bir analiz: bir aşk, neden ikinci bir aşka engel olsun? Ve neden bir kadın faziletli kalarak sevemesin?

29 temmuz Her zaman olduğu gibi akıllı ve tatlı Strakov bizde. Bazilieviç de geldi, Bazı sorunlar konusunda L. ye akıl danışmak için, Kazaklı bir kız öğrenci de buraya geldi.

L. nin mide ağrıları ve gece ateşleri var. Tanya, Pirogovo'ya gitti. Can sıkıcı bir yağmur var. Liova ve Serioya için üzülüyorum. Gunisbuourg ve Samara yöneticisine mektup yazdım.

12 ağustos L., atla Pirogovo'ya gitti. Evin havası ağır, hiçbirşey çözümlenemediği için, herkesin sinirleri gergin. L. bugün Maşa'ya, Moskova'ya gitmeyeceğini söylemiş, kışı burada geçirecekmiş. Maşa'yı, daha önce kayıt başvurusunu yaptığı, yardımcı tıp okuluna yazılmaktan da caydırmış. L. nin bu kararı, kızım Tanya'yı da, beni de çökertti ama tek sözcük söylemedi Tanya.

Çok kötü durumdayım... Ne yapabilirim? Direncim ve çocukları burada eğitmek gücüm kalmadı. Elimden birşey gelmiyor. Ne yapacağımı bilemiyorum, nereden öğretmen bulunur, Andriuşa öğrenim yapabilir mi? Liova ne olacak, bir kez daha yalnız kalabilir mi? Kocam ve kızlarım olmadan Moskova'da nasıl yaşayabilirim, ben oğlanlarla Moskova'ya gidersem, onlar burada, bensiz ne yaparlar? Bana yol göster Tanrım... Öte yandan, L. yi Moskova'ya götürsem, canı sıkılacak ve huysuzlaşacak. Gerisi önemli değil: yaşantımız ayrıldı: ben çocuklarımla yaşıyorum, o ise düşünceleri ve bencilliğiyle. Kırılan bir daha tamir edilemez.

Tanrıdan umudumu kesmedim, karar verme anı gelince bana yol gösterecektir. Hep kendimi oyalamaya zorluyorum, aksi halde yaşamıma son verme ve bu ikili yaşantıyı bitirme ve yükümlülüklerden kurtulma isteği, beni etkisi altına alıverecek. O nedenledir ki, bugün küçük Saşa ile dört saat

mantar topladım. Liova'dan mektup aldım, Astragan'dan yazmış. Daha önce tasarladığı gibi, Kafkasya'ya, Pitigorgs'a gitmeyecek, Azak denizinden gidecekmiş, çünkü Gürcistan'daki askeri yolda çökme olmuş, 10 eylüle kadar geçit vermiyormuş. O beni hep kaygılandırıyor.

Bol miktarda elmamız ve çok çeşitli mantarımız var.

14 ağustos Tula'ya gittim. Andriuşa ve Mişa, terzide elbise provası yaptırdılar. Maşa hasta, solgun ve ateşi var. Liova'dan telgraf aldım, Maşa Kuzminski'nin düğün tarihini soruyor. Kontes Aleksandra'ya yazdım, iş mektupları da gönderdim. Akşam, Maşa ile evlilik, aşk ve kadınlardan söz ettik.

Kardeşim Tanya bana: «Senin kesin olarak Moskova'ya gitmen ve orada kalman gerek. İnan bana, kocan ve «hanım kızların» çabucak seni özleyerek yanına geleceklerdir» dedi.

15 ağustos Nefis bir hava. Çocuklarla mantar toplamaya gitmekten vazgeçerek, dört saat yürüdüm. Hava öyle güzeldi ki. Toprak çok hoş kokuyordu. Nemli yosunlar arasındaki çayır ve keçi mantarlarının güzelliği, ormanın dinlendirici sessizliği, çiğlerle bezenmiş otların tazeliği, açık hava, sepetleri dolu ve yüzleri güleç çocuklar, benim gerçek zevk dediğim budur işte. Liova'dan bir mektup ve tel aldım Tanrıya şükür sağ ve salimmiş. Maşa'da daha iyi. Tanya, Maşa ve Erdeli ile akşamı, Kuzminski'lerin bölümünde geçirdim. Evlilik ilişkilerinden söz ettik. Onlara, nasıl evlendiğimi anlattım ve hemen, genelde oldukça hüzünlü olan yaşantımı zihnimden geçirdim. Bu hüzün şimdi kendini daha çok belli ediyor. Gençlikte aşk yaşamı yaşanırsa, olgun yaşta dostluk yaşantısı sürdürmek gerek. Bizimki nasıl geçti? Sürekli bir soğukluğun takipettiği tutku alevleri. Yeni bir tutku ve yeni bir soğukluk. Arasıra da sakin ve tatlı bir dostluk gereksinmesi ve karşılıklı bir sevecenlik duyulur. Herşeyin bitmediği, geç kalınmadığı düşünülür; yakın ilişkiler peşinde koşulur, yaklaşım girişimi yapılır ama sert ve kızgın bir bakış, ilgisizlik ve ürkütücü bir soğukluktan başka

birşey, hiçbirşey elde edilmez. Bizim aramızdaki soğukluğun tek bahanesi şu: «Benim sürdürdüğüm hıristiyanca yaşantıyı sen kabul etmiyorsun, sen çocukları şımartıyorsun v.s.»

Nasıl hıristiyanca bir yaşantıdır bu ki, ne çocuklarına, ne bana ve ne de kendinden başka kimseye bir parçacık sevgi duymaz. Oysa bir zındık bir putperest olan ben, çocuklarımı çok seviyorum, mutsuzluğa ve üzüntüye katlanarak bu soğuk hıristiyanı da çok seviyorum ve Moskova'ya gitmek gitmemek ikilemi içinde, yüreğim iki parçaya bölünüyor. Uygun davranışta bulunmam için ne yapmam gerek? Çünkü —Tanrı şahittir— etrafımda mutluluk görmek ve onu oluşturmaya çalışmaktan başka zevkim yok.

20 ağustos İki Fransız konuk geldi: prof. Groot'un getirdiği psikolog Charles Richet ve bir akrabası. Dün Maşa, Progovo'ya L. yi aramaya gitmişti, işte bugün 39.6 ateşle yatıyor. Dün sabah komşularımızla, ormanda piknik yaptık ama yağmur, çocukların ve gençlerin oyunlarına sık sık engel oldu, biz de erkenden geri döndük. L. sakin, dost ve çok âşık. Bugün Groot ve Richet ile yaptığı konuşmaları, ilgiyle dinledim. Akşam, Moskova'ya gitme işi ve çocukların liseye devamları konusunu açınca, bana: «Bu iş daha önce karara bağlandı, neden tekrar konu ediyorsun?» dedi. Oysa karara bağlanan birşey yok ve beni tasalandıran bu sorunlar.

19 eylül Hep böyle oluyor, yaşantı olaylarla dolu olduğu zaman, ben güncemi yazma fırsatı bulamıyorum. Halbuki günce o zaman ilginç olur. Bu nedenle, geçen tüm olayları şimdi anlatacağım:

25 ağustosa kadar, Maşa Kuzminski'nin düğün hazırlıklarının sevinci içinde geçti. Bir sürü öteberi aldık, bayraklar, fenerler ve atlar için süsler yaptık. 25 ağustos sabahı, kardeşim Saşa ile, Ivan Erdeli'yi kiliseye götürüp takdis ettik. Erdeli de ben de çok heyecanlandık. Bu saf ve sevimli çocuğun, çok genç yaşta, böyle önemli sorumluluklar yüklenmesi ve yalnızlığı, beni kaygılandırıyordu. Maşa'yı ben

yokken takdis etmişler, kendi de babası da çok ağlamış, Töreh süresince, boğazıma birşey düğümlendi. Kendi geçmişimi yeniden yaşadım, Maşa Kuzminski'nin geleceğini ve kızlarım Tanya ve, ona karşı duyduğum sevgi yetersiz olduğu için kendimi suçlu hissettiğim, Maşa'dan ayrılma olasılığını düşündüm.

Öğle yemeğini bahçede, oyun alanında yedik. Hava açık ve güzel, bizimkiler, akrabalar ve komşular herkes neşeliydi. Akşam ise oyunlar oynandı, dans edildi ve şarkı söylendi. Ben hep Tanya'mın eski nişanlılarını gözetledim; onunla evlenmek isteyen gençleri demek istiyorum. Bir de, onunla evlenmesini gönülden istediğim Mişa Stakoviç'i gözümden ayırmadım. Onun, Tanya'yı sevmeyi bileceğinden ve hoşuna gidecek biçimde davranacağından hiç kuşkum yok. Geç saatte dağıldılar, ben ise gece yola çıkmaktan çekinen konuklarla, gün ağarana dek ilgilendim. Gelinim, Ilya'nın karısı Sonya, Tanya ve Stakoviç de bizimle kaldılar. Stakoviç ile Sonya çocukların bakımı ve yetişmesi konusunda tartıştılar. L. düğünden iki gün önce hastalanmıştı ama o gün biraz iyiydi. Dokuz çocuğumu birarada görmek, benim üzüntü ve sıkıntılarımı unutturdu. Genç evliler, geceyi geleneğe uygun olarak geçirdiler: Maşa kız kardeşiyle, Erdeli Liova ile. Ertesi sabah alışılmış gürültü ve patırtıyla geçti ama, akşam altıda, genç evlileri gara götürdük ve hepimiz çok ağladık. Yaşam, normal düzenini sürdürmeye başladı ama bizi yeni heyecanlar bekliyordu.

Ayın 29 una kadar, Moskova'ya gitmekten hiç söz etmedim ama zaman geçiyor ve karar vermek gerekiyordu. Onun içindir ki, 29 akşamı L. ye, birlikte bir gezinti yapmamızı ve Moskova'ya gidiş ve çocukların liseye kayıtları konusundaki kararını bildirmesini söyledim. Şunu hemen ekliyeyim ki, bunun ona ne denli zor geleceğini biliyordum. Sadece, yaşantı ve zamanının ne kadarını, benimle Moskova'da geçirmek üzere feda edeceğini, edebileceğini sormak istiyordum. «Moskova'ya hiç gitmeyeceğim...» dedi. —«Çok güzel, soru böylece yanıtlanmış oldu: ben de Moskova'ya gitmeyeceğim ve çocukları da götürmeyeceğim ve de öğretmen peşine dü-

şeceğim.» dedim. —«Hayır onu istemiyorum. Senin ille de gitmen gerek, böylesi daha iyi olacak ve, gerekli dediğine göre, çocukları liseye kaydettirmen gerek.» —«Evet ama, bu bir boşanma, bir ilişik kesme, ne beni ve ne de beş çocuğunu, bütün kış göremiyeceksin.» —«Çocukları burada da pek göremiyorum, sen ise beni görmeye gelirsin.» —«Ben mi? Asla...»

O zaman kendime acıdım: Ben yalnız bu adamı sevmiştim, ömrüm boyunca hep onun olmuştum ve şimdi o beni bir paçavra gibi atıyordu. Ben ise ona halâ bağlıydım ve ondan ayrılamazdım.

Gözyaşlarım onu şaşırttı. Kitaplarında çok güçlü olarak belirttiği, insan ruhunu anlama yeteneğinin küçük bir izi kendisinde kalmışsa eğer, benim kederimi ve o anda duyduğum umutsuzluğun derecesini anlayacaktır.

«Sana acıyorum, ne denli acı çektiğini görüyor ve sana nasıl yardımcı olabileceğimi bilmiyorum.» dedi. —«Ben, bir neden olmadan bir aileyi ikiye bölmenin ahlaka aykırı olduğunu biliyor ve bunu o şekilde değerlendiriyorum; Liova ve Anudriuşa'nın öğrenim ve geleceklerini feda edeceğim ve seninle ve kızlarla köyde kalacağım.»

«Bak işte, çocukları feda etmekten söz ediyorsun, sonra da bana sitemde bulunacaksın...» — «O halde ne yapmalı? Ne yapılması gerektiğini sen söyle.» Bir suskunluk oldu ve sonra: «Şu anda birşey diyemem, bırak yarına kadar düşüneyim.»

Birbirimizden ayrıldık, o bir hasta yoklamaya gitti, ben eve döndüm. Beni gene, insanlık dışı bir davranış ve edebsizce yaşantısından atarak yüreğimde öylesine derin ve onulmaz bir yara açtı ki... Hava kararıyordu, yol boyunca hıçkırarak ağladım. Bu benim mutluluğumun cenaze töreni idi. Arabalarıyla geçen köylüler bana şaşkınlıkla bakıyorlardı. Ormandan geçerken korktum, ev ışıklıydı, çay içiyorlardı, çocuklar boynuma sarıldılar.

Ertesi gün, sakin bir sesle: «Moskova'ya git, çocukları götür, tabii istediğini yapacağım.» dedi. İstediğimi? Bu sözcük bana tuhaf geldi. Uzun süredir, kendim için birşey iste-

miyorum; sadece onların mutluluğunu, sevincini ve sağlığını istiyorum.

Akşam, eşyalarımızı topladım ve bir eylül pazar günü oğlanlarla Moskova'ya gittim. Kuşku ve korkularım hep sürüp gidecek. İyi mi yaptım? Kuşkusuz iyi ettim diye düşünüyorum. Hareketimizden az önce, Mişa Kuzminski'nin küçük kardeşi Mitya'nın, dadısıyla ahlak dışı ilişkilerde bulunduğunu, Liova'dan öğrendim. Olayı, benim oğlanlar da en ufak ayrıntılarıyla biliyorlarmış. Darbe üstüne darbe... Tiksindim. Kız kardeşim beni üzüyor. Oğlanların dürüstlüğü konusunda tasalanıyorum. Tüm bu olanlar içimi karartıyor. Bu ruh haliyle yola çıktım ve Moskova'da, bu üzüntüyle yaşamımı sürdürdüm. Ama özdeksel ve somut kuşkular ve çocuklarımı, yeni çalışma alanlarında desteklemek zorunluğu ve onları moral yönden güçlendirme gereği, beni biraz yatıştırdı. Sonra Liova geldi ve kardeşimin umutsuzluğa düştüğünü ve olayın kötü etkisi altında kaldığını anlattı. Ben ise o kadar uzun süredir acı çekiyorum ki, bu olay karşısında duyarlılık göstermedim. Tanya benim ilgisizliğime üzülmüş. Ama haksızlık çünkü yazgıya boyun eğen bir davranış, ateşli ve coşkulu bir tepki kadar acıma duygusu içerebilir, üstelik başa gelen felaket karşısında coşkulu tepki hemen kendini gösterir ama, onbeş günden fazla sürmez.

Evet Liova da Moskova'da. Üniversite ikinci sınıfa geçiş sınavlarına gecikmeyle girecek. Çocuklara karşı nazik, iyi yürekli ve ilgili. Onların derslerine ve yaşantılarına yardımcı oluyor ve Mişa Kuzminski olayından da yararlanarak, onları ahlak yönünden destekliyor.

Çocuklarımla iki hafta birlikte oldum. Evin boya ve duvar kağıtlarını yenilettim, mobilyaların yüzünü değiştirdim, çocukların yaşantısını düzene koydum ve onları adamlarımıza teslim ederek eve döndüm. 15 sabahı eve geldim. Çocuklarımı bir «burgaca, akıntıya» götürdüğüm için L. bana çattı. Tartışma gene sert bir biçime dönüştü ama çabuk bitti ve bir kavga nedeni olmadı. Kardeşim Tanya'ya, Mişa'nın davranışından tiksinti duyduğumu ve önümüzdeki yazı Iaznaya Poliana'da geçirmelerinin gerçekleşemeyeceği olasılığını, üs-

tü kapalı olarak anlattım. Liova, gelmemeleri gerektiğini, bu ayrılığın çocuklarım için zorunlu olduğunu kanıtlıyordu ama bana zor gelecekti, Tanya'da da aynı etkiyi yaptı. Kıpkırmızı kesildi ve: «Yeter Sonya, yüreğimi parçalıyorsun» dedi. Karar önümüzdeki yaza kadar askıda kalacak ve Mişa'nın bundan sonraki tutumuna bağlı olacak.

Aym 16 sında, L. ile, Tüm yapıtların XII ve XIII. ciltleriyle ilgili haklarından vazgeçtiğine dair, gazetelere gönderdiği mektup konusunu görüştük. Bunların tümü aynı duygudan kaynaklanıyor: öğünme, durmadan nükseden ünlü olma isteği ve olabildiğince kendinden söz ettirme gereksinmesi. Hiç kimse bana bunun aksini kanıtlayamaz.

Mektup gönderildi. Akşam, Leskov'dan bir mektup aldık; mektubun içinde, Novoye Vremia'da yayınlanan ve «Leon Nikoleviç Tolstoy, açlık konusu» başlıklı bir makale kupürü vardı. Leskov, L.N. nin kendisine yazdığı, açlık konusunda bir mektuptan bölümler alarak yayınlamış. Bağlantısız, bazı yerleri aşırılığa kaçmış ve hiç kuşkusuz halka yönelik değil. Mektubunun yayınlanmasına L. çok kızdı ve gece hiç uyumadı. Ertesi sabah bana, açlık olayının kendisini rahatsız ettiğini, yiyecek bulamayanların, gelip karnını doyurabileceği aşocakları düzenlenmesi gerektiğini, bu organizasyonun parasal yönünün kendisini ilgilendireceğini açıkladı; benim kendisine para vereceğimi umuyordu (oysa, para almak istemediğini bildiren mektubu az önce postaya vermişti. İsteyen anlasın...) İşe girişmek için hemen Progovo'ya gideceğini ve durumu gazetelerle de duyuracağını söyledi. Ama pratik deney yapmadan yazı yazıp yayınlanamayacağı için, kardeşi ve yerel mülk sahipleriyle toplanarak iki üç kantin açmanın ve daha sonra makale yazmasının uygun olacağını düşündü. Giderken de bana: «Sakın kendimden söz ettirmek için böyle davrandığımı sanmamanı rica ederim; sadece gönül rahatlığıyla yaşayamayacağım için yapıyorum.» dedi.

Gerçekten bunu, açlıktan kırılanları düşündüğü için içi kan ağlayarak yapsaydı, onun önünde diz çöker ve ona herşeyi verirdim. Ama yüreğimin çarptığını duymadım, duymuyorum da. Hiç olmazsa, kalemi ve becerikliliyle başkalarının yüre-

ğini yumuşatsın...

Burada çocuklarla rahat bir yaşam sürdürüyorum. Moskova'daki çocuklardan iyi haberler alıyorum. Dinlenme ve yalnızlığımdan memnunum. İçime kapandım, okuyor, yazıyor, düşünüyor ve dua ediyorum. Daha dün, kocamın bende uyandırdığı coşkulu duygulardan huzursuzdum. Bugün ise herşey açık, sakin, iyi ve kutsal. Temizlik ve açıklık, işte ideal.

21 eylül Liova ve Mişa'dan mektup aldım. Dün Saşa ile, bugün Vera ve Lidya'yla gezintiye çıktım. Hava öylesine güzel ki, insan yaz giysileriyle bile yanıyor. Çocuklara mektup yazdım, çiçek topladım; bu serin sessizlikte yaşamak, bedenimi ve ruhumu dinlendirmek hoşuma gidiyor. Rod'un «Üç gönül» kitabını okudum, zayıf ve karamsar ama çekici. Şu son günlerde hem bedenen hem ruhsal yönden öyle sarsıldım ki ciddi eser okuyamıyorum. Dün bir öykü yazmayı tasarladım ve taslağını yaptım ama, çok istekli olduğum halde kendimi veremiyorum. Kızım Tanya ve L. nin nerede olduklarım bilmiyorum, özellikle Tanya için tasalanıyorum. Ne tuhaf Moskova'ya gelmek istememesi, benim gitmemde direnmesi ve kış süresince ayrılığımız ile L., kendisine olan bağlılığımı öylesine sarstı ki, ayrılığımız bana pek de korkunç görünmüyor. Evet buna alışmak gerek. Aşk yaşamının sonuna kadar benimle yaşarsa, sonunda, o gereksinme bitince acımadan ve utanmadan beni yaşantısından atıverecektir. Yakında, bu da başıma gelecek. Yüreğimi bu yıkımdan korumalı ve başka insanları sevmeliyim, yani çocuklarımı kocamdan daha çok sevmeliyim. Tanrıya şükür, çok çocuğum var ve çoğu da iyi yürekli.

Üç çocuğum Moskova'da, ben ise burada güzel havanın, doğanın ve sessizliğin tadını çıkardığım için çok mutsuzum. Ama bizler de şehirlerde büyüdük ve şimdi dinlenme süremiz geldi.

8 ekim Dayanamadım ve Moskova'ya, çocukları yoklamaya gittim. Bakın, olaylar nasıl gelişti: Mişa Kuzminski

olayından bu yana, kardeşim Tanya ile ilişkilerimiz pek dostça değildi. O benden, gereğinden fazla acıma ve hoşgörü istiyor, ben ise Mişa'ya acımasız davranıyor ve neden olduğu olayın öyküsüyle, çocuklarımın ahlakını bozduğu için ona kızıyordum. Tanya'ya, Moskova'ya kadar eşlik etmek kararını verdim. Evde herkesin sağlık durumu iyiydi. Liza Obolenski de kızı Maşa ile biz de konuktu. Ayın 26 sında Tula'da bizler için özel olarak eklenen bir vagonda gittik. Zinoviev bizimle geldi ve çarın kompartımanını açtırdı. Moskova'da Vasiya ile halam Vera Aleksandrovna'ya gittik ve oradayken, bir sergiden dönen, cıvılcıvıl üç kızım geldi. Yalnız Tanya'yı göreceklerini sanıyorlarmış, benimle karşılaşınca Mişa bile uzun uzun baktıktan sonra beni tanıdı ve anneciğim, anneciğim diye boynuma sarıldı. Güzel bir gece geçirdik, ertesi gün de beraberdik; ve 28 cumartesi, oğlanları alarak Iaznaya'ya döndüm. Liza ve Mişa Olsofiev de bizimle geldiler. Tanya yüzünden huzursuz oldum, çocuklar da öyle ve özellikle kendi kızları çok tasalıydı. Liova bizimle gelmedi, kendini eğlenceye kaptırıp, derslerini bırakmak istemedi,

Ertesi gün (pazar) yeni konuklar geldi: Zinoviev, Davidov ve kızları Mişa Stakoviç. Böylece Tanya'nın, beklenen kocalardan gözüyle baktığını sandığım, Mişa Olsufiev ile Mişa Stakoviç yani iki Mişel beraberdiler. Ama ben onları boşuna gözetledim, çünkü ikisi de kızıma özel bir ilgi göstermediler. Sadece bu iki gencin karşılıklı ilişkilerinde sessiz bir düello gibi, düşmanca bir durum seziliyordu. Konuklar pazartesi gittiler, Andriuşa da ateşlendi. Salı günü onu ve Mişa'yı Tula'ya götürüp, Zinoviev'e teslim ettim. Onlara Moskova'ya kadar göz kulak olacak. Tula'dan eve Maşa ve Serioya ile döndük ve Tanya'nın evlenme işini tartıştık.

Çocuklar üç gün yanımdaydılar, benimkine bitişik odada yatmışlardı, çok mutluydum, şimdi ise gene üzülüyorum. L. den ne bir sempati ne de içinden gelen sevecen sözcük yok. Son günlerde, yüreğim ve sinirlerim öylesine zor bir sınav veriyorlar ki, nevraljik ağrılar şakaklarımı zonklatıyor, nefes darlığı da çekiyorum. Uyuyamıyor, konuşamıyor, bir işle uğraşamıyor ve hiçbirşeyden zevk alamıyorum. Her fırsat-

ta bir yere gizlenip saatlerce ağlıyorum. Son günlerde başıma gelenlere ağlıyorum. Birisi çıkıp da üzüntümün nedenini sorsaydı, sadece beni anlamayıp işkence etmekle yetinmeyen ve beni asla sevmemiş olan L. yüzünden derdim. Bu durum, ailesine ilgisizliğinden, çocuklarının yaşantı ve öğrenimlerinden, ilişkilerimizden, kısacası her davranışından anlaşılıyor.

Yazdığımız değişik mektuplardan söz ettik. O bana, yazdığı mektupları saydı, hepsi de siliklere yazılmış. Ona, Popov, Zolotarev ve Kokov'un şimdi nerede olduklarını sordum. İlki, doğulu tipi emekli bir subay, öteki ikisi tüccar sınıfından gençler. Hepsi L.N. nin öğretilileri sayılıyor. «Annesinin isteğine uyan Popov onun yanında, Koklov, babasının zorlamasıyla teknoloji enstitüsünde, Zolotarev ise bilmediğim bir güney kentinde, onun durumu kötü...»

Her biri için, evlerinde yaşamasının çok zor olduğunu ve ailelerinin onları evde yaşamaya zorladığını söylüyordu. «Nerde kolay ki?» dedim. Baştan çıkmış, ahlakı bozuk bir annesi olan Popov, tatlı ve güzel bir eşle yaşamayı sıkıntılı bulduğu için karısından ayrıldı. Yaşantısını Çerkov'larda sürdürdü ama, Çerkov'da Popov'a dayanamadı. Yaşam orada da zordu. Şimdi annesiyle birlikte yaşıyor ve yaşam güçtür diyor... Ben de L. nin, benimle birlikte yaşamayı üzücü bulduğunu biliyorum. Genellikle ben de, kiminle olursa olsun birlikte yaşamayı sürekli olarak sıkıntılı yapan ilkeleri garip buluyorum. Tolstoy'un yarattığı kişilerden oluşan bir çok toplulukta, hepsi yaşamı sıkıntılı bulduğu için, bu topluluklar eriyip gittiler... Görüşmemiz böyle tatsız bir biçimde sona erdi. L. Kozlovka'ya gitti, benim göğsümde yine spazm başladı, gözlerimden yaşlar aktı ama kendimi çabuk toparladım. Ne yorulmaya, ne de hasta olmaya hakkım yok. Yapacak o kadar işim ve o denli sorumluluklarım var ki, ya gücümü kanıtlayarak ailem için uğraşıp yaşamam, yada bunu beceremezsem, yaşamıma son vermem gerekir.

Bundan önceki güncemi karıştırdım. L. ile Tanya Pirogova ve daha ötelere, açlık bölgelerini saptamak amacıyla yola çıktıklarında, şunları yazmışım: Pirogovo'da, kayınım

Sergey onları fazla ilgiyle karşılamadı. Kendisine talimat vermeye geldiklerini öne sürerek: «Siz benden daha zenginsiniz, benim meteliğim yok, halka sizin yardım etmeniz gerek» dedi. Bunun üzerine, L. ve Tanya Bibikov'lara gittiler ve açlık konusunu, onlara da açıkladılar. Tanya orada kaldı, L. ise daha uzaklara, bir arazi sahibine ve Svetşin'lere gitti. Bibikov'larda da, arazi sahiplerinde de açlıktan kırılanlar için kantin açma tasarısı ilgisizlikle karşılandı. Kimsede fazla para yoktu ve herkesin kendi sıkıntıları vardı.

L. ve Tanya, beşinci gün geri döndüler ve ayın 23 ü, evliliğimizin yıldönümüydü (yirmidokuz yıl) L. bu kez, yanına Maşa'yı alarak trenle Epifan ilçesine gitti. Bölgenin önemsiz soylusu Pissaref'lerde mola verip açlığın en etkin olduğu köyleri gezdiler. Aşocağı konusunu tartışmak için, Rayevski de oraya, onların yanına gitti. L. hemen, iki kızımızla, kışı Rayevski'lerde geçirmek ve orada aşocakları hazırlamak kararı aldı, (Yola çıkmazdan önce benden istediği) 100 rubleyi, pancar ve patates alınması için verdim.

Dönüşlerinde, Moskova'ya gitmeyip steplerde kışlayacaklarını açıkladıkları zaman çılgına döndüm. Onlar, bir tren istasyonuna otuz km. uzakta, L. mide krizleri ve karın ağrılarıyla, kızlar tek başlarına ve ben sürekli bir kaygı içinde, kış boyu ayrı... Yıkıldım. Derdin birisi güç bela çözümlerken, ne olursa olsun başka bir sorun çıkıyor ve onu da çözümlemek gerekiyor. (L. nin Moskova'daki yaşamını kolaylaştırmak amacıyla XII ve XIII. ciltlerle ilgili haklarından vazgeçmesi kararını yayınlamasını uygun bulmuştum.)

Bu durum beni hasta etti. Daha babası ve kız kardeşlerinin aldıkları kararı öğrenmeden, Liova bana yazdığı mektupta ise, hepimizin Iaznaya'da kalmamızın uygun olacağını, çünkü benim Moskova'ya gidişimin onların üçünün de ders çalışmalarını engelleyeceğini ve bana hiç ihtiyaçlarının olmadığını bildirmişti. Bu da bana yeni bir üzüntü nedeni oldu. Her genç insanın yaşantısında, hoşlandığı ve yararlandığı şeyleri hiçe sayarak, yirmidokuz yıl sadece ailem için yaşamıştım ve işte şimdi hiçbirinin bana ihtiyacı yokmuş... Öyle ağladım ki... Fazla değerimin olmadığını kabul etmem

gerek ama öyle de olsa, ben çok sevdim, hani sevgi iyi bir duyguydu...

Akşam Saşa ile kitap okuduk ve birlikte Vaneçka ile oynadık. Resimler göstererek, onlara masallar anlattım. Gündüz, Çepij'in arkasına iki bin köknar fidanı diktik, yarında dört bin kayın ağacı dikeceğiz.

Ayın yirmisinde Moskova'ya gitmeyi düşünüyorum. Oraya gitmek, hiç içimden gelmiyor: korkunç birşey bu. L. ve kızların ne yapacaklarını bilmiyorum. Gerçekten birşey bilmiyorum. Aşocağı konusu beni kuşkulandırıyor: Sadece sağlıklı, güçlü ve hareket yeteneği olanlar yararlanacak. Çocuklar, gebeler, yaşlılar ve küçük çocuğu olan köylü kadınları aşevine gidemeyecekler, beslenmeleri gereken ise asıl onlar.

L. XII ve XIII. ciltlerle ilgili haklarından vazgeçtiğini yayınlamazdan önce, açlık çekenler için 2000 ruble vermeyi düşündüm; bir bölge seçerek orada gereksinme duyan ailelere yeterince, un, ekmek ve patatesi aylık ve aile başına dağıtmak istiyordum. Şimdi artık ne yapacağımı biliyorum. Ne başkalarının girişimlerine güvenerek, ne de arabanın tekerine sokulan bu çomakla : L. nin hakkından vazgeçmesi. Eğer para verirsem, bölgesinin Kızılhaç sekreteri olan Serioya'ya veririm. Onun görevi doğrudan doğruya açlık kurbanlarının yardımına koşmaktır. Serioya serbest, namuslu ve gençtir ve de orada bulunuyor.

16 ekim Tula'daydım ve papazın karısıyla toprak ayrımı işini sonuçlandırdım. Bu sonuç baş noter tarafından onaylanacak mı bilmiyorum. Aile arasındaki taksim konusunda da noter Bieloborodov ile de görüştüm.

Bu işlerin tümü zor ve zahmetli. Daha sabahtan kar yağmaya başladığı için iki atlı kızakla gittim; dönüşümde, sıcaklık eksi 8°ye düşmüştü. Çingeneler malikane sınırına çadırlarını kurmuşlar. Çocuklar, büyükler, tavuklar, domuzlar, kırk kadar at ve bir sürü kalabalık. Bizim kızlar onlara, ek yapıdaki mutfağı göstermeye gittiler. Bu gece L. Groot gazetesine, «Felsefe ve psikoloji sorunları derneği» için yazdığı

«Açlığa dair» başlıklı bir makale gönderdi. Biraz önce Saşa ve Vaneçka kura çektiler. Saşa'nın kendisine Bistrom'un sol parçası düştü; Vaneçka, Andriuşa ve Mişa adına kura çekti, Mişa Tuçkoski topraklarını, Andriuşa ise Bistrom'un sağ parselini aldı. Ayın 13 ünde Serioya, ve Ilya'yı görmeye gittim. İlk günü Sonya'yla geçirdim, Ilya akşam geldi. Üzerimde kötü bir etki bıraktılar. Aralarında pek sevgi yok, ilişkileri basit, davranışları kötü. Ilya'nın bitkin ve tasalı bir hali var, ona acıyorum. Kusurun kimde olduğunu Tanrı bilir ama mutlu değiller. En kötüsü de çocukları Nikolas. Çocuk annesi tarafından terkedilmiş durumda ve acınacak halde. Anet çok tatlı ama Nikolas ya ölecek yada bir canavar olacak. Yazık.

Serioya neşeli, sakin ve tüm üstün niteliklere sahip. Evindeki herşeyi gözden geçirdim, onu daha rahat yaşatmak için katkıda bulunmayı çok isterdim. Asalet meclisi başkanlığı ve Kızılhaç sekreterliği onu çok yoruyor ve uğraştırıyor. Evinin içi temiz ve düzenli, herşeyi fakir ve iddiasız olmakla birlikte, gerekli alışkanlıklarını karşılayacak durumda. Rahat yaşantısını sürdürebilmesi için Tanrı ona güç versin. Liova birden bire coşarak, açlık sorunu için Samara'ya gitmeye karar verdi. Kararsız hali beni üzüyor. İşte gene hareketlendi ve üniversiteyi bırakarak boş ellerle bilinmeze doğru uçuyor.

Petersburg Tiyatroları yönetimi, «Eğitimin ürünleri» piyesinden payıma düşen geliri bana vermeyi reddetti. Hem onlara, hem de bu parayı aç kalanlara vermek zevkinden beni alıkoyan L. ye çok kızdım. Dün, saray nazırı Vornotsov'a, bu paranın bana verilmesinde yardımcı olması için bir mektup yazdım. Sonucun ne olacağını bilemiyorum[1]. Eşyalarımız toplanıyor, Moskova'ya gitmek hazırlığı içindeyiz. Usanç verici birşey bu. Kendimi iyi hissetmiyorum; bizim ailede olduğu gibi, tüm dünyada, anlaşmazlığın hüküm sürdüğü izlenimi var. Ülkemizdeki açlık, ağır bir yük gibi, herşeyin ve herkesin üstünde etkisini gösteriyor.

---

1 — İsteği kabul edildi.

19 ekim Eksiksiz bir gevşeklik ve uyuşukluk. Gitmiyorum, eşyalarımı toplamıyorum. Günümü Vaneçka için, resimli bir kitap boyamakla geçirdim.

Petya Rapevski ve Popov (bir silik) geldi. Kırgın, hasta, karamsar ve geçerken uğrayan bir aydın da burada. L. bencil ve garip bir şekilde neşeli ama bu neşe ruhsal değil, bedensel.

12 kasım Andriuşa, Mişa, Saşa ve Vaneçka'yla, 22 ekimden beri Moskova'dayım. Ayın 26 sında L. kızlarıyla Rayevski'nin, Begiçevska'daki malikanesine gitti. Liova ise 25 ekimde Samara'daki Petrovka köyüne gitti. Hepsinin aklında ve yüreğinde tek bir düşünce vardı: açlıktan kırılan halka yardım etmek. Uzun süre, onları gitmekten alıkoymaya çalıştım ve uzun süre onlardan ayrı kalmak beni üzecekti ama, ruhumun derinliklerinde, bunun gerekli olduğunu anladım ve kabul ettim. Hatta onlara 500 ruble gönderdim, daha önce de 250 ruble göndermiştim. Şimdilik kaydıyla Liova 300 ruble almıştı, ben de Kızılhaç için 100 ruble verdim. Aslında bunların tümü, yapılması gerekenler yanında çok az.

Moskova'ya geldiğimde, korkunç bir ev özlemi sardı beni; O andaki ruh halimi anlatabilmek için sözcük bulamıyorum. Sağlığım bozuk ve intiharın eşiğine gelmiştim. Tüm sıkıntılarıma bir de Dimitri Diakov'un ölümü eklendi. Biz, onun kişiliğinde, L. nin en eski ve en iyi dostunu kaybettik. Onu can çekişirken gördüm ve cenaze törenine de katıldım. Sonra, çocukların dördü de grip oldu. Uykusuz geçirdiğim bir gece ve birden bire, halkın iyilik ve yardımseverliğine bir çağrıda bulunulması gerektiğine karar verdim. Sabahleyin yataktan fırladım ve Ruskiye Viodomosti gazetesi yazı işleri müdürüne bir mektup yazarak hemen gönderdim. Benim mektup bir gün sonra pazar günü yayınlandı. Birden kendimi neşeli, hafiflemiş ve sağlıklı hissettim ve her yerden bağışlar gelmeye başladı. Halk benim mektubuma, öyle sempatik ve öyle etkileyici bir biçimde yanıt vermişti ki... Bazıları, bana para verirken gözyaşlarını tutamıyordu. 3—12 kasım arasında 9.000 ruble topladım. 1273 ruble L. ye gönderdim,

mısır ve çavdar alması için Pisarev'e 3.000 ruble verdim. Geri kalan parayı ne yolda harcamam gerektiği konusunda Serioya ve Liova'dan mektup bekliyorum. Gündüzlerim bağış toplamak, onları kaydetmek ve bağışçılarla konuşmakla geçiyor ve bu uğraşı hoşuma gidiyor. Arasıra L. yi, Tanya'yı ve hatta (evden uzakta daha mutlu olduğunu bildiğim halde) Maşa'yı öyle özlüyorum ki, tüm cesaretimi kaybediyorum. Çok tuhaf bir durum : L. ile birlikte olduğumuz zaman, bize karşı sevgisizliği ve ilgisizliği, ben de soğuk duş etkisi yapıyor ve «Neden onu tekrar görmek istedim?» «Orada ne yapıyor?» diye kendi kendime soruyorum, ama ondan ayrılınca yalnız onu düşünüyorum, çünkü ben onu, onun bana verebileceğinden daha fazla ve daha iyi sevdim.

Moskova Viedomosti gazetesinin makaleleri yüzünden, bu gece gene hiç uyuyamadım. Gazetede yayınlanan, L. nin «Korkunç bir sorun» makalesi, sanki «Siyasal amaçlarıyla yeniden ortaya çıkan Liberal partinin» görüşüymüş gibi, kendi eğilimlerine göre yorumlanmış. L. yi devrimci amaçlardan ötürü eleştirmeseler dedikleri doğru. Ama, halka yardım etmekten başka birşeyi amaçlayacak bir davranış olasılığına yönelik bu anıştırma aslında bu gazetenin «devrimci bir davranışı»dır.

Yazıyı kaleme alış biçimindeki niyet, «fikir zayıflığı» olan devrimcilere, Tolstoy ve Soloviev ile dayanışma halinde olduklarına inandırmak amacını güdüyor: benim kanıma göre, o ortama atılan bu kıvılcım, onları cesaretlendirmeye yarayacak.

Ne korkunç ve bayağı bir gazete. Ve kafası işleyen herhangi bir kişide nasıl da düşmanlık duygusu kışkırtıyor. Bakana ve hükümdara yazarak, bu gazetenin yapabileceği kötülükleri açıklamayı ve gazete yazışlerine giderek tehdit etmeyi tasarladım ama akıl danışacak bir kimsem olmadığı için, tasarımı uygulamaya geçemedim.

Andriuşa ve Mişa, öğrenimlerini Polvanov lisesinde sürdürüyorlar. Çalışmaları pek verimli değil, bu durum beni üzüyor. Gene de onları eğlendirmek istiyorum; sakıncalı birşey ama, bende onları şımartma eğilimi var. Bizim kentli

burjuva yaşantımız öylesine bencil, karnı tok, uyuşuk, halkla ilgisiz ve kim olursa olsun, başkalarına karşı öylesine ilgisiz ve tasasız ki... Şu anda açlıktan ölenleri, her tür faaliyetten yoksun yaşantımız içinde, ruhsal yönden yavaş yavaş ölecek olan çocuklarımı ve kendi durumumu düşünerek üzüntüye kapıldım ve yemek bile yiyemedim. Ama nasıl bir davranışta bulunmalı?

Saray bakam bana yanıt verdi: amacım yardımseverlik olduğuna göre, «Eğitim ürünleri» piyesinin gösteri gelirlerinden bana yüzde vereceğine söz veriyor, Vsevolojzki'ye daha önce bunun için yazmıştım.

16 şubat Göz açıp kapayana kadar üç ay daha geçti. Andriuşa, Mişa Saşa ve Vaneçka'yla, Moskova'da yalnızım. L., Tanya ve Maşa iki kez Moskova'ya geldiler. İlkinde 30 kasımdan 9 aralığa, ikincisinde 30 aralıktan 25 ocağa kadar kaldılar. Birçok konuğumuz da oldu, bir araya geldiğimiz için çok mutluyduk ama ayrılık çok güç oldu. Bu nedenle, Tanya'yı Moskova'da bırakarak, L. ile Maşa'yı Rayevski'lere kadar götürmeye karar verdim. Yola çıkacağımız gün, L. nin «Felsefe ve psikoloji sorunları» dergisi için yazdığı, «Açlığa dair»[1] makalesinin, Moskovski'ye Vedomosti'nin 22 numaralı sayısında açıklamalı olarak yayınlandığı bir yazıyı getirdiler. Bu yazı, L. nin makalesini bir bildiriyle ölçüştürerek, L.N. nin devrimci olduğunu bildiriyordu. L. ve ben oturup bir yalanlama yazısı[2] hazırladık. İmzalamam için beni de zorladı ve yola çıktık.

Tula'da, Helene Rayevski'lere indik. Kadın hasta, bacağı ağrıyor ve ateşi var. Zavallı, kocasının 20 kasımda gripten ölümünden sonra, kendine gelememiş.

Ayın 24 ünde, Tula'dan hareket ederek, Klekotki'ye kadarki bıktırıcı yolculuğa çıktık. Vagonda nefesim daraldı ve sinir krizi geçirdim. Sessiz ve huzursuz olan L. kompartımanda duramıyordu. Hava çok kötü ve sıkıcı idi. İki kızak aldık. Maşa, ihtiyar Fedot (Rayevski'lerin ahçısı) ve dikişçi kadınımız Kirilovna bir kızağa, L. ile ben de daha küçük olan öteki kızağa bindik. Sıkışık durumdaydık, hava kararmıştı ve ben korkuyordum. Yol boyunca Maşa kustu, ben de bu soğuk ve rüzgarlı havada, L. nin soğuk almasından korkuyordum.

1 — Sansür tarafından yasaklandı.
2 — Tekzip yayınlanmadı.

Hava kararırken geldik ve Ilya, Gastiev, Elena Persidski, Nataşa Filosofova ve bayan doktor Veliçkine tarafından karşılandık. Ilya garip ve endişeli bir durumdaydı, Rayevski'nin hayaletini gördüğünü sanarak korkuyordu. Ertesi sabah bizi çalışma arkadaşımız hanımlarla bırakarak Ilya gitti.

L. ile yni odada kalıyoruz. İşlerini kolaylaştırmak ve düzene sokmak için tüm hesaplarla uğraşıyorum. Aşocaklarını yerinde inceledim. Ahşap bir izbede on kişi buldum ama biraz sonra gelenlerle kırksekiz kişi oldular. Hepsinin kılığı perişan, suratları çökmüş ve tasalıydılar. İçeri giriyor, istavroz çıkarıyor ve masaya oturuyorlardı. İki masa uç uca konmuş ve uzun banklar sıralanmıştı. Usulca masalara oturdular. Bir eleğin içine, küçük parçalara bölünmüş çavdar ekmeği konmuştu. Yönetici kadın herbirine birer parça ekmek veriyordu. Sonra masaya, etsiz ve bir parça yayık ayranı katılmış lahana çorbası tenceresi geldi. Bir köşede sadece küçük çocuklar vardı. Neşeliydiler, gülüşüyor ve çorbalarını kaşıklıyorlardı. Çorbadan sonra patates yada bezelye veya darı, yulaf karışımı sulu bir pancar yemeği geldi. Her yemekte genellikle iki kap veriliyor. Yaya veya arabayla, birkaç aşocağını daha gezdik. Halkın bizi nasıl karşılayacağını başlangıçta merak ediyordum ama ikinci aşocağında, çok solgun benizli bir genç kız bana, öyle üzgün ve mahzun baktı ki az daha ağlayacaktım. O genç kız, yanında oturan yaşlı adam ve bir çokları için, sadaka istemeye gelmenin güçlerine gittiğini düşündüm. «Tanrı beni, sadaka istemekten korusun ve sadaka verecek duruma getirsin...» Bu atasözü ne doğruymuş. Sonuç olarak, bu aşocakları olmazsa durumun daha da kötü olacağını düşünerek daha az telaşlanmaya başladım.

Bizimkilerin giriştiği işin en çetin yönü, en yoksul olanları bulabilmekti. Kimlerin aşocağına gelmesi gerektiği, bağışlanan odun ve giysileri kimlerin alacağının seçimi de aynı şekilde zordu. Aşocaklarının sayımını yaptığımda, listede seksenaltı aşocağı vardı. Şimdi ise yüz oldu. Güzel bir günde, L. ile köyleri dolaştık. Değirmenlerde öğütülen unlar hakkında bilgi alıyor, yiyecek ambarlarına gidip Orlovka'-

dan gelen erzakın dağıtımını düzenliyor ve genellikle yapılan dağıtım hakkında bilgi alıyorduk. Nihayet, açlıktan kırılanların çok olduğu Kulikovka köyünde de bir aşocağı açtık. En yoksulları saptamak için, oranın yaşlı bir yerlisine gittik. Toplanıp gerekli önlemleri almamız için öteki ihtiyar köylüleri de çağırmasını söyledik. Toplantıda, en çok sıkıntıda olanları ve aşocağından kimlerin yararlanacağını tesbit ettik. Ben listeyi yaptıktan sonra, L. onların salı günü gelip erzaklarını almalarını söyledi. Yaşlı köylünün karısının da evinde bir aşocağı açmasını önerdi. Eve gün batarken döndük. Bir yanda kızıl güneş batıyor, öte yanda ay yükseliyordu. Don nehri boyunca ilerledik. Bölge engebesiz ve sıkıcıydı, stepte ve sadece Don ırmağı kıyılarında eski ve yeni değirmenler yükseliyordu.

Bize bağışlanan kumaşların bulunduğu bölümde, her sabah ve bir terzinin yardımıyla giysiler biçiyordum. Yirmiüç ceket dikebildik. Ceket ve yarı kürklü paltolar gençlerin hoşuna gitti. Doğduklarından beri giyemedikleri yeni ve sıcak giysiler, çoğu için önemliydi.

Beğiçevka'da on gün kaldım. Kar fırtınaları oldu. Aşocağı açmak, olanları denetlemek, giysi, yiyecek ve yakacak gereksinmesi olanları saptamaları için gönderdiğimiz iki yardımcımız, o gece evlerine dönmediler. Çok kaygılandık. Bu iki genç kız çok iyi insanlar: biri, halka sağlık yönünden yardımcı olan pembe yanaklı ve hareketli bir Kazak, herkes ona «prenses» diyor. Öteki kız, hastalıklı, sıska ve duygusal ama gayretli, işini iyi yapıyor ve bir papazın da kızı.

Moskova'ya dönüşümde, L. nin, Rusya'daki açlık ve onun sonucu meydana gelen hoşnutsuzluk konusunu konu eden ve İngiltere'ye yazmış olduğu bir mektupla ilgili[1] ve gitiktçe ar-

1 — Felsefe problemleri dergisi için yazdığı makale yasaklanınca, Tolstoy onu İngiltere'ye göndermiş ve bu makale, Daily Telegraph gazetesinde, mektuplar biçiminde yayınlanmıştı. Viedemosti'ler bu mektuplardan birini yayınlayarak, kont Tolstoy'un, bu «sözde mektuplarla» tüm dünyadaki, mevcut ekonomik ve sosyal düzeni yıkmak için, açıkça propaganda yaptığını ileri sürmüşlerdi.

tan söylentiler duydum. Petersburg'dan da, kurtuluşumuz için çok acele girişimlerde bulunmamı zorlayan, bir yığın mektup da geldi. Hemen davranmam gerekiyordu, çünkü sürgün edilmemiz v.s. bahis konusuydu... Her hangi bir girişimde bulunmak için uzun süre bekledim. Bir hafta süreyle dişçiye gidip dişlerimi tedavi ettirdim ama kaygı ve huzursuzluk beni bırakmıyordu. Sonunda, dahiliye bakanı Durnovo, kontes Şeremetiev, devlet bakanı Pleve, kontes Aleksandra Kuzminski'lere mektuplar yazdım. Her mektupta gerçeği açıklıyor ve Moskovskiye Viedomosti'nin yalanlarını çürütüyordum. Hükümet bültenine de gönderdiğim halde, tekzibimin gazetelerde yayınlanması yasaklandı. Yazımın yayınlanmasına izin vermesi için Grandük Serge'ye gittim. Bu isteğimi yerine getiremiyeceğini ama L. nin Viedomosti'lere yazarak hem coşkuları yatıştırmasını hem de Hükümdarı hoşnut etmesini önerdi. L. ye mektup yazarak önerildiği gibi hareket etmesini rica ettim. L. nin yazısını bugün aldım ve hemen hükümet bültenine gönderdim. Yayınlayacaklar mı acaba diye büyük bir sabırsızlıkla bekliyorum[1].

L., Tanya, Maşa ve Vera Kuzminski gene Begiçevka'dalar. Liova Samara'dan döndü. Geleceği konusunda nasıl bir karar alacağım merak ediyorum. Bana gelince, durumuma alıştım ve dört çocuğumun çıkarını korumak için yaşıyorum. Yeni bir öykü yazmaya başladım. Bağışları topluyor, mektuplar yazıyor ve bankalar aracılığıyla buğday satınalıp değişik mali işlerle uğraşıyorum. Bunların yanı sıra benim kişisel işlerim de çok. Arasıra üzülüyorum ama hoşca geçen zamanlar de oluyor.

Yarın büyük Perhiz başlıyor; perhiz yapmak istiyorum.

---

1 — Leon Tolstoy'un mektubu yayınlanmadı. Sofiya Tolstoy, bu mektuptan yüz adet kopya çıkartarak, gazetelerin çoğuna ve belli başlı tanınmış kişilere gönderdi.

2 ağustos Çerkov'dan öğrendiğime göre, L.N. nin elyazmalarının çoğunun bir bölümü kendisinde, bir bölümü de Petersbur'da, albay Trepov'da imiş. Çocuklarımın bu durumu bilmeleri gerek.

Daha sonra, Çerkov L.N. nin elyazmalarının tümünü alarak İngiltere'ye, Christchurch'daki evine götürdü[1].

5 kasım Ben iyi ve kötü ruhlara (meleklere ve cinlere) inanıyorum. Kötü ruhlar, benim sevdiğim adamı egemenliği altına almışlar, ama o, hiç de bunun farkında değil. Etkisi uğursuzluk getiriyor. Oğlu, kızları ve onunla ilişki kuran öteki kişilerin tümü mahfoluyorlar. Ben gece gündüz, çocuklarım için dua ediyorum ve bu ruhsal çaba bana ağır geliyor. Bedensel olarak zayıflıyor ve çöküyorum ama ruhsal alanda kurtuldum, çünkü beni Tanrıya bağlayan bağlar, kendini beğenmişlerin, Tanrının buyruklarını unutanların yada kötülük güçlerinin egemenliği altındaki kör ve duygusuzların etkisi altında kalmadığım sürece kopamaz ve gücünü yitiremez. Küçük çocuklarım için dua etmeye daha başlamadım, çünkü onları baştan çıkarmak olanaksız. Burada. Moskova'da oğlum Liova daha neşeli oldu ve kendini toparlamaya başladı. Benim istek ve ricalarım dışında, her tür etkiden uzak. Tanrı bana, onun iyi bir insanla arkadaşlık etmesini esinledi. Yeter ki benim destek olma ve rica etme gücüm azalmasın, aksi halde herşey biter. Tanrım bize acı ve Seninki dışında her tür etkiden bizi koru.

---

1 — Bu paragraf daha sonra eklenmiş. Sözü edilen elyazmaları 1880 yılından sonrakiler, 1913 yılında tekrar Petersburg'a getirildi.

2 mart Kızım Tanya, sağlık durumu kötüleşen Liova ile Paris'e gitti. Uzun süredir, onun bu ülkede yaşayamayacağı önsezisi var bende. Bu çocuk çok olağanüstü ve iyi ama dengesiz bir yaratık. Ben, yarını düşünmeden ve gerçekten yaşamadan günlerimi geçiriyorum. Liova ve biraz da Tanya için duyduğum tasa, yaşantımdaki her tür ilgiyi bir yana atıyor. Bu durum hemen sağlığımı bozdu. Bugün çok kan tükürdüm, gece ateşim var ve terliyorum, göğsüm de ağrıyor. L.N. nin de pek keyfi yerinde değil ama yaşantısı, alışıldığı gibi sürüp gidiyor: erken kalkıyor, odasını düzeltiyor, yulaf çorbasını içiyor ve çalışmaya başlıyor. Bugün onu iskambil falı bakarken yakaladım. Kimseyi ilgilendirmeğinin farkına varmadan, Dunayev sorunları anlatırken, L. iyi bir kahvaltı yaptı, sonra da uyumaya gitti. Şimdi de şaşırtıcı bir yaşam sevinciyle, camın arkasından parlayan güneşe baktı, pencerenin kenarından bir avuç hurma aldı ve Dunayev ile birlikte, mantar, bal v.s. satan halk tabakasını görmek için pazara gitti. Maşa zayıf, sinirli ve üzgün. Serioya çok neşeli ama biraz sonra Nikolskoye'ye gideceği için üzgünüm.

4 ağustos Dr. Zakarin, Liova'nın durumunu iyi bulmuyor. Uzun süredir bu kötü olasılık içime doğuyordu ama çok genç, pek sevimli ve iyi yürekli bu çocuğun yitip gittiğini görme acısına nasıl dayanılır? İçim parçalanıyor ve öylesine acılıyım ki, günlük yaşantıyı sürdürebilmem için bana büyük bir güç gerek. Oysa direncim tükeniyor ama gene de yaşamak gerek. Küçük Vaneçka için, Mişa için, Saşa için gerekli bu, ve hatta birçok şeyi yitiren ama halâ kendi-

sinde bana karşı ufak bir sevgi ve sevecenlik pırıltısı ışıldayan Andriuşa için bile gerekli bu. Bana herşey yük olmaya başladı. Çocukları, malikane işlerini, halkla ilişkileri, ev ve kitap konularını, herşeyi omuzlarıma yükleyen ve tüm bu yaptıklarıma karşılık olarak eleştirici ve bencil bir ilgisizlikle benden nefret eden kocamın, uzun süredir benim yanımda olmayışı, bitiriyor beni. Ya o nasıl bir yaşam sürdürüyor? Geziyor, ata biniyor, biraz yazıyor, hoşuna giden yerde ve istediği gibi yaşıyor. Kızlarının hizmetinden, konfordan, etrafındakilerin dalkavukluğundan, benim gücümden ve kendisine karşı olan bağlılığımdan yararlanıyor ama, ailesi için ciddi hiçbirşey yapmıyor. Hiç doymak bilmeyen o ünü için ise, elinden gelen herşeyi yaptı ve yapmaya da devam ediyor. Sadece yüreksiz yaratıklar böyle yaşayabilirler. Zavallı Liova, babasının ilgisizliğinden o denli acı çekti ki... Bu hasta çocuğun bakışı, onun huzurunu kaçırıyor ve zevkle yaşamasını engelliyor, bu da kendisini öfkelendiriyordu. Acı çektiğine inanmayan, hastalığı ile alay eden babasına baktığı zaman Liova'nın kar gözlerindeki acı ve sitemi üzülmeden anımsayamıyacağım. L. kendisi, hiç bu tür acı duymadı, o hasta olduğu zaman sabırsız ve huysuz oluyor.

Tanya da Liova ile Moskova'da. Onu düşünüyor ve ona acıyorum. Evde hiç dostum kalmadı; L.N. ve öğretilileri Tanya'nın karakterini bozdular, —çok neşeli, sağlıklı ve canlılık dolu— kızıma ağır bir yük yüklediler ve onu benden uzaklaştırdılar. Strakov bugün gitti. Ev sıcak, müjikler toplandı, kırlarda koşmaca var. Ürün daha gelmedi, ay ışıklı ve sıcak geceler insanı rahatsız edecek kadar güzel. L.N. bir yangında zarar görenleri öğrenmek ve onlara para yardımında bulunmak için Potemkino'ya gitti. Andriuşa Ovsionnikovo, Maşa Kozlovka'ya gitti, Mişa benimle kaldı.

23 kasım Ailecek Moskova'da toplandık. Yaşantımın ve tasalarımın odak noktası, hasta oğlum Liova. Böyle bir acıya dayanmak çok zor. Her an onun acı çeken ve acınacak hali ve onun için duyduğum korku beni perişan ediyor. Çok az kişiyle görüşüyor ve evden hiç çıkmıyorum.

Miss. Spiers adında yeni bir İngiliz mürebbiye geldi. L. Tanya ve Maşa müzik dinlemek için Leonid Pasternak'a gittiler.[1] Pasternak'ın karısı, Grijimali ve Brandukov ile birlikte çalıyor. Son günlerde bana az üzüntü çektirmeyen Andriuşa uslandı. Sağlığı iyi değil, ondört çıban çıkardı, sık sık da sindirim bozukluğu oluyor. Mişa keyifli; hiç sıkıntısı yok ama iyi çalışmıyor.

Kar da yok, kızaklar için yol da yok. Rüzgarlı ve soğuk bir hava var. XIII. cildin basımıyla uğraşıyor ve Marcella'yı okuyorum. L. ve ben uzun süre dostça yaşadık ama son günler aramız pek iyi değil. Andriuşa'nın kötü davranışlarına ilgisiz kaldığı ve bana yardımcı olmadığı için ona kızmıştım. Otuziki yıllık evlilik yaşantımızda, benim en önemli kusurum, L. nin gerek benim, gerekse ailesi için herşeyi yapabileceğini halâ ummamdan ileri geliyor. Onda iyi olana sevinmek ve o kadarla yetinmek gerek.

1 — Nobel ödülü sahibi Boris Pasternak'ın babası.

1—2 ocak Güncemi yazmam gerek. Yaşamım boyunca günceme çok az yazmış olmam ne yazık... Dün L. ile Tanya, Nikolskoye'ye Olsufiev'lere gittiler. Kocam buradan ayrıldığı, bir yere gittiği zaman hemen rahatlıyor ve kendimi Tanrı karşısında yalnız buluyorum. Benliğimde ve karmakarışık yaşantımdaki durumları daha kolaylıkla ve açıkça görüyorum.

Olayla Liova elektrik tedavisine başladı, sakinleşti ve Şidlovski'lere gitti.

Maşa yatakta, Saşa ve Vaneçka grip oldular. Andriuşa köye, Ilya'lara, Mişa kemanını da alıp Martinov'lara gittiler. Kar fırtınası var, hava soğuk, eksi 7°. Bu gece, sabahın dördünde, kapı zilinin sesiyle uyandım. Korktum ve bekledim. Kapı gene çalındı. Oda hizmetçisi gidip açtı. Bu, L. nin öğretililerinden, aklını kaçıran Koklov idi. Tanya'yı sürekli olarak izliyor, arıyor ve onunla evlenmek istiyor. Zavallı Tanya sokağa bile çıkamıyor. Bu perişan kılıklı sefil, bu silik her yerde onu takip ediyor. İşte L. nin ailemizle içli dışlı ettiği kişiler, benim görevim ise, onları kapı dışarı etmek. Çok tuhaf birşey Neden acaba, hasta ve normal yaşantıdan sapmış kişiler, neden zayıf ve budalalar L. N. nin doktrinlerine dört elle sarılıyor ve şöyle yada böyle... ama geri dönüşü olmayan bir biçimde kendilerini yitiriyorlar?

Güncemi yazmaya koyulunca, L.N. yi eleştirmekten korkuyorum. Bununla birlikte, normal şikayet etmeyeyim ki, o, insanların mutluluğu için vaazlar verip, onları mutlu kılmak için uğraşırken, benim yaşamımı o denli güçleştiriyor ki, yaşantım git gide zorlanıyor.

Onun otobur rejimi iki yönlü güçlük çıkardı, hem masraf çoğaldı, hem de adamlarımız için uğraşı arttı. Sevgi ve iyi-

lik konusunda, sezgi ve açıklamaları ve onun ailesine karşı ilgisizliğiyle ve her türden ayak takımının aile samimiyetimize burnunu sokmasıyla sonuçlandı. Bu dünyanın mal ve mülkünden (sözle) vazgeçmesi, başkalarının eleştirisine ve kendisinin suçlanmasına yol açtı.

Bütün bu karmaşıklıklarla ortaya çıkan durum çok gerginleşince öfkeleniyorum ve ağzıma geleni söylüyorum, bu da beni üzgün ve mutsuz ediyor ama iş işten geçtikten sonra.

Helena Rayevski akşam bize oturmaya geldi ve öykümü görmek istedi, ona okudum, yazdıklarımı beğendim, pek iyi değil ama hoş...

Saşa'ya sevecenlik duyuyorum. O da sevecen, rahat ve sempatik. Petya Rayevski konusunda, ona yardımcı olmayı çok isterdim. Tanya'yı, eskisine göre az seviyorum. Popov ve Koklov gibi siliklerin aşkıyla onun lekelendiği kanısındayım. Ona acıyorum soldu ve yaşlandı. Neşeli ve umut dolu güzel gençliğine yanıyorum. Evlenmemesi ne fena. Açıkca söylemek gerekirse, kalabalık ve güzel olan ailemin bana pek birşey vermediğini anlıyorum. Tümü pek mutlu değil... Bir anneyi en çok tasalandıran şey.

Üç mektup yazdım: Prag'a bir iş mektubu, Barones Mengden ve Sofiya Filosofova'ya. Saşa ve Vaneçka'ya, Jules Verne'nin «Denizler altında yirmi bin fersah»ını yüksek sesle okudum. «Çocuklar, bu ağırdır pek anlayamazsınız» dedim ama Vaneçka: «Zararı yok anne, oku, bak göreceksin bu kitap ve «Kaptan Grant ve çocukları» bize örnek olacaklar.» dedi.

Liova, Şildlovski'lerden tatsız ve sızlanır bir durumda döndü.

3 ocak Geç kalktım ve Mişa, sonra da Liova'yı aradım buldum. Mişa'yı keman dersine çalışmadığı ve öğleye kadar yattığı için azarladım. Liova elektrik tedavisi olmak için kliniğe gitti, oradan da arkadaşlarına uğrayacak. Arabayı hemen geri göndermediği için de, ona kızdım. Bayan Mortinov, Skotin, Zaykovski ve Junge'lere gittim.

Zaykovski'ler gençlik anılarımızı dile getirdiler ama bu ihtiyar kızların yaşantısı, bende öyle üzücü ve bayağı bir izlenim bıraktı ki... Acaba benim kızlarım da evlenemezler mi?

Akşam, çocuklar oynamaya geldiler. Helena Rayevski'ye, yazdığım öyküyü gönderdim. Yazmayı sürdürmek istiyorum ama, benimle beraber olmaktan çok hoşlanan çocuklarımın zamanını almak istemiyorum. Kar her yeri kapladı, ısı eksi 4°

5 ocak Dün güncemi yazmadım. Akşam, Liovaya Ronfizin'in öyküsünü okumaya devam ettim, konu bizi ilgilendirmeye başladı ama bayağı. Sabahın üçüne dek hesaplarla uğraştım, birbirine karıştırdım, işin içinden nasıl çıkacağımı bilemiyorum. Günün bir bölümünü Vaneçka ile geçirdim, ona kitap okudum ve amcası Serge Tolstoy'a götürdüm. Sabahtan beri hasta. Şu anda herşey beni korkutuyor, özellikle Vaneçka'nın hastalığı. Benliğim onunkine öylesine bağlı ki... Bu akıllıca bir tutum değil, tehlikeli de. Zayıf, narin ve çok iyi bir çocuk. Dün, Varya Nagornov ve Maşa Kolokolzev'i görmeye gittim. Her yerde sıkılıyorum. Benim yapım böyle, ya faaliyet, ya duygulanma istiyor, aksi halde bitkin oluyorum. Şu anda, hasta olan çocuklarımın yanında kalmak beni sıkıyor, en kötüsü de bu. Ne L.yi ne de Tanya'yı özlemiyorum. Ilya ile Andriuşa geldiler. Yağmur yağıyor, sıfırın altında 1°. Gene de Saşa, Mişa ve Miss Spiers paten yapmaya gittiler.

8 ocak Bu son günler Vaneçka hasta, ateşi ve sindirim bozukluğu var. Birden öyle çok sarardı ve zayıfladı ki, içim burkulmadan yüzüne bakamıyorum. Dün, Andriuşa, Mişa ve Saşa Glebov'larda düzenlenen çocuk gecesine gittiler, ateşten yanan Vaneçka ise bütün gece kucağımda inledi, çocuk, bu eğlenceden yoksun kaldığı için çok üzüldüm. Önce grip olmuştu ama üç haftadır kendine gelemedi. Büyük çocuklarıma, görevlerini yapmayı alıştırmak için sürdürdüğüm savaş, gücünü yitirdi ve sürekli olarak bana çektirdik-

leri acı ise, onlara karşı duyduğum sevgiyi yok etti. Tüm bu olanlar beni üzüyor, çok üzüyor. Ilya'nın, kendini aptalca ve adice yitirmesini görmek, Serioya'nın anormal yaşantısı, Liova'nın hastalık geçirmesi, kızlarımın kocasız kalması ve zavallı Vaneçka'nın bedenindeki kıvılcımın sönmek üzere olması bana çok acı veriyor...

Sabahtan beri işler yakamı bırakmadı. İşleri yoluna koyup, çocuklara tarih kitaplarından resimler gösterip, Mısırlılar hakkında bildiklerimi anlattıktan sonra Grimm'in öykülerini okudum. Yazıncı bayan Lidya Vesseliski geldi. Liova'yla ahbaplık yaptı. Ben Vaneçka'nın ateşini aldım: 37°,8.

Öğle yemeğine Nagornov'larla bayan Vesseliski, yemekten sonra da akıllı ve sempatik Roçinski geldi. Ilya'ya 500 ruble verdim. Ona hiç bir bakımdan yardım edilemez. Benim çocuklarımda hiç ölçü kavramı yok, hepsi dengesiz ve «görev duygusu»ne demektir bilmiyorlar. Bu huy onlara babalarından geçmiş ama o, yaşamı boyunca, bu karakter özelliğiyle savaşmamış, halbuki çocukları, daha küçük yaştan kendilerini kaptırmışlar —zamane gençlerinin zaafı...

Akşam, Puşkin'in «Kaptanın kızı» yapıtından, Mişa'nın hazırladığı açıklamayı düzeltmek için iki saat uğraştım. Dehşetle gördüm ki, daha yarısını kopya etmemiş, sonuç bölümünü de yazmamış. Bu durumda kötü not alacak, bu da sömestr sonuçlarını etkileyecek.

Geç saatlerde, çocuklarıyla Storojenko ve Mitya Olsufiev geldiler. Mitya'yla uzun uzun konuştum. Herşeyi anlıyor ama bu gevezelikler bana hep vicdan huzursuzluğu veriyor.

Fotoğraf olayı henüz kapanmadı. Pavel Briukov beni suçlamaya geldi, ben ise onların tümünü suçladım, Bizi aldatarak, bizden gizli olarak, tüm silikleriyle, bir grup fotoğrafı çektirmesi konusunda, L.N. yi isteklendirmiş. Kızlarım gücendi, ilişkilerimiz ürküntü verici oldu, Liova üzüldü, ben ise umutsuzlukla öfkelendim. Grup fotoğrafları, liselerde, pikniklerde veya kurumlarda çekilmiş. Tolstoy'cular bir kurum mu? Halk buna dört elle sarılacak, herkes Tolstoy ve öğretililerine sahip çıkmak isteyecek. Oysa ben, L.N. nin çamurda sürüklenmesi için, yüksekteki yerinden indirilmesini

istemedim. Ertesi günü sabahtan, fotoğrafcıya koşarak, hiç biri henüz tabedilmemiş olan negatifleri aldım. Nazik ve anlayışlı bir Alman olan fotoğrafçı Mey de beni haklı buldu ve gönüllü olarak fotoğraf camlarını verdi. Bu davranışım için L.N. nin ne düşüneceğini bilmiyorum. Bana çok iyi davrandı ama, ilke gereği, yazdıklarında asla açık yürekli ve iyi olamadığı güncesinde, beni ayıplayacaktır.[1]

9 ocak Mişa Olsufiev, L.N. de bir mektup getirdi. Güler yüzlü ve neşeli olmadığım için bana sitem ediyor ama bizim yaşantımızı berbat eden kendisi. Bununla birlikte, mektubu saygılı, eskisine göre onu daha az sevdiğim halde, mektup hoşuma gitti. O olmadığı zamanlar, canım sıkılmadığı, onu özlemediğim gibi rahatlıyorum da. Onu kaç kez boş yere özlemiş, yokluğuna yanmış ve üzülmüştüm. Kaç kez, sağlığıma kavuşmam veya başka bir nedenle, yanımda kalması için yalvarmıştım. Ve ona adadığım duygularıma kaç kez, acımasız darbeler indirmişti. Artık neşeli değilim, sevmekten yorulduğum, herşeyi yoluna koymaktan, herkese yaranmaktan, herkes için acı çekmekten yorulduğum için neşeli değilim. Bundan sonra benim yüreğimi etkileyecek sadece iki kişi var : Liova bugünkü durumuyla ve cılız kol ve bacaklarını günde kaç kez yokladığım solgun ve pörsük yanaklarını öptüğüm, üzüldüğüm ve fena olduğum haliyle Veneçka. Yemeklerde çok iştahsız, ben ise yiyemiyor ve Vaneçka için çok üzülüyorum.

10 ocak Şu anda duygularımı sorsaydılar, herşeyden bıktığımı, yaşamak istemediğimi söylerdim. Hiçbirşey hoşuma gitmiyor, herşey bana acı üstüne acı veriyor.

Tatsız bir gün... Lidya Vesseliski'ye (bugün gitti) arkadaşlık ettim. Vaneçka'ya, Grimm'den öyküler okudum. Önce

---

1 — Tolstoy'un 31 aralık 1894 tarihli güncesi: «Çerkov geldi. Fotoğraf yüzünden çok tatsız bir anlaşmazlık oldu. Her zaman olduğu gibi, Sonya, kararlı ama düşüncesiz ve üzücü bir biçimde davrandı...»

eczaneye, sonra da Liova ve Vaneçka'ya taze havyar almak için pazara gittim. Andriuşa ve Mişa çok iyi, Saşa küçük orguyla bir vals çaldı, kulağının çok hassas oluşu beni şaşırtıyor. Müzik dinlerken Vaneçka bana: «Çok, çok iyişeyler yapmayı öğrenmek isterdim.. Anne hemen bana müzik öğret» dedi.

Akşam, banyo yapmaya gittim; Mişa ile baş başa çay içtik, Olsufiev ve Tanya'dan söz ettik. Bardaktan boşanır gibi yağmur yağıyor, termometre 3° ve her yer çamur deryası.

Gece, siliklerin gurup fotoğrafının negatiflerini kırdım; önce elmas bir küpeyle, L.N. nin fotoğraftaki yüzünü kesmeğe çalıştım ama sonuç alamadım. Sabahın üçünde yattım.

11 ocak Bu sabahtan beri Vaneçka kesik kesik öksürüyor. Yanından ayrılamadım ve ona Grimm'in öykülerini okudum, bahçemizin resmini çizdim. Sonra da gidip kayak alanının karlarını süpürdüm (sağlık nedeniyle). Pencereden, Vaneçka'nın yatağından çıktığını ve yatak giysisiyle odada dolaştığını gördüm. Eve dönünce, dadıyı azarladım. Öğle yemeğini evde yedik. Mişa'nın isim günü, ona on ruble verdim. Akşam Liova'yla oturup konuştuk. Dalgınlık ve sinirliliğinden söz ederek ve Dr. Bielogolovy'in sözlerini tekrarlayarak: «Herşeyin nedeni sinirdir» dedim. Hiç beklemediğim bir biçimde, Liova öfkelendi ve korkunç şekilde bana küfretmeye başladı: «Aptal, kötü yürekli koca karı, sadece yalan söylüyorsun...» Bu tür sözlere nasıl dayanılır? Gün geçtikçe ona daha çok acıyorum. O kötü ve acımasız ama nedeninin beni üzen hastalığı olduğu da meydanda. Buna karşılık, biraz önce sirkten dönen Andriuşa da, başkalarının. benim değerimi bilmediklerini, benim çok iyi bir insan olduğumu ve beni herkesten ve herşeyden çok sevdiğini söyledi.

Sabahın üçüne kadar, benim ve L.N. nin, kardeşim Tanya'ya yazdığımız mektupları ayırdım. Sonra da L.N. nin bir zamanlar evlenmek istediği Valeri Arseniev'e yazdığı mektupları tekrar okudum. Mektuplar çok güzel ama L. onu hiç sevmedi ki...

12 ocak Öksürüğüne karşı Vaneçka'ya opomorfin vermek için erken kalktım. Küçük pencereyi açtım, eksi 10° Soğuk suyla yüzümü yıkadım ama kendime gelemedim. Küçükle ilgilendim. Daha sonra Çiçerin ve Lopatin geldi. Lopatin'le, ölüm konusunda ilginç bir konuşma yaptım. Konuşması arasında bana, eğer bu sonsuz sır: ölüm olmasaydı, yaşam daha az ilginç olurdu dedi. Bayan Petrovski ile bayan Tsurikov geldiler. Bekar olan Tsurikov yemeğe ve yatıya kaldı. Soylu sınıfın tipik yaşlı kızlarından biri; iskambil falı bakıyor, geniş bir çevresi var ve kırk yaşında ama halâ gönlünü birilerine kaptırıyor, macera peşinde.

Bu gece Vaneçka'nın ateşi 38°. ye yükseldi ve beni çok tasalandırdı. İçimde bir burukluk var, sinirlerime hakim değilim. Gene de bayan Lopukin'in cenaze törenine gittim. Liova sakinleşti, Mişa çok saygılı, bana yardım etmek istiyor, oğlanlar ise sevgi dolu. Bugün Çiçerin bana, L.N. nin yanında iki kişinin bulunduğunu, bunlardan birinin deha sahibi bir yazıncı, ötekinin, tutarsız fikirleriyle topluluğu şaşırtan bir ukala olduğunu söyledi ve fikir aykırılıklarından bazı örnekler verdi. Çiçerin L.N. yi seviyor ama eski günlerini ve gençlik döneminin bir anısı olarak seviyor ve kendisine yazdığı mektupları da saklıyor.

13 ocak Açlık döneminde, bağışçılar tarafından gönderilen mektupları ayırdım, resmi yazı ve sayı içerenleri yırtıp attım. Vaneçka da bana yardım etti, zavallı yavrumun hep ateşi var ve solgun.

14 ocak Vaneçka'nın yanındaydım, ona kitap okudum. Akşam konuklar geldi, anlamsız gevezelikler yaptık. Çocuğun ateşi akşam 38°5 idi, sabah 37°8, Öksürüğü azaldı ama nezlesi arttı. Benim fiziksel ve ruhsal yaşamım durdu. Uyanmayı bekliyorum.

15 ocak Uyanış olmadı ve kaygım daha da arttı. Bu durumumu nedeni, bütün gün gözümü ayıramadığım hasta Vaneçka ve Liova'nın verdiği yorgunluk mu? Huysuz ve sinirli oldum. Bu halimle gündüz Vaneçka'yı oyaladım.

Akşam Dr. Filotov'u çağırttım. Ciğerlerinde ve boğazında bir hastalık bulamadı, dalağı da büyümemiş, sadece gripmiş. Akşam, kardeşim Aleksandr ve karısı geldi. Daha sonra Maşa ve Mişa Olsufiev'e iskambil falı baktım. Mişa'nın falında ölüm çıktı ve moralim bozuldu, Tanya ve L.N. için korktum. Çabuk gelseler bari. L.N., bana biraz daha iyi davransa ve küçükler ve oğlanlarla ilgilense ne iyi olurdu.

16—17 ocak Vaneçka'nın durumunda bir değişiklik yok. Öğleyin çıkmaya başlayan ateşi gece yarısına kadar devam etti. Öksürüğü ve nezlesi azaldı. Dün ve bugün Mişa Stakoviç geldi ama onun gelişi bile beni oyalayamadı. Dün Maşa Kolokolzev geldi. Sempatik davranışı ve gerçek dostça ilişkileri hoşuma gitti. Bu akşam Helena Rayevski ile Dunayev de geldiler. Hem Vaneçka'nın hastalığı, hem de içinde bulunduğum durum yüzünden çok yoruldum, hiç halim yok.

Kar fırtınası başladı, rüzgar uğulduyor, eksi 6°. L.N. ve Tanya yarın Olsufiev'lerden döneceklerini söylediler. Alphonse Daudet'nin «Sürgündeki kralları» okuyorum. Şimdilik ilginç. İşsiz güçsüz ve üzgünüm.

18 ocak Hep Alioşa'nın ölüm yıldönümü olduğunu anımsıyorum. Beş yaşındayken öleli dokuz yıl oldu. Vanya'ya altı gram kinin vermek için sabah altıda kalktım ve gene yattım. Ateşini almak için 8.30 da kalktım sonra gene uyumuşum. Geç kalktım, şakaklarım zonkluyor.

Bez, iplik, makara, çorap v.s. gibi gerekli şeyleri almak için çıktım. Çocuklara, müzik kutuları için yeni parçalar getirdim. Yemekten sonra Mişa kemanla, ben piyanoda, Mozart ve Schubert'ten parçalar çaldık. Notalara iyi çalışmadığım için sıkıldım. Andriuşa'nın karnı ağrıyor ama tembelliği ve iradesizliği hoşuma gitmiyor.

Tanya ile L.N. döndüler. Onsekiz günlük ayrılıktan sonra görüşmemiz, eskiden olduğu gibi zevkli değildi. Tanya beni kuru bir biçimde, L. ise tam bir ilgisizlikle karşıladı. Orada ise zevkli zaman geçirmişler. Tanıdıklara gitmişler, L.

iskambil bile oynamış ve dört elle piyano çalmış. Öğretililerinin eleştirici bakışlarından uzak ve sade bir yaşam sürdürebilir ve siliklerini toplayarak kendisinin yarattığı bu sahte ve uyduruk çevreden kurtulup, başını dinleyebilirdi. Bu sabah, işe yaramadığı konusunda, miss. Spiers ile bir görüşme yaptım. Çok kaba ve çocukları sevmiyor, ondan kurtulmam gerek. Günümüzde, işe yarar mürebbiye yok artık. Her şey üzücü...

19 ocak Erkenden kalktım ve Vanya ile ilgilendim. Kralları okudum, iyi değil. Ailecek yediğimiz yemek zevkli geçti. L. nin ve çocuklarımın yanında olmaya alışmışım, yalnız yaşamayı beceremiyorum; küçüklerle yalnız kalınca da sıkılıyorum.

Yemekten sonra Samara'daki mülkümüzün hesap ve öteki işleriyle uğraştım. Vanya iyi değil, hergün üçbuçuğa doğru ateşi çıkıyor. Hava açık, ayışığı var, doğa çok güzel ama üzgün ve uyuşuğum.

20 ocak Vanya'nın durumu kötü, ateşi yüksek. Akşam, Dr. Flatov'a danıştım, kinin dozunu arttırmamı söyledi. Doktora danışmaya gittiğim için L. memnun olmadı ama kendisi de ne yapılması gerektiğini bilmiyor —belli birşey—. Keyfi yerinde, kuyudan su getirdi ve yazı yazdı. Akşam kitap okudu, şimdi de kardeşi Sergey'e gitti.

Hava çok soğuk, don, sis ve eksi 1°. İçim sıkıntılı...

26 ocak Bu günlerde Vaneçka'nın hep ateşi vardı. Onun hastalığı beni ruhsal ve fizik yönden bitirdi. Bugün biraz daha iyi, çünkü iki seferde sekiz gram kinin verdik. İlk kez dışarı çıktım ve nota, oyuncak, peynir, yumurta v.s. aldım. Vanya'nın yanında fazla kalmadım ve yemekten sonra çocuklar için hazırlanan müzik gecesi parçalarını seçmek amacıyla, L.N. ve ben dört elle piyano çaldık. Sonra Liova, bahçeye bir ev yapmak istediği için, benden saygısız bir biçimde para istedi, ama ben vermem deyince yumuşadı. Daha sonra da Maşa ile birlikte L.N. nin «Bey ve uşak» öyküsünün provalarını düzelttik. Bu öyküyü, Severni Vestnik'e

verdiği için kızdım. Kafasından neler geçirdiğini bilmiyorum. Posrednik'te ücretsiz olarak yayınlayıp, herkesin 20 kopeğe, Tolstoy'un bir öyküsünü okumasına olanak sağlasaydı, amacını anlardım. Ama hayır, onun yapıtını okuyabilmesi için, okurlar 13 ruble ödemeye zorlanıyor. Bunun içindir ki kocamın düşüncelerini paylaşamıyorum. O, ne samimi ne de gerçekçi. Onda, herşey yapay, uydurulmuş, zorla yapılmış ve dayandığı temel kötü, her davranışında özellikle bir gurur ve zafer susamışlığı ve ününü daha çok, daha çok artırmak için önüne geçilmez bir istek var. Kimse bana inanmayacak ve ben bile anlamakta güçlük çekiyorum ama, bu duruma üzülüyorum, halbuki başkaları, hiçbirşeyin farkında değiller ve üstelik bu durum onları ilgilendirmiyor da.

Sabahın ikisi. L., prens Dimitri Şakovskoy'un çağrısıyla yapılan toplantıya gitti; toplantının nedenini bilmiyorum. Lambaların tümü yanıyor, oda hizmetçisi bekliyor. Onlar orada konuşurken, ben L. nin yulaf çorbasını hazırladım ve provaları yapıştırdım. Ve yarın sabah sekizde ben, Vaneçka'nın ateşini alıp kininini verirken L. uyuyacak. Sonra da, çocuk iyi mi, annesi yorgun mu? demeden, kuyudan su çekmeye gidecek. Ey Tanrım, bize karşı hiç de iyi davranmıyor. Sert ve ilgisiz. Ama ileride, yaşam öyküsünde, kapıcısı yerine kendisinin kuyudan su taşıdığı yazılacak, ama çocuğuna su vermediğini, karısına nefes aldırmadığını ve otuziki yıldır, benim uyumam, dinlenmem, gezinmem ve daha açıkçası işlerimden biraz başımı kaldırmam için, hasta çocuğunun başında beş dakika bile beklemediğini, hiç kimse ve asla bilmeyecek.

1 şubat Üç gündür Vanya'nın ateşi yok. Dört gündür ona, günde iki kez yemeklerden sonra, 5-6 damla arsenik veriyorum. İçim biraz rahatladı. Liova'nın üzüntüsü sürüyor, L. ile ilişkilerimiz iyi. Bir fırsatını bulup boyunu ölçtüm: 1.75 m.

Dünkü eksi 25° soğuk eksi 5°ye indi; bugün 1.1/2°. Sağlık durumum iyi değil, sürekli olarak nefes darlığı ve çarpıntım var. Hızlı yürüyünce, nabzım 64 den 120 ye çıkıyor.

Çiçerin'in «Zaman ve uzay»ını okudum. Yetenekten yoksun ve uyutucu bir kitap. Polivanov lisesine gittim, çünkü Mişa'nın sınıf içi davranışlarındaki uyumsuzluktan şikayet vardı. Öğretmeni Kandidov ve yöneticiye de mektup yazdım.

5 şubat Ya huyum kötü yada sağlıklı bir sağduyuya sahibim. L.N. çok güzel bir öykü yazdı: «Bey ve uşak». Yahudi kırması, dalavereci bir kadın olan Gureviç, dalkavukluk yöntemini beceriyle kullanarak, dergisi için L.N. den daima birşeyler elde etmiştir. Yapıtlarından bir gelir sağlamadığına göre, büyük halk kitlesinin okuyabilmesi amacıyla, yapıtlarını ucuz basımevlerine vermesi gerekirdi. O zaman davranışını anlar ve onaylardım. Benim fazla para elde etmemi sağlayacak olan bu metni, XIII. ciltte yayınlamamı kabul etmediğine göre, neden onu Gureviç'e verdi? Bu davranışı beni deliye döndürdü; Gureviç'in hoşuna gitmek değil ama onu çıldırtmak için, okurları dürüstçe etkileme önlemi arıyorum. Bu önlemi de bulacağım.

Daha önce, benim isim günümde ve bir evrak çantası içinde, yapıtlarının yeni baskısında yayınlanacak olan «İvan Ilyiç'in ölümü»nü getirmiş idi. Sonradan, bu yapıtı halk yayınları arasına koyduğunu söyleyerek, benden geri almıştı. O zaman da ağlamış ve kızmıştım. Bana karşı neden hep böyle saygısız ve duygusuz davranıyor? Herşey, herşey nasıl da hüzün verici... Dün, Maşa Liova'nın hastalığı konusunda bilgi almak için profesör Kojinekov'a gitti. Güven verici bir biçimde konuşmamış. Eve geleceğine söz verdiği halde, bizi kandırarak evvelki gün çingenelerin yanına gittiği için, bu sabah Andriuşa'yı azarladım. Andriuşa birden sinirlerdi ve babasına yalan söylemesinin nedeninin, bir yıl içinde babasının kendisine bir tek kere seslendiğini, bunun da «Eve dönmen gerek» sözleri olduğunu bildirdi. Babasının kendisiyle hiç ilgilenmediğini ve yaptıklarıyla alay edip, hiç yardımcı olmadığını, sözlerine ekledi. Bu tür sözler duymak acı ama, çoğu da gerçek.

Çelimsiz ve saygılı, üniversite olaylarına çok üzülen bir kişi olan Kapnist kontesi Mamonov bize geldi. L. öksürüyor,

«Bey ve Uşak»ın provalarını düzeltiyor. Dün akşam Mişa arkadaşlarını topladı, bayan Mortinova da bize Turgeniev'in Faust'unu okudu. Turgeniev'in bizde, Iaznaya Poliana'da konuğumuz olduğunu ve o ilkbaharda çulluk akını olduğunu anımsadım. L. bir ağacın altında, Turgeniev ile ben de başka bir ağacın dibindeydik. Ona, artık neden yazmadığını sordum. Eğildi, etrafına bakındı «Sanırım ağaçlardan başka kimse bizi dinleyemez. İşte cancağızım (ilerlemiş yaşına rağmen, herkese cancağızım derdi), işte: Yeni birşey yazmadan önce daima aşk sıtmasına tutulmam gerekirdi, ama şimdi bu olanaksız.» «Çok yazık» dedim ve gülerek devam ettim: «Bana âşık olsaydınız, belki birşeyler yazardınız?» — «Hayır çok geç...» Çok neşeliydi. Akşam, kızlarım ve yeğenlerimle dansetti, L.N. ve Leonid Urusov ile, safça tartıştı. Yemekte, irmikli tavuk çorbası ve soğanlı et güveci istediğini anımsıyorum. Bu yemekleri Rus aşçılarının en iyi yapabildiğini söylüyor herkese karşı sevimli ve sevecen davranıyor ve L. ye, karınızla evlendiğiniz için çok iyi etmişsiniz diyor, onun sadece yazınsal türde yazması için isteklendiriyor ve onun engin yeteneğini coşkuyla öğüyordu. Söylediklerinin tümünü şimdi anımsamam çok güç ve yaşamım boyunca ve yeterince not etmediğim için üzgünüm. Benim bu yaşantıdaki önemimi, bana hiç kimse anlatmadı ve ben uzun süre çocuksu bir bilgisizlik içinde yaşadım.

Bugün, gazetede Mari Urusov'un ölüm haberini okudum ve çok şaşırdım. Müzisyen, sanatçı, sevecen ve özelliği olan bir kişiliği vardı ve henüz yirmiüç yaşındaydı. Zavallı çocuk, annesinin kabalığına katlanamadı, şimdi ruhu babasının yanında...

21 şubat Gene zor bir dönem yaşadım ve yaşamayı sürdüyorum da. Yaşamımın artık sona ermek üzere olduğunun, bana ne denli korkunç, ürkütücü ve açık seçik göründüğünü, burada belirtmek istemiyorum. Üzüleceğimi sanmıyorum ve intihar düşüncesi gittikçe benliğimi sarıyor. Tanrım bana yardımcı olsun ve bu büyük günahı işlemekten beni korusun. Az daha bugün evi terkedip gidiyordum. Has-

ta olduğuma inanmak gerek. Kendime hakim olamıyorum, çektiğim acılar son kerteye geldi ve bu acıların tümünün tek nedeni var: L. nin beni ve çocuklarını sevmeyişi. Bizim gibi otuzüç yıl yaşadıktan sonra, yaşantılarını dostluk ilişkileriyle sürdüren, mutlu ihtiyarlar da var. Ya biz? Bende sürekli olarak sevgi ve sevecenlik taşkınlıkları var. Ben hastayken, iki güzel elma getirdi, ben de az rastlanan bu sevecenlik anısı olarak, elma çekirdeklerini ektim. Bu küçük tohumların yeşerip bittiğini, büyüdüğünü görecek miyim acaba?

Evet, çekilmez öykümüzün tümünü anlatmak istediğini duydum. Çok yönden, kuşkusuz ben sorumluyum ama, benim bu noktaya nasıl geldiğimi görmek gerek. Beni çocuklarım da suçlamasınlar, çünkü bizim evlilik ilişkilerimizi anlayamazlar ve içinden de çıkamazlar. Eğer, görünüşteki mutluluğuma rağmen, yaşamıma son vermek istiyorsam, ve eğer bunu çok kez istemiş isem, bunun bir nedeni yok mudur? Bu sonu gelmez ürpertiler, sadece cinsel doyumla karşılık gören bu aşk ve sevgi girişimlerinin, ruhsal sarsıntılarla acı bir biçimde yıprandığı ve anlamını yitirdiği ve bu durumun ne denli acı olduğu bilinebilseydi... Ve son döneminizde, aşkınızın paylaşılmadığı, karşılık görmediği ve biricik aşkınızı bir bencile, sevginize karşılık acımasızca sizi suçlayan bir bencile adamış olduğunuzu anlamanın, daha da acı olduğu anlaşılabilseydi...

Benim öyküm bu işte. «Bey ve uşak» öyküsü de, bu güncenin önceki sayfalarında görüldüğü gibi, aklımı karıştırıyor. Ama gene de görevi üstlendim ve provaların düzeltilmesinde L. ye çok yardım ettim. Düzeltmeler tamamlanınca, tüm yapıtların XIII. cildine eklenmesi için, bu öykünün düzeltilmiş provasından bir örnek çıkarma izni istedim. Petersburg'a göndermekte geç kalmamak için, kopya işini gece bitirmek istiyordum. Nedenini bilmiyorum ama L. kızdı, başka provaların gönderileceğini söyledi ve «Bu delilik olur» bahanesiyle bir kopya çıkarma teklifime şiddetle karşı çıktı. Yayın hakkı ayrıcalığının sadece Evemi Vestnik'e ait olacağı düşüncesi beni deliye döndürdü. Storejonko'nun dediklerini anımsıyorum: «Guveriç (yayımcı kadın), kontu büyülemeyi

becerdi.» Başka bir deyimle, bir yılda iki metin aşırdı. Bu yüzden, ben de ne pahasına olursa olsun. Bey ve uşağı yapıtının, benim baskımda ve Posrednik'te ve aynı zamanda yayınlanması için uğraşmaya karar verdim. İkimiz de kızgın ve öfkeli idik. L. o denli hiddetlendi ki, yukarı çıktı giyindi ve bana, bir daha eve hiç dönmeyeceğini söyledi.

Suçumun sadece, metni tekrar kopya etmek isteğimden ibaret olduğunu bildiğim için, bunun bir bahaneden ibaret olduğu ve L. nin beni daha önemli bir nedenden ötürü terketmek istediği düşüncesi aklıma geldi. Aklıma ilk gelen şey başka bir kadın oldu. Tüm kontrolumu kaybettim ve onun benden önce gitmesini önlemek için dışarı fırladım ve evin önündeki yolda koşmaya başladım. O da arkamdan koştu. Ben sabahlık o ise pantalon ve yelekle koşuyorduk. Geri dönmem için bana yalvarıyor, bense, şu yada bu şekilde ölmek istiyordum. Hıçkırarak ağlıyordum, «beni bir karakola veya okul revirine götürsünler» diye bağırdığımı anımsıyorum. L. beni sürüklüyordu, karların içine düştüm. Çıplak ayaklarımda terlikler ve sabahlığın içinde sadece geceliğim vardı. Islanmış, hastalanmış ve anormalleşmiştim ve herşey bana karmakarışık geliyordu.

Ne olduysa oldu sakinleştik. Ertesi gün yeniden provalarını düzeltmesine yardım ettim. Kahvaltıdan sonra iş bitmiş ve yatmak istemişti. «Şimdi kopya edebilirim, onları alıyorum» dedim. Divana uzanmıştı ama bu sözlerimi duyunca ayağa fırladı ve aksi bir suratla ve açıklama yapmadan, itirazını yineledi. (İtiraz nedenini bilmiyorum) Kopya etmeme izin vermesi için sinirlenmeden yalvardım; gözlerim yaşlı, sesim ağlamaklıydı. Onun izni olmadan kitabı yayınlamayacağımı, sadece kopya etmek istediğimi söyledim. İtirazı kesin olmamakla beraber, öfkelenmesi beni şaşırtmıştı. Birşey anlayamıyordum. Gureviç'i ve onun dergisinin çıkarını neden benim isteğimden üstün tutuyordu?

Kıskançlık, güceniklik, üzgünlük duygusu, çünkü benim için asla birşey yapmıyordu, benim büyük aşkıma karşılık L. nin önemsiz sevgisinin neden olduğu eski üzüntüm ve bunların tümü birleşip korkunç bir umutsuzluğa dönüştü. Pro-

vaları masanın üstüne fırlattım, ince bir ceket ve başlık giyip, evden çıktım. Ne yazık ki, veya değil, Maşa benim suratımın bozukluğunu farkedip beni izlemiş ama ben daha sonra farkettim. Vovodiveçi manastırına doğru gidiyordum, çünkü ormanda, Kırlangıç tepelerinde, soğuktan ölmek istiyordum. Öyküdeki Vasili Andrieç'in ölümünün hoşuma gittiğini anımsadım. Hiçbirşeye üzülmüyordum. Tüm yaşantının kuralını tek bir karta oynamıştım: kocama beslediğim sevgi üzerine oynamış ve bu oyunda kaybetmiştim, yaşamam için de hiçbir neden kalmamıştı. Bizim onları hep sevdiğimizi ve onların ise bizi hiç sevmediklerini anladığım için, çocuklarıma da acımıyordum. Ben olmadan da pekalâ yaşayabilirler diyordum.

Oysa, Maşa beni bir an gözünden ayırmamış ve beni o eve getirdi. Umutsuzluğum iki gün daha sürdü. Tekrar çekip gitmek istedim. Yoldan geçen bir arabayı çağırdım ve Kurks istasyonuna gittim. Özellikle oraya gittiğimi çocuklarımın nasıl anladıklarını bilmiyorum. Kesin olan şu ki Serioya ve Maşa beni yakalayıp eve getirdiler. Her dönüşte evde bulunmak hoşuma gitmiyor ve utanç duyuyordum. Bir gece önce (7 şubat) çok hastaydım, tüm duygularım doruk noktasındaydı. L. nin elini dokundurduğu şeyi yok ettiğini düşündüğümü belirsizce anımsıyorum. Aklını kaçıran Koklov'a acıdım ve herkesi L. nin etkisinden kurtarmayı isterdim. Ona olan aşkımın beni ve ruhumu yokluğa götürdüğünü duymaya devam ediyorum. Eğer kendimi kurtarabilirsem — bu aşktan kurtarabilirsem —, ben de kurtulacağım aksi halde, şu yada bu şekilde yok olacağım. Beni içimden, benliğimde öldürdü, şimdi ben yaşamıyorum, yokum artık.

Ben gürültülü bir şekilde ağlarken, o odama girdi, diz çöktü ve benden özür diledi. Şu anda gösterdiği sevginin bir tek damlası uzun süre saklanabilseydi, ben gene mutlu olurdum.

Yüreğimi kırıp beni işkenceye soktuktan sonra doktorları çağırdılar. Komik bir durumdu: doktorların her biri kendi uzmanlığı çerçevesinde ilaçlar veriyordu. Sinir uzmanı bromür, patoloji uzmanı ise damla ve maden suyu önerdi. En

sonra, doğum doktorunu çağırdılar, o da utanmadan kritik yaştan söz etti ve vereceği ilaçların iyi geleceğini söyledi. İlaçların bir tekini bile almadım ve iyileşmedim de. Üç gün sürekli olarak, iyi giyinmeden ve eksi 16° soğukta yollarda dolaştım ve gerçekten hasta oldum. Bu durumum kızlarımı korkuttu. Maşa hıçkırarak ağladı, Andriuşa içini dökmek için Ilya'ya gitti. Saşa ve Vaneçka da, küçük çocuklarda görüldüğü gibi, ne yapacaklarını şaşırdılar. L. tasalıydı ama, en ilgili başımdan ayrılmayan ve beni hiç suçlamayan Serioya idi. İnançlı Liovoçka sende ise, sevgi ve acımadan daha çok ayıplama saptadım. Oysa, tüm bu olayın tek nedeni, ona karşı duyduğum sınırsız sevgi. O bende hep, bulunmadığını bilemeden, bir hınç duygu ve gösterisi arıyor, ama bende başka tepkiler var. Eğer bana Tanrı, her koşulda çok kuşkulu ve çok coşkulu bir beden yapısı ve huy vermişse, elden ne gelir?

Görümcem Mariya Tolstoy da bana karşı iyi ve sevecen davrandı. Kendimi kaybettiğim sırada sadece gerçeği söylediğimi fakat biraz abarttığım konusunda bana güvence verdi. Doğru ama, kendinden geçme, elde olmayan ve hoşgörülmeyen birşey.

Şu anda gene barış halindeyiz. L., Dr. Ogranoviç'in sinir kliniğine gitti. Tek bir satır yazı yazmıyor. Hastalığı onu tüm aileye düşman etti, bizimle ilişki kurmak istemiyor. Sinirlerinin yatışması için, belki böylesi daha iyi. Dün klinikten gelen bir doktor bize güvence verdi. Tanrı bana artık, çocuklarımın ölümünü göstermesin ve beni, sevginin işkence değil, zevk ve neşe olduğu yere çocuklarımdan önce nasip etsin.

«Bey ve uşak» şimdi bana da, Posrednik'e de verildi, ama kaça ve nelerin karşılığı...

Provaları düzeltiyorum ve bu ustalık isteyen yazınsal uğraşıyı duygulanarak ve içtenlikle yapıyorum. Arasıra sevinç gözyaşlarımı tutamıyorum.

22 şubat Dün akşamdan beri Vaneçka gene hasta. Bugün de kızıl hastalığı döküntü başladı, boğazı ağrıyor ve ishal. Filatov geldi ve teşhisi koydu.

23 şubat Sevgili yavrum, küçük Vaneçkam, bu akşam saat onbirde öldü. Ey Tanrım ve ben halâ yaşıyorum...

1 8 9 7

1 haziran Geçtiğimiz 23 şubatta Vaneçkam öleli iki yıl oldu. O zamandan beri, yaşamımı ve yüreğimi kapattığım gibi, günceme de son bir satır yazıp kapattım. O günden beri ben yaşamadım, ama tam ruhsal yalnızlığım, yaşantımın bu son yıllarını ve özellikle evlilik yaşantımın tablosunu yazıya dökmek konusunda, tekrar güncemi tutma isteği uyandırdı. Bu günceye titizlikle ve sadece olayları not edeceğim, ama kendimi toparlayıp keyfim yerinde olunca, yaşantımın bu iki yıllık süresinin, içtenlikli içeriği nedeniyle, duygu ve anlam taşıyan bölümlerini de anlatacağım.

Bugün Üçlem[1], hava açık ve güzel. Maşa'nın yarın yapılacak düğünü[2] için, Tanya ve Serioya'yı bu sabah Moskova'ya uğurladım. Daha sonra, benim yayınlattığım XII. cildin yeni baskısının[3] provalarını okudum.

L.N. «Sanat nedir?» konulu bir makale yazıyor ve ben onu ancak yemeklerde görebiliyorum. Öğle yemeğini saat ikide yedik. Saat üçte, L.N. bir gezinti yapmamızı önerdi, önce kabul etmek istemedim ama yalnız kalma düşüncesi fikrimi değiştirtti. Üç kişi yola çıktık (Dunayev ile) ve Zaseka ormanının güzel bölümlerini gezdik. Bir Belçika firmasının işlettiği maden ocağını gördük ve «Ölüm cehennemi» denen ye-

---

1 — Hıristiyanlıkta, Baba (Tanrı) — Oğul (İsa) — Kutsal Ruh üçlüsü. Yortu.

2 — Maşa, 2 haziran 1897 de Nikolas Obolenski ile evlendi. Nikolas fakir ve yaşı küçük olduğu için annesi bu evliliği onaylamıyor ama Tolstoy ise, yararlı yardımcısını kaybettiği için üzülüyor, ama kızının seçmeye yeğlemesini onaylıyordu

3 — Tüm Yapıtlar'ın 14 ciltlik 10. baskısı.

re gittik. L. çok sevecen ve ilgili davrandı ve beni duygulandırdı. Eskiden olsaydı bu davranışını bana engin bir mutluluk verirdi, ama benim hakkımdaki gerçek düşüncesini, güncesinden okuyup öğrendikten bu yana, beni sadece yaşlılık nezaketi ilgilendiriyor ve duygulandırıyor ama onu sevdiğim zamanlardaki gibi... güncesinde okumadan, kendimi asla mutluluk ve umutsuzluk coşku seline bırakmayacağım. Benim tüm duygusal yaşantımı allak bullak eden, temelden sarsan[1] bu günce olayının tümünü, ileride bir gün anlatacağım.

2 haziran Hep aynı şey sabah provaların düzeltilmesi, akşam üzeri L.N., Dunayev ve Vasili Maklakov ile at gezintisi. Dunayev yabancı malların ithal ve ihraç edilmesi konusunda (çok yüksek sesle) nutuk çekip durdu. Güzel bir alacakaranlık... Batan güneşin kızıllığı, açık bir gökyüzü ve küçücük bir kara bulut... Tatlı mutluluk düşünce ve anılarım vardı. Şimdi ise yaşantımız sıkıntılı. Bu yetmiyormuş gibi, bir de L.N. beni gerçekten tasalandırıyor çünkü zayıflıyor, başı ağrıyor... ve şu marazi kıskançlık... Suç bende mi? Bilemiyorum. Taneyev ile birlikte olduğum zamanlar, yaşamımın bu son günlerinde, onun gibi bir dostumun olması, böyle sakin, yetenekli ve iyilik dolu bir dosta sahip olmak ne iyi diyordum. Taneyev'in Maslov'larla ilişkisini çok sempatik buluyor ve ben de onların yakınlarıyla, benzer ilişkiler kurmak istiyordum. Ve sonucu ne oldu...

Akşam, karısıyla Ferre ve Zinoviev geldi. Saşa ile Koz-

---

1 — Sofiya'nın, Vaneçka'nın öldüğü günlerde, ruhsal dengesini yitirerek, kompozitör Taneyev'e âşık olduğu dönemde, Tolstoy'un güncesine yazdıklarını belirtmek istediği anlaşılıyor. 4.11.1897 de Tolstoy şunları yazmış: «Ben yokken Sonya güncesini okumuş ve onun kötü bir eş olduğu düşüncesine varacağımı sanarak üzülmüş. Onu yatıştırmaya çalıştım. Tüm yaşantımız ve son zamanlarda ona karşı davranışım, onun nasıl bir eş olduğunu kanıtlayacaktır. Eğer o, günceme tekrar bir göz atarsa, işine geldiği gibi değiştirebilir ama ben, Sonya'yı veya gelecekteki okurları düşünerek yazamam ve ona bir belge verir duruma düşemem.»

lovka'ya, Mess Belch'i karşılamaya gittik. Ayışığı, nem, soğuk... ve ne hasret...

3 haziran Yeni evliler, Maşa ve Koliya, Taneyev[1] ve Mişa'nın öğretmeni Turkin geldiler.

Taneyev'in gelişinin bana yükleyeceği sıkıntı düşüncesinin bende uyandırdığı panik yaratıcı korku, öteki duygularımın tümünü alt üst etti. Maşa bana acı çektiriyor, ama gene de ona karşı büyük bir sevki ve sevecenlik duyuyor ve doğal olarak, günlük yaşantısında ona yardımcı olmaya çalışıyorum. Koliya, alışılageldiği gibi, bende iyi bir çocuk izlenimi bırakıyor, ama onu kızımın kocası olarak düşündüğüm zaman, tüm iyi niyetim kayboluyor. Evlilik yaşantısında, o bir güç bir destek olma yeteneğine sahip değil... Ama göreceğiz bakalım. Beni kocamın gücü yıktı; hem kişiliğimi, hem yaşantımı yok etti. Bununla birlikte ve enerjiden yoksun olmadığım anlamda, ben güçlü değil miydim acaba? Şu sırada içim rahat ve iyiyim. Ama Taneyev'in geldiği haberi verilince, L. N. nin marazi kıskançlığı, ne korkunç acı ve dehşet vericiydi. Ve arasıra onun çektiği acıları affedemiyorum. Benimkilere gelince...

4 haziran Sabahın köründe, L.N. ile, Taneyev konusunda, can sıkıcı bir konuşma yaptık. Daima o çekilmez kıskançlık. Boğazımın düğümlenmesi, üzülen kocama söylediğim acı sözler ve gün boyu süren çok yorucu bir çalışmanın verdiği sıkıntı. «Karanlıkların gücü» nün provalarını okudum. İyi işlenmiş ve içtenlikli bir sanat yapıtı. Yıkanmaya gittim ve Taneyev ile karşılaştım. Bu karşılaşma bana geçen yıl, sevinçle karşılaştığımız zamanları anımsattı. Yemekten sonra, Tanya için romanslar çaldı. Onun müziğini, sakin, asil ve iyi karakterini seviyorum. Daha sonra L.N. nin Sanat konulu makalesini kopya ettim. Çok iyi bir davranışla geldi ve birlikte gezinti yapmamızı söyledi. Güzel bir tur yaptık.

---

1 — Kuzminski'lerin evi, onlar gittikten sonra Taneyev'e kiralanmıştı.

Andriuşa ile aramızda, para konusunda üzücü bir konuşma geçti. Ağladı ama güçsüzlüğü hoşuma gitmedi, gene de acıdım, davranışları erkekçe değil.

Taneyev, Mendelson'un «Sözsüz romanslar»ından iki parça çaldı ve beni çok etkiledi. Yatasıya kadar, gene L.N. nin yazılarını kopya ettim.

5 haziran Taneyev, günü birliğine bir yere gitti ve L.N. nin neşesi yerine geldi ve sakinleşti. Onu tekrar gördüğüm için, bende sakinim. Taneyev ile tüm ilişkilerimi kesmemi görmek istemesinde L.N. nin bir tek nedeni var, o da acı çekmesi. Ama ilişkimi kesersem ben acı çekerim. O adamla —çok saf ve mutluluk dolu— ve kendimi pek suçlu bulmadığım ilişkimi kesersem acı çekeceğim.

Bu sabah, Serge Ivanoviç'in gelip balkonda kahve içmesini beklerken provaları düzelttim. Bahçenin bir köşesine gidip, Vaneçka'nın ruhuyla konuşarak, Taneyev'e karşı duygularımda suçlu muyum diye Vaneçka'ya sorduğum sırada, o balkona geldi. Bugün Vaneçka beni Taneyev'den vazgeçirdi, çünkü açıkça babasına acıyordu, ama beni de suçlamadığını biliyorum. Çünkü Taneyev'i bana o gönderdi...

Yemekten sonra L.N., Taneyev, Turkin ve ben bir gezinti yaptık. Ben çiçek topladım, kocam, Taneyev'e sanatla ilgili düşüncelerini anlattı. O denli coşkulu ve inandırıcı konuştu ki, bunca kıskançlık öfkelerinden sonraki bu tutumu beni şaşırttı. Gece hep çalıştım, önce provaları okudum daha sonra ve üç saat süreyle L.N. nin Sanat hakkındaki makalesini kopya ettim. Evde fazla konuk ve hareket yok. Ben özellikle Taneyev'i özlüyorum.

6 haziran Migren ve sırtımdaki ağrı uyumama engel oldu. Vücudumdaki bu ağrı ve sızılar, kuşkusuz kadınlık yaş döneminden kaynaklanıyor. Bugün düzeltilecek prova yok. L.N. nin makalesini birkez daha kopya ettim, beni çok ilgilendiriyor ve düşünmeye zorluyor.

Herkes Orsionnikovo'ya gitti. Ben L. ile evde kaldım. Ben yazmaya, o da çalışma odasına giderken, Maşa'dan ve

şimdi uçup giden ama bir zamanlar yaşamına yardımcı olan ve yön veren, dinsel duygularından söz etmek için durduk. Dinsel duyguların Maşa'nın tüm yaşantısını değiştirdiğini söyledim. «İç yapısında belki evet, ama dış görünüşünde bir değişiklik yapmadı» dedim. Bana çok kızdı ve bağırarak, eskiden yetkisini kullandığını, çocuklarını eğittiğini, malikaneyi yönettiğini ve para topladığını, ama şimdi bunların hiçbirini yapmadığını söyledi. «Çok yazık dedim, o sıralar bu yaptıkların ailemizin ve malikanenin yararına idi.» Bir sürü ağaç dikmiş, işleri yoluna koymuş, para toplama ve çocukların eğitimi konusunda bana çok yardımı olmuştu. Ama şimdi, dış görünüşüyle aynı yaşantıyı sürdürüyor, aynı odada oturuyor, aynı şeyleri yiyor ama görevi bitti, ve (son günlerde olduğu gibi) bisiklete, istediği ata biniyor, çok iyi yemekler yiyor, çocuklara gelince, onları düşünmediği gibi, arasıra onların varlığını bile unutuyor. Ve şimdi, bunlar onu zıvanadan çıkarıyor. Bunlar acı gerçekler ama ona anımsatmam gerekirdi. Yaşlılığının şu son günlerinde eğlenmesi ve dinlenmesi gerek. Ama bana öylesine suçlama ve sitemlerde bulunuyor ki (örneğin, yaşamını berbat etmişim, oysa, ben sadece o ve çocuklar için yaşadım) arasıra kendimi tutamıyorum.

Uzun süredir böyle bir acı duymamıştım. Evden kaçtım. Kendimi öldürüverecektim, ölmek, ne olursa... ama ruhsal olarak acı çekmemek. Yaşantımın kalan son bölümünü (önceki gün olduğu gibi) sürekli kıskançlık sahneleriyle kıvranarak, veya (bugün olduğu gibi) karşılıklı acı tartışma ve sitemlerle değil de iyi ve serinkanlı bir adamla rahatça ve dostça geçinmek ne büyük mutluluk olurdu. Gene de gökyüzü çok açık, hava sakin, doğa taşkın, canlılık dolu ve zengin. Sanki doğa, insanın tutku ve kaygılarıyla ne denli önemsiz olduğunu kanıtlamak için, sevincinin doruğuna çıkmış.

Akşam, bir açıklamaya gerek kalmadan anlaştık. Hava kararırken Voronka gölüne yıkanmaya gittim, L.N. de arabayla beni aramaya geldi ve benimle sevgi dolu bir sesle konuştu. Birbirimizi çok istekli sevmek ve çok acı ve kırıcı tartışmaktan sakınmamız zamanın geldiğini söyledi. Yol bo-

yunca ağlayarak ve dua ederek, tek başıma eve geldim. Vaneçka için ve birbirimize karşı beslediğimiz ve şimdi yitirilen o güçlü, kutsal ve biricik aşk için ağlıyordum. Çünkü bana hiçbir kimse, hiçbir zaman o aşkı tattıramaz.

7 haziran Bugün ilk kez, doğanın güzellikleriyle uyandım ve bana temiz duygular esinledi, yani şu göz kamaştırıcı Iaznaya Poliana doğasını, kimler tarafından ve kimlerle sevmişsem, onlara karşı duyduğum kötü anı ve yerinmelerden arınmış bir duyguyla uyandım. Din, sanat ve doğayla ilgilerimizin saflığı konusunda, yeni bir teori oluşturdum.

Din, kutsal kişilere veya günah çıkaran katolik papazlara bağlı olmadan, Tanrı karşısında yalnız olan ruhumuzda toplandığı zaman temiz ve el değmemiştir. İşte o zaman din, sizin yardımcınız ve kurtuluşunuzdur.

Sanat, (L.N. nin, kendisi dahil, çok önem verdiği, değerli bulduğu Hoffmann, Taneyev, Gay ve öteki) yazarların kişiliğinin yantutma ve etkisi olmaksızın, sanat için sevildiği zaman temiz ve katkısızdır. İşte o zaman size temiz ve yüksek bir zevk sağlar.

Durum, doğa için de aynıdır. Eğer ağaçlar, çiçekler, bir manzara sevdiklerinize, onlarla buralarda yaşadığınız ve şimdi yanınızda olmayanların anılarına bağlı ise, Doğa size göre ya anlamsızdır veya sizin o andaki ruh halinizin etkisi altındadır. Doğayı güzellik olarak, Tanrının en yüce bağışı olarak sevmek gerek. İşte o zaman o da size katkısız bir neşe verir.

Sabahleyin L.N. için bir sürü kopya yaptım. Sonra da Saşa'yı çalıştırdım. Bu zevkli birşey ama, etrafı için (ben hariç, bana karşı saygılı) huyu çekilmez oldu. Mürebbiye de dahil, kim olursa, dövecek kadar işi azıttı. Sabahleyin hepimiz yıkanmaya gittik, gene kopya ettim. Akşam üstü tekrar suya girdim, bahçede dolaşıp gül ve ıhlamur fidanlarını bağladım. Yalnız ve sakin bir gün geçirdim. L.N. de sakindi: yazdı, bisiklete bindi, atla Ovsionnikovo'ya gitti ama Kozlovka yakınında, Maşa ile Koliya'ya rastlamış ve geri dönmüş.

İçimde büyük bir müzik isteği var, kendim bestelemek

isterdim ama hiç zamanan olmadı. Bugün Mendelson'un Sözsüz Romans'larından ikisini çaldım. Ah bu romanslar, birisi gerçekten yüreğimde iz bıraktı.

8 haziran Coşku ve canlılığımı tekrar elde etmek için çok uğraştım ve başardım. Zevk için değilse de çalışmak için gücüm var. Bu sabah provaları düzelttim, sonra yıkanmak için Voronka'ya gittim yürüyerek. Yemekte beyaz bir rob giydim (niçin ve kim için? Sadece kendimi salıvermemek için). Yemekten sonra bizimkilerin tenis oynamalarını seyrettim. Boşluk... Ne Çerkov ne Taneyev. Gül fidanlarını bağladım, kuru dalları kestim. L.N. için buket yaptım, sonra da provaları düzeltmeye koyuldum.

Dün akşam üzüntüsüz ve sıkıntısız bir ruh haliyle yattım ve L.N. ile sakin ve dostça konuştuk. Sorularımı iyi niyet ve tatlılıkla yanıtlıyordu. Bana: «Bu akşam sesin ne kadar tatlı ve kadınca, bağırmanı sevmiyorum» dedi.

Kreutzer Sonatı'nın provalarını, hep aynı acı duygu içinde düzelttim: insan yaradılışının kötü yönünün gerçek sergilenişi ve hayasızlık simgesi bu. Pozdnişev her yerde açıklama yapıyor: biz, biz hayvansal isteklerin tutsağıyız, biz doyum tecrübemiz var, her yerde bu «biz». Oysa, kadın değişik bir yaradılıştadır ve cinsel de olsa, duygular genelleştirilemez; duyguları değerlendirme konusunda, bir erkekle kötülük bulaşmamış bir kadın arasında büyük bir farklılık vardır.

Gün ağarıyor, uykum yok. Saat iki, ayışığı pencereme vuruyor, berrak ve yüksek, sanki bu haziran şafağı ile yarış ediyor.

10 haziran Günlerin monotonluğu öylesine sürüp gidiyor ki, dün birşey yazmadım... Dün Mariya Schmidt geldi. O sadece L.N. ye olan bağnaz tutkusuyla yaşıyor. Zamanıyla katıksız bir ortodoks idi; L.N. nin makalelerinin etkisiyle, ikonları ve kandilleri kaldırıp, Tolstoy'un portre ve resimleriyle doldurdu her yeri. Yasaklanmış yapıtlarının koleksiyonunu yaptı ve cüret karşılığı, isteyenlere bu yapıtların kopyalarını yazıp verdi. Düşünülmeyecek kadar zayıf olan

Mariya, gücünün üstünde çalışması sayesinde ayakta duruyor, her işini kendi yapıyor, sebze bahçesi, ineği ve danasıyla ve Tanrının tüm evreniyle uğraşıyor ve bundan zevk alıyor. Biz kadınlar putsuz yaşayamayız: onun putu da L.N. Benim putum Vaneçka idi ve şimdi... Bu yüzden benim evrenim boş. Çünkü L.N. yi putluk tahtından indirdim. Ona büyük bir bağlılığım var, onsuz yaşayamam. Nerede olsa, ne yapsa hemen gelip beni arar ve har seferinde, onu görmek benim için zevktir ama artık bana mutluluğu, gerçek mutluluğu veremez.

Hep aynı şey : provalar, banyo, sabah, öğle ve akşam herşey aynı. Yemekten önce L.N. ye bir gömlek biçip provasını yaptım. Akşam, son ciltlerin endeksini yapıp düzenledim. Ruhsal sıkıntı içindeyim. Bugün Vaneçka'nın resmine bakıp hıçkırıklarla ağladım. Bu acının tesellisi yok. Liova'dan telgraf geldi, ailesinden sıkıntıları var. Acaba bizi seviyor mu? Seviyorsa neden üzüyor? Tanya'nın morali biraz daha iyi. Tanrı onun yardımcısı olsun. Onu seviyor ve gücümün dışında olmamak koşuluyla, yardımcı olmak istiyorum.

11 haziran Herkesin keyfi yerinde, geç kalktım ve dereye yıkanmaya gittim. Mariya Vasilevna ile provaları gözden geçirdik. Bahçıvanla birlikte bahçedeki çiçek ve fidanları inceledik. L.N. için Moskova'dan getirdiğim unu harcadığı için, Duniyoşa'yı azarladım. Bu akşam Tanya ile yıkanmaya gittik ve cinsel aşktan söz ettik. Öyle sanıyorum ki bu konu onun aklını karıştırıyor, yaradılış yönünden öyle iffetli ki. Tanrı onu sevmediği bir adam, yada mızmız Sukotin'le evlenmekten korusun.[1] Daha sonra, Serioya ve ihtiyar Ivanoviç ile bahçede dolaştık. Herkes neşeliydi, şarkı söyleyip dans ettiler ve çılgınca eğlendiler. Akşam provalar ve biraz da fotoğrafla uğraştım, mektuplar yazdım ve yarınki Tula yolculuğumun hazırlıklarını yaptım. Saat sabahın ikisi.

1 — Mikale Sukotin ile 1899 da evlenecek,

12 haziran Serioya ve dadıyla Tula'ya gittim. Dadının Biriktirme Sandığındaki parasını aldım ve Serioya'nın yardımıyla, Maşa'nın para işini[1] ve Mişa'nın vasiliği işini çözümledim. Sonra da alış veriş yaptım. Sıcak, toz toprak ve sıkıntı... Geçen yılki yolculuğumu, Tanya, Saşa ve Taneyev ile kayık gezintimizi, istasyon büfesinde yemek yememizi ve Tula'da Andriuşa ile beklenmedik karşılaşımızı, gece treniyle dönüşümüzü, neşeli ve tasasız halimizi anımsadım. Dönüşte herkesi neşeli buldum ve provaları düzeltmeye devam ettim.

Bu akşam, Olga Frederichs geldi. Serioya ile aralarında, geçmişe ait duygusal anılar var, ve ikisi de mutsuz. Tanya'nın en iyi payı seçmediğini kim bilir? Turkin'le, eski fotoğraflara baktık ve yüreğim birkez daha geçmişin üzüntüleriyle doldu.

L.N. neşeli ve mutlu. Onun huzurlu olmasını sağlamak ve bilincine, kendimi suçlayacak düşünceler doldurmamamı konusunda Tanrının bana yardımcı olmasını dilerim.

Liova'ya mektup yazdım. Yeni nüshanın endeksinde önemli yanlışlar var.

13 haziran Akşam uyuyamadım, geç kalktım ve banyo yapmaya gittim. Yolda, ot biçmekte olan ana ve babalarına yiyecek götüren, köylü çocuklarıyla karşılaştım. Çoğu küçük olan çocukların meraklı bakışlarını çok sevdim. Vaneçka'yı düşündüm ve yüreğim yana yana yola devam ettim. Eve döndüğümde Tanya bana, «Sizi düşünüyordum...» dedi. «Hangi konuda?» «Vaneçka konusunda, onun dudaklarını büzerek bir huysuzluk yada kızgınlık için değil, sadece acı çektiği için ağladığını aklıma getirince, ben çok üzülüyorum, acaba siz ne hale geliyorsunuz diye düşündüm.» «Köylü çocukları mı onu sana anımsattı?» «Evet» O zaman ikimiz de ağlamaya başladık. Kaç kez Tanya'nın ruhunda, benim gönlümün ve düşüncelerimin yansıdığını farketmiştim. Konuş-

---

1 — Taksim sırasında payına düşen 57.000 rubleyi reddetmiş ve evlendikten sonra bu konuyu gündeme getirmişti.

madan, aynı anda ve aynı nedenle aynı duyguları birlikte duyduk.

Ben yokken, Saşa, az daha nehirde, banyo kabininin yanında boğuluyormuş. Tanya onu zor kurtarıp getirmiş. Dönüşte L.N. yi yokladım. Neşeliydi ve bugün çok iyi çalışmış. Sonra, aralıksız dört saat Sanatla ilgili yazılarının kopyasını yaptım.

Akşam gene banyo yaptık, Maklakov geldi? Akşam yemeğinden sonra arabayla, Belçika firmasının Sadokovo yakınındaki fabrikasını gezmeye gittik. Maden dökümü ve makinaları gördük, ilginçti ama işçilerin gece gündüz bu cehennemde çalışmaları üzücüydü. L.N. bana karşı çok sevecen davranıyor, benim en değerli neşe kaynağım bu durum, devam eder mi acaba? Hava sakin, gece serin ve geçen yıl yaptığım araba gezintilerini anımsadım.

Evde beni büyük bir sıkıntı bekliyordu: Moskova'dan müzik defterlerimi, kötü ciltleyerek göndermişler ve daha kötüsü, Taneyev'in Kuatuoru'nun kapağını ve sunuş yazısını atmışlar. Az kalsın ağlayacaktım.

Can sıkıntım L.N. nin hoşuna gitmedi, ben de kendimi tutmaya uğraştım ama çok coşkulu ve ateşli bir karakterim var. İlgili görevliye öfkeli bir mektup yazdım, pişman da değilim.

14 haziran Bu sabah Saşa'yı çalıştırdım; evcil hayvanlar konulu kompozisyonunu ve İngilzce çevirisini düzelttim, coğrafyadan Çin konusundan sözlü yoklama yaptım. İyi çalışıyor, dikkatli ve beni üzmüyor. Ders vermeyi seviyorum ve beceriyorum da. Öğle yemeğinden sonra, akşama dek hep prova düzelttim. Maklakov ve Turkin Moskova'ya döndüler. Akşam L.N., Serioya ve ben birlikte çay içtik. Kendimi sürekli olarak yalnız hissediyorum. Gününü bürosunda geçiren ve öğle yemeğine yani saat ikiye kadar yazan L.N. ile ilişkim az oluyor. Yemekten sonra bisikletle veya atla gezintiye çıkıyor; daha sonra da öğle uykusuna yatıyor. Bizde kalmak için gelen, ama L.N. nin, bizde kalamayacağını, açıkça söylediğini sandığım, Kiev'li bir genci Kozlov-

ka'ya kadar götürdü. Akşam yemeğinden sonra döndü ve yemeğini yalnız yedi. O erken, ben geç yattım. Doğa ve işle oyalanıyorum, bunun dışında can sıkıntısı ve yalnızlık; ama başkalarının yanında zinde ve hareketli görünüyorum, çünkü bilinç ve kaderime karşı, kendimi suçlu hissediyorum bir bakıma kaderim bana çok şey verdi.

15 haziran Gece hiç gözümü kırpmadım, sabaha doğru kendimden geçmişim ama hıçkırıklarla uyandım. Rüyamda Vaneçka'nın oyuncaklarını yerleştiriyor ve ağlıyordum. Ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın, büyük bir aşk gibi, büyük bir acı da unutulmuyor, unutulamıyor. Ve öyle günler oluyor ki, insan yaşantıya uyum sağlayamıyor. Birşeyi örtmek istediğiniz bir kumaş gibi, yaşam da, mutluluk için arasıra fazla, arasıra yeterli ve arasıra da tümünü örtmeye yetmiyor ve örtmeye uğraşırken de yırtılıveriyor.

Kalkınca, L.N. yi görmeye gittim, iskambil falı bakıyordu. Çalışmasının çok iyi gittiğini söyledi. Gülümseyerek bana baktı ve : «Kamburlaştığımı söylüyorsun, işte bak, dik durmaya çalışıyorum» dedi ve belini doğrultarak dikleşmeye çalıştı.

Bu gece yağmur yağdı, şimdi ise hava açtı ve serin bir rüzgar var. Kahvemi içip provaları okumaya başladım; bitirmek üzereyken Boulanger ve kızıyla birlikte kardeşim Liza geldiler. Onları gördüğüme sevindim. Hava serin olduğu halde iki kez banyo yaptık. Akşam ise, Boulanger ile, Tolstoy'un büyük reformcu olduğundan söz ettik ama L.N. nin kiliseyi reddetmesi ve yeni makalesinde ele aldığı, sanatla ilgili düşünceleri konusunda, fikir birliğine varamadık, kızkardeşim de benim gibi düşünüyordu. Bir sanat eserinin anlam derecesi (Boulanger'e göre), yapıtın sizi «etkileme» gücüne bağlıdır. Etkilenenin kim olduğunu sormak, problemi ortadan kaldırmak demektir. Rus köylüsü müjik, akordeon ve türküyle etkilenir; ben, Beethoven'in bir sonatı veya Mendelson'un romansıyla etkilenirim, Strakov Russlan ve Ludmilla ile, bayan Helbig Wagner'le, Başkır ise kavalıyla etkilenir.

16 haziran Geç kalktım ve L.N. yi öğle yemeğinden önce görmedim. Provalarla uğraştım Çocuklar yorgun argın Pirogovo'dan yemek sırasında döndüler. Kardeşim Liza ile din konusunda konuştuk. Tartışma sırasında, din konusundaki düşüncelerimi ona açıkladığım için üzgünüm. Tanrıyla aramızdaki içten ve aracısız ilişkiye, ermişlerin yaptığı gibi toz kondurmamalıyız. Kiliseye gelince, Kutsal Pederlerin ve bizzat Tanrının Kiliseye sağladığı şeyden yararlanmak gerek. Ama özellikle dinsel tören ve kurallarına gerek yok (bunlar ikinci derecede) ve herşeyden önce ve inançla, gizli anlaşmasız, açıkça ve namusluca iyi ve kötüyü bilmemiz için, davranışlarımızı yönlendirecek olan içimizdeki duyguya iyi bir formasyon vermemiz gerek.

Bu mevsimde, tek rahat konuşabileceğim arkadaşım Mariya Vasilevna ile yıkanmaya gittim. Benim için bu da yarı yalnızlık : O da basit, gürültücü, eğer iyi yürekli olmasaydı çekilmezdi. Akşam gene provalar ve işte gene gün bitti. Hava kapalı, rüzgarlı ve soğuk.

17 haziran Bir düş gördüm: yabancı bir odada, yabancı bir yatakta yatıyordum. Taneyev içeri girdi, beni görmedi ve doğruca masaya gitti. Masanın üstündeki bir not defterinden kopardığı bir kağıt aldı, gözlüklerini taktı ve acele birşeyler yazdı. Beni görecek diye korktum. Yazmayı bitirince kağıtları topladı, gözlüklerini çıkardı ve gitti. Yataktan fırladım, kağıtları aldım ve okudum. Ruhsal durumunu ayrıntılı olarak yazdığını gördüm: mücadelesi ve isteği. Birden kapı çalındı ve Taneyev'in yazdıklarının hepsini okuyamadan uyandım. Beni uyandırdıkları için canım sıkıldı, tekrar uyumak ve kalanları okumak isterdim ama olmadı.

Gene provalar, serin hava ve soğuk suda gene yıkanmak ve otuzbeş yıllık evlilik yaşantımda çok şeyler duyup düşündüğüm yoldan gene tek başıma eve dönüş. Yemekten sonra Kozlovka'ya gezmeye gittik. Turkin bana yeni İngiliz felsefesi ve eğilimleri konusunda bilgi verdi, güzel bir gezinti oldu. Geçen yılki gezintilerimi kafamdan geçirdim. Ne kadar

ıarklı... Geçen yıl, her şey coşku, neşe ve mutluluk doluydu. Provalarla uğraşacağım ve yaşantımdan bir gün daha eksilecek.

Saşa ile anlaşamıyorum, saygısız ve yabani. Beni incitiyor. Bugün L.N., ölmek üzere olan bir köylüyü iki kez yokladı. Biz gezinirken, o yazıyordu. Sonra bisiklete binip gezmeye gitti, neşeli ve yaşamından memnun.

18 haziran Saşa'nın doğum günü, onüç yaşına girdi. Onun doğumu benim için ne korkunç bir anı... Akşam çayı sırasıydı, hepimiz toplanmıştık. Kuzminski'ler daha gitmemişlerdi, bizde kalıyorlardı, mürebbiye bayan Seuron ve oğlu Alcide (zavallı, koleradan öldü) de vardı. Atlardan söz ediyor ve L.N. ye, onların heder olduğunu söylüyordum. Samara'dan, çok değerli atlar almış ama hiçbiriyle ilgilenmemişti aşım yapmadıkları gibi gelir de sağlamamışlardı, oysa, bu atlar binlerce rubleye malolmuşlardı. Bu gerçekti ama başka birşey daha vardı. Ben gebe olduğum zaman, öfkesini hep benden alıyordu ve hiç kuşku yok, durumum hoşuna gitmediği için, bana kızıyordu. Bu sefer de, sudan bir bahaneyle, korkunç bir öfkeye kapıldı ve bazı önemsiz nedenleri öne sürerek, evi terkedeceğini ve belki de Amerika'ya gideceğini söyledi. Yalvarmalarım onu etkilemedi ve bırakıp gitti.

İşte o zaman doğum sancılarım başladı. Ben acı çekiyordum ama o, yanımda yoktu. Bahçedeki bir banka oturdum, ağrılar artıyordu ve o halâ yoktu. Liova'yla Alice gelip benim yatmamı söylediler ama üzüntü beni aptallaştırmıştı. Ebe geldi, kız kardeşim ve gözleri yaşlı kızlarım da geldiler ve el birliğiyle beni odama çıkardılar. Sancılar sıklaşıyordu. Sonunda sabahın dördünde gene sancım başladı ve aşağı inip onu görmek istedim. Davranışı kötü ve suratı asıktı. «Liovoçka dedim, sancılandım, doğurmak üzereyim, neden bu kadar kızdın? Ben kusurluysam affet, belki doğum sırasında ölebilirim...» Yanıt vermedi. Hemen aklıma birşey geldi bu durumu, yeni bir şüphe ve kıskançlık nedeniyle miydi acaba? Onun için şöyle konuştum: «Yaşamam veya ölmem

çok da önemli değil ama, sana şunu söylemeliyim ki, ruhum ve bedenim temiz olarak öleceğim ve yalnız seni sevdim...» Birden başını çevirerek dik dik baktı ama ağzından gönül alıcı bir söz çıkmadı. Yukarı çıktım ve bir saat sonra da Saşa dünyaya geldi...

Onu dadıya verdim, L.N. nin tüm işleri üstüme yıkılmışken, çocuğu nasıl emzirebilirdim ki? Hem analık görevimi, hem de erkek işini bir arada yapmam gerekiyordu.

Ne zor dönem... Bu onun hıristiyanlığa geçiş süresi oldu. Bu hıristiyanlık adına da, eziyeti çeken o değil, ben oldum tabii.

Bugün geç kalktım, Tanya ve Mariya'yla yıkanmaya gittim. Öğleden sonra pek iş yapmadım, biraz prova düzeittim ve bir öykü yazmayı tasarladım ve notlar aldım. Akşam, arabayla Maşa'ya gittim ve orada hoş zaman geçirdim. Daha sonra, öğleden sonra çektiğim fotoğrafları develope ettim. L.N., bu sabah gölde yıkanmaya gitti, sonra yazı yazdı, öğleden sonra da kızlarla tenis oynayıp, önce bisiklet sonra da atla ve yalnız gezmeye gitti. Ben fotoğrafları tabederken o Behrs ve Turkin ile, bugünlerde pek çok uğraştığı sanat konusunda konuşuyordu. Bu konuyla ilgili birçok noktalarda, onunla aynı fikirde değilim. Sonra Behrs piyanoda, Tanya mandolinle, dans müziği çaldılar. Mişa'yla üç kız da dans ettiler; ben bile onlara katıldım ve Mişa'yla öyle güzel vals yaptım ki, buna ilk şaşan ben oldum. Saat sabahın biri oldu.

19 haziran Bu sabah giyinmeden önce Saşa ve Vetoçka'nın fotoğraflarını çektim. Provaları düzeltmeye koyuldum. Yemekten sonra gene provalar. Postaya bakmak için Kozlovka'ya gittik. Yolda Turkin'le, değişik insan karakterleri ve eğitim konusunda konuştuk. Dönüşte L.N. ile karşılaştık. Yanında birisi vardı, ondan izin alarak bizimle geldi. Eve dönüşüne çok sevindim.

Kendimi iyi hissetmiyorum, hep ateş basıyor ve bacaklarım ağrıyor. Herkes kritik dönem diyor. En kötüsü de genellikle karşı koyamadığım bir bitkinlik var. Gene içimde birşey kırıldı, gene üzüntü : ormandan ağaç kesilmiş. Yırtık

pırtık giysiler içinde zavallı bir mujik, yerlere kadar eğilerek, bizden özür dilemeye geldi. İçimden ağlamak geldi ve isteğime aykırı da olsa, malikaneyi yönetmeye zorlandığım ve başka bir deyimle ormanlarımızı korumak ve bunun için de acımacak durumdaki köylüleri cezalandırmak zorunda olduğum için (kime olduğunu kesin olarak bilmiyorum) kızıyordum. Bir malikane yönetmeyi hiçbir zaman ne istedim ne de öğrendim, bu iş, yaşantımız için sürekli olarak halkla savaşmayı gerektiriyordu. Ben ise savaşa, hiç de elverişli ve yetenekli değildim. Kereste hırsızlarını polise haber vermeyip, bizim için çalışmaya zorlamaya ve kestikleri keresteyi inşaatlarında kullanmalarına izin vermeyi uygun bulduk.

Başka bir üzüntü : bayan Kolevinski'den mektup geldi; yasaklanmış kitapları, Tanya'nın isteği üzerine, Tula'lı bir halk yazarına götürmek suçundan, Astragan'a sürgün edilmişti.[1] Çok korkmuş, gücü de tükenmiş ve benim yardım etmemi istiyor. Ne yapacağımı şu anda bilemiyorum ama bağışlanmasını sağlamak için girişimlerde bulunacağım.

L.N., hiç durmadan sanatla ilgili yazısına çalışıyor ve sonuç bölümüne yaklaştı. Bu yazı dışında hiçbirşey onu ilgilendirmiyor.

20 haziran Sabahtan beri provaların düzeltilmesiyle uğraştım. Oh ne güzel... hepsini bitirdim. Altı ay çalıştım ve bugün bitirdim. İnşallah iyi olmuştur.

İngiltere'ye, Çerkov'a telgraf çekmek için, L.N. dün akşam Tula'ya gitti. Çerkov, L.N. nin kendisi hakkındaki duygularından tedirgin olmuşa benziyor ama L.N. onu seviyor. Bu akşam, Mendelson'un Sözsüz Romans'larını çaldım ve

1 — Tula eyaletinde doktor olan bayan Kolievinski, Tolstoy'un «İnancımın içeriği nedir?» yapıtını dağıttığı için, 1896 martında tutuklandı. Yasaklanmış olan bu kitap, Tanya'nın kartvizitiyle ve Tolstoy tarafından, bir işçiye teslim edilmek üzere, kendisine verilmişti. Tolstoy, olmazı olur yaparak onu hapisten kurtarmış ama Astragan'a sürülmesine engel olamamıştı. Bayan Kolievinski bu mektubunda, Tanya'nın düşüncesiz hareket ettiğinden söz ediyor.

Taneyev'in çalış biçimini anımsadım. İsveç'te olan Liova ve Stassov'dan mektup aldım, fotoğrafları yapıştırdım ve Liova'ya yanıt yazdım.

Üçüncü bir kişi olmadan, L.N. ile birlikte geçirdiğimiz süre benim için çok zevkli oldu. Bu beraberlik bana, gençlik yıllarımı, saf ve eksiksiz yürek huzuru ve hatta coşkusuz ve heyecansız, bir tür umursamazlık duyduğum günleri anımsattı.

Bunların tümünü bastırmak ve söz dinlemez, yola gelmez yaradılışımın, dışarı fışkırmak isteyen volkanının kreterini kapamak daha iyi olurdu.

Tanya, mandolin ve gitar çaldı, Saşa odasını düzenledi, reçel yaptı ve çiçek topladı. Mişa, bilmediğim bir yerden 22 ruble bulmaya gitti, bağıra bağıra şarkı söyledi, piyanonun tuşlarıyla oynayıp melodiler yaptı. Saşa'nın bir entarisini giyip maskaralık da yaptı ama ders çalışmadı.

21 haziran Hiç uyumadım, geç kalktım ve Saşa'yı çalıştırmak istedim ama, onun çok solgun olduğunu fark ettim. Midesi bulanıyor ve başı ağrıyordu ve bu yüzden ders suya düştü, yazık. Babası gibi, onun da migreni var. Tanya ve Mariya ile Voronka'ya yüzmeye gittim. Sonra bir elbise diktim, Obolenski'ler geldi ve herkes tenis oynarken, ben tek başıma gezmeye çıktım. Topladığım çiçekleri, mezar taşındaki resminin önüne koyup, mezarın tümseğine oturdum ve Vaneçka'yla konuştum. Dönüşte, parmaklarımı açmak için piyanonun başına geçtim. Eskiden olduğu gibi iyi piyano çalmak istiyorum. Aliuşa geldi; onun için çok üzülüyorum çünkü işlerinin iyi gitmediğini biliyorum ama, mallarını yönetmeden ve gözü kapalı, çocuklarıma para vermem olanaksız. Zaten, ne onlara neden para verdiğimi, ne de ne kadar vermem gerektiğini hiçbir zaman bilemedim. Hep geri çevirmemeye çalıştım ama, isteklerinin de sınırı olmadığını fark ettim. Halbuki şimdi, L.N. nin yeni yapıtlarının basımı ve yaşamak için paraya ihtiyaç var. Oysa bunlar için bile yeterince param yok. Yaşamda en zor şey para işleri.

Akşam üstü, Grimon'a kadar gezmeye çıktık. Çok güzel

ve zevkli bir gezinti oldu, içim huzur doluydu. Çılgın, sonsuz bir mutluluk içinde yüzmeyen, yaşamı sürekli bir bayram gibi görmeyen biri için, huzur çok güzel birşey, bunun için Tanrıya teşekkür etmeli.

Kendimi iyi hissetmiyorum. Buraya geldiğimden beri, içimde birşeyler kırıldı ve halâ o duygu içindeyim. Sanki kendimi öldürmek için bir gerekçe ararmışım gibi, içimde garip bir duygu var. Uzun süredir, bu duygu içimde gelişiyor ve gittikçe de olgunlaşıyor. Delirmekten korkuyormuşum gibi ürkünç bir baskı duyuyorum, ama gene de ona bağlıyım, ama boş inanç ve daha doğrusu, din duygusu bana engel oluyor. Günah olduğuna inanıyorum ve intiharın ruhumu Tanrıyla ve onun sonucu olarak melek ruhlarla ve de Vaneçka ile buluşmama engel olacağından korkuyorum. Bugün gene yolda giderken ve kendi kendime: «Yüzlerce mektup yazacağım, mektupları hiç beklenmeyen kişilere göndererek, neden kendimi öldürdüğümü açıklayacağım.» dedim. Ve kafamda, öyle dokunaklı bir itiraf taslağı hazırladım ki, içimden kendime ağlayasım geldi. Ama, aklımı kaçırdığım kanısına vararak dehşete kapıldım. Tasalı ve çelişki içinde olduğum, yada beni azarladıkları her seferinde, rahatça kendi kendime: «Şimdi Kozlovka'ya gidip kendimi öldüreceğim. Sizlere gelince, siz bu işe karışmayın. Artık acı çekmek istemiyorum, yapamayacağım, yapamayacağım, yapamayacağım artık.» diyorum. Ya acı çekmeden yaşamak, yada ölmek. Belki de en iyisi ölmek, beni bağışla Tanrım...

Yemek listesini yazmam gerek: bahar çorbası... öf... bıktım artık... otuzbeş yıldır, hergün bahar çorbası... Bahar çorbası yazmak istemiyorum artık ve geri kalanını da. En zor füg veya senfoniyi dinlemek istiyorum, hergün en karmaşık ve ahenkli müziği duymak, bestecinin bu gizemli ve karmaşık müzik dili içinde, ne aradığını ve neyi anlatmak istediğini, yapıtlarını tasarlarken sanatçının ruhunun derinliklerinde neler olup bittiğini, tüm benliğimle anlamak ve duymak istiyorum.

Mişa ve Ilya, piyano ve gitar eşliğinde ve bağıra çağıra, Rus şarkıları söylüyorlar. «acıktım», «dans etmek isti-

yorum», «seni kucaklamak istiyorum» gibi en basit gereksinmelerimizi, veya «sonsuzluk nedir?», «sonsuzluk hakkında ne düşünüyorum?», «sonsuz ilke olan Tanrı ile, benim ruhum arasında bir bağ var mıdır?» gibi en çetin felsefi tasarım ve düşünceleri, söz nasıl anlatabiliyor ise, müzik de öyle. Küçük bir melodi, bir şarkı, Ilya ve Mişa gibi bir çocuk için olduğu kadar, bir mujik için de basit ve anlaşılır sözcüklerdir. Bir senfoni, bir sonat ise, zor anlaşılan müzik olup, ancak gelişmiş kültüre sahip olanların anlayabileceği felsefi bir anlatımdır. Bu gürültü yerine, geçen yaz yaşadığım tatlı müzik sesini duymak için neler vermezdim. Evet, o zaman yaşam bir şenlikti. Bu anılar için de kadere teşekkürler.

22 haziran Açık ve güzel bir yaz günü. Piyano çaldım, yıkanmaya gittik. Ilya ve Koliya Lupokin öğle yemeğini bizde yediler. Yemekten sonra bir saat daha piyano çaldım ve ikindi kahvaltısından sonra biz kadınlar gezmeye gittik. Tanya bize yetişti ve beraber olduğumuz için çok sevindim. «Kendimi size o denli yakın hissediyorum ki, neredeyse meme emmek ihtiyacını duyacağım.» dedi. Ben de gittikçe ona daha çok yakınlık duyuyorum. Ilya'ya para vermedim. Onun için aramız pek iyi değil. L.N. bana mülkün intifa hakkını değil de mülkiyetini vermiş olmakla yanlış iş yapmış olduğunu, bu yaşlılık dönemimde de paradan başka birşey düşünmediğimi v.s. söyledi. Ey Tanrım, büyük çocuklarımı bana bağlayan para ve sadece para mı? Andriuşa'dan «Bana para ver para»dan başka söz duymuyorum. Korkunç birşey...

23 haziran Sonunda doğa beni tümüyle güzelliğinin etkisi altına aldı, ruhumu inciten bir sürü acıklı şeyi benliğimden söküp attı ve yaşantımı aydınlattı. Bu ilkbaharda, uzun süre doğaya ilgisiz ve içime kapanık kalmıştım ama şimdi bu durumum geçti ve çok da iyi oldu. Doğa ve kır yaşantısı beni çok ilgilendiriyor ve oyalıyor.

Sabahleyin piyano çaldım, sonra yıkanmaya gittim ve saat üçten yediye kadar, L.N. nin sanat konulu denemesini

kopya ettim. Iyice ilerledim.

Saşa ile ırmağa yıkanmaya gittik, arabayla dönerken bisikletle gelen L.N. ile karşılaştık ve yorgunluktan şikayet etti. Yemekte Mişa, sofracıbaşı Ivan ile horlayıcı bir tonla konuştu. Babası onu payladı ama o, aynı ses tonuyla konuşması sürdürdü. L.N öfkelendi, tabağını aldı ve odasına gitti. Çok tatsız birşey oldu. Andriuşa'dan mektup geldi, gene para istiyor. Ondan, başka birşey beklenmez ki. Çocuklarım beni pek çok üzüyorlar. Bana üzüntü vermeyen, hatta sevindiren sadece Tanya şimdilik.

Dönüşte Maria Schmidt'i bulduk. L.N. ye karşı fanatik bir hayranlığı var ve sadece o duyguyla yaşıyor. Yaşama, çalışma ve herşeye katlanma gücünü bu duygudan alıyor. Aksi halde, bu bitik, bir deri bir kemik hasta beden, nereden güç alabilirdi? Ne tür olursa olsun, her sevgi çok güçlü. Gerçekten, her yaşamı ayakta tutan temel öge, eksen sevgidir.

Akşam yemeğinden sonra, L.N. bize Herzen'in son günlerinin öyküsünü okudu. Bir bölümünü kopya etim. Nikolas Gay'ın anısını tazeledik, uzun uzun kendisinden ve «Çarmıha germe» tablosundan söz ettik. L.N. ve Maria Schmidt'in hayran oldukları bu tablodan ben nefret ediyorum. Aşırı düşünceleri dile getirdik ama, gene de konuşma uzun sürmedi.

Liova bana İsveç'ten mektup yazdı.

24 haziran Sabahtan beri yağmur yağıyor, geç kalktım çünkü, gece sağ elim hep ağrıdı. Çok ilgili olan Saşa'yı iyi çalıştırdım. Ona birşeyler öğretmekten çok, zihnini geliştirmek gerekli, ben de ona çalışıyorum. Sonra, Maria'nın yanına oturup, hem bir elbisenin kollarını değiştirdim, hem de onunla aile işlerimizi konuştum. Çok iyi ve merhametli bir insan. Saşa ve mürebbiyeler, arabayla yıkanmaya gitik. L.N. kendini, yazma işine öylesine verdi ki, dış dünyayla hiç ilgisi yok. Ve ben, yaşamım boyunca olduğu gibi, kendimi onun yanında yalnız hissediyorum. Onun bana, gece ihtiyacı var ama gündüz değil, ne üzücü, ve elimde olmadan geçen yılki sevimli yoldaşım ve konuşma arkadaşımın özle-

mini çekiyorum.

L.N. atla Ovsionnikovo'ya gitti ve dönüşte odasına kapandı. İçeri girdim, iskambil falına bakıyordu. Evde kimse yokken Beethoven'in iki sonatıyla, Mendelson'un bir romansını çaldım. Her piyano çalışımda bir dau gibi bu romansla bitiriyor ve onu pek çok seviyorum. Akşam yemeğinden sonra ve bu saate kadar çok kopya yaptım, sabahın ikisi, yatıyorum.

Sukotin'den mektup var: karısı ölmüş. L.N. de ben de, onun Tanya ile ilişki kurmasından ve mektuplaşmalarından hiç hoşnut değiliz.

25 haziran Bu gece hiç uyumadım, sanki buhar içinde kalmışım gibi hep ateş bastı. Bedensel olarak da güç bir dönem geçiriyorum. İki saat kadar Mozart'ın sonatlarını çaldım ve değişik egzersizlere çalıştım. L.N. için çok kopya ettim, makalesi hoşuma gitmiyor ve üzülüyorum. Bu makalede, hiç hoşuma gitmeyen bir tür kötü niyetli kızgınlık buluyorum. Gerçek dışı bir düşmana (bu kıskandığı Tanayev bile olabilir) kızdığını ve tek amacının onu yok etmek olduğunu hissediyorum. Tek başıma Voronka'ya yıkanmaya gittim. Sessizce doğanın zevkini çıkardım. Gün (bu yazın diğer kısmı gibi) can sıkıntısı ve uyuşukluk içinde geçti. Maşa, Koliya ve Nadya Ivanov geldiler. İnsanlar ve eşyalar, herşey anlamsız, çok anlamsız... İğrenç bir Fransızca kitap okuyorum; sürükleyici ama kösnüllüğü beni dehşete düşürdü. Başlığı yeter: Afrodit. Şu Fransızlar çok sefih insanlar. Ama bu kitap okununca, hiç değilse, kadın vücudu güzelliği ile kendi vücudunun kesin bir değerlendirmesi yapılabilir.

Güzel olan bir kadının, yaşlanıncaya kadar güzelliğini, özellikle vücudunun güzelliğini bilmemesi büyük bir mutluluk. Bu onun saflığını ve ahlak temizliğini korur. Ama bu tür yapıtlar tümüyle saptırıcıdır.

26 haziran Ot biçme sıcaklığı. Başım çok ağrıyor. Sabah erkenden Nadya Ivanov ile yıkanmaya gittim. Ona, her insanın derinliklerinde onu yaşatan bir uyarıcı vardır,

dedim. Erkeklerde bu uyarıcı şöhrettir, kazanç aşkıdır, küçük bir azınlıkta ise katıksız sanat, bilim aşkıdır. Kadınlarda bu, herşeyden önce aşk, arasıra da aşırı düşkünlüktür. Şamardino manastırında bir rahibe, papaz Ambroise'ın tükürdüğü portakal çekirdeklerinden iki portakal ağacı yetiştirdi, bu ağaçlara hayran ve sadece o ağaçlar için yaşıyor. Oysa bu okumuş, asil bir kadın olan Maria Schmidt L.N. yi Tanrılaştırıyor : L.N. ye gelince, onun herşeyden çok sevdiği ve üstün tuttuğu şey ün...

Öğle yemeğinden sonra Miss. Welsh ile piyano çaldık. Beethoven'in mi bemol majör sonatını inceleyeceğim. Onunla çalışmak çok zevkli. Tanya ve Saşa Tula'ya gittiler. Yarın Saşa ile Serioya ve Ilya'lara gideceğim. Gece hep L.N. için kopya yaptım. Alışılgeldiği gibi onu hiç görmedim. Bisikletini tamir ettirmek için Tula'ya gitti. Dönüşünün bir bölümünü yaya, diğer bölümünü de bu tarafa gelen köylülerin arabasıyla yapmış.

Sağlığım gittikçe kötüleşiyor.

30 haziran Serioya ve Ilya'lardan dün akşam döndüm. Özellikle o gün, 28 haziran günü, Serioya'nın doğum gününde yalnız kalmaması için, yanında olmak istedim. Çok acınılacak durumda ve çok duygulandırıcı, yalnızlık onu yumuşatmış. İnsanlara karşı daha sakin, tatlı, hassas, bağışlayıcı ve sevimli olmuş. Karısı doğum yapmak üzere ama, buz gibi yüreği hiç suçu olmayan kocasına karşı acımasız. Ilya'nın yaşantısı ve kendisi, bende olumsuz bir izlenim bıraktı. Dört güzel çocuk (özellikle küçük Mişa) ama babaları bu çocuklara hangi iyi yolu gösterir, hangi ideali verebilir? Atlar, köpekler ve havlamalar; ne tür bir ayak takımıyla içki alemleri yaptığını Tanrı bilir ve başka da bir iş yaptığı yok. Huyunu değiştirmezse, çocuklar kötü yola saparlar. Durumun kötülüğünü, karısı Sonya anlıyor ama, tek başına, bu yaşam biçiminden kurtulmasına ve çocuklarının eğitimini bir düzene koymasına olanak yok.

Trende korkunç bir kitap okudum: Marcel Prevost'un «Yarı bakireler»i. Onu okurken, açık saçık bir kitap okudu-

ğum zaman duyduğum fiziksel bir sıkıntı ve utanç hissettim. Aşkın tertemiz olmayışı ne iğrenç... En üst düzeydeki aşkta da olduğu gibi, hep aynı sonuç: sahip olma ve hoş olmayan bir yakınlık isteğine ulaşmak. Ama bu Fransızca kitapta, rezil bir kadının düşüşü değil de, daha ziyade bir bayağılık, başka bir deyimle son şey hariç herşeyin hoş görüldüğü, izin verildiği bir durum var ki en kötüsü de bu.

Dönüşte, Oluviev'lere giden Tanya'yla, Kozlovka'da karşılaştım. Sukotin'in etkisiyle girdiği bunalımdan kurtulup, aklı başında insanlarla ilişki kurması hoşuma gitti.

Eve geldiğim zaman, Mişa'nın dizanteri olduğunu ve kimsenin onunla ilgilenmediğini gördüm. Maşa genç kocasıyla ilgili, Tanya gitmiş, babasına gelince... çocuklarım uzun süredir babasız.

L.N. ise suratı asık, tatsız ve üzülerek görüyorum ki bana karşı gene, gene sessiz bir ilgisizliği var. Esasında ben ailenin içinde tek başıma kalıyor ve kimseyi görmüyorum ve anlıyorum ki, onun bana değer vermesi ve varlığımı kabul etmesi için, ya benim sevgimi kaybetmekten, yada en saf ve masum biçimde bile olsa, aşkımı başka bir adamla paylaşmamdan korkması gerek. Sanki hiç kimseleri görmemem, yüreğimde başkaları için duyduğum bağlılığı yok eder, yada kendisine olan sevgimi arttırabilirmiş gibi...

Bugünün tek hoş olayı, Turkin ile yaptığım konuşma oldu. Çocukların karakter ve eğitimlerinden, Emile'den, Jean Jacques Rousseau'dan, gezilerden ve bana ayrıntılarıyla anlattığı Kırım'dan söz ettik. Çok dikiş diktim ama bana boş geçmiş gibi geldi. Sağanak halinde yağmur yağıyor ve hiçbirşey beni ilgilendirmiyor.

2 temmuz Dün yazmadım. L.N., mide ve karaciğerinden rahatsız. Mişa koşarak bana gelip: «Babam acıdan kıvranıyor.» dediğinde, ben makaleleri kopya ediyordum. Aşağı indim, iki büklüm oturmuş inliyor ve ter içindeydi. Çamaşırını hemen değiştirmek gerekiyordu. Maşa ve Mişa'nın yardımıyla, gerekli şeyleri yaptık ama verdiğimiz her ilaç onu kusturuyor ve bu durum da sıkıntısını artırıyordu. Bü-

tün gece uyuyamadı, ağrıları dinmedi ve ben ölecek diye korktum. Beni ruhsal olarak değil, bedensel olarak sevmesinden sızlanıp şikayet etmeme rağmen, onun yanında olamamak, onu kaybetmek korkusuna kapıldım. Bugün, kompresini değiştirirken, saçlarımı okşadı, bitirdiğim zaman da elimi öptü ve ben odada birşey ararken veya ilaç hazırlarken de, gözleriyle beni izlemekten geri kalmadı.

Dr. Rudniev geldi ve L.N. nin yapısının çok sağlam olduğunu, bir mide ve safra kesesi nezlesi geçirdiğini ve durumunun hiç de tehlikeli olmadığını söyledi. Ona perhiz yaptırmak çok güç oldu. Onu hastalandıran yediği hıyar ve turplardı. Ağrısı sürdüğü sürece, yediklerine dikkat etmesini rica ettim. Mişa'nın ishali de devam ediyor, ama nazik ve sakin bir hasta. Hava ve doğa çok güzel ama, benim kompreslerle, uykuyla uğraşmam ve buna benzer şeylerle cebelleşmem gerekiyor. Novoye Vremia'dan L.N. ye saçma bir öykü okudum; Yarı bakireleri de bitirdim.

3 temmuz L.N. nin ağrıları dindi, bağırsakları iyi çalışıyor ve onun hastalığından kaynaklanan üzüntüm de azaldı. Ama gündüz gene hep yattı. Tarikat üyesi olan bir genç geldi ve onunla uzun uzun konuştu. Bu genç de, tüm tarikat yanlıları gibi, dar görüşlü, tek yanlı düşünen ama çok okumuş, soyut düşünceler ve bilgelikle ilgili Epiktet, Platon ve Kark Orel'i okumuş, incelemiş bir kişi.

Bugün, otuzbeş yıldır yattığım odadan, Maşa'nın yatak odasına taşındım. Hem yalnızlık istiyordum, hem de benim yatak odam sıcaktı, benim ise, sürekli olarak nefesim daralıyor ve hep terliyorum. Bu akşam, tek başıma Voronka'ya yıkanmaya gittim. Dönüşte, yalnız korkarım diye, Turkin beni karşılamaya çıkmış. Birlikte, balkonda oturduk. Hava sıcak ve ayışığı güzel. Maşa ile Koliya, Ovsiannikovo'ya evlerine gittiler.

Saşa'yı çalıştırdım, durumu iyi ama gene de enstitüye göndermeye çekindim. Mişa çalışıyor, yaşantısı da tatlı ama hoşuma gitmeyen huyları var: mumları silahla söndürüyor, likör yapmaya yelteniyor, piyanonun tuşlarına gelişigüzel ba-

sarak avazı çıktığı kadar bağırarak bayağı ve saçma şarkılar söylüyor. Bu garip ve beni tasalandıran huyları her halde yaşının etkisi ve ileride ruh asiliğine kavuşacak. Taneyev'den kısa ve soğuk bir mektup aldım, pazar günü geliyormuş. Kendisini üzmekten çekindiğim için henüz L.N. ye haber vermedim. Gene kıskançlık gösterir mi acaba? Bu durum beni düşündürüyor ve hasta olduğu için, ona kötülük yapmaktan korkuyorum. Taneyev bu durumu bilseydi şaşardı. Bana gelince, konuşulabilecek, dürüst ve neşeli birini bulma ve müzik sevincinden kendimi alamıyorum. Tanya için romanslar yazdı Taneyev, kuşkusuz onu çok seviyor.

4 temmuz Sağlık durumları iyiye gidiyor ama gene sıkıntılar var. Öğle yemeğinde, Mişa Taneyev'in gelişinden, dolaylı olarak söz etti. L.N. öfkelenip parladı ve: «Bilmiyordum» dedi. Yemekten sonra da gene ağır sözler ve kendisine haber verilmemesiyle ilgili suçlamalar oldu. Benim, Taneyev için duyduğum belli olan özel ilgiden vazgeçmemi, yada onunla tüm ilişkilerimizi kesmemizi istedi. İki çözüm de saçma. Eğer gerçekten varsa, duygulardan «vazgeçmek» kimsenin elinde ve yetkisinde değildir. Biz sadece kendi davranışlarımıza söz geçirebiliriz, bu konuda kimse bana, eğer kötü niyetli ve hır çıkarmak için değilse, bir sitemde bulunamaz. Dürüst, nazik ve iyi bir insanla tüm ilişkileri kesmek ise, hiçbir neden yokken, ona hakaret etmek ve aynı zamanda, bir neden olmadan evli kadının saygınlığını yitirmek olur, ve kuşkusuz böyle olur.

Bugün dört saate yakın piyano çaldım ve Mozart'tan büyük zevk aldım. Taneyev'in öğrencisi Pomerantzev geldi ve çok kötü karşılandı.

Fırtına vardı ve yağmur yağdı.

5 temmuz Ne okşamalarım, ne dikkatli ve sevecen bakımım ve L.N. nin tüm haksız azarlama ve sitemlerine katlanmamı sağlayan sabrım, Taneyev'in gelişinin yarattığı öfkesini hafifletemedi. Artık susmaya karar verdim. Bu, Tanrı ve vicdanıma karşı benim kişisel sorunum. Pomerant-

zev ve bayan Muromtzev'in gelişiyle, günümü sadece konuşmakla geçirdim. Muromtzev yetenekli bir kadın, öyle ki bir çok şeyi zekasıyla değilse bile, sezgisiyle anlıyor.

L.N. Wagner, modern müzik, Beethoven'in son yapıtlarını eleştirip çürüterek, Mişa ve Pomerantzev'e sanat konusunda uzun uzun açıklamalar yaptı. Tartışmaları ve öne sürdüğü kanıtları hep öfkeyle açıkladığı için, dinlemeye dayanamadım ve çıkıp gittim.

6 temmuz Sabahleyin yıkanmaya gittim, hava bugüne kadar görmediğimiz ama benim hoşuma giden bir sıcaklıkta. Banyo dönüşü, ormandan geçerken, geçen yıl olduğu gibi, suya girmeye giden Taneyev ve Mişa ile karşılaştık. Eve dönünce L.N. nin yanına uğradım; kızgın, huysuz ve kıskançtı, o denli ki, benim çok tatlı ve saygılı sözlerim bile, onu yumuşatmaya yetmedi.

Bayan Muromtzev gitti. Arabada Taneyev'e öylesine sokuluyor ve hoşa gitmeyen bir biçimde sarılıyordu ki, onun bayağı yönünü de anlamış oldum. Mitiya Diakov geldi. Çocuklar köydeki şölene gittiler. Tanya döndü, hoş ve saygılıydı. Akşam yemeğinde, başının ağrıdığını söyleyen Taneyev birşey yemedi. Birşeyler sezmemiş olsa bari.

10 temmuz Zor, çok zor sınavlar geçirdim. Tanya için çok korktuğum şey başıma geldi: Sukotin'e âşık olmuş ve evlenmeye biz neden olduk. Besbelli ki konuyu açmak ihtiyaç ve isteğinde. Kendini yitirmiş ve yardım istiyor. Haberi kendisine ilettiğim zaman, yıldırımla vurulmuşa dönen babasıyla da konuştum. Baba, birden çöktü, bitik düştü ve bitikten de öte, umudunu yitirdi. Bu son günler Tanya çok ağladı, ama besbelli bu evliliğin onu mutsuz edeceğini anladı ve Sukotin'e, olumsuz yanıt gönderdi. L.N. ile ilişkilerim düzeldi ama ne bedelle...

13 temmuz Taneyev bugün gitti. Son günlerde herşey iyi ve rahattı. Taneyev çok kez piyano çaldı. İlki 10 temmuzda. L.N. Sukotin konusunu konuşmak için, Tanya'nın

odasına çıkmıştı ve ben Taneyev'e Mozart'ın bir sonatını çalmasını rica ettim. Salonda ikimiz yalnızdık. Herşey sessiz, herşey iyiydi. Nefis bir şekilde iki sonat çaldı. Sonra, ilk kez Moskova'da dinlediğim ve çok hoşuma giden, kendi bestesi olan senfoninin muhteşem Andantesini çaldı.

Aynı akşam, herkes çay içmek için bir araya geldiğinde gene Chopin'in bir sonatını çaldı. Tüm dünyada kimse onun gibi çalamaz. Öyle asil, özenle ve ölçülü çalıyordu ki, arasıra anlayamadığım bir esine, sanki kendinden geçip benliğini bilinmeyen birşeye bırakıyordu. İşte bu anda dinleyicilerini kendinden geçirip coşturuyordu. Ertesi gün yani 11 temmuzda gene çaldı; Beethoven, Mozart, Schubert ve Chopin'den parçalar. Özellikle L.N. nin sevdiği müzik parçalarını seçtiği belli oluyordu. Çalışı, beni kendimden geçiriyor. Chopin'in Polonez'in sonuna doğru, gözyaşlarımı tutamadım ve için için ağladım. Dün, ayın 12 sinde, Chopin'nin sonatını tekrar çaldı.

O günden sonra, yaz mevsimi, benim için sona ermeye başladı. Hafta boyunca kendimi hep Taneyev'in yanında sandım. Her yeri gezdik dolaştık, köprünün altında yıkandık ve büyük bir tur yaptık. Dün ve bugün, herkesin fotoğrafını çektim, fotoğraflar başarılı oldu, Taneyev'inkini de çektim ve L.N. kızmadı. Birden sakin ve iyi huylu oldu. Dün ve bugün bisiklet veya atla dolaştı ve bana hiç kızmadı. Bana kızması için bir neden de yok. Dürüst, iyi ve yetenekli bir dosta ilgi göstermemde, ne kötülük olabilir ki? L.N. nin kıskançlığının, ilişkilerimizi bozması ne kötü.

Tanya, Sukotin'den bir mektup aldı. Ona, bir çok kadının hoşuna giden, basit ve sevecen sözcükler yazmak zorunda kalmış. Maşa ve ben, Tanya'nın delice ve körü körüne sevgisi için üzülüp ağladık...

Andriuşa, bir saatliğine Moskova'dan geldi. Hep aynı terane: Bana para ver... Sevecen, zayıf ve acınacak bir çocuk. Arasıra yüreğim sıkılıyor ve o adamla, bir daha hiç geçinemiyeceğimi, müziğini dinleyemiyeceğimi, onunla tatlı ve anlayışlı ilişkilerimizin olamayacağını düşünmek istemiyorum. Ama... Tanrıya emanet ol... Tanrının istediği olacağına ve

hakkımızda hayırlısını takdir edeceğine inanıyorum.

Biraz kopya yaptım, fotoğraf tabettim, Maria Schmidt'i pek göremedim. Sabahın ikisi. Sağ gözüm iyi görmüyor. Korkunç olan ölüm değil, —o bir kurtuluştur— güçsüz ihtiyarlıktır.

Pomerantzev romanslarını bana ithaf etti, Taneyev düo'larını bana verdi. Kendimi müziğe vereceğim. Tanya'nın sebep olduğu üzüntü dışında, hafta coşkulu ve neşeli geçti.

14 temmuz Bütün gün, isteyen herkesin fotoğrafını çektim. İyi çıkmayan bir gurup fotoğrafından, Tanya'yla benim bulunduğum kısmı kestim. Gerçekte, bu fotoğrafdakinden daha genç göründüğümü söylüyorlar: çünkü cildim canlı ve parlak. Yürüyerek yıkanmaya gittik; kuzey rüzgarı esiyor, hava açık. Akşam yorgundum. L.N. gezelim dedi, buna sevindim. Mişa, durup dururken ve içtenlikle bana cinsel isteklerinin oluşturduğu güçlüklerden söz etti; bu durum kendisini rahatsız ediyormuş, temiz kalmak istiyor ama karşı koyamayacağından korkuyormuş. Zavallı çocuklarım benim... Babaları yok ve bu konuda ben onlara ne öğüt verebilirim? Erkek yaşantısının bu yönü hakkında hiçbir bilgim yok.

Tanya Tula'ya gitti. L.N. neşeli, bize Tula bisiklet pistine gidişini ve bisiklet yarışları konusunda açıklamalarda bulundu. Bu bile onu ilgilendiriyor. Liova'ya mektup yazdım, iş mektuplarını yanıtladım, ücretleri dağıttım, hesapları kontrol ettim. Önce, L.N. nin sanat incelemesinin küçük bir bölümünü, sonra da cesaretimi toplayıp tümünü sabahın üçüne kadar kopya ettim.

15 temmuz Geç kalktım, fotoğraf çektim, yıkanmaya gittik. Sonra Saşa'yı çalıştırdım. Ders çok iyi geçti. Ormanla ilgili bir kompozisyon ödevi verdim ve birlikte, Turgeniev ve öteki yazarlardan, ormanla ilgili bölümler okuduk. Ona, düş ürünü olmayan ve yazarların doğrudan doğruya görerek yaptıkları anlatımların ne denli etkili ve güzel olduğunu açıkladım. Anladığını sanıyorum. Daha sonra, antik filozoflar konulu İngilizce çevirisini düzelttim ve coğraf-

yadan, Amerika hakkında sorular sordum. Çaylarımızı içtikten sonra, yürüyerek Orsiannikovo'ya gittik. Bir konuğumuz var: İsveçli bir üniversite öğrencisi, sevimli bir çocuk. Nikolas Turkin, istasyonda koyunlar ve atların yanında fotoğrafımızı çekti. İyi çıkmasını dilerim. Biraz Maşa'ya uğradık ve arabayla eve döndük L.N. ile İsveçli, atla döndüler. Bu akşam kocam beni şaşırttı, çünkü bir tencere yulaf çorbası, bir tabak sebze ve kompostodan sonra, sekiz bardak çay içti.

Saat sabahın ikisi, ben halâ kopya ediyorum. Bu, gerçekten zor ve usanç verici bir çalışma, çünkü bugün yazdıklarım, yarın L.N. tarafından çizilip düzeltilerek yeniden yazılacak. Onun uğraşısı, nasıl sabır ve dikkat istiyor, olacak şey değil.

Taneyev'i Moskova'da tanıyan İsveçli öğrencinin söylediklerinden sonra, Turkin'le, Taneyev hakkında konuştuktan sonra, onu çok düşündüm. Onda, kendisini herkese sevdiren bir yönü var. Onu serin kanlılıkla düşündüm, kendisini görüp konuşurken de hep öyle oluyorum. Ama onu, özellikle yazın çok özlüyorum. Hep onun çaldığı parçaları çaldığım halde, gene coşkulu bir müzik ihtiyacı duyuyorum. Çünkü arasıra zamanım olmuyor, arasıra da L.N. çalıyor veya uyuyor ve herşeyden rahatsız oluyor. Müziğin bana sağladığı bu zevkten yoksun olunca benim için yaşantı çok sıkıcı oluyor. Benim zevk ve eğlencemin, görevimi yapmaktan ibaret olduğu konusunda, kendimi inandırmaya uğraşıyorum. Kopya yapmak ve görevlerimi yerine getirmek için kendimi zorluyorum ama arasıra iradem zayıflıyor ve yaşamım boyunca olduğu gibi, başkalarının işiyle uğraşmak yerine, kendime ait bir iş, özel yaşantı ve kişisel zevkler istiyorum. İşte o zaman cesaretimi yitirip fena oluyorum.

16 temmuz Sabahın üçüne kadar kopya ettim ve geç kalktım. Öğle yemeğine kadar aynı işe devam ettim. Yemekten sonra, elma ağaçlarının aşılanmasını izledim ve fidanları kontrol ederek bahçıvana pratik önerilerde bulundum.

Akşamı fotoğraf yapıştırmakla geçirdim ve seksen adet

yapıştırdım. Mişa'nın öğretmeni Turkin gitti. Değerli bir insan ve pedagog idi, üzüldüm. Güzel bir yaz günü. L.N. odasından çıkmıyor ve incelemesini yazıyor, okuyor ve mektuplarını hazırlıyor. Sonra da bisiklete binip yıkanmaya gidecek. Herşeye ve herkese karşı ilgisiz.

17 temmuz Sürekli olarak ya kopya yapıyor yada fotoğraf çekiyorum. Bugün fotoğrafları dağıtıp, bir süre bu işten vazgeçeceğim. Torunum Annoçka, Rus öğretmeniyle bize geldi. Yarın, üç çocuğuyla Sonya, cumartesi de Ilya gelecek. Evlerine komşular akın edip, içki alemi başlarken, Sonya çocuklarını alıp, Ilya'nın isim günü şenliğinden kaçar. Sonya'yı seviyor ve bu davranışını onaylıyorum, çünkü Ilya'yı, bayağı ve ahlak dışı davranışlardan vazgeçirmeye çalışıyor. Torunlarımı ve özellikle küçük Mişa'yı görmek çok hoşuma gidiyor. Bugün, tek başıma okuyup yazmak ve piyano çalarak zaman geçirmek istedim ama işte konuklar geldi. Yarın da Ilya'lar gelecek ve zamanım torunlarımı oyalamakla geçecek. Elli sayfadan fazla olan büyük bir bölümü kopya ettim. Oldukça zor ve sıkıcı bir iş. Ama ne yapalım, görev yaşantımı sürdüreceğim. Yaşamdan çok az zevk aldım ve şimdi bu daha da azalıyor.

18 temmuz Temmuzun onsekizi oldu. Zaman geçsin mi, dursun mu, ne istediğimi bilemiyorum... Bir isteğim kalmadı artık. Salonda bir koltuğa oturan Tanya, acı acı gözyaşı döküyor. Maria Schmidt ile biz de yanına gittik ve biz de ağlamaya başladık. Zavallı kız... Herşeyin olabileceği düşüncesi, herşeyin önünde ve mutluluk olduğu duygusuyla, geleceğe güvenle bakan gençler gibi, cesaret ve sevinçle sevemiyor. Yaşlı bir adama, marazi bir şekilde tutkun. Sevgilisi kırksekiz yaşında, kendisi de otuzüçüne giriyor.

Aşk, sizi ısıtıp ışıtmazsa marazidir. Uygunsuz ve yasak olduğu zaman da, dünya görüşünüzü karartır ve insanın onu değiştirme gücü olmaz. Tanrı yardımcımız olsun...

Torunlarımla birlikte gelinim Sonya geldi. Onları gördüğüme çok sevindim ama yazık ki benim yaşantımın boşlu-

ğunu, anlamsızlığını dolduramayacaklar. Çocuklara duyduğum sevgi (benim çocuklar) tümüyle tükendi, onlar benim yaşama nedenim değiller. Herkes Orsinnokovo'ya gidip küçükler de yatınca, parmaklarımı alıştırmak için piyano çaldığım sırada, Obelenski ile kont Şeremetiev gelip beni rahatsız ettiler. Zaten hep rahatsız ediliyorum, sıkıcı ve üzücü birşey bu.

Bugün L.N. de ben de hem midemizden şikayetçiyiz hem de yorgunuz. İşlerle çok uğraştım: Samara yöneticisine mektup yazdım, Tüm Yapıtların yeni baskısı için, gazetelere bilgi yazısı gönderdim, kırılan elma ağaçları için yerel kurul başkanına dilekçe gönderdim, Liova'ya kitap, Moskova'ya belge ve pasaportları yolladım, Berlin'e, Löwenfeld'e yanıt yazdım, yarın Tula'dan alınacakları not ettim, v.s. v.s. Bunların tümü gerekli ama öyle usanç verici, öyle usanç verici ki...

L.N., öğleye kadar yazı yazdı, sonra da odasındaki divana oturup kitap okudu. Çocukları gibi torunları da onu hiç ilgilendirmiyor. Hiçbirşeye, hiçbir kimseye ihtiyacı yok. Etrafındakiler ise yaşama ve kişisel haklarını istiyorlar...

20 temmuz Dün torunlarımla ilgilendim, fotoğraflarla uğraştım ve güncemi yazmadım. Rahat uyuyamadım. Saşa Annuşka'yı çimdiklemiş, Tanya da onu azarlamış, Saşa da yemeğe gelmedi. Ilya'nın yaşgünü yemeğinin tadını kaçırdığı için öfkelendim ve sert bir şekilde bağırarak sofraya gelmesini emrettim. Sözümü dinledi ama ağlamayı sürdürdü ve yemek yemedi. Başkalarının üzülmesine dayanamayan Vaneçkam olsaydı, Saşa'nın durumuna çok üzüleceğini anımsadım ve çok hüzünlendim. Şaşa'ya acımıyorum çünkü yemekten önce, giyinirken, dadıya öyle kötü davrandı ki, ben iki oda ileriden duydum.

Hep aynı şey: göle yıkanmaya gittik, kopya yaptım. L.N. ye coşkusuz bir sevecenlik duyuyorum. Üzüntü ve sıkıntılarımda ilgisiz oluşuna ve yardımıma daha seyrek koşmasına karşın ve bunu bildiğim halde, gene de bir destek ve teselli bulmak için ona gidiyorum. Karşılaştığım ve tek başıma çö-

zümleme zorunda olduğum ne çok güç problemler var Tanrım. Örneğin, bugün Andriuşa'dan bir telgraf geldi: «Tanrı aşkı için bana 300 ruble gönder.» Nasıl çözümlemeli? Hep birlikte görüşüp tartıştıktan sonra, para göndermemeye karar verdik. Ilya, yarın Moskova'ya gidip Andriuşa ile konuşmayı önerdi, buna çok sevindim.

Bir aksilik daha: Mişa'nın sempatik öğretmeni Turkin, çocuğumu çalıştırmaya devam edemiyecekmiş, çünkü Sabaneyev'ler, karı koca ikisi de hastalanmış, Turkin orada kalıp hem ailenin işleriyle, hem de «Doğa ve av» gazetesiyle ilgilenecekmiş. Mişa'nın lise sınavlarını olumsuz yönde etkileyecek, ne şanssızlık... Tek başına çalışamaz, bir yardımcıyı, şu anda nereden bulabiliriz ki?

Akşam, Taneyev'in Düo ve Romans'larını çalmaya çalıştım ama beceremedim. Zor parçalar, önceden çalışmak gerek.

Bunaltıcı bir sıcak var, güneşte 43° gölgede 30°. Ilya'nın ailesi çok tatlı, çocuklarıyla geldiği için Sonya'ya minnet duyuyorum. Sonya kadın, anne ve kusursuz bir eş olarak, gerçekten üstün bir kişi.

Önceki gün ve dün, Tanya hep ağladı ama bugün daha sakin görünüyor:

Dün ve bugün, birer saat piyano çaldım. İlerlemek için bu çok yetersiz ama, sinirlerimi yatıştırmak ve beni oyalamak için gene de iyi.

21 temmuz Dün düşümde Vaneçka'yı gördüm, çok zayıftı, yere uzanmış ve küçük solgun elini bana uzatıyordu. Bu akşam da düşümde, Taneyev'i gördüm, o da uzanmış ve gülerek bana kollarını uzatıyordu

Maşa'nın bana anlattığına göre, Ilya çok üzgünmüş, çünkü Kiev'de kardeşim Tanya'larda, Filozovofa'larda ve her yerde, benim Taneyev'e duyduğum ilgiden söz ediliyormuş. Kamuoyu, halkın kanısı ne tuhaf şey... Birisini sevmek kötü, ama bu dedikodular beni üzmüyor ve bana sıkıntı vermiyor. Üstelik, onun gibi iyi, yetenekli ve olağanüstü bir kişinin adıyla benim adımın birleştirilmesi, bana mutluluk ve gurur veriyor. Vicdanım rahat. Beden, ruh ve düşünce olarak Tan-

rı huzurunda, kocama ve çocuklarıma karşı, yeni doğmuş bir çocuk kadar saf ve temizim. Hiç kimseyi, L.N. yi sevdiğim kadar sevmediğimi, sevemiyeceğimi biliyorum. Onunla karşılaştığımda içime sevinç doluyor ve onu herşeyiyle seviyorum: boyunu posunu, gözlerini, gülüşünü, tatlı konuşmasını (kızdığı zamanlar hariç, ama bundan söz etmeyelim) ve sabırlı olgunluk esinini seviyorum.

Mişa ve Mitiya Diakov Potava'ya Danilevski'lere, Ilya Andriuşa'yı görmek için Moskova'ya, Maşa ile Koliya da akraba ziyaretine gittiler.

Gölde yıkanma, fotoğraf ve üç saat kopya. Rüzgar, fırtına, toz toprak ve yakındaki bir yangın habercisi koku. Boğucu bir sıcak var, gölgede 28° ve evin içinde 20°

Tanya iyi değil, rengi soluk. Tanrım, onu hem seviyor hem acıyorum. Onu kurtarmak için, gerekeni yapmaya hazırım. Ah benim sevgili çocuklarım Serioya ve Tanya, tüm sevgi, kuruntu ve üzüntülerim hep sizin için ve Tanrı size henüz yardım elini uzatmadı. Paylarına çok az mutluluk düşmüş.

22 temmuz Bütün gece, L.N. gene hastaydı. Gece yarısı tutan kusma krizi dört saat sürdü. Çok acı çekmedi ve gün ağarırken geçti. (Evvelki gün maden suyu içmiş ve bir şeftali yemişti) ama dün, inanılmaz derecede fırında patates yedi ve kwass içti. Bu kadar akıllı bir adamın, böyle ölçüsüz ve sağlık kurallarını hiçe sayan davranışı, insanı şaşırtıyor.

Bugün Serioya geldi ve çok güzel piyano çaldı. Ben otomat gibi yaşıyorum: yürüyor, yemek yiyor, uyuyor ve kopya ediyorum. Kişisel yaşantım yok. Okuyamıyor, piyano çalamıyor ve düşünemiyorum; hep böyle oldu. Bu yaşam mı? Hehat, yaşantımızın büyük bir bölümü, yaşam değil zaman. Evet ben yaşamıyorum, zamanı geçiriyorum.

Bugün Serioya bana: «Anne, çocukluğa dön, ben sana bir bebek ve oyuncak yemek takımı vereyim» dedi. Bu, şaka olarak eğlenceli ama, çocukluğa dönmek olanaksız; zaten çok da acıklı olurdu çünkü, benim hiç kişisel bir uğraşım

ve kendimle ilgilenecek zamanım olmadı. Ben tüm gücümü aileme, kocamın ve çocuklarımın isteklerine harcamaya mecbur edildim. Ve işte ihtiyarlık sinsi sinsi yaklaştı; fiziksel, ruhsal ve gücümün tümünü ailem için harcadım ve Serioya'nın dediği gibi bir çocuk kaldım. Aileme karşı olan görevim bitince de kendimi iyi yetiştirmediğimi, hiçbir sanatla uğraşmadığımı, insanları iyi tanımadığımı ve onlardan çok az bir karşılık gördüğümü anlayarak dehşete kapıldım. Şimdi ise çok geç.

Hava bozdu, rüzgarlı ve bulutlu. Turkin'e mektup yazdım. «Sanat üzerine»nin bir bölümünün tümünü kopya ettim. Bir gün daha geçti. L.N. nin sağlığı iyi, salonda, oğlu Serioya ile satranç oynuyor.

13 temmuz Bu sabah Ilya Andriuşa'yla birlikte geldi; Mişa'nın yeni öğretmeni Sobolev de geldi. Sobolev, hareketli, biraz saygısız ve coşkulu bir kimyacı; üniversite ve kimya konusunda Serioya'ya bir sürü şey anlattı. Andriuşa, çingenelerle alem yapmak için tüm parasını harcamış ve 300 ruble de borç yapmış, kötü yaşantısı canımı sıkıyor ve hoşuma gitmiyor. Bu gidişle hali ne olacak? Zaten şimdiden durumu kötü ve özellikle çok içki içiyor ve içince de sınırı aşıyor. Bugün Ilya odama geldi ve benim değiştiğimi ve çocuklarımı eskisi gibi sevmediğimi öne sürerek sitemde bulundu. Kendimi savunmaya, aklamaya çalıştım. (Tanya, Sonya ve Andriuşa da oradaydılar) Onlara, tüm yaşantımı ya kendileri, yada babaları için, yazılarımı kopya etmek, her işini görmek ve didinmekle geçirdiğimi hatırlattım. Vaneçka'nın doğumu sırasında geçirdiğim zor dönemi: Liova'nın bitirme sınavları, dadısız küçük çocukların bakımı ve acıyan memelerimle cılız bir bebeği emzirmek zorunda olduğumu anımsattım. İlkbahardı, hazırlık yapıyor, eğiticiler arıyordum ve doğumdan sonra zayıflamıştım; ağlamama ve kendisinden yardım istememe rağmen, L.N. beni terketmiş ve yürüyerek Iaznaya Poliana'ya gitmişti. Bir yığın iş, uykusuzluk ve gözyaşı ve kuşku, ve sınav dönemlerinde, çocuklarımın yanından ayrılmamak için, yalnız geçirdiğim pek çok ilkbaharın

ödülü ise, sadece azarlanma ve gene azarlanmalar... Kendimi savunurken, bir yandan da onları dinledim ve sonra da dayanamayıp hüngür hüngür ağladım.

Çocuklarım, beni nasıl suçlarlarsa suçlasınlar, ben artık eskisi gibi olamam. Herşey bitti, çocuklarıma duyduğum coşkulu analık duygusu da yok oldu. Onların zaaflarını, kusurlarını yitirilmiş, yaşamlarını görüp üzülmek istemiyorum, üzülemiyorum artık. Üçüncü kişilerle daha rahatım, daha bilinçli, daha sakin ve insancıl ilişkiler istiyorum. Aile ilişkilerim bana çok acı çektirdi...

Tanayev konusunda da beni eleştirdiler. Ne yapalım... Bu adamın, bana verdiği zevk yaşantımı renklendirdi. O bana müzik dünyasının kapılarını açtı ve ben o sayede avunmayı öğrendim. Taneyev'in müziği, Vaneçka'nın ölümünden sonra, beni tümüyle terkeden yaşama kavuşturdu. Tatlı ve neşeli varlığı, ruhumun sıkıntısını hafifletiyordu. Şimdi bile, onu ne zaman görsem, kendimi sakin ve rahat hissediyorum. Bunların hepsi, beni Taneyev'e âşık sanıyorlar. Bizimkiler, herşeyi berbat etmek konusunda çok iyi anlaşıyorlar. Ben artık yaşlı bir kadınım. Bu sözler ve bu düşünceler ne büyük densizlik...

Çayımızı içtikten sonra, L.N., Serioya, Tanya, Sonya ve mürebbiyeler ile gezintiye çıktık. L.N. Serioya ile bilimin önemi üzerinde konuştu, ama öyle öfkeli ve tatsız bir tonda konuştu ki, yanlarından ayrıldım. Heran üzücü bir tartışma, hatta kavgaya dönüşebilecek tondaki konuşmaları sevmiyorum. Ama Serioya susmayı bildi ve sonuç tatlıya bağlandı. Akşam üzeri eve döndük; erkekler satranç oynadı, ben biraz okudum ve kopya ettim.

Torunlarımın saçlarını kestim ve gecemi onlarla ilgilenerek geçirdim. Çok tatlı çocuklar ama büyükanne olmak duygusu bende pek etkin ve derin değil. Bunun için tekrar ayağımı yere basmam, çocukların özdeksel çıkarlarına ilgi duymam gerekirdi ama, o denli uzaklaştım ki, küçüklerin yaşamıyla ilgilenmiyorum artık. Ağzımın payını, boyumun ölçüsünü aldım.

24 temmuz Bu sabah Saşa'nın dersini verdim; orman konulu kompozisyonunu da düzelttim. Yemekten sonra L.N. için kopya ettim ve biraz önce büyük bir bölümü bitirdim. Akşam üstü, L.N. ve büyükler tenis, küçükler oyuncaklarla oynadılar. Ben uzun süre oturup kalmayı sevmiyorum. Elime bir testere ve makas alıp, dalları kestim ve beceriksiz bahçıvanın bakımsız bıraktığı bahçenin acıklı durumunu gördüm. Yağmur, eve girmemizi gerektirdi; önce oğullarım Ilya ve Andriuşa ile, sonra da Ilya'nın kaynı Vaka ile konuştum. Onlara özellikle alkolizmin kötü sonuçlarını anlatarak, içmekten vazgeçmelerini önerdim. Benim çocuklarımın tüm suç ve kusurlarının başlıca sorumlusu içki. Tanya Tula'dan çok canlı geldi ama neşesiz bir canlılık. Sevgili Tanya'mız bizden, kendinden, mutlu ve sakin yaşantısından uzaklaştı ve kendini mahfediyor zavallı. İşi bu kerteye kadar götürecek mi acaba? Bir gün bize dönecek mi? Ah bu durum ne denli acıklı. Anton Rubinstein'nın müzik hakkındaki söyleşisini okuyacağım. Şu anda L.N., canını sıktığını sandığım, Iartzev adında bir silikle görüşüyor. Üstelik sağlık durumu da iyi değil, yorgun ve midesi ağrıyor. Hep, aşağıda uzanmış, okuyor ve tedirgin görünüyor. Tanya'nın durumu kendisini çok üzüyor.

25 temmuz L.N. nin mide ağrısı geçmedi, bu nedenle hiç keyfi yok ve çalışamıyor, o kadar huysuz ki, durumundan ötürü benden özür diledi. Günümü aylak geçirdim. Taneyev'in, Fet'in bir şiiri üzerine yazılmış bir romansını kopya ettim: «Ne mutluluk, gece oldu ve biz yalnınız» bunu Tanya'nın isteği olarak yapmıştı. Anton Rubinstein'ın kitabını okudum, piyano çalmak istedim ama beceremedim. Akşam çayından sonra çok uzaklara gezmeye gitmek istedim. Tanya Sonya kayıkla gittiler, Saşa ve mürebbiyeler Kozlovka'dalar, L.N. bayan Annenkov'un gönderdiği bir seminer öğrencisiyle görüşüyordu. Kocama, birlikte gezmeyi önerdim. Güneş batıyordu, hava soğumuştu. L.N. üşüdüğü için, köye kadar yürüyüp geri döndü. Ben gezintiyi Sonya'yla sürdürdüm ama kısa ve faydasız gezintiler neye yarar? Gene de

benimle geldiği için, Sonya'ya teşekkür ederim, onunla birlikte olmak zevkli birşey. Tanya'yla, yaşlı bir satıcı kadından Rus dantelleri satın aldık. Akşam yemeğinden sonra, L.N. bize saçma bir Fransız dramı okudu: G. Guiches'in snop yapıtı. Yarın sabah Sonya ve çocuklar gidiyor, üzgünüm. Beni hiç rahatsız etmediler, üstelik neşe ve eğlence kaynağım oldular.

Bugün balkona tek başıma oturup, kendi kendime yararlı bir ortamda yaşadığımı söyledim: Iaznaya Poliana çok güzel, yaşantım rahat, kocam çok özverili ve ben özdeksel olarak özgürüm. İyi ama neden benim mutluluğum tam değil? Suç benim mi? Ruhsal üzüntümün tüm nedenlerini biliyorum. Biliyorum ki önce, çocuklarım gönlümün dilediği gibi mutlu olmadıkları için üzülüyorum ve sonra, ben kendim korkunç derecede yalnızım. Kocam, benim için bir dost, bir arkadaş değil; zaman zaman ve özellikle yaşlılık döneminde coşkulu bir âşık oluyordu ama bununla beraber ve yaşamım boyunca, onun yanında ben kendimi hep yalnız hissettim. Benimle gezmiyor çünkü tek başına düşünüp tasarlamayı seviyor. Çocuklarımla da hiç ilgilenmedi, çünkü bu ona zor ve sıkıcı geldi. Beni hiçbir yere götürmedi ve duygularımı hiç paylaşmadı. Gidilecek yerleri önceden saptayarak her yeri gezdi. Ben ise tüm yaşantımı, sessiz ve uysal, tekdüze ve kişiliksiz onun yanında sürdürdüm. Oysa ki, bugün bile bir sanat eseri, yeni bir manzaranın bende bırakacağı izlenimleri öğrenmek, kafaca gelişmek ve, yeni bilim ve kavramlara sahip olmak ve insanlarla ilişki kurmak gereksinmesi duyuyorum; ama bu isteklerimi gene baskı altına almam ve sessiz ve uysal bir biçimde sürekli olarak ve kişisel yarardan yoksun bir yaşantıyı sonuna dek sürdürmem gerek. Her insanın kendine özgü bir kaderi vardır. Benim kaderim de bir yazarın «hizmetinde» olmakmış. Buna da şükretmek gerek çünkü, hiç değilse kendimi feda etmeye değer bir adama hizmet ettim.

Hasta bir çocuğu görmeye gittim; karnına kompres yaptım, ilaçlarını verdim. Tedavimi uysallıkla uyguladı.

26 temmuz Erkenden kalkıp nota kopya ettim ve yıkanmaya gittim. Hava çok soğuk ve rüzgarlı. Gelenler oldu: Maude, bir İngiliz, Boulanger, Zinoviev ve kızı Nadya. Maude sıkıntı verici ve can sıkıcı. Zinoviev yetenekli ve hareketli ama pek sempatik değil. Boulanger akıllı, iyi, L.N. ye ve tüm aileye bağlılığı olan bir kişi. Şu günlerde Posrednik'deki yayım işleriyle çok uğraşıyor.

Ölüm ve insanların ölüm karşısındaki değişik davranışlarından söz ettik. Kişisel olarak, benim durumum şöyle: ben, uzun süredir ruhumun, dünya ile ilgili bağ ve çıkarlarımdan kopuk ve bedenimin dışında bulunduğunu hissediyorum. Bu durum benim tinsel «ben»ime sınırsız bir gelişme sağladı ve sonuç olarak engin bir alan ve sonsuzluğu verdi. Üstelik, tanrısal İlke ile aramdaki bağ öylesine kuvvetli ki, geldiğim bu İlkeye, beni tekrar götürecek olan yolun da bilinci içindeyim. Bu dünyada beni tedirgin eden acıların hiç birinin bulunmayacağı belli ama «ne ve nasıl olduğunu bilmediğim» yere birden bu esrarlı geçidi düşündüğüm zamanlar büyük bir haz duyuyorum. Onu açıklayıp anlatamam ama, bana öyle geliyor ki öldüğüm zaman, sırtıma yüklenen tüm bu ağır yükleri silkip atacağım ve o «bir yere», hafif, tüy gibi hafif uçacağım.

Bu akşam çok piyano çaldım. Beethoven'in sonatlarının değişik pasajlarını ilgi ve merakla okuyup çaldım, J.S. Bach'ın bir «Invention» una çalıştım. Anton Rubinstein'ın kitabını bitirdim. L.N. nin durumu pek iyi değil, otobur rejimi, yeterince beslenmesine yetmiyor. Atla Kozlovka'ya kadar gidip geldi ve konuklarımızla uzun uzun konuştu.

Sonya ve çocukları sabah erkenden gittiler. Andriuşa Bibikov'u görmeye gitti. Her seferinde, içmeyeceğine dair bana söz veriyor ama, şu Bibikov'lar gibi kaşarlanmış içkiciler topluluğundan da iki günden fazla ayrı kalamıyor. Tanya sakin ama çok zayıfladı.

27 temmuz Sabah yıkanmaya gittim, hava oldukça soğuk. L.N. nin sağlık durumu düzelmedi ama atla Iazenki'ye gitti; biz de Tanya ile ve atlarla Ovsiornokovo'ya

gittik. Tatlı bir gün batışı ve parlak bir ayışığı var. Yaşantım bu işte, şimdiki anı yaşıyor, ondan zevk alıyor ve Tanrıya şükrediyorum. Dönüşte, Maria Schmidt'i bitkin buldum, çok çalışıyor. Gene Zinoviev, Maude ve Boulanger. Bu sonuncusu, benimle uzun uzun konuştu ve eğer L.N. nin doktrinine uyarak tüm mallarımı reddetseymişim, ve çalışma olanağı arasaymışım, gereksinmelerimizin tümü karşılanır, para ve diğer yardımlar sevgi gösterileri arasında akın akın gelirmiş. Ne saflık ve ne budalalık. Çünkü biz yaşıyoruz, yazıyoruz ve hasta oluyoruz ama ben ve kızlarımın dışında, hiç bir Tanrı kulu gelip de, ne kopya yapar, ne hastalarımızdan birine bakar ve ne de her hangi bir konuda bize yardımcı olmazdı.

28 temmuz Uyuşukluk ve tembellik içinde yaşıyorum. Halbuki dışardan bakıldığında, yaşantım çok dolu gibi görünür. Heykeltraş Guinsbourg ve Ivan Rayevski geldiler, akşam üzeri de Aleksandr Tsinger geldi. Guinsbourg benim küçük bir heykelimi yapmak istiyormuş. Duruşumu ve genel çizgilerimi övdü ve on yılda hiç değişmediğimi söyledi. Ama bunlar neye yarar? Bu övgüler, eğer övgüyse, gene de hoşuma gitti, gururumu okşadı. Akşam, Mişa'nın yeni öğretmeniyle piyano çaldık. Taneyev'den mektup aldım. Bu mektubu uzun süredir bekliyordum, çünkü ben ona fotoğraflar göndermiştim ve çok nazik olduğu için yanıt yazıp teşekkür etmesi gerekirdi. Tanya'yla Sukotin konusunu gene konuştuk; onunla işi ilerlettiğini anlayarak üzüldüm. L.N. fena değil ama neşesi yok. Biraz evvel tenis oynadı, şimdi de Maude ile satranç oynuyor. Mişa dönmediği için üzülüyorum, bu gece Andriuşa askeri birliğine gidiyor. Liova'dan sevgi dolu bir mektup aldım. Rusya'yı özlemiş ama burada karısının, akrabalarından uzakta canının sıkılacağından korkuyor. Yaşamda herşeye birden sahip olunamaz ki.

29 temmuz Gene çok can sıkıcı bir gün. Ne işler yaptım? Sabahleyin Şaşa'yı isteksiz çalıştırdım, sonra göle yıkanmaya gittim. Bu Oldukça zamanımı alıyor ama be-

denimin dinçliğini koruyor. Öğle yemeğinden sonra Liova ve Taneyev'e mektup yazdım. Taneyev'in mektubunu bir kaç kez değiştirdim ama gene de beğenmedim. Liova'nın mektubunda, Sukotin konusuna dokunduğum için Tanya kızdı. Oysa beni tasalandıran sıkıntıyı oğluma açıp ferahlamak istedim. Nerede kaldı ki, dadı ve mürebbiyelere Tanya kendisi anlatıyor. L.N. ye siyah bir takke ördüm, Kozlovka yöresinde gezindik, mektupları attım ve hemen dönmesi için Mişa'ya tel çektim. Akşam L.N. için kopya ettim, piyano çalmadım, sıkılıyorum.

İngiliz Maude ve Severni Vestnik gazetesinin yazılışleri müdürü günü bizde geçirdiler; L.N. nin işbirliği ve yardımına ihtiyaçları var, bu yüzden onları sevmiyorum. Hep birlikte gezmeye çıktık ama kocam, biz kadınların uzağında ve önde yürüyordu, ne konuştuğunu duymuyordum ama yeni ve ilginç ne duyabilirdim ki? Bu zihinsel yıkıcılıktan, bu yadsımadan, gerçeği değil de — ki bu iyi birşey olurdu — insanlığın henüz duymadığı, yazılmamış, şaşırtıcı ve olağanüstü şeylerin aranmasından bıktım. Usanç verici birşey bu. Acı çeken insanların, kendileri için gerçeği aramaları, saygın ve güzel birşey, ama bu, başkalarını şaşırtmak için yapıldığında son derece gereksiz. Herkes gerçeği kendisi için aramalı...

Aydınlık günler, beraberinde korkunç kuraklığı ve nefis mehtaplı geceleri de getirdi. Doğanın bu güzelliklerinden, öyle yada böyle yararlanılabilseydi keşke. Ama günler her zamanki gibi geçip gidiyor...

30 temmuz Şu anda penceremin arkasında pırıldayan ay ne kadar güzel. Yanımda olmayan sevgiliyle içimden konuştuğum, onun bakışlarının da benimki gibi bu güzel mehtapta olduğunu bildiğim ve sanki bu ayışığı aracılığıyla birbirimize esrarlı sözler fısıldadığımız gençlik günlerimde, ayışığı ne kadar güzeldi...

Bugün dört saat piyano çaldım. Birdenbire müzik beni havalara uçurdu. Bana göre tatsız ve zor olan herşey, tatlı ve kolay gelmeye başladı. Oysa bugün iki tatsız olay vardı: Mişa'nın keyfinin yerinde olduğunu ama ancak cumartesi

gelebileceğini bildiren bayan Danilevski'nin telgrafı. Mişa'nın böyle saygısız ve bilinçsiz davranışı, beni umutsuzluğa düşürüyor. Ben ona öğretmen tuttum, lise müdüründen de, sınavlarını sonbahara erteleme izni aldım, o ise beni hem öğretmenine hem de müdürüne karşı mahcup ederek, Poltova'larda geziyor. Hayır... kötü niyetli ve tembel çocuklarımın eğitim yükünü çekemem artık. Bana işkence ediyorlar. Telgrafı alınca, oturup ağladım. Çocuklarla ilgili konularda pek ilgisiz olan L.N. bile kızdı. Mişa'ya üçüncü telgrafı yolladım ama daha şimdiden iki hafta boşa gitti.

Öteki sıkıntı : Saşa tembellik yapmaya, benimle iyi çalışmamaya başladı. Ben de Tanya'yla Tula'ya at gezintisi yapmasını yasaklayarak ceza verdim. Ceza vermeyi sevmiyorum ama, sadece benim değil tüm öğretmenlerinin sabrını taşırdı.

Sıradan bir gün : banyo, kopya ve piyano. Bir yangın kurbanları hakkında bilgi almak amacıyla, L.N. atla Miyassoyedova'ya gitti. Heykeltraş Guinsbourg geldi. Bir «Afrika» sıcağı ve korkunç bir kuraklık var. Öten baykuşun sesi tatsız ve kulak tırmalayıcı ama gece güzel ve sakin.

31 temmuz Hep aynı şey, L.N. için kopya ettim. Bazı yerleri ilginç ama diğer bölümlerde tam bir anlaşmazlık içindeyim ve gereksiz ve etkisiz bir öfkeye kapılıyorum çünkü onunla bir tartışmaya girme cesaretim yok. Düşünce ve fikirleri kabul edilmediği zaman öyle kızıyor ki, her tür tartışma hemen kesiliyor.

«Sanat nedir?» de, sanat Kiliseye, dine yararlı olmakla başlar düşüncesini benimsedim, çünkü onun bu düşüncesi samimi idi; ama inanç kaybolunca, kime ve neye yararlı olacağını bilmeyen sanat, yolunu şaşırır.

Bununla beraber, bu düşüncenin yeni olmadığını sanıyorum. Kurtarıcının Tapınağı kilisesini gezdirdikleri zaman, benim bile hoşuma gitmediğini söylediğimi, çünkü tüm yapının, ikonlar ve freskler dahil hiçbir dinsel duygu esinlemediğini, o halde bunun bir putatapar tapınağı olduğunu belirttiğimi anımsıyorum. Buna karşılık, Assomption katedralinde

herşey eski, yapmacıksız ve gerçek inancı esinliyor; bu nedenledir ki bu katedral çok, çok güzel: işte bu bir Tanrı tapınağıdır.

Yıkanmaya gittim, piyano çaldım, L.N., postaya bakmak için atla Tula'ya gitti. Golden Weiser geldi ve piyanoda, Taneyev'in parçalarını çok güzel çaldı. Guinsbourg, benim heykelim üzerinde çalıştı, şimdilik pek güzel değil bana da benzemiyor, bakalım sonunda ortaya ne çıkacak? Mişa halâ gelmedi ve huzursuzluğum sürüyor. Akşam durmadan kopya ettim. Bu iş benim canımı sıkıyor ve kendimi iyi hissetmiyorum. L.N. Goldenweiser ile satranç oynadı, Tanrıya şükür, sağlığı ve neşesi yerinde. Liova'dan mektup aldım 12 ağustosta dönüyor.

1 ağustos L.N.nin sanat denemesini bu sabah tekrar kopya ettim. Tüm sanat yapıtlarında aşka çok büyük pay ayrıldığını («şehvet manisi») hoşnutsuzluk ve öfkeyle eleştiriyor. Bu sabah Saşa «Babam bugün çok neşeli, o neşeli olunca bizler de neşeli oluyoruz» dedi. Babasının kabul etmek istemediği ve öfkeyle eleştirdiği bu aşk yüzünden neşeli olduğunu bilebilseydi...

Guinzbourg'a ayakta poz verdim; mehtapta gezinti yaptık; Goldenweise Chopin'in sonatını ve cenaze marşını çok güzel çaldı: içten duyulan bir müzikal destan... Tümüyle bir ölüm öyküsü: yas çanının monotonluğu, can çekişmenin vahşi çığlıkları, ölenin ruhunun sevecenlikle çağrılışı, yabani umutsuzluk feryatları... anlatım gerçekten izlenebiliyor. L.N. için de burada gerçek sanatın söz konusu olmasını dilerim. Goldenweiser Beethoven ve Çaykovski'den de parçalar çaldı. Engin bir zevk verdi bana.

Obolenski'ler geldi. Tanya, yeni öğretmene cilve yapmaya başladı. Cilve manisi onu güçlendiriyor... L.N. bugün üç saat tenis oynadı, sonra da ata binip Kozlovka'ya gitti. Bozuk olmasaydı bisikletiyle gidecekti, bugün çok da yazı yazdı, genel olarak genç, dinç ve neşeli. Güçlü bir bünyesi var. Dün bana üzülerek, son zamanlarda yaşlandığımı söylüyordu. Sağlıklı ve genç görünmeme (genel kanı böyle) ve onaltı

yaş küçük olmama rağmen, korkarım ki onunla boy ölçüşemem. Okumadım ve piyano da çalmadım çünkü kopya etme görevimin ağırlığı, bana boş zaman bırakmıyor. Akşama doğru gene içim daraldı ve hemen kendimi dışarı attım. Coşkulu istekler karşısında arasıra duyulan güçsüzlük ne acı. Tutuklanan, hatta hücreye kapatılan bir insanın duyacağı çaresizlik gibi. Ben Vaneçka'nın ölümünden sonra öyle olmuştum ve aradabir gene duyuyorum. Öylesine acı çekiliyor ve ölümü istemek öylesine mutluluk veriyor ki.

2 ağustos Ukrayna'da, Danilevski'lerde kalan Mişa bu sabah geldi. Çok geciktiği için onu azarlamayı düşünmüştüm ama cesaret edemedim. Gezisinin mutluluğu içindeydi. İnsan genç olunca, insanlar ve doğadan ve özellikle doğadan edinilen izlenimlerin tazeliği ne güzeldir. Bu gezi, Mişa'nın yaşantısını değiştirmesi yönünden de iyi oldu üstelik, çünkü son günlerde, utanç verici cinsel istek ve eğilimlerinden bunalmıştı.

Bugün, Nadya Ivanov ile yıkanmaya gittim ve yüzerek oldukça açıldım. Sonra uzun süre kopya ettim ve L.N. bana «Çok iyi kopya ediyorsun ve kağıtlarımı güzelce düzenliyorsun» dedi. Bu davranışı beni mutlu etti çünkü işleri yapılırken ne kadar zorluk çekilirse çekilsin, teşekkür etmede pek cömert değildir. Guinzbuourg'un yapmakta olduğu küçük heykelim için genc ayakta poz verdim. Bana benzemiyor, zevksiz ve çirkin, kaybolan zamanıma yazık oldu. L.N. ninki de zevksiz ve çirkin. Bu heykeltraş hiç de yetenekli değil. Akşam üstü, Maşa ve Kolya'yı getiren arabayı karşılamak için, Saşa'yla Kozlovka'ya gittim. Bu yelken kulaklı miskinle zavallı Maşa nasıl geçinebilecek? Öyle cılız ve acınacak durumda ki, üstelik bütün yük de onun üstünde; öteki ise gezip eğleniyor, hiçbir sorumluluk duymuyor ve başkasının nafakasıyla geçiniyor.

Şu anda, L.N., kendisini görmeye gelen ve çok akıllı olduğu konusunda beni inandırmaya çalıştığı bir fabrika işçisiyle konuşuyor ama o adamdan sıkıldığı ve nasıl kurtulacağını bilemediği de belli oluyor. Rubinstein'ın «Müzik üzeri-

ne söyleşiler» kitabını bitirdim ve bu konuyla ilgili olarak Saşa ile tartıştık.

Bu gece, Mişa'nın öğretmeni Sobolev, Ural'lardaki altın ve platin madenleriyle ilgili çok ilginç şeyler anlattı. Bugün L.N. biraz kızgın, bisikleti kırıldı ve yıkanmaya atla gitmek zorunda kaldı. Bu sabah tenis oynayarak beni şaşırttı çünkü sabahları çalışmayı sevmesine rağmen, sürekli olarak tenis oynuyor. O halâ genç ve dinç. Ben ise müzik ve bahçe işleriyle, dikmek, dalları kesmek, otları koparmakla yetiniyorum.

3 ağustos Bu sabah, benim L.N. ye ve onun bana gönderdiği mektupları elden geçirdim. Kopyalarını çıkartıp, asıllarını saklanmak üzere Moskova Rumientzev müzesine göndermek gerek. Bir bölümünü daha önce göndermiştim[1]. Akşam sanat makalesini düzene koydum ve tekrar kopya ettim. Tümüyle L.N. nin hizmetindeyim ve o rahat ve mutlu ve gene bütün zamanımı almaya başladı. Bu durum beni mutlu mu ediyor? Ne yazık ki hayır. Yapmam gerekeni yapıyorum ve küçücük bir mutluluk duyuyorum ama öteki isteklerim nedeniyle derin bir melankoli içindeyim.

4 ağustos Akşama kadar bir sürü insan geldi. Henüz kalkmıştım ki, jeolojik amaçlarla Avrupa gezisine çıkan bir Fransız geldi. Bu adam terbiyeli ama fazla kültürlü olmayan ve Pirene'lerdeki malikanesinde yaşayan önemsiz bir soylu idi. Heykel için L.N. ve ben ayakta poz verdik. Sonra Moskova'ya bir kongreye giden iki doktor uğradı. Yarım saat kaldılar, ikisi de hoşuma gitmedi. L.N. kendini yorgun ve bitkin hissediyor: banyo yaptı ve çok çay içti. Banyo yapmakla hata etti

---

1 — Tolstoy'un mektuplarını, Sofiya 1904 te, Moskova Tarih müzesine gönderdi. 1915 de Rumientzev müzesine gelen mektuplar 1939 tarihine kadar orada kaldı ve o yıl Leon Tolstoy Milli Müzesine verildi.

5 ağustos Günler geçtikçe, hiçbirşeyin durduramadığı ömür uçup gidiyor. Sabahleyin yıkanmaya gittim. Yemekten sonra iki saat Guinzbourg'a ayakta poz verdim. L.N. nin at üstünde fotoğraflarını çektim ama başarılı olmadı çünkü at hareket ediyor, ben ise ışığı ayarlayamıyordum. L. N. atla, yangın kurbanlarına yardım etmeye gitti. Biz de köye gezmeye gittik ve köylü evlerine uğradık Tanya, babasının dadısının oğlu Piotr Osipov'lara gitmek istedi. Osipov kitap ve gazete okuyan ama kendini onlardan daha akıllı bulduğu için «efendiler» ve bilim adamlarını hor gören sevimsiz bir mujik idi. Eve gece döndük ve çektiğimiz fotoğrafları tabettik. Dergisinde yayınlamak için, benden L.N. nin makalesini isteyen Gureviç ve Andriuşa'dan mektup aldım. Makaleyi neden benden istiyor? L.N. hep kendi başına buyruk hareket etmiş ve bunu, bana inat olsun diye yapmıştır. Nerede kaldı ki ben, bu Gureviç denen kadını hiç sevmiyorum ve kendisine yardım etmek de istemiyorum. Söz konusu makaleyi şu anda L.N., evdeki konuklara okuyor. Bence dili biraz ağır. Maşa hasta, Tanya ise kendini Sukotin ailesine adama düşleri kurmakta[1], ama Tanrıya şükür sakin ve neşesi yerinde.

6 ağustos Korkunç derecede yorgunum. Sonatın büyük bir bölümünü kopya ettim. Guinzbourg ise uzun süre poz verdirerek beni bitkin düşürdü. Başkası için çekilen bu sıkıntı yararsız değil ama insanın ruhunu sıkıyor. Kişisel, çalışma ne kadar kolay ve zevkli oluyor. Akşam, Guinsbourg Alman ve İngiliz taklidi yaptı ve herkes güldürdü ama bazılarının gülüşü zoraki idi. Ben «gülünç» şeyi anlamayı da gülmeyi de beceremiyorum. Benim kusurum bu. Goldenweiser, Grieg'in konçertosunu çaldı, güçlü ve çok orijinal bir parça, hoşuma gitti. Sobolev fotoğraflarımızı çekti, ben de iyi çıkan negatifleri çoğalttım. Ben de fotoğraf çekmek isterdim ama bugün kopya etme ve poz vermekten, hiç zaman bulamadım.

Maşa ve Kolya geldiler. Kızcağız, zayıf, solgun ve üz-

1 — 1897 de karısı ölünce, Sukotin altı çocuğuyla yalnız kalmıştı.

gün. Zavallıya yardımcı olmayı çok isterdim. Tanya'ya gelince, o konuda hiç yazmak istemiyorum. Onunla ilgili herşey korkutucu. Iaznaya Poliana'daki dedikodular, Mişa'yı sinirli yaptı: biri diğerini kovsun, yerine başkasını koysun v.s. Bu onu çok üzüyor ama öylesine alışılagelmiş birşey ki... Önemli olan hiç değer vermemek.

L.N. Kolya ile ve atla Iazenki'ye gitti. Onun heykeli de benimki gibi hiç kendisine benzemiyor. Bu akşam konuklarına, Sanat Nedir? in ilk üç bölümünü okudu. Daha sonra, Goldenweizer ve oğlumuz Serioya ile satranç oynadı. Sağlığı da keyfi de yerinde.

8 ağustos Maşa hastalandı, Rudniyev tifodan şüpheleniyor. Bu haber içimi öyle sızlattı ki. Boğazımda birşeyler düğümleniyor ve ağlıyorum. — Korkunç iç sıkıntısı ve korkunun getirdiği ve heran akmaya hazır olan bilinen gözyaşları. Maşa durmadan Vaneçka'yı anımsıyor. Belki de, himbıl Kolya ile olan karmaşık, zavallı ve çekilmez evliliğinden kurtarmak için, kızcağızı yanma çağıracaktır. Evlenmezden önce iyi, yararlı ve özgecil bir yaşantısı vardı. Şimdi ise geleceğini bir Tanrı bilir. Kendi açımdan ben ona çok acıyorum, evimizden ayrıldığından beri hali perişan. Elimde olmadan ve tifodan ölen Saşa Filozovof'un ölümünü düşünüyor ve daha çok korkuyorum.

Evde bir hayhuydur gidiyor. Öyle çok gelen var ki. Masada yirmi kişiydik. Her biri ayrı ayrı çok şirin insanlar ama, keşke bu kadar kalabalık olmasalardı. Ne gezinti, ne bir köşeye çekilebilme, ne çalışma, ne kopya yapma söz konusu değil, sadece bir garip kargaşa. Gene poz verme süreleri, fotoğraf çekme ve yıkanma ama hiçbir çalışma yok; birşeyler geri dönmemek üzere gidiyor; ani bir dönüm noktasına gelen yaşantımda bir kırıklık var.

Dün güncemi masanın üstünde bırakmışım ve L.N. alıp okumuş ve de nedenini bilmiyorum ama üzülmüş. Neden üzülüyor? Ben onu sevdiğim kadar ve sürece hiç kimseyi sevmedim ki...

Moskova'daki doktorlar kongresine gelen, ilim adamı ve

antropolog Lombrozo'dan telgraf var. L.N. ile görüşmek istiyormuş.

Poz verme seanslarında L.N., yüksek sesle «Sanat nedir?» denemesini okuyor. Bu yazıda benim ilginç bulduğum özellik, yeni Sembolist ekolü yazarlarına saldırısıdır. Bu anlamsız ve değersiz akıma bir son vermek gerekir. Bunu da L.N. den başka kim yapabilir ki?

11 ağustos Üç gündür yazmadım. Evvelsi gün Maşa'yı, Ovsianniko/o'dan Iaznaya'ya getirdiler. Tifo ve birkaç gündür ateşi 40°. Başlangıçta çok korktuk ama şimdi kadere boyun eğdik. Dr. Rudniev, hastalığın hafif seyrettiğini söylüyor ama ona acıyorum: ya dalgın yatıyor ya çırpınıyor ama uyuyamıyor. Sabahın üçüne dek başında bekledim. Bir yandan da L.N. nin denemesini kopya ettim. Oldukça yazmıştım ki, Maşa'nın karnı ağrımaya başladı. L.N. kalktı ve lapayı kendi hazırlamak için semaveri yakmak istediği ama kuzine halâ sıcaktı ve tabakları fırına koydu. O, böyle günlük işleri yapmaya kalkışınca çok hoşuma gidiyor: ilkel, bön ve beceriksizce davranıyor. Dün bütün tabakları kurum ve ise buladı, mumla sakalını tutuşturdu ve yardıma koşup söndürmek istediğim zaman da, bana kızdı.

Sabahın üçünde, Maşa'yı bekleme nöbetini Tanya aldı. Sabahleyin Lombrozo geldi; ayakta zor duran çelimsiz bir ihtiyar, olduğundan daha yaşlı görünüyor: altmışiki yaşında. Fransızcayı yanlış, bozuk ve çok kötü konuşuyor, Almancası ise daha da kötü. Çok bilgili bir İtalyan antropolog. Suçluluk konusunu çok iyi incelemiş; dediğine göre, İngiltere dışında, tüm dünyada, görüşleri yaygınlaşıyormuş. Bizde basın özgürlüğü olmadığı için, Rus istatistiklerine inanmıyor. Ömrü boyunca, kadını incelediğini ama onu halâ anlayamadığını da söyledi. Latin ırkından olan kadınlar konusunda, Fransız ve İtalyan kadınının, en önemsiz bir işi bile yapma yeteneğinin bulunmadığını ve onların yaşantılarının amacının süslenme ve beğenilme olduğunu öne sürdü. Slav ırkından gelen kadınlara gelince, bu ırkta çoğunluğu Rus kadını oluşturduğuna göre, o her işi yapma yeteneğine sahip ve

son derece ahlaklıdır, içgüdüsel niteliklerini, eğitim yoluyla değiştirmek gücü ise, yok denecek kadar azdır, diyor ve ben de aynı kanıdayım.

Guinsbourg, büstlerimizi bitirerek bugün gitti. Dün kocam poz verirken, L.N. ile görüşmek için Maklakov'dan izin koparan üç genç kız geldi. L.N. onlara, soracak sorularınız var mı dedi, kızlar ise, sadece kendisini görmek istedikleri yanıtını verdiler ve bakıp gittiler. Daha sonra ve aynı amaçla bir genç geldi ama L.N. nin evde olmadığını söylediler. Biraz sonra, çayımızı içerken, bisikletli ve kanlar içinde birisinin, L.N. yi görmek için geldiğini gördük. Bu, bisikletten düşüp yaralanan, Tula lisesinin bir öğretmeniydi. Bakım ve temizliğini yapmak için içeri aldık. Akşam yemeğini birlikte yedik.

İki Nataşa da dün gitti, yarın kimse kalmayacak. Başımı dinlemek istiyorum. Dün Mişa, kurul üyesi seçilen öğretmeninin ardından, Moskova'ya gitti. Günler sıcak, kurak ve tozlu geçiyor. Hastayım, her tarafımda kırıklık ve tutulma var, karaciğer ve böbreklerim ağrıyor. Bir daha hiç mutlu ve neşeli olamayacak mıyım acaba? Bana yarar hiçbirşey yok... Oysa, sevinip mutlu olmam için, çok şey de gerekmezdi: iki saat piyano çalmak ve Kiev'e gidip kardeşim Tanya'yı görmek için, beş günlük izin yeterdi bana. Maşa'nın hastalığı herşeyi altüst etti. Baba evinde olması çok doğal; hastalandığı zaman, onu bize getirmeyi ben düşünmüştüm ama Kolya da bizde kalıyor ama bu durum beni öylesine sinirlendiriyor ki, her an onu bir sinek gibi kovmak ve yanımdan uzaklaştırmak isteği geliyor. Tembelliklerinden utanç duymayan bu doğuştan miskin asalakları sevmiyorum.

13 ağustos Maşa'nın ateşi hiç düşmedi, sabah akşam 40° nin üstünde. Ona çok acıyorum. Bu korkunç hastalığın acımasız ve sürekli seyri karşısında insan çaresiz kalıyor. Hiç böyle ağır seyreden tifo hastalığı görmemiştim. L.N. nin atla çağırmaya gittiği doktor geldi. Bu doktor tehlikenin farkında değil, oysa ki, benim içim sızlıyor.

Son günlerde, Sanat denemesini çok ve tekrar tekrar

kopya ettim. Bu konuda dün kendisiyle konuştum ve onu öğretecek uzmanlaşmış okullar olmadan, sanatın nasıl var olabileceğini sordum. O bunları kabul etmiyor. Ama onunla konuşulamaz ki, hemen sinirlenir ve bağırır; durum o denli tatsızlaşır ki, sizi ilgilendiren problemi ikinci plana atar ve sadece bir an evvel onun susmasını istersiniz. Bugün de öyle oldu.

Bu denemeyi, konuklarımıza okuduğu zaman kimse sesini çıkarmadı; onunla aynı kanıdaymışlar gibi görünmekte haklıydılar. Bununla birlikte bu denemede çok güzel fikirler de var. Örneğin: Sanatın eğlendirmesi değil, esinlemesi gerek. Kuşku götürmez bir gerçek. Bir başka önemli fikir: her yetenekli bireyin, ilerleyeceği yolu çizme olanağına kavuşması için, tüm okullarda resim, müzik ve diğer sanatların öğretilmesi gerekirdi.

Çok korkunç bir sıcak ve kuraklık var. Arpalar toz içine ekildi. Ot ve yaprakların tümü kurudu. Bizler suya girerek serinliyoruz. Moskova'da olan Mişa'dan hiç haber yok.

14 ağustos Liova ve Dora, İsveç'ten neşeli geldiler. Tanrıya şükür... Biz de sevineceğiz. Doktor gene geldi ve Maşa'nın tehlikede olmadığına karar verdi, bize de güven verdi. Ben de muayene oldum. Bünyemin çok sağlıklı olduğunu, ancak sinir sistemimin tümüyle bozulduğunu belirterek bromürlü ilaç verdi.

L.N., Petersburg'un bilmem hangi okulunun hanım öğretmeninin çağrısı üzerine, atla Baburino'ya gitti. Gece sabahın dört buçuğuna kadar Maşa'nın yanında kalmaktan çok yorulduğum için, günümü iş yapmadan geçirdim. Maşa ateşler içinde yanıyor ve çırpınıp duruyordu, ateşi 40°7 ye kadar yükseldi.

Yıkanmaya gittim, fotoğraf yapıştırdım, Taine'in «Sanat felsefesi»ni okudum ve Maşa'nın yanında oturdum.

Korkunç kuraklık devam ediyor.

16 ağustos Yaşam git gide güçleşiyor. Maşa'nın durumu daha da ağırlaşıyor. Sabahın beşine dek ve korku içinde, geceyi onun yanında geçirdim. Bu sabah da bitkin kalktım. Sabaha dek sayıklamıştı. Beşte odama geldim ama uyuyamadım. Aksilikler de peşpeşe geldi. Tanya Sukotin'i görmek için Tula'ya gitti : birlikte bir otelde kalmışlar ve sonra da trenle gitmişler. Bana göre Tanya, onunla evlenme düşüncesinden biran bile vazgeçmedi. Mişa Moskova'ya gitmedi, öğretmeni onu bekliyordu ama çalışmıyor, ve kuşkusuz, sınavlarında başarılı olamayacak. Derslerini düşüneceği yerde, silik ve uyuşuk Mitiya Diakov ve köylü çocuklarıyla akordeon çalıp sabahın ikilerine kadar köyde dolaştı. Andriuşa bugün geldi, altı hafta kalacak. Samara'ya gidip Ilya'yı görmek istiyor, çok iyi olur. Benimkilerin en acımasızı da L.N., onunla konuşmak ve hoşnut etmek olanaksız. Dün, «Sanat nedir?» adlı denemenin sansürden geçmesi güç olan (az birşey) bölümleri ve XV. cildin olduğu gibi, aynı zamanda Tüm Yapıtlarda ve Postrednik'te yayınlanması konularının gözden geçirilmesinin yararı hakkında, Boulanger ile tartıştım. Bu konuyu, önce L.N. ye açmaya karar veremedim, çünkü bana, ve hatta itiraz etme cesareti gösteren herkese karşı, hep öfkeli konuşma tarzından korkuyorum.

Onunla Boulanger konuştu ve L.N. nin kabul ettiğini bana iletti. Konuyu kendisine açtığım zaman ise öfkelendi ve İngilizce nüshaları yayınlanmadan, hiçbir yapıtının piyasaya çıkmamasını Çerkov'un isteği olduğunu bildirdi. Gene Çerkov. İngiltere'de yaşamasına rağmen, L.N. yi etkisi altında tutabiliyor.

Bugün onunla, **Tanya'nın durumunu konuştuk.** Tanya'ya gösterebileceğimiz yol ve dileklerimiz konusunda yanılgıya düşmememiz için sadece kendimizi düşünmemiz gerektiğini yanılgıya düşülse bile düşündüğünü söylemek gerektiğini ve tedbirli olacağım diye dalavereci olunamayacağını öne sürdüm. Hangimizin haklı olduğunu bilemiyorum, belki o haklı. Bununla beraber, önemli olan bu değil de sinirlenmeden konuşma olanaksızlığı.

Gene bugün, L.N. çalışma odasından çıkarken Mişa ile

karşılaştı. Mişa'nın yanında Mitiya Diakov da vardı, ikisini de sert ama haklı olarak azarladı. Peki ne sonuç aldı? Açık ve tatlılıkla, Mişa'nın Moskova'ya gitmesini ve sınavlarına ciddi olarak hazırlanması gerektiğini ona inandırsaydı her halde daha olumlu davranmış olurdu. Azarlama sadece, babalarının homurdanıp paylamaktan başka birşey yapmadığını, kendilerine ilgi ve sevgi göstermeyip, huysuzluk ettiğini anlamaya başlayan çocuklarının hınç duymalarına neden olmuştur. Kendileriyle ilgilenen, onlar için üzülen sadece anneleri olduğu için, yalnız ona uyarıda bulunma hakkı tanıyorlar. Evet doğru... Onlar için üzülüyorum ama ne elde ettim? Nereye ulaştım? Bu konuda hiçbirşey yapamadım. Andriuşa saygılı değil. Mişa geçimsiz. Sonu ne olacak acaba? Ah her şey ne denli üzücü, üzücü... Liova ve Dora, yerleşme ve eşyalarını düzeltme işiyle uğraşıyorlar. Yabancı bir ülkede ve hiç de neşeli olmayan bizim ailenin arasında zavallı Dora güçlük çekiyor. Arasıra bir yerlere kaçıp gitmeyi düşünüyorum, yaşamaktan yoruldum. Korkunç derecede yoruldum. Ama öyle anlaşılıyor ki, bu çok zor işin yükün sonuna dek taşımam gerek — evet bu sadece zor bir iş. Kopya işine koyulmam gerekirdi ama şu anda gücüm yok. Yaşantımı tutsaklığa çevirdiği, ne benim, ne de çocukları için hiç tasalanmadığı ve özellikle, onun bin türlü işine yarayacak ve uğraşacak gücüm olmadığı halde halâ bana tutsak gibi davrandığı için, L.N. ye karşı büyük bir hınç duyuyorum. Bütün gece Maşa'ya baktım ve beşinci bölümün tümünü kopya ettim. Hep iki işi birden yaparım.

İnce ince yağmur yağdı ama hava sıcak ve ağır. Taine'i yavaş yavaş okuyorum. Okumaya başlayalı bir hayli zaman oldu ama L.N. ye lazım olmuştu ve bir yerlere koymuş. şimdi buldum ve bitirmek istiyorum. Taine'nin çok hoş bir sanat tanımı var: «Sanat nesnenin ana özelliğini, temel varoluş şeklini, önemli bir görüş açısını, dikkate değer ve uyarıcı bazı niteliklerini ortaya koyma amacını taşır.»

L.N. Taine'i beğenmiyor. Onu okumamı, bana Tanayev salık verdi.

17 ağustos L.N. ile tamamiyle barıştık. Hem zaten ben onunla kavga etmemiş, sadece bana karşı davranışı nedeniyle üzülmüştüm. Bugün biraz daha iyi olan Maşa için bir hastabakıcı tuttuk; ateşi 38° ye düştü — Liova ve Dona iyi değiller, ikisi de uyuşuk — onlara acıyorum. Zavallı yavrucağın, ailesinden uzakta ve Rusya'da yaşaması çok güç. Hava gene kuru ve rüzgarlı; Tanya'yla yıkanmaya giderken Sukotin'den söz ettim. Bu konuda kesin karar almadığı konusunda beni ikna etti. Mişa dün akşam Moskova'ya gitti ve Andriuşa da ani olarak ortadan kayboldu. Ben bir yandan Maşa'ya bakarak kopya işine koyuldum ama bu sıradan görevleri yapmak bana birşey sağlamıyor ve canım sıkılıyor. Üzücü bir olay: Ilya'larda yeni bir yangın çıkmış, bu yılın ürünlerinin tümüyle birlikte, anbar, aletler vs. yanmış. Ah... yaşam ne zor... Dunayev ile Mitya Diakov buradalar. Kuşkusuz gerekli olan, L.N. için kopya etme işinin beni niçin bıktırdığını, bu denli yorduğunu bugün kendi kendime sordum? Yanıtını da buldum. Yapılan her iş, onunla uğraşanı ilgilendirmeli, bir değeri olmalıdır, hiç değilse sonuçlandığında yapılan işteki başarı durumu bilinmelidir. Ben birşey diktiğim zaman sonucunu saptarım, işin ilerleyişiyle ilgilenirim; elde ettiğim randımana, iyi yada kötü oluşuna bakarım; bir ders verdiğim zaman, öğrencinin gelişmesini izlerim; piyano çaldığım zaman ilerletir, yeni şeyler anlar ve bilinmeyen güzellikleri bulurum. En ilkel bile olsa, bir yazınsal yapıt veya bir tablodan söz etmek istemiyorum, ama günlük yaşantının en sade ve özentisiz şeylerini kastediyorum. Oysa, aynı denemeyi onuncu kez kopya etmek insana birşey sağlamıyor. Onu iyi veya kötü yapmak olasılığı bulunmadığı gibi sonucu da asla görülmüyor. Herhangibir yapıttaki olayların gelişmesi de eskiden olduğu gibi beni ilgilendirmiyor artık. Barış ve Savaş yazılırken, L.N. nin gündüz bitirdiği bölümü, kopya etmek için nasıl sabırsızlandığımı anımsıyorum. Yeni yeni güzellikleri bulmak için daha çok ilerlemek, daha çabuk yazmak için nasıl da istek ve coşkuyla uğraşırdım. Şimdi ise usanç veriyor. Kişisel bir uğraşı bulmam gerekiyor, aksi halde tam bir ruhsal çöküntüye uğrayacağım.

18 ağustos Dün akşam L.N. ve Dunayev ile güzel bir gezinti yaptık. Zaseka'yı geçip Kozlovka'ya dek demiryolundan yürüdük. Ormanda uzun süredir duymadığım, şiir dolu bir rahatlık kapladı içimi ama yoruldum. Çünkü 12 km. den fazla yürümüştük ve bu yürüyüş bana ağır geldi.

Maşa'nın durumu biraz daha iyi; Maria Schmidt bizi görmeye geldi. İki gündür, Maşa'ya bakan, ateş ve nabzını kontrol eden bir hastabakıcımız var. Dr. Rudniev de uğradı. L.N. için çok kopya ettim. Alt kesici dişlerimden biri sallanmaya başladı, bu durum moralimi bozuyor. Ah... ihtiyarlamak istemiyorum ama buna ve bundan sonra olacaklara boyun eğmekten başka çare yok.

21 ağustos Maşa'nın durumu şu son günlerde beni çok korkuttu. Önceleri 40° nin üstünde olan ateşi bu sabah 35°6 ya düştü. Şarap ve şampanya içirdik, ağzına bir lokma yiyecek koymadı çünkü ne yese çıkarıyor. Doktor çağırdık, akşam ürperti başladı ve ateşi yeniden 40°ye yükseldi. İçimi sızlatan korkunç bir durum bu, zavallı yavrucak eridi. Hastabakıcı da burada ama, bize yardımcı olmak için, Liza Obolenski geldi.

Can sıkıcı bir adam olan çerkez prens Nakaşidze geldi; hani Tiflis'te Dukobor'lara para ve arazi dağıtıp, İngiltere'ye Çerkov'un yanına giden şu prenses Nakaşidze'nin kardeşi. Mitya Olsufive'in bugün gelmesini bekliyoruz.

İki gündür fotoğrafla uğraşıyorum. Çiçeklerin, elma toplanışının, ağaçların ve çadırın fotoğraflarını çektim. Dr. Rudniev ile gezinti yaptık. Güzel bir gün batışı ve ateş renginde bulut kümeleriyle kaplı nefis bir gökyüzü. Korkunç bir kuraklık var. L.N., sanat denemesini en başından değiştirip düzeltmeye başladı. Bana karşı özenli ve sevecen ama, Maşa'nın hastalığı ve uykusuz geçen gecelerim nedeniyle taş kesilmiş gibiyim, hiçbirşey hissetmiyorum ve son derece de sinirliyim.

Bu sabah Saşa'yı çalıştırdım ama yeterli değil. Bana bir peçete işliyor, yarın verecek, çünkü 22 ağustos benim doğum günüm: elliüç yaşında olacağım.

23 ağustos Maşa iyileşiyor ve herkesin neşesi yerine geldi. Yarın Sukotin geliyor ve bu nedenle Tanya allak bullak oldu. Dün Zaseka ormanında uzun bir gezinti yaptık. Sınıra kadar gittik ve arabayla döndük. Doğum günümde beni hoşnut etmek amacıyla ve birlikte gezmemiz için, L.N. atıyla en güzel ve kuytu köşeleri arayıp buldu, ve beni çok duygulandırdı, o da öyle. Bu gezinti ve kır manzarası çok güzeldi ama yorgunluk hissediyor ve ona da belli etmek istemiyordum. Orman işçisi mujiklerin kulübeleri yanında biraz dinlendik de kendimi toparladım. Büyük bir kamp ateşi yakmışlardı, asırlık kara meşe ağaçları öyle ihtişamlı görünüyorlardı ki, yorgunluğumu unuttum ve kolayca eve döndüm. Son günlerde kopya etmediğim için kendimi çok suçlu hissediyorum. Boulanger geldi, Liza Oboleski gidiyor.

Yarın Moskova'ya hareket ediyorum. Orada yapacağım bir sürü iş var. Sınava gireceği iki gün de Mişa'nın yanında kalmam gerek. Hiç gitmek istemiyorum ama çaresiz gidilecek.

26 ağustos İki gündür Moskova'dayım. Dün bankalara uğradım, faizleri aldım, Ilya'nın malikanesinin ipoteği için 1300 ruble yatırdım. Bir o kadar daha yatırmak gerekecek. Oysa hem o yangın olayı oldu, hem de Serioya'yla birlikte ve ileriyi düşünmeden, Volini kentinde almayı kararlaştırdıkları bir arazi için 2000 ruble pey parası kaybetti. Bu tutarsız davranışlar beni hem öfkelendiriyor, hem de üzüyor. Ilya, öğrenimde de, mülkünü yönetmekte de ve genel olarak bir işi sonuçlandırmakta da çok beceriksiz oldu.

Serioya'nın karısı Manya'nın bir oğlu oldu 23 ağustosta. Zavallı Serioya ve böyle bir anası[1] olduğu için, zavallı yavru...

Moskova sakin ama sıkıcı çünkü daha kimse yazlıktan dönmemiş. Sevimli Turkin beni görmeye geldi ve kendisiyle,

---

1 — Mariya Raçinski (Manya), doğan çocuğuna gebe iken ve bir açıklama yapmadan evini terkeden, Serioya'nın ilk karısı.

çocukların eğitimi konusunda yararlı bir görüşme yaptık. Taneyev daha dönmemiş, onu göremememek beni çok üzdü.

Oturduğum kanapeden uzun süre hiç kalkmadan, muhasebe işlerimize bakan adamımızla hesapların kontrolünü yapıyorum. Rakamlara, rakamlar ve unutma yada yanlış yapma korkusuyla dikkat kesilme zorunluğu...

Yağmur yağdı, hava soğuk ve kapalı. Yarın Mişa'nın sınavı var, benim ise yapacak bir sürü işim.

28 ağustos Bugün L.N. nin doğum günü. Altmışdokuz yaşında. Öyle sanıyorum ki evlendiğimizden buyana ilk kez doğum gününde onunla birlikte değilim ve üzgünüm. Bugün keyfi nasıl acaba? Dün hep onun Sanat denemesini düşündüm. Bu makale benim aklımı kurcalıyor, çünkü öylesine çok gerçekdışı, karşıt ve kışkırtıcı fikirler içermeseydi çok başarılı olurdu.

Bugün Mişa son sınavına giriyor, ben de sabırsızlıkla dönüşümü düşünüyorum. Başarılı olacak mı acaba?

Burada yalnız yaşamak çok iyi ve rahat, 10 eylülde gene geleceğim. Hava soğumaya başladı, yani serin ve bulutlu. Hamama gittim.

31 ağustos Herşey üzüntü, her yerde düşkırıklığı. Mişa başaramadı ve sınıfta kaldı. Andriuşa beni gene üzdü ve sonra da Mişa ile Gurizenski'lere gitti. Bana öyle geliyor ki biraz sarhoştu çünkü konuşurken, büyük bir saygısızlıktan, garip bir biçimde sevecenliğe geçebiliyordu. Başarısızlığının nedeni ilgisizlik olan Mişa da beni çok üzdü ve hiç utanç duymadan Andriuşa, Mitiya Diakov ve Boris Nagornov ile bahçeye çıkıp Rus halk türküleri söyledi. Ne yazık ki, bizim çocuklarımız, olmalarını istediğimiz gibi değiller. Ben onları, yetişmiş, görevlerinin bilincinde, ince ve estetik zevklerle donatılmış olarak tasarlıyordum. L.N. ise çocuklarının, özelliği olmayan yorucu işlerle uğraşmalarını ve sade ve basit bir yaşam sürdürmelerini isterdi. Ama ikimiz de onların yüksek ahlak ilkelerine bağlı olmalarını istiyorduk. Bunların hiç birisi gerçekleşmedi. Evvelsi gün, yorgun, bitkin ve üz-

gün, Iaznaya Poliana'ya döndüm. L.N. beni evin ilerisinde karşıladı, arabama bindi, ama çocuklarla ilgili birşey sormadı. Bu durumu beni çok üzüyor. Evde bir sürü konuk var... Bütün odalar dolu, karışıklık ve gürültü var. Bu adamların her biri L.N. den birşeyler bekliyor, çünkü yabancı ülkede yayınlamak istediği bir mektup yazmayı tasarladı. Konu şu: İsveç'li petrol tüccarı Nobel milyonlarının, barış[1] için ve savaş aleyhine en yararlı hizmeti yapana verilmesini vasiyet etmişti. İsveç'teki bir komite, tabloları aracılığıyla savaşa karşı çıktığı için, Rus ressamı Veresçagin'i seçmişti. Ama yapılan soruşturma, bu sanatçının inançlı olarak değil, bir rastlantı sonucu savaşa karşı çıktığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine, armağanın Tolstoy'a verilmesine karar verildi. L.N. nin parayı kabul etmeyeceğinde hiç kuşku yoktu ama Dukhobor'ların vahşice işkence görmelerine neden olan, askerlik görevini yapmadıkları için, herhangibir kişiden daha çok, barışa yararlı katkıda bulunduklarını açıkladı.

L.N. nin, saygısızca ve kışkırtıcı bir biçimde Rus hükümetine saldırdığını ve bunu zamansız ve uygunsuz bir biçimde ve sadece kışkırtma zevki için yaptığını öğrenmeseydim, bu mektuba hiç karşı çıkmazdım. Mektup sinirlerimi bozdu ve beni umutsuzluğa düşürdü. Gereksiz yere hükümeti kışkırtarak büyük bir tehlikeye atıldığı için, L.N. ye çattım ve ağladım. L.N. nin, hükümet aleyhine kötü ve aşırı şeyler yazarak, bizi sürgün ettirebileceği sürekli tehdidi altında ve bu sinir gerginliği altında yaşayamayacağımdan, evi terk etmeyi bile düşündüm.

Benim umutsuzluğum onu etkiledi ve mektubu göndermeyeceğine dair bana söz verdi. Ama bugün, biraz hafifleterek

---

1 — Tolstoy, Stockholm Tagblatt gazetesine bir açık mektup göndererek, Nobel Barış Ödülünü kabul etmediğini gerekçeli olarak açıklamış ve bu ödülün Dukhobor tarikat topluluğuna verilmesi gerektiği kanısında olduğunu bildirmişti. Mektup 1897 ekiminde yayınlandı. Cenevre'de Rusça yayınlanan Hür Düşünce gazetesinde de yayınlandı. Sofiya, Alfred Nobel ile, ünlü petrol sanayicisi L. Nobel'i karıştırmış.

göndermeye gene karar verdi. Ben de, korunma içgüdüsü nedeniyle ve aniden, bu konuyla ilgimi kestim. Dün gece olduğu gibi bütün geceler uykusuz ve ağlayarak geçirilemez ve sürekli olarak işkence çekilemez ama benim kaderimde sadece mutsuzluklar var. Ilya geldi. Evinde yangın çıkınca, benim hemen onun yardımına koşacağımı sanmış. Benim o sırada ödenmesi gereken bir sürü taksidim vardı ve onun adına bankaya ancak 1300 ruble yatırabildim ve bir o kadar da bu kış yatırmam gerekecek. Durumunun kötülüğünü anlatmakla yetinerek, benden para istemedi ama kardeşi Liova'ya: «Bu baharda annemden 1000 ruble istedim (kışın ona 2500 ruble vermiştim), o parayı bana vermedi, ben de sigorta primini ödeyemedim, herşeyim yandı ve sigortadan hiç para alamayacağım...» dedi. Liova ise ona: «Senin evinde yangın çıktıysa suç annemin değil, sen haksızsın...» dedi ve gitti. Serioya ile Ilya'nın, annelerinden para istemek güçlerine gittiği için, her yıl ve belli bir tarihte, mülk üzerindeki ipoteğin faizi olan 2000 rubleyi kendilerine vermem kararlaştırılmış ve Ilya da bu düzenlemeye çok sevindiğini söylemişti. Kendisine bunu hatırlattım.

Ve şimdi de kalkmış, parayı eline vermediğim için beni azarlıyor. Bankaya yatıracağıma, kendine verseymişim daha iyi olacağını öne sürüyor. Bu sözleri duyunca ne yazık ki çok sinirlendim ve öfkeyle, yaptığının alçaklık olduğunu söyledim. Para yüzünden oğlumla tartıştığım için üzülüyor ve utanıyorum. İstediği parayı ben ona seve seve veririm ama şimdi yok ki.

1 eylül Konukların hepsi gitti. İkimizin baş başa kalması ne iyi. Dün akşam L.N. ile kısa ama tatsız bir konuşma yaptık. Ben iyi değildim, o ise bana güncemi hatırlatarak beni hırpalıyordu. (Bu eski öyküyü hep anlatmaya niyetleniyorum)

Bugün dostuz, iki bölüm kopya ettim, odasını düzelttim ve bir buket çiçek koydum. Tanya, bir sergiyi gezmek için Tula'ya gitti, Maşa daha iyi. Ambarda beslediği tavşan kaybolduğu için Saşa üzgün. L.N. atla gezindi Rus manastırla-

rını incelemeye gelen bir katolik piskoposunu kabul etti. Bugün hep müzik düşündüm. Yakında Moskova'ya gideceğim, piyanomu da götüreceğim ve çalacağım. Taneyev'in beni görmeye geleceğini ve onun da piyano çalacağını umuyorum. Ne iyi olacak. Sadece bu düşünceyle, yeniden doğmuş gibi oldum. Bu sabah kendi kendime, ikimizin en çok sevdiğimiz yerlerin nereleri olduğunu sordum? Bunlar insan elinin değmediği yerler: örneğin, kayalıklar, dağlar, deniz, ormanlar, ırmaklar hatta derin uçurumlar. Ve biz doğada ve başka şeylerde bizim «düşümüzü» seviyoruz. Biz, insan egemenliği altındaki tarlaları, bahçeleri, çayırları değil ama el değmemiş, esrarlı ve kısacası doğaya yansımış düşlerimizi seviyoruz.

2 eylül Kitaplığı düzelttim. 11° suda yıkanmaya gittim. Tümüyle meyve dolu elma ağaçlarının resmini çektim. Değiştirilmiş ve yumuşatılmış haliyle, Dukhobor'lar ve Nobel armağanıyla ilgili mektubu kopya ettim. Hepsini yazamadım ama, başlangıcı yumuşak. Sallanan iki dişim keyfimi kaçırıyor, çünkü takma dişlerin görünüşü çekilir gibi değil. Ama ne yapalım, ihtiyarlığa alışmak gerek.

4 eylül İstediğin kadar uğraş ve didin, yaşamını düzene sokamıyorsun Biz birbirine bağlı bir aile görünümündeyiz ama, bireylerin her biri kendini yalnız hissediyor. L.N. bile yalnızlıktan ve terkedilmişlikten şikayetçi. Tanya Sukotin'e âşık. Maşa'nın bir kocası var ve ben uzun süredir, kocamla uyum içinde değilim artık. Tümümüz L.N. nin hizmetinde yaşamaktan yorulduk... İki kızım ve ben, üç kadını köle gibi kullanmaktan mutluluk duyuyordu. Onun için yazıyor, onunla ilgilenip uğraşıyorduk, özellikle hasta olduğu zaman, güç ve karmaşık otoburluk rejimini uygulamak için bütün gayretimizle uğraşıyorduk; hiçbir zaman ve hiçbir yerde onu yalnız bırakmıyorduk. İşte şimdi ve birdenbire hepimiz kişisel bir yaşam hakkı istiyoruz. L.N. nin dostları da sürgüne gönderildiler, yeni öğretilisi yok ve mutsuz.

Ona yardım etmek için tüm gücümü topladım. Deneme-

sini kopya ediyorum ve dün, Nobel armağanıyla ilgili onbeş sayfalık mektubu tekrar koya ettim. Ona bakıyorum ama, uğraşısız, kişisel ilgisiz, eğlencesiz, dostsuz ve müziksiz yaşantımı çekilmez buluyorum, cesaretim kırılıyor ve sıkıntıdan patlıyorum.

Her zaman ve her yerde L.N., Tanrı ve insanı sevmek ve ona yararlı olmak gerektiğini hem söyler hem yazar. Ben onu hep aynı şaşkınlıkla dinler ve yazdıklarını okurum. Yaşantısı, sabahtan gecenin geç saatlerine kadar, başkasıyla kişisel bir ilişkisi olmadan ve hiç kimseye bir ilgi duymadan geçer. Sabah kalkar, kahvesini içer, gezmeye çıkar yada yıkanmaya gider ve kimseyi görmeden yazı yazmaya oturur. Sonra bisikletle gezmeye veya yeniden suya girmeye gider. Öğle yemeğini yer, ya okumak için odasına yada tenis oynamaya gider. Öğleden sonralarını hep bürosunda geçirir. Sadece akşam yemeklerinden sonra gazete okumak ve mecmua karıştırmak için bizimle birlikte olur. Yakınlarının neşe ve tasalarına ailenin çıkar ve yaşamına katılmadan, sevgisiz, bencil ve düzenli yaşantısı her gün sürer gider. Beni yitiren işte bu soğukluktur. Tinsel yaşamımı nasıl dolduracağımın arayışı içine girdim. Kendimi müzik ve müzik konulu kitapları okuma tutkusuna kaptırdım. Özellikle, müzikte gizlenmiş olan karmaşık insancıl duyguları açıklamaya ve daha doğrusu sezmeye koyuldum. Oysa benim müziğe karşı olan tutkumu, bizim evde baltalamakla kalmayıp, herkes öfkeyle karşı çıktı; ben de kendimi anlamsız ve boş bir yaşantı içinde buldum. Boyun eğerek, saatlerce ve sekiz on kez şu can sıkıcı sanat denemesini kopya ettim. «Görevimi» zevkle yapmak için bir formül arıyorum ama dayanıklı yapım isyan ediyor ve kişisel bir yaşantı ve uğraşı istiyor. İşte o zaman evden kaçıyor, ormana, oradan da göle doğru koşuyor ve rüzgarlı bir havada, kendimi 9° soğuk suya atıyorum ve bu bedensel duyarlıkta, az da olsa bir doyum buluyorum.

L.N., bana haber vermeden 20 km. ilerideki Buligin'lere atla gezmeye gitmiş, oysa bugüne kadar hiç görmediğim, Amerikalı bir profesör geldi. L.N. nin kağıtlarını ayırdım ve çoğaltılacakları, kopya etmek için aldım. O kadar da çok ya-

pılacak iş var ki...

Bu sabah yıkanmaktan dönerken, gene kendi kendime, insan denen yaratığın sadece düşlerinde yaşadığını söylemeye başladım. Sevmediği bir kentte, arabasının sürücü yerinde yaşamını geçiren bir Rus köylüsünün köyünü, ailesini, kır yaşantısını (otu, atları, inekleri, samanları v.s.) işleyip durmasaydı, bu yaşantıya dayanamazdı, oysa bu yaşamı yıllarca sürdürebiliyor. Bu durum, yaşamımızdaki herşey için geçerlidir. Ama en tatlı düş de, biz öldükten sonra Tanrı ile birleşmemiz veya sevgili ölülerimizle buluşmamızı düşlediğimiz Cennettir.

Ah Vaneçka... Bugün onun mavi çizgili ceketinden artan bir kumaş parçası gözüme ilişti ve içim sızlayarak hıçkıra hıçkıra ağladım. Neden beni bu dünyada yalnız ve sevgisiz bırakıp gitti? Onsuz yaşamayı beceremedim ve çok kez, onun ruhumu da götürdüğünü ve günahkar bedenimin dünya yaşantısını sıkıntı içinde sona erdiceğini hissediyorum.

8 eylül Bir karışıklık, bir hayhuy. Yeni bir konuk akını: Dunayev, Boulanger ve Çerkov'un gönderdiğini sandığım bir İngiliz Saint-John. Boulanger yurt dışına sürgün edilmek üzere. Nedeni de Tolstoy'un fikirlerinin propagandasını yapması ve Kafkasya'lı Dukhobor'ların yoksul yaşantısını anlatan makalesinin 6 ağustosta, Borsa Haberleri dergisinde yayınlanması sonucu «dokuncalı» kabul edildi. Petersburg'a, eski «üçüncü şubeye» yani yönetim önlemleri (diğer bir deyimle keyfe bağlı) almakla görevli siyasi polis bürosuna çağırmışlar ve sürgün kararını bildirmişler.

Boulanger akıllı, enerjik ve hareketli bir adam, ondan korktular. Bizimki de çok zorba bir hükümet. Sanki çar yok da sadece içişleri bakanı Goremikin veya Sen Sinod savcısı Pobiedonotzev gibi dar görüşlü ve kötü niyetli kişiler var. Genç hükümdarımıza karşı kırgınlık ve öfke yaratacak davranışlarda bulunuyorlar, çok yazık.

L.N. yanağındaki sivilceden dertli. Hep, ölmekten söz ediyor. Onun ölümden nasıl korktuğunu görünce şaşıp kaldım, Sanat denemesi bitmek üzere. Yazıyı remington yazı maki-

nesinde kopya eden bir kız bizde kalıyor. Çerkov tarafından çevirisi yapılıp yayınlanması için, İngiltere'ye yollamak istiyor.

Tanya Moskova'ya gitti. Sadece gezmek amacıyla gitti ama, bir ekimde ayrılacak olan Boulanger gitmezden önce tamamlanması gereken bir tablo röprodüksiyonu masalı uydurdu. Sallanan dişimin biri çıktı, dişçiye gitmek gerek ama hiç de niyetim yok.

Şu son günlerde, kardeşim Tanya ve Boulanger'nin fotoğraflarını çekmekle uğraşıyorum. Bugün de elma bahçesinde çalışan kadınların resmini çektim. Konukların yatak ve yemek sorunları ve tüm özdeksel uğraşılar, beni bıkkınlıktan da öteye götürdü. Dün, iki saat piyano çalmak için zor zaman bulabildim.

9 eylül Piyano çalmayı, gezintiye çıkmayı, hatta çay içmeyi çok isterdim ama oturup, saatlerce L.N. nin Sanat denemesini kopya ettim. O ise atla gittiği bir ziyaret dönüşü bana «teşekkür» bile etmedi ve okumakta güçlük çektiğim bir pasajı açıklamasını rica ettiğim için, surat asarak çekip gitti.

Özveride bulunduğum için kızıyorum ve bu duygu, yaptığım işin değerini düşürüyor. Onu vermedim, almasma izin verdim. Seneque'in: «...saklamasını bilemediğinin alınmasına izin verdi...» dediği gibi.

Sıcak bir gün, şeytan örümcekleri uçuşuyor. Ben yaya, L.N. bisikletle yıkanmaya gittik. Emekli general Zissermann'ın ölümü çok garip. Yetmiş yaşındaydı, savaşa girmişti, bahçesinde kesilmekte olan bir ağaç başına düşüp ölümüne neden olmuş. Dul bir kadın ve çocukları kaldı, üzücü bir durum. Saşa'yı çalıştıramadım çünkü bugün ev işleri çoktu.

12 eylül Dadıyla Moskova'da yalnız geçen ikinci günüm ve iyiyim. Mişa liseye gidiyor ve yemek için eve geliyor. Tanya Wulf'lara indi, onu pek göremiyorum. Ben sabahları dişçiye gidiyorum. Yapay diş takmak için yaptığı işlemler bana işkence oluyor. Zahmetli takma diş takma zamanı

geldi, önden bir dişim — bir dişim daha — çıktı, oysa çirkinliğe ve gönencesizliğe katlanamam ama takma dişin de pek kolay olmadığını şimdiden sezinliyorum.

Burada kendimi çok rahat hissediyorsam nedeni, burada L.N. nin çok kalabalık ve anlamsız konuklarını ağırlamadığım, çok karmaşık olan aile ve evlilik ilişkilerimizden, Dukhobor'lar tartışmasından, yurt dışına gönderilecek makale ve mektuplardan, hükümet eleştirisi ve kararnamelerinden kurtulmuş olmamdır. Kışkırtma ve azarlamalarla beni hırpalayan da yok burada. Bunlardan öylesine bezmişim ve dinlenmeye öyle çok gereksinmem var ki. Bu akşam biraz piyano çaldım, biraz da yazmayı çok istediğim bir öyküyle[1] ilgili notlar aldım. Evden henüz bir haber yok, burada da kimseyi görmedim ama Taneyev'i görmek ve piyanosunu dinlemek için can atıyorum. İsim günümde bana piyano çalmak için geleceğini umuyorum.

15 eylül Geç kalktım ve ev işleriyle uğraştım. Pencerelere çift cam yaptılar, yerleri ve kapıları temizlediler, mobilya ve püsküllerin tozunu aldılar. Salamura yapacağımız üzüm ve mantarların üstüne sirke döktük... Bu ev işi ve temizliği kargaşası içinde, kendim için birşey yapamıyordum. Dadı Anna işçi, boyacı, parke cilacısı ve herkese emirler veriyordu. Dişçiye gittim, dişlerimi çok ustaca taktığını sanıyordum ama dudağımı o kadar çok acıttı ki tekrar gitmek zorunda kaldım. Ne sıkıntı... Eve döndüğümde, Taneyev'in ikinci kez gelip beni bulamadığını öğrendim ve çok üzüldüm. Öyle çok görmek istiyorum ki onu... Prens Urusov'lara gittim ama şansım yokmuş, köye gitmiş. Saat sekize doğru Taneyev geldi, akşamı baş başa geçirdik. L.N. nin, Taneyev yüzünden beni hırpalaması, bana eziyet etmesi ne acı şey... İlişkilerimiz çok iyi, yararlı, ciddi ve erinç dolu. Gece, hep sanattan, müzikten, (Taneyev'i çok duygulandı-

---

1 — 1895—1898 yılları arasında yazılan ve Sözsüz Şarkılar başlığını taşıyan bu öykü, Vaneçka'nın ölümünü izleyen dönemi ve Taneyev ile olan dostluğunu dile getiriyor.

ran) L.N. nin yapıtlarından, geçen yazdan ve insan yaşantısının genel olarak anlaşılmaz ve karmaşıklığından söz ettik. Gençliğimizde, özlem, esin, çaba, fizik ve zihin gücümüze ve kendimizi yetiştirmek olanaklarımıza açık olan ve önümüze serilen sınırsızlık, yaş ilerledikçe daralıyor ve kayboluyor ve onun yerine gücümüzün ve yaşamımızın sınırını belirten bir duvar yükseliyor.

İşte o zaman, bu sınırsızlığı, dünya yaşantısının sınırlarının ötesine iletmek ve öbür dünyadaki yaşam bölümüne aktarmak gerekir. Ben onu şimdiden yaptım ama henüz kısıtlı bir ölçüde. Tanrım bana, mezarın ötesinde, ruhsal ve dinsel bir sınırsızlık ve sonsuzluğa doğru götürecek bu esini geliştirme olanağını versin. Taneyev, beni pek çok etkileyen görkemli senfonisini çaldı. Soylu ve üstün bir stili olan eşsiz bir yapıt.

17 eylül Gün boyunca tadını çıkardığım isim günüm. Mobilyaların yerini değiştirdim, pahalı olmayan çiçekler aldım, ben çocukken yapılan isim günleri gibi, herşeyi düzenledim ve süsledim. Benim sevimli Vaneçkam, hem kendisinin hem de başkasının isim gününü çok severdi. Saşa'dan mektup aldım ve sevindim. L.N. yazmadı, beni unutmuş görünüyor ve beni kırıyor. Gene de evde bir bayram havası esiyor. Hizmetçilerime, pasta, çay, kaz ve bisküiden oluşan bir yemek verdim, çok memnun oldular. Akşam, Kostiya amca, Vasili Maklakov, Taneyev, Pomerantzev ve Mişa'nın arkadaşları geldiler. Yediler, içtiler, dans ettiler ve birlikte şarkı söylediler. Kostiya amca, Taneyev'e piyano çalmasını rica etti. Ben cesaret edememiştim. Taneyev kendi senfonisini çaldı. Onun müziği insana, bazı kişilerin yaptığı gibi bir etki yapıyor Bir kişiyi ne kadar iyi tanırsanız o kadar çok seviyorsunuz. Üçüncü kez dinlediğim bu senfonide, hep yeni güzellikler buluyorum. Halam Vera Aleksanrovna'ya gitmiştim, isim günüydü ama grip olduğu için yatıyordu ve yapayalnızdı. Onbir çocuk doğurduktan sonra, dünyada tek başına kalabilmek, insana çok şey öğretecek bir durum. Bu duruma hazır olmak ve sızlanmamak gerek.

18 eylül Geç kalktım, biraz piyano çaldım ve yağmur durunca dışçiye, oradan da fanila almak için Gubner fabrikasına gittim. Raslantı sonucu, yolda Taneyev ile karşılaştım. Önce onu tanımadım, sonra da çok şaşırdım. Kader beni hep böyle sürprizlerle karşılaştırır. Bir manastırı görmeye gidiyormuş, tranvaya kadar yürüdük. Kırlangıç tepelerinde donarak ölmek istediğimi Taneyev'e anlatmakla iyi etmedim. İntihar etme nedeni ve ayrıntıları hakkında birşey söylemedim ama, acıklı anılar içimi dökme gereksinmesi veriyor.

Kliniklerin karşısına operatör Pirogov'un heykelini dikmişler. İğrenç bir yapıt, ne taraftan baksan birşeye benzemiyor.

Eve gelince, tüm ailenin iyi dileklerini bildiren bir telgraf aldım biraz gecikmiş... Arasıra Iaznaya Poliana'yı özlüyorum ama burada yalnız ve rahat yaşamak için, aile güçlüklerini aklıma getirmem, hele yabancı konukları düşünmem, bu isteğimi yok etmeye yetiyor.

19 eylül Yetenekli bir adam, tüm zekasını ve duygusallığını yapıtlarına yansıtıyor ve ilgisizlik ve hoşgörü ile yaşantıya karşı bir davranışta bulunabiliyor. Dün Taneyev'in romanslarını dikkatle inceledim. Onun müziği sadece kendi ruh haline uymakla kalmıyor, aynı zamanda yapıtlarının sözcükleri çok güçlü, karakter ve stili ise ölçülü, Onun müziğini hemen tanıyorum. Oysa, günlük yaşamında Taneyev çok sakin, duygusunu açıklamaz, düşüncelerini söylemez ve onu görseniz, herkese ve herşeye ilgisiz sanırsınız.

Ve kocam, ölçüştürülemeyecek kadar daha yetenekli; insanların psikolojisi ve yaşayışı konusunda, ne akıl almaz bir anlayış (yazılarında) ve kendisine en yakın olan insanlara karşı da, ne anlayışsızlık ve ilgisizlik. Ne beni, ne çocuklarını, ne dostlarını ve hatta ne de diğer yakınlarını anlamıyor ve tanımıyor.

Hava kapalı, rüzgarlı ve hüzünlü. Müzik, sadece müzik istiyorum. İyi değilim, kendimi yalnız hissediyorum. Birisiyle olmak, sevgi görmek ve ona ilgi göstermek istiyorum.

Ama nerede bulayım? Herkes sevgi görmek ister ama, size o sevgiyi verebilecek o kadar az ki. Siz sevseniz ve özveride de bulunsamz kabul edilmez ve elden de birşey gelmez, bu size bir yük olur. Aşk çizgileri, genellikle birleşmeye paralellerdir: ===, ve hiçbir zaman şöyle uzanmazlar: —— ——. Seven hep bir kişidir, öteki ise sevilmesine izin verir.

22 eylül Mişa, dadı ve sarhoş Ivan'ı Moskova'da bırakarak, Iaznaya Poliana'ya döndüm. L.N. nin beni zorlayan sıkıntılı yaşantıma dönmek için, tadını çıkardığım yalnızlığım ve istediğim kadar piyano çalma olasılığından vazgeçtim.

Buraya şu çocukları kaçırılan dinden sapmış Molokan'lar geldi. Çocuklarının geri verilmesi için daha önce L.N. çara mektup yazmıştı ama bir sonuç alamamıştı. Gene yazdı ama, iyi ki genç hükümdar yurt dışında, çünkü bir sonuç alacağını sanmıyorum. Çocukları ellerinden alınan bu anaları yatıştıracak ve bu çocukları avutacak ilk insan, hiç kuşku yok ben olacağım ama, olumlu sonuç alınamayacağına göre, kendimi tehlikeye atmamın ne anlamı olur? Üstelik, bu aracılık Dukhobor'lara yardım edilmesiyle ilgili mektup ve makalelerini izledi. Gürültü patırtı çıkarmaya, kendini göstermeye ve tehlikeye atılmaya çok heveslidir. Onun ne iyiliğine ne de hümanistliğine inanıyorum. Onu tanıyor ve davranışının nedenini biliyorum: ün... sınırsız, doymak bilmez ve coşkulu ün. Ne çocuklarını, ne torunlarını ne de ailesinden hiçkimseyi sevmeyen L.N. nin sevgi ve aşkına nasıl inanılır? Ama bakın, birden Dubokhor ve Molokan'ların çocuklarını sevmeye başladı...

Yanağında bir kan çıbanı çıktı, yüzüne sardığı şal ve hastalığın verdiği dehşetle öyle acınacak durumda ki. Korkunç bir görünüm.

Ben yokken iki kez doktora gitmiş, gene doktor çağırdı. Kanser olduğunu söylüyor ve yakında öleceğim deyip duruyor. Keyfi yoktu, uyuyamıyordu, şimdi biraz iyileşti. Ah zavallı... Acı çekmek ve ölmek onun için pek zor olacak. Tanrı yardımcısı olsun... Ne onun ölümünü görmek ve ne de on-

dan sonra yaşamak istiyorum.

Tanya Yalta'ya gitti, karakter zayıflığı devam ediyor. Maşa'da, hem beden hem ruhsal yönden zayıf, Liova'yla Dora'nın durumu iyi. Koliya Obolenski, iş için Moskova'ya gitti.

Biraz L.N. nin yazılarını kopya ettim, Mişa'nın fotoğraflarını çektim, uşağın kızı Vera'ya elbise biçtim, piyano çalacaktım ama, ben daha ağzımı açmadan, kızım saldırgan bir tavırla üzerime çullandı.

26 eylül Günler hareketli geçiyor. Evlilik yıldönümüm (ayın 23 ü), özel bir tören yapılmadı ama güzel geçti. Otuzbeşinci evlilik yılımızdı. Karmaşık yaşantım bana arasıra güç gelmişse de, birbirimize karşı temiz kaldığımız ve şimdi barış, hatta sevgi içinde yaşadığımız için Tanrıya şükrediyorum. İki büyük oğlum geldi, aile toplandı. Sadece Mişa yoktu, işte o da geldi, çok mutluyum. Aile dışından da Sergeenko ve dokuz yaşındaki oğluyla Boulanger geldi. «Tolstoy'un fikirlerini yaymak» suçundan, Boulanger sürgün ediliyor, bu ayın 28 inde İngiltere'ye gidiyor.

L.N., Sanat denemesinin son bölümünü bitirdi ve yeniden düzeltmeler yaptı, onu hemen kopya edeceğim. Biraz önce de, Ruskiye Viedimosti gazetesine yazdığı bir mektubu kopya ettim. Gazeteler, Kazan misyoner kongresinin, mezhep üyesi ailelerin çocuklarının toplatılması için verilen önergeyi oya koyup kabul ettiklerine inanmak istemiyorlar. Oysa bu doğrudur. Çocukları kaçırılan aileler, bu olaya el atması için L.N. ye ricaya geldiler. O da, durumu ayrıntılarıyla anlatan bir mektup yazıp Viedomosti'ye gönderdi. Önemli olan, bu mektubu yayınlayıp yayınlamayacakları.

Ailecek iki sakin gün geçirdik ama bugün gene konuklar geldi. Liza Obolenski de geldi ve onunla doğanın güzellikleri arasında gezinti yaparken ve onun soruları sonucu, Taneyev'e olan bağlılığımı tüm ayrıntılarıyla anlattım; L.N. nin kıskançlığını ve şimdi ona karşı duygularımı da Liza'ya itiraf ettim. Bu konunun açılması beni altüst etti. Eve dönünce, Maşa ile ilerideki yaşantısıyla ilgili sıkıcı bir görüşme yap-

tım: Pokroskoye'de, Koliya'nın annesinin yanında kalacaklar, ben bunu uygun bulmuyorum. Koliya'nın annelerden birinin veya ötekinin sırtından geçinmek yerine, bir iş bulup çalışması gerektiğini kızıma söyledim.

29 eylül Dün, Maşa ile Koliya Kırım'a gittiler. İlk evlendikleri zamana oranla genel olarak onları daha çok seviyorum ama, gidişlerine fazla üzülmedim. Hastalığı sırasında, ölecek diye korkmam beni Maşa'ya bağladı. Koliya iyi bir çocuk ama uyuşuk ve tembel, çalışmayı bilmiyor, istemiyor ve sevmiyor. Bu durumunu çekemiyorum.

Vera ve Maşa Tolstoy geldiler. L.N. bir hapisane papazını kabul etti, sıska, uysal ve yapmacıksız bir adam. L.N. ile düşünce birliğinde olduğunu sanıyor ve onunla görüşmek istiyormuş. Bir papazın bize gelmek için başpapazdan izin istemek zorunda kalması beni şaşırttı. L.N. nin bu denli dinden sapmış kabul edilmesi olacak şey değil. Molokan'lar döndü. Kocamın verdiği bir mektupla, avukat Koni ve diğer bazı kişileri görmek için Petersburg'a gitmişlerdi. Molokan'ların çocukları hakkında Senato karar verecekmiş. Dava imparatorluk konseyinde görüşülseydi, bir iki yıl sürerdi. Molokan'ların bize anlattıklarına göre, iki yaşındaki bir kız çocuğunu bir rahibeye emanet etmişler. Kadın, çocuğa iyi bakıyor, onu seviyor ve ailesinden ayıldıkları için kızıyormuş ama, çocuk babasına: «Haydi hemen bir araba bul, buradan kaçalım» demiş. Oğlan çocukları da bir manastırdaymış ve bakımları çok kötüymüş, gömlekleri kir ve bit içindeymiş... Rahipler, çocuklarını ancak kilisede ziyaret edebileceklerini söylemişler. Onları kiliseye götürmüşler ama kendi çocukları yokmuş, ortodoks dinine geçirmek için uğraştıkları başka çocukları getirmişler. Molokan'lar içeri girince, manastır başpapazı onları kucaklamış ve: «Çocuklarınızdan ayrıldığınız için üzgünsünüz ama, Kilise Ana da sizlerden ayrıldığı için üzülüyor» demiş; ama bu sözler onları etkilememiş.

Bugün konukların hepsi gidiyor. Yağmur yağıyor, hoş ve sakin bir hava. Tek üzüntümüz, L.N. nin şakağındaki çıbanın iyileşmemesi; kan bürümüş ve irin toplamış koca-

man bir şişkinlik. Üç haftadır çekiyor. Yağmur bizi eve kapattı ve iş yapmak için uygun bir ortam yarattı. «Sanat nedir?»in son bölümünü, çevirmene göndermezden önce, düzeltilen kısımlarını gözden geçirmem gerek.

Iaznaya Poliana'dan, Vaneçka'ya düşen payın, kardeşleri arasında paylaşılması konusunu bir çözüme bağlamak için Tula'ya gittim, çünkü Andriuşa ve Mişa'nın vasisiyim. Yapacak başka işler de vardı.

30 eylül Tanya Kırım'a gitti ve Ilya'nın oğlu küçük Andriuşa'yı da götürdü, ev de boşaldı. Saşa ile ek binada oturan Liova ve Sonya kaldı. Yıllardan beri, sakin sonbahar aylarını kızlarıyla geçirmeye alışkın olan L.N. ye acıyorum. Kızlar ona hizmet ediyor, yazılarını yazıyor, otobur yemeklerini hazırlıyor, uzun ve sıkıcı gecelerde onun yanında kalıyorlardı. Bu aylarda ben, okul çağındaki çocuklarımla Moskova'ya gitmeyi alışkanlık haline getirmiştim. Kocamı ve kızlarımı özlüyordum ama gene kalben onlarla birlikte yaşıyordum. Çünkü herşeye rağmen, aile bireylerinden en çok sevdiğim kocam L.N. ve kızım Tanya idi. Şimdi ise herşey değişti. Maşa evlendi, Tanya, benim zavallı Tanyam âşık ve değmez bir adama duyduğu bu sevgi hem onu hem bizi tüketti. Bu konuyu iyice düşünmesi için Kırım'a gidiyor, Tanrı yardımcısı olsun. Bir hafta içinde, ben de Saşa'yla Moskova'ya gidiyorum, ondört yaşına giriyor, burada birşey yaptığı yok ve okuması gerek. Mişa da beni tasalandırıyor, hep baştan çıkarılacağından korkuyorum, çünkü tüm aile olanaklarına karşın, genç bir oğlan çocuğu için o taraf çekicidir. L.N. Liova'yla birlikte kalacak ama bu durumdan ikisinin de hoşnut olacağını sanmıyorum. Onun içindir ki ben, Saşa'yı Moskova'ya yerleştirdikten sonra L.N. nin yanına döneceğim. Çok güç ve karmaşık olan bu işleri ve gittikçe çetin hale gelen yaşantımda, görevlerimi, alışılmış enerji ve gayretimle yapabilmem için, Tanrının bana yardımcı olmasını diliyorum.

Kendimi zorladığım halde, kızım Tanya'yı özlemekten kendimi alamıyorum, çünkü o benim otuzüç yıllık dostum,

çünkü o benim, geçmiş mutlu evlilik yıllarımın biricik etkeni. Tasa ve sevinci benimle paylaştı, benimle yaşadı ve benim ondan yakın kimsem yok.

2 ekim Sonbaharın dinginliği ve güneşte altın gibi parlayan sarı yapraklar arasında güzel bir gün geçirdim. Kitaplığı düzelttim, Yemekten sonra, Kozlovka'ya kadar yürüyüş yaptım. Bir sürü anının bir araya geldiği bu terkedilmiş yol öyle hüzün verici ki. Ah... Ne anı ne de üzüntü olsaydı. Neden ben böyleyim, yaşantımın değişik izlenimleri neden ruhumda böyle derin izler bıraktılar? Dönüşte, Liova'nın Krepinova'ya gittiğini ve Dora'nın yalnız olduğunu öğrendim ve ona koşup biraz oturup konuştum. Sonra da L.N. bana Sanat denemesi'nin onuncu bölümünü verdi ve ben de, düzeltmeleri bir nüshadan ötekine aktardım. Bu büyük bir dikkat istiyen çetin ve mekanik bir çalışmaydı. Karamsar yazarların aleyhinde bulunsun ve onların aldatmacalarını açığa vursun umut ve sevinciyle, üç saat dikkat kesildim. Örnek olarak, Mallarmé, Verhaeren, Moréas ve ötekiler en saçma şiirlerini göstermiş. Akşam birlikte piyano çaldık, Müzikle uğraştıktan sonra öyle hafifliyor ve neşeleniyorum ki... Geç yattık. «Haftanın Kitapları» serisinde, Mençikov'un «Cinsel Aşk» konulu bir incelemesini okudum. Bu konu üzerinde ne kadar parlak sözler söylense boşuna olur, çünkü dünyada hiç kimse buna bir çözüm bulamaz. En güçlü, en iyi, en kıvrandırıcı şey aşk ve sadece aşktır; geri kalan herşey onun etrafına tırmanır, herşeyi yöneten ve yönlendiren odur. Sanatçıya olduğu kadar bilgine, filozofa, kadına ve hatta çocuğa temel coşkuyu, enerjiyi, çalışma yeteneğini, esin ve mutluluğu aşk verir. Özellikle cinsel aşktan söz etmiyorum ama ne tür olursa olsun sevgiyi kasdediyorum. Örneğin, ben en güçlü, en iyi ve özveri dolu sevgiyi Vaneçka için duydum. Bunun yanı sıra benim kocama ve öteki kişilere olan bağlılığım bedensel eğilimden çok, hep ruhsal, artistik ve düşünsel alanda daha kuvvetliydi. Kocamdan başlayalım: kaba davranış alışkanlığı ve tümüyle bedensel olan kötü sevgi eğilimindeki ölçüsüzlük nedeniyle, fizik yönden beni iğrendirmesine rağ-

men, yaşamım boyunca onu sevmeme ve herşeye göz yummama, kocamın çok zengin iç yaşantısı bana yetmiştir. Ben Urusov'u, ilgili kitapları okuyarak, beni felsefe evrenine sokması nedeniyle sevdim. İnsan düşüncesinin yüceliğinin bu bölgesi, bana onun tarafından ve onunla açıldı ve bu yüce düşünce yardımıyla ben yaşamım boyu, kendimi çok kez avutabildim. Ben Taneyev'e de fizik kişiliği için değil, olağanüstü müzik yeteneği nedeniyle bağlandım. Onun müziğindeki soyluluk, güç ve temizliğin, kendi ruhundan fışkırdığı, kaynaklandığı da bir gerçek. Aynı nedenle, çocuklarım içinde de en çok Vaneçka'yı seviyordum. Ruhumu arıtıp, Vaneçka'nın bulunduğu yere saf olarak gidebilmem için bana yardım et Tanrım.

6 ekim Saşa ve matmazel Aubert ile Moskova'ya taşındık. L.N. den dün içim sızlayarak ayrıldım; uzun zamandır böylesine üzülmemiştim. O, yalnız, yaşlı ve kamburlu (Her halde yaşam biçimindendir, kamburu gün geçtikçe fazlalaşıyor. İki büklüm oturup günlerce yazı yazıyor).

Çalışma odasını düzenledim, eşyalarını, çamaşırlarını yerleştirdim. Tabaklarını, yulaf çorbasını, kahvesini hazırladım, bal, elma, üzüm, şekersiz bisküileri yani sevdiği şeyleri de koydum. Ona iyi bakmaları umudumu Liova ve karısına bağlayarak ondan ayrıldım. Çok sevecendi ve benden ayrılmak istemiyordu. Apsesi geçti ama, şimdi de burnu ağrıyor ve bu onu korkutuyor. Umarım önemli birşey değildir.

10 ekim Hareketli ve uğraşılı yaşantım nedeniyle dört gündür güncemi yazamadım. Müziksiz, kitapsız ve neşesiz bir yaşantı bu tür yaşantı, beni dehşete düşürüyor. L. N. için yaptığım kopya işi çok zamanımı aldı. Düzeltmeleri bir kopyadan ötekine aktardım ve sonuç bölümünü bitirdim. Daha sonra, Saşa'ya öğretmen aradım ve Serioya'nın eski öğretmeninin kız Sofiya Kaşkin'i buldum. Mişa düşüp ayağını yaraladı, üç gündür yatıyor ve liseye de gitmiyor. Uşakların sarhoşluğu çekilir gibi değil, biri körkütük olup gitti, öteki iki gündür yatıyor, sarhoş. Hiç böyle şey görmemiş-

tim, insanı çileden çıkaracak bir durum.

Akşam Taneyev bizdeydi ama beraberliğimiz bana bir hoşnutsuzluk ve birbirimize yabancıymışız gibi bir duygu verdi. Onun yanında kendimi neşeli değil yapmacıklı ve hatta sıkıntılı hissettim. L.N. den aldığım güzel bir mektup beni ruhen Iaznaya'ya götürdüğü için miydi acaba? Acaba, Taneyev'in yaşantıma girişinin bana üzüntü vermesi ve L.N. yi kızdıracağıma tasalanmamdan mıydı? Ne olursa olsun, L.N. nin kızmalarına meydan okumama ve suçsuz olduğum sürece özgürlüğümden vazgeçmeyi reddetmeme rağmen, Taneyev ile ilişkilerimizde birşeyler değişti.

11 ekim L.N., Liova ve Dora'dan mektup aldım. Hepsi de L.N. nin sağlık durumunun kötülüğünden söz ediyorlar. Çeklerin kuatuar konserinden sonra hemen eve dönüp hazırlandım ve yarım saatte gara ulaştım. Çünkü hemen bugün Iaznaya Poliana'ya dönmeye karar verdim.

20 ekim 12 den 18 ekime kadar Iaznaya Poliana'da, L.N. nin yanında kaldım. Bu süre içinde büsbütün iyileşti. Maden suyu, içmeyi bıraktı ve hatta ayın 17 sinde, atla bir gezinti bile yaptı. Aşağıdaki iki küçük odada kalıyorduk. Ben sadece giyinip soyunmak için yukarıya, odama çıkıyordum, ama üşüttüm ve grip oldum. Hasta hasta ve başımı kaldırmadan, günlerce kopya ettim. Önce, düzeltmeleri düzeltilmemiş nüshalara geçirdim ve böylece on bölümü bitirdim ve pek çok kopya ettim. Sonra da, benim kopya ettiğim nüshalarda, L.N. yeniden düzeltmeler yaptı ve bu değişiklikleri de ilk nüshaya aktarmam gerekti. L.N., gelişi güzel ve ufacık yazıyor, kelimeler okunamıyor, sözcükleri bitirmiyor ve noktalama işaretlerini koymuyordu... İşaretler, oklar ve numaralarla karmakarışık olan bu yazıyı okumak çok yorucu oluyordu.

Nevralji ve nezle, çalışmamı çok güçleştirdi. Önceki gün Maria Schmidt gelip yardım etti de düzeltme ve kopya işini bitirdik sayılır.

Arabacının yamağı, yarı deli bir köylüden başka hizmet-

çi yoktu. Sobaları yakmak ve semaveri hazırlamak için geliyordu. Homurdanarak ve beceriksizce, arasıra semaveri ben hazırlıyordum: L.N. nin ilkelerine göre bu işleri benim yapmam gerekiyordu ama o zaman da onun işlerini yapmama engel oluyordu. Süpürme ve tozalma işini de ben yapıyordum. Ben yokken dağınıklık ve pislik içinde bırakılan iki odayı güçlükle temizleyebildim. Yemeklerimizi, aydınlık ve temiz olan Liova'ların bölümünde yiyorduk. Bu bize, başlangıçta biraz tuhaf ve alışılmamış birşey gibi geldi ama sonunda hoşumuza gitti. Kocam bana karşı iyi ve sevecen davrandı; ağrıyan omuzuma kompres yaptı, kopyalar için teşekkür etti ve hatta, uzun zamandır yapmadığı birşey, veda ederken elimi öptü.

Ben Iaznaya'dayken, gene can sıkıcı bir olay oldu. Sefil ve aptal bir ayyaş olan komşumuz Bibikov, otuzüç sene önce satınaldığımız ve otuz yıldır da ekip biçtiğimiz bir tarlamızı işgal etmiş. Ölçücü getirtmiş, direkler dikmiş, sınır kanalları ve hendek kazmış, malikanesinin işaretini koymuş ve üstelik, kuruduğu için kesilen iki kayın ağacı odunlarını da çalmış. Bu toprağın satılmadığını ve kendisinin olduğunu da bağıra bağıra söylüyormuş. Kırsal polis memuru ile gemstvo başkanı geldi. Tartışmalar, iddialar ve bir sürü sıkıntı oldu. Zavallı L.N. ve Liova şaşırıp kaldılar, üzülmek de bana kaldı. Durum şimdilik yatıştı ama nasıl sonuçlanacağı belli olmaz. Bizim adaletimiz pek de ünlü değildir.

Ayın onsekizinde Moskova'ya döndüm. Sabah alış veriş için koşuşturdum, akşam, konsere gittim. 19 ekimde, Vanya Rayevski'nin düğünü oldu. Gösterişli ama, ana oğul yönünden dokunaklıydı. İkisi de bu evliliğin ne anlama geldiğinin bilinci içindeydiler: ilk ayrılık, ilk kopukluk idi, çünkü oğulun anaya olan sevgisinin bir bölümü, genç karısına gidiyordu. Gelin hakkında ne düşündüğümü bilmiyorum. Zayıf, cılız ve utangaç bir gülüşü var. Helena Rayevski'ye gelince, böyle önemli bir günde, ölen kocasını düşünmemek elden gelir mi? Birlikte onu andık ve ağlaştık. Uzun zamandır böyle süslenmemiştim ve benim eski gururum (dış görünüşüm söz ko-

nusu olunca) bir süre beni etkisi altına aldı ama uzun sürmedi.

Taneyev düşmüş, ayağı incinmiş ve birkaç gündür yatıyormuş. Duramadım, hemen evine koştum. Çekiniyordum ama konserde, Anna Marlov bana: «Sakın gitmemezlik etmeyin, Taneyev sizi görünce çok mutlu olacak.» demişti. Gidişim onu mutlu etti mi? Belki de tam tersi oldu... Profesör Maklakov oradaydı, satranç oynuyorlardı. Taneyev solgun ve sanki cezalandırılmış bir çocuk gibi kötü durumdaydı. Çalışamadığı için sızlanıyordu.

Tanya ve Maşa'dan mektup aldım. Maşa, tembel ve mantıksız kocasıyla, Tanya, Sukotin'e duyduğu marazi sevgisiyle bana hep can sıkıntısı veriyorlar. Sanki iki kızımı birden kaybettim. Saşa iyi çalışıyor ve yeni öğretmeniyle anlaşıyor. Bugün Dora'nın siparişleri ve Bibikov davası için koşuştum. Dora gebe. L.N. Dora ve bana karşı çok sevecen ve iyi davranıyor ama gebeliği nedeniyle kusmaları beni üzüyor. Kostiya amca ve Vasili Maklako ile boş ve anlamsız bir gece geçirdim ama, ne de olsa başkalarının çoğundan daha değerli insanlar.

21 ekim Taneyev'e gittim. Günlerdir yatıyor, gitmemezlik edemezdim. Her zamanki gibi ağırbaşlı ve rahat konuştuk. O, kendilerini yakan din sapıklarından, ben de L.N. için alıntılarını kopya ettiğim Karamsar yazarların yapıtlarından söz ettik, Beethoven'in müziğini konuştuk. Oradan da, Ilya'nın baldızı Nataşa Dehn'i görmeye gittim, dışarı çıkmış, göremedim ama evinin fakirliğini gördüm. Bizim kızlarımızın hepsi kendilerini, sevdikleri adama adamak için, fakir yaşantıya doğru gidiyor. Halbuki onlar, malikanelerde, bol yiyecekler ve hizmetçilerle büyümüşlerdi... Hiçbirşeyin aşk kadar kıymetli ve kuvvetli olmadığına inanmak gerek... Akşam, kızkardeşim Liza ve kardeşim Saşa'ya gittim. Liza'nın hep işten, paradan söz etmesi ve aşırı maddeciliği, düşünsel ve artistik ilgi yoksunluğu beni dehşete düşürdü.

L.N. den soğuk bir mektup aldım. Bana sevgi gösterisinde bulunmak istemiş ama başaramamış. Kuşkusuz, Iazna-

ya'da olup, sabahtan akşama kadar yazılarını kopya etmek yerine, Moskova'da kalışımdan hoşnut değil. Oysa, ben artık yaşamıyorum... yorgunum, yaşlıyım... Yüreğim kırık ve belki de fazla şımarığım. Geçen haftayı ve oradaki durumu düşünüyorum: avlunun kiri, iki odanın pisliği, durmadan fare yakalayan dört kapanın gürültüsü. Fareler, bitmek tükenmek bilmeyen fareler... Issız ve soğuk bir ev, kül rengi hava, ince bir yağmur ve karanlık; ayaklar çamur içinde, elde fener, bir evden ötekine, Liova'lara yemeğe gitmek, gün boyunca yazmak, tüten semaverler, hizmetçisizlik ve ölüm sessizliği... Iaznaya Poliana'daki bu kez yaşantım, son derece zor ve tekdüze idi. Burada iyi ve rahatım ama daha yararlı ve daha yürekli yaşamam gerekirdi.

23 ekim Sabahleyin dişçiye gittim, yeni baştan yapacak. Öğle yemeğine Kostiya amca geldi, sonra onunla Taneyev'e gittik. Usanç verici ve sıkıcıydı. Kuşkusuz bu son olacak, bir daha gitmiyeceğim. Biz oradayken, şımarık ve şaklaban Anna Maslov geldi. Onun gelişi, durumu daha da çekilmez yaptı. Konsere gitmek için oradan ayrıldım. Brahms'ın iki quintet'ini çaldılar, can sıkıcıydı, uyukladım bile.

İçimde bir ağırlık var, çok ciddi olduğu anlaşılan, Andriuşa'nın hastalık haberi beni altüst etti. Bugün hep Tanya'yı düşündüm, öylesine hiç aklımdan çıkmadı ki, korkarım başına bir iş geldi. Maria Schmidt, L.N. nin iyi ve keyifli olduğunu, gelen mujiklerle oturup çay içtiğini v.s. yazıyor. Ayrı yaşamamız bizi üzmüyor, eskiden öyle değildi. Sadece, yaşantımla ilgilenecek, benimle düşünce birliğinde olabilecek bir tek dostumun olmayışı bana zor geliyor. L.N., benimle beden beraberliğinde yaşadı. Beni sadece tensel ve cinsel aşkla seviyordu. Şimdi ise o tükendi ve birlikte yaşama isteği de kalmadı.

Mendelssohn'un yaşam öyküsünü okudum ve iki ciltlik Beethoven'inkine başlıyorum. Ama yaşam öyküsü ne demektir? İnsan ruhunu kim bilebilir? Oysa, insan ruhuyla yaratıyor ve sanat, yaratıcısının ruhsal yaşantısıyla besleniyor. Sa

natçının özdeksel yaşamı ise çoğunlukla kötü veya önemsiz ve anlamsızdır.

L.N. nin yaşamında ilginç olan nedir? Taneyev'de ne var? Onlar yaşayış biçimleri veya bedenleri için değil ama kuşkusuz, onlarda ülküleştirilmek istenen ve sanatlarının fışkırdığı o sınırsız düş için seviliyorlar.

Anormal ve dengesizim. Bugün öyle içim daraldı ki, kendimi öldürebilir yada çok saçma bir eyleme girişebilirdim...

24 ekim Geç kalktım, gene dişçiye gittim. Yıllardan beri kurtulmadığım, sonbahar sıkıntılarım başladı. Kendimi yalnız, ilgisiz, işsiz, yararsız ve gereksiz hissediyorum. Bu akşam Maklakov bana, ünlü avukat Plevako'yu getirdi. Ayrıcalığı olan her insan ilginçtir. Bu adam da o kuralın dışında değil. Ona fazla açıklayıcı bilgi vermek gerekmediği belli: duyarlı, anlayışlı ve ciddi. Enine büyük başı, alnında belirgin şişlikler olan çirkin bir kişi, ama sempatik.

Bu akşam, öykümün ilk bölümünü yazmaya başladım. İyi olacağını sanıyorum ama kimin değerlendirmesine sunacağım? Yazmak ve büyük bir gizlilik içinde yayınlamak istiyorum.

Gözümün biri ağrıyor. Her gece üçte yatıyorum. Bizimkilerden hiç haber yok. Dün hepsine yazdım ve para gönderdim. Hiç kimse için üzülmemeye çalışıyorum, çünkü tasalanmak beni yoruyor ve kimse beni ilgilendirmiyor, sevinç ve huzur vermiyor.

25 ekim L.N. yi görmeyi çok istiyor ve onu özlüyorum. Oyalanmak için dört saat piyano çaldım. Maşa Kolokoltzev'i görmeye gittim. Kızlarım Tanya ve Maşa'dan söz ettik ve daha çok içim sıkıldı. Pazartesi L.N. ile buluşup Pirogovo'ya gitmek isterdim.

26 ekim Saşa ve Sonya Kolokoltzev'i, Çaykovski anısına verilen bir halk konserine götürdüm. Oradan da, Rus ressamlarının tablolarının sergilendiği Tarih müzesine gittik. Pek ilginç değildi ama sonbahar peyzajlarının çokluğu dik-

katimi çekti. Bol güneşli günleri ve yıldızlı geceleriyle bu yıl sonbahar gerçekten güzeldi. Serioya geldi. Onu okşayıp sevmek, ne denli sevdiğimi anlatmak ve onun dertlerinin beni çok üzdüğünü söylemek istiyorum ama, sevecenliğim, her zaman olduğu gibi bir tür sıkılganlıkla engelleniyor. Akşam, kocasıyla Nataşa Dehn ve Goldenweiser, Chopin, Schubert ve Rahmaninov'dan parçalar çaldı. Çok güzeldi ve benim için doyurucu oldu.

27 ekim Kar yağdı, bahçede, güneş altında bembeyaz ve pırıl pırıl ama o ilk karın kendiliğinden oluşan doğal neşesini, ben duyamıyorum artık.

Alış veriş yaptım, biraz piyano çaldım ve Iaznaya'ya gidiyorum.

2 kasım Iaznaya'da, L.N. nin yanındaydım. 28 sabahı, coşku dolu, sevmeye, L.N. ye yardım etmeye ve onun için çalışmaya hazır bir durumda, Kozlovka'dan kızakla hareket ediyordum. Sabah aydınlık ve güneşli, kar pırıl pırıldı ve gökyüzünde, kocaman ay batarken, parlak bir güneş doğuyordu. Pespembe ve nefis bir sabahtı. Oysa, Iaznaya'ya gelir gelmez, seri halinde karşılaştığım aksilikler tüm neşemi kaçırdı. L.N. sert ve ilgisizdi. Bu yetmiyormuş gibi, odamı düzeltirken kurduğum kocaman fare kapanı, aniden kapandı ve kapağı gözüme çarptı. Öyle hızlı çarptı ki yere düştüm ve gözüm kör oldu sandım. L.N.nin yazılarını kopya edeceğim yerde, gözümde kompreslerle bir buçuk gün yatakta kaldım. Ertesi gün o Tula'ya gitti, eksi 15° olduğu için kuşkuyla hep onun dönüşünü bekledim. Çocuklarım ve kocamla ilişkilerim konusunda kötümser düşüncelere dalarak, bütün gün, gözlerim kapalı yatarak bu kocaman taş binada tek başıma kaldım. Ara sıra kalkarak ve tek gözümle görebildiğim kadar ve yavaş yavaş, Sanat denemesi'nin onikinci bölümünün tümünü kopya ettim. Yemeklerimi, çok rahat ettiğim, Liova'larda yedim. Ertesi gün L.N. ile Pirogovo'ya, kardeşi Sergey'e gittik. Ama bir gece önce, izi silinmeyecek ve birbirini sevmiş olan iki insanı biraz daha uzaklaştıran tatsız bir olay yaşa-

dık, çok kırıcı bir tartışma yaptık. Ne oldu? Anlaşılmaz birşey. Sonuç olarak hiç. Ama, yaşantım boyunca bana ürperti veren bir duyguyu gene hissettim, gene yüreğim buz kesildi. Onun, bana ve çocuklarına karşı tam bir ilgisizlik içinde olduğunu farkettim. Moskova'ya gelecek misin? dediğimde, kaçamak yanıt verdi. Ona daha yakın olmak, dostça ilişki kurmak, çalışmalarında yardımcı olmak, yazılarını kopya etmek, bakımını yapmak, otobur besinini sağlıklı bir biçimde hazırlamak ve onu her yükten kurtarmak isteğimi açıkladığım zaman ise, usanmış bir tavırla, hiçbirşeye gereksinme duymadığını, yalnızlığından hoşnut olduğunu ve birşey istemediğini söyledi. Kısacası benden hoşlandığı değil, kendisinin işine yaradığım inancından bile yoksun bırakmak için uğraştı. Oysa, biz kadınlar için, yakınlarımıza yararlı olmak ve onların hoşuna gitmek duygusundan daha değerli birşey yoktur.

Önce ağladım, sonra sinir krizi geçirdim ve öyle bir umutsuzluğa kapıldım ki sadece ölümü düşündüm ve ölmek istedim.

Önemli olan, L.N. nin bu soğuk davranışının, yüreğimde birisine bağlanmak kaçınılmaz ihtiyacının doğmasına, yasal olarak sevebileceğin kişiye sunduğun sevgi ve sevecenliğin reddedilmesinin yüreğinde bıraktığı boşluğu doldurma gereksinmesine yol açmış olmasıdır. İşte bu durum, erkeklerin hem anlamadığı hem de kabul etmediği büyük bir faciadır.

Sinir gerginliği, üzüntü ve gözyaşları yüzünden aklımı kaçıracağım sırada, uzlaşma oldu ve barıştık. Ertesi gün, birlikte Pirogovo'ya gittik, kopya ve gene kopya ettim. Ve işte gene herşeye gereksinme duyuyor: (getirmeyi düşündüğüm) kürk takke, meyveler, hurmalar, bedenim ve kopyacılık görevim: bunların tümü zorunlu olarak ortaya çıkıyordu. Ey Tanrım... Kocamın yaşamının sonuna kadar, ona karşı olan görevlerimi yapabilmem için bana yardım et, başka bir deyimle, ona sabır ve alçakgönüllülükle hizmet etmeme izin ver. Tanrım. Gene de yakınlarıma karşı duymam gereken özen ve sevgiyi yüreğimde saklayamam.

O bana acı çektirdi ama ben gene, atla 40 km. yolculuk yaptığı, üşüyeceği ve yorulacağı kuşkusuyla, onun için

tasalanmaktan kendimi alamadım. Şimdi o Pirogovo'da, kardeşinin yanında kaldı. Ben dün Moskova'ya döndüm. Birçok kişiyle görüştüm ama Taneyev yoktu, bacağındaki rahatsızlık geçmemiş.

Burada, Moskova'da yaşantım daha rahat ve sakin ama bugün hemen Pirogova'ya dönüyorum, yarın bir günlüğüne Iaznaya Poliana'ya gidip Dora'nın yaşgününde bulunacak ve 6 perşembe sabahı Moskova'ya dönerek artık orada kalacağım. L.N. benden ayrı yaşamak istiyor, kendisi bilir. Bana da Saşa'yı eğitmek ve Mişa'ya göz kulak olmak kalıyor. Hem zaten, ben Iaznaya Poliana'da yaşayamam artık. Eskiden orda, çocuklarımla sürdürdüğüm yaşantı güzel, anlamlı ve güvenli idi. Şimdi L.N. nin kölesi olmak ve üstüne üstlük sevilmemek (kimseyi sevmiyor), hiçbir işi, hiçbir kişisel yaşantısı olmamak... buna dayanamam artık, yaşamdan yoruldum.

7 kasım Planımı tümüyle uygulayamadım. Pazartesi sabahı Pirogovo'ya geldim ama ancak dün akşam, perşembe oradan ayrıldık. L.N.nin kardeşinin evinde yaşantı çok güç oldu. Yetmişbir yaşında bir ihtiyar, oldukça uyanık ve aklı başında ama korkunç derecede insandan kaçan ve evinde despot bir adam. Çok okuyor ve herşeyle ilgileniyor ama soyluluk dışında herkese söğüp sayıyor. «Öğretmenler enayi, tüccarlar soyguncu ve dolandırıcı, halkın ise beş para etmediği biliniyor...» deyip duruyor. Halktan söz ederken hep kaba küfürler ve sövgüler kullanıyor. Müzik dünyasının tümü sersem ve sefil... Çok dehşet verici ve sıkıcıydı. Zor geçiniyorlar, beslenmeleri kötü. Zavallı kızlar, despot babalarının yanında susuyorlar ve gizli kapaklı yerlerde, birileriyle düşüp kalkmak için fırsat kolluyorlar. Böylece, Vera sihirli lambayı köy çocuklarına gösteriyor, küçük bir köylüye ingilizce dersi veriyor ve kızlar mujiklerle, saraçlarla, marangozlarla dinsel ve felsefi konularda konuşuyorlar. Bu durum, önceleri babalarını sinirlendiriyormuş, şimdi ise üzülen anneleri (bir çingene). Bu üç kızın bir atla iki inekleri de var. Hayvanlara kendileri bakıyor, sağıyor ve sütleriyle besleni-

yorlar, çünkü onlar da otobur. L.N., orada da yazmayı sürdürdü, ben de günlerimi kopya etmekle geçirdim. Bir gece, akortsuz piyanoda çaldım, hepsi çok beğendi çünkü uzun süredir müzik dinlememişler.

Salı günü gidecektik ama yağmur yağıyordu, buz da vardı. Kaldık, ertesi gün de korkunç bir rüzgar çıktı ve L.N. nin nezle olmasından korkarak gene orada kaldık ama dün rüzgar dinmediği halde öyle çok sıkıldım ki, Iaznaya Poliana'ya dönmeye karar verdik. 40 km. lik yolu, o atla ve yılgınlık göstermeden, ben kızakla gittik. Hasta olması ve onu kaybetme olasılığı beni çok tasalandırdı ve bunun dışındaki tüm duygularım önemini kaybetti. Iaznaya'ya üç saatte varabildik ve Tanrıya şükür üşütmedik. Dora bizi sevgiyle karşıladı ve Pirogovo ile karşılaştırınca, burası bana cennet gibi geldi. Yemeği Liova'larda yedik, akşam evimizdeki sobayı yaktık. L.N., 12 ve 13 cü bölümlerde gene düzeltmeler yaptı ve bana da, değişiklikleri iki nüshaya da geçirmemi söyledi.

Çayımızı başbaşa ve neşeyle içtik. L.N. yatağı kendi yaptı ve bu yorucu at yolculuğundan sonra, istekliliğini bana kanıtlamak için, oldukça dinç göründü... Bunu ben, onun olağanüstü gücünün bir kamtı olması için not ediyorum, ve de yetmiş yaşında. Bu sabah hafif bir kar yağdı, rüzgar yok, hava soğuk, açık ve temiz. Sabah kahvemizi birlikte içtik, odalarımızı düzelttik ve hemen hemen çocuklarımızın tümünden mektup almanın sevincini tatdık. Gazeteleri gözden geçirdik. Ben kızakla Iaznaya istasyonuna, oradan da Moskova'ya gittim. L.N. ile dostça ayrıldık, hatta Sanat nedir'i kopya ettiğim için bana teşekkür bile etti. 12 ve 13. bölümleri çeviri için bugün Maude'a gönderdim. L.N. nin yanında Dora, Liova ve ondokuz yıl önce, yardım istemek için gelen ama ruhsal bir değişim sonucu, L.N. nin yazılarını kopya etmek amacıyla yanında kalan ve emekli bir teğmen olan Aleksandr Ivanov var. Vagonda, beni çok ilgilendiren, Beethoven, dehaları evrenin merkezinde bulunan ve o deha ve yapıtları için, evrenin sadece bir dekor, bir aksesuvar oluşturduğu deha sahibi kişilerden birisi. Beethoven'i inceleyerek, L.N. nin herşeye karşı ilgisizliğinden çok, bencilliğini

daha iyi anladım. Ona göre de evren, dehasını, yaratıcılığını saran birşey; etrafını kuşatan şeylerden sadece yetenek ve çalışmasına yarayacak olanları alıyor ve geri kalanını atıyor. Örneğin, benim kopya etme işimi, yaşantısının fizik yönleri için ilgimi, bedenimi alıyor... Benim ruhsal yönüm ise onu hiç ilgilendirmiyor, buna ihtiyaç duymuyor ve bunun içindir ki, o yönümü tammayı, öğrenmeyi denemedi bile. Kızlarım da ona yararlı oldular ve onlarla ilgilendi, ama oğullarım ona tümüyle yabancı. Bunlar bizi üzüyor ama tüm dünya, onun gibiler önünde eğiliyor.

Moskova'da işim çok: yayın uğraşları, bankalar, usanç verici şeyler Saşa'yla Mişa beni gördüklerine sevindiler ama iyi çalışmıyorlar. Saşa'nın mürebbiyelere karşı saygısızlığı

16 kasım Andriuşa'yı görmeye gittiğim Tver'den bugün döndüm. Moskova'dan dün sabah çıkmıştım. Andriuşa beni kışlanın kapısında karşıladı. Sabahtan beri bekliyormuş, beni gördüğüne sevindiğini kanıtlamasını iyi bilir. Karbonik asitle yanmış, üç hafta yatmış, şimdi iyi sadece yara izleri kalmış. Değişik konuları, özellikle kişisel sorunlarını konuştuk. Bana öyle geliyor ki yaşam onu biraz uslandırmış ve olgunlaştırmış. İçkiyi ve kötü alışkanlıklarını bırakmış. Israrlı isteği sonucu, onu Moskova'daki Suma alayına aldırmak için girişimde bulundum.

Büyük bir ilgiyle okuduğum Beethoven'in yaşamöyküsü olmasaydı, yolculuk çok sıkıcı geçecekti. Her yaşam ilginçtir, hele böyle bir dehanınki.

Kardeşim Tanya'dan mektup ve telgraf aldım, torunu Andriuşa'nın hastalığı yüzünden Yalta'da kalmış.

L.N. den mektup aldım. Sanat nedir'i kesin olarak bitirdiğini ve yeni bir yapıta başlamak istediğini yazıyor. «Seni düşündüm, seni anladım (?) ve sana acıdım» diyor. Önce beni nasıl anlamış? Beni hiçbir zaman anlamaya çalışmadı ve beni hiç tanımıyor. Okumak istediğim yazıları belirtmesini rica ettiğim zaman, beni ilgilendirecek, bana yararlı olacakları değil, kendi işine yarayacakları salık verirdi. Okumam gereken kitapların seçiminde, ölen prens Urusov çok yardım

etmişti. Şimdi de Taneyev yardımcı oluyor. Üzüldüğüm zaman, derdimi sindirim bozukluğuna bağlar, (oysa çok sağlam bir midem var), bir isteğim olduğu zaman anlamamazlıktan gelir veya kaprisli yada huysuz olduğumu öne sürerdi. Ve şimdi, birden bire beni anlıyor ve bana acıyor... Onun acıması benim onurumu kırıyor, istemiyorum. Benim için dostça ve temiz bir sevgi duymuyorsa, başka birşey istemiyorum. Ben güçlendim artık, mutluluğu da, yaşantının anlamını da tek başıma bulabileceğim.

11 kasım Mişa'nın durumunu öğrenmek için liseye gittim ve tembelliği ve kötü gidişi konusunda çok acı sözler işitmek zorunda kaldım. Çok üzgünüm. Yaşamım boyunca, yönetici ve öğretmenlerden (utançtan kızarıp bozararak) hep çocuklarımın kötülüğü konusunda acı sözler duydum. Bana söylenenlerin tam tersini duyan, mutlu anneler de var. Eve gelince Mişa'yı azarladım, onu yatılı okutmak için elimden geleni yapacağım. Kendisi istemiyor ama kararlıyım.

15 kasım Gündüz hep piyano çaldım ama pek zevk almadım. Mişa Olsufiev geldi, Tanya ve Sukotin'le ilgili sorular sordu. Tanya'nın evlenmeyi kabul etmediğini söyledim. Dereden tepeden konuştuk ama dolaylı olarak hep Tanya'dan söz ettik. Heyecanlı idi. Onunla evlenmeyi düşündü mü? Kuşkum yok ama karar verememiş. «Sizin kızlarınız çok coşkulu, yetenekli ve akıllı ama, bu durum onlarla evlenmek konusunda, insanı korkutuyor.» dedi. Ben de heyecanlandım.

Bayan Boratinski ile Kosta amca, öğle yemeğine geldiler. Akşam, Mişa'nın arkadaşları geldi, ben de konsere gittim. Mişa'nın karakterinin zayıflığı beni üzüyor. Durumu ne olacak acaba? Zor, çok zor...

Hem üzgün, hem kızgınım çünkü L.N. buraya gelmiyor. Taneyev'i hiç görmüyorum, hastalığı sürüyor ama, benimle yaşamak istemediği, yalnızlıktan hoşlandığı ve ilişki ve işlerime karıştığı için arasıra kızmama karşın, L.N. yi üzmemek için Taneyev'in evine gitmiyorum. Peki ama, benimle bir-

likte yaşamadığına göre, neden benim yaptıklarımla ilgileniyor?

19 kasım Miss Wels'ten ikinci müzik dersini aldım, dersten sonra da piyanodan ayrılamayarak dört saat çaldım. L.N. den aldığım mektupta, beni özlediğini ama,çalışmak için yalnızlığa ihtiyacı olduğunu, yaşlı olması nedeniyle, yaşamak ve çalışmak için fazla zamanı kalmadığını belirtiyor. Bu kanıtlar, insanlık için çok önemli olabilir ama, benim kişisel olarak, bu denemelerin kaleme alınmasının, benim yaşantım, aşkım ve mutluluğumu başka yerde aramayıp, onunla birlikte yaşamakta bulmak isteğimden daha önemli olacağını kabul etmem için, büyük bir çaba harcamam gerek.

Akşam, Şidlovski teyzeme gittim. Yetmişiki yaşında ve insan onun yanında sıkılıyor ama, arasıra kendimi onun yaşında ve kimsesiz düşünüyorum da, bu durum beni ürkütüyor...

İki kez iskambil falına baktım ve ikisinde de ölüm çıktı. Ve kısa bir süre önce ölmek isteyen ben, birdenbire ölümden korktum. Korktum ama ne yapalım Tanrının dediği olur... Biraz erken, biraz geç ne önemi var?

23 kasım Moskova, Khamovniki sokağı. Bu deftere üzücü bir günle başlıyorum. Olsun: bu dünyada neşeden çok keder var. Dün akşam, Andriuşa ve Mişa, bir sürü çocuğu da toplayarak, Arbat mahallesine, bayan Kilkov'un evine, hayalet gözetlemeye gittiler. Bu bahaneyle bütün gece yoklardı, sabah dokuzda döndüler. Ben onları sabahın sekizine kadar büyük bir endişe ve üzüntüyle beklemiştim. Ağladım, öfkelendim ve dua ettim... Uyandıkları zaman (öğleyin), yanlarına gittim, azarlayacaktım ama hıçkırarak ağladım, nefesim daraldı, boğazıma ve yüreğime spazm girdi. Bütün gün, bitkin bir halde yattım. Liova'dan mektup aldım. Babası hırçınlıkla tartıştığı, bağırıp kızdığı için üzülmüş.

Tanya'dan tel geldi, dün Sivastopol'dan çekmiş, eve dönüyormuş. Ne yapacak acaba? Maşa'dan mektup aldım, za-

vallı iyileşememiş ve zayıflamış. Serioya sakin, onun aklım, müzik yeteneğini ve nezaketini seviyorum.

Kar ve don var. Beethoven'in yaşamöyküsünün üçüncü bölümünü okuyorum. Hayran oldum. Üçüncü kez piyano dersi aldım ve iki saat alıştırma yaptım.

24 kasım Mişa'nın durumunu müdürüyle görüşmek için, sabahleyin liseye gittim. Müdür, çocuğun yatılı olması gerektiğini tekrar söyledi ama gene inandırma ve red. ben de ne yapacağımı şaşırdım, ve Mişa'nın istemli bakım belgesini Duma'ya götürdüm. Ruskiye Viedomosti gazetesine de, Liova'nın İsveç dilinden çevirdiği makaleyi verdim. Eve gelip üstümü değiştirdikten sonra, bayan Dunayev, Davidov ve Yermolov'ların isim günlerini kutlamaya gittim. Ben, monden toplantıları, güzel giysileri, çiçekleri, özenli ve saygılı konuşmaları seviyorum. Alışılageldiği gibi ve her yaşımda söylenen, sözde «genç görünüşüm» konusunda iltifat ettiler. Dönüşte birbuçuk saat piyano çaldım Akşam, Rayevski ve kızıyla kardeşim Piya geldiler. Geceyarısından sabanın ikisine kadar gene piyano çaldım. İlerlemek istiyorum ama zaman bulamıyorum.

Taneyev birkez olsun beni görmeye gelmedi, L.N. nin kıskançlığı kulağına gitmiş olacak ki, dostça ilişkilerini birden değiştirerek, son derece soğuk ve mesafeli bir tutum takındı. Çok üzücü ve yazık... Bize gelmeyişine ve soğuk davranışına başka anlam veremiyorum. L.N. ona yazmış olabilir mi acaba?

25 kasım Tanya, Yalta'dan fizik ve ruh yönünden değişmiş olarak, düzelmiş olarak döndü. Her zaman olduğu gibi, Ilya para istemek için geldi. Ne piyano, ne okuma ve ne de iş yapmadan günüm boşuna geçti. İsim günü nedeniyle, Andriuşa'ya saat, torunlarıma şeker gönderdim. Alışveriş yaptım ve konser bileti aldım.

Tanya bana, L.N. nin Moskova yaşantısını intihar etmek gibi birşey olduğunu söylediğini anlattı. Ve sözümona, Moskova'ya benim için geliyormuş. Bu demektir ki, onu ben öl-

dürüyorum. Bu korkunç birşey... Israrla ve yalvararak, buraya gelmemesini yazdım. Birlikte oturmak isteğim onu sevmemden kaynaklanıyor, o ise konuya öyle bir açıdan bakıyor ki ben onu öldürmek görünümünde oluyorum. Ben burada, çocuklarımın eğitimi için kalmak zorundayım; halbuki o bana durmadan sitem ediyor. Ah, yaşamaktan öyle yoruldum ki...

27 kasım Bugün zamanımı iyi değerlendirdim. Sabahleyin miss Welsh'den dördüncü dersimi aldım. Evine tranvayla gittim, sonra Russanov'lara uğradım ama evde kimse yoktu. Dönüşte Beethoven'in yaşamöyküsünün birinci ve ikinci bölümünü tekrar okudum. Sonra öykümü yazdım ama beğenmedim ve Seneque'in Marcia'yı Avundurma'sını okudum. Bu mektubu seviyorum, beni avutuyor. Öğleden sonra Mişa'yla, Mozart'ın piyano ve keman konçertosunu çalacaktık ama Serioya geldi ve onu piyanoya oturttum. Mişa'nın yeniden keman çalmaya başlaması ve iki kardeşin sanatla ilgilenmelerini seyretmek hoşuma gitti.

L.N. den hiç haber yok ve içimde bir tür ev özlemi ve açığa vurulmayan bir tedirginlik var, ama aynı zamanda bir hınç duyuyorum çünkü, ailesinden ayrı yaşamayı seçti ve ailesinin tüm kaygılarının sorumluluğundan açıkça kurtulup gitti. Artık ona yazmıyacağım. Sadece mektupla ilişki kurarak böyle yaşamayı anlamıyorum. Taneyev'i çok özledim. Ne yaptığı hakkında bir bilgim yok. İyi mi, L.N. ona birşeyler yazmış olabilir mi? Bilmiyorum. Bir kerecik olsun beni görmeye gelmemesinin, başka türlü açıklanması olanaksız.

Toplam olarak dört saat piyano çaldım. Son günlerde, düşünceleri, ruhu ve ses uyumuyla Beethoven'i daha çok seviyor ve bilinçli olarak hayranlığım artıyor.

29 kasım Dün, kocamdan uzun ve güzel bir mektup aldım. Bu görkemli mektubu benimsemek için çok gayret sarfettim ama yaşlılığın verdiği soğukluk öylesine belirgin idi ki üzüldüm. Aramızdaki yaş farkını unuttuğum gibi, yakında onun yetmiş yaşına gireceğini de aradabir unutuyo-

rum. Dış görünüş ve ruhsal yönden gençliğim, beni daha çok tedirgin ediyor. L.N. için şu anda en önemli şey hareketsizlik ve sessizlik. Halbuki ben, beni görmeye gelmesi ve benimle yaşamak için coşkulu istek duymasını bekliyorum. Şu iki günün sonunda, büyük bir özlemle onu görmek isteği uyandı içimde ama bu isteğimi yendim.

Günümü müzikle geçirdim. Bu sabah Saşa'yla, senfonik orkestranın provasına, akşam da konsere gittim. Beethoven'in 9 cu senfonisini çaldılar, çok hoşuma gitti. Sabahleyin kapıda, ansızın S.T. ile karşılaştım, hoşuma gitti. Yarın yemeğe gelecek, kendi kendini davet etti. Bu karşılaşmanın beni fazla sevindirdiğini söyleyemem, çünkü çok kısaydı. Oysa, üst üste iki yaz olduğu gibi, gene uzun süre onunla birlikte yaşamak, özellikle onun piyano çalışını dinlemek isteği var içimde. Aleksi Stakoviç bize öğle yemeğine geldi, gene Tanya için tasalandım, çünkü birlikte olunca huzurları kaçıyor sanıyorum, oysa çok sevimli bir insan ve Don Juan serenadını da coşkuyla söyledi.

30 kasım S.T. öğle yemeğine geldi ve çocukça neşesini, sakinliği ve nazik davranışlarını da birlikte getirdi. Tanya'yı düşünerek, onun davranışlarını inceledim ama birşey bulamadım.

Daha sonra, Iaznaya Poliana'dan Duşan Makovitski geldi. Kötü Rusçasıyla, L.N. nin iyi olduğunu, verimli çalıştığını ve Saverni Vestnik'e çok uzun bir makale gönderdiğini anlattı. Kulaklarıma inanamıyordum, ne yaptığını tekrar anlatmasını rica ettim, sonsuz bir zevkle tekrarladı. Üç yıl önce, Vaneçka'nın ölümünden iki hafta önce, L.N. ile korkunç bir kavga etmiştik; çünkü benden gizli olarak, olağanüstü öyküsü «Efendi ve Uşağı»nı, ne bana ne de (yoksul yazarlar yararına istemiş olan) Storojenko'ya değil de Gureviç dergisine vermişti. Ama ben, XIV. cilt ve Posrednik haklarını savunmayı başararak, bu öyküyü Gureviç ile aynı zamanda yayınlamıştık, (bu olay, onu çileden çıkarmıştı); ama tüm bu güçlükler, az kalsın beni canımdan yada aklımdan edecekti. O zaman ve bu konuya anıştırma yaparak L.N., beni

bir daha üzmeyeceğine, yani hiçbir yapıtını Sverni Vestnik'te yayınlatmayacağına dair, namus sözü vermişti. Verilen bir namus sözünün, hatta basit bir söz vermenin, ona göre hiçbir anlamı yok mu ki? Bana verdiği sözü hatırlatmak için, kendisine bir telgraf çekmeyi düşündüm ama vazgeçtim. Sadece, bir zamanlar çektiğim acıyı ve o üzücü olayı tekrar yaşadım.

İlk anda, yaşantıma son vermek istedim, sonra başımı alıp gitme isteği duydum, sonunda oturup beş saat piyano çaldım. Yoruldum, bütün gün birşey yemedim ve ancak büyük bir acı ve heyecandan sonra yapıldığı gibi, kendimi pat diye attım ve salonda yattım.

Yaşantımın, duygusal ilişkilerimin ve L.N. ye olan aşkımın tüm acıklılığını anlatmak, özellikle şu anda, benim için olanaksız.

10 aralık Günceme son kez yazdığımdan bu yana on gün gelip geçti. Neler oldu? Tüm olayları toparlamak güç, üstelik hepsi üzücüydü ve yeni yeni üzüntüler de oluştu. Hepsini yeniden canlandırmaya çalışacağım.

2 ocakta Beethoven gecesine gittim. Auer ve d'Albert, piyano ve keman için dört sonat çaldılar. Çok güzeldi ve biraz gönlüm ferahladı. Ama ertesi gün, gazetelerde Sverni Vestnik'in L.N. nin makalesini ilan ettiğini gördüm. Bu yetmiyormuş gibi, S.T. ile «sözde» ilişkilerim için Tanya bana sitemde bulunarak benimle tartıştı; oysa, ben onu bir aydır görmemiştim. Çok dokundu bu davranışı. Her isteklerini köle gibi yerine getirmediğim, (tüm yaşantımda olduğu gibi) işlerini yapmadığım ve kişisel bir yol seçtiğim her seferinde, kusurlu olmadığım halde beni kusurlu bulmanın yolunu bizimkiler çok iyi bilirler. Halen kendime seçtiğim yol müzikle uğraşmak. Suçum da bu.

Ertesi gün, Liova ve Dora'dan, buraya geleceklerini bildiren bir tel aldım. L.N. den bir haber alamadım. (bana daha sonra söylediğine göre) L.N., Taneyev'i kıskandığı için gelmemiş. (Bizim yaşımızda ne tür bir kıskançlık olabilir ki? Daha doğrusu bu bir istek: ben, onun edebi sanatından baş-

ka bir sanata tutuldum ve bu tutkunluğum onun yardımıyla değil, dışarıdan birinin aracılığıyla oluştu.) L.N. yi büyük bir sabırsızlıkla bekliyordum, onun yazılarını kopya etmeye, her yönden ona yardımcı olmaya, onu sevmeye ve hiç üzmemeye hazırdım. Onu üzdüğü için S.T. yi görmemeye de hazırdım, bu nedenledir ki, bir aylık ayrılıktan sonra beni görmeye gelmemesi ve üstelik S.V. de bir makale yayımlatması, beni sonsuz bir umutsuzluğa sürükledi. Onun için, bavullarımı hazırladım ve başımı alıp gitmeye karar verdim. Arabaya bindiğim zaman nereye gideceğimi henüz bilmiyordum. Gureviç'ten makaleyi almak düşüncesiyle başkente gitmek için, arabayı Petersburg garına doğru götürdüm ama aklımı başıma toplayarak Trinité-Saint-Serge manastırına hareket ettim. O gece bir tek mumla aydınlanan pis otel odasında, aşkıma ve yaşantıma ilgisiz olan bir kocaya, acı sitemlerde bulunarak kımıldamadan oturup kaldım. Yetmiş yaşma gelen bir adam ateşli duygulara sahip olamaz diye kendimi avutmaya uğraştım ama peki, bu aldatmalar, bu gizli ilişkiler ve S.V. ye makaleler ne oluyor? Aklımı kaçırmak üzereydim. Yatıp uyuduğum zaman, Tanya ve dadının sesleri ve kapı vurulmalarıyla uyandım. Trinité'ye gittiğimi, Tanya'nın nasıl öğrendiğini bilmiyorum ama kuşkulanmış ve gelmiş. Çok duygulandım ama umutsuzluğum geçmedi. Tanya, Liova, Dora ve L.N. nin yarın geleceklerini söyledi. Bu haber de beni etkilemedi. Uzun süre ve çok istekle beklemiştim ve bende gene birşeyler koptu; marazi olarak herşeye karşı ilgisizleşmiştim. Tanya döndü, ben de ayine gittim. Günümü (dokuz saat) kilisede geçirdim. İntihar ederek yada kocamın sürekli olarak ruhumu incitmesinden öç alarak günaha girmemem için içtenlikle dua ettim. Kocamla ilişkilerimde, sonuna kadar bir sevgi ve güven ortamı yaratacak bir mucize oluşturmasını Tanrıdan diledim. Hasta ruhumun iyileşmesi için de dua ettim.

Tanrı önünde günah çıkarttım, çünkü rahip Fedor o denli ihtiyardı ki, söylediklerimi bile anlamıyordu. Bu inanmışlıkta, bu taş dehlizlerde, bu hücrelerde, oradan oraya dolaşıp duran bu rahiplerde, dualarda ve beni tanımayan dindar-

lar arasındaki yalnızlığımda şiirsel ve gizemli birşeyler vardı. Dönüşte, otelde bulduğum bir kitaptan, din kuralları ve duaları uzun uzun okudum. Ertesi sabah kilisede kudas ayinine katıldım. Çar günüydü (6 aralık) ve bir manastır için oldukça lüks bir sofra hazırlanmıştı: dört çeşit balık yemeği, bira ve bal şerbeti. Tabak ve tencereler kalaylı bakırdandı ve masaların üstünde beyaz örtüler vardı. Servisi, beyaz önlüklü papaz çömezleri yapıyordu.

Bir ayine daha katıldıktan sonra sokakta dolaştım. Büyük meydanda bir çingene karısı beni yakaladı ve: «Seni bir kumral seviyor ama cesaret edemiyor, sen üst düzeyde soylu bir kadınsın, okumuş ve kültürlüsün, o senin dengin değil... Bana bir ruble ver sana bir büyü yapayım. Benimle gel, Ivanovna'yı herkes tanır, kendi evinde gibi olacaksın; benim yapacağım büyü ile o seni bir eş gibi sevecektir...» Korkmuştum ama bir tılsım vermesini de istiyordum... Gene de dönüşte, bunun bir aptallık ve günah olduğunu anladım.

Otel odasında, ev özlemine kapıldım. Tanya'nın haber verdiği ve L.N. nin geleceğini bildiren telgraf gelmemişti. Yemekten sonra postahaneye gittim ve iki telgraf buldum. Biri Tanya'dan, öteki de L.N. nin, eve dönmemi rica eden uzun ve dokunaklı telgrafı.[1] Hemen trene bindim.

L.N. beni evin girişinde karşıladı ve birbirimize sarıldık. Sverni Vestnik'te makale yayınlamamak konusunu kabul etti; ben de, bir daha isteyerek S.T. yi görmemek, kendisine L.N. ye hizmet etmek, onun mutluluğu ve rahatı için elimden geleni yapacağıma söz verdim. Konuşmamız çok güzel ve söz vermem kolay oldu. Onu coşkuyla seviyordum ve sevmeye devam etmeye hazırdım...

Oysa, bugün güncesine, benim ilk kez kusurumu itiraf et-

---

1 — 6 aralık tarihini taşıyan telgrafta şunlar yazılıydı: «Gelmek istiyordum ama kendimi güçsüz hissediyorum. Gel, rica ediyorum, şimdilik hiçbir acı çekme nedeni yok. Yanıt ver.»

tiğimi ve bu duruma sevindiğini yazmış.[1] Tanrım... Buna dayanabilmem için bana yardım et... Gene, gelecek kuşaklar karşısında çok dertli görünmeye, gene beni suçlu göstermeye uğraşıyor. Ama benim suçum ne? Bacağındaki rahatsızlığı yüzünden yatakta olan S.T. yi, geçen ay Kostiya amcayla yoklamaya gitmiştim. İşte bunun için çok kızmış, bunun için Moskova'ya gelmemiş ve beni suçlu bulmuştu. Saf ve temiz bir yaşamın sonunda, hasta bir dostumu, hem de yaşlı bir amca eşliğinde, yoklamamı bağışlaması gerektiğini öne sürdüğümde, L.N. bir damla gözyaşı akıtarak şöyle yanıtladı: «Söylediğinin doğru olduğu su götürmez bir gerçek, yaşantın saf ve güzeldi.» Hiç kimse onun bu duygusal gözyaşlarını görmedi, hiç kimse bizim yaşantımızı bilmiyor, oysa o, güncesinde benim suçluluğumdan söz ediyor... Tanrı onu, bana karşı sert ve haksız tutumundan ötürü bağışlasın.

Hergün konuklarımız var, çok sıkıcı çok... «Le temps» ve «Les Débats» da çalışan fransız gazeteci André Beaunier yemeğe geliyor. Piyano çalma olanağı bulamadım. Büyük bir gayretle L.N. için kopya ediyor ve provaları düzeltiyorum. Dün gece çok korkunç bir baş ağrısı çektim.

11 aralık Gureviç geldi ve Tanya'nın yanında ağlayarak mutsuz kadın numarası yaptı. L.N. şimdilik onu kabul etmedi ve makalesini tekrar geri istedi. Sonuç ne olacak? Denemesini Severni Vestnik'te yayınlaması olayından beri, L.N. nin samimiyetine olan güvenimi yitirdim. Aile baskısı altında yaşamamış olsaydım, Petersburg'a Nitiş'in konserine giderdim. Müziği gene bıraktım. Liova'yla Dora bugün Iaznaya'ya gidiyorlar.

Dün gece L.N. Levinski adında bir alman aktörü kabul etti. Goldenveiser, Bethoven'in Appasionata'sını çaldı ve ben gene Taneyev'in eşsiz güzellikteki çalışını anımsadım. Onu,

---

1 — Gerçekten, 7 aralık tarihli güncesine şunları yazmış: «Dün uzun uzun konuştuk ve Sonya'dan, daha evvel hiç duymadığım şeyler işittim, kusurunun itirafı. Bu çok hoşuma gitti... Nasıl olsa bu yapılacaktı ve bu çok iyi oldu.»

Igumnov'un konserinde gördüm. Talihin cilvesi, benim koltuğum onunkinin yanındaydı. Ben biletimi onbeş gün önce almıştım, ona ise sanatçı davetiye vermiş. Arasıra öyle rastlantılar oluyor ki... Üzmemek için L.N. ye söylemedim zaten beni de etkilemedi.

14 aralık L.N. karaciğerinden rahatsız ve sindirim zorluğu çekiyor. Onun hastalanmasından korkuyorum. Korkunç bir fırtına var sağlığının bozulması belki de havadan.

Önceki gün ve dün yeni aldığı patenlerle kaymaya gitti ve hiç yorgunluk duymadığı için sevindi. Çok canlı ama dünden beri nedenini bilmediğim bir üzüntü ve kötümserliği var. Gureviç'ten tatsız bir mektup geldi, çünkü L.N. makalesini geri aldı. Kuşkusuz bu yüzden bana da kızıyor. Suçlu olmamak için durmadan ona yalvarıyor, hoşuna giden herşeyi yapmasını rica ediyor ve hiçbirşeye karışmayacağıma dair ona söz veriyorum ama o, inatla surat asıp hiç konuşmuyor.

Dün senfonik konsere, bugün Vera Kuzminski ve benim Saşa ile, Gluck'un Orfe operasına gittim. Ben ne kadar cesur görünmeye çalışsam da, L.N. ile gerçekten pek iyi olmayan ilişkilerimizden ötürü içimden üzülüyorum ve onun sağlığı için tasalanıyorum. İlişkilerimizin düzelmesi için elimden gelen coşkuyla ve içtenlikle yaptım. Bu çok zor bir iş...

Bugün tam tiyatroya gideceğim sırada, bir eczacı kadın benden, önce 600 sonra 400 ruble isteyerek işlerini düzelteceğini söyledi ve beni tedirgin etti. Onun yaşantısı benimkinden daha zor. Biz insanlar, gücümüzün yetmeyeceği işlere girişmekten vazgeçemiyoruz.

16 aralık Bu akşam başım çok kötü ağrıyordu. Konuk olarak iyi yürekli, ilgili ve hareketli Anna ve Sofiya Maslov geldiler ve L.N. nin «Hacı Murat» öyküsü için Kafkasya manzaraları getirdiler. İşler ve alışveriş için koşuşturdum. L.N. grip ve huysuzluğu üstünde.

Dün eş dost ziyareti yaptım. Her yerde aynı konuşma konusu: «Kont ne yazıyor, hep böyle genç kalmak için ne yapı-

yorsunuz?» v.s... Benim genç görünüşüm, kibarlar aleminin vazgeçilmez konusu oldu. İyi ama, genç görünmek benim ne işime yarıyor? Ruhum yaşlı ve neşesiz. L.N. beni hiç sevmiyor ve onda açığa vurulmayan, gizlenen birşey var. Benden tatlılık ve sevgiyle isteseydi, onun için dünyada yapamayacağım birşey olamazdı. Ama onun terslemeleri, acımasız ve suskun engellemeleri, benim de kendi evrenimi yaratmama, kendime özgü uğraşı ve ilişkiler bularak sertlikle karşı gelmeme ve kendimi korumama neden oluyor. Artık S.T. yi görmüyor ve onu düşünmemek için kendimi zorluyorum. L.N. nin sesi kısıldı, öksürüyor.

17 aralık Öğleden evvel, Miss Welsh ile müzik dersi, bayan Annenkov'un ziyareti ve hamama gidiş. L.N. grip, yazmak istemiyor; tatsız, tasalı ve suratı asık. Bugün Maşa'lara gitmekten söz etti, hareketli yaşantısı beni bunaltıyor: gezmekten döndüğü zaman, geldiğine kızıyor ve biryerlere gitmekten başka şey düşünmüyor. Bir zamanlar pek çok sevdiğim o dostluk, huzur ve aile ortamı yok artık: herşey kararsız ve güvensiz...

Hamamda olağanüstü bir olay oldu: son günlerde Moskova'da, bir hafta içinde üç çocuğu da kızıldan ölen Soloviov ailesinden çok söz edildi. Rastlantı sonucu bu çocukların annesiyle aynı kabine düştüm. Konuşmaya başladık. İçim sızlayarak Vaneçka'nın ölümünü düşündüm. Bu üzüntü ve acımı dindirmek için aradığım ve bir dereceye kadar bulduğum (dini) avunmayı, kendisine anlattım. Üzüntüsü biraz azaldı ve benim kim olduğumu sordu. Kimliğimi açıkladığım zaman, hıçkırarak ağlamaya başladı, boynuma sarıldı ve biraz daha birlikte kalmamızı rica etti. Güzel, tatlı ve acınacak durumda bir kadın.

Bu akşam bir sürü konuk vardı; Çiçerin, Liza Olsufiev, Maşa Zubov, bayan Annenkov, Russanov ve Taneyev. Onun gelişi, L.N. yüzünden beni korkuttu ve ilk anlarda hem şaşırdım hem sıkıldım. Çay içmek için toplandığımız masada durum düzeldi. Doğal olarak onu gördüğüme sevindim, piyano çalsaydı daha çok sevinecektim ama çalmadı.

Bir düş gördüm: Uzun ve dar bir salon, dipte bir piyano ve S.T. kendi bestelerini çalıyor. Daha yakından bakıyorum ve Vaneçka'nın onun kucağında oturduğunu görüyorum. Kıvırcık sarı saçlarını ve beyaz ceketini arkadan görebiliyorum, S.T. nin omuzuna yaslanmış. Dinlediğim müzik ve Vaneçka S.T. ile birlikte olduğu için sakin ve mutluyum. Bir pencere kanadının açılmasından kaynaklanan gürültüyle uyandım. Uyandıktan sonra bile müziğin anısını kaybetmedim ama belleğimde uzun süre kalmadı. Büyük bir üzüntüye kapıldım, çünkü Vaneçkam yoktu artık, çünkü, acımı dindiren bu müziği dinleyemiyecektim ve çünkü L.N. kıskançlık hastalığından kurtulamayacaktı; ve bu kıskançlık yüzünden, benim hiç suçum olmadığı halde, hem L.N. hem de S.T. ile (temiz ve iyi) ilişkilerim, düzelmemek üzere bozulmuştu. Gene de bu yaşam ne zor... Ve ne ağır...

L.N. bugün bize şu olayı anlattı: Kremlin'de bir kadın doğurmak üzereymiş, doğum zor oluyor ve kadın ölüyormuş; Mucizeler manastırından bir papaz çağırtmışlar, bir keşiş, kutsanmış ekmek ve şarapla gelmiş; doktor olduğu anlaşılan bu keşiş, ameliyatla hem ananın hem çocuğun kurtarılabileceğini anlamış. Zaman geceymiş ama cerrahlık aletlerini manastırdan getirerek ameliyatı yapmış, hem anneyi, hem çocuğu kurtarmış. Olayı duyan piskopos, keşişi papazlıktan atmak istemiş ama daha sonra, başka bir kentteki manastıra sürgün göndermiş.

Sonya Mamonov bugün bize, Serioya'yla Manya'nın, iki aylık bebeğinin fotoğrafını gösterdi. L.N. ve ben çok heyecanlandık. Zavallı çocuk, zavallı baba.

18 aralık Geç kalktım. Çocuklarımın para sorunlarını çözümlemek için yürüyerek bankaya gittim. Hem beden hem ruhsal olarak hasta ve zayıfım.

20 aralık Dün ve bugün alışveriş yaptım. Çocuklara, torunlara, gelinlere, mürebbiyelere birşeyler almak gerek. Zorla ve sıkıntıyla yaptığım işler bunlar... Dün ağlayarak uyandım. Rüyamda, Vaneçka'yı geri gelmiş ve Sa-

şa'yla oynarken, çok neşeli bir durumda gördüm. Ona doğru sevinçle koştum. Yere uzandı ve her zaman yaptığı gibi dudaklarını uzattı. Ben de yanına uzanıp ona sarıldım ve dedim ki: «İyi ki geldin, sen gideli ne kadar çok zaman oldu.» Gördüklerim öylesine gerçek ve canlıydı ki hıçkırarak uyandıktan sonra, uzun süre ağladım. Ağlayıp durduğumu gören L.N. şaşırdı. Dayanılacak gibi bir acı değil bu... Küçük çocukların ölümüne ağlamanın günah olduğu söyleniyor. Belki...

Dün L.N., Sanat nedir denemesini, Felsefe ve Psikoloji gazetesi için basan yayınevine atla gitti. Kayak da yaptı, akşam da birlikte, İngiltere'deki çevirmene tel çekmek için postahaneye gittik.

Git gide iyileşip çanlanıyor; ona bir binek atı getirttim, çok istiyordu.

21 aralık Peki nerededir insanın mutluluğu? Bugün gene gündüzüm çok sıkıntılı geçti. L.N. nin makalesini kendisine vermesini sağlaması için, Gureviç gene Tanya'ya mektup yazmış. (Bugün gelen) Serioya ve Tanya başıma üşüştüler ve Carpenter'in çevirisi yapılan makalesine yazdığı önsözü, aram iyi olmadığı için verilmesini istemediğim Severni Vestnik gazetesine vermesini rica etmem için beni L.N. ye gönderdiler. Ona gittim ve hem kendisi, hem tüm aile çok istediği için bu makaleyi vermesini söyledim ve neredeyse yalvardım. Çünkü, ondan olumsuz yanıt almak için bu en iyi yöntemdi, çünkü karşıtlık davranışı nedeniyle, benim istediğimin tersini yapacaktır. Bu konuşma sırasında, benim Taneyev ile ilişkimin, onun hoşuna gitmediği kadar, Gureviç'le ilişkilerinin de benim hoşuma gitmediğini açıklayarak çok sıkıntısızca bir davranışta bulundum. Ona göz ucuyla baktım (son zamanlarda gürleşen) (Yüzü sadece sevecen ve istekli olduğu zamanlar güzeldir). Bir gün gerçekten suç işlersem, bana yada kendine ne yapardı diye, aradabir kendi kendime sorarım. Beni böyle bir eğilim ve düşten kurtardığı için, böyle bir fırsattan koruduğu için Tanrıya şükrediyorum. Bu konuda kendime hiçbir pay çıkarmıyorum, beni koruyan

Tanrıdır.

L.N. bu sabah bahçemizin karlarını küredi ve paten yaptı. Sonra da ata binip Serçe tepelerine ve daha ötelere gezmeye gitti. Çalışmaya niyeti yok.

25 aralık Dört gündür güncemi tutmadım, olacak şey mi? Üç günde çok şeyler oldu. Önceki gün, L.N. Nikolas garına gitti: Dukhabor'lara yardım için toplanan bağışları götürecek olan İngiliz St. John ile Sularjinski'yi, hareketlerinden önce görmek istiyordu ama onları bulamamış, çok yorulmuş. Eve yaya ve titreyerek gelmiş ve hemen yatmış. Ben döndüğüm zaman, ateşi 38°5. idi. Bir saat sonra 39°4. ve onu izleyen saat ise 40°.2 ye çıktı. Bir gün önce banyoya gitmişti, bu olay onu hasta etti. Ben kendim gidip doktor aradım ve genç Ussov'u getirdim. L.N. muayeneye ses çıkarmadı. Dr., her zamanki gibi Ems maden suyu ve tüm vücudunun ve özellikle karnının sıcak tutularak ovulmasını önerdi. Bağırsakları, karaciğeri ve midesinden rahatsız. İş yaparak terledi ve üşüttü. Gereken herşeyi yaptım, dün iyileşmeye başladı, bugün ise ateşi 37°.5. Biraz halsiz ama tehlike atlatıldı. Yemek de yedi, saat üçte maden suyu içti, daha sonra yulaf çorbası ve püre verdim. Bana: «Çorba getirmeyi düşündüğün için çok anlayışlısın, kendimi halsiz hissediyorum.» dedi. Sonra da bizimle öğle yemeği yedi. Sofrada çok kalabalık değildik: Biz iki ihtiyar, Serioya, Tanya, Saşa ve Saşa Behrs ile matmazel Aubert. Sakin ve samimi bir yemekti, sadece zavallı Serioya son günlerde çok üzgün. Çocuklar hayvanat bahçesini gezmeye gittiler, L.N. uyudu, ben de piyano çalıştım.

İmzasız bir mektup aldık, işte kopyası

«Kont Leon Nikolayeviç.

Sizin düşüncelerinizi benimseyen topluluğun büyümesi ve derin kök salması çok açık seçik ve inkâr edilemez. Temelsiz olmakla beraber, Şeytanın yardımı ve insanların budalalığı sayesinde Hazreti İsamıza hakaret etme konusunda, geniş çapta başarı sağladınız, bunun öcünü alacağız. Gizli ve töre dışı olan sizlerle, gizli olarak savaşmak için, sizi ve si-

zin izinizde olan herkesi, mezhebinizin şeflerini öldürmeyi amaçlayan «Yeni Haçlılar» adında gizli bir örgüt kurduk. Bu davranışın hıristiyanca olmadığının, tam anlamıyla bilincindeyiz ama Tanrı bizi öteki dünyada yargılayacak ve yardım edecektir. Eliniz kangren olmuşsa, boş yere ona acımanın anlamı yoktur, onu feda etmek gerekir. Dinimiz gereği, kardeş olduğumuz için size acıyorum ama, sizin ortadan kalkmanızla kötülük gerileyecektir. Bu kötü görev bana düştü: sizi ben öldürmek zorundayım. Gününü bildiriyorum: bu iş, önümüzdeki 1898 yılının 3 nisan günü olacak. Bu açıklamayı, büyük ve kutsal görevim nedeniyle, öteki dünya yaşamına geçmek için kendinizi hazırlayabilmeniz amacıyla yapıyorum.»

«Bu örgütlenip karşı koyma, neden sadece bizim düşünce ve mezhebimize karşı? diye mantıklı bir soru sorabilirsiniz. Tanrıya göre, mezheplerin tümü sapıklık ve iğrençtir ama ötekilerin değersiz, acınacak durumda ve herşeyi berbat eden kural koyucularının hiçbiri sizin denginiz değildir kont. Bunun yanı sıra siz, Çarımızın ve Vatanımızın düşmanısınız. O halde : 3 nisanda.»

«Yazgı tarafından görevlendirilen ilk Yeni Haçlı. Aralık 1897, Smeloye köyü.»

Balmumu mühürün üstünde E.S. harfleri ve soylular sınıfına ait bir taç vardı. Posta damgası Pavlograd 20 aralık idi.

Bu mektup beni o denli tasalandırdı ki, biran bile aklımdan çıkmıyor. Önlem almaları için, Ekaterinoslav valisine ve buradaki polis şefi Trepov'a haber vermeyi düşündüm. İsterlerse, bu tehlikeli adamları bulabilirler.

L.N., hiçbir kaygı belirtisi göstermedi. Hiçbir önlem almamaz ve Tanrının dediği olur dedi.

26 aralık Nikolskoye'ye giden Tanya ve Saşa ile bu sabah vedalaştık. Serioya dün akşam gitti. Torunlarımın Noel ağacı ve Dora için armağanlar ve meyve, Maşa'ya da mücevher kutusuyla kürk manto gönderdim. Bunları, kendisi

için de yolluk azık sepeti hazırladığım Tanya'ya teslim ettim.

L.N. ile ikimiz yalnız kaldık. Sakin ve rahat, durumu daha iyi, sabah ateşi 36°.9, akşam 37°.5, Benden çorba ve fırında elma istedi. Canlı ve neşeli. Dünkü mektup hiç aklımdan çıkmıyor.

Piyano çaldım, gelenlerle konuştum ve dört davetiye aldım.

27 aralık Konserdeydim. Benim için yeni olan parçalar çaldılar. Yenilikler beni ilgilendiriyor ama zevk vermiyor. L.N. iyi, bugün bahçeye çıktı ve iştahla yemek yedi. Hasta bir otoburu iyi beslemek çok zor, insanda yaratıcılık becerisi olması gerek. Bugün ona, çorba, pirinç ve mantar haşlaması, kuşkonmaz, bir enginar, pişmiş bir armutla, irmik, süt, dövülmüş badem ve cevizden yapılan pasta verdim.

Nikolas Davidov bizi görmeye geldi. İmzasız mektup konusunu anlattım. Bu işi sadece o ciddiye aldı.

L.N. nin bugün bana anlattığına göre, hastalandığı gün, sokakta giderken, gri renkli bir kedi üstüne atılmış, pardösüsünden tırmanarak omuzuna çıkmış. Bunu kötü bir önbelirti kabul ettiği anlaşılıyor.

Maşadan tel geldi, gönderdiğim hediyeye teşekkür ediyor.

Hava sıcak, 2°, cıvık bir kar var.

29 ocak Sabahleyin fotoğrafla uğraştım. Biraz piyano alıştırması yaptım. Yemekten sonra L.N. ile, dört elle Schubert'in acıklı senfonisini çaldık. Müzik «ölü bir yapıt», saçma birşey demeye başladı. Sonra, coşkuyla çaldı ama çabuk yoruldu. Hastalığı onu zayıf düşürdü, midesi de ağrıyor, o denli zayıfladı ki, arasıra ona bakınca üzülüyorum. Akşam Gabriloviç'in piyano konserine gittim, fena çalmadı ama hiç kimse Hoffmann ve Taneyev gibi çalamaz. Taneyev'in çalmasını istemek ve belki de bir daha dinleyememek

düşüncesi öyle üzücü ki... Andriuşa ve Mişa döndü. Andriuşa'nın öksürüğü beni tasalandırıyor.

Dün L.N. ile kardeşim Aleksandr'a gittim. L.N. kağıt oynadı, ben benim için çalan bir kadın piyanisti dinledim. Geçen yaz Taneyev'in bize çaldığı, Chopin'in Polonez'ini çaldı. Taneyev'in olağanüstü çalış güzelliği ve yanında oluşunun tatlı anıları, beni gerçekten allak bullak etti. Bunların tümü bitti... ve sonsuzluğa kadar.

Dün ihtiyar Stolipin'i görmeye gittim. Bir sürü genç La Norma'yı söylemek için orada toplanmış. Yaşının yetmişaltı olmasına karşın, çok hareketli bir ihtiyar...

L.N. nin Kilisede bir sürü gereksiz, boş inanca dayanan, hatta çekinceli şeyler bulduğu için, Kiliseyi tümüyle reddettiğini düşündüm. Müzikte de aynı şekilde: son zamanlarda, yeni müzisyenlerde görülen, değişik saçamalıkları dinleyerek tüm müziği reddetti. Büyük bir yanılgı bu. Yıllar ve yıllar boyunca, gereksizlerin — müziğin süprüntülerinin — atılıp gerçek yeteneklilerin kaldığı gibi, yeni müzikte de, yararsız olanların tümü reddedilecek ve sadece özelliği olanlar kalacaktır. Kuşkusuz, Taneyev de bu sonuncular içinde olacaktır.

1898

1 ocak Yılbaşı gecesini L.N., Andriuşa, Mişa, Mitiya Diakov, Danilevski'nin iki oğlu ve ben birlikte geçirdik. Bayan Danilevski hastalandığı için, onlarda yapılması gereken toplantı bizde oldu ve çocukları bize geldi. Gece tatlı, zevkli ve dostça geçti. Don yöresinin Rus şampanyasından içtik. L.N. sütlü çay içti.

Bu sabah piyano çaldım ve çalışması için Mişa'yı gözetim altında tuttum. Sonra yaşlı halam Vera Şidloski'ye uğradım; onunla ve yeğenlerimle konuştum, oradan da Istomin'lere gittim. L.N. ile başbaşa öğle yemeği yedik; hastalığını atlatamadı, az yedi, sadece mantarlı pirinç çorbası, sütlü irmik pastası yedi ve kahve içti. Güçsüz ve keyifsiz, çünkü kendini hasta ve zayıf hissetmeye alışkın değil. Zamanla gücünü kaybetmesi ona çok zor gelecek... Halâ canlılık ve diriliğe öyle düşkün ki... Oysa, yakında —ağustosta— yetmiş yaşında olacak. Yukarıda, çalışma odasının sessizliği içinde okumaya ve mektuplar yazmaya devam ediyor. Bugün, kendisine hayran olan, hasta Russonov'a ziyarete gitti. Geçenlerde kontes Zubov'un Tanya'ya armağan ettiği ve L.N. nin gezdirmekten getirdiği siyah kaniş, çalışma odasındaki divana uzanmış yatıyor.

Doktora muayene olması gereken Mişa yarın geliyor. Tanya ve Saşa halâ köydeler. Her halde yarın Iaznaya Poliana'ya, Liova'lara gidecekler. Ben de Iaznaya'ya gitmek isterdim çünkü orada çok güzel günler geçirdim.

3 ocak Dün, sabahın köründe Stassov, heykeltraş Guinsborg, genç bir ressam ve (değersiz yazar) Veresça-

gin geldi. Stassov yetmişdört yaşında olmasından yararlanarak ve «Ne kadar diri, nasıl da narinsiniz...» diyerek hemen boynuma sarıldı. Rahatsız oldum ve ondan nasıl kurtulacağımı bilemedim. L.N. nin Sanat Nedir? makalesini tartışmak için yukarı çıktık. Stassov, L.N. nin herşeyi altüst ettiğini öne sürdü. Ben bunu, o söylemeden de biliyordum... Bu amaçla yazmadı mı?

L.N. ile aramızda tatsız bir sürtüşme oldu. Makalesini, kasım-aralık ve şubat-mart sayılarında okuyabilmek için, okurların Felsefe ve Psikoloji dergisine iki yıl abone olmaya zorlanacakları konusunda kendisini eleştirdim; ama yazılarını Tüm Yapıtları'nda ben yayınlasaydım, elli kopeğe satardım ve herkes de okuyabilirdi. Herkesin önünde bağırmaya başladı: «Ben, ben mi vermiyorum. Ben onları herkese veriyorum. Tüm yazılarımı karşılık beklemeden vermeye başladığımdan beri, sadece kınanıyorum..» dedi.

Bana hiçbirşey bırakmıyor. «Efendi ve uşağı»nı gizlice Severni Vestnik'e göndermişti, ve şimdi de (gene gizli olarak) değiştirip düzelttiği giriş bölümünü gönderiyor. Sanat üzerine denemesini, benden özenle uzak tuttu —Tanrı onu affetsin... O halde : yapıt kendisinin, kendi öz malı, ama bana böyle bağırmaya hakkı yok.

Maşa dün akşam Koliya ile birlikte geldi. Kendini tümüyle kocasına adamış, onun gözünde, bizim bir anlamımız yok artık, ama biz de ona karşı aynı şekilde davranıyoruz. Onu tekrar gördüğüme sevindim, Yazık çok zayıf. Aşkıyla yaşaması, sevgiyle ayakta durması beni çok sevindirdi, büyük bir mutluluk bu... Ben de, uzun süre sade, tartışmasız ve eleştirisiz bir aşkla yaşadım. Aşkımda birçokşeyi açıkça gördüğüm ve düş kırıklığına uğradığım için çok üzgünüm, görmemezlikten gelip yaşamımın sonuna dek safça âşık kalsaydım çok daha iyi olurdu. Benim, kocamda nitelemeye uğraştığım aşk, sadece arasıra hor görülen, sertliğe dönüşmek üzere yumuşayan, arasıra istek, kıskançlık ve sevecenlik haline dönüşmek üzere birden ortaya çıkıveren, cinsel istekten ibaretti. Şimdi ben iyi, erinç ve mutluluk dolu bir dostluk

istiyorum; tatlı ve sevecen bir arkadaş istiyorum. İlgi ve huzur istiyorum...

Dün akşam Rimski Korsakov'un Sadko'sunu dinledim. Güzel ve çekici bir yapıt. Müzik çok güzel ve yetenek dolu. Sanatçı çok alkışlandı ve çok kez sahneye çağrıldı. Hoşlanmıştım ama (oradaki bir çok kadın gibi) yanımda sakin ve iyi bir dost kocam olsaydı, o müziği daha da zevkle dinlerdim.

Konuk kabul ediyor ve ziyaretlere gidiyorum, bu da bana zor geliyor. Akşam, yemekte, Stassov, Kassatkin ve Guinsbourg vardı. Yemekten sonra, sarı çiçekli saten bir elbise giymiş olan bayan Murometzev geldi. Biraz sarhoştu ve bu durumda olan insanları gördüğüm zaman olduğu gibi irkildim. Daha sonra Rimski Korsakov karısıyla birlikte geldi ve bayan Murometzev gitti. Ateşli ve gürültülü bir biçimde sanat tartışması yapıldı. Stassov susuyor, L.N. bağırıyor, Rimski Korsakov ise sanattaki güzelliği ve onu anlamak için gelişmiş olmak gerektiğini savunuyordu. L.N. bunların tümünden, denemesinde bahsetti. Güzelliği ve sanatı anlamak için, belli bir kültür düzeyinin gerektiğini kabul etmeyen L.N. yi hiç birimiz onaylamıyorduk. Korsakov'lar, benim acımasız kocam hariç, herkesin sevgi ve saygısını kazanan Taneyev'i bir çok kez örnek olarak gösterdiler. Bugün konuşurken öyle gürültü etti ki... Sert konuşmasının, birisini kırmasından hep korkuyorum.

Bütün gün bir sürü insanla karşılaşmaktan yoruldum. Çocuklar bir danslı geceye gittiler.

5 ocak L.N. iyileşti, geziniyor ve bana karşı sevgi dolu. Bugün yürüyerek bir öğrenci resim sergisine gittim, çok kötü, sadece yaz, orman ve su peyzajlarını canlandıran birkaç güzel resim var. Repin öğle yemeğine geldi ve gününü bizde geçirdi. Başka konuklar da geldi.

L.N., sürekli olarak, yaşantısı doğası ve her şeyiyle Kafkasya'yı ilgilendiren belgeleri inceliyor.[1]

---

1 — Tolstoy o sırada, ünlü Hacı Murat romanını yazıyordu.

3 ocak Dün öğle yemeğini bizde yiyen Repin, bir tablo konusu önermesi için L.N. ye yalvarıp durdu. Yaşamında geri kalan son gücünü, uğraşmaya değer bir sanat eserine harcamak istediğini söylüyordu. O konuda düşünüyor ama L.N. henüz bir öneride bulunmadı. Kendisinin de çalışacak hali yok. Hava çok kötü.

Dün, Sadko ile ilgili öğücü bir eleştiri okudum. Öğle hoşuma gitti ki, onu tekrar dinlemek isteği duydum. Bu isteğim konusunda L.N. beni öyle içtenlikle destekledi ki, Gereksiz düşüncelerim yüzünden kendimi daha da suçlu hissettim. O denli ki, Sadko'ya bilet bulamasaydım sevinecektim ama gişedeki son bileti almam rastlantısı gerekiyormuş. Yerim orkestranın üçüncü sırasındaymış. Aşağısı çok gürültülü olduğu için, ben balkonda oturmayı istiyordum. Kulağım iyi işitmiyor diyerek yer değiştirmek istedim. Birisi seslendi; bu Saşa'nın öğretmeni ve tatlı bir kız olan Kaşkin idi. Kardeşini aşağı göndererek, beni annesiyle arasına oturttu. Perde arasında, bayan Maslov bana işaret etti. O da, yeğeni ve Taneyev ile birinci balkonda oturuyormuş. İçim hopladı, çünkü L.N. nin sevgi dolu direnmesini düşündüm. Nedense talih hep bana bu tür oyunlar oynar. Üçbin kişilik bir salon, ben ileri derecede miyopum, iki adım ötesini göremiyorum, doğal olarak, orkestranın yanından balkonun ikinci sırasında kimlerin oturduğunu görmem olanaksız. Gene de, Taneyev'i görebileceğim bir yere geldim. Mantolarımızı alırken bana iki şey söyledi: orkestra için senfonisini bitirmiş ve önümüzdeki günlerde, bizi görmeye gelecekmiş. Eve döndüğüm zaman, Taneyev'i gördüğümü L.N. ye söyleyecektim ama yapamadım. Konuşmak için çalışma odasına girdiğimde, yüzü öyle zayıf ve üzgün göründü ki, ona koşup onu sevdiğim kadar hiç kimseyi sevemeyeceğimi, rahat ve mutlu olması için herşeyi yapmaya hazır olduğumu söylemek istedim ama delilik olurdu bu; çünkü benim hakkımda kötü düşünmeyeceğini, danışıklı dövüş olduğunu ve benim herşeyi önceden ayarladığımı düşünmeyeceğini bana kim garanti edebilirdi?...

Son zamanlardaki yaşantımın genç yoldaşı Saşa'nın ku-

lağında çıban çıktı, ona acıyorum. Her zaman olduğu gibi Tanya'yı çok seviyorum ama ona acıyor ve verdiği gönül savaşını kaygıyla izliyorum. Andriuşa Tver'e, Mişa liseye gitti. L.N. atla gezinecekti ama atın ayağı sakatlandığı için, yürüyerek gitti.

10 ocak Marusya Maklakov ile, Tarih müzesindeki Amatör Sanatçılar sergisini gezdim. Değerli yapıt çok azdı ama ben sanatı seviyorum. Grandük Serge'nin yaveri Aleksis Stakoviç dün, L.N. nin «Sanat Nedir» denemesinin, dükün evinde okunduğunu anlattı ve «Bu yazının Leon Tolstoy'un dâhi kaleminden çıkmış olması çok yazık...» dedi. Bizim aileden de bahsedilmiş; geçen çarşamba bayan Glebov'larda karşılaştığımız Grandük, benim olağanüstü genç görünüşümün dikkatini çektiğini, Stakoviç'e söylemiş. Bu tür övgülere o kadar alıştım ve o denli az değer taşıyor ki, hiç önem vermiyorum. Genç görünen bu eşten, «Leon Tolstoy'un eşinden» daha üstün birşey olsaydım sevinirdim... (Ruhsal yetenekler demek istiyorum)

L.N. sakin ve sağlıklı ama çalışamıyor. Uzun süredir olmayan birşey: dostuz, ilişkilerimiz iyi ve çok mutluyum... Ama uzun sürer mi?

13 ocak Dün Tanya'nın isim günüydü. Gecenin hazırlıkları sabahtan başladı. Öğleden sonra, giyinmemiş ve saçım başım dağınık, kartonları düzeltirken, Taneyev ile Pomerantzev'i aniden karşımda gördüm. Öylesine şaşırmışım ki, ağzımı açıp birşey söyleyemedim. İçeriye kimseyi almamalarını söylediğim halde, onları neden bıraktıklarını bilmiyorum. Bir saat kadar kaldılar ve Sadko ve Korsakov'dan söz ettiler. Taneyev gittikten sonra, L.N. yi kızdırmamak için, bu adamla ilişkilerimi kesmem, hiç olmazsa ona yabancı gibi davranmam gerektiğini, ama buna gücümün yetmiyeceğini acı bir hüzünle anladım.

Gece ise, bayan Murontzev, Klimentiev ve Stakoviç'in şarkıları, Goldenweiser ile Igumnov'un piyanosu, pırıl pırıl ışıklar, açık büfe, akşam yemeği, prensler, bir general ve genç

kızlar vardı. Ne eğlenceli ne de sıkıcı değildi ama zahmetliydi. L.N. konuklarla kağıt oynadı.

Maşa ve Koliya bugün gittiler.

14 ocak İki gündür L.N. nin keyfi yerinde, Saşa iyileşti ve Tanrıya şükür derslerine başladı. Dikkatli ve özenli yaşıyorum ama sık sık umutsuzluğa kapılıyorum... Bana sen yardım et Tanrım...

16 ocak Tanya Petersburg'a gitmeyi düşünüyor. Ben de, Wagner operalarının temsilinde bulunmak isteğimi çıtlatmak istedim ama, L.N. beni öyle acımasız azarladı ve anlamsız müzik tutkum, yeteneksizliğim, budalalığım ve daha nelerden öylesine acı ve alaylı bir biçimde söz etti ki tüm isteğim kayboldu. Günümü evin, çocukların, hesapların ve yayın işlerinin düzenlemesiyle geçirdim ve yorgunluktan başım ağrıdı.

Serioya ile Ilya geldi. Akşam üstü, L.N. ile tatsız bir görüşme yaptım. Kuşkuları, kıskançlığı ve despotluğuyla, git gide can sıkıcı oluyor. Ondan habersiz attığım her adım, iyi niyetli her isteğim ve piyano başında geçirdiğim her saat, onu çileden çıkarıyor.

Bugün, bizim Tanya ve Marusya, tanınmış kişilerin fotoğraflarına bakarak, hangisiyle evlenmek istedikleri konusunda görüşlerini açıklıyorlardı. Sıra L.N. nin fotoğrafına gelince, ikisi de «Asla asla...» diye bağırdılar. Evet, genel kural olarak bir despotla yaşamak, onun buyruğu altında olmak, zaten yeterince zordur, ama özellikle kıskanç bir despotla yaşamak ise korkunçtur.

17 ocak Gece geç saatlere kadar, L.N., benim kendisine ihtiyacım olmadığını, Moskova yaşantısının onu öldürdüğünü, yok edeceğini ve buna benzer şeyler söyleyerek, köye dönmesine izin vermem için beni sıkıştırıp durdu. Gitmesine izin vermek deyimi bir anlam taşımıyor: ben onu alıkoyamam ki. Ben onun Moskova'ya gelmesini istediysem, sevmeye alıştığım, ilgilenmeye alıştığım kocamın Moskova'-

ya gelmesini doğal ve hoş bulduğum içindi. Kıcskançlık işkencesi çekmemesi için herşeyi yaptım ama gene de güvenini kazanamadım. Köye yalnız giderse tedirgin olacak, birlikte gidersek Mişa ve Saşa'mn durumu ne olacak? Öğrenimlerine devam edemiyecekler mi? Düşünüyorum... Düşünüyorum... ve L.N. nin, çocuklarının eğitimi konusundaki ilgisizlik ve duygusuzluğu beni üzüyor ve ona çıkışıyorum. Benim babamın yaptığı gibi nice baba, sadece çocuklarını yetiştirmezler ama aynı zamanda onların çalışma çabalarına yardımcı olurlar. Ama L.N. için sadece ailece yaşamak ölümdür...

Bu sabah, bankaya uğramak ve alış veriş yapmak için çıktım. Hava rüzgarlı ve soğuktu. Ilya, köpek sergisini görmek ve para istemek için geldi. Serioya da burada, kardeşim Stepan gitti. Sonya Mamanov bizde kalmak üzere geldi.

Bankada beklerken gazete okuyordum. Harkov eyaletindeki maden ocaklarında, grizu patlaması sonucu ölen işçiler olayı beni çok üzdü. Cenaze törenleri, yakınlarının üzüntüsü, ölen atlar ve sakat kalan insanların durumunun anlatılışı dehşet verici şeyler... Işıksız, zevksiz ve bitmez uğraşılarla zor bir yaşam sürdüren insanlar yeraltında ölmüşleır. Oysa, burada, Paris'teki Dreyfüs davası nedeniyle yazılıyor, çiziliyor ve bir sürü gürültü koparılıyor. Rusya'daki facia ile karşılaştırılınca, bu dava bana öyle anlamsız geldi ki...

18 ocak L.N. bahçedeki kayak yerinin karlarını küredi ve suladı, bir sürü de mektup yazdı. Çok suskun ve geçimsiz; hiç kuşkusuz, beni azarladıktan ve onurumu kırdıktan sonra, dostlarına yazdığı mektuplarda benden şikayet ediyordur.

20 ocak Semaver devrilmesiyle haşlanan ve şimdi hastahanede yatan bizim uşağın oğlu Ivan için, dün sabah Saşa para topladı.

Evvelki gün, akıl almaz bir olay oldu: Oğullarım tiyatroya gitmişlerdi. Tiyatronun yanmak üzere olduğu düşüncesiyle paniğe kapıldım. Bunun içime doğduğunu L.N. ye de söy-

ledim. Ve gerçekten aynı gece, seyirciler çıktıktan sonra, tiyatroda yangın çıkmış ve binanın damı çökmüş.

Akşam, bayan Muromontzev, yirmi yaşlarında, sevimli ve yetenekli piyanist Gabriloviç'i getirdi. Çalışı L.N. nin de hoşuna gitti ve kendisini tebrik ve teşekkür etti.

Sonya Mamorentzev ile, Sanat Nedir? ile ilgili makaleleri okuduk. Tüm eleştiriciler sakınımlı fikirler bildiriyor; değişik görüşler.

21 ocak «Çocukluk ve Yeniyetmelik» yapıtının provalarını okumak istiyordum ama, düzelti hataları yapıldığını görünce, düzeltilmesi istemiyle, basımevine geri gönderdim.

Akşam, Beethoven'in bir sonatını çalmaya uğraştım ama yoruldum ve L.N. nin yanına çıktım. Bir işçi, bir asker ve gene bir silik ile konuşuyordu. Kocamla aramızda yükselen bu konuklar (üstelik, değişik değişik tipler) duvarını usanç verici buluyorum.

L.N., Sonya Mamanov ve ben sabahtan akşama kadar, bir duvar gazetesi çıkarma konusunu inceledik. L.N. nin amacı halka ilginç yazı ve bilgiler sağlamak : Vapur ve tren kazaları, maden ocağı göçükleri, Japon yada Etopyalı gibi yabancı konukların gelişi, meteorolojik, tarımsal ve tarihsel bilgiler ile Çarımız ve hükümdar ailesiyle ilgili haberleri, kolay anlaşılır bir dille ve özet olarak halka duyurmak. L.N. bu düşünceyi öylesine benimsedi ki, konunun parasal yönünü tartışmak için, (halk kitapları yayımcısı) Sitin'i çağırttı. Konunun en önemli yönü, L.N. nin, bu gazete işine beni sokmak istemesiydi. Tasarısını çok olumlu buldum ama onunla birlikte çalışamazdım, çünkü düşüncelerimiz çok farklıydı ve pratik görüş noksanlığı yüzünden, o herşeyi berbat edebilirdi. Ben L.N. yi yazışleri müdürü olarak değil, sadece yazınsal iş ortağı olarak alabilirdim...

Bugün Mişa, yunancadan sömestr sınavını kazandı.

22 ocak Öğleye kadar hep piyano çaldım, çok sinirliyim. Dün gece, kocamı rahatsız etmekten ve uyarmak-

tan çekinerek, gözümü kırpmadan sabaha dek yatağımda uzandım, hiç uyuyamadım. Bu sabah piyano başında, kocamın öleceğini, onu ölümle tehdit ettiklerini düşünerek ağlamaya başladım. O bana ne denli acımasız davranırsa davransın, yüreğim halâ onun sevgisiyle dolu.

L.N. sabahleyin, Tanya'nın kaniş köpeğini bahçede gezdirdi. Voronej eyaletinde oturan bir kadından, bölgelerindeki kıtlıktan söz eden ve L.N. den yardım ve öneride bulunmasını rica eden bir mektup aldı. Bu konuyla ilgili olarak, Ruskiye Viedemosti gazetesine bir mektup gönderdi ama yayınlayacaklarını sanmıyorum. Akşam, hasta olan Russanov'u görmeye gitti. İngiltere'ye sürgün gidecek olan Pavel Biriukov'a, L.N. nin vereceği birşeyleri kendisine götürmek amacıyla Popov geldi. Prens Kirkov'un eski gözdesi bayan Viener'de sürgün olarak İngiltere'ye gidiyor.

26 ocak Şu son günlerde hep hastaydım. Başımın sağ yanında şiddetli bir nevralji, boğaz ağrısı ve yüksek ateş. Dr. Ussov geldi, difteriden şüphelendi ama, tahliller korktuğumuz gibi çıkmadı. Şu genç doktorlar çok tuhaf: ne Saşa'yı tedavi eden Maliutin, ne de Ussov ücret almak istemediler. İkisine de, L.N. nin imzalı kitaplarını verdim. Tanya halâ Petersburg'da olduğu için, boğazımı ilaçlarla ve beceriksizce L.N. temizledi. Hastalığım onu korkuttu ve son günlerde birden çöktü ve yaşlandı. Biz, hepimiz öyle tuhaf bir biçimde seviyoruz ki... Örneğin, ben evde oturup ses çıkarmadan iş yapar veya kitap okursam, o sakin ve mutlu oluyor. Eğer hareketlenir, birşeylerle uğraşmaya başlar, yada birisiyle görüşürsem, tasalanıyor, sonra da kızıp bana kötü davranmaya başlıyor. Oysa ben hareketli ve hassas karakterimin tüm coşku ve atılımlarını baskı altına almakta, arasıra güçlük çekiyorum.

Dün, hükümet tarafından kaçırılıp bir manastıra yerleştirilen çocuklarına kavuşmak için, L.N. nin girişimde bulunmasını rica etmek amacıyla Samara'lı üç Molokan geldiği zaman, ben yatıyordum. Zavallı çocuklar... Zavallı analar... Ve ortodoks dinine döndürmek için, ne denli barbarca bir yön-

tem. Bu davranışı hiçbir kimse olumlu karşılamayacak, tam tersi olacaktır.

Dün yatağımda ve bugün «Çocukluk ve Yeniyetmelik»in provalarını okudum. Bu öykü beni pek duygulandırıyor. Sırtım ağrıyor, zayıfladım ve sürekli bir hüzün içimi kemiriyor.

Biraz önce L.N. geldi ve «Seninle birlikte olmak istedim.» dedi. Jimnastik yapmak için bugün aldığı yüz kiloluk iki halteri gösterdi. Çok uyuşuk ve «Sanki yetmiş yaşındayım...» deyip duruyor. Sanki diyor ama, önümüzdeki ağustosta, yani altı ay sonra gerçekten yetmiş yaşına giriyor. Gündüz karları küreyerek kaydı ama entellektüel çalışma isteği yok ve en çok da buna üzülüyor.

27 ocak Gündüz provaların okunması, gece konuklarla ilgilenmek... Bu durum beni çok yordu ve daha iyileşemedim. L.N. biraz kayak yaptı ve Sanat Nedir? provalarını düzeltti.

28 ocak Çok zor kalktım: içim bulanıyor, her yerim ağrıyor, başım çatlayacak sanki. Gene de provalar ve çocukların işleriyle uğraştım. Andriuşa, Mişa ve Liova'nın hesaplarını, gene muhasebeden kişisel defterlerine geçirdim. Taneyev, sevimli ve yaşlı dadısını, benim hatırımı sormak için göndermiş. L.N. gene karları küredi ve kayak alanını temizledi. Halter çalışmalarına da başladı. Bu uğraşılar gene onun karaciğerini bozdu. Midesini de gereksiz yere mercimek ve yulaf çorbasıyla doldurdu ve başka yemek yemedi. Ona maden suyu verdim, sesini çıkarmadan içti. Şimdi okumaya başladı.

Kogan adında bir kadın L.N. yi görmeye geldi ve birlikte, insanın dünyaya geliş amacı, mutluluğu ve bu mutluluğa ulaşmak için izlenecek yollar gibi büyük ve önemli sorunları tartıştılar.

Çalışmaların düzeltme ve yazma işiyle şimdi, eskiden Tanya ile aynı resim okulunda öğrenci olan, genç ve yetenekli Sularjitski uğraşıyor. L.N. ondan çok memnun.

29 ocak Tanya Petersburg'dan döndü. Yaptığı röprodüksiyon tabloların basım işi için gitmişti. İyi zaman geçirmiş. Molokan'ların kaçırılan çocuklarının durumunu görüşmek için Pobiedenozev'e uğramış. Pobiedonozev, Samara yerel papazının gayretkeşlik ettiğini, valiye yazacağını ve bir çözüm yolu bulacağını umduğunu söylemiş. Ne kurnazlık... Tanya'nın, Leon Tolstoy'un kızı olduğunu bilmemezlikten gelmiş ve ancak merdivenleri inerken: «Siz Leon Nikoleyeviç'in kızı mısınız?» demiş. Evet yanıtını alınca da «Demek siz ünlü Tatiana Lvovna sınız?» Tanya da: «Ünlü olduğumu bilmiyordum...» yanıtını vermiş.

Kardeşim Stiopa sağır, hasta ve acınacak durumdaki karısıyla geldi. Mins eyaletindeki mülk, Serioya ile ortaklaşa satın alınmış. Sorun, bu mülkün bir yarar sağlayıp sağlayamayacağında. L.N. gününü Sanat Nedir? provalarını düzeltmekle geçirdi. Akşam, siyah kanişi gezdirdi; şimdi de sade suya yulaf çorbasını yiyor ve çay içiyor.

30 ocak Bugün, Taneyev'in benim üzerimde bıraktığı etkinin kesinliğini, kendi kendime itiraf etmek zorunda kaldım. Beni görmeye geldi. Pek az yalnız kaldık, kardeşim ve Serioya vardı ama gene de o gittikten sonra, uzun süredir duymadığım biçimde bir huzur ve sevinç hissettim. Bu kötü birşey mi? Sadece müzikle ilgili konular ve onun yapıtlarından söz ettik. Serioya'yla bana, müzik anahtarları arasındaki farkı açıkladı. Daha sonra, vicdan rahatlığı ve davranışlarımızı acımasızca değerlendirme zorunluğu ve şimdi artık aramızda bulunmayan bir yakınımıza karşı yaptığımız hataları düşünmenin ne denli zor ve acı olduğundan söz ettik. Taneyev'in hastalığım, çocuklarım, uğraşılarımla ilgili soruları öylesine içtenlikli, sade ve sevgi doluydu ki, huzur ve mutluluk verdi bana. Bu olağanüstü ve ideal adamla aramızdaki dostluğu, ailemin hoş görmemesi ve L.N. nin kıskanması ne acınacak durum. Serioya ona karşı nazik ve dostça davrandı

Sanatla ilgili makalesinde, L.N. nin yaptığı son düzeltmeleri kopya ettim. Bu iş üç saatimi aldı. Sonra Marusya Mak-

lakov yemeğe geldi ve bana, «Çocukluk anıları»nın provalarını okudu. Rodnik dergisinin,Liova'nın: Iaşa Polianov «Çocukluk anıları» öyküsünün yayınlandığı sayısını aldık. Çocuklarımın kendi açılarından anlattıkları anıları beni çok heyecanlandırdı. Liova'nın öyküsündeki bazı pasajlar, tüm gençliğimde, çocuklarım arasında ve kocamın hizmetinde geçen kutsal görev ve uğraşı yıllarımı anımsattı bana. Ama, gençliğimi yeniden yaşamak istemezdim. Hüzün, yoksunluk, gerginlik, gayret ve aşk dolu, kişiliksiz ve trajik bir yaşantıydı o.

31 ocak Hastalığımdan beri ilk kez dışarı çıktım. Soyluluk bankasına Ilya adına 1000 ruble yatırdım, banka faizlerini aldım ve gerekli ödemeleri yaptım. Can sıkıcı ama zorunlu işler... Andriuşa geldi ve para konusu da tekrar gündeme geldi. Çünkü ona hep, daha çok para gerek. Çocuklarımın neden olduğu para sıkıntısından kurtulacağım o kutsal saat acaba ne zaman gelecek? Mal taksiminin beni koruyacağını sanmıştım, oysa taksimden sonra çocuklarımı da kaybettim.

L.N., öğleye kadar Sanat nedir? provalarını düzeltti. Sonra kayak yerine biriken karları, sıkı bir çalışma sonucu küredi ve patenlerini bağlayıp kaydı. Son günlerde, akşamları genellikle salonda oturuyor ve ara sıra, dinlenmek veya okumak için odasına çekiliyor.

1 şubat İyi uyuyamadım, geç kalktım. Provaları düzelttim ve dünkü hesapları muhasebe defterine geçirdim. Tembelliğimi yenerek çocuklarımın kaymakta oldukları, uzaktaki kayak yerine gittim. Bizimkilerin yanı sıra bir çok da tanıdık vardı. Tanya ve Serioya da daha sonra gelerek neşeyle kaydılar. Benim en çok hoşuma giden, yetenekli, açık yürekli ve güleç Iuşa Pomerantzev ile kaymaktı. Onu seviyorum ve onda, geleceğini kanıtlayıcı iyi özellikler görüyorum.

Çocuklarım, hele oğlanlar beni patenlerle görünce, önce tasalandılar ama kolay ve rahat kaymama bakıp, Andriuşa benimle bir tur bile yaptı. Ama gene de yoruldum ve hiç alış-

kın olmadığım halde, öğle yemeğinden sonra uyudum. Uyandığımda konuklar gelmişti; onlarla değişik konularda çene çaldık. L.N. gene karaciğer ve midesinden rahatsız. Kendisi suçu yediği elmalarda buluyor, bence karları küreyip ağır iş yapması onu hasta etti. Yemek de yemedi. Zayıfladığını kaygıyla saptıyorum. Yatağına uzanıp uyuduğu zaman ufacık gözüküyor ve omuz ve kürek kemikleri belirgin oluyor. Yüzü, bugünlerde daha canlı, hareketleri güçlü ama kendisi cılız. Onu beslemek için çok uğraşıyorum ama güç bir iş. Dün onun için kuşkonmaz, çorba, hafif bir püre hazırlattım ama bugün pek iyi değil. Onu üzmemeye, karşıt olmamaya gayret ediyor ve evden hiç ayrılmıyorum.

Sanattan söz ederken, bugün L.N. gerçeğe uygun kabul ettiği bazı sanat eserlerini anımsadı. Örneğin: Şevçenko'nun «Naimiçka»sı, Victor Hugo'nun romanları, Kromskoy'un resimleri (bir alay geçiyor ve pencereden bir kadın, çocuk ve dadı, geçenleri seyrediyor), Surikov'un tablosu: «Sibirya'da forsaların uykusu» ve L.N. nin «Tanrı gerçeği görür» öyküsünü konu alan «Oturan ihtiyar». Bir öyküyü daha hatırladı (gene Hugo'nun) Bir balıkçının karısı ikiz doğuruyor ve ölüyor; beş çocuk anası olan, başka bir balıkçının karısı, bu çocukları alıyor, evine götürüyor, kocası gelince, ona sıkılgan bir tavırla, çocukların doğuşunu, analarının öldüğünü anlatıyor ve kocası da «Çocukları almamız gerek» diyor. Bunun üzerine kadın perdeyi aralıyor ve çocukları gösteriyor.[1] Daha birçok yapıtı hem anımsadık hem tartıştık.

Durumu elverişli olmadığı halde L.N. bahçede kayak yaptı ve Dunayev ile gezmeye çıktı. Müziği özlüyorum ama ne yapabilirim ki?

2 şubat Dün geç yattık ama hiç uyuyamadım. Uzun süredir kendimi böylesine bir din duygusuna kaptırmamıştım. Tüm varlığımı kaplayan ve Vaneçka öldüğü zaman duyduğum bir his uyandı içimde. Sanki bir perdeyi aralamış ve

1 — Tolstoy'un, halk için yazdığı öyküler dizisinde, Hugo'dan aktardığı «Fakir kişiler» şiirinin konusu.

başka bir dünyayı seyretmiş gibi oldum, Maddi değil, tek anlamıyla ruhsal olan ve bu dünya ile ilgili herşeyi önemsizleştiren bu «öteki yeri» biliyor ve anlıyorum. Bu ruh hali beni dua etmeye ve dinginliğe yöneltti.

Bu sabah provaları okudum ve 31 ocakta bir oğlan çocuğu doğurduğundan habersiz, bayan Stolipin'in ziyaretine gittim. Oradan da ihtiyar halam Şildlovski'ye uğradım. Genç Maklakov'lar bize öğle yemeğine geldi. Akşam Marussiya, Tanya ve Saşa «Sadko»yu dinlemeye gittiler... Tam piyano çalacaktım ki Andriuşa geldi. Ona acıyorum; ikimiz baş başa tatlı bir konuşma yaptık. Zavallı oğlum, kışlasına gitmek için ayrıldıktan sonra, bir saat piyano çaldım. L.N., öğleden sonra ve akşam çalıştı, Dukhobor'ların mektuplarını ve Mari Urusov hakkında, annesinin yazdığı bir kitabı okudu. Postayı hazırladı ve yalnız olmamız çok hoşuna gitti.

Maşa ve Liova'dan mektup aldım. Hava rüzgarlı ve soğuk.

3 şubat Bugün dadının isim günü; son iki yılda, dadısı için şölen hazırlığı yapan Vaneçka'yı anımsayıp ağlamamak için dadıyla karşılaşmamaya özen gösterdik. Bütün gün, beni boğacak gibi olan evlat acısıyla savaştım, kimseye de açılamadım; sadece akşam, derdimi unutmak amacıyla ve benim üzüntümü azaltmak için besteleyen ve bu nedenle çok değer verdiğim adamın parçalarını çalmak üzere piyanoya oturdum.

Bu akşam L.N. nin yanında, alışılmış arkadaşları vardı: Gorbunov, Popov, Mençikov (Petersburg'dan) ve iki yeni kişi, biri Boulanger'nin bir dostu, ötekini bilmiyorum. Suskun insanlar, ilginç konuşma olmadı. Sanattan ve anlam zenginliği olan tablolardan söz edildi. L.N. nezle. Sanat Nedir? provalarında bazı şeylerin eksik olduğunu bu sabah farketti ve önce Groot'a sonra da Felsefe ve Psikoloji dergisi yazılışlerine gitti ve eksikliği düzeltti.

4 şubat Miss Welsh'den piyano dersi aldım ve çok çaldım. Akşam Mençikov geldi. Salonda uyudum, sonra yatmaya gittim.

5 şubat Konservatuvar öğrencilerinin konserine gittim. Geçkalmışım, sekizde başladığını bilmiyordum. Taneyev'in yanına oturdum. Bana müzik açıklamaları yaptı, birlikte çıktık.

Eve gelince bir suçluluk duygusuna kapıldım. Ama bu soğuk havada, ayağa sakat ve bastonla zor yürüyebilen bir dosta acıyarak evine bırakmak doğal idi.

Yarın Goldenweiser ile birlikte gelip, dörtelle kendi senfonisini ve Oresti operasını çalacak.

6 şubat Yapmacıklı ve oldukça sıkıntılı bir akşam. Taneyev ve Goldenweiser, dört elle senfoni üvertürü ve Oresti'yi çaldılar. Bizimkiler küçümseyen bir ilgisizlikle dinlediler. Hiç kimse övgüde bulunmadı. Alışılmış kibarlığı ile, Taneyev'e yaklaşıp, pek çok hoşuna gittiğini söyleyen L.N. ye teşekkür etmek gerek. Müzik sadece beni ve Anna Maslov'u duygulandırdı.

L.N. yi bugün pek görmedim. Okudu, provaları Groot'a götürdü, bir çok mektup yazdı ama geceyi bizimle geçirdi. Yeniden keyfi yerine geldi ama onda sakınımlı ve saklı birşeyler var. Günce defterini nereye sakladığını bilemiyorum, belki de Çerkov'a göndermiştir. Kendisine sormaktan da çekiniyorum. Ey Tanrım... Tanrım... Bir ömrü birlikte geçir, tüm aşkını, gençliğini ve herşeyini ona ver ve sonunda ondan kork... Ona karşı hiç bir suç işlemediğin halde korku. Ve bu korku duygusunu ayrıntılarıyla incelemeye uğraştığımda, hemen bu analizden vazgeçiyorum. Çünkü zamanla ve gelişmem sonucu pek çok şeyi fazlasıyla anladım...

O, güncelerinde sürekli olarak ve akıllıca ve benim zayıf yönlerimi belirgin hale getirerek sadece beni karşılamıştır.

Tanrım, sen, yalnız sen bize yargıcılık edeceksin...

8 şubat L.N. hastalıktan yakınmaya başladı. Boynu ve sırtı ağrıyor, midesi bulanıyor. Beslenmesi dehşet verici. Bugün tuzlu mantar, salamura mantar ve iki kez de pişmiş kuru meyve yedi. Bunlar midesinde gaz yapıyor, besle-

yici değil ve onu zayıflatıyor. Bu akşam nane suyu istedi ve içti. Bitkin durumda. Bugün yaşamının sonuna geldiğini söyledi Makine bozuldu ve zaman geldi. Ölüme karşı davranışının da çok düşmanca olduğunu anlıyorum. Bana biraz, bizde ölen halası Pelaji Yuşkov'u anımsatıyor. O da ölmek istemiyor ve kaçınılmaz ve yakın olduğunu anladığı zaman ise ölümü, düşmanca bir öfke ile karşılamıştı. L.N. aynı biçimde yansıtmıyor ama, bitkin hali, herkes ve herşeye karşı ilgisizliği, ölüm düşüncesinin onu da kaygılandırdığını gösteriyor. Bütün gün dışarı çıkmadı, öğleden sonra çalışma odasında uyudu, provaları düzeltti ve okudu. Şimdi akşam, Sanatın öteki provalarını getiren profesör Groot'u kabul etti. Kağıt oynamaya söz vermişti ama göğsü ağrıyor, oynayamadı.

Bu akşam bürosuna bir göz attım: tanımadığım bir sürü adamın oturduğunu gördüm: bir köylü, bir fabrika işçisi ve kim olduğunu bilmediğim bir silik. Son yıllarda, kocamla aramda yükselen duvar işte bu. Konuşmalarına kulak verdim. İşçi, saf saf soruyor: «Örneğin, peygamberimiz hazreti İsa'nın ikinci gelişi hakkında, ne düşündüğünüzü söyler misiniz Leon Nikolayeviç?»

9 şubat Bugün odaya girdiğimde, kardeşim Stiopa L.N. ve Serioya ile konuşuyordu. Beni görünce sustular. Neden söz ettiklerini sorduğum zaman da şaşırdılar...

Evet, ben, zavallı ben... Maddi ve manevi yönden saf ve ince olan herşeye karşı benim duyduğum ilgi ve bağlılık, L.N. yi her zaman rahatsız etmiştir. Ona gerekli olan kadın, pasif, sağlıklı, dilsiz ve iradesiz bir kadındı. Şimdi de müziğim onu rahatsız ediyor, odamı süsleyen çiçekleri, güzel sanatlara duyduğum sevgiyi suçluyor. Beethoven'in yaşamöyküsü yada Seneque'in felsefesini okumamla alay ediyor... İyi işte, yaşadım, çektim ve içime attığım acı ve dertleri depreştirmenin bir anlam ve yararı yok.

12 şubat İki gündür yazmadım. Son günlerde Sanat Nedir? provaları ile çok uğraştım, çeviriler ve düzeltmeler ekledim. «Çocukluk ve Yeniyetişmelik» provalarını tümüy-

le bitirdim. Önceki akşam, L.N. Russanov'lara gitti, ben ise onun yeğenleri Liza ve Varya'yı misafir ettim. Dün yürüyerek çarşıya gitmiştim, dönüşte L.N. ile karşılaştım, bahçede paten yapıyordu. Çok güzel ve güvenli kayıyor. Üç gündür gene hareketli ve neşeli.

Bana hiçbirşey, aç kalan çocukların durumunu düşünmek kadar üzüntü vermez. Bu duygu kuşkusuz, benim çocukları emzirirken onların aç kalacağı düşüncesinin beni korkutmasından kaynaklanıyor. Her yerde kıtlık ve açlıktan söz edildiği bugünlerde, karnını doyurmak için dilenen çocukları, kendileri de aç olan ve aç çocukları için üzülen anaları gözümün önüne getirdim de dehşete kapıldım ve tüm dünya çocuklarına acıdım.

Dün gece eve gelmediği için, bu sabah Mişa'yı azarladım. Bana karşılık verdi, ben de kızdım; o ise ıslıkla şarkı söylemeye başlayınca, gözyaşlarımı tutamadım ve : «Annen ağlıyor, sen ıslık çalıyorsun, sende yürek yok mu?» dedim. Direnme gücünü yitirdi ve pişmanlığını kanıtladı. Sinirlerimi yatıştırmak için piyanoda birbuçuk saat Beethoven'in patetik sonatını çaldım. L.N. geldi, ona Mişa'nın durumunu anlatmaya başladım ama, bu onu ilgilendirmiyordu çünkü bana iş getirmişti: Sanat Nedir? provalarının düzeltmelerini, bir nüshadan ötekine geçirecektim. İki saat uğraşarak bitirdim, o bu provaları basımevine götürdü, ben de Vera'nın yardımıyla Liova ve Dora'nın odasını düzelttim.

Liova ile Dora geldi ve oturup konuştuk. Hiç kimsenin hoşuna gitmeyen makale ile ilgili konuşma yapmak üzere Groot geldi. L.N. nin, Beethoven hakkında verdiği hükmü, yaptığı değerlendirmeyi bugün okudum ve üzüldüm. Çünkü, geçen gün yaşamöyküsünü okuduğum bu deha sahibi adamı daha çok sevmiş ve ona hayran olmuştum. Ama ölmüş insanlara karşı duyduğum sevgi bile, L.N. nin onlara karşı nefret duymasına neden oluyor. Ben Seneque'i okuduğum ve ona hayranlığımı belirttiğim sıralarda, L.N. nin, damdan düşercesine, onun şımarık ve aptal bir Romalı olduğunu ve süslü cümleleri sevdiğini söylediğini anımsıyorum. Tüm duygularımı belli etmek zorundayım...

Zavallı Tanyamın keyfi yerinde değil. Serioya Olsufiev'lere gitti. Onu seviyor ve özlüyorum. Dün Maşa'ya mektup yazdım; bugün onun yaşgünü, benim beşinci çocuğum ve yirmiyedi yaşında... Yaşlandığımı halâ kabuledemiyorum. Çünkü herşeyim genç kaldı: duygum, çalışma coşkum, sevme yeteneğim, müzik tutkum ve gece yaşantısından aldığım zevk. Yürüyüşüm hantal değil, bedenim sağlıklı, sadece yüzüm ihtiyar.

13 şubat Bütün gece, Sanat makalesinin çeviri ve düzeltmelerini öteki kopyalara geçirdim. Serioya'nın, Edward Carpenter'den çevirdiği «Bilimin anlamı» incelemesine, L.N. nin yazdığı Giriş yazısını, Gureviç'e, yollamasına dün izin verdim. İzin vermemin nedeni, bilimle ilgili bu metni, L.N. nin Sanat denemesiyle birlikte, XV ci cilde koymak isteğimdir. Çünkü bu metin ötekini tamamlayacaktır. İzin vermeme, L.N. çok sevindi. Akşam, bir sürü mektup yazdı. İki akşamdır, midesini blinis ile şişirdikten sonra maden suyu içiyor zavallı. Otoburluk ilkesine uygun olarak ne tereyağı ne de havyar yiyor. Bu sakınma iyi birşey ama, bunları yemek isteği duyuyorsa çok kötü.

14 şubat Karnavalın son gününün telaşı var. Akşam için gerekli olan herşeyi gidip aldım. Sonra da Tanya, Saşa ve Liova'yla kayak yaptım. Dora bizi seyretti çünkü gebe. Ailecek yemek yedik, hepsi öyle neşeliydi ki çok hoşuma gitti. L.N., Sanat makalesiyle ilgili çalışmasını sürdürdü. Akşam üstü, karaciğer kanseri olan bir öğretilisini yoklamaya gitti. Altmış yaşında olan bu adam, karısıyla oğlu, ağaç parçaları önünde, yani ikonların karşısında dua ettikleri için canının sıkıldığını L.N. ye şikayet etmişti.

Akşam, bir sürü çocuk ve genç toplanıp, değişik oyun ve eğlenceler düzenlediler. Daha sonra, karnaval giysili yabancılar da geldiler ama bir değişiklik olmadı. Liova ve Dora'yı eylendirme olanağı bulamadığım için üzüldüm.

Ruhsal durumum ve yaşantım hep aynı: Vaneçka'nın ölümünün neden olduğu ve yüzeye çıkan o sonu gelmez acı.

Dün, Novinski bulvarından geçerken, Vaneçka'nın küçük tabutunu, L.N. ile birlikte, buradan götürdüğümüzü anımsadım... Tanrıya, ölen çocuklarımla birlikte kavuşmak için, ölmeden önce ruhumu temizleyip yüceltmesi için hep Yaradana dua ediyorum. Ve benim ruhsal dengemi sağlayan ve yaşamama yardımcı olan biricik güç, müzik sevgim hep devam ediyor. Ve, insanların iyi özellikleri olduğuna ve ruhsal büyükleriyle yardıma koşacaklarına inandığım bazı kişilere karşı gönül bağlılığım da sürüp gidiyor.

16 şubat Paskalya ilk haftasının Pazartesi günü. Bu dinsel dinginlik atmosferini seviyorum. İlkbaharın yaklaşması nedeniyle, bu günleri eskiden de severdim ama artık bu duygu kayboldu. İlkbaharın bana ne yararı olacak? Onun etkisi, mutluluğumu ve tedirgin istek ve arayışımı, ne arttıracak ve ne de eksiltecek çünkü artık o duygularım yok ve olmayacak da.

Akşam L.N., Schiller'in «Haydutlar»ını okudu, hoşuma gitti. Bugün masasında, siyah muşamba kaplı bir defter gördüm, içinde ne olduğunu biliyorum, yazınsal metin taslakları.

17 şubat Bu sabah iki saat kadar piyano çalabildim. Sonra, L.N. için bal, hurma, kaliteli erik, armut ve tuzlu mantar aldım. L.N., penceresinin kenarında yedek meyve saklamayı seviyor ve acıktığı zaman bunları ekmekle yiyor. Bugün çok yazdı ama ne yazdığını bilmiyorum çünkü bana söylemiyor. Liova'yla kayak yaptı, öğle yemeği neşeli geçti. Akşam Dunayev geldi, ben nakış işledim çünkü konuk olunca ciddi bir iş yapılmıyor. Aristov adında biri, L.N. yi görmeye geldi ama o, Sergenko ile hamama gitmişti, iki saat gelmedi. Bu süre zarfında ben, bu bay Aristov'un, tarlaların sulanması, balık üretilmesi ve aile sorunları konularında, bitip tükenmez laflarını dinlemek zorunda kaldım. Bir de, yirmiiki yaşındaki kızını, elli yaşında bir ihtiyarla (zengin), evlendirme konusunda benden akıl danıştı. Hiç tanımadığı bir kadına, bu tür soru sormak çok tuhaf... Bana daha sonra, Sergeenko'nun anlattığına göre, bu adam, aile ve yaşan-

tısını fotoğraflarla süsleyerek L.N. hakkında bir kitap yazmak istiyormuş. Bizim sağlığımızda, hoş birşey değil bu.

18 şubat Leon Nikolayeviç ve Liova'nın isim günü. L.N., genellikle bayramları ve özellikle «ermiş günü»nü kabul etmez. Günümü çalışarak geçirdim. Yemeği ailecek yedik. L.N. Sanat provalarını basımevine götürdü ve sonra da, Carpenter'in yazısı için hazırladığı giriş bölümünü düzeltti.

Dün, kadın sorunları konusunda, L.N. ile yaptığım konuşma beni kaygılandırdı. Kadın hürriyeti ve kadın hakları eşitliği denen şeye hep karşı idi. İşte dün, kadının uğraşısı —eğitim, tıp, sanat— ne olursa olsun onun bir tek amacı vardır: cinsel aşk; ona ulaştığı zaman, geri kalan herşey kendiliğinden çözümlenir dedi.

Bu inanç benim çok gücüme gitti ve bana çok acı çektiren, L.N. nin kadın hakkındaki bu sürekli ve hayasız görüş ve değerlendirmesi nedeniyle, ona sitemde bulundum ve kadını bu biçimde değerlendirmesinin, otuzdört yaşına kadar, değerli bir tek kadın tanıma olanağı bulamamasından ileri geldiğini söyledim. Ruhsal dostluk ve sevgi noksanlığı, sadece benim bedenimi sevmesi, ruhsal ve zihinsel yaşantıma ilgi göstermemesi ve bu durumun zamanla yoğunlaşıp açığa çıkmasının yaşantımı zehir ettiğini ve bu durumun beni düş kırıklığına uğratarak kendisini daha az sevmeme neden olduğunu da açıkladım.

19 şubat Sergeenko gününü bizde geçirdi. Tanya'yla birlikte bir dram yazıyor ve L.N. nin yaşamöyküsünü hazırlıyor, ve durmadan sorular soruyor. Bugün L.N. doğup büyüdüğü, Iaznaya Poliana'daki eski evin planını çizip ona verdi. Bu evi, bir kumar borcunu ödemek için, Dolgi köyünden Gorokov'a satmıştı. Ev yarı harap vaziyette halâ duruyor. Evin fotoğraflarını da kitabına koymayı tasarlayan Sergeenko, oraya bir fotoğrafçı göndermeyi düşünüyor. Evin planını çizerken L.N. öyle duygulandı ki... Burası çocukların

odasıydı, şurada Praskovya Savişna kalıyordu, orası babamın çalışma odasıydı, büyük salon, bekarlar odası, divanlı salon v.s. diyerek anılarına çağrışım yapıyordu. Bu büyük bir evdi. L.N. nin doğum günü olan ve yetmiş yaşına gireceği 28 ağustosta, onun hoşuna gidecek ne yapılabileceği konusunda, Sergeenko benden yardım istedi. L.N. bu evi satın alıp eski yerinde ve eski haliyle inşa ettirip anneleri çalışan çocuklar için kreş yapmayı düşünmüştü. Bu konuda bir karar alınmadı ama, bunu gerçekleştirmek için bir yerlerde parası olduğunu sanıyorum.

L.N. güncesini bilmediğim bir yerde ve özenle saklıyor. Eskiden de saklardı ama, sakladığı yeri bilir yada bulurdum. Şimdi ise bilmiyor ve bulamıyorum.

20 şubat Üç gündür süren kar fırtınası beni melankolik yaptı. Uğraşılarımız hep aynı. L.N. Sanatın 20 ci bölümünü düzeltiyor ben piyano çalıyorum.

Mişa lisede perhiz yapıyor, ben ise hafta içinde birkez bile kiliseye gitmediğim için üzgünüm. L.N. iki mujiği kabul etti onlarla konuşuyor, onlarla ne konuşabilir ki... Gece yarısı oldu ama provaları Groot'a, Novinski bulvarına götürmek istedi, zorla engel oldum.

22 şubat Hastalıktan kurtulamayan Russanov'u görmeye gittim. L.N. den, otobur beslenme rejiminden, onun hiç hoşlanmadığı Çekov'dan söz ettik. Russanov, bu adamın cinnet nöbetleri geçirdiğini ve belirtilerinin de güvensizlik, ağız kalabalığı, despotluk ve farfaralık olduğunu söyledi. Sofiya Filozofov'a da uğradım. Öğle yemeğinden yarım saat önce eve döndüm ve kont Olsufiev ile Yaneyev'in beni beklediklerini öğrendim. Sevindim ve hemen yukarı koştum. İkisi de, bir şezlonga uzanan Tanya'nın yanında oturuyordu. Taneyev bana «Güneşin doğuşu» bestesini getirmiş, dört sesli ve benim için çaldı. Çok güzel bir parça, iki ruh halini anlatıyor: doğuşu bekleyiş ve güneşin doğuşunun verdiği sevinç.

Birbirimizi az gördük ve az konuştuk. Onunla tekrar uzun

uzun konuşabilmemiz, L.N. ve Tanya'sız, yalnız Mişa ve hatta yalnız Saşa ile yaşarsam gerçekleşebilecek. Tanya dün gene, Taneyev'in gelişiyle ilgili, beni inciten ve suçlayan sözler söyledi. Dostça ve tatlı ilişkilerden neden tedirgin olunduğunu anlayamıyorum.

23 şubat Vaneçka'nın ölüm yıldönümü. Üç yıl geçti. Erkenden kalkıp kiliseye gittim, dua ettim, kaybettiğim çocuklarımı, ölen ana baba ve dostlarımı düşündüm. Onlar için ayin yaptırdım. Daha sonra, bugün bir oğlan çocuğu doğuran aşçımızın karısı Maşa'yı görmek için doğumevine gittim. Çiçek aldım ve Vaneçka'nın resmini süsledim. Döndüğümde L.N. kayak yerinin karlarını temizliyordu. Sonra kaydı ama o kadar yoruldu ki biz yemek yerken o uyudu ve yemeğini daha sonra ve yalnız yedi. Sanat Nedir'in provalarının tümünü bitirdi. Yeni bir çalışmaya başlamak istiyor; bir sürü başlangıç hazırladı ve yazdı ama bakalım nasıl sonuçlanacak?

Bütün gün yüreğim hüzün doluydu. Kiliseye yaklaştığımda, birden kuşlar cıvıldamaya başladılar. Don olmasına karşın, parlak bir ilkbahar güneşi vardı. Lermontov'un: «Doğanın umursamazlığı, sonsuz güzelliğini sergiliyor...» dediği gibi, insanların duyguları ne olursa olsun, yüreğimiz ne denli hüzün dolu olursa olsun, doğa gerçekten umursamıyor, hem de hiç.

24 şubat L.N. gene midesinden şikayet etmeye başladı: yanma, ağrı ve halsizlik. Öğle yemeğinde farkettim, çok üzüldüm ve hemen mantar, çorbayla dört dilim kızarmış ekmek, ekşi kvas[1] ve kara ekmek yedirdim, hem de bol miktarda. Büyük Perhizde olduğumuz için, bugünlerde ben de perhiz yemeği yiyorum. Onun yediğinin yarısı kadar yediğim halde hep sindirim sıkıntısı çekiyorum. O ise tıka basa yediği ve midesini şişiren bu besinlere, yetmiş yaşında nasıl dayanabilecek acaba?

---

1 — Bir tür boza.

Kardeşi Sergey Nikolayeviç'ten aldığı bir mektup hem onu hem bizi allak bullak etti: kızı Vera verem olmuş. L.N. nin ilkelerinin bir kurbanı daha. Yeterince yemiyor, zayıflıyor, küçük çocuklarla uğraştığı okulunda gücünü aşan bir çalışma yapıyor ve onlara sihirli lambayı anlatmak için nefes tüketiyordu. İşte sonucu... O ve bizim Maşa hastalık, zafiyet, otobur rejim ve sürmenajdan ölmek üzereler. Bu hastalığa yakalanırlarsa karşı koyma güçlerinin olamayacağı konusunda, öncelikle Maşa'yı uyarmıştım. Ve dediğim çıktı.

L.N. Kafkasya ile ilgili kitaplar okuyor. Bir kafkas öyküsü yazmak istiyor ama gücü ve kuvveti yok. Üstelik huzurlu mu? Sadece öğretililerinden söz ediliyor: biri sürgüne gönderilmiş, öteki hasta, bir başkası etkinliğini yitirmiş. St. John'un Tiflis'ten sınırdışı edilerek memleketine gönderildiğini bugün öğrendik. İşte bir «öğretili» daha, Dukhobor'lara yardım parası getiren ve L.N. nin ilkelerini yayan bir İngiliz.

25 şubat L.N. bugün kayak yaptı ve kardeşine, Birukova ve bir köylüye ve daha başkalarına çok çok mektup yazdı. Ben de Sanat Nedir'i de içeren Tüm Yapıtların XV ci cildinin düzeltmelerini yaptım. Sansürden geçebilecek mi acaba? Yüz sayfa kadar okudum ve çok yoruldum. Sularjitski akşam çayını bizde içti ve yaptığı dünya turunu çok ilginç bir biçimde anlattı.

1 mart Önceki gün, gece geç zaman, Tanya'yla soyunup yatacağımız sırada ve tüm hizmetçiler uykudayken, kapının elektrikli zili birden ve acı acı çalmaya başladı. Tanya gitti, sürgüyü açtı ve bir sessizlik oldu, yavaşça yatak odama girdi ve bana bir telgraf uzattı:

«Liza'mız öldü. Olsufiev'ler.»

Bu haberin bende bıraktığı etkiyi hiç unutmayacağım. Bu tatlı yaratığı, hepimizin sevdiği bu tatlı dostu bir daha görememe üzüntüsü, ailesinin acısı ve bu sevimli ve yararlı genç kızın nerede ve neden öldüğü düşünce ve dehşeti, belleğimde yıllarca kalacak ve hep acılı bir yankı yapacak. Tanya ile Serioya dün oraya gittiler; ayrıntılı bilgi alamadık

ama Vaneçkam gibi, kızıl hastalığından ölmüş.

Çok ağladım, boğazımda düğümlenen ve gözümde biriken yaşlar akmaya hazır. Tanya dondu kaldı, ağlayamadı. Serioya sesini çıkarmadan piyanoya oturdu ve acıklı bir parça çaldı.

Peki, ölüm nedir? Hepimiz, bizi geçici birsüre dünyada bırakan, Tanrının iradesiyle bir yere, yeniden içinde eriyeceğimiz Sonsuzluğa gideceğiz.

L.N. de üzgün. Eylemsizlik gücüyle yaşantımızın sürüp gitmesi, bana olağan dışı ve tuhaf geliyor.

L.N., bahçedeki kayak yerini temizledi, biraz kaydı, yemekten önce at gezintisi yaptı. Akşam üzeri biraz uzanıp dinlendi, sonra konuklarımızla oturdu, mektup yazdı ve baskı için ayrılan Sanat Nedir? makalesinde düzeltme ve eklemeler yaptı.

4 mart Şu son günlerde hep Liza için ağlayıp üzüldüm. Sol kolum çok ağırdığı için kliniğe gittim. Dikiş iğnesi batmış olabileceği düşüncesiyle ve bu durumu saptamak için, prof. Levşin ve asistanı, kolumun rontgenini çektiler. Birşey bulamadılar ama damar genişlemesi teşhis ettiler ve pansuman yaptılar. Liza'nın cenaze törenine gittim. Akraba ve Moskova'lı dostları kilisede toplanmışlardı.

Dün akşam sinirlerim öylesine bozuktu ki, evde duramadım ve nazik ihtiyar — daha doğrusu nazik ihtiyar hanımlar — Maslov'lara gittim. Taneyev oradaydı ve pek de çekici olmayan bir biçimde sosis yiyordu. Kendisiyle konuşma fırsatı bulamadan hemen gitti. Kesinlikle benden sakındığını sanıyorum. Ama neden?

Sanat Nedir? ile ilgili kötü bir haber: «bağımsız» sansür izin vermiş, ama Petersburg'dan gelen bir telgraf, dinsel sansüre götürülmesini buyurmuş. Bu demektir ki, bu makale hiç yayınlanamayacak (yani ikinci bölümü). Yazık... Onun provalarının yazma ve düzeltme işlerini ben yapmıştım... hepsi boşa gitti. Dış ülkelerde yayınlanabilecek.

7 mart L.N. bitkin ve saldırgan. Çalışma hevesi yok. Pek çoğuyla ilgisi ve bir işi olmayan ziyaretçiler onu çok yoruyorlar; onları kabul etmemesi ve biraz dinlenmesi konusundaki ricalarıma inatla karşı çıkıyor; kim olursa olsun, her gelenle görüşmek için onu iten bir merakı var; doğal olarak inatçılığı ve benim istediğimi yapmamak isteği de buna ekleniyor. Bugün açık ve seçik olarak anladım ki, L.N. nin son yıllardaki tüm yapıtları, kesin bir karşı koyma ve karşıt olma özelliğini taşıyor. Bütün insanlığa, tüm kurulu düzene karşı çıktığına göre, zavallı ve zayıf bir kadın olan bana, neden karşı çıkmasın?

Goldenweiser'in konserinde Taneyev'i gördüm. Bugün bana bir pusula göndererek, L.N. nin Sanat Nedir? makalesini (ikinci bölüm) okumak için istedi.

Bu sabah L.N. ile tatsız bir konuşma yaptım. O, makalesine yeni birşeyler eklemek istiyor, ben ise, sansürün bir bahane arayıp yayına engel olmasından korkuyorum. Halbuki 30.000 nüsha bastırmak istiyorum. Tartışma sırasında, karşılıklı sitem ve suçlamalarda bulunduk. Ben, beni serbest bırakmadığını, Petersburg'a göndermediğini iddia ettim, o beni, kitaplarını satmakla suçladı, ben de parayı kendim için değil, hiç ilgilenmediği kendi çocukları yararlansın diye alıyorum dedim. Binek atı, bisikletleri, sebze ve meyve masraflarının da bu parayla karşılandığını en az harcamayı da kendim için yaptığımı, sözlerime ekledim. İşlerini berbat ettiğimi ve kitaplarını satmama engel olacağını bağırarak söylemeseydi, bunları açıklamazdım. «Memnun olurum, satmamı yasakla, ben de gider bir yatılı okulda belletici, düzeltici vs. olur ve kendim için çalışırım.» dedim. Ben çalışmayı seviyorum ama, kocam ve çocuklarım tarafından düzenlenen yaşantımı sevmiyorum.

L.N. nin at üstünde fotoğrafını çektim ve resimlerle oyalandım. Saşa'ya elbise biçtim, Sofiya Filizifova ile Kostiya amcaya gittim.

Sanat Nedir? dinsel sansürden gelmiş; bazı yerlerini atmışlar ama izin çıkmış. L.N. ile bir daha tartışmadım. Aksine, yaptığımızdan utandık ve barıştık.

8 mart L.N., Serioya, Stiopa ve ben çay içerken, biraz Tokarski'nin «Ölüm korkusu» başlıklı makalesi, biraz da Liza Olsufiev'in etkisiyle, korku ve ölüm konusunda konuştuk. L.N., dört tür ölüm korkusu vardır dedi: acı çekme korkusu, cehennemde yanma korkusu, yaşama zevkini yitirme korkusu ve yok olma korkusu. Ben bunların hiçbirinden korkmuyorum, acı çekmekten biraz korkuyorum ama, beni dehşete düşüren çukur, tabutun kapağı, karanlıklar... Ben aydınlığı, temizliği, güzelliği seviyorum. Mezar karanlık, çamur, toprak ve ürkütücü ceset demek.

L.N. atla Groot'u görmeye gitti. Kafkasya'yla ilgili kitaplar okuyor ama yazıp yazmadığını bilmiyorum, sormaya da çekiniyorum.

Sadece iki yaprağı çıkarılan makaleye, sansür izin vermiş. Serge Trubetzkoy girişimlerde bulundu ve sözde papazların aşağılık, entrika ve satılmışlıklarından iğrendiğini belirtti.

İçimde bir mücadele var Petersburg'a gidip Wagner ve öteki konserleri dinlemek isteği ve L.N. yi üzmek korkusu. Gün geçtikçe bana ağır gelmeye başlayan bu bağımlılık yüzünden ağladım bu gece. Güç olarak serbestim tabii; param, elbiselerim, atlarım, herşeyim var: eşyamı topluyor ve trene binip gidiyorum. Provaları okumak, L.N. için elma satın almak, Saşa'ya elbise ve kocama gömlek dikmek, onun her durumda fotoğrafını çekmek, yemekleri ısmarlamak, nasıl pişirileceğini emretmek ve ailenin her işini yoluna koymak konularında hürüm... Yemek yemek, uyumak, susmak ve boyun eğmekte de hürüm. Ama fikir sahibi olmakta, istediğim şey ve kişiyi sevmekte, keyfimin istediği ve ilgilendiğim yerlere gitmekte ve müzikle uğraşmak, yararsız, can sıkıcı ve ekseriya dokuncalı olan kişileri evime almak istememekte, —ne de işe yarar—, yetenekli ve akıllı, ilginç kişileri eve almak istemekte hür değilim. Bu, işe yarar kişilerin bizim evde gereği yok, çünkü onlarla aynı düzeyde olmak gerekir, halbuki bizde köle gibi kullanılmak ve azarlanmak sevilir.

Ve ben, yaşantımı zevksiz ve çekilmez görüyorum... Hayır, durumumu anlatacak sözcük bu değil: Ben yaşantımın

neşeli olmasını değil, bir içeriği olmasını ve huzurlu geçmesini istiyorum. Halbuki huzursuz, kararsız ve güç bir yaşantım var.

9 mart Kırk Şehitler yortusu. Benim çocukluğumda, baba evimizin yaşlı aşçısı bayan Trifonova, çocuklarının küçüklüğünde, laznaya aşçısı Nikolay, sabahtan tarla kuşu biçiminde çörekler hazırlarlar, daha sonra da gerçek tarla kuşları, karların erimeye başladığı tümseklere konarlar, oradan da cıvıl cıvıl gökyüzüne doğru uçuşurlardı. Ama o zamanlar, ilkbahar bizlere hep neşeli umutlar getirir ve geleceğe ait belirsiz ama bir bekleyiş içinde olurduk... Şimdi ise, kasvetli anılar ve olamayacağın güçsüz isteğini getiriyor sadece... Ah ihtiyarlık, hiç de tatlı değilsin...

Bu akşam L.N., kopya etmem için Hacı Murat öyküsünü verdi; çok sevindim ve kolumun ağrısına rağmen özenle yazdım; ama Sergeenko, Dunayev, Kostiya amca, kardeşim Stiopa ve Serioya'nın gelişi çalışmamı aksattı. Hükümetin doksan milyon rubleye satın aldığı deniz filosundan söz edildi. Sergeenko'nun anlattığına göre, bu filoyu Japonlar İngilizlere 130 milyon sipariş etmişler ama Japonlar süresi içinde parayı ödeyememişler çünkü parayı, zamanında harcama izni vermeyen, Rus-Çin bankası verecekmiş. Anlaşma süresi geçtiği için Rus hükümeti doksan milyon vererek, hazır filoyu İngilizlerden almış. L.N. Amerikaya göndereceği bir mektubun çevirisini yaptırmak için, atla miss Shanks'a gitti.

10 mart Bu gece hiç uyumadım. İnsan gündüz süresince yaşamın girdabı içinde şaşkına dönüyor, gece de uykusuz, düşünce ve sıkıntılarla baş başa kalıyor...

L.N. nin yeni kafkasyalısı «Hacı Murat»ı zevkle kopya ediyorum. Bu öykünün çok güzel olacağını sanıyorum. Destan biçiminde bir yapıt; kanımca hiçbir gizli polemik ve tahrik içermeyecek.

Ağrıyan kolum çok yoruldu ve akşam bir oda konserine gitmeye karar verdim. Konser güzeldi, hiç sıkılmadım. Marusya Maklakov ile gittiğim konser dönüşü, evde Sergeenko,

prof. Preobrajenski, Sularjinski ve Nakaşidze vardı. L.N. yorgun görünüyordu. Bugün gene çok mektup yazdı, okudu, Sanat makalesinin baskıya konacak provalarına baktı. Sakin ve sağlıklı.

14 mart Ne olduğunu bilemiyorum. Uykusuz geçen gecelerimi anımsıyorum. Bu gecelerden birinde, sabahın dörtbuçuğuna kadar coşku ile Hacı Murat'ı kopya ettim. Son günleri çalışmak, provaları okumak veya çocuklara giysi almakla geçirdim. L.N. durmadan mektup yazıyor ve Fedor Maslov'un gönderdiği, Kafkasya ile ilgili kitaplar okuyor. L.N. uzun süredir bana karşı böylesine sevecen ve iyi davranmıyordu. Ertesi gün davranışı birden değişti. XV ci'cildin provalarıyla uğraşıyordum, bütün gün o işle uğraştığım için onun değiştiğini farketmemiştim. Uğraşımı akşam da sürdürdüm; uyuyamayacağımı bildiğim için, kocama beni beklemeden gidip yatmasını rica ettim ve provaları bitirince gürültü etmeden yanına geleceğimi söyledim. L.N. ni kaprisi tuttu: «Git yat, hepsi bu kadar.» dedi. İşim aceleydi, provaları ertesi sabah basımevine gönderecektim; onun için onu dinlemeyip çalışmaya devam ettim. Yatağından fırladı, robdöşambrını giydi ve çalışma odasına gitti. Ben, onun odayı terkettiğini bilmeden okumamı sürdürdüm. Yarım saat sonra yanıma gelip, kendisine işkence ettiğimi, uykusu olduğunu, uyumasına engel olduğumu, başı ağrıdığını söyleyerek bağırmaya başladı. Kımıldamadan dinledim ve sesimi çıkarmadım; sonra da okumamı bitirmeden kalkıp yatak odasına gittim ve yattım. Ama yorucu çalışma, tatsızlıklar ve kocamın bana haksız davranışı, zaten hasta olan ruhumda öyle bir umutsuzluk yarattı ki, yüreğimde ve göğsümde aniden acı bir spazm oldu ve karanlıkta «Ölüyorum» diyebildim. Nefesim daraldı, nabzım yükseldi, yaşamımı yitirme korkusu ve spazmlar korkunç idi. Serpilen soğuk su ve kendime hakim olma gücüm, krizin çabuk geçmesine yardım etti. L.N. de donup kaldı; titremeye ve hıçkırarak ağlamaya başladı... İkimiz de iyi uyuyamadık, yorulduk... ve neye yarar, bunlar niçin oluyor? Sonuna dek kocama özen göstermem ve ona

katlanmam için, bana yardım et Tanrım. Olanlardan üzgün olduğumu söylemek için, ertesi gün gidip kendisini aradım. Benden özür diler gibi yaptı ve barıştık. Acaba uzun sürer mi?

Dün Taneyev bizi görmeye geldi. Gelişi, bende öyle rahatlatıcı bir etki yaptı ki,. O, iyi, sakin, dengeli ve yetenekli bir adam.

Dün sabah, geceki tatsız olaydan sonra, bitkin kalktım ve hemen L.N. bana torunumuz, Ilya'nın oğlu, Mişa'yı getirdi. Bu sağlıklı, saf, tatlı ve akıllı çocuğu sevmek hoşuma gitti. Dün bütün gün onunla oyalandım ve onu gezdirdim. Kocamın neden olduğu geceki tatsızlığın kutsal bir ödülü idi bu.

17 mart Dün, yurt dışına göç etmek isteyen Dukhobor'lara L.N. nin yazdığı mektubu kopya ettim. L.N. bu mektubu Petersburg gazetelerinin yayınlayacağını umuyor, ben aynı kanıda değilim. Yapılacak yardım iki yönlü: onlara yerleşim yeri bulmak ve yerleşmeleri için para sağlamak, Sayıları onbin... Ne kadar para gerekir?

Bu akşam, ünlü heykeltraş Antokolski geldi. Sanattan söz ettik, L.N. makalesini anlattı, Antokolski, sanatın en güzel görevi insan ruhunu göstermesidir dedi. XV ci cildin tüm provalarını düzeltiyorum. Tümüyle değiştirdiği, L.N. nin mektubunu tekrar kopya ettim. L.N. ile ilişkilerimiz dostça ve hoş. Uzun sürer mi? Wagner'i ve Taneyev'in senfonisini dinlemek için birkaç günlüğüne Petersburg'a gitmeyi düşünüyorum.

Andriuşa burada, Ilya ve küçük Mişa gitti, torunumdan ayrılmak bana zor geldi, ama çocuklara fazla bağlanmamak gerek, çünkü ölümle onları kaybetmek zor ve acı oluyor.

Bugün L.N.: «Otuziki yaşındayım, çok iyi uyudum ve zihnim açık» dedi. Zihin gücünü böyle mektuplar yazarak harcaması yazık oluyor.

Ama gerçek eserler yazmak ilhamı hiç yok. Kuşkusuz bunun nedeni yaşlılıktır.

Sert kış sürüyor. Bugün güneşe rağmen rüzgarlı ve soğuk bir hava var, eksi 10°

18 mart İşler yolunda gidiyordu, dostça yaşıyorduk. Bugün Carpenter'in «Çağdaş Bilim» yapıtına, L.N. nin giriş yazısını okurken eskisi gibi olmadığını ve hepsini değiştirdiğini gördüm, şaşırdım ve üzüldüm. Bu girişi Severni Vestnik gazetesine gönderirken, XV ci cilde koymam için en son provaları vermesini rica etmiştim. Beni aldattığı için, sakin bir durumda ona sitem ettim. O bana çok kızdı. Bu tür tatsızlıklar eski yaraları depreştiriyor ve hoşgörülmez hale getiriyor. Vestnik'e öncelik vermek ve yayınlanmasını geciktirmemek amacıyla son provaları bana göstermedi. Halbuki bendeki kopyaların düzeltmelerini bir günde bitirirdim.

Akşam üzeri pek çok ziyaretçi vardı; bunlar arasında bulunan ve «Oyuncak» dergisini çıkaran bayan Toliverov bir kadın dergisi çıkarmak istiyordu. Bu nedenle, kadın sorunu konuşuldu. L.N., kadın eşitsizliğinden söz etmezden önce, genel olarak, insanlar arasındaki eşitsizlikten söz etmenin gerektiğini öne sürdü. Eğer bir kadın bu problemi kendisi ortaya atıyorsa orada uygunsuz, kadınlığa karşıt ve saygısızca birşey var demektir dedi. Ona hak veriyorum. Biz kadınların özgürlüğe değil, yardıma ihtiyacımız var. Özellikle çocuklarımızı yetiştirmek, onlar üzerinde etkinliğimizin olması, onların doğru yolda, çalışkan ve namuslu olmaları konusunda yardıma muhtacız. Bir ana tek başına çocuğunu yetiştiremez, ve eğer genç kuşak kötü ise, babalar kötü olduğundandır; çocuklarının eğitimi konusunda tembel, başka girişimlerde istekli ve özenli ama en önemli olandan, tüm insanlığın eserini devam ettirecek ve onu daha iyileştirecek, geliştirecek olan gelecek kuşakların eğitilmesinden kaçınıyorlar.

2 nisan Güncemi yazmayalı iki hafta oldu. Yaşantı şimdi, farkında olmadan, çok çabuk ve bir düş gibi neden çabuk geçiyor acaba? Daha normal olsaydım, daha bilinçli ve daha güvenilir bir biçimde yaşardım. Her zaman yapıldığı

gibi, ileride, zamanla geriye bakıp tüm yaşantımı, tüm geçmişimi anlar, onu değerlendirir ve (hep yapıldığı gibi birkez daha) ona yanardım, yararını görmediğim yeteneksizliğime yanardım. Çok az rastlanan istisnalar sayılmazsa, yaşam istek ve üzüntülerle geçiyor.

İmzasız mektupla saptanan, L.N. nin öldürüleceği gün yarın. Doğal olarak tasalıyım ama böyle birşeyin olacağına inanmıyorum.

Boylu poslu, hem beden hem de kafaca güçlü iki Dukhobor, L.N. yi görmeye geldiler. Kendilerine ilgi ve yardımda bulunmaları için, onları Petersburg'a, iki gazete müdürüne göndermiştik. Söz vermişler ama pek birşey yapacaklarını sanmıyorum.

Sürgüne gönderilen, hapsedilen ve askere çağrılan tüm Dukhobor'ların yurt dışına çıkmalarına izin verilmesi için ve onların adına L.N. Çar'a dilekçe yazıyor. Bizi de sürgüne gönderirler diye, bu girişimler beni korkutuyor.

Her akşam şu yada bu, bir ziyaretçi geliyor. Bu konuk arasıra bize yabancı yazından ve bu alandaki yeniliklerden söz eden profesör Storojenko ve akıllı ve hareketli genç Tzinger. Bir akşam, Groot, (nedendir bilmiyorum, bana güven vermeyen) Sergeenko, L.N. nin Anatole France'ın deyimiyle «çirkinliği büyük ve korkunç» olan bayan Junje geldiler. L.N. öyle diyor ama, bu kadın çok yetenekli, canlı ve akıllı. Gelenler arasında, çok sevdiğim ölen prens Urusov'un oğlu genç prens Urusov ile Chopin'den güzel parçalar çalan Goldenweiseri de bulunduğunu söylemem gerek.

Bu sabah ev, parke cilacısı, kilit tamircisi ve ziyaretçilerle doldu L.N. Dukhobor'larla görüşüyor ve onlar adına Hükümdara sunulmak üzere, dilekçe hazırlıyor. Bu uzun dilekçeyi kopya ettim. Son günlerde kocama gömlek, pantalon dikmek ve mendillerine marka işlemekle uğraşıyorum. Ben neden sessiz, bitkin ve üzgünüm? Ben böyle olduğum için kocam, canlı, neşeli ve mutlu!.. Ben sanat, müzik veya birisiyle ilgili ve canlı olduğum zaman, kocamın mutsuz, endişeli ve öfkeli olduğunu kimse anlayamayacaktır. Ama ben ne zaman (şu anda olduğu gibi) ona gömlek diker, yazılarını kop-

ya eder ve yavaş yavaş ama hüzünle bitik hale gelirsem o, rahat, mutlu ve hatta neşeli oluyor. Benim yüreğimi kıran da işte bu tutumu. Kocamın mutluluğu uğruna, bende canlı olan herşeyi içime atmak, coşkulu mizacımı yatıştırmak, yaşamamak ama yaşantıya dayanmak zorundayım.

Sanat Nedir? makalesini de içeren XV ci cilt sansürden geçti, ben de yayınlanma ilanını gazetelere gönderdim.

3 nisan Neredeyse gün bitti, saat akşamın onu. L.N. yi öldürmek için hiçbir saldırı olmadı. Bu sabah pantalonunu biçtim ve makinede teyelledim, sonra gezmek istedi, ben de evde kuşkulanmamak için, onunla çıktım. Yaşlı general Boborikin'e uğradık, o da bize katıldı ve birlikte yürüdük. Ağır yürüyüşü ve araba gürültüleri arasında, durmadan konuşması beni yordu. Daha sonra Viedomosti gazetesi yazıişlerine uğradık ve kauçuk satın aldık ve Russanov'lara gittik. Yorgunluktan kımıldayacak halim kalmadığı için, eve arabayla döndüm. Yaz da olsa, kış da olsa, L.N. ile gezintiye çıkmak bana hep işkence olmuştur; çünkü yol arkadaşlarıyla birlikte yürümez, hep ayrı ve önden gider, biraz duraklasanız beklemez ve ona yetişmek için koşmanız gerekir. Akşam gene konuklar vardı: gürültü ve yorgunluk. Ah... sinirlerim harap oldu: gelenler, L.N. nin öldürülme korkusu ve bu yetmiyormuş gibi, akşam geç saatlere kadar iskambil oynayan gençler. Bizim çocukların yaşam biçimi hiç hoşuma gitmiyor ama L.N. nin yaşantı ve ilgisi öylesine kendine özgü ki, çocukları onu ilgilendirmiyor. Bu durum da, onların ciddi bir uğraşı ve sanatla değil, yararsız şeylerle zaman geçirmeleri sonucunu doğuruyor. Zaten herşeyi reddeden bir babayla, başka ne olabilir ki...

5 nisan Paskalya pazarı. Eskiden bu gün çok önemliydi ve neşeli geçerdi. Bu yıl ise bende o ruh hali yok. Zaten üç yıldır, yavrum, meleğim Vaneçka öldükten sonra, yaşantım allak bullak oldu.

Benden para isteyen Mişa ve Andriuşa canımı sıkıp gittikten sonra gözlerim yaşlı ve umutsuz, L.N. ye giderek, dur-

madan benden para isteyen çocuklarına karşı nasıl davranmam gerektiğini sordum. Bilmem hangi gerçekleri, tüm dünyaya anlatmaya çalışan kocam, her zaman olduğu gibi, çocuklarına birşey söylemek veya karısına yol gösterip yardım etmek yeteneğine sahip değildi.

Koldkoltzev'leri görmeye gittim, sonra da Hacı Murat'ın yirmi sayfasını kopya ettim. L.N., soğuktan ve her yanının ağrıdığından yakınıyor ama herkes gidince, Mişa'nın bisikletiyle bir tur yapmaktan geri kalmadı.

6 nisan Yemekten önce L.N. bisikletle dolaştı; bu sabah, savaş konusunda bir makale yazmaya başladı[1]. Akşam üzeri atla, ölmek üzere olan tüccar Broşnin'i görmeye gitti. İnsanların nasıl öldüğünü görmek istiyor-kendisi de ölümden pek uzak değil— ve üstelik, ölümle pençeleşen birisini teselli edip avutmak iyi bir davranış.

7 nisan Avukat Koni uğradı, yarın yemeğe gelecek. İnce ince yağmur yağıyor, hava biraz daha sıcak. Mençikov'dan ilginç bir mektup geldi. Hükümetin, Dukhobor'larla ilgilendiğini ama L.N. nin onlarla ilişkisinin, en üst düzeydeki kişileri bile kızdırdığını yazıyor. Polis, Dukhobor'lara yardım amacıyla, Leon Tolstoy adına gönderilen paraları almamaları için, Ruskiye Viedomosti gazetesine yazı göndermiş.[2] Polisin yazısı, bu sabah 300 ruble gönderildiğinin bize bildirilmesine engel olmadı. L.N. çok keyifli, ben ise heyecanlı ve tasalıyım.

9 nisan Dün hareketli ve mutlu bir gün geçirdim. Sabah bir konser provasına gittim. Öğle yemeğine avukat Koni ve başka konuklar geldi. Koni bize hukukçuluk mesleği-

1 — Tolstoy, Milano La Vita Internaziole ve Paris Humanité Nouvelle gazetelerinin isteği üzerine «Carthago delenda est» (Kartaca yıkılmalıdır) başlıklı bir makale yazarak, savaş ve militarizm hakkındaki düşüncelerini açıkladı.

2 — 4 nisanda, bağış listesi gazetede ilan edildikten sonra, polis şefi general Trepov bu emri göndermiş ve 21 nisanda gazete, iki ay süreyle kapatılmıştır.

nin ilginç anılarını anlattı. L.N., gelenlerle ilgilendi, mektup yazdı, bisiklete bindi ve çalışamadı. Hep yoklayıp durduğu ihtiyar Broşnin öldü. Bugün L.N. bize, onun son saatlerini görmüş olmasının çok ilginç olduğunu söyledi. Bu ihtiyarcık ölürken bile, L.N. herşeyi öğrenmek merakından vazgeçmedi...

L.N. bize, bir süre önce üzerinde konuştukları «Diriliş» öyküsüyle Dr. Rahmanov'un ilgilendiğini söyledi. Öyküyü ona okutmuş ve kendisi de tekrar okumuş ve her yerde bastırılabilirse, Dukhobor'ların göçünü gerçekleştirecek 100.000 rubleyi kazanabileceğini tasarlamış. Ama bunun gerçekleşemeyecek ve havada bir düşünce olduğunu da söyledi. Ben sesimi çıkarmadım, çünkü hak onun. Herhangi bir ailede, otuzaltı yıl birlikte yaşadıktan sonra, haktan söz etmek garip görünürse de, benim hakkım yok. Çocukları geçim sıkıntısı çekecekler, çünkü onlara çalışmayı öğretmedi. Bana gelince, herhalde acımdan ölmem, üstelik paraya da hiç ihtiyacım yok artık. Para bana mutluluk veremez artık, of... kuşkusuz para değil bana gerekli olan.

10 nisan L.N. gibi yaşamam gerekseydi, deli olurdum. Sabah yazı yazıyor, yani kafaca yoruluyor, akşam ise hep konuşuyor veya daha açık söylemek gerekirse, hep öğüt veriyor, çünkü dinleyicileri genellikle ya öğüt almaya yada yanında öğrenip yetişmeye geliyorlar. Bugün yemekten sonra onüç kişiyi kabul etti: iki fabrika işçisi, üç genç öğretmen, bir doktor, bir gazete muhabiri, Sergeenko, Dunayev v.s.

15 nisan Dış olaylarla dolu günler: konferans, resim sergisi ve konuklar...

Bugün alış verişe çıktım, elbiseleri tamire, kitapları ciltçiye verdim. Akşam, İtalya'da doğup orada yaşıyan heykeltraş Prens Paolo Trubetzkoy geldi. Şaşılacak bir adam: olağanüstü yetenekli ama çok ilkel. Hiç kitap okumamış, Savaş ve Barış'ı bile bilmiyor, öğrenim görmemiş, yapmacıksız, biraz kaba saba ve kendini tümüyle sanatına adamış. Yarın L.N. nin heykelini yapmaya başlayacak ve öğle yemeğini

bizde yiyecek. Taneyev bizi görmeye geldi; ilişkilerimiz sade, gösterişsiz ama iyi ve dingin.

Bugün L.N. bana, yarından sonra köye, Ilya'nın yanına gideceğini, kent yaşantısının ona zor geldiğini, 1400 rublesi olduğunu ve onu da ihtiyacı olanlara dağıtacağını söyledi. Dedikleri doğruydu ama, söz dinlemeyen ve haşarı iki çocukla tek başıma yaşamak bana çok zor gelecekti. Ağlamaya başladım ve beni bırakıp gitmemesi, hiç olmazsa bir haftacık daha benimle kalması için L.N. ye yalvardım. Benim ne denli zayıf olduğumu, bir sürü nedenden ötürü kendimden korktuğumu, intihar etmekten, kendimi umutsuzluğa yada eğlenceye kaptırmaktan korktuğumu bilseydi... Herşeyden ve özellikle kendimden korkuyorum... İsteğimi kabul eder mi bilemiyorum. O buradayken bile yaşam bana güç geliyor, çocuklarım ve kocamla ilişkilerimde, bir sürü sıkıntılarım oluyor. Evin işleri, çocukların eğitimi, kitap baskıları, çocuklar ve malikanenin yönetimi, kocamla ilgilenme ve aile dengesini sağlama gibi yoğun işler, bu sonu gelmez mücadele, beni öylesine bitkin bir hale getirdi ki. Dıştan bakıldığı zaman bunlar önemsiz gibi görünür ama benim bitik ruhum için çok önemli. Örneğin, L.N. nin benim yanımda, Moskova'da, hatırım için yaşadığını oysa onun için bir işkence olduğunu söyleyip durması zor bir durum değil mi? Şu halde ona ben işkence ediyorum. Halbuki, Iaznaya Poliana'da daha çok tasalı oluyor, şehir yaşantısı ise ona daha ilginç ve eğlendirici geliyor ve daha az yoruluyor.

16 nisan İtalya'dan gelen (ve İtalyan uyruklu) prens Trubetzkoy —ki değerli bir heykeltraş kabul edildiğini sanıyorum,— L.N. nin heykelini yapacak. Şimdilik ortada birşey yok. Yapmaya başladığı büst çok büyük. L.N. benimle hoş geçinmeye başladı, ilişkilerimiz iyi. Dün akşam anormal derecede sinirliydim.

18 nisan Liova geldi. Payına düşen, Moskova'daki evi, bir komisyoncu aracılığıyla satmış. Çok sevdiğim o evi bana sormadan sattığı için üzüldüm. L.N. nin heykeli için,

Trubetzkoy tekrar geldi. Olağanüstü bir yeteneği olduğunu şimdi anlıyorum.

19 nisan Tanya çok zor bir burun ameliyatı geçirdi: bir dişini çektiler ve o diş kovuğundan girerek irini akıttılar. Trubetzkoy, büstü yapmayı sürdürüyor: görkemli, karakteristik ve kendine benziyor. Sanatından başka birşeyle ilgilenmeyen bir adam bu Trubetzkoy.

Hastalıklı bir tüccar olan Mrozov geldi, üniversite öğrenimi yapmış, yaşam biçimini düzeltmeye çalışıyor. Aç kalan köylüler için 1000 ruble verdi. Çarşamba günü L.N. ile Grinevko'ya, Ilya'ya gideceğim. L.N. orada kalacak ve bu ilçenin kıtlık çeken köylülerine yardım edecek.

20 nisan Gene, yaşantının sıkıcı ve güç işleri. Beni ilgilendiren konu, Moskova'daki evin satın alınması. Bu evin elden çıkışına çocuklar ve L.N. de üzülüyor. Düşüncesini bana hiç açıklamayan L.N. bile bu kez, evi almamı söyledi ve «Satılması yazık olmuş» dedi. Bu ev bana pahalıya malolacak, üstelik iki çocuğumu orada kaybettim, son yıllar orada mutlu da değildim. Ben en büyük mutluluğu evlilik yaşantımın ilk yarısında, Iaznaya Poliana'da tattım.

Günümü, bankalara gitmek, hisse senetlerini satmak ve paramı Liova'nın hesabına yatırmakla geçirdim; zarar etmemek ve senetleri değerlendirmek için çok dikkat ettim. Öğle yemeğinde çok kişi vardı.

L.N., kim olduğunu bilmediğim bir İtalya'nın mektubunu yanıtladı. Yazınsal çalışması zor ilerliyor, yazmakta zorluk çekiyor, üstelik öylesine bir öğüt verme alışkanlığı oldu ki, onu yapmadan yaşayamaz duruma geldi. Yemekten sonra büstü için poz verdi. Bu büst nefis bir sanat ürünü olacak ama, L.N. gitmekte acele ediyor ve yapıt yarım kalacak. Yarından sonra gidiyoruz. Ben Moskova'ya döneceğim, L.N. Iaznaya'ya gidecek.

21 nisan Yol hazırlığını yaptım. Büst bitmediği için, yolculuk yarın sabah yerine, akşam yapılacak. Bitmemiş

haliyle de, büst her yönüyle çok güzel ama iki bin ruble bağış alan L.N. çok yoksul bölge köylülerinin yardımına koşmak için acele ediyor.

Sabah notere ve bankaya gittim, benim ve kocamın bavullarını hazırladım. Akşam Taneyev geldi ve L.N. ile Trubetzkoy'un da katıldığı ilginç bir görüşme yaptı. Sanat, konservatuvarın problemleri, insan ömrünün kısalığı ve hem kendimiz hem de başkalarının yararına, zamanın her dakikasının anlamlı bir biçimde kullanılıp değerlendirilmesi konusunda tartıştılar. Ben de kişisel olarak şunu ekliyorum: mutluluğumuz için. L.N. nin bu olağanüstü adama düşmanca davranıştan vazgeçtiğini görmek beni mutlu ediyor.

Daha sonra, Vasili Maklakov geldi ve mutluluk konusunda sonuçsuz tartışmalar yaptık. Dün Soniya Mamonov ile olduğu gibi, bugün de onunla, mutluluğun ender ve rastlantı sonucu elde edilen birşey olduğu konusunda ortak bir görüşe vardık. Elde edildiği zaman, onu tekrar arayıp bulmaya çalışmadan, kaybettiğin için ağlamadan yaşamaya devam edip, iyi şansa teşekkür ederek, bulunan bu mutluluğa dört elle sarılıp ondan yararlanmak gerekir. Günlük yaşantıda da, sıkıntılarına rağmen, bir hoşnutluk arayıp bulmalı ve, insanın vicdanı huzurlu ise, utanılacak ve ahlak dışı bir eylemde bulunmadan çalışmak ve başkalarına yararlı olmak için yaşanıyorsa ve pişmanlık duymak zorunda kalınmıyorsa, bu hoşnutluk aranıp bulunmalıdır. Bir başka mutluluk daha var, o da kendini yetiştirme ve geliştirmektir. Bu duygu bizi dinsel ve törel bir ideale doğru götürür. Ama ben kendime bakmayı hiç sevmiyorum, ben kendimi değil, insanları seviyorum, benim sıkıntım bu işte.

Barteniev, benim büyük babamın babası kont Zavadoniski[1]nin bir kitabıyla mektuplarını getirdi. Bu Barteniev çok ilginç bir kişi, ayaklı kütüphanelerden biri. Herkesi tanıyor, Rus sarayının her dönemindeki soy sop bozukluklarının tümünü, tüm entrikaları, sonradan görmeleri, aile bağlarını v.b. herşeyi biliyor.

---

1 — Büyük Katerina'nın gözdelerinden biri.

29 nisan Trubetzkoy, L.N.nin büstünü bitirdi, çok güzel oldu. Akşam, Grinevka yolculuğuna çıktık. Bizi trene kadar, Dunayev, Maslov, Sonya Kolokolzev ve benim Maşa uğurladı. Tren çok kalabalıktı, birinci mevkiye bindik. Akşam, yolda L.N. nin yulaf çorbasını ısıttım; kendi servis yapmak istedi ve üç parmağını yaktı, çünkü çok sıcak olan tencerenin kapağını yakaladı. Acısının dinmesi için, elini soğuk suya sokmasını önerdim, inatla istemedi ama ben gene de su getirdim, elini suya soktu ve acısı biraz azaldı. Buna rağmen rahat uyuyamadı. Bizi iki oğul ve torunlar karşıladı. Onları görmek, onların köyüne gitmek çok hoş oldu. L.N. hemen işe koyulup, kıtlık çeken köyleri dolaşmaya gitti. Bazı köyler çok sıkıntıdaymış, günde bir öğün ekmek yeniyormuş. Hayvanlarını ya satmışlar, yada kesip yemişler. Hastalık yokmuş. L.N. aşocakları kurdurdu, ekmek fiyatını öğrenmek için Andriuşa'yı Orel'e yolladık.

Ilya'ların geçimleri güç. Benim için önemi yok ama, bu kötü yemeklerden L.N. nin midesinin bozulmasından korkuyorum. Bu nedenle aşçıyı kontrol ediyorum. Ilya'nın ev yaşantısını da beğenmedim, çocuklarıyla ilgilenmiyor; halkla ilişkileri kötü; ciddi bir iş yapmayıp sadece atlarla uğraşıyor. Sonya ise aksine, çok iyi ve halka yardım ediyor.

Serioya'yı görmek için Nikolskoye'ye gittik, çok acıklı durumda. Müzikle çok uğraşıyor, güzel bir romans bestelemiş, Sonya güzel söyledi.

L.N. rahat değil; ilişkilerimizde, açığa vurulmayan, umut kırıcı birşeyler var, bu duruma çok üzülüyorum.[1] Ama, son zamanlarda olduğum kadar ona karşı ilgili ve yumuşak davranılamaz ki. Grinevka'da onu yalnız bıraktığım için üzgünüm ama, bir süre ayrılmak daha iyi olacak.

Bahçeler ve tarlalar ekim ve dikim için hazırlanıyor, her yerde neşeli bir çalışma görülüyor. Dora ile Liova anlaşıyor,

---

1 — Karısı gideceği gün, Tolstoy güncesine şunları yazıyor: «...Sonya bu sabah çok üzgün ve perişan ayrıldı. Bu onun gücüne gidiyor, ben onu çok üzüyorum ama ona yardım edemiyorum.»

iyi geçiniyor ve mutlular. Dengeli ve kültürlü bir kadın. Onlar da bahçelerini çapalamış ve evlerini boyatmışlar; Dora'nın doğumuna hazırlanıyorlar.

Bu sabah Moskova'ya geldim ama üzgünüm. Sergey Tolstoy, kızı Maşa ile geldi. L.N. kardeşini göremediği için üzülecek.

1 mayıs Sonya'dan mektup aldım, L.N. iyiymiş ve kitlikla ilgili gezilerini sürdürüyormuş. Ben ona, içtenlikli, sevgi ve yaklaşma isteği dolu iki mektup yazdığım halde, iki kelimelik bir yanıt bile alamadım. Ona duyduğum coşku azalmaya başladı.

3 mayıs Manya ve Serioya'nın çocuğunu görmeye gittim ve çok duygulandım. Annelikte ne kadar zor ve acıklı durumlar var. Çocuklar çok küçükken duyulan şefkat, daha sonra, onların büyümeleri için gösterilen ilgi ve özen, eğitimleri için harcanan çaba, tembellikleri karşısında duyulan dehşet, gelecekleri konusundaki tasalar ve bunların tümünün sonucu: çocukların düşmanca davranışları, sitemleri ve saygısızlıkları ve sizde, yaşamınızın, gençliğinizin ve tüm uğraşılarınızın hiçbirşeye yaramadığını görmenin verdiği umutsuzluk.

L.N. den arasıra mektup alıyorum. Hiç değilse şimdi, yüzlerce aç insanı doyurabilecek. Yoksa, kendi çocuklarını terketmenin affedilmez günahını taşıyordu.

5 mayıs Bugün L.N. den iki mektup aldım, sağlığı ve keyfi yerindeymiş; Tanrıya şükür. Sekiz aşocağı açtığını ve parasının bittiğini yazıyor. Ben bir zamanlar, böyle yüzlerce değil, bir iki kişinin bile doyurulmasını olumlu bir iş olarak kabul ederdim. Ama bugün, milyonlarca aç insan karşısında, dokuz aşocağının bir anlamı olmadığını anlıyorum. Bu uğraşıya L.N. nin gücü yetmediği için, biz bağış çağrısında bulunmadık ama yapsaydık çok para toplardık.

9 mayıs Sonya Mamanov, kendisini görmeye gelmesi için, Taneyev'e bir pusula göndermemi rica etti. Taneyev geldi ve uzun süredir beklediğim mutluluğa eriştim. Piyano çaldı, benim için çaldığını bildiğim için ona minnet duydum. Ama, bir süredir bu tür izlenimlere duygusuzlaşan ruhumu neden gene heyecanlandırdım? Gene çok acı çekeceğim...

L.N. ye mektup yazdım. Taneyev'in müziğinin verdiği zevk, kocam için üzüntü nedeni oluyor ve bu düşünce de benim aklımı karıştırıyor. Neden herşeyi tatlıya bağlayamıyoruz, neden mutlu olamıyoruz ve neden kendi payımıza düşen zevk ve neşeden yararlanamıyoruz? Serioya geldi, bestelediği romansını Taneyev'e dinletti ve birlikte satranç oynadılar.

19 mayıs Iaznaya Poliana. Bu son günlerde çok olay geçti: Saşa ve İsviçreli öğretmeni bayan Kothing ile toparlanıp buraya geldik ve ayın 16 sında boş evimize girdik. Eşyalar, atlar, piyano da aynı gün geldi. Yerleşmekle uğraştık, öğle ve akşam yemeğini, bizi çok iyi karşılayan Liova'larda yedik. Ertesi gün 17 sinde Grinevka'ya, çok görmek istediğim L.N. nin yanına hareket ettim. Çocuk ve torunlarımı da özlemiştim. Ama benim ateşli isteklerim hep soğuk duşla karşılanır: L.N., birisine makalesini okuyordu. Benim gelişim okumasına engel olduğu için sinirlendi. Ben de torunlarımı alıp bahçeye gezmeye çıktım ve onlarla oyalandım. Dönüşümüzde, yani öğle yemeğinde, o tarikatçı adam gene yanındaydı ve L.N. ye dinle ilgili bir şiir okuyordu. L.N. beni görünce gene kızdı ve bana kapıyı gösterdi. Dışarı çıktım ve üç haftadır ayrı olduğumuz halde, ne benim ne Tanya'nın durumu ve ne de Mişa'nın sınavları ile ilgilenmediği için ağlamaya başladım. Ben üzülüp gittikten çok sonra beni aradı ve kendisini affettirmek için uğraştı.

Grinevka'da hareketli bir yaşantı var ve ben buna ayak uyduramadığım için üzgünüm. Yirmi tane aşocağı açmışlar ve hepsi uğraşı ve yönetim sıkıntısı içinde.

Tula'da dört saat geçirip, Bibikov ile tarla anlaşmazlığımız dahil, bir sürü işle uğraştıktan sonra Iaznaya'ya dön-

düm. L.N. Grinevka'da biraz rahatsızlanmış. Sırt ağrısı ve mide yanmasından şikayet ediyor. Bugün biraz daha iyi, kaslarını kuvvetlendirmek için halterle jimnastik yaptı ve göle yıkanmaya gitti. Beslenmesi yetersiz. Sızlanıyor, inliyor ve aklına getirmek istemediği ve çok korktuğu ölümden söz ediyor.

20 mayıs Iaznaya Poliana. Bu ilkbahar çok güzel, çok nefis, Güneşli ılık günler, ayışıklı geceler, leylaklar, elma ağaçlarının çiçekleri ve bülbül sesleri, bu yıl çok olağanüstü... Bu manzara, doğanın bu ilkbahar güzelliği, insanın başını döndürüyor ve bitişini görmek de sonsuz bir üzüntü veriyor.

Dün Dora'nın anne ve babası geldi. Sevimli insanlar. Bu sabah da Tanya geldi, solgun ve bezgin; evlenmek ve çocuk sahibi olmaktan başka düşüncesi yok. Bugün Liova'nın doğum günü, Dora her yeri çiçeklerle süslemiş. Yemeği onlarda yedik, şampanya içtik, Yirmidokuz yaşına girdi.

Bibikov'un topraklarımızı işgal davasıyla ilgili olarak, yarın Tula'ya akşam da Moskova'ya gideceğim. Tanya'yla çok rahatım, birbirimizi iyi tanıyor ve kuşkusuz seviyoruz da. Ayın 23 ünde babasının yanına, Grinevka'ya gidecek.

Önümde L.N. nin bir resmi var, bakışı öylesine anlamlı ki, gözümü ayıramıyorum. Baktıkça azarlamalarını ve öpücüklerini anımsıyor ama, ne içtenlikle sevecen bir sözcük, ne de sevgi ve güven belirten bir ilişki bulamıyorum...

Hiç söylemedi mi acaba? Ben, kocamın kişiliğinde coşkulu bir âşık veya acımasız bir yargıç buldum ama hiçbir zaman bir dost bulamadım. Halâ da bulamıyorum...

Sokrates'in yaşam ve öğretisini birkez daha okudum. Büyük adamlar hep birbirine benziyor: deha, bir sakatlık, bir yaradılış aykırılığıdır; çünkü bir ayrıklık simgesidir. Dâhi insanlarda uyum yoktur, bunun içindir ki, dengesizlikleriyle başkalarına acı çektirirler.

22 mayıs Bu sabah Moskova'ya geldim.

25 mayıs Üçlem yortusu. Dadıyla birlikte, Aliyoşa ve Vaneçka'nın mezarına gittim. Çiçek diktik, dua ettim ve günahkar ve acılı ruhum için, çocuklarımın Tanrıya yalvarmalarını içtenlikle istedim.

Halk bayram yapıyor. Hizmetçi kızla, en yakın rahibeler manastırına gidip onlarla konuştum. İçlerinden birisi, gençliğinden beri İsa'ya âşıkmış, herşeyiyle ona ait olduğu saplantısı içinde. Yortu havası hissedilmeyen bir yer burası. Geç zaman Moskova'ya döndüm.

26, 27, 28 ve 29 mayıs Moskova. Yalnızlık ve üzüntü. Bir akşam piyano çalarken, birden Taneyev'i görmek ve müziğini dinlemek isteğini duydum; biraz sonra, camın arkasında üç siluet gördüm; bunlar Maslov, Taneyev ve Pomerantzev idi, hiç şaşırmadım. Benim için piyano çaldılar. Ayın 29 unda, Goldenweiser ile gene geldi ama çok az kaldı, sinirli gibiydi hemen izin isteyip gitti.

30 mayıs Moskova'da son akşam, belki de son kez bavulları hazırladım, her yeri kilitledim ve gece yarısı Iaznaya Poliana'ya hareket ettik.

31 mayıs Güç bir yolculuktan sonra bu sabah Iaznaya'ya geldik. Ne Tanya, ne de L.N. yok ama üç telgraf var: hastalanmış, Levitski'lerde yatıyormuş. Bir yere gitmeyeceğine ve beni Iaznaya'da bekleyeceğine dair söz vermişti ama, sözde, kıtlık nedeniyle bölgenin durumunu ve gelecek ürünü incelemek için, gelini Sonya ile komşuları görmeye gitmiş ve üşütüp ishal olarak Levitski'lerde yatağa düşmüş.

1 haziran L.N. gelmedi. Bütün gün ağladım, hasta oldum. Maria Schmidt ile önce Tula'ya, oradan trenle Karassi'ye ve oradan da, kiraladığım araba ile Levitski'lere gittim. L.N. iyi değil, ishal devam ediyor, halsiz. Bu durumda eve götürülmesi düşünülemez.

2, 3, 4 ve 5 haziran Levitski'lerdeyiz. Tam anlamıyla iyi insanlar ama otobur bir beslenmeyle, L.N. nin yabancı bir evde bakımı çok güç. Doktor çağırdım, ilaçlarını verdi. Huzursuzum, üşüyorum.

6 haziran Iaznaya Poliana'ya dönüyoruz, öksürüyorum, L. N.ye bakmaktan yorgun düştüm. Geceyi Ierşov'larda geçirdik, kendileri evde değillerdi. Korkunç bir olay olmuş: Akrabaları, genç bir kadın olan Tulibieva sinir krizi geçirip kendini suya atmış ve boğulmuş. Cesaretini kıskandım. Yaşam çok, çok zor.

8 haziran Dora'nın bir oğlu oldu. Doğumda çok zorluk çekti. Kendisine karşı çok sevecen davranan kocası Liova'dan ayrılamıyor, ondan yardım istiyordu. Sanki acısını paylaşmasını istiyordu ve öyle de oldu ve küçük Lev normal doğdu.

11 haziran Piyanoyu Tanya'nın atelyesine koydum. Bugün üç saat çaldım ve gene bir gün Taneyev'in piyanosunu dinlemek isteğimin etkisiyle ağladım. İki mutlu yaz geçirmiştim. Ama bana bu tesellinin gelmesi için Vaneçka'nın ölüm felaketinin gelmesi gerekmiş idi. Çocuğumun ölümü felaketinden sonra, hiç değilse Taneyev'in gelmesi tesellisini verdiği için Tanrıya şükrediyorum.

L.N. nin hastalığı daha geçmedi. Halsiz, uyuşuk ve sessiz; ne neşe, ne üzüntü, ne kin ne de sevgi belirtisi göstermiyor. Son hastalık onu korkuttu sanki. Öyle görünüyor ki, kıtlık ve aşocakları konusu, artık onu ilgilendirmiyor. Dora'nın babası Westerlund L.N. nin karaciğerini büyük buldu ve her sabah çok sıcak maden suyu içmesini söyledi.

12 haziran Geç kalktım, piyano çaldım. Torunum Mişa ile gezmeye çıktım...

Biraz önce kendi kendime neden deha sahibi kadınlar yok? diye sordum. Ne yazar, ne ressam, ne besteci. Çünkü, enerjik kadının tüm ihtirası, bütün yetenekleri ailesine, aş-

ka, kocasına ve özellikle çocuklarına adanmıştır. Öteki güçleri gelişmez, körlenir, embriyon halinde kalır. Çocuk doğurma ve onların eğitimi bitince, sanatla ilgili gereksinme ve istekler uyanır, ama zaman geçmiştir ve artık ilerleme, evrim gösterilemez. Ekseriya, genç kızlar kendilerinde yetenekler ve zihinsel ve artistik güçler geliştiriyorlar ama bu gelişme tek başına onlarda kalıyor ve çocukları olmadığı için de, bir sonraki kuşağa aktarılamıyor. Arasıra, dâhi erkekler, önceden eğitilmiş yaşlı bir anneden doğuyor, L.N. de bunlardan biri. Onu doğurduğu zaman L.N. nin annesi genç değildi ve hatta evlendiği zaman da çok genç değildi.

13 haziran Sanki kader, hasta yüreğimin neşelenebileceği kadar, yaşamam ve eğlenmem için bana yeniden izin verdi. Tanrının yardımıyla hepsi sağlıklı ve iyiler: L.N. bugün atla Iazenki'ye gitti, iyileştiği için mutlu, Tanrı, yaşamasına hem de sağlıklı yaşamasına izin verdiği için sevinçli. Ben, yerleşmeye, evi temizlemeye ve eşyaları düzenlemeye başladım. Torunum Mişa ile kırlara çiçek toplamaya gittim. Ona Vaneçka'dan söz ettim ve ağladım. Westerlund'lar, Liova ve Ilya ile gezmeye çıktık. Ilya ile tatlı tatlı konuştuk, işlerinden ve önümüzdeki kış kaynanasının evinde kalmalarından söz ettik. Zavallı çocuk, para ve mülk konularında sıkıntı içinde.

Akşam üstü hava aydınlık ve çok güzel, her yerde çiçek kümeleri var. Yarın için çiçek buketleri yaptık.

Minicik torunum Lev yarın vaftiz edilecek.

14 haziran Günümü çocuklarımla geçirdim. Küçük Lev öğleyin vaftiz oldu. Dora çok heyecanlıydı ama İsveçli anneanne ve dede, Rus usulü vaftizin barbarlığı karşısında dehşete kapıldılar.

Öğle yemeği açık havada ve görkemli bir biçimde yendi. Masada, çiçekler, meyveler ve şampanya vardı. Sonra, L.N. dahil herkes tenis oynadı. Tanrıya şükür, sağlığı düzeldi. Maşa ve Koliya, Ilya ve küçük Mişa akşam gittiler. Torunumdan ayrılmak bana zor geldi ama sevmek bana hep üzüntü

verdiği için ona bağlanmamaya özen gösteriyorum.

17 haziran Gene herşey güç ve üzücü. Elimde olmadan, fransız filozofu Charles Richet'nin bana söylediği sözleri anımsadım: «Size acıyorum madam, mutlu olacak kadar bile zamanınız yok...»

İki gündür L.N. nin hastalığıyla uğraşıyorum... İshalden sonra, oburca yiyerek ölçüyü kaçırdı. Doktorların yasaklamasına rağmen, ata bindi, bisikletle dolaştı, banyo yaptı ve dün akşam midesine sancı girdi ve durmadan kustu. Akşam ateşi 38°.2, hiç yemek yemedi ve yirmidört saattir inliyor ve çok huzursuz. İnatçılığı ve ölçüsüzlüğü hem kendi ömrünü kısaltıyor, hem de benimkini kemiriyor. Büyük çaba harcayarak ishalini kestim ve yatağa yatırdım. Ben de hastayım, öksürüyorum ve midem ağrıyor.

18 haziran Saşa'nın doğum günü, ondört yaşına girdi. Gündüz, havanın sıcaklığı çekilir gibi değildi, öğleden sonra ikide, güneşte 40°. L.N. iyi değil midesi yanıyor ve ateşi var. Bugün iki kere yulaf çorbası ve kahve içti.

Akşamüstü üşenmeden, Saşa'yla gidip suya girdik. Doğanın güzelliğine ve yeşilliğe hayran oldum. Döndüğümüzde, L.N. Tanya'ya, gazeteye göndereceği bir makaleyi yazdırıyordu ama göndermeme kararı aldılar. Sorun şuymuş: kız erkek altı lise öğrencisi, yiyeceksiz köylülere verilmek üzere Iaznaya Poliana'ya 100 ruble getirmişler. L.N. onları, bölgemizin vasisi olan papaza yollamış, o da çocuklara en zor durumda olanları bildirmiş. Öğrenciler, Iazenki'den un alarak dağıtmaya başlamışlar. O sırada köyün polis komiseri ve yardımcısı gelip, bizim veya öğrencilerin parasıyla uncunun un satmasını yasaklamışlar. Yüz karası bir davranış bu... «Rusya'da hiç kimse fakirlere yardım cesareti göstermesin — komiser yasakladı.» Tanya da ben de çok kızdık. İkimiz de doğruca Çar'a veya annesine gidip, bu tür yöntemlerle çileden çıkan halkın isyan etme tehlikesine karşı, kendilerini uyarmaya hazırdık.

20 haziran L.N. daha iyileşemedi. Ateşi yüksek değil ama yanma sürüyor, zayıf ve halsiz. Kımıldayınca veya üstüne basınca, karnındaki ağrı çoğalıyor. Dün yatarken, karnını kafurla oğdum, bismut ve morfin içirdim. Bugün yulaf ve pirinç çorbası içti.

Bugün L.N. yi düşünerek çok tasalandım. «Bu hastalığı atlatırsa, yakında yetmiş yaşında olacak ama gene de uzun süre yaşamayacak ve ben onsuz, dünyada tek başıma kalacağım...» diyerek söylendim ve birden öyle güçsüzleştim ve öyle korkunç bir yalnızlık duygusuna kapıldım ki az kalsın ağlayacaktım. Arasıra bana, boş yere sıkıntılar çektirdi ama gene de o sadece beni sevdi — yalnız çocuklarıma karşı da olsa — o benim dayanağım ve koruyucumdu. Ama o olmayınca? Durum çok güç ve çok hüzünlü olacak... Tanrı onu daha uzun süre yaşatsın ve benim canımı da onunla birlikte veya en kısa sürede alsın.

Dört prova defteri okudum. Gözlerim iyi görmüyor.

21 haziran Hastalıklar ve sıkıntılar yüzünden, XV. cildin lüks baskısı redaksiyonunda bir sürü yanlış yapmışım, telaşlandım ve nasıl çözümleyeceğimi bilemedim. Yaşlılar unutkan olur diye bir halk deyimi vardır; işte ben de unutkan oldum, nedeni de L.N. nin hastalığı ve gezmeye, kalmaya gittiği veya hasta olduğu yerlere, benim de peşinden koşma zorunluluğum. Provaları kendisiyle birlikte okumam için Nadya Ivanov'u çağırttım. L.N. iyileşiyor ve ateşi gün geçtikçe düşüyor ama halsizlikten şikayetçi. Bugün çok sinirli, herşeye kızıyor. Bugün, ilaç niyetine yemek yemeye başladı ve Dr. Westerlund'un önerisi ile, günde bir yumurta yiyecek, bu onun hiç hoşuna gitmiyor ama zayıflık ve fizik güçsüzlük daha hoş değil[1].

22 haziran Bütün gün, sekinin önünde un, para, bir parça ekmek, biraz çay ve ilaç isteyen köylü kadınlarla

1 — Bir canlıyı yok etmek anlamına geldiği için, Tolstoy'un ilkeleri, onun yumurta yemesine dahi engel oluyordu.

uğraştım. Hepsini hoşnut etmeye çalıştım ama yoruldum. Gündüz hep koşturduğum için akşam yorgun düştüm. L.N. nin karnına friksiyon yaptım, yarın gidecek olan Westerlund'ların bizi davet ettikleri Norveç'in denizlerini ve dağlarını düşledim.

26 haziran Dün sıkıntılı bir gece geçirdim. İşgal etmek istediği toprak yüzünden kendimizi savunmaya ve Bibikov'u mahkemeye vermeye mecbur olduk. Yerel şahit bulmak gerek ama, sadece bize düşman olan Bibikov'un köyünden şahit bulabildik. Dün Bibikov, yargıç ve şahitlere ziyafet çekip para yedirmiş. Bu nedenle, soruşturma rezilce yapıldı. Başlangıçta sinirlendim ama sonra kuşku ve merakla ve akşama dek orada kaldım. Soruşturma ve bağlılık andı namussuzluktan başka birşey değildi. Oniki köylünün sorgusundan sonra, onlar da yargıç da süklüm püklüm idiler. Bizim haklılığımız besbelliydi. Topraklarımızın sınırının saptanması için Tula kadastrosuna dilekçe yazdım, çünkü köylüler her yıl biraz biraz bizim topraklara giriyorlar.

Dün akşam L.N. nin beni merak ettiğini ve tasalandığını öğrenince hoşuma gitti. Aniden bir fırtına çıktığında, ben dışarıdaydım. L.N. akşam yemeğini yememiş ve bana araba ve giysi gönderilmesini söylemiş. İşte, o ölünce kimse benimle ilgilenmiyecek ve bu da bana zor gelecek.

Gece çok sakin, açık pencereden ayışığı giriyor. Ölmüş yada benden ayrılmış olanlarla zihnen birlikte olarak düşünceye daldığım gece yalnızlığını çok seviyorum.

27 haziran Pis bir fırtına sıkıntısı var. Sıcak ve elektrikli hava bunaltıyor. L.N. nin gene midesi ağrıyor. Mırıldanmadan, sabır ve saygınlıkla görevlerimi sonuna kadar yapmam için bana yardım et Tanrım.

Westerlund kocamı fazla şımarttığımı söyledi. Bugün L.N. nin not defterinde kadınlarla ilgili, şu satırları okudum: «Eğer bir kadın hıristiyan değilse, korkunç bir yırtıcı hayvandır.» Tüm kişisel yaşantımda, ona feda ettiklerimi, tüm isteklerimi içimde sakladığımı, bakın nasıl değerlendiriyor ve hangi nedene bağlıyor. Kocam her yerde hayvanca kaba-

lık görüyor. Oysa, gerçek hayvanca davranış bencillikle, karılarının, çocuklarının, dostlarının ve önlerine çıkan herkesin yaşantısını çekilmez hale getiren erkeklerde vardır.

28 haziran Mişa Kafkasya'dan döndü. Gezisinden, doğa güzelliklerinden, halkın içtenlikle karşılayıp eğlenceler düzenlemesinden çok hoşnut olmuş. Andriuşa ve kardeşim Saşa da birlikte döndüler. Mişa ve Liova, Serioya'nın doğum gününe gittiler.

Yaşantım, aynı işkenceli cansıkıntıyla akıp gidiyor. L.N. yi hemen hemen hiç görmüyorum. Çalışma odasında tek başına oturup, sürekli olarak her yere mektuplar yazarak gelecekteki ününün ağlarını özenle örüyor. Yazdığı bu mektuplar öyle çok ki, ciltleri dolduracak. Geçenlerde, bir din sapığına yazdığı mektubu okudum ve bu mektuptaki anlatım aldatmacası ve yalanlar beni dehşete düşürdü. Okuyabileceğim düşüncesiyle ve kasıtlı olarak güncesini yazmıyor, oysa mektupları dünyanın her yerine gidiyor ve o mektupların kopyasım ise evde kızlarına yaptırıyor.

Yüzündeki çizgiler çok derinleşti, zayıfladı ve hiç konuşmuyor.

Dora'nın babası Dr. Westerlund'u, hem bir cermen köylüsü hem de burjuva olarak kabul ediyor ve doktorlukta da, otuz yıl geri kalmış bir dar kafalı olarak niteledi, ama bu doktorun iyiliğini, insanlık hizmetine koştuğunu, kadınlara ve karşılaştığı her kişiye yardım etme isteğini, karısma ve kızına gösterdiği ilgiyi ve çıkarcı olmayışını farketmedi.

29 haziran L.N.nin sağlık durumu yavaş yavaş ama düzenli bir biçimde iyiye gidiyor.

1 temmuz Bugün ilk kez, L.N. iyi ve rahat uyudu ve özenle yazı yazdı. Yaşantımdan hiç hoşnut değilim: günler, gevezelik, önemsiz işler, ilaç ve para dağıtımı, ev, yayın ve mülk uğraşlarıyla geçip gidiyor... Düşünmek, okumak ve sanatla ilgilenmek gibi mutlu sonuç verecek bir uğraşı yok.

Lev Bobrinski ve Buteniev Troyka'yla Mişa'yı görmeye geldiler. Biri çok içmiş, ötekinin ağzında da kocaman bir puro vardı. Bu durumu L.N. hem kötü hem de komik buldu. L.N. nin yaşam öyküsünü yazan ve ikinci bölümünü de yazmakta olan sevimsiz yahudi Lövenfeld de geldi.

Oğlum Serioya'yı çok özledim. Tanya'nın gönlü, şimdilik bizde değil ama geri gelecektir. En çok bu ilk iki çocuğumu seviyorum; onlar benim evlilik yaşantımın ve gençliğimin dostları.

2 temmuz Tanya'nın yazdığı dramı okudum. Akıllıca kaleme alınmış ama canlılıktan yoksun, kişilerinin hiç biri de inandırıcı ve sevimli değil.

Bu akşam Lövenfeld ile konuştum. Bana Berlin «Törel Derneği»nden söz etti. Salt dinsizlik bu, sadece insanların maddesel erinç ve rahatını düşünüyor ve sadece onun için tasalanıyorlar. Eğer bu tasaları tüm dünyayı kapsasaydı yararlı olurdu, ama Tanrıya inancı ne ile ve nasıl engellebilirlerdi? Tanrı düşüncesi olmaksızın, herhangi birşeyi anlamak ve sevmek olanağını yitirirdim. Benim, Tanrı ve sonsuzluk düşüncesine ihtiyacım var.

4 temmuz Önceki gece sabahın üçüne kadar yatmayıp, «Sözsüz Şarkı» öyküsünü yazdım. Dün ve bugün üçer saat piyano çaldım.

L.N. Dunayev ile, gidişgeliş 6 km uzaklıktaki bir fabrikaya gezmeye gitti. Tanrıya şükür, sağlık ve gücüne çabuk kavuştu.

Nedensiz bir hüzün içimi kemiriyor ve her yerde bir kadavra kokusu duyar gibi oluyorum. Bu hüzün ve kokudan beni sadece müzik kurtarıyor.

12 temmuz Ziyaretler yapmak için evden ayrıldım. Önce kızım Maşa'ya uğradım ve onu görünce içim sızladı. Gözleri yaşlı, sinirli, bir deri bir kemik kalmış. Geçim zorluğu ve kötü beslenmenin acı örneği.

13—15 temmuz Kardeşim Tanya'lara giderken, Maslov'lara uğradım. Taneyev'de oradaydı. İçtenlikle karşılandım ve çok iyi ağırlandım. İki gün kaldıktan sonra sabahleyin, bayan Maslov beni gara kadar götürdü. Akşam da beni Kiev garında kardeşim Tanya karşıladı. Geceyi şehirde geçirdik ve sabah, arabayla Kitayev'e gittik.

16—20 temmuz Kuzminski'ler çok içtenlikle karşıladılar. Orada kaldığım sürece hep birlikte gezdik ve eğlendik. Çocukları ile uğraşan, onlarla dostça ilişkiler kuran babalarının etkisiyle, ben kardeşimin ailesine hayran oldum. Gerçekten «hizmet de, dostluk da karşılıklı olur» denen işte bu. Eşlerin karşılıklı sevgi ve saygısı da çok etkileyici. Tanya, benimle Iaznaya'ya gelmeyi kabul etti, buna çok sevindim.

22, 23, 24 ve 25 temmuz Ayın 22 sinde, Tanya ile Tula'ya geldik. Hava serin ve yağmurluydu ve bize at göndermemişlerdi. Bir araba kiralayarak eve geldik ama, L.N. yüzünden sıkıntılar da hemen başladı. Çünkü ben Maslov'lara uğramış ve orada Taneyev'i[1] görmüştüm. Halbuki ben evden ayrılırken, istemiyorsa gitmeyeceğimi L. N. ye söylemiş, uyuklar durumdayken kendisini öpmüş ve şu içtenliksiz ve sert yanıtı almıştım: «Neye olmasın? Çok doğal olarak gidebilirsin, bu seni ilgilendirir.» Sonradan durum düzeldi ve kız kardeşimin Iaznaya'da kaldığı süreyi zehir etmemeye gayret ettim.

Tanya'yla uzun uzun konuştuk. Benim Taneyev'e ve müziğe olan tutkumu ve kocama çektirdiğim sıkıntıyı ayıpladı. Kocamın isteklerini yerine getirmek zoruma gidiyor ama çaba göstermem gerek.

23 temmuz Kardeşim Tanya'yı Iazenki'ye kadar uğurladım, Kiev'e gitti. Öyle sanıyorum ki, buradan mem-

1 — Bu olay, Tolstoy'un Çerkov'a yazdığı mektupta ve 17 ağustos tarihli güncesinde doğrulanıyor.

nun ayrıldı. Uzun uzun konuştuk ve daha iyi anlaştık.

Akşam, gene kıskançlık sahneleri, bağırma ve hakaretler başladı. Bu duruma sinirlerim dayanamadı, kafamın tası attı ve denge ve kontrolümü kaybettim. Büyük bir sinir krizi geçirdim, neler olduğunu anımsamıyorum ama sonunda uyuşukluk içinde kaldım.

29—30 temmuz Otuzaltı saat, yemeden içmeden, karanlık bir odada tek başıma yattım. Beni görmeye geldiler ama ölümden başka birşeyi istemiyor ve sevmiyordum.

31 temmuz L.N., atla, 35 km uzaklıktaki Pirogova'ya, kardeşi Sergey'i görmeye gitti.

1—2 ağustos Şimdiye dek yabancısı olduğum yalnızlık ve rahatımın tadını çıkarıyorum.

3 ağustos Önceki gün ve dün, L.N. nin «Serge Baba» öyküsünü kopya ettim. Daha bitmemiş ama iyi tasarlanmış, yazınsal değeri yüksek bir yapıt. Ermişlerin yaşamından esinlenmiş Tanrıyı arayan bir ermiş, onu, özverili, kendini zor işlere adamış, çok bayağı ama son derece alçak gönüllü bir kadında bulur. Bu öyküde, kendini beğenmiş ve feleğin çemberinden geçmiş bir keşiş olan Serge Baba, Tanrıyı, çocukluğunda tanıdığı yaşlı kadın Paşenka'da bulur. Bu öyküde de uyumsuz birşey var: Sibirya'daki son. Böyle kalmayacağını sanıyor ve umuyorum, çünkü çok iyi tasarlanmış ve yazılmış. Dün saat birbuçuktan sabahın beşine kadar bu öyküyü kopya ettim ve bitirdim. L.N. dönünce, öyküsü üstünde çalışabilir.[1] Üç öyküyü aynı zamanda bitirip hepsini birden yayınlamak istiyor. Hacı Murat, Diriliş ve Serge Baba'yı, Rusya'da ve yabancı ülkelerde, olabildiğince pahalı satıp, elde edeceği parayla Dukhobor'ların gö-

---

1 — Bu yıl bu öykü üzerinde çalışma yapamadı ve Tolstoy'un sağlığında da yayınlanamadı.

çünü sağlamak istiyor.[1] Bu kararı bizim için onur kırıcı ve üzücü. Durumları güvencesiz ve kötü olan çocukları Ilya ve Maşa'ya yardım etseydi, daha yerinde bir davranış olurdu.

5 ağustos Dün L.N. nin «İki Savaş» makalesini kopya ettim. Hep, toplumu tümüyle yadsıma ve hıristiyanlık bahanesiyle, eksiksiz bir sosyalizm isteği.

Bu sabah Tula'ya gidip kadastro, noter ve banka işleriyle uğraştım. Mişa'ya öğretmen aradım ve çok yoruldum. Eve dönüp dinlenecektim ama bir sürü konuk geldi ve akşam yemeğine de kaldılar. Gürültü patırdı beni çok yordu. L.N. ise konuklardan ve kendisini eğlendiren herşeyden hoşnut, zevkli ve neşeliydi.

11 ağustos Üç gündür hastayım. Başım, göğsüm, midem, her yerim ağrıyor. Uyuyamıyorum ve hiç iştahım yok. Dün öğleden sonra, bir iş yapmadan yatmaktan utandım ve güçlükle kalkarak, L.N. nin makalesinin tümünü kopya ettim. O ise, nefret ettiğim bir roman olan Diriliş üzerinde çalışıyor, belki değişiklik yapar.

Hava almak için balkonda otururken kont Orlov Davidov geldi. L.N. ise öğle uykusuna yatma kararı aldı ve kontla bir buçuk saat benim ilgilenmemi söyledi. Ben, biraz uzanacağımı ve kontu gençlerin yanına götürmesini rica ettim. İlk kez karşılaştığım ve bana değil, yazar Leon Tolstoy'u görmeye gelen konukları, gerçekten sevmiyorum ve onlarla uğraşacak gücüm de yok artık.

Can sıkıcı bir haber: yakında yayınlanacak olan benim lüks baskının son cildine, sansür izin vermemiş. Uğraşmadan olmayacak, Petersburg'a baş sansürcü Soloviov'a mektup yazdım.

19 ağustos Düne kadar yataktaydım, güçlükle kalkabildim. Ateşim yükseldi, karnımda sancı vardı. Hastalık

---

1 — Bu amaç için sadece Diriliş romanını ayırabildi.

süremdeki anılarım çok silik ama, hepsi benimle ilgilendi ve sevecen davrandı. Bir aralık ölüyorum sandım ve sevindim ama işte iyileştim ve işler ve dertlerle uğraşıyorum gene...

21 ağustos Hastalık sonrası normal yaşantıya dönmek istiyorum ama hiçbirşey beni ilgilendirmiyor. Ayın 28 i için hazırlanıyoruz ama ne kadar konuğumuz olacağını bilmiyorum, en kötüsü de bu. Gezintiye çıkıp doğanın güzelliklerinden yaralanmak için gücüm yok, banyo yapmam da yasaklandı. L.N. atla uzaklara gezmeye gitti. Torunum Lev kabakulak oldu. Andriuşa da grip. Doktor Rudniev geldi.

Mençikov bir kaç gün bizde kaldı ama bu kez anlattıkları pek ilginç değildi. Bugün Maşa ile konuşurken, Dukhobor'ların göç etmesini sağlamak için, L.N. nin ısrarla zenginlerden yardım istemesinin uygun olmadığını söyledi. Bana gelince, L.N. nin yaptığı gibi, daima çelişkili biçimde yaşanıp, yazılıp, konuşulabilmesini, hiçbir zaman anlayamadım.

Önceki gün, L.N. nin ayağını at çiğnemiş, acısı onu öyle korkuttu ki. Gece uyuyamadı, hep inledi. Ayağını oğdu, kompres koydu, ateşini aldı; çok korktuğu belli oluyordu. Ama önemli değildi, rahatlıkla koşuyor ve ata binebiliyor.

22 ağustos Bugün doğum günüm. Ellidört yaşındayım.

26, 27 ağustos Görümcem Mariya ile günümüzü Tula'da geçirdik. Gelecek konuklar için yiyecek, yatak, tabak v.s. aldık.

28 ağustos Günün özeti : Leon Nikolayeviç yetmiş yaşında. Sabah erkenden, daha o yatağındayken, iyi dileklerimi bildirdim, gerçekten çok mutluydu. Serioya'nın karısı (Manya ve oğlu) ile Ilya'nın küçükleri hariç, çoluk çocuk tüm aile toplandı. Daha sonra konuklarımız geldi: Potapenko, Sergeenko, prens Volkonski, Mişa Stakoviç, Dimitri Obolenski, prens Uktonski, bayan Murometzev, Goldenweiser v.s. Öğle yemeğinde kırk kişi kadardık. Piotr Preobra-

jenski L.N. nin sağlığına kadeh kaldırdı, biraz şarp içip beceriksizce bir konuşma yapmaya yeltendi ama kasıtlı olarak susturuldu, çünkü içkiye karşı olan ve ılımlılık öğütleyen L. N. nin şerefine kadeh kaldırılamaz. Bunun üzerine, birisi benim onuruma kadeh kaldırılmasını önerdi ve birden, sevgi ve saygıyla kadehler kalktı. Öyle heyecanlandım ki, yüreğim çarpmaya başladı. Yemek, dilediğimiz gibi neşeli ve aile sofrası niteliğinde geçti. Sabahleyin L.N. «Diriliş»e çalıştı ve yazdıkları çok hoşuna gitti. Bana: «Onunla evlenmeyecek, bugün hepsini bitirdim, yani olduğu gibi kalmasının iyi olacağı kanısına vardım...» dedi. Ben de: «Onunla evlenmemesi doğaldır, bunu sana çok önce söyledim; o kadınla evlenseydi, yapmacık ve uygunsuz olacaktı.[1]» dedim.

Değişik kişilerden yüze yakın telgraf aldık. Akşama doğru güneş açtı biz de çoluk çocuk ve konuklarla gezmeye çıktık. Daha sonra bayan Murometzev şarkı söyledi, Goldenweiser de piyano çaldı ama ikisi de pek iyi değildi. Akşam yemeğine başka konuklar da geldi ama, topluluk samimiyet ve sadeliğini korudu.

Prens Uktomski çok zeki, açık sözlü ve sevimli bir kişi. Genç çar'ın, L.N. nin «Açlık» makalesini çok beğendiğini, makalenin Petersburg Viedomosti de yayınlanmasını önermesi üzerine de, çarın: «Hayır, yayınlanmaması daha iyi olur, yoksa sen de ben de ayıplanırız.» dediğini anlattı.

Hükümdarın, barış konusunda yaptığı açıklamanın, yabancılar tarafından Tolstoy'un düşünceleri olarak görmek istemeleri ve onun fikirlerinin çar'ı etkiediğinin görülmek istenmesi çok tuhaf. Bu doğru olamaz da, çünkü hükümdarın, L.N. nin savaş konusundaki bir yazısını okuduğunu veya okumayı düşündüğünü hiç sanmıyorum. Bence basit bir rastlantı bu.

---

1 — 1895 yılında tamamlanan ilk versiyonda, Diriliş romanı, Nekliudov ile Katiuşa'nın evlenerek Londra'ya gitmeleriyle sona eriyordu.

28 ağustos günü, tek yada koro halinde söylenen şarkılarla son buldu. Herkes çok yorgundu ve ben hepsine yemek ve yatak yetiştirmek için çok uğraştım.

29 ağustos Hizmetçilerin tümü, sarhoş olup kavga etmişler. Çocuklarım, torunlarım ve Uktomski daha buradalar. Mişa, sınava girmek için Moskova'ya gitti. Hava yağmurlu.

30 ağustos Bu sabah Taneyev'den sevimli ve çok zekice yazılmış bir mektup aldım. Mektubu L.N. ye gösterdim, o da düşüncemi paylaştı. Taneyev mektubunda, L.N. ni öğretilisi olmasanız da, yapıtlarını okuyunca bir kuşkuya kapılıyorsunuz ve fikirleri, yavaş yavaş ve siz farkında olmadan, içinize işliyor ve sizi sarıyor diyor. Mektubundan bir saat sonra da Taneyev kendisi geldi. Konukların hepsi dün gitmişti. Akşam, Taneyev önce L.N. ile satranç oynadı ve daha sonra piyanonun başına geçerek, öylesine olağanüstü çaldı ki, daha iyi çalabilmek olanaksız, L.N. ve görümcem Maşenka (kendimden söz etmiyorum) hayran oldu. L.N., bu nitelikte bir çalış, müziğin en ulu ve en üst düzeyde anlatımı olduğunu ve daha iyi çalınamayacağını belirtti.

Ertesi gün, ayın 31 inde hastalandım ve 38°.4 ateşle yatağa düştüm. Taneyev sabahleyin gitti. Hastalığım L.N. yi öyle korkuttu ki... Benim nazik ve sevgili ihtiyar kocam... Bana ihtiyacı olan kocamdan başka beni kim sevebilir? İçtenlikli davranışı gözlerimi yaşarttı ve yattığım yerde, benim için çok değerli olan bu yaşantımızın uzun sürmesi için Tanrıya dua ettim.

1—5 eylül İyileştim, işler ve alış veriş için Moskova'ya gittim. Kitap satışı gelirleri ve öteki konulardaki hesapları kontrol edip sonuca bağladım. Gece treniyle dönecektim ama treni kaçırdım ve eve dönüp yattım.

6 eylül Sabahleyin, hesap ve faturaları tekrar gözden geçirip, dünkü yanlışları düzelttikten sonra, ekspres ile

eve döndüm. Her zaman olduğu gibi eve gelince, bir rahatlık ve huzur duyuyor ve mutlu oluyorum. Bana yardımcı olması için de hep Tanrı'ya dua ediyorum.

7 eylül L.N. nin sağlığı iyi, neşeli ve sakin. Onu çok seviyorum ve onun yanındayken kendimi iyi hissediyor ve artık Moskova'ya gitmek istemiyorum. Orada çok iş var ve uğraşacak gücüm yok, kalmadı artık.

11 eylül Birkaç gün daha geçti ve iyi geçti. Görümcem Mariya tatlı ve dost, onu çok seviyorum. Önceki akşam, L.N. ile ikisi, çocukluklarından söz ettiler ve çocukluk anılarını anlattılar. Mariya'nın bana anlattığına göre, bir gün Pirogovo'ya giderlerken, o sıralar onbeş yaşında olan L.N., herşeyi görmek amacıyla, arabanın arkasından 5 km. koşmuş. Araba durduğu zaman, L.N. öyle nefes nefese kalmış ki, Mariya ağlamaya başlamış, Başka bir sefer, Kazan ilinin Panovo kasabasında, Yuşkov amcalarda, soylu kızları şaşkına çevirmek için, giysileriyle göle atlamış ve dışarı çıkmadan gölün derin olan dibini bulmak isterken boğuluyormuş ve yetişen köylüler kurtarmış. Bir başka seferinde, Şiçerkatov'ların evinde, cezalandırmak için bir odaya kilitlemişler, oniki yaşındaymış. İkinci katın penceresinden atlamış, bir hizmetçi görüp kaldırmış ve yatırmışlar; yirmidört saat uyumuş.

Evet: şaşırtmak, herkesi şaşırtmak... Yaşamı süresince, böyle devam edip gitti. Ve tüm dünyayı şaşırtmayı başardı...

Son günlerde kendimi inatla fotoğrafçılığa verdim. Ailem için yaşıyorum ama ta yüreğimin derinliklerinde, içimi birşeyler kemiriyor: bir pişmanlık gibi, delice ve marazi bir müzik isteği.

12 eylül Evde bir çözülme, bir bozgun var: Sofracıbaşı gönlünü terzi kıza kaptırmış; onaltı yaşındaki delişmen Veroça, bu ayın 18 inde, bizim kahya ile evleniyor. Aşçı gidiyor, aşçı kadın hastahaneye kaldırıldı. Arabacıyla dadı Moskova'dalar. Bu duruma hiç düşmemiştik. Oysa, durma-

dan yatıya kalan konuklar geliyor. Bugün de Fedor Maslov ile Dunayev geldi.

L.N., bize, akşam, şu günlerde üzerinde çalıştığı romanı Diriliş'i okudu Onu bana daha önce okumuş ve değişiklik yapacağına söz vermişti ama, hiçbir değişiklik yok. Bu romanı bize, üç yıl önce, Vaneçka'nın öldüğü yaz okumuştu. O zaman da, bugün olduğu gibi ikinci plandaki olaylara, ayrıntılara ve aynı zamanda, romanın yapay özelliğine hayran olmuştum: Nekliudov ile hapsedilen sokak kadını arasındaki ilişkiler, Yazarın bu kadına karşı olan tutumu bende, gerçek olmayan yapmacık ve tumturaklı duygularla, bir tür duygusal oyun izlenimi bırakıyor.

13 eylül Bütün gün yağmur ve ziyaretçiler. Gelenler arasında, adının Mr. Right olduğunu sandığım bir İngilizle, ispiritizmaya inanan, yaşlı ve budala bir kız olan Ivanova da vardı. Bu konuklar ailemize ve özellikle bana ağır bir yük ve sıkıntı oluyorlar. Konuşmaları arasında, beni ilgilendiren tek şey, bunların İngiltere'de Çerkov ve rus göçmen kolonisini görmüş olmaları ve durumlarının ve aralarındaki ilişkilerin çok kötü olduğunu bildirmeleri oldu. Bu durumu, L.N. benden hep özenle saklamış ama ben şüphelenmiştim...

Kendim çalarken bile, müziğin bendeki etkisi çok olağan dışı: içimi mutlu bir sessizlik kaplıyor, hafifliyorum, yaşantının tüm korku ve telaşlarına karşı bilinçli bir davranış sahibi oluyorum. L.N. pencereye vurup, romanının son bölümünü dinlemem için, beni aramaya geldiğinde, Bach'ın Aria'sını çalıyordum, müziği bırakıp onunla gittim.

L.N. nin romanı bende bambaşka bir etki yapıyor. Herşey beni şaşırtıyor, herşey beni heyecanlandırıyor ve kendimi herşeyle uyumsuzluk içinde hissediyorum... Yetmiş yaşında bir ihtiyar olan L.N. nin — lezzetli bir yemeği tadan yemek meraklısı gibi — bir subayın, oda hizmetçisi ile yasak aşk sahnelerini, bir tür açgözlülükle ve tadını çıkara çıkara anlatması bana işkence oldu. Bu sahnede, ablasının oda hiz-

metçisiyle Progovo'daki ilişkisini tasvir ettiğini biliyorum. Bunu bana kendisi ayrıntılarıyla anlatmamıştı. Şimdi yetmiş yaşlarında bir ihtiyar kadın olan bu Gaşa'yı daha sonra gördüm, onu da kendisi göstermişti; ben de üzülmüş ve iğrenmiştim. Bataklıktan kurtulup ruhsal erdeme kavuşan, romanın kahramanı Nekiudov'un kişiliğinde L.N. nin kendisini görmem de bana acı veriyor. Ama, tüm bu kurtuluşları, kitaplarında çok güzel anlatmasına karşın, kendi yaşantısına hiç bir zaman uygulamamıştır. Hayranlık uyandıran duygularını insanlara açıklayıp anlatırken, kendisine acımış ama tatlı sözleri, bisiklete, ata binmeyi ve cinsel aşkı severek, eskisi gibi yaşamayı sürdürmüştür.

Daha önce de düşündüğüm gibi, bu romanda genel olarak, dâhice ayrıntı ve anlatımlar var ama, kadın ve erkek «kahraman» konusunda, ölçüsüz ve batıcı bir sahte durum da var.

Bu roman beni üzdü. Ve birden Moskova'ya gitmeye karar verdim, çünkü kocamın bu yapıtını sevemezdim ve aramızdaki düşünce birliği git gide azalıyordu. Bendeki değişikliği farketti ve beni azarlamaya başladı. Beni, onu ilgilendiren, onun sevdiği hiçbirşeyi sevmemekle suçladı. Sanatını sevdiğimi, Serge Baba öyküsünün bende hayranlık uyandırdığını, Hacı Murat'ın çok ilgimi çektiğini, Efendi ve Uşağı'na çok değer verdiğimi, Çocukluğu her okuyuşumda gözlerimin yaşardığını ama Diriliş'in beni iğrendirdiğini söyledim. — Evet, sen benim Dukhobor'lar için giriştiğim eylemi de beğenmiyorsun, diye sitemde bulundu. Ben de: «Askerlik görevini yapmak istemeyen ve böylece, kendi yerlerine fakir köylülerin askere alınmasını zorlayan, bir de üstelik Rusya'yı bırakıp gitmelerinin sağlanması için milyonlar isteyen insanlara merhamet edemem.» dedim. Ve devam ettim: «Bugünkülere olduğu gibi, 1891 ve 1892 yılında kıtlık ve açlık çekenlere yapılan yardımı onayladım, ben de o yardıma katkıda bulundum, kendim de çalıştım ve para verdim. Ama bu kendini beğenmiş devrimcilere, Dukhobor'lara değil de, açlıktan ölmekte olan bizim alçak gönüllü köyülerimiz mujiklere

para yardımı söz konusu olsa, gene veririm.» L.N.: «Hiç bir konuda uyuşamadığımız için çok üzgünüm.» dedi.

Ya ben... Bu uyuşmazlık nedeniyle son derece acı çekiyorum. Bununla birlikte, L.N. tüm yaşantısını, bana yabancı olan kişi ve tasarılara adadı, ben ise herşeyimi aileme verdim. Telif haklarından vazgeçip, bu durumu basın yoluyla duyurduktan sonra, L.N. nin durup dururken bu romanı, büyük bir para karşılığı Marx'ın Niva'sına satmaya karar vermesi ve bu parayı, beyaz ekmek yiyemeyen torunlarına ve yokluk içinde kıvranan çocuklarına değil de, tanımadığımız ve çocuklarımdan daha çok sevemeyeceğim Dukhobor'lara vermek istemesini, ne aklım ve ne de duygularımla bağdaştıramıyorum. Buna karşılık, herkes Tolstoy'un Dukhobor'lara yardım işine katıldığını bilecek ve bu durumu, gazeteler gibi tarih de yazacak. Ama çocukları ve torunları kara ekmek yiyorlar...

15 eylül Dün akşam çok üzgündüm, çünkü bir gün önce L. N. ile aramızda bir tatsızlık olmuştu: (bu roman ve satılışı konusundaki eleştirilerime, ilk kez alçak gönüllülük ve tepki göstermeden katlanmıştı) içimden gelen bir dürtüyle, onu görmek için aşağıya, çalışma odasına indim. Söylediğim acı sözler için özür dilediğimi, beraber ve dost olmak istediğimi açıkladım. İkimiz de ağlamaya başladık ve dıştan görünen tüm uyuşmazlıklara rağmen, otuzaltı yıldır birbirimize içten ve sevgimizle bağlı olduğumuzu ve bunun herşeyden önemli ve değerli olduğunu anladık.

Bugün bavullarımı hazırladım, yarın Moskova'ya gideceğim; Mişa için çok tasalanıyorum.

17 eylül Dün akşam Moskova'ya geldim. Sabah alış veriş yaptım ve tanıdıklara uğradım, akşam konuklar geldi. Aralarında Taneyev de vardı, piyano çaldı ama, Mişa'nın arkadaşları iskambil oynuyorlardı, onların gürültüsü Taneyev'i sinirlendirdi ve «Başka bir gün geleceğim ve yalnız sizin için çalacağım, böylesi daha hoş olur.» dedi. Kendisine teşekkür ettim ve şimdi bu mutlu anı bekliyorum.

19 eylül Dün alış verişle uğraştım. Bugün üç bankaya gittim, Ilya için ödeme yaptım ve beş yıl önce Vaneçka adına yatırdığım parayı çektim. Benim küçük sevgilim... Ne paraya, ne de bu dünyayla ilgili başka birşeye ihtiyacı yok. Bu mutlu duruma ben ne zaman erişebileceğim?

Mariya'dan mektup aldım, benim isim günümde L.N. üzgünmüş. Çünkü o gün Taneyev'in piyano çalacağını biliyormuş ve gene kıskanmış. Ama bu denli olağanüstü bir müzik dinlemek gibi estetik bir zevkten daha saf ve dokuncasız ne olabilir ki?

20 eylül Sabahleyin, Manya ve Serioya'nın oğlunu görmeye gittim. Onun adı da Serioya. Çok tatlı bir çocuk, davranışları Vaneçka'ya benziyor. Dönüşte, Taneyev'in uğradığını öğrendim ve onu göremediğime çok üzüldüm. Üç saat piyano çaldım.

22 eylül Andriuşa'nın evlenmek istediği Olga Dieterichs'i kabul etmemi sağlamak amacıyla, Ilya ve Andriuşa beni görmeye geldi.

Bir yanlış iş yaptım: Taneyev'e kendi elimle kitap götürdüm. Çok pişman oldum ama, bugünlerde gene şaşkına döndüm: sabahın dördünden önce uyuyamıyorum, kadavra kokusu, ruhsal yalnızlık, yaşantının hayhuyu ve bu melankoliden kurtulmam için, tutunabileceğim birşeyin arayışı bu. Tanya'ya mektup yazdım ve ağladım, Andriuşa'yla konuştum ve ağladım; Mişa ile görüştüm, onu destekledim ve yeniden içim sıkıldı. Kitapları Taneyev'in eline verdim, Andriuşa'nın evlenme konusunu anlattım ve onun ağzından öyle akıllı uslu sözler duydum ki, birden rahatladım.

Andriuşa ile sabahın üçüne kadar gevezelik ettik.

23 eylül Evlilik yıldönümüm. Ben Leon Nikolayeviç ile evleneli tam otuzaltı yıl oldu ve şimdi ikimiz de kendi köşemizdeyiz.

Genellikle, birlikte olmamamız üzücü ve beraber olmamızı ne kadar çok isterdim. Ve ruhsal bir beraberliğe kavuş-

mamız için öyle çok girişimde bulundum ki. Bizi birleştiren bağ çok sağlam ama benim istediğim gibi değil. Bana karşı dikkatli olması, beni koruması, beni kaybetmekten korkması da güzel şey. Beni kaybetmekten korkuyor ama yanılıyor: başkalarını bir başka biçimde sevebilirim ama, bu dünyada hiç kimseyi kocamla ölçüştüremem bile. Yaşantım boyunca o, benim yüreğimde çok önemli bir yere sahip olmuştur.

28 eylül Iaznaya Poliana'ya, eve geldim. Gece karanlığında, erimiş karlar ve kötü bir yolda Iazenki'den gelmek ve Mişa'yı üzgün bırakmak hoş değildi ama, neşeli ve aydınlık evime, seven ve sevilenler arasına gelmek çok hoş oldu. Önce L.N. nin çalışma odasına gittim ve gençliğimizdeki gibi, birbirimize sarıldık ve defalarca öpüştük. L.N. nin gözleri, uzun süredir görmediğim bir biçimde, sevinç ve sevgiden parlıyordu. Daha sonra, henüz manastıra gitmemiş olan görümcem Mariya[1] ve L.N. yi, romanı için, Orel[2] hapishanesini gezmeye götüren Mişa Stakoviç'i gördüm. Akşam, neşeli ve dostça bir aile topluluğu oldu.

3 ekim Kızım Tanya, Vera Kuzminski ile Moskova'ya gitti. Sukotin'e yanıt verecek; hep onu düşünüyor, üzülüyor ve korkuyorum. Acaba ne yanıt verecek? L.N., Diriliş'in eksikliklerini tamamlıyor. Çevirisini yaptırmak için, bazı bölümlerini yurt dışına gönderdi.

5 ekim Tanya'dan haber aldım, Sukotin'le evlenmeyi kabul etmediği anlaşılıyor ama ikisi de ağlamışlar. Dadının yazdığına (ve Mişa'nın söylediğine) göre, şimdi bile üzgün ve ağlıyormuş.

İlginç iki fransız geldi: bay ve bayan De Gercy. Paris'te grev örgütleyen sosyalist bunlar. Diriliş'in pazarlığını yap-

---

1 — Tolstoy'un kız kardeşi mutsuz bir evlilik yapmış ve dul kaldıktan sonra ve kızları evlenince, kendini dine adadı ve rahibe oldu.

2 — Tolstoy, Tula hapisanesini gezme izni alamamıştı.

mak için de Niva gazetesinden birisi geldi. L.N., her basılı forma için 1000 ruble istiyor ama şu ana kadar bir anlaşma sağlanamadı. L.N. nin kitaplarıyla ilgili pazarlıklar, özellikle telif haklarından vazgeçtiğini basın yoluyla açıkladıktan sonra, beni çileden çıkarıyor ve kocamla bozuşmamak için güçlük çekiyorum. L.N. gene eski alışkanlığına döndü ve yazınsal eserler yazıyor ve büyük paralar kazanmak istiyor. Ama bu sefer biraz farklı, eskiden haklı ve yerinde bir hareket olarak, para ailesine verilirdi, şimdi ise, Dukhobor'lar gibi uydurma «taraftarlar» buldu, para onlara verilecek ve gazeteler de ilan edecek. Çocukları ve inekleri açlıktan ölen, bizim köyün mujiklerine acımak ve yardım etmek daha normal olurdu. Bugün de, yabancılar, fransızlar ağladılar ve ona bin ruble verdiler.

6 ekim Son zamanlardaki düzensiz yaşantısı, pişmanlıkları ve kendini düzelterek daha uygun bir yaşam sürmesi konularında, Mişa ile bu sabah konuştum. Duygulandırıcı olan husus, Mişa'nın, kurtuluşunu ailesi içinde, köyde, doğanın kucağında araması ve onu bulduğu görünümünde olması.

Fransız dergisi Illustration için hazırlattığını sandığım Diriliş romanının resimlerini yaptırmak için, L.N. nin çağırttığı ressam Leonid Pasternak geldi. Bu Pasternak akıllı, canlı ve kültürlü bir adam.

Niva'nın yöneticisi gene geldi ve L.N. ile Diriliş'in satışı konusunu konuştular. Koşulları tekrar tekrar yazdılar, pazarlık yaptılar ama bir sonuç alamadılar. L.N. 20.000 ruble istiyordu ama basılı yirmi forma henüz yok ve geri kalan kısım da daha hazır değil. Bu nedenle, anlaşmanın yapılması bir hafta ertelendi. Aşağıda bu konuşmalar yapılırken, ben yukarıda Diriliş'i kopya ediyordum, çünkü, L.N. nin kendisine çok iş yüklediği Maşa'ya biraz nefes aldırmak istiyordum. Bu satış konusunda benimle konuşmak için, L.N. birkaç kez yukarı çıktı. Sesimi çıkarmıyordum ama sonunda birkez daha düşüncemi bildirdim.

Ben henüz küçük bir kızken, çin bilardosunda 1000 ruble

kaybeden L.N. bu olayı bize anlatmış ve Kozaklar'ın telif hakkını Katkov'a satarak parasını da aldığını sözlerine eklemişti. Ben de acı gözyaşları dökmüştüm. L.N. nin yapıtlarının parasıyla ilgili tartışmalar yapıldığında, bana çok yakın olan bir insan ruhunun dâhice yaratışlarının, ruble ve kopeklerle değerlendirilmesi, bana hep derin bir hüzün ve acı veriyordu. Bu duygum hiç değişmedi. Kitapların satışı daha az üzücü. Geniş bir okuyucu kitlesi, beğendiği yazarın kitabını isteyerek okuyor veya okumuyor. Ama dergi yönetmenleri, çok beğenilen bir yazar aracılığıyla büyük paralar elde eder ken, sadece kendi çıkarlarını düşünen birer sömürücüdür.

17 ekim 11 pazar akşamından beri Saşa ile Moskova'dayız. Öğrenimini ciddiyetle sürdürüyor, böyle devam etmesini dilerim. Mişa'yı kontrol altında tutmak çok zor. Sorumluluğumun da, beceriksizliğimin de farkındayım, yorucu olan da bu. Evi düzene sokmak ve öteki işlerle uğraşıyorum.

Evle ilgili dış haberler iyi ama, beni ilgilendiren Tanya'nın ve kocamın iç yaşantısı. Kocam benden uzaklaşıyor, çünkü Diriliş'i 12.000 rubleye ve Dukhobor'lar yararına, Niva'ya sattı, bu kötü ticareti ben uygun bulmuyorum, o bunu biliyor ama o da, benim müziğimi uygun bulmuyor. Hüzün verici birşey bu... Aramızda hiç uyum yok. Kusur kimin?

20 ekim Oğlum Serioya geldi, bir mülk satın alacakmış. Onu gördüğüme sevindim, bana piyano çaldı. L.N. den güzel bir mektup aldım. Yanıtlayacaktım ama başım ağrıyor, sinirlerim de çok gergin.

Dün Sergeenko geldi, bugün kızıyla gene geldi ve beni gezmeye ve tiyatroya davet etti... Hiç onunla çıkar mıyım... Sıkıcı ve sevimsiz bir adam. Bir ses sanatkarı olan prenses Lavrovşkaya geldi. Tek oğlunu kaybetmiş, yirmiiki yaşındaymış. Elimden geldiği kadar onu avutmaya çaba gösterdim. Dünyada o denli çok üzüntü var ki... Avuntusu olmayan acılardan söz ettik. Onu avutmaya çalıştım, oysa ruhumdaki tüm küçük kapılar sürgülü: parçalanasıya kadar duvarlara çapmaktan başka yapılacak yok.

Hava bulutlu, nemli ve yumuşak.

22 ekim Bir meyve olgunlaşınca düşer. Benim özlemim de olgunlaştı ve dün düştü. L.N. ye dokunaklı bir mektup yazdım. Bugün Ilya'dan aldığım mektupta, babasının başının ağrıdığını ve Dukhobor'lar ve romanıyla uğraşmasının kendisini çok yorduğunu bildiriyor. Dukhobor'larla ne ilgisi var? Sapıklık bu. Tüm dünyadaki bilmem hangi din sapıklarıyla uğraşacağı yerde, kendilerini düşünecek bir babaya muhtaç olan çocuklarıyla ilgilenmesi, onlar için tasalanması gerek... Aile olarak, sürekli kaygı içinde olan biziz.

Bugün L.N. nin fotoğrafını seyrettim, beni çok kez okşayan ve sık sık öptüğüm, zayıf ihtiyar ellerine baktım ve onu düşünerek hüzün duydum. O ellerin beni okşamasını istedim ama âşık olarak değil, yaşlı olarak.

Dün, Kostiya amca, Marusya ve Taneyev geldiler. Güzel bir gece geçirdik. Tiutçev'den dizeler okuduk. Taneyev, okuduğumuz bu şiirlerden birini seçmemizi ve romans olarak besteleyeceğini söyledi. Marusya, «Haklı sitemlerinle beni şaşırtma» parçasını seçti ve Taneyev hemen besteledi ve çaldı. Bu adamda öyle bir yetenek var ki...

Pomerantzev'in anlattığına göre, Arbat alanında, bir asker, sarhoş subaya selam vermemiş, o da kılıcıyla eri parçalamış. Ne dehşet ve ne vahşet...

26 ekim Bu sabah Iaznaya'ya döndüm. Evde herkes uyuyordu. L.N. nin odasına çıktım, içerisi karanlıktı. Yataktan fırladı ve beni öpücüklere boğdu. Sabahları Diriliş romanını yazdığını, ama bu son günlerde çalışamadığını çünkü hep beni düşündüğünü ve geleceğim günü beni düşünde gördüğünü söyledi. Zaman zaman beni görmeye geliyor, tebessüm ediyor ve beni kucaklıyor. Tanya da tatlı, neşeli ve hareketli. Genel olarak, Iaznaya'da keyifler yerinde ve ben de neşeli, tasasız ve mutluyum.

28 ekim Bu sabah, L.N., Tanya, Vera ve Liova'dan izin alıp, sevecen ve dostça onlardan ayrıldım. Don var

ve hava rüzgarlı. Iazenki yolunda, arabacımız Andrian bana korkunç bir olay anlattı: dört kişinin Eğik Dağında öldürülmesi. Bir Belçika kumpanyasına ait fabrikanın bize yakın oluşu, bizim yöredeki herşeyi berbat etti. Yolculuk sıkıcıydı. Maksimov'un, forsaların sürgün edilmesi, götürülüşü ve yaşantılarıyla ilgili «Sibirya ve zindan» kitabını okudum. Karamsar izlenimler...

30 ekim Moskova. Hareket ve telaş; Serioya Tzurikov'la birlikte geldi, Sularjitki Kafkasya'dan döndü, orada Dukhobor'ları görmüş, ilginç şeyler anlattı. Andriuşa Petersburg'a gitti, Mişa çok tembel ve uyuşuk. Serioya ona babaca öğütler verdi. Yaşantının boş olduğunu görüyorum ama gene de günlük işlerle uğraştım. Müziğin insan ve hayvan üzerindeki etkisi adındaki kitabı okudum.

31 ekim Maşa ve L.N. den sevgi dolu mektuplar aldım. Tzurikov ile, düşünce biçimleri değişik olan evli çiftler konusunda, ilginç bir konuşma yaptık. Bu durumda bile iyi bir evlilik yaşantısı sürdürülebileceği kanısına vardık. Serioya ve arkadaşı gitti. Sulerjitski ile Kafkasya'ya gidip, Kanada yolcusu Dukhobor'lara yardım etmek istiyor.

Konserde Taneyev'le aniden karşılaştık, konuşamadık ve selam verip yanındaki yaşlı adamla konuşmasını sürdürdü.

6 kasım Beni iki şey uğraştırıyor: Mişa için duyduğum kuşku ve Tolstoy onuruna düzenlenecek gece: L.N. bana, çok güzel tasarlanmış bir öykünün özetini gönderdi: «Bir annenin öyküsü», konusu şöyle: sekiz çocuklu, güzel, sevecen ve çok ilgili bir anne, yaşlılığında yalnız kalıyor ve bir manastırın yakınında yaşıyor ve tüm yaşamını çocuklarına adadığını ve onların analarına mutluluk vermedikleri gibi, kendilerinin de mutlu olamadıklarını kötü ve acı acı düşünüyor.

Gece, «Halk eğlenceleri birliği» tarafından düzenlendi. Kirpiçnikov yönetici ve bugün beni görmeye gelen bayan Pogojev de yardımcısı. Öykü özetini yarın sansüre götüre-

ceğim. Taneyev'in, Tolstoy gecesinde piyano çalmasını istediler ve ısrar edecekler. Taneyev bana dedi ki: «Piyano çalarak Tolstoy'u memnun edebilirsem, zamanımı ve gücümü oraya ayırırım. Ama kimin için çalacağım ve Kreutzer Sonatı'ndan başka ne çalabilirim?» Gecemi müzikle süslemek için o ve Lavruvskaya, pazar günü gelecekler, buna çok sevindim.

8 kasım Yeni bir deftere başlıyorum, beşinci. Bu koca defteri bitirene kadar yaşayacak mıyım acaba? Ve hangi koşul ve durumlarda bitireceğim? Dün yazmadım. Oldukça sıkıcı bir senfonik konsere gitmiştim. Çok güzel ve yıldızlı bir gecede, Taneyev ve Marusya ile birlikte döndük. Evin bahçesinde, yıldız yağmuru dönemi olan bu gece, ilk kez dürbünle yıldızları seyrettim ve hayran oldum.

Bu sabah erkek kardeşime, oradan da tiyatro bileti almaya gittim. Sonra da akşam için hazırlık yaptım. Akşam, Taneyev, Lavroskaya, kardeşim, karısı ve başkaları geldi. Lavroskaya, Taneyev'in Romanslarını söyledi, Taneyev de Beethoven'in bir sonatını çaldı. Böylesine bir müzik yeteneğine sahip olanlar, nasıl da bir saygınlık ve güce de sahip oluyorlar. Onlara, L. N. nin gönderdiği öykü özetini okudum; hepsi hem öyküyü hem de benim okuyuşumu çok beğendiler.

Ne tatlı ve hoş bir sabah... Arabayla caddelerden geçiyordum, parlak bir güneş vardı, otlar yeşil, gökyüzü maviydi. Tam bir ilkbahar izlenim ve düşlemesi. Ama sadece bir düş, çünkü bir kaç gün sonra tüm doğa ölecek, heryer karla kaplanacak. Tiuçev'in dizelerindeki «Yaşlıların son aşkı» gibi. Bu son aşk, böyle bir güneş gibi parlıyor ve beyaz saçların, dişsiz ağzın, kırışıkların ve güçsüzlüğün karları altında taş kesilecek...

İhtiyarlık, sana hoş geldin demiyorum...

9 kasım Eskiden, yaşlılıkta iki yol kavşağında kalındığını ve tereddüt edildiğini düşündüğümü ve söylediğimi anımsıyorum: ruhsal olarak yükselmek mi, yani olgunlaşmaya doğru gitmek mi, yoksa düşmek, diğer bir deyimle güç-

süzlüğe, irade zayıflığına ve işi oluruna bırakmaya doğru gitmek mi gerek? Ve işte şimdi ben, bu ikinci yolu seçtiğim duygusuna sahibim ve bu durum beni üzüyor ve korkutuyor. Eğlenmek ve süslenmek istiyorum; gönlüm şen değil ve hiç bir hoşnutluğum yok, ama gene de bilmem hangi hoşnutluk ve mutluluk istemekten geri kalmıyorum.

Kocamdan sevgi dolu bir mektup aldım ve Tanrıya şükür ona karşı hiçbir suçluluğum olmadığı halde, nedenini bilmediğim bir utanma duydum.

13 kasım Dün, Sofiya Filozofova, Helena Rayevski, Kostiya amca ve Goldenweiser'i öğle yemeğine çağırdım. L.N. nin, «Maupassant'ın Yapıtları» için yazdığı önsöz ile ilgili, Kombiakov'un makalesini okuduk. Dolaylı olarak, Sanat Nedir? makalesinden de söz etmiş. Sansür yüzünden, «kilisecilik» yerine konan katoliklik sözcüğü, L.N. nin makalesinin niteliğini anlamamış olan Komiakov'un kafasını karıştırmış.

Daha sonra yazıldı. Ayın 13 ünde, Marusya, Saşa, Mişa ve ben Iaznaya'ya gittik. Yol boyunca gülüp eğlendik, bu yolculuk hepimizin hoşuna gitti. Posta treniyle, gece onbirde Kozlovka'ya geldik, oradan da yağmur, çamur ve sis içinde ve arabayla yolumuza devam ettik. Kırda, köyde ve Iaznaya Poliana'da olmak güzel şey. Bizimkileri iyi ve sevecen bulduk. L.N. bana karşı çok sevecen ve sevdalı davrandı ama ben, sevdalı davranışına karşılık veremedim.

14 kasım Mişa'nın durumu, benimle ilgili ve kendi çalışmaları hakkında kocamla konuştuk. Savaş ve Barış'tan beri, yazınsal yönden böylesine rahat ve hazır durumda olmadığını ve Diriliş romanı çalışmalarından çok memnun olduğunu söyledi. Beden ve zihin yönünden çok hareketli ve güçlü, bunun nedeni de, kendi doğal duygularına uygun, yazınsal bir eser yazmaya başlamasıdır.

15 kasım Gündüz, hep doğayla baş başaydım. Yağmur durdu, hava sakin ve tatlı, Vera Kuzminski ile uzun

süre kırlarda gezdik. Akşam üstü dönüşte, Liova'larda çay içtik ve torunumu sevdim. Akşam, Çekov'un «Sakhalin» yapıtını yüksek sesle okuduk. Vücuda değgin cezalarla ilgili, dehşet verici ayrıntıları anlatıyor. Çok etkilenen Mişa ağlamaya başladı, benim de içim burkuldu.

16 kasım Gözyaşlarıyla uyandım. Moskova'ya dönmek ve özellikle L.N. den ayrılmak istemiyordum. Bu defaki kavuşmamız duygulandırıcı ve içtenlikli idi; günlerimizi sevgi, dostluk ve hatta aşkla dolu olarak geçirdik. Çok sevdiğim Tanya ve Iaznaya'dan da ayrılacağım için üzülüyordum. L.N., ağladığımı görünce şaşırdı ve beni okşamaya başladı. Onun da gözleri yaşardı ve aralığın birinde, Moskova'ya gelmeye söz verdi. Gelmesini istiyordum ama, bencil davranıp onu verimli çalışmasından ayırmak iyi olmayacaktı, ama öyle sanıyorum ki o da istekli... veya ve daha doğrusu, romanı için bilgi ve belge toplamak için Moskova'ya gitmesi gerekli. Saşa Marusya'yla birlikte ve ekspresle hareket etti. Moskova'da, bizi Mişa karşıladı ama, hemen evden çıkıp gitti. Bu davranışına üzüldüm. Hele sabaha karşı ikide eve dönünce daha da çok üzüldüm ve tüm özveri, uğraşma, Moskova'ya gelme zorunluğu ve öğütlerimin faydasız ve gereksiz olduğu kanısına vararak, onu iyice payladım.

18 kasım Bu gece de, Mişa gece saat üçte geldi. Gözüme uyku girmedi ve hep onu bekledim. Sabahleyin, lise müdürüne giderek, Mişa'yı yatılı yapması için rica ettim. Önerimi uygun bularak kabul etti.

Günün olayı Vera Tolstoy, L.N. den, duygulu ve sevgi dolu bir mektup getirdi. Onun mektubu duygulu ama, benim duygulanmam geçti ve duygusallığı koruyup sürdürmek beni incitiyor. İleri... Yaşamda ileri... ve çabucak son... Yaşam bana fazla birşey vermeyecek. Yapraklar dökülüyor, ihtiyarlık bu... son çabucak geliverse daha iyi olurdu.

19 kasım Bu sabah Pasternak, L.N. den bir mektup ve iyi haberler getirdi. Ama, yazma isteği yokmuş, be-

nim buraya gelişim onu isteksiz etmiş olmasın? Evden çıkmadım, üç saat piyano çaldım ve sonra L.N., Andriuşa ve kardeşim Stiopa'ya mektup yazdım. Bir sürü de dikiş diktim. Yunanca ve kutsal tarihten gene «pekiyi» alan Mişa, eve keyifli geldi, ben de rahatladım. L.N. nin güncesinin birazını kopya ettim. Genel olarak iyi ve rahatım.

22 kasım Eğer ruhumun iniltileri, bir günceye aktarılabilseydi, inler ve sadece inlerdim. Mişa mahvoluyor. Pişmanlıkları geçici. Önceki gün, gene bütün gece dışardaydı. Sabahın yedisine kadar, çingenelerle berabermiş. Dün evdeydi, bugün gene yok. Nereye gitti? Kimlerle? Bilemiyorum. Hergün başka arkadaşlar, yabancılar ve yabaniler...

Sıkıcı ama zorunlu ziyaretler yaptım, yazdım ve piyano çaldım. Marusya ile Saşa, Maslov'lara gittiler. Taneyev'in orada olduğunu bildiğim halde, onlarla gitmedim. Yaya değil, arabayla gitmelerini söyledim ama yürüyerek döndüler ve Taneyev de yanlarındaydı. Marusya'ya çok kızdım. Taneyev'in çaldığı piyano, kızgınlığımı azalttı ama onun, yanımda olması bile, Mişa için duyduğum endişeyi azaltamadı. Iaznaya'dan ayrılırken, ben boşuna ağlamıyordum. L.N. den ayrıldığım için nasıl üzgündüm. Onun yardımına, yaşama ve kendime karşı beni korumasına öyle ihtiyacım vardı ki... O, insanlığa karşı haklı: büyük bir yazar o, ama onun büyük yazarlığının bana yarar ve yardımı olmayacak: o, yardım edecek bir koca değil ve özellikle yeni yetme çocukları için bir baba değil, oysa bir ana için korkunç birşey bu...

27 kasım Bir aralıkta Moskova'ya gelmeyi düşünen L.N. ve Tanya'dan mektup aldım. Tanya'ya gönderdiğim ve babasının Moskova'ya gelmemesini önerdiğim mektubu almamış, Mektup kaybolmuş, yazık. Kent yaşantısından rahatsız olmasını istememiştim. Gelen giden, gürültü, sokak kalabalığı, dinlenme olanağının bulunmaması, doğa, kızları ve onların yardımının eksikliği ve bunların tümü L.N. ye korkunç geliyor. Burada benim yararlandığım şeyler ise: çocukların eğitimi, müzik, dostlarım (az da olsa), toplantı, kon-

ser ve tiyatrolara gidebilmem. Bunlardan ben zor vazgeçerim ama, benim hoşlandığım şeyler de onu öfkelendiriyor. Durmadan düzeltmeler yaptığı yazılarının kopya işini de, gözlerim iyi görmediği ve beynime kan hücum ettiği için, artık yapamayorum. Buraya gelirse, benim bu durumum da onu kızdıracak, halbuki Iaznaya'da kalırsa, bu işleri kızlarım, Aleksandr Petroviç ve Kolya Obolenski yapıyorlar. Onu caydırmak ve gelmekte direnirse, kendim getirmek için, Iaznaya'ya gideceğim.

Bu sabah bayan Pogojev geldi ve «Tolstoy gecesine», Tolstoy onuruna denmemesi, Tolstoy hakkında konuşma yapılmaması ve sadece yapıtlarından özetler okunması koşuluyla izin verildiğini bildirdi. Bunlara benzer saygısız ve aptalca, başka kısıtlamalar da var.

Bu akşam Taneyev geldi; Saşa, Maruşa ve Taneyev, birlikte çay içtik. Onu görmek beni çok mutlu etti. Piyano çaldı ve tatlı tatlı konuştuk. Onunla birlikte olduğum zaman, kendimi rahat ve mutlu hissediyorum ve böyle temiz, gösterişsiz ve dostça ilişkilere, L.N. nin kıskançlığının engel olması çok yazık.

28 kasım L.N. nin, ayın birinde burada olacağını bildiren bir kart aldık. Saşa ve ben öyle sevindik ki, öyle çılgına döndük ki, birbirimize sarılıp zıpladık bile.

30 kasım Iaznaya Poliana'ya geldim. Tanya'nın sesi kısılmış, biraz da ateşi var. Maşa, halâ gebe olup olmadığını bilmiyor ama sağlıklı ve sakin, L.N. önceki gün, 35 km uzaklıktaki Pirogovo'ya atla gitmiş ve dün de gene atla dönmüş, bu nedenle yorgun ve bitkin. Ayın birinde Moskova'ya gitmeye karar verdiği için, şimdi kaçmak ister gibi bir hali var. Ben ise, bir süre onunla birlikte olacağım için mutluyum. Ona yiyecek getirdim. Moskova'daki odasını, yemek ve meyvelerini hazırlamaları için talimat verdim. Bavullarını kendi elimle hazırlamak istedim. Akşam üstü ise gitmemeye karar verdi, ağladım, yatağa düştüm. Beni üzen gitmemesi değildi, çünkü ona hak veriyordum, noelden önce

gelmesini de istemiyordum ama beni üzen, bana şunları yazmış olmasıydı: «Biraz önce, Tanya'ya yazdığın mektubu aldık, (Gelmemesini teklif etmiştim) kesin olarak ekspresle geleceğim, seninle beraber olmak düşüncesi beni sevindiriyor.» Bu mektup beni, onu görmek, onunla birlikte olmak sevincine boğmuştu, ama şimdi gelmekten vazgeçiyor.

1 aralık Gene Moskova'dayım. L.N. nin «Ayın birinde Moskova'ya geleceğim» demesinin işkence verici kuşkusuyla, gece uyuyamadım. Bugün ayın biri, ekspresе binmem gerekirdi ve içimden: «yarın, bavullarını hazırlamaz ve benimle gelmeyebilir mi?» diyordum. Yüreğim çarpıyor ve ter içinde kalıyordum. Sabah kalktı, aşağıya indi ve bana birşey söylemedi. Saat ona doğru kalktım ve L.N. nin gitmeyeceğini öğrendim. Giyinip arabayı hazırlattım. Telaşlandılar «Neden gidiyorsun?», «Nasıl?», «Niçin?» demeye başladılar. «Böyle kararlaştırıldı, orada çocuklar ve torunlar bekliyor» dedim. Gözyaşlarımı tutamıyordum. Üzüntümle onları da üzmek, L.N. yi ise, yıllar geçtikçe, benimle Moskova'da kalmak istememesinin bende yarattığı üzüntüyü belli edip de sevindirmek istemiyordum. Ama bunu başaramadım. L.N., bana moral vermek için arabadan indirdi, eve girip yarım saat oturduk. Sonunda, onlardan özür dileyerek veda ettim ve yola çıktım.

Iayenskiy'e kadar süren araba yolculuğumu, ömür boyu unutamam. O kadar çok ağladım ki, başım çatlayacak gibiydi. Bu durumda beni nasıl bıraktılar? Kendimi, trenin altına atmaktan alıkoyan düşünce, sadece benim saplantım olan, Vaneçka'nın yanına gömmemeleri endişesiydi. Vagondakiler gözyaşlarıma bakıyorlardı. Eve gelince de ağlamaya devam ettim. L.N. den telgraf aldım: «Nasılsın? Yarın geliyorum.»

2 aralık Bu akşam L.N. den mektup aldım. Sözde, istemeyerek yaptığı kabalıktan, yanlış anlaşılmadan, yorgunluğundan ötürü benden özür diliyor ve gelmek istemeyişinin ve bana kötü davranışının nedenlerini anlatıyor. Sonra, kendi de geldi... Sağ şakağım ağrıyor, gece uyumadım. Tüm

duygularım uyuştu sanki. Ne kin, ne neşe, ne aşk ve ne de yaşama cesareti... Bir günlük acı, bende herşeyi yok etti.

Görevimi yapmak için çaba harcıyorum. Ona bakıcılık yapacağım, yazılarını kopya edeceğim, cinsel aşkının hizmetinde olacağım — öteki aşka inanmıyorum artık — cinsel isteğine gelince, yakında o da tükenecek. Ve o zaman ne kalacak? Sabır, inanç ve iyi dostlar.

4 aralık Dün hasta ve yataktaydım. Başım, midem, kusmalar; berbat durumdaydım. Yaşamımdan bir gün silindi...

Bu sabah, Saşa Safonov'un cenaze törenine gittim. Zavallı kız, onbeş yaşında ve çok yetenekli idi. Üç gün önce ölen ablasının acısına dayanamadı. Annesinin durumu acıklıydı, daha altı çocuğu var ama, bunlar büyükleriydi. L.N. nin tutumu nedeniyle, evde yaşantı çekilmez oldu.

5 aralık Hep aynı bitkinlik. Beni, torunlarım bile oyalamıyor. Mişa hastalandı, grip oldu. Ama Safonov'un kızlarının ölümü, beni herşeyden korkutur oldu. Doktorlara da güven kalmadı. Serioya'nın gönderdiği bir Dukhobor, Kanada yerine Kansas'a gitmeleri konusunda, L.N. nin düşüncesini sormaya geldi; onları çağırmak için Kansas'tan bir adam gelmiş ama, L.N. planlarını değiştirmemelerini öğütledi...

Tatsız bir tartışma oldu: gelinim Sonya, iyi bir müzik dinlemek istedi. Lavroskaya, Goldenweiser ve Taneyev'i çağırmayı ve müzikli bir gece düzenlemeyi önerdim. Bu isteğimizi, L.N. ye çekinerek söyledik. Sert bir şekilde: «Öyleyse evi terk ederim.» dedi. «Seni kaçırmaktan Tanrı beni korusun, müzikten vazgeçmek daha iyi olur...» dedim. O ise: «Hayır daha kötü, seni rahatsız etmiş olurum.» diye yanıtladı. Böylece devam eden konuşma çok tatsızlaştı ve sonuçta, müziği düşünmemek gerekti.

10 aralık L.N. ile ilişkilerimiz daha iyi ama, ben onun ne saflığına ne de sağlamlığına inanmıyorum artık. Diriliş'in geri kalan bölümlerini kopya ettim. Gözlerim iyi

görmüyor ve ağrıyor ama, ara vermeden yazmaya devam ediyorum.

Andriuşa ile bankaya gittim parasını verdim ve kendisine ikibin rublelik kürklü palto armağan ettim, nişanlısı için de bir düzine gümüş tabak aldım. Kendisi için yaptıklarım ve armağanlarıma teşekkür etmediği gibi kızgın göründü.

13 aarlık Lavroskaya'yı, şarkı söylemesi, Taneyev'i piyano çalması ve yakın dostlarımı da, müzik dinlemeleri için davet ettim. Benim tasarladığım bu eğlenceye karşı, L.N. nin protestosu olmasıydı, müzik şöleni çok daha hoş olurdu.

14 aralık Yerimden kıpırdamadan ve hiç ara vermeden, yedi saat kopya yaptım. L.N. ye gönderilen mektupları yanıtladım. Başım dönüyor. Nikolas Gay geldi. L.N. iyi değil, lumbago ağrılarından şikayet ediyor. Mişa beni çok üzüyor, çünkü geceleri balolarda, gündüzleri yatakta geçiyor ve liseye gitmiyor.

19 aralık Tolstoy'un yetmişinci yaşını kutlamak amacıyla, Korş tiyatrosunda düzenlenen geceden geldik. Çok başarısız ve acıklı bir geceydi. Kötü okudular, kötü söylediler, müzik berbattı ve, ne benzerlik, ne güzellik, ne sanat içeriği olmayan «canlı tablolar» çok kötüydü. Mikaylovski neden delice alkışlandı bilmiyorum, sonra da «Tolstoy, Tolstoy» diye bağırmaya başladılar ve ona bir telgraf gönderildi... Bunların tümü maskaralık ve tertipti, toplulukta içten gelen bir bağırış yoktu. L.N. ise, bugün posta treniyle Iaznaya Poliana'ya gitti. Sabahleyin çalıştı. Saat birde yulaf çorbası ve biraz kahve içti ve sadece Nikolas Gay'ın istasyona kadar gelmesini istedi.

Ben, gündüz senfonik orkestranın provasına, gece de konsere gittim. Orada Taneyev'i gördüm, ilişkilerimiz güvenli ve dostça. İnsanlarla bir arada olmanın en iyi şekli böylesi.

Ilya ve Andriuşa geldi. Andriuşa dertli. Geçen yaz Kafkasya'da, prenses Gurieli'ye düşüncesizce, evlenme teklif et-

miş, sonra da mektup yazarak vazgeçtiğini bildirmiş. Bunun üzerine prenses, intihara yeltenerek tabancayla yaralanmış. Andriuşa da düello veya öldürülmekten korkmuş, çünkü akrabaları kızın savunuculuğuna girişmişler. Zaten Andriuşa bana hep sıkıntı verir. Mişa Orel'e hareket etti, oradan Iaznaya'ya gidecek.

Prenses Gurieli ölmüş.[1]

20 aralık Öğrendiğime göre, oğlum Ilya, sözde «Tolstoy gecesi»ni düzenleyenlerle, Ermitage kabaresine, akşam yemeğine, yani kafa çekmeye gitmişler. Tolstoy'u işte böyle onurlandırıyorlar... Ne ayıp, ne alçaklık...

Anton Rubinstein onuruna verilen bir konsere, Saşa ile gittik, orada Taneyev'i de gördük. Eve gelince, prenses Gurieli konusunu konuştuk. Kafkasya'lı akrabalarının öç almalarından korkuyoruz.

23 aralık Saşa, Sonya ile Iaznaya'ya gitti. Ilya da bizimle geldi. Tanya ile Liova, bizi Iazenki'de karşıladılar. Tanya cesur ama mutsuz aşkını unutamamış. L.N. de iyi değil, böbrekleri ağrıyor ve ateşi de var. Ben Iaznaya'ya, biraz rahat edeyim diye gelmiştim ama herkes hasta ve bitkin; melankoliye kapıldım.

24 aralık Iaznaya Poliana. Erken kalktım, L.N. nin böbreklerini oğdum, maden suyu içirdim. Biraz çalıştı, keyfi yerinde ama, son günlerde verimli çalışamıyor, zayıf ve solgun. Ben yokken çalışma isteği olmuyor, çabuk hastalanıyor, iyi uyumuyor ve yaşlanıyor.

Son günlerde, benim de ruhsal gücüm yok, üzüntüye, mutsuzluğa karşı koymaya hazır değilim. Ruhum çok duygulu, hepsi ve her biri için üzülüyor ve kendimi suçlu buluyorum; direnme gücüm yok, özellikle din duygusundan yoksunum. Ruhum başka şeylerle dolu.

---

1 — Yanlış, prensesin yarası öldürücü değildi. 1900 yılında öldü.

25 aralık Noel. Iaznaya Poliana. Daha sabahtan, herkes bayram havasına girdi. Pasta ve şekerlemeleri, Moskova'dan getirdiğimiz armağanları yerleştirdik. Benim için günün en önemli ve güzel bölümü, ormanda yaptığım gezintide geçti. Güneş, kar ve doğanın güzelliği... En güzel şey doğa, müzik ve sanat; Taneyev'in en iyi bildiği şey. Benim ailemde ise bir sürü gereksiz sinirlendirme, kırıcı sözler ve kötülük var...

Aile arasında geçen Noel yemeği çok güzeldi. Çam süslenip ışıklandı ama saat sekize doğru, L.N. nin ateşi 38°ye yükseldi ve herkes üzüldü.

26 aralık Bütün gece ateşi vardı. O kadar çok bağırdı, inledi ve çırpındı ki, bir saat bile uyuyamadım. Onun kadar sabırsız ve bencil... ve özellikle inatçı bir hasta bulmak güçtür... Ona bakmak, onu iyileştirmek ve kurtarmak amacıyla, dinlenme, eğlenme ve müzik gibi tüm kişisel isteklerimi yaşamım süresince feda edip, herşeyimi bu inatçı, kızan ve homurdanan adama yaşamımı verdim; düşünün ki, ne Rusya'da, ne yurt dışında bir yere gezmeye bile gitmedim.

Tula'dan bir sorumlu, ikon ressamı bir köylünün yaptığı ilginç bir tablo getirdi. Resim bir metre boyunda ve kara kalemle yapılmış. Ortada Leon Tolstoy oturuyor, solda bir okul ve çocuklar; L.N. nin arkasında bir melek ve yukarıda, bulutların üstünde İsa ve melekler, daha üstte Bilgeler: Sokrat, Konfiçyüs, Buda ve başkaları. Sağda bir kilise, önünde bir darağacı ve asılmış adamlar. İlk planda, bir piskopos, papazlar ve bir mabeyinci ve arka planda yaya ve atlı askerler. Değişik halk kesiminden ve tipinden insanlar birşeyler okuyorlar. Nedenini anlamadım ama, en önde de, koca bir kitap okuyan bir Türk var. L.N. nin yüzü kendisine benzemiyor ama genel hatları gerçek ve bir dizinin üstüne oturmuş.

Iaznaya Poliana mujikleri hakkında kötü şeyler anlatıyorlar: birisi kardeşinin evini soymuş, dul bir kadın, evlilik dışı doğan çocuğunu öldürmüş, bir baba, küçük yaştaki oğlunu hırsızlığa zorlamış. Bizim kitaplığın camlarını kıran

çocuklar da kitap çaldılar. Bunların hiçbiri hoş şeyler değil. Cahilliğin cesareti...

Serioya'dan gelen mektup, ikibin Dukhobor'un Batum'dan hareketlerini anlatıyor, kendisi de ikibin kişilik öteki grupla Kanada'ya gidecekmiş. Serioya için tasalanıyorum ama, iyi, ilginç ve saygınlığı olan bir iş yapıyor... Şu hükümet, ruhsal yönden eğitilmiş ve suç işlemeyen bir halk topluluğunun Rusya'dan gitmesine göz yumduğu için, ne kadar anlayışsız. Dilini ve göreneklerini bilmedikleri bir ülkeye, yirmibeş gün sürecek bir vapur yolculuğuyla ve yeterli parası olmadan giden bu yedibin kişinin kararlılığı ne güzel şey... Bu işi acaba dinsel anlamda bir inanç gücüyle mi yapıyorlar?

28 aralık Tanya, Saşa ve Sonya Kolokoltzev ile Grinevka'ya, Ilya'lara geldik. Noel ağacını düzenledik ve torunlarıma armağanlar dağıttık. Torunlarımız sağlıklı ve kumral yumurcaklar, onları seyretmek çok zevkli... Ama torunlar kendi çocuklarınız değil, onlar sadece yaşanmış çocuklukların tekrarı. Çocukların geleceği hakkında kurulan düşler gerçekleşmiyor ama tasarlandığı sürece iyi oluyor.

Noel ağacı, noel yemeği ve konuklar. Herşey bol boldu. Ilya'lar çok konuksever.

29 aralık Güzel bir gün, her taraf bembeyaz kar. Tek başıma ve uzun süre dolaştım. Torunum Annet'i de alarak, akşam üstü, Iaznaya'ya hareket ettim. Kışın, köy yollarında yolculuk yapma alışkanlığımı yitirmişim. Iaznaya'da herşey yerinde ve L.N. sağlıklı ve diri.

30 aralık Sabahleyin kar fırtınası başladı. Benim zavallı küçük Maşam solgun, zayıf ve sessiz. Ona bakınca içim sızlıyor.

Buligin bağıra bağıra Nikolas Gay'a, çocukların İsviçre'de eğitilmesi gerektiğini anlatıyor. Kırk yaşını geçmişler, bir sürü de evlilik dışı doğmuş çocukları var ve bu çocuklar ne yapacaklarını bilmiyorlar.

31 aralık Yılın son günü. Bu yeni yıl nasıl geçecek? Bize neler getirecek? Sabahleyin Maşa'nın ağrıları başladı. Sıkıntı içinde, ölü yada dölüt doğurmasının bekleyişi içindeyiz. Saat akşamın dokuzu, ebe burada, Dr. Rudniev'i bekliyoruz. Herkes tasalı bir bekleyiş içinde.

Gece yarısına beş kala, Maşa bir oğlan doğurdu.

Herkesin sinir gerginliği azaldı. Yılbaşı gecesini ailecek ve sakin geçirdik. Bana pek çok üzüntü, ama bir hayli de sevinç getiren eski yıl, haydi güle güle. Bana bu üzüntü ve sevinçleri verenlere bir mesaj...

1899

1 ocak Bu yeni yıl başlangıcından hoşnut değilim. Geç kalktım. Saşa, Sonya Kolokoltzev ile torunlarım Annet ve Mişa'yı alarak, büyük kızakla, ormanda fotoğraf çekmeye gittim. Fotoğraflar çektim ve çok güldük. Akşam çayını Liova ve Dora'larda içtik, noel ağacının mumlarını yaktılar.

Akşam yemeğinde iki aile, evde toplandık, çocuklar ve hizmetçiler kılık değiştirip piyano ve akordeon eşliğinde danslar ettiler. L.N. dahil oyunlar oynadık. Bunlar neşeli şeyler ama benim gönlüm başka şeyler istiyor, ruhumun başka özlemleri var ve bu beni üzüyor ve yazık.

Tanrıya şükür Maşa iyi. Volkonski'ler geldi. L.N. iyi çalışmıyor. Yaşamı boyunca, kendisi, başkaları ve benimle ilgili her tür ruhsal durum ve olayı, fiziksel nedenlerle açıkladı.

4 ocak Bu akşam gene bir sürü konuk geldi. Akordeon, dans, şarkı, pek hoş şeyler değil ve cam sıkıcı...

Benim yaşımda ve ruhsal özlemlerim yanı sıra bunlara katlanmak zor oluyor. Başkalarıyla ciddi ilişkilerin, ciddi müziğin özlemini duyuyorum. Ama, yaşamım boyunca hep nefret ettiğim bu akordeonu, gerçekten istemiyorum. L.N., yeniden çalışma isteği duymaya başladı.

6 ocak Sonya Kolokoltzev ile Moskova'ya gittik. Evde herşey iyi ve sakin sevecen bir dadı, alışılagelmiş yalnızlığım, benim sevgili iç dünyam, akşam konuşmalarının dostça ve dingin anıları.

7 ocak Bütün gün Moskova'da alış verişle uğraştım ve akşam Tula'ya hareket ettim. Gece, Mençikov'un, çocukluk yaşantısının anlamı konusundaki «Yaşamın başlangıçları» eserini okudum.

8 ocak Bu sabahtan beri Tula'da ve bir otel odasında tek başımayım. Andriuşa'nın yaklaşan düğünü, bana üzücü bir telaş veriyor.[1] L.N. ye gönderilen fransızca bir broşürde, Auguste Comte ile ilgili bir yazı ve Emile Zola'ya gönderilen bir mektubu okudum. Barış, kardeşlik ve sosyoloji propagandası.

Çocuklarım geldi. Liova çok zayıf, Ilya'nın yapay bir neşesi var, Andriuşa heyecanlı, frak giymek isteyen ve bulamayan yaygaracı ve bencil Mişa deli gibi.

Andriuşa'yı ben ve Ilya (babasının yerine) otel odasında takdis ettik. Andriuşa telaşlı, neden evlendiğini ve sonra neler olacağını bilmeden, düşte gibi davranıyordu. Olga hakkında henüz bir kanı sahibi olamadım. Evlilik, her zaman ürkünç, ne olduğu bilinmeyen ama duygulandırıcı bir olaydır. İçimden ağlamak geliyordu.

General Kuhn'larda yemek yendi, garda vedalaşıldı, herkes biraz içkiliydi. Tula garına L.N. atla geldi. Topluluk etrafımızı sarmıştı. Tolstoy ve düğün, oradakiler için ne ilginç bir olaydı. Bizi Iazenki'ye kadar geçirdiler. Dieteriş'ler bizimle geldiler. L.N. nin garda, hayranlarını zevkle seyrettiğini gördüm, ününü sevmeye başladı. Sağlığı iyi ama ilişkilerimiz pek coşkulu değil.

9 ocak Hava sıcak, karlar eriyor. L.N. nin böbrekleri ağrıyor, akşam oğuverdim. Diriliş ile ilgili çalışmalarını sürdürüyor. Maşa biraz daha iyi, yataktan kalkmayı denedi.

---

1 — Andriuşa, general Konstantin Dieteriş'in kızı Olga ile evleniyordu. (İlk evliliği)

10 ocak Saşa, Tanya, Marusya Maklahov, L.N. ve ben Ekspresle Moskova'ya geldik. Görünüşe göre, Moskova'ya isteyerek geldi, hiç ses çıkarmadı. İlişkilerimiz çok iyi. Hep böyle olabilseydi.

Yolculuk beni yordu. Evin yerleşmesi, temizliği ve herkesle ilgilenmek. Son zamanlarda yaşantım, genellikle sinir ve yorgunluk içinde geçiyor

11 ocak Hastayım, grip oldum, göğsüm yanıyor, başım ağrıyor. L.N. nin böbrek ağrıları devam ediyor. Hepimiz huzur ve anlayış içinde yaşıyoruz.

16 ocak Sularjki'den telgraf Dukhobor'larla Kanada'ya varmışlar. Ülke hoşlarına gitmiş ve iyi karşılanmışlar. Serioya da, altı gün içinde orada olacakmış.

17 ocak L.N., Miyasoyedov adında bir hukukçu ile Butirki hapishanesi müfettişini kabul etti. Hapishaneler, tutuklular ve yaşantıları konusunda teknik ve ayrıntılı bilgiler aldı. Bunların tümü Diriliş için gerekli.

18 ocak Bugünün tarihini dünden yazdım ama, bugün güncemi yazmaya değecek birşey yok. Akşam konuklar geldi, ilginç olan sadece Çiçerin idi. Haksız olarak suçlanan, kendi bölgesinden iki yaşlı din sapığı hakkında yazdığı makaleyi okudu. Yasal olmadığı ve bu suçlulardan birisi daha önce, kendi yanında orman bekçisi olarak çalıştığı halde, duruşma sırasında ve bir sürü tanık arasında sadece kendisinin şahitliğinin reddedildiğini anlattı. Saat sekizde, sıkıntıda olduğunu sandığım bir adam L.N. yi görmeye geldi. Hapishane müfettişi de, mahkumlar ve sürgün cezaları hakkında bilgiler vermek için tekrar geldi.

19 ocak Ödenecek bir borç ile Ilya için bankaya para yatırdım. L.N. keyifli, hapisane müfettişi ile konuşuyor. Benim başım ağrıyor.

20 ocak Gece uyumadım. Sabahleyin iyi bir haber aldım: Serioya'dan tel geldi. Sağ salim Kanada'ya varmış. Dukhobor'ların üçü, yolda ölmüş, biri doğurmuş. Çiçek hastalığı vakaları da olmuş ve sonuç karantina.

L.N. gene silikleri kabul etti: Nikiforov, kıtlık döneminde aktif olan ebe, bayan Kuteleva ve Uşakov ve Zonov adındaki adamlar.

21 ocak Belçika sanat sergisini gezdim. Duygu, coşku ve renk çok az, ilgi çekici değil ve soğuk. Peyzajları sevmeye başladım. Yabancı sergileri de seviyorum çünkü insan, bu resimlerin geldiği ülkelere gitmiş gibi oluyor: giysiler, evler, törenler, oyunlar ve manzaralar.

Akşam üstü Taneyev geldi ve çok güzel parçalar çaldı, mutluyum. Öğle yemeğinden önce, L.N. atla gezmeye gitmişti, gecikince telaşlandım. Beline masaj yapmak için, bu akşam üçüncü kez masör geldi.

25 ocak Günü evde geçirdim ama, gelen gidenlerden, bir iş yapamadım. Olsofiev kardeşler çay içmek ve Diriliş'i okumak için geldiler. Sonra da, üzgün görünen Stakoviç, öğle yemeğine geldi. Tanya, general Trepov'un karısıyla, Çekov'un Martı piyesini görmeye gitti.

Çiçerin ve Strakov geldi. L.N. ye gene masaj yapıldı, Dr. Usov da onu görmeye geldi. Böbrek ağrıları azaldı. Diriliş romanına eklemek istediği, İncilden alınma bölümleri, basımcısına ulaştırmak için uğraşıp durdu; bu konuda, Niva dergisi yazışleri müdürüne yazma işinde beni görevlendirdi.

Bugün yemekte, mutlu olmasını bilmediğim için, kendi kendimi azarladım. L.N. ile ilginç bir konuşma yaptık: İlkelere sahip olmak ve ruhsal alanda olgunlaşmak pahalıya mal oluyor. Davranışlar, insanın istek ve tutkularından ileri geldiğine göre, davranışlarımızın zaafımız kanıtı olmasını engelleyemiyor dedi. Ben de yanıt olarak: İlkelere sahip olunduğu halde, günaha ve kötülüğe sürüklenebiliniyorsa, o prensiplerle öğünmek neye yarar? İlkelerden vazgeçip, irade ve vicdanımızı daima iyi yöne yöneltecek olan, içtenlikli ve doğ-

ru duygulara sahip olmak daha iyidir, dedim. L.N., ruhsal olgunlaşmanın, insanı erdemli bir yaşantıya yönelteceğini ileri sürdü; ben itiraz ettim ve insan olgunlaşırken, en az yirmi kez kötü davranmak fırsatı çıkar, dedim. Neyin iyi, neyin kötü olduğunu başlangıçta bilmek ve bilmem hangi olağanüstü olgunluğu beklerken, yanılgıya düşmemek daha iyidir. Sadece sapık insanlar bu uzun yolu aşmak zorundadırlar, ama böyle olmayanlar için, düşüşü ve yanılgıyı engellemek çok daha kolaydır.

Sabahın birinde, L.N. Maklakov'a haber gönderdi[1] ve ona yemek ısıtılmasını emretti. Farkında olmadan, yaşantımıza öyle sıkıntılar getiriyor ki...

26 ocak Diriliş provalarının düzeltmelerini yaptım ve ortodoks din görevini anlatışındaki kasıtlı hayasızlık, beni isyan ettirdi. Örneğin: «Papaz, dindarlara, darağacı yerine, üstünde İsa'nın heykeli bulunan yaldızlı bir haç uzattı.» Kudas ayinini, bir tas içinde ekmek kırıntıları olarak niteliyor. Bütün bunlar, kışkırtma, edepsizlik ve inananlarla kabaca alay etmektir ve işte bu durum beni dehşete düşürüyor. L.N. nin güncesini biraz kopya ettim ve biraz da okudum. Ziyaretçi yok, ne mutluluk...

30 ocak Sabahtan itibaren dikiş dikmeye başladım. Arabacıya bir kemer, kendime de ipekli etek diktim. İhtiyar Soldatenkov L.N. yi görmeye geldi ve Dukhobor'lar için toplanan 5.000 ruble getirdi. L.N. nin kötülük aracı olarak nitelediği ve reddettiği Para ile ilgili olumsuz makalesinden sonra, zenginlerden bu tür para dilenmesi hiç hoşuma gitmiyor. Bu durum, karşıt olma eğilim ve amacıyla, şimdi de müziği küçümseyip kötülemesine benziyor. Çünkü, Modeste Çaykovski bana, L.N. nin Piotr Çaykovski'ye yazdığı bir mektupta, müziği, sanatların en yücesi kabul ettiğini ve

---

1 — Diriliş'i yazarken, hukuki konularda bilgi almak için, Tolstoy, genç dostu Vasili Maklakov'a, sürekli olarak danışırdı.

sanatlar evreninde müziğe ilk sırayı verdiğini belirttiğini söyledi.

Yaşamı boyunca aşırı derecede çelişkiler içinde bulunmaktan, nasıl oluyor da L.N. hiç utanç duymuyor diye, arasıra kendi kendime soruyorum. Herşey fikirlere dayanır, herşeyin bir amacı vardır ve en önemlisi de, geçen yıl açlıkla ilgili olağanüstü makalesinde yaptığı gibi, herşeyi betimlemek gerekir. Belki de o haklı, herkesin bir yöntemi var.

Geçen gün müdürle konuşmak için liseye gittim. Olağanüstü bir adam, Mişa'ya bir babadan daha iyi davranıyor. Mişa'nın keyfi yerinde, yatılı değil artık gündüzlü ama iyi çalışıyor.

1 şubat L.N. böbreklerinden şikayetçi; doktoru yasakladığı halde, atla Russanov'lara gitti ve hasta bölgeyi incitti. Akşam, Kostiya amca, Dunayev ve öteki konuklar geldi. Silahsızlanma ve barıştan söz eden Çar'ın içtenliği, müzik ve marksizm konuşuldu. Sıkılmadım, çünkü ilginç ve sakin konuştular.

2 şubat Öğle yemeğini L.N. siz yedik, bugünlerde hep geciktiyor ve öğle yemeğini tek başına yiyor. Yemekten sonra dikişe oturdum ve L.N.ye biraz yanımda oturmasını söyledim ama, okumak için odasına gideceğini bildirdi. Neden bilmem ama çok üzüldüm ve ağlamaya başladım. Hiç kimse benim kadar yalnız değildir. Sabah yalnız, akşam yalnız, yemekte yalnız. Konsere gidiyorsam, benimle ilgilenen ve ciddi olarak konuşabilen kişilerle görüşüyorsam, neden yadırganıyor?

Pazar günü, evde bir trio düzenliyorum, müzisyenleri davet ettim.

3 şubat İç huzursuzluğuyla dolaşıp durdum. Yemekte, Serioya'dan mektup geldi, Kanada'dan: gemide kızıl hastalığı çıkmış, Dukhobor'lar ve Serioya'yı, ondokuz günlük bir karantina için, küçük bir adaya götürmüşler. Pek kendinden söz etmiyor ama, deniz tutmasından yüklendiği göreve

ve dilmaçlığa kadar, herşeyden bıktığı anlaşılıyor.

Bu akşam, ünlü ama pek sevimsiz piyanist Paderevski'nin senfonik konseri vardı; Taneyev de katıldı.

Evde, L.N. nin yanında genç Rusanov vardı. Ben, bayan Vesselitzki'nin Dostoyevski anılarını okudum: «Bir ünlüyle görüşmeler». Çok güzel.

4 şubat Evde telaş sabahtan başladı. Marusya, L.N. nin yazılarını kopya için geldi; Mişa, midesi bulandığı için liseye gitmedi. Bayan Annenkov ve Sergeennko yemeğe geldiler? Akşam, Çeklerin konserine gittim. Döndüğümde, L.N. büyük salonda, uzun çay masasının başında, ayakta ve Samara'dan gelen Molokan'lar, Dunayev, Annenkov, Gorbunov ve bir köylü ile çay içiyordu. L.N. onlara, İncil yazarı havari Saint Jean'dan söz ediyordu. Ben gelmezden önce, din konusunda bir konuşma yapıldığı anlaşılıyordu. Din konusundaki konuşmaları anlamıyorum; beni, Tanrıyla olan ve sözle anlatılamayacak olan ilişkilerimde tedirgin ediyor. Sonsuzun, sonsuzluğun ve öteki dünyanın, açık seçik bir betimlemesinin bulunmaması ve sözcüklerle anlatılamaması ve benim, Tanrıya karşı soyut, belirsiz ve sınırsız davranış ve duygularımı ve Tanrı katındaki ilksiz ve sonsuz yaşantımı anlatabilmek için, sözcük bulunmadığı gibi, dinsel tartışmalar da anlamsızdır. Kilise ve ayinlere gelince, onlar birer tasvir olduğu için beni tedirgin etmiyor. Ruhum, Tanrıyla baş başa olduğu ve kilisede yada yortuda kendimi iyi hissettiğim zamanlar ve çocukluğumdan beri o havaya alışkınım. L.N. savaşa giderken, Tantin Tatyana'nın ona takdis ettiği ve hep yatağının baş ucunda asılı duran küçük ikonu da seviyorum.

Molokan'lar geceyi bizde geçirecekler, bu da hoşuma gitmiyor.

7—27 şubat Yirmiiki gündür günce tutmuyorum ve her seferinde olduğu gibi birsürü olay, izlenim ve önemli anlar oldu. 7 sabahı, Kiev'den, Vera Kuzminski'den bir telgraf aldım: «Akciğer kanaması, annem çok kötü.» 8 pazartesi sabahı Kiev'e gittim. Kardeşim Tanya, iki taraflı

pnömoni olmuş, zayıflamış, yüzü kıpkırmızı ama beni görünce çok sevindi. Onun hastalığını da, benim olumlu etkimi de ve en iyi dostumu kaybetme düşüncesinin verdiği dehşeti de anlatmayacağım. Ölümün ne demek olduğunu, umulmadık bir anda anlamış olmamdan da söz etmiyeceğim. Benim, mektuplarımda yaptığım gibi, insan, düşünce ve duygularını ancak içinden gelerek, uygun bir biçimde anlatabiliyor.

Ayın 19 unda Moskova'ya geldim. Hepsi iyiler. L.N. damdan düşercesine «İyi ki geldin, ben şimdi Olsufiev'lere gidiyorum.» diyerek beni üzdü ve ağlattı. Ben de, Kiev yolculuğunun bitkinliği nedeniyle kendimi tutamadım ve hıçkırarak «Ben de şimdi senin yanında rahat edecektim..» dedim. Ağlamam onu korkuttu ve kendisinin de benimle birlikte olmaktan gerçekten mutluluk duyduğunu ve gitmeyeceğini söyledi, ve gitmedi. Hiç de önemli olmayan ama yaşantıyı zehir eden bir sürü sıkıntı. Tanya'nın durumu da işte bu. Serioya'dan ilginç mektuplar geldi. Karantina bitmemiş ve Kanada'ya sokmamışlar.

Maslov'larda Taneyev'i gördüm, ilişkilerimiz gene düzeldi.

10 mart Uzun süre gene yazmadım. 28 şubatta enflüenza oldum ve uzun süre yattım. İlginç birşey oldu mu? Sanmam, hayır. Sabahın üçünde, L.N. gidip Dr. Usov'u çağırdı. Ateşim yüksekti ve zor nefes alıyordum ama L.N. nin şaşkına dönmesi ve bana değer vermesi hoşuma gidiyordu..

L.N., her gün, at üstünde bir heykelini yapan Trubetzkoy'un atelyesine gidiyor. Yorucu birşey ve nasıl oldu da, poz vermeye razı oldu şaşıyorum. Sabahları, Diriliş üzerinde çalışıyor; sağlığı yerinde ve dinç. Öyle inatçı ki, halâ kahvaltısını saat ikide ve yalnız yapmaya devam ediyor ve öğle yemeğini daima yalnız saat altı buçuk hattâ yedide yiyor. Onu göremiyoruz. Aşçı, konta yemek hazırlama zamanını kavramak zorunda ve bu yüzden adamlarımız dinlenme ve eğlenmeye zaman ayıramıyorlar. Samara bölgesindeki aç insanlara yardıma koşmak amacıyla, üç genç kız L.N. yi görmeye geldi. O da, tarihçi Prugavin'e götürmeleri için, onlara

bir mektup verdi. Serioya, Winnipeg'den telgraf göndererek Dukhobor'lar için para istiyor. Oysa, L.N. bağış paralarını, Çerkov aracılığıyla, (şimdi Kanada'da olan) Kıbrıs'taki Dukhobor'lara gönderdi. Ben, skorbüt ve gıdasızlıktan ölen, acı içinde kıvranan, aç Rus ve Kazan Tatar'larını düşünüyor ve onlara acıyorum, yaşantılarını kendileri zorlaştıran Dukhobor'lar değil, onlar yardıma muhtaç.

11 mart — 21 haziran 8 nisana kadar hasta yattım, sonra gene ara sıra yatağa düştüm, çünkü çok zayıfladım. Açıkçası, Kiev'den döndükten sonra hiç sağlıklı olamadım. 27 şubatta, enflüenza beni güçsüz bıraktı, zorla ayağa kalkıp, işlerle uğraştım ama yeniden yatağa düştüm.

21 haziran Hemen hemen üç aydır güncemi yazmıyorum. Beden ve ruh yönünden hasta olduğum için, bu süre içinde yaşamadım. Doktorlar, yürek faaliyetinin yavaşlamasından söz ediyorlardı. Arasıra nabzım 48 e kadar düşüyor, böylece ve yavaş yavaş yaşamı terkettiğim kanısıyla, tatlı bir zevk duyuyordum. Hastalığım sırasında ailemin, dostlarımın ve tanıdıklarımın ilgi ve sevgi gösterilerine tanık oldum ama ölmedim. Tanrı, biraz daha yaşamamı buyurdu. Ne yapmam için? Göreceğiz...

Bu üç ay içinde önemli neler oldu, anımsamaya çalışıyorum. Gerçekte, pek önemli birşey olmadı. Serioya sağ salim Kanada'dan döndü ve buna çok sevindim. Berlin filarmoni orkestrasının, çok güzel üç konserini Nikiş yönetti ve sınırsız bir zevk duydum.

14 mayısta L.N. Tanya ile Pirogovo'ya, 19 mayısta da Iaznaya'ya gitti. Ben Saşa ile 18 inde dönmüştüm. Zavallı Tanyam, Marusya Maklov ile Viyana'ya gitti ve orada Hajek onu ameliyat etti. Çok acı çekti ama ben, onun için iki kat fazla üzüldüm.

30 mayısta, Liova, Dora ve Liovuşka İsveç'e gittiler. Biz Iaznaya'da Andriuşa, karısı Olga, Saşa, Miss Welch, oğlu Ni-

kolas Gay (Diriliş'i kopya edip duruyor), Mişa ve Arkangelski adında genç bir üniversiteli olan Mişa'nın öğretmeniyle birlikte kalıyoruz.

Taneyev ile şarkıcı Lavroskaya, Moskova'dan geldiler. Taneyev benim için ve en çok sevdiğim parçaları çaldı.

Sora L.N. hastalandı. 14 haziran günü midesi ağrımaya başladı ve henüz iyileşemedi.

Yaz, yağmurlu ve soğuk geçiyor. L.N. nin yaşantısı çok monoton: sabahları Diriliş'e çalışıyor, arasıra metni, arasıra da provaları düzeltiyor, Ems maden suyu içiyor, zayıf, sessiz ve bu yıl ihtiyarladı.

İlişkilerimiz çok iyi: sakin, sevecen ve hiç kışkırtma yok. Hep böyle olabilseydi...

Beklenmedik bir olay dün beni sıkıntıya soktu: L.N., kendi kendini yetiştirmiş bir köylüye, bazı kitapları ciltletmek için veriyordu. Bunlardan birinin içinde unutulmuş bir mektup buldum. Kapatılmış olan zarfın üstünde, L.N. nin eliyle yazılmış birşeyler vardı; okudum ve dehşete kapıldım: benim, kendisini sevmediğimi ve başka birini sevdiğimi anladığı için, yaşamına son vermeye karar verdiğini ve bu nedenle yaşamaya devam edemiyeceğini yazmış... Zarfı açıp mektubu okumak istedim ama elimden kaptı ve parça parça yırtarak attı. Ölümü göze aldığına göre, T...yi çılgınca kıskanıyor demektir. Zavallı sevgilim... başka birini onun kadar sevebilir miyim sanki? Ve bu delice kıskançlık yüzünden, ömrüm boyunca az mı acı çektim, az şeyden mi yoksun kaldım? İnsanların en iyileriyle ilişki kurmaktan, seyahat etmekten, kafaca gelişme, ilginç ve değerli, bilgi ve görgü arttıran herşeyden yoksun kaldım.

Önceki gün, gene bayıldım. Ey ölüm, seni bekliyor ve seni selamlıyorum... Bana göre, ölüm hiçbir zaman bir son değildir. Ben onu, sonsuzluğun, bir anının (dünya yaşantımız) başka bir süreye dönüşmesi olarak kabul ediyor ve bekliyorum, ve dostumun bana dediği gibi, ben bu «başka»yı çok merak ediyorum.

İki yönlü değerlendirme yapmam nedeniyle ruhum acılı. Ruhumda öyle çok özlem, pişmanlık, sevgi isteği ve başka

bir yaşam isteği var ki, böyle bir gerilime uzun süre dayanmak olanaksız.

«Bana iffet, alçak gönüllülük, sabır ve sevgi ver.»

Bugün hava sıcak, ilkkez yıkandım.

26 haziran Bir uyarı daha. Dün çok zor nefes alıyordum ve akşama doğru, öyle ağır bir nefes darlığı krizi geldi ki, çektiğim acıya zorlukla dayanabildim. Özellikle, insanı dehşete düşüren ve iradesi dışında olan hıçkırık ve esneme nöbetleri. İnsanın soluğu kesiliyor, çırpınıyor ama nefes alamıyor. Sonra geçti. Nedenleri? Bir sürü: L.N. nin mektubu ve intiharı düşünmesi, bu yetmiyormuş gibi, önceki gün Mişa, bizi ilgisizlik ve kendisine anlayış göstermemekle suçlayarak oldukça sitemde bulundu.

Bende, ana sevgisi, enerji ve bilgi olarak ne varsa, hepsini kullandım... ve hiçbir sonuç alamadım. İstemediğim için değil, bilemediğim için bu böyle oldu. Çocuklarımı yetiştirmesini bilemedim; bu durum beni çok üzüyor ama, evlendiğim zaman çocuk denecek kadar gençtim ve onsekiz yıl, köyde kapalı kaldım.

Dün Beethoven'in Variation'larını çalarken, Andriuşa'nın önceki gün bana yarı şaka yarı ciddi: «Anne bana müzik öğret, böylece gene tokat atabilirsin.» dediğini anımsadım ve bu sözleri tekrar düşününce çok üzüldüm. Eğer şimdi, şu yaşımda, küçük çocuklarım olsaydı, onlara bir fiske bile vuramazdım. Ama gençken bir amacım vardı, çocuklarım tembel ve inatcıydı, beni çok uğraştırıyorlardı, oysa ki ben, öteki işlerim arasında, çocuklarıma olabildiğince çok şey öğretmek istiyordum. Ama zamanımı boşuna harcıyor, sinirleniyor ve sabrım taşarak onlara, gerçekten hafif tokatlar atıyordum (bir ana hiçbir zaman çocuğunun canını acıtmaz). Onlar ise şimdi, sadece bu tokatları anımsıyorlar. Birden, onlara şunları söylemek isteği duydum: «Beni bağışlayın çocuklarım, sizin nazik çocuk enselerinize tokat attığım için üzgünüm, şimdi olsa yapamazdım, ama çok geç...»

Bugün, oğullarımı ve torunlarımı gidip görme hazırlığı içindeyim. Eğer yolda ölürsem, ölümü gene selamlayacağım,

onu karşılamaya iyice hazırım. Çünkü hiç halim yok, tıkanıyorum ve korkum tümüyle fiziksel.

L.N. Diriliş romanının senatodaki dava sahnesi bölümüyle uğraşıyor. Senato oturumlarını bilen birisini arıyor ve herkese: «Bana bir senatör bulup getirin.» diye takılıyor. Yalnız yaşıyor, yalnız geziyor, yalnız oturuyor ve yemeğini yer yemez ortadan kayboluyor. Kafasının, durmadan çalıştığı belli ama, bu durum onu fazla yormaya başladı. Aşırı derecede yorgun olduğu için biraz dinlenmesini önerdim. Midesi geçti ama bu hastalık onu iyice zayıflattı, ihtiyarlattı ve halsiz bıraktı. Dün ilk kez yıkandı.

4 ekim Tanya'nın doğum günü, otuzbeş yaşına girdi. Sukotin ile evlenme konusunu tekrar görüşmek üzere, dün Moskova'ya gitti.

Ilya'nın çocukları onbeş gündür bizde. Evet, torunlar gerçekten sevimli ve seviliyor ama bizim çocuklarımız değil ki...

İki kez Moskova'ya gittim. İlkinde, 6.000 rublemizi çalan hizmetçimizin işi için ve Tanrıya şükür tatlılıkla çözümledim. İkincisi de, Mişa'nın Sumi alayına verilmesini sağlamak için. Arasıra Taneyev'i de gördüm. Dostluğumuz iyi ve L.N. de artık kıskanç değil. Zaten bizim yaşımızda ne olabilir ki? Gülünç bu...

L.N., aynı monoton yaşantısını sürdürüyor: sabahları yazıyor, ikide yemek yiyip uyuyor, sonra da yayan veya atla gezmeye çıkıyor, akşam da okuyor. Sağlığı daha iyi.

11 ekim Iaznaya'da, tekdüze ve uğraşıyla geçen birkaç gün daha. Tanya'dan mektup aldık. Mutlu olduğunu ve kendini güvenilir ellere teslim ettiğini yazıyor. Bu demektir ki, Sukutin ile evlenmeye karar vermiş.

Önceki gün akşam üzeri L.N., nereye ve neyle gideceğini bana haber vermeden gezmeye çıkmış. Karla karışık yağmur ve fırtına vardı. Öksürüyor ve nezleydi, çok merak ettim. Gençliğinde, ava gittiği zamanlar beklediğim gibi, saatlerce bekledim, heyecan ve kaygıyla. Geç zaman ve yorgun argın geldi, «Haber vermeliydin, sağlığın iyi değil, bu kar

ve yağmurda çıkılır mı?» diye sitemde bulundum. «Ben küçük çocuk değilim, açık hava sağlığa yararlıdır, kar ve yağmur ise yeni birşey değil...» diye yanıtladı.

31 aralık Üzücü ve sıkıntılı bir yılın son günü. Yenisi ne getirecek acaba?

Kızımız Tanya, 14 kasımda Sukotin ile evlendi. Bu olay, Vaneçka'nın ölümünden sonra, bizde, ailemizde en büyük üzüntüyü yarattı. L.N. nin görünürdeki sakinliği tümüyle kayboldu. Tanya, giyinip kiliseye gitmezden önce veda ederken, L.N., sanki dünyada en çok sevdiğinden ayrılıyormuş gibi hıçkırıyordu. İkimiz de kiliseye gitmedik ama bir arada da kalamadık. Tanya gittikten sonra ben onun odasına giderek, Vaneçka'nın ölümünden bu yana duymadığım bir acıyla ağladım.

Yurt dışına gitmeleri için hemen bir yataklı vagon bulunamadığı için, Tanya bir gün daha baba ocağında kaldı, Sukotin de kız kardeşine gitti. Ertesi gün, onları Viyana trenine kadar götürdük, oradan da Roma'ya gidecekler. Acaba mutlu mu? Bilemiyorum.

L.N., Tanya yüzünden çok üzüldü ve ağladı ve 21 kasımda hastalandı. Mide ve karaciğerinde ağrılar başladı, nabzı düştü ve ateşi 35°.5 idi. Nazik ve sevimli doktor Usov tedavi etti, uyarıcı ilaçlar, şarap, kahve ve kahvesine kafein karıştırıldı ve başka şeyler de verlidi. Onunla nasıl ilgilendiğimi ve bedensel ve ruhsal yönden nasıl yorulduğumu anlatamam. Tüm dünyanın hayranlığı ve pohpohlamasıyla şımarmış olan L.N., gücümün üstündeki ilgi ve uğraşılarımı, zorunlu görevimmiş gibi görüyordu. Oysa, biz evli kadınlar, kocalarımızın ününe değil, içten gelen sevgilerine muhtacız.

Hemen hemen altı hafta geçti ve L.N. yeni yeni iyileşiyor. Ama tam sağlığına kavuşacağını sanmıyorum, çünkü bağırsak tembelliği, karaciğer hastalığı ve mide nezlesi geçmiyor. Bu süre içinde, ruhsal yönden çok sıkıntı çektim ve ilkkez kocamı kaybedeceğimi ve dünyada tek başıma kalabileceğimi açıkça anladım.

Genel olarak yaşam zor. Hani mutluluk? Hani erinç? Ha-

ni sevinç? Ama Grinevka'ya gittiğimde ve orada hazırladığım noel ağacında çocukların evrenini gördüm ve bu tatlı ve ciddi çocuk evreninin, istemesek de, bize yaşamı, yaşamın önem ve anlamını, zorla inandırdığım farkettim. Ve gene orada, sakin ve saf doğanın içinde, tarlaların sonsuz beyazlığını, parlak güneş altında, kırağıyla kaplı ışıl ışıl parlayan ağaçları ve çiçekleri hayranlıkla seyrederek aç kaldım.

Günü gününe yaşıyorum, bir amacım ve beni bıktıran yaşam ile ciddi bir ilgim yok. Uzun bir roman yazıyorum[1] ve o uğraşı beni oyalıyor. Yakınlarımın yaşantısını tatlılaştıramasam bile, hiç değilse zehir etmemeye çalışıyorum. Aileme ve etrafımdakilere barış ve sevgi getirmeye uğraşıyorum.

Gözlerim bana sıkıntı veriyor, kör oluyorum. Herşeyde olduğu gibi, bu konuda da: Hakkımda hayırlısı ne ise öyle olsun...

1899 yılının sonu

1 — Sözsüz Şarkılar, bak. 1897 güncesi.

1900

5 kasım Hemen hemen bir yıldır güncemi tutmadım. Yılın olaylarının dökümünü yapmayacağım. En kötü ve üzücüsü, görmemin azalması idi. Göz doktoruna göre, sol gözümde damar çatlaması ve ancak mikroskopla görülebilen bir iç kanama olmuş. Sol gözümde ağrı, görüş bulanıklığı ve siyah bir halka var. Bu, 27 mayısta oldu ve okumak, yazmak ve çalışmak yasak. Sonuçsuz bir tedavi ve banyo, ışık ve zihinsel yaşamdan yoksunluk.

20 ekimde, Saşa ile Moskova'ya taşındık. L.N., 18 ekimde Laznaya'dan ayrılıp Koçeti'ye, Tanya'nın yanına gitti ve oradan da 3 kasımda Moskova'ya geldi. Gara, yürüyerek gitmiş, yolu şaşırıp çamur ve kan ter içinde dört saat dolaştıktan sonra, bir araba bulup istasyona gidebilmiş. Şimdi gene karnı ağrıyor ve oğuşturma ve öteki bakımlar yeniden başladı.

Gelişini sağladığı sevince gelince... İçine kapanık, karamsar ve benden ayrıldığı günden beri çalışamamış. Oysa, ayrıldığımız güne kadar, Kadavra[1] dramı üzerinde şevkle çalışıyordu.

Dün ve bugün, kitaplarıyla evraklarını düzenledim. Dostları onu görmeye geldiler. Mişa'yı, yeni yerinde görmeye gittim. Yazın Tanya'yı, sonbaharda da Andriuşa'yı ziyaret etmiştim. Hepsi yeni bir yaşantıya başladılar.

Sonbahar süresince, hep üzgün ve ağlayacak gibiydim: ne kar, ne güneş ve ne de yaşam sevinci, derin bir uykuday-

1 — İleride «Canlı Ceset» adını alacak olan bu drama, Tolstoy 1900 kasımına kadar çalışmıştı ama yapıt, onun sağlığında yayınlanmadı.

dım sanki. Uyanınca ne bulacağım? Yeni sıkıntılar veya ölüm mü? Yoksa büyük bir acı, bitkin ruhumu yeniden uyaracak mı? Göreceğiz...

Akşam üstü ben, L.N. için hintyağı ve yumurta sarısıyla lavman hazırlarken, O (kendisini saygı ve dikkatle dinleyen) Goldenweisere, Avrupalı büyük güçlerin, karar ve davranışlarında, küstahça kurumlu ve saldırgan hale geldiklerini anlatıyordu.

12 kasım Bu sabah, vasisi olduğum öksüzler yurduna gittim. Ve özellikle, sokaklardan toplanan, yoldan çıkmış ve ayyaş kızların doğurdukları, hastalıklı ve anormal çocukları inceledim. Gelecek için iyi bir belirti gösteremeyen bu çocukların kurtarılması ve korunması gerekli mi? sorusu aklıma geldi. Oysa, bu öksüzler yurdunun yönetmeliği, çocuklara ancak oniki yaşına kadar bakmamızı zorunlu kılıyor.

Serioya geldi ve günlerini, satranç oyunları uygulamakla geçiriyor. Ne tuhaf... Akşam, Mali tiyatrosuna, «Eğitimin Ürünleri» oyununu görmeye gittim. Ben komediyi ve gülmeyi sevmiyorum — bu benim kusurum. Dönüşte, sevimli doktor Usov'u, L.N. ile satranç oynar buldum.

Bugün, L.N. bize, Tanya'dan gelirken nasıl kaybolduğunu anlattı. Yolda karşılaştığı köylülere, kendisiyle gelmelerini söylemiş ama onlar, kurtlardan korktukları için reddetmişler, sadece biri, onu ana yola kadar götürmeyi kabul etmiş; orada da, gara gitmekte olan Sverbeyev ve Sukotin'le karşılaşmış ama dört saat yol teptikten sonra. Bu yetmiyormuş gibi, vagonun kapısına da parmağı sıkışmış. Halâ pansuman için kliniğe gidiyor, tırnağı düştü ve üç hafta yazı yazamadı.

13 kasım Dr. Snegiriov'a muayene için, Tanya'yla kocası geldi. Gebeliği normalmiş. L.N., Tanya'yı gördüğüne çok sevindi. Gözlerine inanamıyor ve «Sen geldin ha? Olağanüstü birşey...» deyip duruyordu.

Bugün ilkkez L.N. kendinde güç buldu ve çalışmaya başladı. Benimle birlikte olduğu ve bakımım sayesinde hemen iyileşti ve kafası işlemeye başladı.

15 kasım Tanya'yı pek göremiyorum, hep kocasıyla ilgileniyor. L.N. pek iyi değil, karnı ağrıyor, öğle yemeği yemedi. İkimiz de hüzünlüyüz. Taneyev'i gördüğüm zaman, L.N. hoşnut olmuyor ve korkuyor, ben ise onu üzmek istemiyorum ama Taneyev'i ve müziğini de özlüyorum. Bunlar, üzücü ve engel olamadığım şeyler.

20 kasım Dün iki ziyaretçi geldi. Biri Java adasından ve fransızca konuşuyor. Öteki Ümit burnundan ve ingilizce konuşuyor. Java'lı, bize ilginç şeyler anlattı: Java'nın başkentinde elektrikli tranvay, opera ve yüksek öğretim kurumları, taşrada ise yamyamlar ve gerçek putatapanlar varmış. Bu şen ve şakrak adam, L.N. nin felsefi yapıtlarını özenle okumuş ve sadece kendisini görmek ve onunla görüşmek için gelmiş.

Ev konuk dolu: gelinim Sonya ve iki oğlu, Tanya'yla kocası ve damadı, Jüli Igumnov ve Serioya. Dün iki ilginç olay oldu: Mişa ile Lina[1], ilkkez, bütün gün bizdeydiler, sevimli ve ciddi bir genç kız.

Ve Saşa, Yuri Narişkin'e âşık olmuş ama ne sonuç vereceğini kimse bilemez.

21 kasım Her zaman olduğu gibi telaşlı bir gün. Glebov'lara gittim. Lina nazik ve sevimli. Akşam, bayan Martinov, Goldenweiser, ve Taneyev geldiler. Dört elle, Mozart'ın bir senfonisini çaldılar. Taneyev'in tek başına çalamaması, benim için bir kayıp oldu. L.N. onunla konuştu ve nazik davrandı, bu durum beni memnun etti. İkisini de seviyorum.

23 kasım Tanya, doğumunu Moskova'da yapma kararı alarak, bugün kosacıyla evine gitti. Ocak ayına kadar ayrı kalacağız demektir. Serioya ve Mişa da gitme hazırlığı içindeler. Sonya ve torunlarım yarın gidiyorlar. Ayrılıkları bana acı veriyor...

1 — Lina Glebov, Mişa'nın gelecekteki eşi.

Kocamı yaşatanın ne olduğunu bulup anlamakta çok güçlük çekiyorum. Yazı ve düşüncelerinden bana hiç söz etmiyor artık ve git gide, benim yaşantımı daha az paylaşıyor.

24 kasım Sabahtan itibaren telaş Sonya ve torunların gidişi, gürültücü kardeşim Stiopa'nın gelişi ve yorgun L.N. nin kahvaltıya inişi.

Akşam, ben hasta olan Marusya'yı yoklamaya, L.N. ise bir psikiatri kliniğindeki konsere gitti. Arasıra ona acıyorum, bana öyle geliyor ki, müzik ve eğlence istediği anlar oluyor ama, ilkeleri onu, konser, tiyatro ve benzeri yerlere gitmekten alıkoyuyor. Daha sonra, L.N., iki kardeşim ve Serioya ile çay içtik. Öksüzler yararına verilecek konserden söz ettik; orada, L.N. nin yayınlanmamış yapıtlarından özetler okumayı çok isterdim ama bizimkiler karşı çıkıyor.

27 kasım Gene hastalandım. Önceki gün ve dün öğleden sonra üçe kadar yataktaydım. Zorla ayağa kalktım ve Serioya gitti. Bugün biraz daha iyiyim. L.N., dünyanın dört bucağından gönderilen kitapları okuyor. Kendisi yazmıyor ve uyuşukluktan yakınıyor. Akşam üstü, Dunayev'le birlikte ve atla hamama gitti. Dönüşte, her zamanki gibi yemeğini yalnız ve iştahla yedi. O neşeli ve canlı, çünkü ben hasta ve hareketsizim. Benim canlılığımı hiç sevmez ve hep ondan korkar.

Bugün gene yataktayım. Rüzgarın uğultusu ve bir horozun sesi duyuluyor. Birden, bir paskalya günü, Iaznaya Poliana'daki bir anı canlandı gözümde: pencereden dışarı baktığımda, bir saman yığını üstünde kırmızı bir horozun ötmekte olduğunu görmüştüm ve camı açınca da, uzaktan gelen çan seslerini duymuştum. O zamanlar, evde hiç kimse kiliseyi inkar etmez ve hiç kimse, dün L.N. nin Şirinski ile konuşurken yaptığı gibi, ortodoksluğu eleştirmez ve suçlamazdı. Kilise, Tanrıyı kapsayan, Tanrıya inanan herkesi toplu eyleme çağıran bir kavramdır. Kilise, dua eden, oruç tutan ve temiz yürekle, sizi dua sözcükleriyle Tanrıya çağıran, ör-

neğin «Tanrım, Yaradanım, beni aylaklıktan, umutsuzluktan, boş konuşmaktan ve zevk ve eğlenceye düşkünlükten koru, ve bana sabır, dürüstlük, alçakgönüllülük ve sevgi ihsan eyle Rabbim...» diyen papazlar yetiştirir.

3 aralık Önemli birşey yok. Dün, ilginç programlı bir konser vardı. Çaykovski'nin Romeo ve Jüliet üvertürü ile bir Elegie'si çalındı ve Rahmaninov'un yeni bir Konçertosunu, besteci piyanoda kendisi çaldı.

Son iki gündür, L.N. keyifli. Goldenweiser'le satranç oynadı, sonra da Chopin'den parçalar çaldı.

Zilotti bize geldi. Piyano çalmadı ama, orkestra yönetimi, müzik ve özellikle Rahmaninov ve Taneyev'in müziğinden söz edildi. O da, benim gibi, Taneyev'e hem kompozitör, hem müzik teorisyeni olarak çok fazla değer veriyor.

Serioya için tasalanıyorum: Moskova belediye kurulu danışmanlığına seçilmişti, bir aralıkta gelecekti, halâ gelmedi. Mişa geldi ve ren geyiği avı için Ilya'lara gitti.

4 aralık L.N. bugün bana, çalışma isteği olduğunu ve kendini iyi hissettiğini söyledi. L.N., benim yanımda, benim gözetimim altında ve alışılmış havası içinde olduğu zaman, kafa ve beden zindeliğine hemen kavuşuyor ve verimli oluyor, başka yerde değil.

5—6 aralık L.N., Kanada'ya göç edenlerle, askerlik görevini yapmak istemedikleri için Sibirya'ya sürgün edilen Dukhobor'ların karılarının, eşleri yanına gönderilmelerine izin vermesini rica etmek amacıyla, Hükümdara mektup yazdı. Gene keyifsiz ve zayıf. Çok güçlü ve kuvvetli bir adam olan kocam 70 kiloya düştü.

Ayın altısında, gençler Saşa'ya geldiler ve ben onlara, yetimler yararına verilecek konserde okunmak üzere L.N. nin bana emanet ettiği «Kim Haklı» öyküsünün özetini okudum. Temalar birçokkez işlenmiş olduğu halde, çok artistik biçimde kaleme alınmış olan bu yeni öyküyü okumak çok ho-

şuma gitti. Genç prens Volkonski ile fazla gevezelik yaptım ama sonra da pişman oldum.

7 aralık Glebov'lar, L.N. yi, yirmiüç kişinin balalayka çaldığı ve evlerinde düzenlenen bir konsere çağırdılar. L.N. nin isteği üzerine düzenlenen ve Andreyev'in yönettiği bu konser çok güzeldi.

L.N. ile aramızda küçük bir anlaşmazlık çıktı. Yortuda, ben Ilya'larda, Moskova yakınında olmak istiyordum, L.N. ise Pirogovo'ya, kardeşleri Sergey ve Maşa'nın yanına gideceğini söyledi. Moskova'ya yakın oturan Ilya'larda, L.N. nin sağlığıyla ilgilenebilirdim. Pirogovo sapa biryer ve kardeşi Sergey ise sıkıntılı ve bencil bir despottu. Onun durumunu gören L.N. de üzülecek ve sıkılacaktı. Üstelik, yol yorgunluğu, kötü beslenme ve benden ayrı ve uzakta oluşu, beni tedirgin edecekti. Bu nedenle oraya giderse, benim yortumu zehir edeceğini, sevmediğim Pirogovo'ya gitmek istemediğimi ve oğlum ve torunlarımla birlikte olmak istediğimi kendisine açıkça söyledim. L.N. soğukkanlılık ve inatla susuyordu. Bu onun, insanı bunaltan yeni davranış biçimi. Bu yüzden ve onu uyarmamaya da çalışarak, sabahın dördüne kadar ağladım.

8 aralık Çocuklar için birşeyler almaya ve hamama gittim. Mareşaller köprüsünü geçerken, arabacı, ata sert bir dönüş yaptırdı, kızak devrildi, ben karların üstüne serildim, kendi de düştü. Burası semtin en kalabalık yeriydi. Tramvaylar durdu, halk etrafıma toplandı, dirseğim, bacağım ve sırtım yere çarptı ama önemli birşey olmadığını sanıyorum. L.N. bu duruma çok üzüldü ve telaşlandı, onun o hali de benim hoşuma gitti. Rahatsız olan parmağı için, geyik derisinden kılıflar yapmıştım, yukarıdan onları getirdim, onları aldı ve beni kendine doğru çekerek ve tebessüm ederek kucakladı. Sevecenliği ne kadar da azaldı... Ama bu azı dahi beni mutlu ediyor.

Akşam konuklar geldi: prenses Gagarin, Gorbunov, Semionov (köylü bir yazar) Sofiya Martinov. L.N., bu sonun-

cuyla, çocuklar konusunda bir tartışmaya girdi. Martinov çocukları seviyor ve idealleştiriyor, o ise çocuk ve kadınların bencil olduklarını ve özverili insanların ancak erkekler arasında bulunduğunu savunuyordu. Biz kadınlar ise, özverililerin, ancak bizim aramızdan çıktığını öne sürüyorduk; berbat bir tartışma oldu.

10 aralık Öksüzler yurdundaki kurul, benim için övünç verici oldu. Çünkü tüm üyeler, derneklerinin temel direği olduğumu, benimle çalışmanın çok zevkli ve içtenlikli davranışımın, onların gayretini arttırdığını belirttiler.

Beni en çok sevindiren ve duygulandıran ise, küçük çocukların boynuma sarılıp, beni sevip okşamaları oldu. Bu demektir ki, çocuklar beni sevimli buluyorlar, ben de en çok buna değer veriyorum.

Evde bayan Glebov ve kızı, Lazurski ve Goldenweiser'i buldum. Bugün Ilya ve Serioya geldiler. Serioya, Grieg'in bir parçasını çok güzel çaldı ve bana karşı çok nazik davranıyor. L.N. nin ihtiyarlığını ve görünür şekilde zayıfladığını farkediyor ve dehşete kapılıyorum. Gene midesinden şikayete başladı. Yürüyüşler onu yoruyor ve arasıra tam anlamıyla bitkin oluyor.

Hiç istemiyorum ve bana çok zor geliyor ama, yarın Iaznaya'ya gitmek gerek. Ben de hiç iyi değilim, kolum, bacağım ve sırtım ağrıyor.

17 aralık Dün, Iaznaya Poliana'dan döndüm ve çok yoruldum. Gittiğimde torunum Liovuşka'yı ateşler içinde hasta buldum. Dora da iyi değildi. Ben oradayken, Liova, satın aldığı evi görmek için Petersburg'a gitti. Ağlayıp inleyen çocuğunun başından gece gündüz ayrılmayan annenin kaygısı beni çok üzdü.

Gündelikçilerin işlerini ayarladım, paralarını ödedim. hesapları deftere işledim, faturaları kontrol ettim ve malikaneyi denetledim. Her yerde halkla mücadele, yoksulluk içinde olanların, anlaşılır ama hoş olmayan hırsızlıkları. En öfkelendirici olanı da, Grumon mujiklerinin sık sık piknik

yapıp çay içtiğimiz, balık avladığımız gölün kıyısındaki kayın ağaçlarını kesmiş olmaları. Ambarın yanındaki elma ağaçlarını söken mujiğe acıdım, benden özür diledi anıa benim haberim olmadan, polis olaya el koymuş.

Dora'larda dört gün kaldım, çocuğa baktım ama geçmişe ait heyecanları tekrar yaşamak bana zor geldi. Iaznaya'dan, Ovsionnikovo'ya Maria Schmidt'e, oradan da, arabayla 20 km uzaklıktaki Taptikovo'ya Olga'ya gittim. Olga yalnızdı; Andriuşa kurt avına gitmiş, küçücük kızıyla, kafeste bir kuş gibi yalnızdı Olga, acıdım ona. O gece orada kaldım ve ertesi gün yola çıktım. Eksi 24° idi. Vagonlar da soğuktu. Uzanıp düşünceye daldım ama, aklıma gelenler hiç de hoş şeyler değildi.

Moskova'daki evde, L.N. Sukotin'le satranç oynuyordu, zayıf ve hasta gibiydi, karamsarlığım daha da arttı ve ona acıdım. Tanya'yı kendi çocuklarıyla, köyde yalnız bırakan Sukotin, çocuğu ve doktoruyla, bugün yurt dışına gitti.

23 aralık Gergin ve zor geçen birkaç gün daha... Liovuşka'nın hastalığı menenjit tüberkülozmuş. Şimdi ölmek üzere. Ve işte, tüm benliğimle bağlandığım, bu dünyayı terketmek üzere olan bir tatlı yaratık daha. Bu çocuk da, benim Vaneçkam gibi, ruhsal yapısının inceliği nedeniyle bu dünya için yaratılmamıştı.

L.N. nin, bir sürü kişi tarafından tedirgin edilmesi devam ediyor. Dün, ünlü Tolstoy'u hayranlıkla seyretmek isteyen, onbeşi kadın, ikisi erkek onyedi Amerikalı geldi. Onları ben görmedim, başka sıkıntılarım vardı...

Din sapığı Molokan'lar da geldiler. Dukhobor'lar gibi, onlar da Kanada'ya göç etmek istiyorlarmış. L.N. den akıl almaya gelmişler. Bu kalabalıklar onu çok yoruyor ve Butoniev gibi, kendi adamlarından birisi geldiği, yada bugün oğlu Ilya ve Vasili Maklakov'un yaptığı gibi, birisi onunla satranç oynamak istediği zaman ise mutlu oluyor.

Ilya, torunum Mişa'yı bize getirdi, buna çok sevindim. Anna Maslov beni görmeye geldi ve Taneyev'in, salı günü dersten sonra beni görmeye gelmek istediğini, benim için

uzun süredir bir kitap aradığını ve bu yüzden gelmekte geciktiğini söyledi. Bu, tümüyle ona uygun bir davranış...

Sofiya Filozofova da ölmek üzere. Sonra onun yanına gitti. Öyle bir dehşete kapıldım ki... Herşeyden öylesine korkuyorum ki... Ölüm, felaket, acılar beni her yönden tedirgin ediyor.

1901

6 ocak Geçen yılın sonuyla yeni yılın başlangıcını, büyük bir felaketi belirgin hale getirdi. 25 aralık, Noel günü, Liovuşka'nın, dün akşam saat dokuzda öldüğünü öğrendik. Çok üzgünüdüm ama, gene de, hemen biran önce Iaznaya Poliana'ya gitmek için bavullarımı hazırladım. Liova beni garda karşıladı. Akşam üstü eve geldik ve Dora, gözleri yaşlı, boynuma sarıldı. Bitkin ve üzgün Liova, çocuklarının ölümünde kendini suçlu sanıyordu; karısı ve ötekiler de öyle. Sorumluluk duyuyorlardı, çünkü çocuk soğuk almıştı ve sağlık durumu ve bünyesinin zayıflığını göz önünde tutarak, Liovuşka'yı iyi korumaları gerektiğine inanıyorlardı. Çocuğun ölümünde, kendi kendilerini suçlamaları, acılarını daha da arttırıyordu. Acıları korkunçtu... Vaneçka'nın ölümünde duyduğum tüm acılar, yüreğimin derinliklerinden depreşerek, çocuklarım olan bu genç ana baba gibi, beni de korkunç bir kedere boğdu. Onları avutacak olanağım kalmamıştı. Dora'nın babası Dr. Westerlund geldi ve Liova'yı suçluluk duygusundan kurtarmaya çalıştı. Sevimli Maria Schmidt de hiç yanlarından ayrılmadı. Cenaze işleriyle uğraşmak için Andrei geldi. Gene o koca çukur açıldı, gene o balmumu gibi sarı yüz çiçeklerle donatıldı, gene ölümün sessizliği ve gene geride kalanların büyük acısı.

Daha sonra, kızım Tanya'nın ölü bir çocuk doğurduğunu öğrendik. Bu haber benim yüreğimi dağladı. Ölünün gömüldüğü akşam, Tanya'ya gittim. Anne olmak isteyen Tanya'nın umut kırıklığı karşısında, içim kan ağladı. Üzüntüsü ve kocasının yokluğu ise beni büsbütün perişan etti. Metin görün-

meye çalışıyor, Sukoti'nin çocuklarıyla ilgileniyor, kitap okuyor, örgü örüyor ve gevezelik yapıyordu ama, bebeği ve kocasının olmayışının verdiği üzüntü ve umutsuzluğu gözlerinden okuyordum. Üvey kızlarının (özellikle Nataşa) kendisine karşı içtenlikli ve saygılı davranışlarına rağmen, «Ölü doğan yavrumu gördükten sonradır ki, analık duygusunun ne demek olduğunu anladım ve o duygunun gücü karşısında dehşete kapıldım.» dedi.

3 ocakta Moskova'ya döndüm. Saşa, L.N. ve ötekiler, benim dönüşüme çok sevindiler ve ben de evimizin sakinliği içinde kendimi iyi hissettim. Mişa'nın, coşkuyla sevdiği Lina Glebov ile evlenecekleri açıklandı. Bugün Glebov'lara, kutsama duasına gittim. Çok duygulandırıcıydı, içimden ağlamak geldi. Lina, mutluluktan uçuyordu.

Akıllı, ilginç ama usanç verici bir ihtiyar olan Stassov, birkaç gün bizde kaldı. Dün akşam, Goldenweiser bize piyano çaldı. Müzik, bende hep o yatıştırıcı ve yararlı etkiyi bırakıyor.

L.N., mide ve karaciğerinden şikayetçi. Az yiyor ve iyi beslenmiyor. Uykulu ve uyuşuk yatıp duruyor. Sağlığına dikkat etmesini de bilmiyor, bugün karnıbahar yedi ve daha kötü oldu. Postayı hazırlıyor ama çalışamıyor. Saşa'yı, Marusya Maklakov ile Iaznaya'ya gönderdim.

Bu akşam Ilya geldi ve üç oğlumla birlikte (Serioya, Ilya, Andrey) çay içtik ve konuştuk. Ilya, hasta annesinin yanına, Yalta'ya giden karısını özlüyor. Önce beni acımasızca eleştirdiler, sonra ise yaltaklanarak gönlümü aldılar. Serioya, her zaman olduğu gibi sakınımlı ve hakbilir, Ilya hep aşırılığa kaçıyor, Andrey ise duygusal ve sakin.

8 ocak Günümü uğraşmakla geçirdim. Bankaya para yatırdım, Liovuşka'nın büyük bir portresini ısmarladım. Saşa'yla Marusya bugün döndüler, yoklamaları Liova, Dora ve Olga'yı sevindirmiş. Hamama gittim, alış veriş yaptım ve Mişa'mn düğünü için, elbisemi temizleyiciye verdim. Bu gece, L.N. nin bana yazdığı mektupları sıraya koydum ve de-

netimim altında kopya etmesi için, Mariya Siaskov'a verdim. Sonra da, Saşa'yla birlikte, bugün çektiğimiz fotoğrafları develope ettik. L.N. hasta. Arasıra üşütüyor, arasıra karnı ağrıyor, bitkin ve sıkıntılı. Ölmek istemiyor. Ölümü düşündüğü zaman ne denli dehşete kapıldığı ve korktuğu görülüyor.

10 ocak Yaşantımız neşesiz ve coşkusuz, sürüp gidiyor. L. N. nin karaciğeri ağrıyor ve zor nefes alıyor. Şimdi o, yaşlı, zayıf ve beni üzüyor.

Mişa'nın nişanlısı Lina Glebov, öğle yemeğinde bizdeydi ve akşam, L.N. nin yakın dostları Boulanger, Gorbunov, Dunayev, Mikhaylov ve Nikolas Gay geldiler. Gay yaşlanmış, zayıflamış ve saçları dökülmüş.

Rosiya'nın 8 ci sayısında, Doroşeviç'in hoş bir makalesini okudum. Makaleye konu olan kişiler: Masraf, Para, Gelir, Sibirya Demiryolu ve Çinli. L.N. her yerde neşeli ve hoş şeyler arıyor. Bugün «Bir italyan hasır şapka» oyununu okuduk ve herkes gülmekten katıldı; L.N., o piyesi görmek istiyor.

Gözlerim iyi görmüyor; okumak ve her tür zihinsel etkinlikten yoksun kalmak durumu beni tasalandırıyor. Dün çok piyano çaldım ama bu da gözlerimi yoruyor.

14 ocak Bu sene L.N., gözle görünür bir biçimde halsiz ve zayıfladı; bu durum beni korkunç derecede üzüyor. Hiçbirşey istemiyorum, hiçbirşey bana gerekli ve önemli görünmüyor. Ben öylesine onun için yaşadım ki, o ölecek olursa, yaşamda kaybolur giderim, gözlerim de gittikçe az gördüğü için yazılarıyla uğraşma olasılığını dahi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyayım.

Bugün Öksüzler yurdunda bir toplantımız vardı. Pissariov, uzun ve güvenli bir konuşma yaptı. Ne işler başarabileceğini göreceğiz. Şu anda en önemli olan, hemen hemen hiç para olmayışı, çocuklara verecek yiyeceğin bulunmayışı ve

konuşmaların, zavallı sokak çocuklarının eğitimi üzerinde yapılması.

Yumuşak ve rutubetli geçen bu kış, insanların sağlığında olumsuz bir etki yaptı, hepimiz halsiz ve neşesiziz. Andrey, köpek sergisini görmek ve Mişa evlendikten sonra gene gideceği Iaznaya Poliana'dan geldi.

19 ocak Birkaç gündür, L.N. nin sağlığı için tasalanıyorum. Üç gündür kinin yutuyor, şimdi biraz iyi sadece akşamları bacakları ağrıyor. Zihin faaliyetleri çok azaldı ve bu durum onu kaygılandırıyor. Ailemizin başına gelen tüm felaketler bizi olumsuz yönde etkiledi. Mişa'nın düğün işiyle uğraşmak, hazırlık yapmak, konukları çağırmak ve günlük sorunları çözümlemek gerek. Mişa ile Lina'ya gelince, kendilerini aşka kaptırmışlar ve gözleri hiçbirşey görmüyor.

Dün, günümü sanata ayırdım: sabah, Tarih Müzesindeki, Rus ressamlarının kötü bir sergisini gezdim. Öğleden sonra, Stiki'nin çok nefis «Golgotha» panoramasını gördüm. Bu panoramada güzel olan, ressamın hiçbir kişi ve ayrıntıyı savsaklamamış olmasıydı. Herşey olgunca düşünülmüş ve özenliydi. Akşam bir orkestra dinledim ve Öksüzler yurdu yararına bir konser verilmesine karar vererek, 17 mart için salonu tuttum. Dün, L.N. nin «Kim Haklı?» öyküsünün başlangıç bölümünün okunması iznini, kendim giderek sansürden aldım. Bu gecenin başarılı olmamasından korkuyorum. Yaşantımız süresince, benim L.N. ye yazdığım mektuplardan, bulabildiklerimi düzenlemek ve kopya etmekle uğraşıyorum. Bu mektuplar, benim ona duyduğum aşkın ve analık yaşamımın dokunaklı öyküsünü yansıtıyorlar. O mektuplardan birinde ev hanımlığı, analık ve karılık görevlerime engel olma korkusuyla, bende uyanmasını özellikle istemediğim ruhsal ve zihinsel yaşam için duyduğum üzüntü açıkça belli olmaktadır. Bu mektubu ben, bir akşam gün batarken, dinsel düşünceler içinde, L.N. nin kız kardeşi Maşenka'nın çaldığı (Schubert'in bir melodisi) müziğin etkisi altında yazmıştım.

21 ocak Bir burgaç içinde yaşadığım izlenimi içindeyim. Sabahın köründe, işlerle, notlarla uğraştım sonra da ziyaretler yaptım; bugün birsürü ziyaretçi ve konuk geldi, çok sayıda da mektup yazdım.

L.N. nin sağlığı fena değil, Dr. Usov geldi ve durumunu iyi buldu. Yağmur yağıyor, yollar çamur içinde ve can sıkıntısı. Bu akşam konuklarımız vardı. Birşeyler bekler izlenimi içindeyim.

28 ocak Bütün hafta, Mişa'nın düğün hazırlığı içinde geçti: ziyaretler, şeker kutularının süslenmesi, alış veriş, giysi v.s.

Zavallı Maşa'nın karnındaki çocuğun öldüğünü bugün öğrendik. O da, Tanya gibi, umudu kırık, üzgün, yatakta ve mutsuz. Hep ağlamak istiyorum ve otobur beslenme yöntemleri ve babalarının ilkeleri yüzünden güçsüzleşen zavallı kızlarım için, pek çok üzülüyorum. Kızlarının, karınlarındaki çocuğu koruyamayacak derecede zayıf düşeceklerini, tabii kestiremezdi. Ama, benim öğütlerimi dinlemeyi ve seven anneyi hiç yanıltmayan, analık içgüdümü göz önünde bulundurmayı reddediyordu.

L.N. nin kendisi ise, bu günlerde daha canlı: kendini daha iyi hissediyor. Dün akşam, Martinov'ların düzenlediği ve bizim Maşa'nın da dansettiği geceye gitti. Ben oraya gitmedim; hiçbirşeye istek duymuyorum, kendimi eğlendirip oyalamaya olanak bulamıyorum, üzüntü ve sıkıntılarla öyle sarılmışım ki.

31 ocak Mişa ile Lina bugün evlendiler. Çok görkemli ve soyluluğa özgü bir düğün oldu. Törende bulunmak için, grandük Serge, özel olarak Petersburg'dan geldi. Mucizeler manastırı şarkıcıları, göz alıcı çiçekler ve iyi dualar, hep genç evliler içindi. Birbirine âşık iki gencin, evlilik yaşamına bilinçsiz girişleri, övünme ve parıltı...

Sevinemedim. Ne yazık ki, yaşamı tüm karmaşıklıklarıyla tanıyor ve vazgeçilemez ve zor bir uğraşıya yeni başlayan

genç ve sevgili Mişa'ya acıyorum. Tanrıya şükür, karısı da ona uygun ve pek çok seviyor.

Kiliseden çıkınca, Glebov'lara gittik. Grandük'ün, özel olarak benimle ilgilendiğini ve bu durumun öz saygımı okşadığını itiraf etmek gereğini duyduğum için özgünüm; kiliseden çıkarken duyduğum: «İşte damadın annesi», «Halâ çok güzel.» sözlerinin de etkisi altında kaldım.

Mişa ve Lina sevinçten uçuyorlardı. Onları gara kadar götürdük, Mişa'nın genç dostlarının, sağdıçlarının tümü oradaydı. Çiçekler getirildi, şekerlemeler yendi, şampanya içildi ve «hurra» diye bağırıldı. Genç evliler Iaznaya Poliana'ya gittikleri için çok mutluyum. Dunyaşa, onlar için gerekli hazırlıkları yaptı, Liova ve Dora da orada olacaklar. Törende kızlarımın bulunmayışına üzüldüm, ailemizin tek temsilcisi, Kiev'den gelen Mişa Kuzminski idi.

Düğün sırasında L.N. evde kaldı. Saat dörtte, Mişa ve Lina'ya güle güle dedi. Bu akşam Dukhobor'lar[1] tarikatı üyelerini ve değişik kişilikteki «silikler[2]»i kabul etti. Yüksek sesle, köylü Novikov'un, halkın ihtiyaçları konusundaki yazısını okudular.

12 şubat Ne olaylar... Bu sabah şu üzücü haberi aldık: kızım Maşa'nın karnındaki ölü çocuğu doğmuş. Zavallıya öyle acıyorum ki. Bereket versin ki, sağlık durumu iyi.

Sevgili, sevimli ve tatlı kızım Tanya'yla Iaznaya Poliana'ya gittik. Başlarına gelen felaketten sonra, Liova ve Do-

1 — Dukhobor'lar, Tolstoy'un fikirlerini benimsemiş bir hıristiyan mezhebi. Tolstoy onlara, özellikle Kanada'ya göç etmeleri konusunda çok yardım etti. Bak yıl 1898.

2 — Aleksandra Tolstoy, anılarında: «Bu konuklara (Tolstoy'un öğretilileri) Sofiya yada Tanya, «Silikler» takma adını vermişlerdi... Sözcüğün rusça anlamı, gece karanlığı veya bilgisizlik ve kabalık demektir... Hizmetçiler «silikler»i sevimsiz buluyorlardı, çünkü hem bahşiş vermiyor, hem de parkeleri kirletiyorlardı. diyor.

ra'ya uğramak istiyordu. Üzüntüleri biraz azalmış, hele Dora kendini toparlamış. Birbirlerini seviyor ve ilgileniyorlar. Maria Schmidt ve Olga, Iaznaya'ya geldiler. Olga kendini yalnız hissediyor. Ama bu dünyada kim yalnız değil ki?

Bugün ben de, büyük bir yoğunlukta gene bu duyguya kapıldım. Çocuklarım beni eleştirmek ve bana çatmaktan hep zevk duyuyorlar. Tanya, evin dağınıklığı, yurt dışına giden Mişa ise gidiş sırasındaki telaşım yüzünden beni ayıpladılar. Kendileriyle birlikte birsürü kişiyi de getiren konukları yedirip yatırdığım bir yerde, düzenin sağlanamayacağını ise hiç düşünmüyorlar. Şu anda bizde Mişa Sukotin, Nikolas Gay, Jüliya Igumnov ve Tanya'nın kendisi de var. Ve bunların tümü, sabahtan akşama kadar itişip kakışıp duruyorlar.

Herşeyle ve herkesle ilgilenen ve uğraşan sadece ben varım. Kocasız ve oğulsuz, işleri tek başıma ben yürütüyorum; erkeklerin işini ve günlük işleri ben yapıyorum, çocukların eğitimine ben bakıyorum, onlarla ve başkalarıyla ilişkilerimizle ben — gerçekten tek başıma — ben uğraşıyorum. Kör oluyorum, özlem içindeyim ve hepsi, sadece bana isteklerini bildiriyor.

Öksüzler yurdu yararına yapılacak konseri hazırlıyorum, ama, büyük düş kırıklıklarına uğruyorum. L.N., metni okuyacak olan Mikail Stakoviç'e kötü bir parça seçip vermiş. Ama Mikail gibi, ben, Sukotin ve Tanya da, bu seçme parçayı, büyük toplantı salonunda ve kalabalık bir halk topluluğu önünde okunamayacak kadar önemsiz, hem de çok önemsiz bulduk. Ben, L.N. nin Hacı Murat veya Serge Baba'dan bir parça seçmesini istedim, ama L.N. kızdı ve kabul etmedi. Daha sonra yumuşadı ve başka bir parça seçmeye söz verdi.

Birkaç zamandır, L.N. karamsar, çünkü kendini güçsüz hissediyor ve korkunç derecede ölümden korkuyor; yaşamı öylesine seviyor ki...

Ayın 9 unda, müzikli gece düzenledik. Taneyev kendinin olan Oreste'yi çaldı, Mariya Muromtzev, öğrencilerinden oluşan koronun eşliğinde, bir arya söyledi. Bayan Melgunov ve Krennikov da şarkı söylediler. Herkes memnun olmuş ve ne-

şelenmişti. Ama L.N. alaycılık ve kötü niyetini kanıtladı ve o denli ileri gitti ki, bana ve konuklarıma karşı bu kasıtlı davranışından, her zaman olduğu gibi, çocuklarım da etkilendi.

Saygılı ve dürüst kişiler gitti. L.N. robdöşambırını giydi ve yatmaya gitti. Salonda sadece öğrenciler, birkaç genç kız ve Muromtzev kaldı. (Akşam yemeğinde oldukça içki içtikten sonra) Rus, çingene ve işçi türküleri söylemeye başladılar. Danslar, haykırmalar ve kabalıklar... Aşağı inmek zorunda kaldım. L.N. de, onları coşturmak ve yüreklendirmek için gelip bir köşeye oturdu ve uzun süre onların yanında kaldı.

15 şubat Ailesiyle Romanya'ya giden Tanya'yı uğurladım. Uzun süredir, çocuklarımdan ayrılırken, böyle ağlamamıştım. Onlara kavuşmak, hep tekrar ayrılmakla sonuçlanıyor. Bugün, akşam güneşi bahçemizi ve pencerenin yanında oturan L.N. nin gri seyrek saçlarını ve hüzünlü yüzünü aydınlatıyor. Kendisini kucaklamak ve veda etmek için iki kez yanına gelen Tanya'ya üzüntüyle baktı. Bu görünüm karşısında içim burkuldu, pek çok üzüldüm o kadar ki, şu anda yazarken bile ağlıyorum. Öyle anlaşılıyor ki, iyi yürekli olmamız için acı çekmek gerekli. Ayrılığın neden olduğu şu küçük üzüntü bile, benim başkalarına ve özellikle yakınlarıma karşı, içimdeki tüm öfke ve kini alıp götürdü bugün. Herkesin sağlıklı, iyi ve mutlu olmasını isterdim. Şu anda en çok L.N. ye acıyorum. Onu sıkıntıya sokan birşeyler var: ölüm korkusu, sağlık durumunun kötülüğü, yoksa gizli birşey mi? Onu hiç böyle bir durumda gördüğümü anımsamıyorum; sürekli olarak kırgın ve üzgün.

16 şubat Saşa'nın boğazı ağrıyor, iltihaplı ve ateşi var. Dr. Ilin geldi. Tehlikeli birşey yokmuş. Alış verişe çıktım. Döndüğümde, akşam duası çanı çalıyordu. Üstümü değiştirip, L.N. ile yürüyerek çıktık, ben kiliseye gittim o da Dukhobor'lara 500 gram kinin almaya gitti. Yapılan duaları dinledim, kendim de içtenlikle dua ettim; yabancılar arasında bu yalnızlığı dünyayla ilgili duygu ve tasaların unu-

tuluşunu çok seviyorum. Kiliseden çıkınca, öksüzler yurduna uğradım. Çocuklar etrafımı sardı, beni pohpohlayıp alkışladılar. Yurdun işleri ve gereksinmeleri hakkında bilgi almak için birsüre orada kaldım. Evde yalnızım ama, L.N. ile ilişkilerim iyi ve dostça. Karaciğeri çok büyüdü, ayakları ve kolları ağrıyor.

Dr. Ussov, maden suyu ve ağrıları için de bir toz verdi. Yatmaya gittiğimizde, saat biri geçiyordu, birden kapı çalındı. Bu, onüç sene akıl hastahanesinde yatan, Berg adında bir dul kadındı ve L.N. ile konuşmak istiyordu. İzin vermedim. Sıkıntılı bir durumda, bir saat kadar konuştu ve bu arada, yedi yıl önce, küçük Vaneçkamın, akıl hastahanesi bahçesinden mavi çiçekler koparırarak, kendisine verdiğini de anımsadı. Akıl hastası, zavallı bir Polonyalı'ydı. Geç yatık. Sabahın altısında, Saşa'nın boğazını temizlemek için kalktım.

17 şubat Geç kalktım. Saşa'nın boğazını temizlemek için doktor geldi. İltihap geçmedi ama ateşi düştü. Aydınlık ve nefis bir hava var. İlkbaharı ve yaşama sevincini anımsatıyor. Marusya ile çarşıya çıktım ve öksüzler yurdu çocukları için tahta ve porselenden yapılmış ucuz oyuncaklar alarak çocuklara götürdüm; çok mutlu oldular. İkisi de ölü doğan, Tanya ve Maşa'nın çocukları için hazırladığım bebek eşyalarını yerleştirdim. Ne büyük felaket... Çocuklar, pek çok üzüntüye ve azıcık sevince neden oluyorlar.

18 şubat Dün geç yattım. L.N. ile Buligin'in, din konusundaki konuşmaları beni çok etkiledi. Süslü püslü ve işlemeli cübbe giyen papa, içmek için kötü bir kırmızı şarap veriyor ve bunun adı da DİN oluyor dediler. L.N. alay ederek Kiliseye karşı olan öfke ve hoşnutsuzluğunu açıkladı. Buligin, kilisede hep kocaman bir şeytan gördüğünü söyledi. Bu sözler beni çileden çıkardı ve çok üzdü ve kendi düşüncemi bağırarak açıkladım: bence, gerçek din, ne papazın işlemeli giysilerini, ne L.N. nin fanila gömleğini ve ne de keşişin cüppesini ayırdetmez. Bunların hiçbirinin önemi yoktur.

20 şubat Serioya kazasız belasız döndü, Tanrıya şükürler olsun. Tekrar Duma'ya gitmeye başladı, satranç problemleri de yapıyor. Saşa iyileşti ama L.N. nin karaciğer rahatsızlığı devam ediyor. Zayıflıyor ve durumu beni çok üzüyor.

Öğleyin, yemeği yalnız yedi; yanına gittim ve alnından öptüm; bana, öyle bir ilgisizlikle baktı ki,yüreğim duracaktı. Umut kırıcı birşeyler var onda. Nefis bir hava, gündüzler güzel, geceler ise ayışığıyla pırıl pırıl. İlkbaharı andıran bu güzel hava, iyi ve uyarıcı bir etki yapıyor. Bu sabah, müdire ile öksüzler yurdunun fotoğraflarını çektik. Sonra, uzun süre piyano çaldım ve akşam üstü gezintiye çıktım.

6 mart Çok ciddi ve önemli olaylar yaşadık. 24 şubatta, bütün gazeteler Leon Nikolayeviç Tolstoy'un afaroz edildiğini haber verdiler. Bundan önceki sayfaya, basın küpürünü yapıştırdım[1], çünkü tarihi bir olay bu. Bu yazı, yüksek sosyetede büyük bir öfke ve hoşnutsuzluk, halk tabakasında ise anlaşılmazlık ve beğenmeme duygusuna neden oldu. Olayı izleyen üç gün, L.N. ye candan gösteriler yapıldı, sepet sepet taze çiçekler, telgraflar, mektuplar ve mesajlar gönderildi. L.N. ye sempati gösterileri artarak devam ediyor, Dinişleri kurulu ve piskoposlara duyulan öfke de sürüp gidiyor. Ben de aynı gün, Pobiedonotzev ve piskoposlara birer mektup yazdım. Bu mektubun metnini buraya yapıştırıyorum[2].

---

1 — «Leon Tolstoy adında sahte bir yüksek bilgin ortaya çıktı bu günlerde. Dünya çapında ünlü bir yazar, doğma büyüme Rus, vaftizle ortodoks ve eğitim görmüş olan kont Tolstoy, kendini beğenmişliğin yanılgısıyla Tanrısına ve İsasına ve kutsal öğretime isyan etmek cesaretini göstermiştir. Açıkça ve herkesin önünde, kendisini bir ana gibi besleyip yetiştiren ortodoks Kilisesini inkar etmiştir; Tanrının verdiği yetenek ve yazınsal çalışmalarını, İsa peygamber ve Kilisenin öğretilerine aykırı düşünceleri halk arasında yaymaya adamıştır...»

2 — Sofiya Tolstoy, 26 şubat 1901 de bu mektubu, piskoposlara ve Saint-Synde (Dinişleri kurulu) vekil harcı Podiedenostzev'e gönderdi

Bu gülünç afaroz, öğrenci ayaklanmalarıyla aynı zamana rastladı. Ayın 24 ü. üniversite ve Moskova halkı arasında patlak veren olayların üçüncü günüydü. Moskova üniversitesi öğrencileri, dayanışma amacıyla, karışıklık[1] çıkardıkları için askere alınan Kiev'li öğrenciler için ayaklandılar. Ama alışılmamış olan şey, daha önce üniversite öğrencilerine karşı olan halkın, şimdi onları desteklemesi ve onlardan yana olmasıydı. Arabacılar, esnaf ve özellikle işçilerin tümü, öğrencilerin haklı davayı ve fakirleri savunduğunu söylüyorlar.

Aynı gün (24 şubat pazar) L.N., Dunayev ile birlikte, birkaç bin kişinin toplandığı Lubianka alanına gitti. L.N. yi orada görenlerden birisi: «İşte insan kılığına girmiş şeytan.» dedi. Bu söz üzerine, bir çok kişi ona bakıp, L.N. yi tanıyınca «Yaşa Leon Nikolayeviç...» «Merhaba Leon Nikolayeviç Büyük adama selâm... Yaşa Hurra...» diye bağırmaya başlamışlar.

«...Acılı ve derin bir öfke içindeyim. Kızgınlığım, bu karar kocamın dinsel yönden ölüm çanını çalmasından ileri gelmemektedir — bu insanların işi değil, Tanrının bileceği şeydir. Tanrıdan başka hiçkimse, bereket versin ki, insan ruhunun yaşantısının, iç dünyasını bilemez ve ona egemen olamaz. Beni öfkelendiren, bağlı olduğum ve inkar etmeyi de asla düşünmediğim Kilisenin, insan yaşantısının özellikle önemli: doğum, evlenme, ölüm, sevinç ve keder anlarının takdis edilmesi için, hazreti İsa tarafından meydana getirilmiş olmasıdır...» Kilisenin, düşmanlarımıza ve bizden nefret edenlere merhamet etmesi, sevgi göstermesi ve herkes için dua etmesi gerekir; dinişleri kurulu kararının mantıksızlığının ve anlamsızlığının nedeni bence budur. Bu karar, olumlu

---

1 — 1901 yılının ocak ayında, Kiev üniversitesindeki ayaklanmalara katıldıkları gerekçesiyle, 183 üniversite öğrencisi zorunlu olarak askere alınmışlardı. Bu olay, özellikle Moskova ve Petersburg'da, öğrenci ve işçi dayanışması gösterileri yapılması sonucunu doğurmuştu.

karşılanmak şöyle dursun, genel bir hoşnutsuzluk ve Leon Tolstoy yararına engin bir sevgi ve coşku oluşturdu. Bu sevgi gösterilerinin kanıtlarını, dünyanın dört bucağından gelen ve artarak devam eden mektup ve telgraflara almış bulunuyoruz...

Kalabalık arttıkça artmış, bağırışmalar yükseldikçe yükselmiş ve arabacılar kaçmış...

Sonunda, öğrencinin biri, bir arabacı çağırmış, L.N. ile Dunayev'i arabaya bindirmiş, atın dizginlerini adamların tutuğunu gören bir atlı jandarma, bu kalabalığı uzaklaştırmak için araya girmiş ve bizimkilerin yola koyulmalarını sağlamış.

Birkaç gündür bizim evde bir bayram havası esiyor, sabahtan akşama dek, ev ziyaretçilerle dolup taşıyor...

26 mart Olayları ve konuşmaları, zamanında ve sırasıyla not edemediğim için üzgünüm. Bunların en ilginci mektuplar, özellikle benim Pobedonostzev ve üç piskoposa yazdığım mektup içreğinde olan ve çok sayıda gelen yurt dışı mektuplarıydı. L.N. nin hiçbir yazısı, benim bu mektubum gibi, böylesine çabuk ve geniş bir yayınlanma olanağına erişmemişti. Mektubum bütün dillere çevrildi. Bu durum benim hoşuma gitti ama Tanrıya şükür, bundan bir gurur payı çıkarmıyorum. Ben onu çabucak, coşkuyla ve duraksamadan yazdım. Onu yazmamı isteyen benim iradem değil, Tanrının buyruğuydu.[1]

Bugün önemli bir olay oldu: L.N., Çar'a ve Danışmanlarına[2] bir mektup yazdı. Bu mektubun olumsuz sonuçları ola-

1 — Sansür tarafından yasaklanan bu mektup sadece yurt dışında yayınlandı. Moskova sansürü, «Tolstoy'a sempati belirtisi gösteren» her tür metnin yayınlanmasını yasakladığı için, mektup Rusya'da ancak çoğaltılarak dağıtılabilmişti.

2 — Karşıt olan öğrenciler için hükümetçe yapılan kovuşturmaya yanıt olarak yazılan bu mektup, 26 mart 1901 tarihinde Çar'a, Grandük'e ve bakanların tümüne gönderilmişti.

caktır. Bu yaşlılık dönemimizde, bizi Rusya'dan sürgün etmelerini istemezdim.

Öksüzler yurdu yararına düzenlediğim konser benim için önemli bir olay oldu. Konsere gelen topluluk çok tatlıydı ve konser, alışılmışın dışında özentisiz, yoğun, zarif ve törensel bir havaya büründü. Beyaz giysili genç kızlar afişleri sattı, masaların üstünde taze çiçek sepetleri vardı ve çok az parçayı tekrar çaldırdılar. Mikail Stakoviç, L.N. nin Kim Haklı? makalesinin özetini çok güzel okudu ve düşüncelerine çok önem verdiğim kişilerin kanı ve değerlendirmeleri gururumu okşadı. Yurt yararına sadece 1307 ruble toplayabildik. Devam eden kol ağrılarını saymazsak, L.N. nin sağlık durumu iyi. Denilebilir ki, dış olaylar onun güç ve kuvvetini artırdı. Bana karşı sevecen ve gene tutkulu. Ne yazık ki genellikle, bunlardan biri, öteki olmadan olmuyor.

İbadetimi yaptım. Öksüzler için takkeler örüyorum. Bugün, zayıf ve sevimli bir kadın olan, L.N. nin yeğeni Variya Nagornov'a, siyah bir etek diktim. Elli yaşında olmasına karşın, çocukça halleri var. Dün onunla ve dört elle Beethoven'in bir senfonisini çaldık. Yortu nedeniyle Saşa'ya, birlikte akşam ayinine gitmemizi önerdim; inançsızlığını öne sürerek reddetti. Eğer babasının yolunu izlemek istiyorsa, onun yaptığı gibi tüm aşamalardan geçmesi gerektiğini söyledim. Birkaç yıl çok dindardı, bu durum, evliliğimizin ilk zamanlarına kadar bile sürdü. Daha sonra ve saf hıristiyanlık yararına Kiliseyi inkar etti ve bu dünyayla ilgili mal ve mülkten de vazgeçti. Saşa ise, çocuklarımın çoğu gibi, hemen en kolayına ulaşmak, yani kiliseye gitmemek istiyor. Bu durum beni ağlattı. O, babasına danıştı ve: «Kiliseye git ve özellikle annemi üzme.» yanıtını aldı.

Benimle öksüzler yurdu kilisesine geldi, ayin süresince ayakta durdu. İbadetini benimle birlikte yapacak (ama yapmadı.)

Vannovski'nin Eğitim bakanlığına atandığını, bugün gazeteler yazdı. Bu iyi birşey. Hava güzel ama çok kar var. Gündüz ısı eksi 5° idi.

27 mart Dün, piskopos Antoine'dan mektubumun yanıtını aldım[1]. Beni hiç duygulandırmadı. Hepsi doğru ama soğuk. Halbuki ben mektubumu, yüreğimin sesiyle yazmıştım ve tüm dünyaya yayılan mektubum, içtenliğiyle herkesi etkilemişti. Ama benim için bunların tümü ikinci plana geçti, yaşam hep ileri gidiyor, gözünün yaşına bakmadan, güçlükler ve acılarla ilerliyor...

Dış olaylar beni yordu ve yeniden kendi iç ve ruhsal yaşantıma döndüm ama orada da sadece hüzün ve sıkıntı var.

30 mart Saşa ile aramız iyi değil. İbadetini benimle yapmıyor. Arasıra ayağının yaralandığını söylüyor, arasıra da açıkça gitmiyeceğim diyor. Bizi ayıran yolda, yeni bir adım bu.

Bugün kudas ayinine gittim. Dinsel ve derin düşüncelere dalmak için çok güçlük çektim. Kilisenin temelini oluşturan, gerçek olanla dinsel törenler ve papaz çömezlerinin hoyratça bağırışları, bu çelişki öylesine büyük ki, arasıra dayanılmaz oluyor ve insana kaçma duygusu veriyor. Gençleri de, kiliseden soğutan işte bu.

Dün kiliseye gittim, körlerin korosu çok güzeldi. Bizim, iyi bir senfonik konsere gittiğimiz gibi, halk da kiliseye gidiyor diye düşünüyordum. Onların evlerinde fakirlik, bilgisizlik ve sürekli iş var. Tapınağa ışık, müzik ve gösteri için ge-

---

1 — Piskopos Antoine, Sofiya Tolstoy'a özellikle şunları yazmış 16 mart 1901 de: «...Acımasız olan, Dinişleri kurulunun, kocanızı afaroz etmekteki davranışı değil, ama, bizim kurtarıcımız ve koruyucumuz, Tanrının oğlu olan İsa'ya inanmayı red ve inkar eden kocanızın davranışı, uzun süredir sizin acılı öfke ve hoşnutsuzluğunuzun nedeni olmalıydı. Kocanızın, ruhsal ölümüne, bir kağıt parçasının neden olamıyacağı gerçektir, onun ruhsal ölümünün nedeni, kendisinin sonsuz yaşam kaynağına yüz çevirmesi, onu reddetmesidir... Tüm dünyadan sevgi ve sempati belirti ve kanıtları alıyorsunuz; bu durum beni şaşırtmıyor ama bunda sizi avutacak bir neden bulunacağını düşünemiyorum; insansal ün ve mutlulukla tanrısal mutluluk çok değişik şeylerdir...»

liniyor. Burada müzik ve sanat var, ve eğlenme, ruhsal durum ve onaylanan dini ve dinin iyi ve vazgeçilmez olduğunu haklı gösteren bir hava var. Bunlarsız nasıl yaşanır?

Ruhsal yönden hazırlıksız ama ciddi ve mantıklı olarak ibadetimi yaptım. Sadece, ruhumu ve bedenimi zorlayıp yatıştırdığım için mutluydum. Erkenden kalkıp uzun uzun dua ettim ve kilisede, ruhsal yaşantımı düzene sokmaya uğraştım.

Evdeki yaşantı ise gene çekilir gibi değildi: Sularjinski'nin şarkıları, gürültülü bir biçimde Serioya'nın ona eşlik etmesi, Buligin'in kulak tırmalayan sesi, Saşa, Juliya Igumnov ve Mariya Siaskova'nın aptalca gülüşleri çekilir gibi değildi.

Andrey geldi, sadece atlar, köpekler ve taşralı arkadaşlarıyla ilgilenmesi ve hiçbir zihinsel uğraşıda bulunmaması çok üzücü.

Repin ile güzel bir gece geçirdik. Bize anlattığına göre (Aleksandr III müzesinin satın aldığı, Tolstoy ormanda «Dua») L.N. nin portresini, Petersburg'da, Gezginciler sergisinde sergilemiş ve iki gösteri yapılmış: ilkinde, küçük bir grup, portrenin önüne çiçek buketleri koymuşlar; ve 25 mart 1901 pazar günü ise, müzenin büyük salonunda bir kalabalık toplanmış. Bir üniversite öğrencisi sandalyeye çıkarak, L.N. nin portresinin çerçevesini çiçeklerle donatmış. Sonra da övgü dolu bir konuşma yapmış. Topluluk da «Naşa, hurra» diye bağırmış ve L.N. nin resmini çiçek yağmuruna tutmuşlar. Bu gösterilerin sonucu olarak, portre sergiden kaldırılmış ve resim, Moskova'da ve taşrada sergilenmiyecekmiş. Çok yazık...

Mayıs 1901 Bu son zamanların en mutlu anı, Taneyev'in piyano çaldığı iki geceydi. 3 ve 4 mayıs günleriydi. Mozart, Schubert, Schumann ve Mendelssohn'dan parçalar çaldı. Tanya ve L.N. bile hayran kaldılar. Ertesi gün, Goldenweiser eşliğinde, kendi bestesi quatuor'u çaldı.

18 mayıs On gündür Iaznaya Poliana'dayız. Trenle geldik, Boulanger de vardı ve L.N. konforlu ve rahat bir yolculuk yaptı. Yemeğini hazırlayıp yedirdim ve güzelce uyudu. Kızım Tanya ve Juliya Igumnov da yanımızdaydı. İstasyonda bizi, Kostiya amca, Malov'lar ve Dunayev uğurladı. Uğurlayanlar arasında, «Yaşa» diye bağıran ve L.N. nin resmini çizen yabancı gençler de vardı. Moskova garındaki bu hareketler çok duygulandırıcıydı.

Maşa ve Koliya da burada, Liova'dalar. Yemeği birlikte yedik, hepsi çok sevindiler. Bostonlu bir Amerikalı geldi; konferanslar verebilmesi için, Rusya ve Tolstoy hakkında ona bilgi vermemiz gerek. İlkbahar çok güzel: leylak, elma ağaçları ve mügeler açtı, heryer yemyeşil ve bülbüller ötüyor. Doğanın güzelliği, insanın başını döndürüyor.

Çok acı çektim, L.N. nin gücünün azaldığını görüyorum, iç yaşantım karma karışık ve herşey üzüntü ve sıkıntı; bana öyle geliyor ki, birşey sona eriyor. Ama diğer taraftan enerji, daha yaşamak, daha çalışmak ve hareket etmek isteğim ve duygularımın değişik oluşundan kaynaklanan, büyük bir ruhsal karışıklığın da kurbanıyım. Ve bunların tümü uyanıyor ve ölüyor, fışkırıyor ve sönüyor. L.N. nin tükenişi, beni de birlikte sürüklüyor; benim de onunla beraber ihtiyarlamam gerek, ama yapamıyorum ve istesem bile beceremezdim...

Pazartesi günü Moskova'ya gidiyorum.

6 haziran Moskova'da, kocaman evimizde, bir hizmetçi kızla yapayalnızım. İşlerimizle uğraştım. Vaneçka ve Alioşa'nın mezarlarına gittim, oradan da, Serioya'nın oğlunu, torunumu görmeye gittim. İyi ve hoş bir çocuk. Bende hep iyi bir izlenim bırakan Mişa'yla Lina'yı da gördüm. Birçok kez Maslov'lar ve birkez de Taneyev ile karşılaştım. Onunla ilişkilerim bozuldu ve geçmişteki ilişkilerimizi sürdürmek için, ne isteğim ve ne de gücüm yok. Kendisiyle dost olunacak bir adam değil, o da tüm yetenekli insanlar gibi, yaşamdan yeni birşeyler arıyor, başkalarından çok şeyler bekliyor ama kendinden hiçbirşey vermiyor.

Hava sıcak ve boğucu, ben ise uyuşuk ve hüzünlüyüm.

L.N. tuz banyosu yapıyor, maden suyu içiyor ve oldukça canlı. Onu bütün kış hasta gördüğüm için, bu durumu beni mutlu ediyor. Paris'teki Luxembourg müzesi için, L.N., Tanya ve benim grup resmimizi yapacağı için Pasternak bizde kalıyor. Çernogubov da, Fet'in bana ve L.N. ye gönderdiği mektupları düzenleyip kopya etme işiyle uğraştığı için bizde kalıyor. Miss Welch geldi ve Saşa ile ilgileniyor.

14 haziran Tanrım, yaz öyle güzel ki... Aydınlık ve temiz gökyüzünde, ayı penceremden görüyorum, herşey sessiz ve sakin. Zamanım doğayla başbaşa geçiyor; yıkanıyor, geziniyor ve akşamları çiçekleri suluyorum. Sevimli ve sevgili Tanyam, eşine karşı duyduğu aşk yüzünden hoşlanmaya başladığım kocasıyla birlikte beni yoklamaya geldi. Kocasının sevimli bir karakteri var ama, korkunç derecede bencil ve bu nedenle arasıra Tanya için kaygı duyuyorum.

Pasternak, bizde kaldığı sürece L.N. nin, Tanya'nın ve benim birçok portremizi yaptı. Luxembourg için bizim aile portremizi hazırlıyor.

Heykeltraş Aronson geldi. Bu zavallı yahudi, sekiz yıl içinde Paris'te kusursuz bir heykeltraş olmayı başardı. L.N. nin ve benim büstümü, Tanya'nın da rölyefini yapıyor. Başarısız değil, öteki sanatçıların yaptıklarıyla ölçüştürülünce, ben daha az çirkinim. Genellikle herkes beni güzel bulur, ama ne gariptir ki, resim, heykel ve fotoğraflarda çirkinim. Neden olarak da yüzümün düzgünlüğü, gözlerimin parlaklığı ve rengimin güzelliğinin belirlenemediğini söylüyorlar.

Liova, Dora ve çocukları Pavel İsveç'e gittiler. Onların ayrılığı bana çok dokundu, yüreğimde önemli bir yerleri var, çok açık yürekli ve iyi niyetli insanlar ve hiç gizli kapaklı işleri yok.

L.N. hep kollarının ve bacaklarının ağrısından yakınıyor. Zayıf ve güçsüz, onun ihtiyarladığını ve ne onun ne de be-

nim korkusuzca karşılayamayacağımız ve ne olursa olsun, asla ikimizin de boyun eğmiyeceğimiz o büyük değişikliğin zamanının yaklaştığını görerek, içim acıyla burkuluyor.

Bu sabah, L.N. evin yanından geçerken: çocuklar olmayınca yaşam hüzünlü oluyor dedi; önceleri bizde, çocuk arabaları görülürdü, ama artık onlar burada değiller; öyle ya, Pavel ve Andrey'in kızı Soniyuşka buradaydı.

20 haziran Saşa'nın topraklarının satışı için Moskova'ya gittim. Gene çok yoruldum: sıcak, trende geçen iki gece, avukatla görüşme, alış veriş yapma... Bizim evde yaşam rahat, bahçe çok güzel; orada pek çok mutlu anılarım var.

Sabahleyin döndüm, atları göndermemişler, Kozlovka'dan, yorgun argın, yürüyerek geldim. Öfkelenmiştim, boğucu bir sıcak vardı ve evde bir sürü yararsız insanla karşılaştım: Diakov, Goldenweiser, heykeltraş, Sukotin'ler. Benim için sadece Tanya bir önem taşıyordu. Gene, ne tür olursa olsun, bir sakinliğin, artistik ve zihinsel bir faaliyetin özlemini duydum.

Bugün hava yağmurlu ve rüzgar var. Sağlık durumunu anlamak için, L.N. nin odasına gittim ve çok kez tosladığım aramızdaki duvarın varlığını hissettim. Bu durum beni korkunç derecede üzüyor, acı çektiriyor. Konuşmamız arasında ona, karısına karşı daha iyi davranmasını teşvik etmesi amacıyla, Andriuşa'ya bir mektup yazmasını söyledim. L.N. sert bir biçimde: «Bana akıl öğretme, neden bana talimat veriyorsun?» yanıtım verdi. Ben, ona akıl öğretmediğimi, Olga'ya yardım etmesi ve Andrey'e öğüt vermesi için ricada bulunduğumu, bu işi benden ve başka herhangi bir kişiden daha uygun ve etkin biçimde ancak onun yapabileceğine inandığımı söyledim. «Eğer ben daha etkin ve akıllıysam, yapacağımı işi senin belirtmen gerekmez» dedi.

3 temmuz Korkunç birşey olacak; herkes onu beklediği halde, gerçekten yaklaştığında, insanı şaşkına çevi-

riyor — yaşamın sonu bu, benim için kendi öz varlığımdan daha değerli olan kocamın, tüm yaşantımı onun ve onun bana verdiği çocukların yaşamına adadığım Liovoşka'nın ölümü bu korkunç olay.

Yüreğimin durumunu henüz kestiremiyorum: taş yürekli olduğumu sanıyorum ama, kocamın bakımını yapmak güç ve cesaretini yitirmemem için, yüreğimin sesini dinlememem gerek. L.N., 27 yi 28 hazirana bağlayan gece hastalandı. Genel bir kırıklıktan, uykusuzluktan ve göğsündeki ağrıdan şikayet ediyordu. 28 sabahı, Saşa ile Serioya'ya gidecektik, çünkü isim gününün yıldönümüydü; Tanya, Sonya, ailesi ve Variya Nagornov da oraya gidiyorlardı; onları da görmek ve Serioya'yı memnun etmek istiyordum ama L.N. yi yalnız bırakmak istemediğim için kararsızdım. Gene de sabah sekizde yola çıktık. Ben ayrılınca, yataktan kalkmış ve gezmeye gitmiş ve akşam, ateşi 38°.5 olmuş. Bana anlattıklarına göre, geceyi rahat geçirmiş ama ertesi sabah gene gezmeye çıkmış ve öylesine yorulmuş ki yürüyecek hali kalmamış; evden de bir hayli uzaktaymış, zorlukla eve gelebilmiş ve göğsündeki ağrı gittikçe artmış. Sıcak kompresler koyarak biraz rahatlatmışlar. 29 akşamı gene ateşi çıkmış. Ayın 28 inde aldığım bir telgrafta, L.N. nin sağlık durumunun iyi olduğu bildirildiği için, ben gönül rahatlığıyla, bu sırada eve döndüm. Onun sağlık durumunu benden başka kim değerlendirebilir ki? Onu o halde görünce donup kaldım. Bütün gece, göğsü çok ağrıdı. Bu ağrıya göğsünün neden olduğunu söyledim. Sabahleyin, hangi doktoru çağıracağımızı düşündük ve Tula'dan Dr. Dreyer'e haber gönderdik. Doktor, ateşini yüksek ve nabzını hızlı buldu: dakikada 150 çarpıyordu. Kinin (günde 10 gram), kafein ve göğsü için de stophantine verdi. Ateşi 35°.9 a düştü ama nabzı 150 atmayı sürdürdü. Bunun üzerine, Kaluga'ya bir telgraf çekerek, aile dostumuz ve hastahanenin başhekimi olan Dr. Dubenski'yi çağırttık. L.N. nin nabzının yüksekliğini görünce çılgına döndü ve bu can çekişen bir hastanın yürek atışıdır dedi. Hazımsızlık ve bağırsak bozukluğundan şüphelendi. Kininin etkisiyle, ateşi iki gün normale, 36°.2 ye düştü, ama iki gecedir gene rahat uyu-

yamıyor, ateş, ürperme ve terleme ve özellikle yüreğinin zayıflığı çok önemli ve anlamlı.

İsveç'te olan Liova Tanya'nın dışında, çocukların tümü burada. Torunlar (Ilya'nın çocukları) da buradalar. L.N., dün üçü erkek biri kız, dört torununu yanına çağırdı, onlara çukulata verdi ve dört yaşındaki Illuşka'ya, pis su kovasına nasıl düştüğünü, Annoçka'ya ise boğazının ağrısını anlattırdı sonra da onlara: «Haydi bakalım, şimdi gidin; canım sıkıldığında gene sizi çağırırım.» dedi. Onlar çıktıktan sonra, birkaçkez: «Ne tatlı küçükler, ne iyi çocuklar...» dedi.

Dün sabah, karnına sıcak kompres koyarken, ısrarla yüzüme baktı ve: «Sağol Sonya, sana minnet duymadığımı, seni sevmediğimi sanma sakın...» dedi ve ağlamaya başladı. Çok sevdiğim ellerini öptüm ve onun bakımını yapmanın bana büyük bir mutluluk verdiğini, onu yeterince mutlu edemediğim için ne denli kendimi suçlu bulduğumu, kendisine vermeyi bilemediklerim için beni bağışlamasını rica ettim. Birbirimize sarılarak ağlaştık, uzun süredir gönlümün beklediği, otuzdokuz yıllık evlilik yaşantımızda hissettiğimiz yoğun duyguların içten ve gerçek bir itirafıydı bu... Bu duygulara, geçici olarak gölge düşüren, büyük aşkımızın içten ve sağlam bağlarını asla gevşetip bozamayan bir tür sanrıdan ibaretti.

Bugün bana: «Şimdi ben bir yol ayrımında bulunuyorum: önümde (ölüm) herşey iyi, ve arkamda (yaşam) da herşey iyi. Eğer bundan sonra yaşarsam, bu ancak bir erteleme olacaktır.» dedi ve biraz düşünerek ekledi: «İnsanlara söylemek istediğim daha çok şeyler var.»

Bugün, kızımız Maşa, babasının en son yazdığı ve Nikolas Gay'ın kopya ettiği makaleyi kendisine getirdiği zaman, hasta yatağına sevgili evladı getirilen bir annenin sevindiği gibi mutlu oldu. L.N., Gay'a, hemen bazı düzeltmeler yapmasını söyledi, bana da, aşağıda, bürosunda, bu makalenin tüm müsvettelerini («tek çare» adlı son makale) toplayarak «Son makalenin müsvetteleri» kaydını koymamı rica etti, ben de dediğini yaptım.

Önceki gün benden 35 ruble istediği, uzaktaki bir kasabanın sıkıntılı insanlarının buraya gelip gelmediklerini sordu ve onlar için çok endişelendiği, birisinin geldiği takdirde hemen ona haber vermem konusunda beni uyardı.

Dün akşam, onun için gece çok sıkıntılı geçti: sabahın yedisine dek onu yalnız bırakamadım; hiç gözünü kırpmadı ve bağırsaklarından sıkıntısı vardı. Sonra, göğsü ağrımaya başladı, alkol kanfre ile göğsünü oğdum ve biraz rahatladı. Buz gibi soğuk olan ayakları da ağrıyordu, ayaklarını da kafurlu alkolle oğdum ve iyice örttüm. Biraz rahatladı, bana gelince, onun ağrılarını hafiflettiğim için mutluydum; ama o tasalanıyordu. Ateşini aldı, 36°.2 den 37°.3 e yükselmişti. Bu ateş üç saat devam etti ve sonra uyudu. Uykusuzluktan ayakta duracak halim kalmadığı için yatmaya gittim ve yerimi Nikolas Gay ve Maşa'ya bıraktım.

Oğlumuz Mişa geldi ve L.N. onunla, karısı hakkında konuştu ve gelinlerinin tümünün saygılı, güzel ve çekici olmalarının kendisini mutlu ettiğini söyledi. Mişa'yla ilgili olarak, Serioya; «Baba, Mişa yavaş yavaş uslanıyor.» dedi, L.N. ise: «Tanrıya şükür, bu gerekliydi, şu berbat zorunluluktan, askerlik görevinden de bir kurtulsaydı.» yanıtını verdi. Serioya da: «Tanrıya şükür süresini bitirdi.» dedi.

Bu sabah ben, L.N. nin odasında oturup, onun önemli bulduğu bölümlerinin altını çizdiği, İncili okurken, bana dedi ki: «Cümleler nasıl uzayıp gidiyor bak: birinci İncilde, İnsanın sadece vaftiz edildiği yazılı. İkincide, göklerin açıldığını gördü tümcesi eklenmiş. Üçüncüde ise şunlar da katılmış: «ve şu sözleri duydu: benim oğlum bu, v.s.»

Şu anda benim Liovoçkam uyuyor, halâ yaşıyor, onu görür, sesini duyar ve onunla ilgilenebilir... Ama başımıza neler gelecek? O olmayınca, her günkü sevgi dayanağı ve tinsel ve zihinsel destekten yoksun olarak yaşamak, benim için ne denli dehşetli ve ne denli dayanılmaz üzüntü olacak Tanrım; o zaman yaşantım tüm önemini yitirecek...

Gene yazmayı becerebilecek miyim, bilemiyorum. Onunla ilgili herşeyi anlatmak istiyorum. Herkesin ona ihtiyacı

var ve herkes onu seviyor. Bana pek çok ağır gelen şeye dayanabilmem için bana yardım et, yardım et Tanrım...

14 temmuz Olanların tümünü ayrıntılarıyla anımsamıyorum. Tanya'yla kocası ve Dr. Şurovski Moskova'dan ve başka dostlar da geldiler telgraf ve mektuplar aldık; çocuklar, torunlar ve tanıdıklar akın ettiler. Birsürü sıkıntı ve tasa... Sonunda ben hastalandım. Bütün gece ateşim yüksekti ve yüreğim zayıfladı (nabzım 52 idi). Bitkin vaziyette iki gün yatakta kaldım. Şimdi daha iyiydim. Genç doktor Savin bizde kalıyor ve L.N. nin yürek atışlarını özenle izliyor çünkü en ufak bir yorgunluk nabzı yükseltiyor (dakikada 90). Bugün L.N. aşağı indi, bahçede, çiçekler arasında biraz dolaştı ve şimdi bir akağaç altındaki şezlongda uzanıyor.

Doktorlar, genel durumunun kötülüğü ve yüreğimin zayıflamasının sıtmaya yakalanmasına bağlı olduğunu düşünüyorlar. Kinin verdiler ve L.N. nin kesin olarak reddettiği arsenik enjeksiyonu önerdiler. Şimdi zayıf ve halsiz ama iştahı çok iyi, uyuyor ve ağrısı yok. Her sabah, işçilerle ilgili ve «Tek çare» adındaki yeni makalesine çalışıyor.

Bana biraz soluk alma olasılığı bahşettiğin için sana şükürler olsun Tanrım... Bize daha ne kadar birlikte yaşama süresi verilecek acaba? Sevgili kocamdan ayrılmam gerekeceğini, ilkkez ve açıkça anladım. İçimi saran yüreğimdeki acı beni terketmedi ve belki de hiç terketmeyecek artık. Kadidi çıkmış yüzüne, bembeyaz saç ve sakalına ve zayıflamış bedenine baktığım zaman, yüreğimi sıkıştıran belirsiz acı artıyor ve yaşamdan koptuğumu, gücümün ve yaşamın öneminin yok olduğunu hissediyorum. Halbuki ben yaşam doluydum. Bir gün kendimi toparlayabilir miyim acaba?

Tuzlu su banyolarının L.N. ye iyi geleceğini ve daha on yıl yaşayacağını düşünüyor, veya Ems madensuları sindirimini kolaylaştırır, yada yaz, sıcak hava ve dinlenme ona güçverir diyordum... Ama birdenbire bunun SON olduğunu açıkça anladım. Düzelme yok, iyileşme yok, güç yok ve öy-

lesine sağlam bir bünyeye sahip olan L.N., gittikçe zayıflıyor...

Benim bakımım ve doktorların tedavisiyle ilgili sitemlerini duyunca üzülüyorum. Kendini biraz iyi hissetti mi, hemen suçlamalarda bulunuyor, ama durumu kötüleşince de sağlığına özen gösteriyor.

22 Temmuz L.N. yavaş yavaş iyileşiyor; ormanda daha uzun gezintiler yapıyor; iştahı ve uykusu da çok iyi. Sana şükürler olsun Tanrım... Dün Tula'dan mektuplar geldi ve Koliya onları yüksek sesle okudu. Bu mektupların tümünde, L.N. nin iyileşmesinden duyulan sevinç dile getiriliyordu. Okunanları dinledi ve gülerek şöyle dedi: «Pekala, eğer şimdi tekrar ölmeye kalkarsam, sonuna kadar gitmem gerekecek, artık şaka yapmak yok. Herkes geliyor, yazışmalar yığılıyor, mektuplar, telgraflar alınıyor — ve bunların tümü bir hiç için: ayıp oluyor. Hayır, iyi değil bu açıkcası bu bir patavatsızlık.»

Bugün Romanya kraliçesi Elizabeth'ten, çok akıllıca ve kibarca yazılmış bir mektup aldık. Kısa bir süre de olsa, bu kitaba «ustanın eli» değerse mutlu olurum, diyerek de L.N. ye bir broşür göndermiş.

Hava çok sıcak ve kuru, çok toz var. Yulaflar biçildi. Gündüzler aydınlık ve güneşli, geceler ise pırıl pırıl ayışıklı; herşey öylesine güzel ki, yazın güzelliğinden doya doya yararlanılacak bir durum, hem de seve seve...

Dün, L.N. bana, bir daha hastalandığında, utanma duygusunun, ölmesini istediğini söylediği zaman, ben de şunları söyledim: «İhtiyarlık can sıkıcı, daha çabuk ölmek isterdim.» L.N. heyecanlandı ve sert bir biçimde itiraz etti: «Hayır, yaşamak gerek yaşam o kadar güzel ki...» Yetmişüç yaşındaki bu adamın bu yaşam gücü ikimizi de kurtarıyor. Kızımız Tanya ise, bize bugün yazdığı mektupta bizim, yani anne ve babasının ihtiyarlığı kabul etmediğimizi, ama boşuna uğraştığımızı söylüyor. Neyin daha iyi olduğunu kimse bilemez...

30 temmuz Dün akşam L.N. nin hastalığı nüksetti. Sindirim sıkıntısı var, ateşi 37°.8, nabzı 90 idi. Ama Tanrıya şükür çabuk iyileşti... İştahla yemek yemeğe, bizimle şakalaşmaya ve konuşmaya başladı. Geçen gün Fedor Madlov, Maşa, Koliya, Saşa ve Jüliya Igumnov ile, Zakaz ormanında hoşumuza giden bir gezinti yaptık.

Gene ağır bir hava var, yanık ve duman kokuyor. Göz gözü görmüyor, güneş bile kırmızı bir topa benzedi. Üzgün ve bitkinim, gündüzlerim, hasta olan kocamın odasının kapısında oturup, öksüzler yurdu için takke örmekle geçiyor. Bendeki yaşam gücü kayboldu.

Kontes Panin'den mektup aldım. Kırım'daki evine gitmemizi teklif ediyor. Bu öneriyi kabul edeceğiz ama ben, eylülden önce oraya gitmek istemiyorum.

3 ağustos Bugün kendini daha iyi hissetmesine karşın, son hastalık L.N. yi daha da zayıflatı. Hava çok sıcak ve kuru. Hergün yıkanmaya gideceğim. Bu sabah Miassoyedovo felaketzedeleri geldi. Onlara aile başına yedi ruble verdik. Bu yaz aşırı derecede yangın oldu ve pek çok yardım dağıtmak gerekti.

Faltz-Fain adında tanımadığımız bir konuk geldi. Genç karısını kaybetmiş ve üç çocukla yalnız kalmış; umutsuzluğa düşmüş ve üzüntüden hasta olmuş. Kendisiyle biraz konuşmak için, L.N. onunla yürüyüşe çıktı.

Hummel, Weber ve Mozart'ın partisyonlarını sıraladım. Weber'in la bemol sonatını da ısmarladım. Müzik, uğraşıların en iyisi. Maşa ile ikimiz bir sürü fotoğraf çektik. Biraz İtalyanca çalıştım ve günlük işlerime daldım.

Ama gene de herşeyin SONA ERDİĞİ izleniminden kendimi kurtaramadım. Birşey SONA ERMEK zorunda. L.N. ile birlikte, yaşamın büyük akıntısını, otuzdokuz yıl izledik. Ve işte şimdi, değişiklikler başlıyor. Kırım'a gitme hazırlığı içindeyiz. Sabahları yazı yazmak, sonra bahçe veya yakındaki ormanda gezinmek ve akşamları bizimle birlikte oturmak gibi... alışılmış programını uyguluyor ama hüzünlü ve zayıf. Bu durum uzun süre devam edecek mi? Benim yaşantım na-

sıl düzenlenecek? Önceden kestiremiyorum, bilemiyorum... «Tanrının dediği olur.»

26 ağustos 5 eylülde Kırım'a gideceğiz. İşler için Moskova'ya gittim. hareketimizden önce, bir eylüle doğru tekrar gideceğim.

Hava kötü, rutubetli ve soğuk, rüzgar da var.

L.N. nin kız kardeşi Mariya Nikolayevna bize geldi, kızı Variya Nagornov da birlikte geldi. Liova İsveç'ten döndü, Serioya da burada, başkaları da var. Kız kardeşim Tanya bizi görmeye gelmiş, çok sevindim.

L.N. pek iyi değil ama sağlığına dikkat etmiyor. Dün, doktor Dubenski geldi ve durumunu hoşnutluk verici buldu.

Yaşam biçimim hoşuma gitmiyor: ev, hesaplar, hazırlıklar, valizler, maddi düşünceler... Ne gezmeye gitmek ve ne de müzikle uğraşmak yok. Cesaretim kırılıyor ve sıkılıyorum. Tüm kışı Kırım'da geçireceğe benziyoruz, bu da çok sıkıcı. Tanrı nasıl isterse öyle olsun. Yaşantımızda yeni bir dönem başlıyor. Önemli olan tek şey, L.N. nin hayatta ve sağlıklı olması.

2 aralık Kırımda Gaspra[1]. L.N. nin sağlık durumu nedeniyle, 8 eylülden beri buradayız. Ama iyileşmiyor.

---

1 — Bu yolculuğu, Pavel Boulanger şöyle anlatıyor: «Harkov garında, perona yığılan halk, ısrarla Leon Tolstoy'u görmek istedi. Pencereye çıkması gerektiğine inandırdık. Halsiz ve heyecanlı, ayağa kalktı ve pencerenin kenarına yaslanarak ve başını eğerek halkı selamladı. Bir anda ses seda kesildi. Herkes şapkasını çıkararak, insan ruhunda bulunan en iyi duyguları bir dev gibi uyandıran, bu halsiz ve hasta adama saygı ve hayranlıkla bakıyordu. Bu, öylesine görkemli ve gösterişli, öylesine tüm bu kalabalığı etkisi altına alan ruhsal gerilim dolu bir görünüm idi ki, hiç silinmemek üzere belleğimde kaldı: Trenin kalkması için işaret verildi ve her yeri inleten bir «Hurra» tüm gara yayıldı. Herkes, mendillerini, şapkalarını sallıyor ve: «Çabuk iyileşin, sağlıkla dönün, Tanrı sizi korusun...» diye bağırıyordu.

Trenimiz ağır ağır hareket etti ve sonunda yalnız kaldık.»

Ancak birkez yaşanır... Ağustosta yetmişüç yaşına girdi, bu yıl çok yaşlandı, zayıfladı ve aşırı derecede değişti.

Uzun süredir günceme yazmadım çünkü yeni yaşam koşullarına ve tinsel yoksunluklara alışma başarısını gösteremedim. Çekmekle yükümlü olduğum bu duruma alıştım ve acımasız karılık görevimi yapmak duygusu beni güçlendirdi ve bana destek oldu.

Dün akşam, burada olmayan dört oğluma (sadece Andrey yakında geldi) mektup yazdım; gece hiç uyuyamadım çünkü içime işleyen bir sürü anının etkisinden kurtulamadım: çocuklarımın ilk yılları, coşkulu duygularım, üstlerine titremem, eğitimleri konusunda istemeyerek yaptığım hatalar; şimdi erginleşen çocuklarımla, bugünkü ilişkilerimi ve düşündüm. Sonra, yitirdiğim çocuklarımı düşündüm ve onların yaşantılarının değişik anlarını acı bir belirginlikle Alioşa ve Vaneçka'nın durumlarını gözümün önüne getirdim Duasını — çoğunlukla benim yanımda — okuduktan sonra, masum tebessümüyle küçük yatağına yatan, Vaneçka'nın çok zayıf halini özellikle anımsadım. Onu kucağıma aldığımda, sırtını gördüğüm ve incecik kemiklerini elimde hissettiğim zaman duyduğum büyük acıyı anımsıyorum.

Dün gece kendimi beden ve ruhsal olarak korkunç derecede yalnız hissettim. L.N. ile ilişkilerimiz, önceden düşündüğüm gibi oldu; dermansızlık durumu (son günlerde), karısına, metresiymiş gibi davranmasına engel olunca, yaşamım boyunca boşuna beklediğim, dostça ve sevecenlikle ilgilenmesi zevkini tadamadım. Aramızda sadece büyük bir boşluk var. Sabah ve akşamları beni laf olsun diye öpüyor ve beni bir fazlalık, bir yük gibi görüyor. Sık sık sinirleniyor ve çevresine ilgisiz ve anlamsız bakıyor. Onu ilgilendiren ve tasalandıran tek birşey var: özdeksel alanda — ÖLÜM; tinsel ve ruhsal alanda ise — çalışması ve yazması.

Çocuklarımın bulunduğu, buradan daha rahat olduğunu sandığım yeri, ölümü, gönül hoşluğuyla ve daha sık düşünmeye başladım. Elde etme girişiminde de bulunulsa, herşeye karşı sakin ve ilgisiz bir davranış sağlanırsa, isteklerin tümünden vazgeçip varoluşun dinsel bir anlam ve düşünce ol-

duğu kavramına ulaşılırsa, BU YAŞAMDA dinginlik ve serinkanlılık söz konusu olamaz ve böylece yaşam bile bırakılır. Yaşam, duyguların çabuk ve sürekli değişmesidir, bir kavgadır; iyilik ve kötülüğün gelişme ve gerilemesidir yaşam, olduğu gibidir. O durdurulamaz, isteyerek durdurulmaz. Ama o doğal olarak sona erdiği zaman da, onu sakin ve sevinçle selamlamak gerek: Tanrıya hayran olmak, iradesine boyun eğmek, ruhunu Tanrıyla birleştirmek ve bedenini doğaya vermek gerek. İşte o zaman sadece iyilik kalır.

3 aralık Hava sıcak. Yalta'ya gittim ve Iaznaya yakınındaki Teliantinki'de bulunan kırkaltı dekar araziyi satın alması için, Serioya'ya para ve vekillik belgesi gönderdim. Hiç bitmeyen bu çekilmez uğraşılar canımı sıkıyor. Yorulmuştum ve tek başıma gezmeye çıktım. Çukurlar'a gittim. Orada, fakir bir kadınla veremli bir genç var; zavallıların hiçbirşeyi yok, durumlarını düzeltmek için çok yardım gerekecek. L.N. atla Alupka'ya gitti, akşam ise Sukotin ile sürekli olarak satranç oynadı. Yanımıza gelen oğullarım Ilya, Andrey ve Saşa ise, arkadaşlarıyla, beni tiksindiren iskambil oynadılar. Ben yalnız kaldım, dikiş diktim ve biraz da İtalyanca çalıştım.

4 aralık Bugün, geçtiğimiz günlerden daha sıcak, daha aydınlık ve daha güzel. Güneş, sanki yazdaymışız gibi ısıtıyor. Ne tuhaf ve kararsız bir iklim. Burada insanın huyu da kararsız oluyor. L.N., Sukotin, oğlu ve oğlunun öğretmeniyle, yürüyerek Orianda'ya gittik. Biraz yorulduk ama, «Yatay patika» denilen yer çok güzeldi. Deniz ve batan güneşin görünümü çok büyüleyici idi. L.N. nin yorulup üşütmesinden korktum. Ötekiler atla Uçan Su bölgesine gittiler. Ilya geldi ve fotoğraf işleriyle uğraşıyor. Bugün Barbara'nın isim günü. Marusiya ile Vera ve Maslov'lara gittiğim günleri anımsadım. Bugün onlarda şenlik var, evleri ne kadar rahat ve neşe doluydu. Şimdi oralarda kış olduğunu, kar yağıp kızaklarla gezildiğini düşünmek ne tuhaf...

7 aralık L.N. Ilya ve Andrey ile Yalta'ya, Maşa'nın yanına gitti. Geceyi orada geçirecek, uzun süredir istiyordu. Arsenik mi, yoksa buranın güzel havası mı L.N. ye yaradı? bilemiyorum. Canlı, sağlıklı ve bu iyileşmenin sonucu olan neşe birçok davranışında kendini gösteriyor. Orianda'ya kadar bizimle yürümesi, durumunun iyiliğine bir örnek.

Yalta'ya gidiş hazırlığında, terlememesi amacıyla, ona yardım etmek istedim ama suratını astı ve öyle homurdanmaya başladı ki, ağzımı açmadan yanından ayrıldım ve ağlamamak için kendimi zor tuttum.

Kontes Aleksandra Tolstoy'dan mektup aldım. Bu sevimli kadında öylesine bir zihinsel denge ve insanlara karşı öylesine engin ve gerçek bir sevgi ve sempati var ki...

Ne tür olursa olsun —benim kocamın doktrini dahil— yobazlığın, insanları katı yürekli ve kendini beğenmiş hale getirdiğini, gittikçe daha iyi anlıyorum. Çok yakınım olan iki kadın, din adamı olan, L.N. nin kız kardeşi Mariya ve biraz önce sözünü ettiğim Aleksandra, Kiliseyi inkar etmeden ruhsal bakımdan kendilerini yetiştirmiş ve olgunlaşmışlardır.

Dört gündür şaşılacak derecede yaz havası var. Pencereler açık, ince giysilerle dolaşıyoruz ve terliyoruz bile. Akşam, sıcaklık 12° oluyor.

Ölü doğmuş bir çocuk dünyaya getiren benim zavallı Tanyam (12 kasım) ciddiyetten uzak ve bencil kocasına, eskisinden daha çok bağlı. Onsuz yapamıyor, sadece onunla yaşıyor, kocası ise sevilmesine izin veriyor ama az seviyor. Eğer bu durum Tanya'yı mutlu ediyorsa mesele yok. Biz kadınlar, karşılık görmeden ve yoğun bir yaşamı tadamadan, sevebilme yeteneğine sahibiz.

Moskova'dan ve Iaznaya Poliana'dan, özellikle benim hoşuma gitmeyen haberler aldık. İşlerimiz yüzüstü bırakılmış. Dostlar yavaş yavaş bizi unutuyor, senfonik konser ve öteki müzik türlerinin özlemini duyuyorum. Burada ise canım sıkılıyor ve gücüm yetmiyor. Benim görevim bu, her zamanki görevim; görevimi yapabilmek için tüm enerjimi bitiriyor ve kişiliğimi yok ediyorum.

Yalta'ya giden L.N. yi uğurladıktan sonra, kiliseye, ayine gittim. Orada küçük kızların söyledikleri ilahiler çok hoşuma gitti ve içtenlikle dua ettim.

8 aralık Saşa yalnız döndü. Doktor ve Obolenski'ler, bir gece daha Yalta'da kalması konusunda L.N. yi kandırmışlar. O, dün benden ayrıldıktan sonra, dünyada hiçbir amacım kalmadığı düşüncesiyle üzülüyordum. Bugün biraz daha iyiyim. Tek başıma gezmeye gittim, ciddiyim ama keyfim de yerinde. Alışılmamış bir sıcaklık var, gölgede 12° Güneş bulutların arkasında olduğu için gökyüzü pembe. Park sessiz ve güzel. Üzülerek saptıyor ve anlıyorum ki, kocamla ben, yabancılar gibi yaşıyoruz.

9 aralık Korktuğum başıma geldi ve L.N. nin sağlık durumu Yalta'da bozuldu ve gene göğsü sıkışıyormuş. Az önce onunla telefonda konuştum, sesi diriydi. Sıkıntılarının mideden olduğunu sanıyor. Atla, Simeyz'e gide gele bağırsaklarını üşüttü; bu bir değil beş değil, hep böyle oluyor. Yola çıkmazdan önce börek, üzüm ve armutlara saldırdı, ayın altısı Andriuşa'nın doğum yıldönümü olduğu için, evde şekerleme bolluğu vardı, bu nedenle de tıka basa çikolata yedi. Zaten hep böyle yapıyor: kendini iyi hisseder etmez, ölçüsüz yiyip, düşüncesiz yola çıkarak herşeyi berbat ediyor. Sonra da korkuya kapılıp tedavi görüyor. Durumu düzelince aşırılığa kaçıyor ve böyle sürüp gidiyor.

Kiliseye, ayine gittim, küçük kızların ilahileri çok güzeldi. Rahatladım ve erinç duydum. Kilise, insanların Tanrıyı düşündükleri, dinsel duygu ve inançlarını, kıvanç ve tasalarını dile getirdikleri bir yerdir.

13 aralık Aynı gün, güncemi yazarken, telefon konuşması beni rahatlatmış sonra ise L.N. nin sağlık durumu kaygılandırmıştı. Yemekten kalkar kalkmaz Yalta'ya hareket ettim. L.N. yi, oldukça dinlenik ama yatakta buldum. Doktorun da korktuğunu söylediler. Çok ciddi kalp bozuklukları

olmuş ve doktor, kafur iğneleri yapılmasını istemiş. Oraya gitmek gerekmezmiş. Rahatsızlığı mide ve bağırsak bozukluğundan ileri geliyor.

Liza Obolenski ile birlikte, onu bugün Gaspra'ya getirdik. Eve gelince sütlü kahvesini içti, akşam da Sukotin ile iki parti satranç oynadı ama yorgun düşerek yatmaya gitti. Oysa, biz ona, doktorun da söylediği gibi, öğleden sonra uzanıp dinlenmesini önermiştik ama o istememişti.

Sukotin'ler çok üzgün. Sukotin'in oğlu Serioya, denizcilik okulunda tifüse yakalanmış ve gelen telgraflardan, durumunun ciddi olduğu anlaşılıyormuş. Tanya çok üzgün, hep ağlıyor. Kadere karşı çocukça bir tutumu var çünkü sürekli olarak, sanki birisi onu incitecekmiş düşüncesi içinde.

Çok sevindirici bir haber aldık. Mişa'yla Lina'nın, bir oğlan çocukları olmuş. Ayın onunda doğan çocuğa Ivan adını vermişler. Adını alan çocuğa, Vaneçka'nın ruhunu esinlemesini, mutlu, sağlıklı ve erinçli bir yaşam sürdürmesini dilemesini isterim. Bu yeni Vaneçka'yı görmeyi çok isterdim.

L.N. ye bugün bütün yüreğimle acıyorum, üzülmeden ona bakamıyorum ve bu duygu beni mutlu ediyor. Çünkü, kendisini pek çok sevdiğimiz, onun yaşaması için kendi yaşamımızı feda edeceğimiz halde, ömrünü kısalttığı ve gücünü boşu boşuna harcadığı için, onun hakkında kötü düşündüğüm ve öfkelendiğim de oluyor. Bir zamanlar, çocukları düşüp de bir yerlerini incittiklerinde, ablamın onları azarladığını anımsıyorum. Bu durumlarında duyduğu acı ve üzüntü nedeniyle onları azarladığını şimdi anlıyorum. Benim için de, şimdi aynı şey söz konusu: L.N. ye aradabir atıp tutuyorum (genellikle içimden) çünkü onun hastalıkları bana dayanılmaz acılar çektiriyor.

14 aralık Dünden beri L.N. giriş katına yerleşti, merdiven çıkma zorunluğu olmasın diye. Benimkinin yanındaki odası şimdi ıssız ve bu ölüm sessizliğinde can sıkıcı, hüzün verici birşeyler var. Küveti mermer masaya yavaşça koymama, parmaklarımın ucuna basarak yürümeme, iskemlelerin yerini değiştirmememe gerek yok artık.

Aşağıda, onun odasının bitişiğindeki odada, şimdi Liza Obolenski kalıyor. İşlerini onun görmesini kabul ederek beni rahatsız etmemeyi yeğledi.

15 aralık L.N. kendini iyi hissediyor, biz de buna çok seviniyoruz. Canlandı, göğsü de iyi ama midesi tam düzelmedi, ateşi düştü. Bizimle yemek yedi, malikanenin kapısına kadar yürüdü ama yorularak geri döndü.

Buradaki tedavisini yapan Dr. Altschuller onu görmeye geldi. Bu doktor, öteki yahudilere benzemeyen becerikli ve sevimli bir yahudi. L.N. ona güveniyor ve önerilerini dinleyip uyguluyor ve onu seviyor. Bugün, otuzuncu arsenik enjeksiyonu deri altından yapıldı ve beş adet kinin hapı yuttu.

Tanıdığımız bir Çek olan doktor Makovitski de, Evgeni Popov ile bize geldi; Gürcü tipli ve Tolstoy'cu görünen bir kişiliği var. Geceyi her zamanki gibi geçirdik: satranç partileri, gazeteler, mektuplar ve çalışma.

Tek başıma gezintiye çıktım, hava sıcak ve güzeldi. İki saat piyano çaldım. Gazeteleri okuyunca, içimde konsere gitmek isteği uyandı. Özellikle Beethoven'in sonatlarının tümünü çalan Pawer'in konserlerine gidemediğim için üzgünüm.

16 aralık İlginç olmayan bir gün; tiksinti verici Popov ve Makovitski ile birlikte olan L.N. yi pek görmedim. Boulanger de geldi.

23 aralık L.N. iyileşti. Bugün uzun bir gezinti yaptı; Maksim Gorki, yani Aleksey Maksimoviç Peşkov'u görmeye gitti. Takma ad kullanan yazarları sevmiyorum. Hava güzel, açık, rüzgarlı ve 6°. L.N., koca bir demet kır çiçeği getirdi: tomurcuk halinde pembe leylak, badem ve kardelen çiçeği. Kırım'ı sevmeye başladım. Hüzünlü halim kayboldu çünkü L.N. nin sağlık durumu daha iyiye gidiyor. Acaba ne zamana kadar?

Sukotin'ler dün gitti ama Andrey geldi. Hasta ve hele karısına karşı çok sert davranıyor.

24 aralık Serioya'yla Goldenweiser geldiler. L.N., çocukları ve Klassen (bu evin Alman yöneticisi) ile briç oynadı. Granşlem sanzotu çıktığı için, hepsi bağırıp çağırmaya başladı. Kağıt oyunlarındaki anlayış ve düşünce tarzını hep şaşkınlıkla karşılarım; hepsi soğukkanlılığı yitirip saçmalamaya başlıyor.

L.N., gene kollarının ağrıdığını söylemeye başladı, oysaki bugünlerde hava çok soğuk değil ve kocam da sağlığına dikkat ediyor. Yaşantım karardı Moskova'ya gideceğim için sevinmekten vazgeçtim; bu bana zor bile gelecek; soğuk, sıkıntı ve tedirginlik olacak. Biraz da zevk alabilir miyim acaba?

25 aralık Noeli neşeyle kutladık. L.N. daha iyi, ateşi yok ve kollarındaki ağrılar da geçti.

26 aralık Boulanger gitti. Hava çok nefis, herkes gezmeye çıktı. L.N. çok iyi. Biçki, dikiş ve fotoğrafla uğraştım. Akşam İtalyanca gramer çalıştım. Moskova'ya gitmeye korkuyorum; L.N. yi yalnız bırakıp gitmek ve tek başıma yola çıkmak beni ürkütüyor. Bu akşam, Klassen'lerde yabancılar vardı, Almanca konuşuldu, şekerli yemekler yendi. Bu tür yemekler bana yaramıyor.

27 aralık L.N. gezintilerine başladı. Vicdan hürriyeti hakkında birşeyler yazıyor ve DİNE DAİR'i yeniden düzeltiyor. Bu akşam, yatmaya giderken, benden sıcak süt istedi (artık devamlı olarak içiyor). Sütü ısıtıldığı ve ben sıkıcı konuklarımdan izin alıp ayrılacağım sırada, L.N. gecelik gömleğiyle kapıda belirdi ve kızgınlıkla sütünü istedi.

Saşa sütü ısıtmakla uğraşır ve ben gazocağından alıp odasına götüreceğim sırada, sinirli ve sabırsız bir tavırla gene kapıya dikildi.

29 aralık Tatarların bayramı: molla, üç aylığına Mekke'ye gidiyor ve onun onuruna bir ziyafet veriliyor. Her

uyruktan, iyi giyimli ve neşeli bir sürü insan Koreyz ve Gaspara sokaklarına dökülmüş. Türkler çok ilginç, güzel ve özel oyunlar oynadılar. Onların fotoğraflarını çekmek istedim ama çok hareketli oldukları için başaramadım. L.N. tek başına, Ay Todor'a gezmeye gitti. Bugün keyfi yerinde ve iyi, hep birlikte ve neşeliyiz, ne mutluluk... Günüm pek dolu geçmedi, biraz fotoğraf, biraz dikiş ve hepsi o kadar.

30 aralık Değişik tipte birsürü insan, bu sabah L.N. yi görmeye geldi: sosyal düzen ve zenginlere isyan eden üç devrimci işçi, daha sonra, Kiliseyi reddeden bir tarikat yanlısı altı adam geldi; bunlardan üçü, ruhsal yaşantıları ve insan sevgileri bakımından gerçek hıristiyandı; diğer üçü ise Molokan'lar mezhebine[1] inanmış kişilerdi. Onların L.N. ile ne konuştuklarını duymadım — çünkü rahatsız edilmesini sevmez — ama bana, bazılarının coşkulu ve akıllıca konuştuklarını söyledi. Daha rahat davranan ve aydın bir kişiye benzeyen bir yaşlı adam da geldi. Yeni ilkeler uyarınca, Kırım'da, deniz kıyısında bir manastır kurmak istiyormuş. Bu dernek üyelerinin tümünün yüksek bir öğrenim görmesini, bu manastırın, bilim ve medeniyetin merkezi durumuna gelmesini ve beslenmek için rahiplerin kendilerinin toprakla uğraşmalarını istermiş. Güç ama güzel bir işlev.

Bu akşam, danslı bir gece düzenlenen okuma salonuna gittik. Orada üç Çek müzisyen ve kocaman akordeon çalan bir adam vardı. Zanaatçıların karıları, kızları, hizmetçiler ve her sosyal sınıftan erkekler, valsler yapıp polkalar oynadılar. İki Tatar dans etti ve iki Gürcü kamalarla legiyen oynadılar. İçlerinde, herşeye yetenekli yerel doktor Volkov'un da bulunduğu çok sayıda oyuncu, Rus trepak'ı oynadı. Bu küçük halk baloları çok hareketli, eğlenceli ve oynak ve tümüyle iyi niyetli. L.N. dahil hepimiz gittik.

---

1 — XVIII ci yüzyılda ortaya çıkan Molokanlar tarikatı, dinsel törenleri, ikonları, azizleri, mabetleri, papazları ve kilise öncelgesini (hierarşi) reddeden bir topluluktur.

31 aralık İşte yılın sonu. Karmaşık ve güç geçen bir yılın son günü. Yenisi daha mı iyi olacak? Her birimiz daha iyi yaşıyoruz ve ben de daha iyi olmuyorum.

Obolenski'lerin geldiği her seferinde olduğu gibi, gün hareketliydi.

L.N., Gorki'yi görmeye gitti ve bu sıralar bizde kalan Goldenweiser ile döndü. L.N. nin DİNE DAİR yapıtının birinci bölümünü kopya ettim; şimdilik pek hoşuma gitmiyor. Pek yeni birşey söylemiyor ve içeriği, oldukça zayıf. Sonu nasıl olur acaba?

Popov ve Makovitski konuğumuz. Saşa ile, Koreyz'e, hizmetçiler için şarap ve yılbaşı için de portakal ve bisküvi almaya gittik. Ben bu yarı eğlenceleri beğenmiyorum ama, Yeni yılı biz de kutlayacağız. Oturuluyor, yeniyor ve birşeyin olması gereken saat, geceyarısı bekleniyor.

1 ocak Yeni yılı sakin bir şekilde ve ailecek kutladık. Banyo yaptığı için kendini iyi hissetmiyen L.N., bizden önce yatmaya gitti. Bu sabah, Kassen bize çok güzel menekşeler getirdi.

DİNE DAİR'i kopya etmeyi sürdürdüm. Akıllıca yazılmış bir metin ama bir eksiklik var, insan daha çok coşku, güç ve inandırma bulmak istiyor.

Olga ve Tanya'yla parka ve denize gittik. Yazdan kalma bir sıcak var. Gorki, karısıyla deniz kıyısına gitti. Doktor Altschuller geldi. Hizmetçilerin tümü maskeler takıp gelmişler ve dans ettiler. Canım sıkıldı, bu tür şeyler için ben çok yaşlıyım.

L.N., Serioya, Goldenweiser ve Klassen (Alman yönetici) briç oynadılar. Beş tane mektup yazdım ve Sonya ve Lina Glebov'dan mektup aldım. Çok uzakta, orada, çocuklarımın ikisinin, Ilya'yla Mişa'nın ailelerinin mutlu oluşu hoşuma gitti. Yeni doğan, ikinci Vaneçka Tolstoy nasıl olacak acaba? İlki gibi olması olanaksız... Sevgili kardeşi Mişa'nın, küçük bir Vaneçka'sı olduğunu bilebilseydi nasıl sevinirdi...

Burada korkunç bir rüzgar esiyor ve L.N. nin sağlığı için korkuyorum.

Öğleden sonra hava güzeldi, Tanya ve Olga'yla birlikte gezinti yaptık.

4 ocak Üç gecedir, salondaki deri divanda uyuyorum, daha doğrusu uyumuyorum, çünkü yan tarafta yatan L.

N. nin uyuyuşunu izliyorum; göğsü için tasalanıyorum. Üç gündür hasta, göğsünden şikayetçi. Dün ve bugün, yemek için kalktı ama biraz sonra kendini halsiz hissetti; bugün öğleden sonra korkuya kapıldık ve grandükü tedavi eden doktor Tikhonov'u getirttik. Şu anda bir tehlikenin olmadığı teşhisini koydu ama, —tüm öteki meslek arkadaşları gibi— L.N. bu yaşantıyı sürdürürse, çok yemek ve yorulmakta inat ederse, felaketin kaçınılmaz olduğunu bildirdi. Ateşi yok ama nabzı düzensiz.

Altschuller'i telefonla bulamadık. Herkes yardım teklifinde bulunuyor ama, L.N. ile yalnız ben uğraşıyorum. Ama, hastalanmadığım sürece, inatçılığı despotluğu, tıp ve sağlık bilgisinden tümüyle yoksun olması çok zahmet verici ve arasıra çekilmez olmasına rağmen, onun bakımıyla ben kendim uğraşmayı yeğlerim. Bakımındaki güçlüğe örnek: doktorlar, onun havyar, balık ve et suyu yemesini öneriyorlar ama o otobur ve bu da ona zarar veriyor.

5 ocak Dün akşam ve bütün gece L.N. çok kötüydü: yüreği düzensiz, göğsünde bir ağrı, uykusuz ve sıkıntılıydı. Çok kez yataktan kalktım; gece yarısında bir kaşık konyakla süt içti ve kendisi stofantin içmek istedi. Sabaha karşı uyudu. Dün akşam ve bu sabah doktor Tikhonov geldi. Karaciğer yetmezliği, kalp zafiyeti ve bağırsak tembelliği teşhisi koydu. Bu rahatsızlıklarının hiçbiri yeni değil ama uğursuz ve önü alınmaz bir biçimde ilerlemişe benziyor; korkutucu belirtiler gittikçe sıklaşıyor. L.N. nin kendi de çökmüş durumda, bizi kendine yaklaştırmıyor ve ancak birşeye gereksinme duyduğu zaman çağırıyor. Ya koltuğunda oturuyor yada yatıyor. Bugün gene çok az uyudu.

Kar var, sıcaklık 0°, bütün gün rüzgar esti. Herşey hüzünlü ve umut kırıcı. Kafam kazan gibi. Sukotin'lerden, kışı Kırım'da geçireceklerini bildiren bir tel aldım. Tanya'nın yanımıza geleceğine ve böylece Saşa'nın bir dosta kavuşacağına memnun oldum. L.N. de bir iyileşseydi... Artık Moskova yolculuğumu da düşünmüyorum ve ne olursa olsun buradan

gitmek beni çok korkutuyor. Ama gene de gitmek zorundayım, gerçekten gitmek zorundayım.

Evden çıkmıyorum, dikiş dikiyor ve gözlerimi yoruyorum. Iaznaya Poliana'da, gençliğimde olduğu gibi, düzenli ve hareketsiz bir yaşam sürdürüyorum. Ama o zaman çocuklarım vardı...

8 ocak L.N. nin hastalığı nedeniyle çok zor birkaç gün geçirdik. Nabzı gittikçe daha zayıf ve düzensiz. Doktor Tikhonov ve Altschuller geldiler, dün konsültasyon yaptılar ve ilaçlar yazdılar. Ama L.N. verilen ilaçları almak istemedi ve isyan ettti. Ben ise kırk yıldır süren bu sonu gelmez mücadeleden, bu hapı yutturmak, şu şurubu içirmek için kurnazlıklar yapmaktan bıktım artık. Her tür savaşım, benim gücümü aşıyor. Aradabir herkesten uzaklaşmak ve bir süre için kendi içime kapanmayı öyle istiyorum ki...

L.N. nin hastalığını şimdi çok iyi anlıyorum: bağırsakları bozuk, genel bir güçsüzlükten şikayetçi, karaciğeri ve midesinden rahatsız. Belli sürelerde yinelenen bu rahatsızlığa, L.N. ne kadar dayanabilir ki? Bunu kimse bilmiyor.

Dün, herkes Goldenweiser'in konserine gitti. Ben evde Olga'yla kaldım. Akşam, salonda tek başıma okudum, dikiş diktim, gözlerim yoruldu ve kanapede uyuyakaldım. L.N. daha önceden uyumuştu. Konsere gidenler saat ikiye doğru geldiler.

L.N. nin Dine Dair yazısını, öğleye kadar tekrar kopya ettim. Bu metin, dinsel olmaktan daha çok sosyalist bir içeriğe sahip. Bu konuda dün L.N. ile tartıştım ve her dinsel eserin şiirsel, yüce olması gerektiğini, onun yapıtının ise çok mantıklı olup, insanı büyülemediğini ve ruhu yüceltmediğini söyledim. Bana, mantığın gerekli olduğu, çünkü karışıklık ve şiirin sadece anlaşılmayı güçlendireceği yanıtını verdi.

Gene Moskova yolculuğumu düşlüyorum ve istekli olduğumu anlıyorum.

10 ocak Arasıra insan öyle karamsar oluyor ki... Kahvaltıdan sonra, loş salonda tek başıma dikiş diktim. L. N., bitişik odada uyuyordu. Biraz ileride Tanya, daktiloda hızlı yazı yazıyor, Serioya ise yemek salonunda gazete okuyordu, Olga da, yukarıda Soniuşka'nın yanındaydı. Evde ölüm sessizliği egemendi; arada sırada esen korkunç fırtına, herşeyi silip süpürecekmiş gibi oluyor ve rüzgarın uğultusuyla evi soğuk kaplıyordu.

Yaşam durdu, gerçekten önemli olan tek şey, L.N. nin bakımı. Çok zayıfladı, üstünün örtülmesi ve battaniyenin düzeltilmesi için bile, birisini çağırmak zorunda kalıyor. Fazla yemek yememesine, uyurken kimsenin gürültü etmemesine ve hava cereyanı olmamasına özen göstermek, dikkat etmek gerek. Karnına kompres koydum, günde iki kez Ems madensuyu içiyor.

11 ocak Tanya ile Yalta'ya alış verişe gittim ve isim günü için ona bir şapka aldım. Maşa zayıfladı. Altı aylık gebe olan Olga'nın karnındaki çocuk kımıldamıyor, çok yazık. Saşa'yı eve getirdim. «Hergün bayram değildir» oyunundaki rolünü tekrar etti. Dine Dair'in kopya işini bitirdim. Son tarafları daha çok hoşuma gitti. Din duygusuyla aydınlanan insan ruhu hürriyeti görüşü hoşuma gidiyor ama, bu yeni bir düşüncesi değil. Liova'nın «Arama ve uzlaşma» adındaki romanı, Iassinski dergisinde yayınlandı. Onu okumaya cesaret edemiyorum.

12 ocak Günüm, önemsiz aile sıkıntılarıyla uğraşmakla geçti. Arasıra torunumla oynamak, arasıra da, ölü doğan çocuğuna ağlayan zavallı Olga'yı avutmak zorunda kaldım. Serioya'nın takkesini yıkadım ve kenarlarını kıvırarak diktim. Sonra, Saşa ile oyunda giyeceği, Fiona rolündeki giysisini tartıştık. Olga'yı muayene etmek için doktor geldi. Akşam, L.N. için bir lavman hazırladım ve midesine kompres koydum. Ona şarap verdim, ısıtılan kahveyi de içti. Artık herşeyden korkuyor; bu akşam gene göğsü sıkıştı, kendiliğin-

den strofantin aldı, yattı ve kahve içti, halsiz ve hırçın. Ama rengi yerinde ve hasta hali yok. Doktor bir saatten fazla yürümemesini önerdiği halde, bugün iki saat gezinti yaptı. Ne tutarsızlık... Hiç kuşku yok, sağlık veya tıp yönünden hiçbir zaman sağduyulu olamadan ölecek.

Tanya'nın isim günü, Yalta'dan geldi, biraz üzgün görünüyor. Andrey de hırçın ve sessiz. Aile düzeni iyi olmadığı için üzülüyor. Serioya, Moskova üniversitesi kutlama töreni için Yalta'ya gitti. Son günleri, bu küçük eve kapanıp piyano çalmakla geçirdi. Benim için bu olanak yok, çünkü ne L.N. yi, ne Olga'yı yalnız bırakıp çıkamam. Şu yaşlılık günlerim çok sıkıntılı geçiyor. Ama gene de, ruhumun derinliklerinde birsürü istek var; daha üst düzeyde, daha tinsel ve zengin birşeylerin özlemini duyuyorum. O özlemini çektiğim şeylere ne zaman ulaşacağım? Kuşkusuz öteki dünyada.

14 ocak Zaman uçup gidiyor... Kış yok ve hangi mevsimde olduğumu belirtecek bir işaret yok. Yaşam hüzünlü. L.N. nin sağlığı düzelmiyor. Beslenme yöntemini değiştirmesi gerek ama, büyük adamın, dik kafalı ve — kırıcı olmamak için böyle söylüyorum — çok inatçı karakteri, kendisine öğütlendiği gibi balık ve tavuk yemesine engel oluyor ve bugünkü rahatsızlığının nedeni, onu hasta eden havuç ve karnıbahar yemeyi yeğliyor.

Dün, saat üçbuçuğa dek, onunkine bitişik odada oturdum; iskambil oynamaya giden oğullarım Serioya ve Andrey'i bekledim. L.N. iyi uyudu. Çar'a yazdığı bir mektubu kopya ettim. Acımasız ve sert bir dille açıklanan gerçeğin, hükümdarı kızdırmasından korkuyorum.

15 ocak L.N. nin 37°.7 ateşi var. Altschuller geldi. Doktorlar birşey anlamıyorlar. Durum kötüye gidiyor. Çok tasalanıyorum.

16 ocak Bu gece çok korkunçtu. L.N. nin ateşi gittikçe artıyor (38). Odasının bitişiğindeki salonda, uykusuz

bir gece geçirdim. L.N., sabahleyin, ter içinde idi ve sol yanında ağrı vardı. Dün ve bugün tentürdiyot sürüldü ve kompres kondu. Öğleden sonra beş adet kinin ve beşer damladan günde iki kez de stofantin içirildi. Gene de ayağa kalktı, yazı yazdı ve briç oynadı. Tolstoy'un Çar II. Nikolas'a yazdığı mektubu, Tanya Grandük'e postaladı. Bu mektubu, Grandük en uygun bir zamanda Çar'a verecek. Sert bir dille yazılan mektubun, Çar'ı öfkelendirmesinden korkuyorum.[1]

Tanya gitmeye hazırlanıyor, bir türlü karar veremiyor ama yarın gideceğini sanıyorum. Saşa, Olga ve Nataşa ile dağa, çamlığa gittik. Hava açık ve manzara güzeldi. Kır çiçekleri toplayıp masanın üstüne koydum. Günün kalan kısmıyla geceyi, bunalıncaya dek dikiş dikmekle geçirdim. Saşa, Olga ve Nataşa ile dağa, çamlığa gittik. Hava açık ve manzara güzeldi. Kır çiçekleri toplayıp masanın üstüne koydum. Günün kalan kısmıyla geceyi, bunalıncaya dek dikiş dikmekle geçirdim. Üzüntü, kaygı ve zor bir bekleyiş içindeyim.

17 ocak Değişen birşey yok: aynı ilaçlar ve aynı ağrılar, ama L.N. kendini daha iyi hissediyor. Altschuller ile Çekov[2] geldi. Tanya köye, kocasının yanına gitti. L.N. nin Çar'a yazdığı mektubu kopya ettim: sert, kışkırtıcı ve toprak mülkiyeti ile ilgili en saçma düşünce ve sövgülerle dolu bir mektup. Bu mektubun, karaciğeri ve midesi hasta birisi tarafından yazıldığını, hastalığının böyle yazdırdığını, Grandük'ün anlayarak Çar'a vermemesini dilerim. Eğer verirse, Çar L.N. nin üstüne çullanacaktır ve başımıza nelerin geleceğini de bilemiyorum.

---

1 — Leon Tolstoy bu mektubunda, halkın acıklı durumu hakkında Çar'a bilgi vermek ve «haksız ve çileden çıkaran toprak mülkiyeti hakkının» kaldırılması gerektiğini anlatmak istiyordu.

2 — O dönemde Çekov Yalta'da yaşıyor ve sık sık Tolstoy'u görmeye geliyordu.

18 ocak Mide ağrısıyla sol yanındaki sancı henüz geçmedi ama L.N. biraz daha iyi; günü okuyup yazmakla geçirdi, akşam da briç oynadı.

Her gece, beline kafurlu suyla ıslatılmış bir kuşak sararak, bir bardak süt, saat ve küçük bir çıngırağı başucuna koyarak ve üstünü örtüp yorganın kenarlarını sıkıştırarak, kocamı bir çocuk gibi yatırıyorum. Sonra da, bitişik salona geçip, o uyuyana dek gazeteleri okuyorum. Bu hastalık durumuna da çok zorluk çekmeden dayanabilmesi için, sabırla özen gösteriyorum.

20 ocak Yanımızdaki okuma salonunda gösterilen ve Saşa'nın, tutumlu ihtiyar kadın Fiona rolünü oynadığı, «Hergün bayram değildir» oyununu görmeye gittim. Bir oyunda ilkkez rol alan Saşa'nın başarısı fena değildi. Oyuncular garip bir topluluk oluşturuyorlardı: doktorun karısı, asistan kız, nalbant, taş yontucu ve kontes.

L.N. iyileşiyor, ateşi düştü ve ağrıları da azaldı. Strofantin içti ama kinin almadı. Geceyi odasının yanında geçirdim. İyi uyudu ve bu sabah rahat uyandı. Ben de daha iyiyim; lapa lapa kar yağdı.

21 ocak Sıkıntı, umutsuzluk ve anlamsız bir bekleyiş içinde uzun bir gece ve gündüz geçirdim. Sonunda, uyuyup kalmışım. Bu duruma L.N. nin ağrıları ve ateşinin artması neden oldu. İki doktor Alpatievski ve Altschuller, ateş yükselmesi, nevraljik ağrı ve bağırsak tıkanıklığı teşhis ettiler.

Isı sıfır derece ve yerler karla kaplı.

23 ocak Dün akşam Petersbourg'dan doktor Bertenson (saray doktoru) geldi. Yetenekli ve deneyimli bir doktor olduğu belirgin, akıllı ve gösterişsiz, yapmacıksız bir adam.

Büyük doktor Şurovski de Moskova'dan geldi. Altschuller ile birlikte ciddi bir konsültasyon yaptı. Teşhis ve reçetelerini, öteki sayfaya kopya edeceğim.

Anfiteatrov'un, Rossia gazetesinde yayınlanan ve Çar ile ailesi hakkında anıştırmalarla dolu makalesi ve makale yazarının, yani kontun İrkutsk'a sürgün edilmesi konusunda tartıştık. Makale, Çar ailesinin yanı sıra, bakan Sipiagin'in paraya düşkünlüğü, budalalığı ve küstahlığını da açıklıyor. Dr. Bertenson bize, grandükler ve Petersburg yüksek sosyetesinin kirli işleri hakkında da çok şeyler anlattı. Şurovski de Kafkasya'ya yaptığı yolculuklardan söz etti. Gün çok yorucu geçti. Sulerjitski ile Gorki bizi görmeye geldiler. Gorki'yi ziyaret etmeyi çok isteyen Bertenson, Gorki ile birlikte gitti. Şurovski yarın Yalta'ya, Çekov'u görmeye gidiyor.

Yaşamım boyunca benim için ilgi çekici olan konuların tümü, L.N. nin hastalığı nedeniyle silinip gitti. Taneyev'den, olağanüstü kadın ses sanatçısı Olenina d'Alheim'i dinlemem için beni çağıran bir mektup aldım. Benimle ilgilenenlere karşı bir duygusuzluk ve büyük bir bezginlik hissediyorum... Yaşamdan öylesine yoruldum ki. Tanrım... Bugün, L.N. ile uğraşmanın dışında hiçbirşey yapmadım. Gözlerim iyi görmüyor, zorla okuyabiliyorum. Beni ilgilendiren, bana gerekli olan ve benim hoşuma giden tek birşey var: L.N. nin yanında olmak.

İşte doktorların reçetesi

«Rejim 1) Bedensel ve ruhsal, her tür yorgunluktan kaçınacak.

2) Fazla yorulmamak koşuluyla, biraz gezinmek. Yokuş çıkmak ve ata binmek kesin olarak yasak.

3) Soyunuk olarak yatağa uzanarak, hergün bir, birbuçuk saat dinlenmek.

4) Bezelye, mercimek ve karnıbahar dışında, günde üç kez yemek yemek; günde en az dört bardak sütlü kahve içmek (dörtte biri kahve dörtte üçü süt). Sade süt içilmek istendiği zaman, içine tuz katmak (her bardağa 1/4 kahve kaşığı). Gerekirse, şarabın yerine siyah bira verilecek (günde iki bardak mader şarabından fazla içilmeyecek)

5) Önceden eritilmiş 600 gr. sabun ve 28° suyla, iki haftada bir banyo yapılacak. Suda beş dakika kalınacak ve aynı

sıcaklıktaki temiz suyla durulanılacak. Banyo gündüz yapılacak. Diğer günler, beden, kolonyayla karıştırılmış sabunlu kremle oğulacak.

«Tedavi: 1) Esas maddesi 400 gr. yağ olan ılık lavmanı, geceden önce haftada iki kez uygulamak. Diğer günler, yapacağı etkiye göre bir ila beş arasında hap almak. Bu yetersiz olursa, sabahleyin su lavmanı yapmak.

2) Bir ay süreyle, yemeklerden yarım saat evvel, günde üç kez üçtebir bardak, ılık madensuyu içmek.

3) Üç gün süreyle, günde üç kase kalomel almak ve üç gün bırakıp tekrar alarak sürdürmek.

4) Kalp için strofantin gerektiğinde, doktorun buyruğuna göre alınacak.

5) Çok kuvvetli sinirsel ağrılarda kafein hapları alınacak. Bu ilaç rejimine ek olarak, doktor kinin vermeyi de yararlı görürse, karşı gelinmeyecek ve kinin de alınacak.

Bertenson»

Beslenme rejimi L.N. nin dört bardak kahveli süt içmesi gerek.

Lapa Karabuğday, pirinç, yulaf ve sütlü irmik lapası

Yumurta: Yemek üstünde, karışık, soğuk ve kuşkonmazlı omlet.

Sebzeler Havuç, turp, kereviz, Brüksel lahanası, patates, inci kıyılmış lahana, suda haşlanmış marul.

İçecekler: Siyah bira, sulandırılmış şarap, tuzlu süt..

Meyveler: Fırında pişirilmiş veya rendelenmiş elma, haşlanmış meyveler, portakal suyu, krem ve pelteler, kabartılmış pastalar.

(Daha sonra yazılmış:) L.N. nin anjindöpuvatrin nöbeti, akşam bizi korkuttu. Ateşi 39 dereceye çıktı.

24 ocak Sabah muayenesinde, sol tarafta zatülcenp bulundu. L.N. nin tedavisini sürdürmek için Şurovski tekrar geldi.

25 ocak Sağ tarafa da geçen, sol akciğer pomonisi. Göğsü iyi değil.

26 ocak Neden yazdığımı bilmiyorum: kendi kendine konuşan ruhumdur. Benim Liovoçkam ölüyor... İnancım o ki, yaşamımı onsuz sürdüremem. Kırk yıldır onunla ve onun yanında yaşıyorum. Başkaları ve herkes için, o bir ünlü kişidir, benim için ise tüm yaşantımın simgesidir o, yaşamımız içiçe geçti, geçti ama aman Tanrım, ne kadar çok kusur, pişmanlık ve vicdan azabı yığılı kaldı aramızda!.. Ben onu pek çok sevdim ve o denli de sevecen davrandım ama gene de çok sayıdaki zaaflarımla ona pek çok acı çektirdim. Beni bağışla Tanrım... Değerli kocam, sevgili eşim beni bağışla... Tanrıdan avunma ve güç istemiyorum; son zamanlarda değerli kocama yardım eden inanç, din, dinsel ve tanrısal desteği istiyorum. Önceki gün bir yerde şu sözcükleri okumuş: «İhtiyar adam inliyor, öksürüyor, ihtiyarın kefenini hazırlaması ve bu dünyayı terketmesi gerek.» Bunu söylemekle kendi durumuna anıştırma yapıyordu ve ağlamaya başladı. Aman Tanrım... Sonra: «Beni ağlatan ölümün yaklaşması değil, bu sözcüklerin güzelliğidir.» dedi.

27 ocak Burada, sevgili Liovoçkamla ilgili herşeyi anlatmak isterdim ama yapamıyorum; gözyaşlarım ve yüreğimi parçalayan bir acı, beni bir taş gibi eziyor. Dün Şurovski ona, ciğerlerine biraz oksijen çekmesini önerdi, buna karşılık L.N. şu yanıtı verdi: «Biraz daha sabredin: şimdi kafur, ondan sonra oksijen ve en sonunda da tabut ve mezar.»

Bugün, ona yaklaştım, alnından öptüm ve: «İyi değil misin?» dedim. «Yo, sakinim.» yanıtını verdi. Maşa da şu soruyu yöneltti: «İyi değil misin baba?» — «Bedensel olarak çok kötüyüm, ama ruhsal yönden iyi, hep iyiyim. Bu sabah yanında oturuyordum, uyukluyor ve inliyordu; birdenbire ve yüksek sesle: «Sonya...» diye beni çağırdı. İrkildim ve ona doğru eğilim; bana baktı ve: «Seni düşümde gördüm, bir yere uzanmıştın...» dedi. O denli nazik ki, sağlığımı, yememi,

uyumamı merak ediyor ve benim için tasalanıyor... Yanında, başka kim olursa olsun, son kaygıları hep benimle ilgili, hep beni düşünüyor. Tanrım bana yardım et, insanlardan birşey beklememek ve sana yakın olmak istiyorum, ama insanların bana verdikleri herşey için de onlara minnet duymak istiyorum. Tanrı bana çok şey verdi ve bu nedenle ona şükrediyorum...

Arasıra, Liovoçkamın yaşamını bitirdiği duygusuna kapılıyorum ve bu duygu benim canımı sıkıyor, kızıyorum ve onu benden alıp götürmezden önce onu sevmekten vazgeçmeyi, yani gücümün dışındakini, olanaksızı yapmak istiyorum.

Ciğerlerindeki hastalık korkunç gelişmesini sürdürüyor, göğsü gittikçe zayıflıyor, nabzı zayıf ve hızlı, kesik kesik nefes alıyor... İnliyor. İniltileri, gece ve gündüz beynimde, kulaklarımda ve ruhumda derin izler bırakıyor. Bu iniltileri ömrüm oldukça duyacağım. Çar'a yazdığı ve öteki mektuplarla ilgili son uğraşıları konusunda arasıra sayıklıyor. Bir seferinde: «Yanılmışım,» başka bir sefer: «Beni anlamadılar.» dediğini duydum.

Yakınlarına minnet ve sevecenlik duygularını kanıtlamak istiyor; yapılan bakım ve gösterilen ilgiden hoşnut olduğu anlaşılıyor ve durmadan: «Pekala, çok güzel» deyip duruyor.

Hayır, yazamam, çünkü o aşağıda inliyor. Ona birsürü kafur ve morfin enjeksiyonu yaptılar.

Tanya yarın geliyor, Liova Petersbourg'dan hareket etti. Çocuklarına veda edebilecek kadar birsüre yaşayabilse bari.

Akşamın beşi: ateşi yükseliyor, durmadan sayıklıyor. Bir aralık kendine geldiğinde, süt içiyor veya bir ilaç yutuyor.

Sayıklaması arasında: «Sivastopol yanıyor.» dedi. Sonra gene bana seslendi: «Sonya ne yapıyorsun? Not mu alıyorsun?» dedi.

Birçokkez, bana Tanya'mn ne zaman geleceğini sordu. Tanya'nın bugün geleceğini, Liova'nın da yolda olduğunu söyledim. Durmadan, tam geliş saatini öğrenmek istiyordu ve bir aralık, bugün gerçekten 27 ocakta mıyız dedi.

28 ocak Tanya, Ilya ve Sukotin'in gelişi gürültü ve karışıklığa yol açtı, çünkü onları yedirip yatırmak işini düşünmek gerekti. Bir yanda, sonsuzluğa gidecek, Tanrısına kavuşacak olan bir yüce ruhun izlediği çetin yol, öte yanda bayağı, basit günlük sıkıntılar: korkunç bir durum bu...

Çok iyi ve çok akıllı bu adam için, çok güç ve üzücü bir an. Dün Serioya'ya: «Ben ölmenin kolay birşey olduğunu sanıyordum, ama yanılmışım, ölmek çok zor.» dedi.

Doktor Altschuller'e de şunları söyledi: 'Tanrımız' duasındaki şu sözler «Bugün bize her günkü ekmeğimizi ver.» değişik biçimlerde anlaşılabilir. Hergün bize tinsel besinimizi vermesi için Tanrıya edilen dua, bir yakarıştır. Ve siz, doktor, siz hergün hastalara hizmet ediyorsunuz: çok iyi birşey bu, hele bir çıkar güdülmeden yapıldığı zaman.»

L.N., bugün daha iyi bir gün geçirdi, çünkü ağrısı azdı ve birbuçuk saat kadar uyudu; konuşabildi de. Buna rağmen güçten düşüyor ve özellikle kalbi zayıflıyor. Başka birşey düşünemiyorum; güçlü olmam ve ona bakmam gerek. Patlamak isteyen umutsuzluğumu, yüreğimin derinliklerine gömmeye uğraşıyorum. Biraz önce Tanya'yı yanına çağırdı, buraya gelişi onu çok sevindirdi. Mektubunu kendi eliyle Çar'a veren Grandük Nikolas Mikayloviç'den aldığı telgraf da onu mutlu eti. Bunu büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu.

Yeniden bir kafur enjeksiyonu yapıldı; yüksükotu, konyaklı süt, Ems madensuyu ve şampanya içiyor. Üç gün önce de bir yakı yapıştırıldı.

Bir gece doktor Volkov, ertesi gece doktor Altschuller ve üçüncü gece de doktor Elpatievski, gündüzleri ise doktor Şurovski L.N. nin başından ayrılmıyorlar.

29 ocak Saat sabahın dokuzu, yukarı çıkıp yatmam için beni zorladılar; bir saat hıçkırarak ağladım ve şimdi, bikaç satır yazmak istiyorum. Benim sevgili Liovoçkam (benim değil artık Tanrının) çok zor bir gece geçirdi. Uykuya daldığı anda soluğu tıkanıyor, bir çığlık atıyor ve uyuyamıyordu. Serioya'yla bana, oturması için yardım etmemizi söyledi ve kimi zaman süt, kimi zaman yarım bardak şampanya, kimi zaman da su içti. Hiç sızlanmadı ama üzgün ve çok huzursuz.

Her nefesi tıkandığında, göğsümde bir sancı hissediyorum. Benim YARİM ağrırken, nasıl acı çekmeyebilirdim...

Sevilen her insanın ebediyete intikali, ona sevgileriyle eşlik edenleri anlayışlı ve mantıklı yapıyor. Tanrım, son günlerde olduğu gibi, ruhumun, ömrümün sonuna dek yüce ve aydınlık kalması için bana yardım et. Uyudu, Liza Obolenski (yeğeni) ve kızımız Maşa nöbeti devraldılar; sabahın dördüne dek ben başındaydım.

30 ocak Dün L.N. kendini o denli iyi hissetti ki, aşağı yukarı şu sözcükleri defterine not ettirmek için Maşa'yı çağırttı: «İhtiyarın usu bir pırlanta gibidir, zaman geçtikçe değeri artar ve bu sağduyuyu başkasıyla paylaşmak gerek.»

Sonra da, vicdan hürriyetiyle ilgili makalesini istedi ve bazı düzeltmeleri yazdırdı.

Gündüz, ateşi normal ve kendisi de iyiydi, hepimiz sanki yeniden dünyaya gelmiş gibiydik. Sabahın dördüne dek gene başında bekledim, nefes alışını kontrol ettim, durum iyiye gidiyordu.

Liova dün akşam geldi. Onu her görüşümde, hem mutlu oluyor hem de üzülüyorum. Her zaman yaşam dolu olan Mişa da bu akşam geldi. Bu sabah yatmaya gittim ama kalktığımda gene L.N. nin ateşinin 37°.6 ya çıktığını, dehşetle öğrendim. Doktorlar, bu durumun bronşların dolu olmasından kaynaklandığını ve tehlikeli olmadığını söylüyorlar ve yürek atışları da fena değil. Ama onlara inanmalı mı? Aldanıp

inanmaya öylesine istekliyim ki, çünkü acı çekmeye gücüm yok artık.

Postadan gelenleri istedi. Resimli bir dergiye baktı, sonra gazeteleri istedi ama yorulmaması için vermedim. Saat üçe doğru, nefesi daralmaya ve çırpınmaya başladı ama sonra uyudu. Her iki veya her dört saatte bir dijital alıyor. İlacın kötü tadını gidermek için de ona, sütlü kahve veya madensulu şarap, yumurta ve şampanya veriliyor.

Hareket edeceği ve durumunu değiştireceği zaman Andrey'i yeğliyor ve yemeğini Maşa ile yemek istiyor. Onun durumunun bende yarattığı üzüntü, bilinçsiz olarak kendisine de geçtiği için bana karşı sevecen ve düşünceli davranıyor ve bana sadece kolay ve mahrem işlerini yaptırıyor.

31 ocak Geceyi sıkıntılı geçirdi. Nefes darlığı ve çarpıntısı vardı. Sabahın dördüne kadar iki kez, oturtması için Serioya'yı çağırdı.

Dün Tanya'ya: «Kont Olsufiev'in kolay öldüğünü söylediler, ama ölmek hiç de kolay değil, aksine çok zor birşey; öylesine alışılmış bir kabuktan çıkmak, bedeni terketmek hiç de kolay değil.» dedi, zayıf bedenini göstererek.

Güncesini ve makaleleriyle ilgili notlar ve kardeşi Sergey'e gönderilmek üzere uzun bir telgraf yazdırdı.

1 şubat Bu gece çok sıkıntılıydı. Uyuyamadı, Karnı ağrıyor ve nefes alamıyordu. Kaç kez ağrıyan yerlerini oğdum ama geçmedi. Bir kerecik, on dakika kadar uyuyabildi. Bu süre içinde, diz çöküp elimi, ağrıyan sol yanına koyarak kımıldamadan oturdum ama havasızlıktan bunalarak hemen uyandı. Sabaha karşı beşte, nöbeti Liza ve Serioya'ya devrederek, yanından ayrıldım. Saat yedide doktor Şurovski uyarılarak L.N. ye bir morfin iğnesi yaptı. Doktor Elpatievski de hastanın başındaydı ama yorgunluktan ayakta uyuyordu. Şurovski, sol yanına bir de yakı koydu ve böylece, oldukça rahat bir gündüz geçirdi. Güncesi için Maşa'ya birkaç sözcük yazdırdı.

2 şubat Dün Ilya'nın karısı Sonya, ihtiyar Kostiya amca ve Variya Nagornov geldiler. Onların gelişi L.N. yi çok mutlu etti.

Gecenin ilk saatlerinde gene çırpınmaya başladı. Tedavisi için, Boulanger'in yardımıyla, onu kaldırdığımın bir seferinde bana: «Seni, durmadan rahatsız ediyorum cancağızım.» dedi. Saat altıda bir doz morfin iğnesi yapıldı ve L.N. on dakika sonra uyudu. Kuşluk zamanına kadar uyanmadı ve bugün ateşi, ilk kez 36.9 dan 35.9 a düştü ve isteyerek sütlü sebze çorbası ve yumurta yedi. Yemeğin sonunda ise, doktorun yemesine izin verdiği suflenin pişmesini zevkle bekledi. Vicdan özgürlüğü makalesi için Maşa'ya düzeltmeler dikte ettirdi.

Zor, yoğun ve önemli bir dönemimizin anısı olarak, dün çocuklarımla bir grup fotoğrafı çektirdim.

3 şubat Dün akşam gene perişandım. Ateşi 37°8 e yükseldi. Gece üçte morfin yaptılar ama sıkıntı ve uykusuzluğunu gidermedi. Saat dörde dek yanından ayrılmadım. Serioya ve doktor Altschuller iki kez gelip bizi yokladılar.

Bakımı için her kaldırdığımda, Liovoçka ellerimi tutarak ve sevecenlikle: «Sana minnet borçluyum cancağızım.» veya «Seni çok yoruyorum Sonya» dedi. Ben de onun alnını ve ellerini öperek, acısını birazcık olsun azaltabilirsem, kendisiyle uğraşmamın bana büyük bir mutluluk vereceğini söyledim.

Bu gece, göğsünde ağrı vardı ve güçlükle nefes alıyordu. Durmadan sulu şarap ve şampanya içti.

Bu sabah da ateşi 37.4—37.2 idi ama gene de, gittikçe zayıflayan bir ses tonuyla, makalesinin düzeltmelerini dikte ettirdi. Bizim kısaca özetlediğimiz, postadan gelen yazılarda neler olduğunu merak ediyor.

Sonunda bugün, L.N. nin hastalığından, Ruskiye Viedemosti gazetesinde ilk kez söz edildi. Liova, dün sabah Petersbourg'a gitti.

L.N., biraz çorba, yumurta ve sufle yedi. Sonya'ya: «Geçen yıl annenizi nereye gömmüştünüz?» — «Erkek kardeşimin isteğine uyarak Paniki'ye götürdük.» — «Çok saçma, bir ölü neden başka bir yere götürülür?» dedi.

4 şubat Dün gece morfin iğnesi yapıldı ve oldukça rahat uyudu. Bu sabah, son günlere bakarak daha canlıydı ve ateşi 36.7 ye düşmüştü, ama akşam gene 37.7 ye yükseldi.

Şurovski Petersbourg'a gitti. Ilya ile Mişa da bugün gittiler. Babaları veda ederken, onlara, belki yakında öleceğini ve ölürken, yirmibeş yıldır sürekli olarak sahip olduğu inancı koruyacağını, aynı inancı yitirmeyeceğini söyledi. «Ruhumu teslim edeceğim sırada, yakınlarımın bana, inancımın töreye uygun ve iyi olup olmadığını sormalarını istiyorum: Eğer bu son anlarımda bana destek olursa, onama belirtisi olarak başımı eğeceğim.» dedi.

Babasından ayrılırken, Ilya ağladı. Liovoçka bugün, beni iki kez yanına çağırdı: «Neden sesin çıkmıyor, dinleniyor muydun?» dedi; üzgün ve sessiz oturuyordum ve nedenini anladı.

5 şubat Durumunda belirli bir gelişme yok. Geceyi morfinin etkisiyle geçirdi. Sabahleyin ateşi 36.7 idi, akşama doğru 37.4 e çıktı. Sıkıntısız ve sessiz; şampanya ve madensulu süt içiyor, yumurta, etsuyu ve yulaf püresi yemeyi sürdürüyor. Karnına sıcak kompres kondu. Yorgun ve uyuşuğum. Sürüyle düşünce, duygu ve üzüntü var ve şaşkınlık içinde beklemekteyim.

6 şubat Uykusuz bir gece geçirdi. İki morfin yapıldı ama etkilemedi. Saat beşe doğru dinlenmeye gittim, bitkindim. Sıkıntılı bir gün geçirdik. Önce bir titreme geldi, ateşi yükseldi ve sonra da göğsüne ağrı girdi. Doktorların ikisi de geldi ve bunun bir kriz olduğunu söylediler: iltihap dağılıyor. Ateş düşünce ne olacak? Birden güçsüzleşmiyecek mi?

Korkunç derecede kuşku içindeyiz. İki saat bir ölü gibi uzandım, birden gücümü yitirmiştim. Bu gece nasıl dayanacağım? Kriz bekleyişi içinde, kimse uyumayacak. L.N., biraz önce yeğeni Variya'ya: «Ölümle yaşam arasındaki dengedeyim.» dedi. Nabzını ve ateşini kendisi kontrol ediyor; kuşkulanıyor ve ateşi konusunda ona yalan söylemek zorunda kalıyoruz.

Soğuk ve rüzgar, olayları daha da ağırlaştırıyor.

7 şubat Durumu hemen hemen umutsuz, bunu tümüyle umutsuz dememek için söylüyorum. Bu sabahtan beri, nabzı hiç duyulmuyor, iki defa kafur enjeksiyonu yapıldı. Gece uyuyamadı ve karaciğeri ağrıyor. Verilen ilaç ve içtiği şampanya sinirlerini bozdu. Gecenin dördüne dek ve elimden geldiği kadar, acısını dindirmeye çalıştım. Sevgili Liovoçkam, ancak karnını oğuşturduğum zaman uyuyabildi. Bu arada bana hep: «Cancağazım, yoruldun sen.» deyip durdu.

Sabahleyin Olga'nın ağrıları başladı ve saat yedide, ölü bir oğlan çocuğu doğurdu.

Bugün L.N.: «Herşeyi, bildiğiniz gibi hazırlayın, bana kafur şırınga edin, öleceğim.» dedi.

Başka bir sefer de: «Geleceği düşünmeyin, ben de düşünmüyorum.»

Hastalığının ilerlemesiyle ilgili ateş, ilaçlar, besin v.b. notları görmek istedi ve onları dikkat ve ilgiyle okudu. Sonra da Maşa'ya, tifo krizi geçirdiği zaman neler hissettiği konusunda sorular sordu. Zavallı sevgilim, yaşamayı sürdürmek isterdi ama yaşam onu terkediyor... Bu sabah ateşi 36.2 idi, şimdi — akşamın yedisi — 36.7. Birşey içmek istemiyor, onu zorlamak gerek. Ateşinin 36.6 olduğunu söylediğimiz zaman, umutsuzlukla, sonra 37, daha sonra 37.5 olacak ve yükselecek dedi.

Çok kar yağdı, sert bir rüzgar esiyor, bu gece 37.8° oldu. Kırım'dan nefret ediyorum.

8 şubat Sık sık uyanmasına karşın, Liovoçka rahat bir gece geçirdi. Uyuklar gibi ve zayıf ama nabzı normal ve iltihap da dağılıyor. Kendi deyimiyle kardeş kavgası ve savaşa karşı olan düşüncelerinden bir sayfasını Maşa'ya yazdırdı.

Saat dördü geçene dek onun yanında, Boulanger ile birlikte kaldım. Yatağında bir yandan diğer yana dönmesine yardım ettim, terden ıslanan çamaşırlarını değiştirdim ve ilaç (dijital) şampanya ve süt verdim.

Kendimi yokluyorum da, sevdiğimi kurtarmayı içtenlikle istemekten başka bir düşüncem yok. Gözlerimi kapıyorum ve çok değişik ve kuruntulu bir yaşamın birsürü düş ve görüntülerinin geçit yaptığını görüyor... ve sonra gerçeğe dönüyor ve tüm ömrümü birlikte geçirdiğim ve onsuz yaşamamın olanaksız olduğu adamın ölmek üzere olduğunu düşünerek, içim sızlıyor ve acı çekiyorum.

Benim iç yaşantım tuhaf ve iki yönlü. Bu durumu, hep açığa vurulmak isteyen ve hastayı taşımak, beslemek, yıkamak ve bakımını yapmak gibi güç zamanlarda kendini gösteren bozulmayan sağlığım ve yaşam gücümün çokluğuyla izah ediyorum; en zor olanı da uykusuzluk. Ama, bir iş yapmadan ve saatlerce onun yanında oturduğum zaman, belleğim çalışmaya başlıyor.

Gözlerim izin verir ve olanak bulursam da, okuyabiliyorum; bu, hem hoşça zaman geçirme, hem de zaman öldürmeye yarıyor.

9 şubat Kuşku, iç sıkıntısı ve acıyla dolu, uykusuz geçen bir gece daha. Karaciğerinde ve karnında sancı var. Bu gece, oturmasına yardım etmem ve onu tutmam için arkasına geçtiğimde, bir zamanlar güçlü kuvvetli ve atlet yapılı olan Liovoçka'mın zayıf ve acınacak halini görüp, incelmiş kemiklerine dokununca, acılı bir hüzün duydum. Onunla ilgilenen hiç kimse aynı şeyi duyamaz. Ruhsal acılarımın yanı sıra, varlığımın bir parçasını benden koparıp aldıkları izlenimi içerisindeyim.

Önceki gün L.N. bana dedi ki: «Her yerim ağrıyor; makina ve mekanizmanın tümü bozulmuş. Tekerin biri düzeltilebildiği zaman, öteki kırılıyor, onu tamir edebildiğinde, birincisi tekrar bozuluyor.» Bu sabah, bitkin bir durumda şu açıklamayı yaptı: «Öyle zor ki, ölmüyorum ama iyi olamıyorum da.» Bakalım ne olacak?

Dün hava açıktı ve L.N. de kendini daha iyi hissediyordu. Ama yeniden kar yağmaya başladı, hava sıkıntılı ve külrengi.

Dün akşam, düşüncelerini Boulanger'e yazdırmaya devam etti.

10 şubat Hava açık, artı 3°; bu nedenledir ki sevgili hastamız rahat bir gece geçirdi ve korkunç derecede zayıf olmasına karşın gündüz de daha kolay nefes aldı. Bugün konuşmuyor, birşeyle ilgilenmiyor ve sesini çıkarmadan uzanıp yatıyor. Üç kez biraz kahve içti ve bir bardak şampanya istedi. İki kafur iğnesi yapıldı, o sakin, ben de daha rahatım.

L.N. nin «Hıristiyan Eğitimi» yapıtını tekrar okudum. Bu yapıtı, çok çok uzun zamandan, ta çocukluğumdan beri tanıdığım ve aynı şeyleri çok kez düşündüğüm duygusuna kapıldım... «Her insan yaşamının amacı, kendi iyiliğini ve tüm insanların iyiliğini istemektir. Bu amaca ancak insanlar birleştiği takdirde ulaşılabilir...»

Çocukluğunda, herkesin mutlu olmasını istemiyen bir kişi var mıdır? Annè neşeli, baba gülüyor, biraz önce dadı armağan olarak bir elbise aldı, köpeğin karnı doyuruldu, Mişa ile kavga bitti, herkes neşeli, herşey yolunda çünkü herkes kendini mutlu hissediyor.

Ve sonra yaşam sürüyor, büyüyorsun. Ve bakıyorsun, her yerde acı, herkes mutsuz. Geçen gün Şamakha'da deprem olduğunu gazetede okudum, binlerce kişi korkunç acılar çekerek can vermişler... İngilizler (askerler) Boers'lere ateş ederken, korunmak için kadınlar ve çocuklardan oluşan, yani öldürdükleri adamların karıları, kardeşleri ve çocuklarından oluşan bir siper yapmışlar.

Tüm insanları mutlu görmek gibi coşkulu ve çocukça isteğimin bir anlamı olabileceğine inanmıyorum artık; pes ettim. Ama bu durum, ruhumu hep aynı şeye doğru, sevgiye ve Tanrıya doğru yöneltmeme engel olmuyor tabii.

Şimdi akşam, L.N. gündüzü uyumakla geçirdi. Biraz önce, Maşa ile beni çağırdı ve yazdığı roman ve (bu romanın, Tolstoy'un öğretililerine karşı yazılmalıydı kanısında olan) dergi yöneticisinin yaptığı reklam nedeniyle babasını kızdırdığı için üzülen Liova'ya şunları yazmamızı emretti: «Seni inciten sözcükler söylediğim için üzgünüm. Bir insan bir diğerine yabancı olamaz, özellikle seninle benim gibi birbirine çok yakın olunca. Hiç kuşku yok, özür dilemek söz konusu olamaz...»[1]

Değişik konserlerin verileceğinin ve Taneyev'in birçok yapıtının çalınacağının ilân edilmesi beni heyecanlandırdı. Aç bir hayvanın yem araması gibi, ben de, şiddetli bir müzik gereksinmesi ve özellikle ruhumda güçlü bir etki bırakan Taneyev'in müziğini dinleme ihtiyacı duydum.

12 şubat Şu son günlerde L.N. dalgın, güçsüz ve az konuşuyor. Dün, doktor Volkov'a, halk tabakasında, kendi gibi yaşlıların bakımının nasıl yapıldığını sordu. Onlara da kafur iğneleri yapılıyor mu? Kalkmalarına kim yardım ediyor? Ne yiyorlar? Volkov, onların bakımın da aynı şekilde yapıldığını ama aile bireyleri ve arasıra da komşular tarafından bakıldığını söyledi.

Doktor Şurovski geldi, kızını da getirdi. Saşa hasta. Hava güzel.

---

1 — Oğlunun romanını okuyunca yazarın gösterdiği tepkinin tanığı olan, Tolstoy'un gelini Olga: «Dün akşam, 2 aralık 1901, Leon Nikolayeviç, oğlunun yazdıklarına, saygısızlığına, yeteneksizliğine ve sorumsuzca davranışına çok üzüldü ve sinirlendi.» diyor. 29 Ocak 1907 de, Liova birkaç günlüğüne Gaspra'ya geldi; dönüşünde, 5 şubatta annesine şunları yazıyor: «Onu sevdiğimi kendisine söyleyin, benim için elini öpün ve kendisini üzdüğümden ötürü benim adıma özür dileyin.»

Beden ve ruhsal yönden dermanım yok ama bana gene güç verdiği için Tanrıya şükrediyorum.

13 şubat L.N. sıkıntılı bir gece geçirdi. Çok zayıf ve dalgın. Yüzünü bile yıkamadı. Yarı uyur yarı uyanık, iki fincan kahve, bir bardak süt içti ve iki yumurta yedi. Günümü, Liovoçka'nm yanında oturup dikiş dikmekle geçirdim.

«Hıristiyan eğitimi»nin okumasını bitirdim. Bu yapıtta Liovoçka, dua ve gelecek yaşamdan iyi bir şekilde söz ediyor.

14 şubat Korkunç bir gece geçirdim. Uzun süredir böylesine dermansız kalmamıştım. Kalbim zayıfladı, nefes alamıyorum.

Dün, çocuklarıma ve Variya Nagornov'a, henüz bitirmediğim «İskeletler» öykümü okudum. Hoşlarına gittiğini sanıyorum.

Liovoçka'nın durumu hakkında ne düşüneceğimi bilemiyorum: gittikçe daha az yiyor, gittikçe daha yavaş sesle konuşuyor ve gittikçe geceleri daha sıkıntılı geçiyor. Geçici mi, yoksa bitirici güçsüzlük mü? Bilemiyorum. Geçici olmasını umuyorum ama işte gene bugün umutsuzluğa düştüm. Yaşamımız süresince yüreğimi yaraladığını ve beni üzdüklerini düşünmeden, eski defterleri karıştırmadan sonuna dek sevecenlik ve sabırla ona bakmak, onunla ilgilenmek isterdim. Öyle yapacağıma, hep itilen, hiç karşılık görmeyen aşkım ve sevgi gösterilerim için, biraz önce oturup acı acı gözyaşı döktüm. Yulaf çorbası istemişti, mutfağa koşup hazırlattım. Döndüğümde uyumuştu, yanında bekledim ve uyanınca çorbayı bir fincan tabağı içinde kendisine verdim. Birden bire kızdı ve canı istediği zaman yiyeceğini söyledi ve hastalığı başladığından beri, başkasının verdiği yiyeceği, içeceği ve ilaçları alıyor ama benimkini kabul etmiyor. Buna karşılık onu kaldırmak, başını beklemek, yıkamak, kişisel ve mahrem gereksinmelerini gidermek ve kompres yapmak gerektiği zaman, bu işlerin tümünü hiç acımadan bana yaptırıyor. Yulaf çorbasını içirmek için bir hile yaptım: Liza'yı çağırdım, ben

bitişik odaya geçtim ve ben çıkar çıkmaz tabağı istedi ve Liza'nın verdiği çorbayı içti. Ben de hıçkıra hıçkıra ağladım.

Bu önemsiz olay, benim onunla birlikte olan güç yaşantımı anlatmak bakımından çok ilginçtir. Onun itiraz etme huyu, aramızdan hep çekişme ve kavga nedeni olmuştur. Onunla ilgilenmem, ona yaptığım en mantıklı ve sağduyulu öneri ve öğütler bile sadece azarlanmamı gerektirmiştir.

15 şubat Uç gündür Livoçka zayıflıyor ve her tür besini reddediyor. Bugün safra kesesinde şiddetli bir ağrı oldu. Maşa ile ikimiz, yağ ve kloroformlu sıcak bir kompres koyduk, sancısı biraz hafifledi. Elleri ve ayakları buz gibi. Doktorlar umutsuzluğa düşmememizi söylüyorlar ama ben çok üzülüyor ve korkuyorum. Bu gece rahat uyudu, ben sabahın beşine kadar başında bekledim sonra nöbeti Liza'ya devrettim. Liovoçka, sağ yanındaki şiddetli ağrıdan yakındığı sırada, ona doğru eğildim, alnını ve ellerini öptüm ve ona, gene hastalandığı için ne denli acıyıp üzüldüğümü söyledim. Gözleri yaşla dolu, bana baktı ve: «Birşeyim yok, cancağazım ben iyiyim.» dedi.

Mutluyum çünkü bugün ilk kez onda, karamsar ve hüzünlü yaşama isteği değil ama alçak gönüllü, yazgıya boyun eğme durumu gördüm. Ona yardım et Tanrım, acılarını hafiflet ve ölümünü kolaylaştır...

Saşa hasta, onun için tasalanıyorum. Ne korkunç bir kış geçiriyoruz Tanrım... Ölü doğan iki torun, L.N. nin ağır hastalığı; bakalım daha neler gelecek başımıza. L.N. nin ateşi 36.2, nabzı yüz atıyor, yine bir kafur iğnesi yapıldı.

Akşam oldu. Petersbourg piskoposu Antoine'dan bir mektup aldım. Hıristiyan olarak ölmesi için Kiliseye dönmesi ve onunla barışması için L.N. yi kandırmamı istiyor. Konuyu Liovoçka'ya açtım. Şimdi artık bu işin Tanrıyı ilgilendirdiğini, ettiği son duanın: «Senden geldim, Sana dönüyorum, Senin dediğin olur, Sen bilirsin.» olduğunu Antoine'a yazmak gerektiğini söyledi. Tanrı ölüm zamanını bildirdiği zaman, yani insanın ölmesi yaklaşınca, Kilise ve fani dünyayla barış

yapması gerektiği düşüncesini öne sürdüm. L.N. şöyle yanıtladı: «Hoşnut olmak yada kiliseye yeniden alınmak söz konusu değildir; ben hiçbir kin ve de düşmanlık duymadan ölüyorum, ama Kilise nedir? Böylesine tanımlanamaz birşeyle nasıl uzlaşıp anlaşılır?» Daha sonra L.N. bana, Tanya aracılığıyla, Antoine'a birşey yazılmamasını söyledi.[1]

Sağ yanındaki ağrı gittikçe artıyor ve iltihap geçmiyor. Yarın yakı yapılacak.

Sis var, hava serin. Bir buharlı gemi Gaspra önüne demir attı ve acı acı düdük çalıyor. Öyle anlaşılıyor ki, gemiler sisten korktukları için demir alamıyorlar.

16 şubat L.N. biraz daha iyi, ağrısı yok ve sessizce uzanıyor. Bu gece ve gündüz iyi uyudu. Zamansız sevinmekten korkuyorum. Şurovski gitti ama Sukotin'lerin eski doktoru Slivitski gelecek. Oldukça yaşlı ve iyi bir insan bu Slivitski. Bu sabah hava açık ve sıcaktı ama akşam gene kapandı.

L.N. nin yanına çömelmiş oturuyor ve Byron'un yaşamının son yıllarının öyküsünü okuyorum. Yabancısı olduğum bir sürü isim ve alıntı var, çok garip şeyler var ama çok ilginç. Güçlü ve anlamlı kişiliği olan bir şair. Bugün bile henüz çözümlenememiş bazı sorunları dile getirmiş. Denizde boğulan dostu Shelley gibi o da, evrensel barışı aramak için Yunanistan'a dek giderken, aynı trajik ölümle yaşamını yitirmiştir.

---

21 şubat 1902 tarihinde Sergey Tolstoy, metropolit Antoine'a yanıt yazdı. «Babam Leon Tolstoy kendisini ve karısını annemi— rahat bırakmanız için, Zatınıza yazma görevini bana verdi, çünkü siz ve öteki Kilise yetkilileri, söylenebilecek herşeyi söylediniz ve bunlara eklenecek birşey kalmadı. Çok ağır olan hastalığından kurtulup iyileşebilmesi için, doktorların babama eksiksiz bir ruhsal dinginlik önerdiklerini de, izninizle bilgilerinize sunarım.» dedi.

Ne Şurovski, ne Altschuller ve ne de — en fakirleri fakat ruhsal yönden üçü içinde en cömerti olan — yerel doktor Volkov'un zaman ve mesailerini harcadıkları ve burada uykusuz geceler geçirdikleri halde para istememelerini, parayla ilgilenmediklerini görmek çok şaşırtıcı. Bugün L.N. nin ağrıyan sağ yanına yakı yapıştırdılar.

Bu akşam başım çatlayacak gibi ağrıyordu, L.N. nin odasındaki divana uzandım. Beni çağırdı, kalktım. «Yatmışsın dedi, şu halde seni çağırmıyacağım artık.» — Başım ağrıyor, ama gece çağırdığına göre, şimdi neden çağırmıyacak mışın? Bir iskemleye oturdum. Bana birkez daha seslendi «Bitişik odaya yat. neden böyle oturup duruyorsun?» «Çünkü başka kimse yok, seni yalnız bırakamam.» O sinirlendi, ben ise öylesine yorgundum ki, az daha sinir krizi geçiriyordum. Benim yerime Maşa geldi ama dört yanımdan, çözümlenmesi gereken sorunlarla sarılmış durumdaydım: kontrol edilecek, yazılacak, imzalanacak ve muhasebe defterine geçirilecek evraklar vardı.

19 şubat İki üç gündür gene yazamadım. L.N. nin çok yönlü bakımını yapmak, ev ve öteki gerekli işlerle uğraşmak bana zaman bırakmıyor. Zavallı Liovoçkam çok zayıf, uzun süren hastalığının sıkıntısı devam ediyor ve hep yatıyor. Doktor Slivitski 17 akşamı geldi ve bizde birsüre kalacak. Volkov ve Altschuller de her gün gelip L.N. yi muayene ediyorlar. Gene bir kafur iğnesi yaptılar ve Nuxvomica verdiler. L.N. kendi isteğiyle kefir içiyor, bugün dört kez yarımşar bardak içti. Doktorlar, ciğerlerindeki iltihabın kolay dağılmadığını söylüyorlar. Beni en çok üzen sabah 36.1 olan ateşinin, akşam 37.5 çıkışı; iki gündür aynı.

Geçmiş olsun demek için bir Tatar geldi ve armağan olarak bir peçe ile fes getirdi, L.N. fesi başına giyip denedi. Önceki gün akşam, Boulanger'yi yanına çağırarak düşüncelerini dikte ettirdi. Zihinsel çalışma onun hiç vazgeçemediği birşey. Liza Obolenski, L.N. ye bakmak için bizde kalmaya karar verdi ve bu düşüncesi beni çok duygulandırdı.

20 şubat Dün kendini daha iyi hissediyor ve daha diriydi, ateşi de 37.1 idi. Doktor Volkov'a dedi ki: «Görünüşe göre yaşamayı sürdürmem gerekiyor.» Ben «Bu durum senin canını mı sıkıyor?» dedim. Birdenbire canlanarak : «Hayır, hiç de öyle değil, yaşamak çok iyi.» yanıtını verdi. Bu akşam gene benim yorgun halimi görerek elimi tuttu, yüzüme baktı ve: «Sağol cancağazım, herşey iyi.» dedi.

22 şubat L.N. iyileşiyor. Gün aşırı kafur, ertesi gün de arsenik iğnesi yapılıyor. Çoluk çocuğuna kavuşacağı için fazla bir istek duymadan Boulanger bu sabah evine döndü. Sevilmeyen bir aileye sahip olmak ne kötü. Bu durumda sadece sıkıntısı kalıyor insana.

Geceleri saat sabahın beşine kadar L.N. nin yanında otururarak geçiriyorum ve sonra da öylesine yorgun düşüyorum ki uyuyamıyorum. Gün boyu, en ufak bir gürültüde irkilen hastanın odasında dikiş dikiyorum. Burada bir ev yönetmek hem zor hem de pahalı. Mektubuna karşılık olarak piskopos Antoine'a iki satır yazdım. Saşa halâ hasta, kolitin yanı sıra kulak ve dişleri de ağrıyor. Hava soğuk ve kar yağıyor.

Butanev'den, orada bulunmadığım ve kuruma bir yardımım olmadığı gerekçesiyle, öksüz yurdu vasiliğinden istifa etmemi öneren bir mektup aldım. Bakalım kimi seçecekler ve işler nasıl yürüyecek.

23 şubat Gene kötü bir gece geçirdik. Ateşi 37.4, nabzı 107 ye çıktı, sonra 88/89 a düştü. Sonya diye beni çağırdı, yatağın yanına gittim. «Bir düş gördüm, sen ve ben ikimiz kızakla Nikolskoye'ye gidiyorduk» dedi. Bu sabah da, gece kendisiyle iyi ilgilendiğimi söyledi.

25 şubat Paskalya'nın ilk günü. Moskova ve Iaznaya'da çocukluk ve gençlik anılarımla dolu ve ilkbaharın gelmesini beklediğim, yoksunluk ve dualardan oluşan bu huzur verici havayı pek çok seviyorum. Ama burada herşey yabancı ve anlamsız.

L.N. nin sağlık durumunda, son günlere bakarak pek bir değişiklik yok. Bu sabah gazeteleri okudu ve gelen postaya bir göz attı ama önemli birşey yoktu. Daha önce aldıklarımıza benzer ve onun Kiliseyle uyuşmasını öğütleyen iki mektup, kendisinden ücretsiz yapıt isteyen öteki iki mektup ve hayranlık ve saygılarını dile getiren iki yabancı. Bana da Mariya Korsakov, L.N. yi Kiliseye döndürmemi isteyen bir ivedi mektup göndermiş. Bir zamanlar L.N. yi Kiliseden çıkaran yada çıkarılmasına yardım eden şu yüksek düzeydeki papazlar, şimdi de benim onu oraya döndürmem için bana yol gösteriyorlar. Ne budalalık...

Hava kapalı, soğuk ve rüzgarlı. Şubat ayı çok kötü geçti; burada iklim çok değişken ve sağlığa zararlı. Saşa iyileşiyor.

27 şubat Dün sabah L.N. nin durumunda bir kötüleşme saptadım. Az uyumuş ve yeterince yememişti. Ateşi, gündüz 37.5, akşam ise 38.3 e yükseldi ve gene içime bir korku düştü. Yürek atışlarını saydım, çok hızlı (dakikada 108) ve düzensizdi; az daha fenalık geçiriyordum.

Bu gece iyi uyudu, ateşi düştü ve durumu düzeldi ve gazete okudu; iştahı da yerinde, üç kez yemek yedi ve kefir içti.

Gece sabaha kadar, ilgi sevecenlik ve sevgiyle babasına yardım etti. L.N. bana, gözleri nemli ve titrek bir sesle: «Ne şaşırtıcı birşey, Serioya'nın bu denli duygulu ve ilgili olabileceğini hiç düşünemezdim.» dedi. Bugün de bana dedi ki: «Artık umutlanmamaya karar verdim; uzun süre sağlığıma kavuşmamı diledim, ama şimdi herşey meydanda ve işi oluruna bırakıyorum.» Huysuzluk yapmıyor, ilaç ve ateşini kendi alıyor iğne yapılırken sesini çıkarmıyor ve şampanya içiyor.

28 şubat Akşam, saat onbuçuk, L.N. nin gene ateşi çıktı (38°7 ve nabzı düzensiz atıyor. Korkuyoruz. Bugün Tanya'ya: «Uzun bir hastalık çekmek daha iyi, çünkü

bu durum insana, ölüme hazırlanma zamanı veriyor.» dedi ve ekledi: «Ben herşeye hazırım yaşamaya da ölmeye de».

Bu akşam ellerimi okşadı ve bana teşekkür etti. Ama yatak örtüsünü değiştirirken öfkelendi, her halde üşüdü ve bu huysuzluğuna sonradan üzüldü. Bu sabah kahvaltı yaptı, gazete okudu ama hemen yoruldu.

Çok pis bir hava var, —1°, uğuldayarak esen rüzgar camları sarsıyor.

Defterime mürekkep döktüm, her taraf leke oldu.

4 mart L.N. nin sağlık durumu günden güne düzeliyor. Doktorlar sırtını dinledi ve solunum güçlüğü teşhis ettiler. Dün akşam bana, Bertenson'un mektubuna yanıt dikte ettirdi. Bulanger için, hergün birilerine mektup yazdırıyor. Olağanüstü bir adam bu Bulanger: L.N. ile babasıymış gibi ilgileniyor ama gene de ona karşı bir tiksinti, hemen hemen fiziksel bir iğrenme duyuyorum. Zaten erkekler bana pek seyrek olarak sevimli görünürler.

5 mart L.N. biraz daha iyi. Göğsündeki hırıltı pek geçmedi ama bunun dışında durum normal. O kadar çok acıkıyor ki yemek zamanını bekleyemiyor. Yirmidört saatte üç şişe kefir içti. Bugün, denizi seyredebilmesi amacıyla, yatağının pencere yönüne çevrilmesini istedi. Henüz halsiz ve zayıf ve birsürü şeyin yapılmasını isteyip duruyor; yastığının düzeltilmesi, ayaklarının örtülmesi, kefir verilmesi, sırtının kurulanması, oturmasına yardım edilmesi için ellerinin tutulması gibi işleri için, bir saatte en az beş kez beni çağırıyor. Şöyle biraz uzansam hemen çağırıyor.

Gündüzler aydınlık ve geceler ayışımlı ama ben, bu taşlaşmış doğa ve donuk deniz gibi ölüyüm. Pencerede kuşlar ötüyor ama, bu öten kuşlar ve bu vızıldayan sinek sanki Kırım'a ait değilmiş gibi geliyor; onlar bana Iaznaya Poliana ve Moskova'yı anımsatıyorlar. Sinek yaz ortasındaki bir uğraşımı, ayışığı, Kamovniki'deki bahçemizi veya konserden dönüşlerimi düşündürüyor bana.

6 mart Ne korkunç bir gece... Sırtında, bacaklarında ürkünç ağrılar vardı ve beni en çok üzen de L.N. nin: «Gene neden iyileşiyorum, ölsem daha iyi olur.» diye iyileşmesinden şikayet etmesiydi. Günümü onun yanında oturarak geçirdim ve bir aralık küçük eve gidip hoşuma giden birkaç parçayı çalmak istedim ama olmuyor, beceremiyorum.

7 mart Bugün öğleye doğru nabzı 108 e çıktı ve bizi çok korkuttu. Çok halsiz, hiç oturmayıp hep yattı ve yüzünü bile yıkamadı. Bununla beraber ateşi 36.8 in üstüne çıkmadı. Karaciğeri ağrıyor; göğüs ve karnına kompres koyduk.

Üç gündür hava açık ama soğuk. Bu sabah 4 veya 5 dereceydi ve rüzgar vardı. Gene de güneş sıcak ve tomurcuklar açmak üzere ve kuşlar ötüyor.

8 mart Yataktan kalktığımdan beri hastayım, karnım ve sırtım ağrıyor. Ama, L.N. rahat bir gece geçirdi ve alışılmışın dışında iyi uyudu. Serioya ile aramızda tatsız bir olay geçti. Berbat bir huyu var, kavgacı, bizimle bir hır çıkarmak için herşeye burnunu sokuyor. Geçen gün olduğu gibi gene bir sinir krizi geçirmemek için bitişik salona geçip kahvemi orada içtim çünkü Serioya insanın aklım başından alasıya kadar bağırma alışkanlığına sahip. Olay, L.N. için alınacak bir tekerlekli koltuk meselesinden çıktı. Serioya, Odesa'ya telgraf çekmek istiyor ama nereye ve kime çekeceğini bilmiyordu. Ben, nasıl bir koltuk gerektiğini ve bu konuda Moskova'ya yazmak gerektiğini söyleyince, deliye döndü ve bağırmaya başlamıştı.

10 mart İlkkez gezmeye çıktım ve ilkbaharın geldiğini görerek şaşırdım. Otlar, bizim mayıs ayındakilere benziyordu, sağda solda kır çiçekleri açmıştı. Ağaçlar tomurcuklanmış, güneş yakıyor, deniz ve gök masmavı ve o sevimli yaratıklar, kuşlar her yerde cıvıl cıvıldı.

Havaların düzelmesiyle L.N. nin sağlık durumu da belirgin bir şekilde iyileşti. Ateşi 35.9, nabzı ise 88. İştahı yerin-

de ve gece gündüz kefir içip duruyor. Gazeteleri ve gelen mektupları okuyor ama öyle sanıyorum ki üzüldüğü birşey var.

Liza Obolenski ile doktor Slivitski dün gittiler. Sürgün edilen bir ermeni doktor, geceyi bizde geçirdi. Sabahın dörtbuçuğuna dek L.N. nin başını bekledim ve nöbeti Tanya'ya devrettim.

11 mart L.N. iyileşiyor. Yalta'ya gittim; hava açık, gökyüzü ve deniz mavi, kuşlar ötüyor ve otlar yeşermiş. Daha ağaçlar yaprak açmamış ama bademler çiçek açmış. Bu akşam, yanında otururken L.N. bana: «Puşkin'i yorumlayararak şiir yazdım»:

«Herşey benimdir, dedi altın»
ben de ekliyorum:
«Herşeyi kırarım, dedi kuvvet,
Herşeyi geliştiririm, dedi akıl.»

Heryeri alkol karıştırılmış sıcak suyla oğuldu ve saat onda yattı.

12 mart Yavaş yavaş da olsa L.N. iyileşiyor. Bugün gazeteleri okudu ve Sukotin'in oğlu Liova'nın Moskova'dan getirdiği haberleri ilgiyle dinledi. Doktor Altschuller geldi ve yeni bir yakı yapıştırmayı düşünüyor. Ben, kendisiyle ilgilenmenin dışında, hiç kımıldanmadan L.N. nin yanında oturup dikiş dikiyorum. Her sabah yüzünü yıkıyor, kahvaltısını veriyor ve saçlarını tarıyorum.

13 mart Hava iyice ısındı, gölgede 13°. Biraz önce yağmur yağdı. L.N. belirgin bir şekilde iyileşiyor ama gene de sabahın beşine dek yanından ayrılmıyorum. Nöbeti, dün Saşa, bugün de Tanya'ya devrettim.

Dün akşam geç zaman, Emerson'un «Üstün zeka»sının çevirisini okudum. Bu makalede pek yeni birşey bulamadım; metindekilerin tümü, çok eskiden ve daha anlamlı olarak ilkçağ filozofları tarafından söylenmiş. Her dâhinin, tanıdığı

çağdaşlarından çok, ölmüş olan filozoflara daha yakın olduğunu öne süren düşüncesi bu duruma bir örnek. Bu doğal bir vargı. Bu dünyadaki yaşam, özdeksel yaşam sona erince, gerçekten, ölen filozofların sadece yazılı düşünceleri kalıyor. Sadece büyük adamlar değil, özelliği olmayan ölümlüler de dahil, kendimizi, yaşayan dâhilerden çok, yazmış oldukları düşünce ve fikirlerini okuyarak, bu dünyadan göçmüş düşünürlere daha yakın buluruz. Özdeksel benliklerini atıp, yapıtları sayesinde tarihe geçmedikçe yaşayan dâhiler, kendilerini anlayamadıkları anlaşılan yakınlarının yaşantılarını tümüyle özümserler.

Dâhi için rahat, neşeli, huzurlu bir ortam yaratmak gerek. Dâhiyi yedirmek, yıkamak, giydirmek, yazılarını hesaplanamayacak kadar çok kez kopya etmek gerek; barış içinde yaşaması için kıskançlığını kışkırtmamak ve onu sevmek gerek; düzeylerine ulaşmak için tüm zamanını Epiklet, Sokrat, Buda ve benzerlerine adadığından, kendi doğurttuğu bir sürü çocuğun, dâhiyi gürültüleriyle tedirgin etmemesini sağlamak ve onları besleyip yetiştirmek de gerek. Ve bu yakınlar gençliklerini, güzelliklerini ve güçlerini —bunların tümünü o dâhilere hizmet etmek için— harcadıkları zaman da, bu kişiler büyük adamları anlayamamakla suçlanırlar; büyük adamlar ise, kendilerine özdeksel yaşamlarını, gençliklerini ve namuslarını vermekle kalmayıp aynı zamanda, geliştirme olanağı bulamadıkları zihinsel yeteneklerini de feda edenlere teşekkür bile etmezler.

Nerede ise kırk yıldır bir dâhiye hizmet ediyorum; bu süre içinde belki bin kez düşünsel yaşamımı, müzik ve sanat tutkumu geliştirmek güç ve isteğini coşkuyla duydum... Buna rağmen bu coşkulu isteklerin tümünü susturup baskı altına aldım. Bugüne kadar olduğu gibi, bugün de ve yaşamımın sonuna dek dâhime hizmet etmeyi aynı biçimde sürdüreceğim.

Bana denecek ki : «Sen önemsiz kadının birisin, neden düşünsel bir yaşam istiyordun?» Buna bir tek yanıt verebilirim: «Bilmiyorum ama, şunu söyleyebilirim ki, bir dâhinin

özdeksel yaşamıyla uğraşmak için bu düşünsel ve artistik özlemi sürekli olarak baskı altında tutmak büyük bir üzüntü, dayanılmaz bir acıdır.» Herkesin dâhi kabul ettiği bu adamı boşuna sevmek, yaşamını çocuk doğurmakla geçirmek, onları büyütmek, dikiş dikmek, yemek işiyle uğraşmak, lavman yapıp kompresler koymak, özdeşsel gereksinmelerini yerine getirmek için çağırılmak üzere sesini çıkarmadan oturmak — bunların tümü korkunç derecede zor şeyler ve üstelik karşılığında basit bir teşekkür edilmediği gibi sık sık azarlanmak da var. Bu acımasız çalışmaya ben dayandım ve dayanıyorum da, ama yoruldum artık.

Dâhilerin, yakınları tarafından anlaşılamamasıyla ilgili bu tumturaklı sözleri Emerson'a ve Sokrat'tan beri bu konuda sözlü ve yazılı olarak yapılan açıklamalarına karşı olan güvenilirliğimin etkisiyle söyledim.

L.N. ve benim durumumda olduğu gibi, dâhi ile karısı gerçek aşkı tatmışlarsa, kadının kocasını anlayabilmesi için fazla akıllı olmasına gerek yoktur. Herşeyin yolunda olması ve bir zamanlar bizim gibi mutlu olunması gönül içgüdüsü ve aşk sezgisine sahip olmak yeterlidir kadın için. Yaşamım boyunca, olağanüstü kocama hizmet ederken hiçbir zaman yüzümü buruşturmadım; kocamın güncesini okuduğum zaman onun güç ve etkinliğini anladım; kendi ününü korumak için durmadan bana sövüp saydığını o zaman gördüm; şatafatlı yaşamını şu yada bu biçimde haklı çıkarmak, bana kabul ettirmek ihtiyacını duyuyordu. Vaneçka'mın öldüğü yıldı; çok perişandım, kocama yaklaştım ama yüreğim ve umutlarım kırılmıştı.

15 mart L.N. dün gece uyumadı, bacakları ve karnı ağrıyordu. Bu sabah gazetelere baktı, Liza Obolenski'ye göndereceği bir mektubu yazdırdı ve fazla konuşmadı.

Jüliya Igumnov, Maşa ve Koliya ile deniz kenarına kadar gittik. Dalgaların kıyıya çarpıp dönerken çıkardıkları gürültü ve yeşilimsi renkler. Hiçbirşey beni etkilemiyor, ne hü-

zün, burada insan ilkbaharın farkında olmuyor. Bizim Rusya ilkbaharı daha bir belirgindir: karlar, buzlar erir, nehirler kabarır, çağlayanlar akmaya başlar, kuşlar gelir ve doğa şaşılacak bir biçimde canlanmaya, yeşillenmeye ve çiçeklenmeye başlar. Kırım'da ise hava biraz daha sıcak ve parklar biraz daha fazla yeşil ama, dağlar, taşlar ve ağaçlar hep aynı kalıyor ve toprak durgun, deniz ise çok sinir bozucu.

Gene çok dikiş dikmeye başladım.

19 mart Yaşam öylesine monoton ki yazacak birşey bulamıyorum. L.N. iyileşti sayılır. Ateşi arasıra 37 oluyor, akşamları nabzı yükseliyor, geceleri pek rahat değil ve henüz zayıf ama iştahı yerinde. Ruhsal durumuna gelince, sesi çıkmıyor ve karamsar. Durmadan yürek atışlarını sayıyor. Bugün, garibim pencereden güneşi seyrediyordu, balkon kapısını biraz açmamı söyledi ama hasta olmasından, üşütmesinden korktuğum için açmadım.

5 nisan Hayli zamandır önemli birşey olmadı. 30 martta Tanya'lar gitti. Andrey geldi ve son üç gündür nabzının yüksekliği dışında L.N. nin sağlık durumu iyi. Tedavi ve ilaçları devam ediyor, karın ve bacaklarının ağrısı da daha geçmedi. Akşamları bacaklarını oğuyorum ve çok yoruluyorum. Eskiden, hastalanmazdan önce, kendisiyle uğraşılmasını istemezdi ama şimdi durum değişti. Arasıra aynı günde üç ayrı doktor onu muayene ediyor; bakımı zor ve karmaşık, hepimiz onunla uğraşıyor ve yorgunuz. Onun hastalığıyla uğraşı dışında hiç birimizin özel yaşantısı yok. Herşeyden önce ve kuşkusuz L.N. bir yazar, bir düşünür ama gerçekte, yaşantıda zayıf, sıradan ölümlüler olan bizlerden çok daha güçsüz bir adam. Öyle görünüyor ki bu durum onu pek üzmüyor. Önemli olan onun acı çekmemesi, yaşaması ve iyileşmesi. İlaçlarını alma, acılarını dindirme, dinlenme ve beslenme konusunda titiz ve dikkatli.

İçişleri bakanı Siplagin'in suikast sonucu öldürülmesi L.N. yi çok üzdü. Etme bulma dünyası ve gerçekten kötü birşey. L.N. bugün Grandük Nikolas Nikayloviç'e, Çar'a yaz-

dığına benzer uzun bir mektup yazarak, toprak mülkiyeti konusundaki düşüncelerini yineledi. Siplagin'in öldürülmesini daha büyük felaketlerin izleyebileceğini ve bu durumu önlemek için Rusya'nın hükümet sisteminin değiştirilmesi gerektiğini açıkladı.

Dün ve bugün, küçük evde iki saatten fazla ve tek başıma piyano çaldım, çok hoştu. Pis bir hava var: fırtına, rüzgar ve soğuk. Dışarı çıkmadım dikiş diktim ve kitap okudum ama gözlerim ağrıyor.

13 nisan Bugün cumartesi, Paskalya'nın arifesi ve anlatılması güç bir hüzün içindeyim. Yukarıda, odamda tek başıma oturuyorum, yanımda torunum Soniyuşka uyuyor. Aşağıda, yemek salonunda çekilmez bir gürültü patırtı var, briç oynuyorlar. L.N. yi de koltuğuyla getirmişler, coşkuyla Saşa'nın oyununu seyrediyor. Kendimi çok yalnız hissediyorum. Çocuklarım babalarından daha despotça ve daha kaba davranıyorlar. Kocam karşıt ve yanlış düşünceleri kabul ettirmek, inandırmak konusunda öyle bir yeteneğe sahip ki, onun ne aklına ne de saygınlığına sahip olmadığım için tam anlamıyla güçsüzüm. Onun düşünce tarzı beni çok üzüyor: sabah akşam, gece gündüz hep bedenini kontrol ediyor ama hiçbir tinsel kaygısı yok. Eskiden ölüm, dua, Tanrı ve ölümsüz yaşamla ilgili duygularından söz ederdi. Şimdi dehşetli izliyor ve görüyorum ki dindarlıkla ilgili hiçbir iz yok onda. Bana karşı davranışları sert ve sevimsiz, yorgunluk nedeniyle biraz beceriksizce davransam, huysuzlanıyor, kızıyor ve bağırmaya başlıyor.

11 mayıs **Geçen gün Liovaçka ve ailem hakkında günceme kin besleyen sözcükler yazdığım için utanıyorum. Kendi günahlarımı düşüneceğim yere, kutsal haftadaki davranışlarından ötürü bizimkilere kızmıştım. «Tanrım, din kardeşlerimi suçlamaktan vazgeçip kendi kusurlarımı görmem konusunda bana yardım et.»**

L.N. nin ciğerleri iyileşti, oda içinde bastonla yürümeye, iştahla yemeye ve normal sindirime başladı.

Yapılacak işler için Maşa bana Iaznaya ve Moskova'ya gitmemi önerdi, gerçekten gitmem de gerekiyordu. Bu nedenle 22 nisanda Gaspra'dan ayrıldım.

Yolculuğum çok iyi geçti. Iaznaya Poliana'da bir gün kaldım. Nefis bir bahar havası, yeşillik, güzellik ve umut vardı... Kahya ile fatura, hesap ve öteki yazıları kontrol ettim, ahırları, sebze ve meyve bahçesine baktım ve akşam üzeri Gepij'e gittim. Çiçekler açmış, kuşlar ötüyor ve budanmış ağaçların ardında güneş batıyordu; insanların sıkıntı ve dertlerinden habersiz saf doğa, engin bir mutluluk verdi bana.

Moskova'daki tanıdıklar bana nazik ve dostça davrandılar ve coşkuyla karşıladılar. Uzun bir ayrılıktan sonra uğradığım mağaza ve bankalarda bile bana çok yakınlık gösterdiler.

İşleri yoluna koydum, gezginci ve Petersbourg'lu ressamların sergilerini gezdim, Mozart'ın Cosi fan tutte operasının oynandığı konsere gittim. Dostlarımdan çoğunu gördüm ve pazar günü benim çevremin insanları: Maslov'lar, Marussiya, Maklakov, Kostiya amca, Mişa Sukotin ve bana çok nefis müzik parçaları çalan Taneyev ile buluştum.

Gaspra'ya dingin ve mutlu döndüm. Bana hergün gönderilen telgraflarla bakarak, Kırım'da rahat bir mayıs ayı geçireceğimi, işlerin yolunda ve L.N. nin iyileştiğini göreceğimi umuyordum. Ama bir mayıs akşamı Gaspra'ya geldiğimde, iki üç gecedir L.N. nin ateşinin çıktığını öğrendim. Durum daha da kötüleşti ve tifo belirtileri ortaya çıktı. Sıkıntı, üzüntü ve korkulu günler geçirdik. Şimdiye dek yüreği hastalığa dayanabilmişti; dün gece (39 dan 38.6 ya düşen) ateşi çok yükseldi ve nabzı delicesine atmaya başladı. Öylesine hızlı atıyordu ki sayamıyorduk bile. Yüreği, durmakla yavaşlamak arasında kararsız gibiydi. Geceyi kocamın başucunda geçirdim. Sabahın ikisinde doktor Nikitin'i uyararak L.N. yi muayene etmesini söyledim. Strofantin vererek gidip yattı. Saat dörtte nabzına gene baktım ve bir değişiklik göremedim ve kendisine, iki küçük kaşık konyak kattığım kahveyi içirdim. Kafur iğnesi de yapıldı ve sabahleyin nabzı bi-

raz düzeldi, bedenini oğdum, ateşi de düştü. Şimdi L.N., Gaspra'nın iç karartıcı salonunda uzanmış yatıyor ve ben de yazıyorum. Ev karanlık, sessiz ve sıkıcı.

L.N. hep ağlayacak gibi; bitkin ama ölmek istemiyor. Ama dün nasıl bir ruh hali içinde olduğunu sorduğumda bana: «Yorgun, korkunç derecede yorgunum, ölmek isterdim.» dedi. Ama gene de bakımını özenle yapıyor, nabız ve tedavisine dikkat ediyor. Kendini biraz iyi hissedince de gazete, mektup ve kitaplara bakıyor.

Bugün Moskova'dan doktor Şurovski geldi. Kızım Tanya, Serioya, Gay, Jüliya Igumnov ve Saşa da, hastayla ilgilenmek için Koçeti'den geldiler. Serioya bana karşı çok sert ve kötü davranıyor.

13 mayıs Tanrıya şükür L.N. daha iyi. Ateşi ve nabzı düşüyor. Şurovski dün gitti, Gay yarın gidecek, oğlum Ilya ile Boulanger geldi. Evdeki gürültü patırtı çekilecek gibi değil. Serioya, bana bağırıp çağırmak için her fırsattan yararlanıyor. Sözde ben babasını önümüzdeki kış Moskova'ya götüreceğim için bana peşin suçlamalarda bulunup azarlıyor. Bu tutumu saçma, yararsız ve üzücü. L.N. tehlikeli hastalığını henüz atlatmadı, Serioya ise önümüzdeki sonbaharı düşünüyor. Ben ne istediğimi bilemiyorum. Büyük bir duyarlılık beni yüreklendiriyor, yaşamı biliyor ve anlıyorum, barış ve mutluluğun özlemini duyuyorum, ona kavuşmak için can atıyorum. Ama yaşantı bize sadece altında ezildiğimiz acılar veriyor.

Ben şimdilik sadece günümü yaşıyorum ve eğer işler yolunda giderse bana bu kadarı da yeter. L.N. nin uyumasından yararlanarak iki saat kadar piyano çaldım.

15 mayıs Serioya'nın kötü davranışları bende etkisini gösterdi. Dün karnıma öyle şiddetli bir sancı girdi ki ölüyorum sandım. Bugün biraz daha iyiyim, L.N. de iyileşiyor, tifoyu atlattı, ateşi 36.5, nabız ise 80 ama çok halsiz. Benim merdiven çıkmam yasaklandı, yasaklandı ama gene de

L.N. ye bakmak için inip çıkmak zorundayım. Hava soğuk 11°.

22 mayıs L.N. yavaş yavaş iyileşiyor, ateşi ve nabzı normal. Şu anda yukarda yatıyor çünkü aşağısını temizleyip havalandırıyor. İyileşmesine rağmen L.N. dahil, hepimiz sıkılıyoruz, buradan bıktık, Iaznaya Poliana'ya dönmek istiyoruz. Tanya kocasına, Ilya çocuklarına kavuşmak istiyor. Tehlike atlatıldığına göre herkes özel yaşamının özlemini duyuyor. Bu istekte en çok da, henüz onsekiz yaşında olan zavallı Saşa haklı.

Şöyle bir uzandım ve düşündüm: neden acaba, evlilik yaşamının sonuna doğru baş başa kalmaktansa yabancılarla karşılaşmak istiyor ve birbirlerinden uzaklaşıyorlar? Bunun nedenini biliyorum: çünkü eşler iyi ve kötü yanlarının tümüyle birbirlerini tanıyorlar. Yaşamın sonlarına doğru daha anlayışlı olunuyor ve herşey daha açık seçik görülüyor. Biz titizlikle sakladığımız kötü huylarımızın başkaları tarafından öğrenilmesini sevmeyiz. Bir insan akıllı ve yetenekli olduğu oranda iyi huylarını değerlendirebilir. Koca ile karısı arasında ise bu olanaksızdır, çünkü eşler birbirlerini en ince noktalarına kadar tanır ve bilirler; söylenen yalanı ve aldatıcı görünüşü yutmazlar ve bu da hiç hoş olmaz.

Dün akşam düşümde Vaneçkamı gördüm, küçücük ve cılız eliyle beni takdis ediyordu. Ağlayarak uyandım. Öleli yedi yıl oldu. Onun sevgisi ve genel olarak küçük çocukların bana gösterdikleri sevgiyi, yaşantımın en büyük mutluluğunu oluşturuyor.

Fielding'in «Halkın ruhu» (The soul of a people çevirisi) kitabını okuyorum; çok güzel. «Mutluluk» başlıklı nefis bir bölüm var. Budizm bizim ortodoksluğumuzundan bir kat daha iyi ve Birmanya halkı gerçekten olağanüstü...

29 mayıs Bir haftadır yazamadım. Ayın 25 inde Tanya Koçeti'ye evine gitti. 26 da L.N. nin aşağı inmesine yardım edildi ve açık havda, taraçada bir koltuğa oturtuldu.

O günden beri sürekli olarak çıkarıyoruz, temiz hava ona güç kazandırıyor. Dün Ilya'nın eşliğinde kısa bir araba gezintisi bile yaptı. Köylülerin eğitim yoksunluğundan söz eden ve buna bir çare bulunması gerektiğini öne süren garip bir adamla birlikte, profesör Lamanski dün bize geldi. Bu garip kişi, konuşması sırasında durmadan «afedersiniz» diyor ve kasıtlı olarak «r» harflerini söylemiyordu. L.N. ona kızdı, ama nabzını saymak için (dakikada 94) bu adamın uzaklaşmasını istediğimde L.N. sert bir biçimde ve Lamanski'nin yanında bana: «Öf, canımı Sıkıyorsun...» dedi. Bu davranışı beni çok üzdü.

Hastalığı sırasında babasıyla iyi geçindiği ve ona yararlı olduğu için mutluluk duyan Ilya bugün evine döndü.

Yalta'ya gittim, yakında yolculuk yapacağımız gemiyi inceledim ve yoruldum. Dönüşte, L.N. nin yanına oturdum ve hiç sesimi çıkarmadan dikiş diktim. Nirvana'yı, barışı ve yeni okuduğum kitabı düşündüm. Birmanya halkı kadar iyi olmayı başarabilmek, yakınlarını sevip saymak gerekirdi.

Manolyalar ve beyaz leylaklar çiçek açmış, çok güzel.

5 haziran Gaspra. Halâ Kırım'dayız. Zaman çabuk geçiyor. Hepimiz birşeylerle uğraşıyor ve ne olursa olsun evimize gidelim demiyoruz çünkü, şimdilik burada rahatız, çünkü gündüzler sıcak ve aydınlık, geceleri ise pırıl pırıl ayışığı var. Birinci katta oturup ayışığının denize yansımasını seyrediyorum. L.N bastonla yürüyor, iyileşmiş gibi ama henüz zayıf ve halsiz. Hele son günlerdeki gibi alçakgönüllü ve tatlı olduğu zaman, bu güçsüzlüğü beni öylesine üzüyor ki. Sadece dün onu kaldırıp saçlarını keserken biraz aksilik yaptı. Sabahları hep çalışıyor, öyle sanıyoruz ki, mülk sahipliği konusunda birşeyler yazıyor ve işçilere çağrıda bulunuyor. 3 haziranda doktor Bertenson bize uğradı ve bağırsakları dışında L.N. nin sağlık durumunun iyi olduğunu söyledi.

13 haziran Gaspra'dan daha ayrılamayacağız galiba: Rusya'da hava rutubetli ve soğuk; sonra L.N. nin bağırsakları düzelmedi henüz.

Zavallı... Dünya çapındaki ünlü kişi günlük yaşamında zayıf ve acınacak durumda bir ihtiyardan başka birşey değil. Gene de çalışmayı sürdürüyor ve işçilere çağrısını yazıyor. Şimdiye dek yazdıklarını bugün kopya ettim ama mantıksız, anlamsız ve soyut birsürü şey var. Bu makaleyi iyice elden geçirip düzeltmek gerekecek yoksa iyi olmayacak. Zenginlere verilmiş olan ve köylülerin zararına işleyen toprak sahipliğindeki haksızlık gerçekten çok belirgin. Ama çabucak çözümlenecek bir sorun değil bu.

15 haziran Serioya ve Boulanger dün geldiler. Ben L.N. nin makalesini kopya etmekle uğraşıyorum. O gezmeye gitti ve biraz daha iyi.

17 haziran İşte günce defterimin son sayfasına geldim; onunla birlikte, Kırım'daki yaşantımızın da sona ereceğini umuyorum. Henüz gidemedik çünkü Saşa grip oldu. Bugün biraz daha iyi. Iussupov'ların lastik tekerlekli arabalarıyla L.N. ve Boulanger Orianda'ya gittiler. Akşam, Serioya, Boulanger ve Klassen ile briç oynadı. Dizi ve midesi ağrıyor.

Maşa'dan kötü haberler aldık. Doğumunu beklediği çocuğu gene ölmüş. Korkunç birşey, çünkü bu yedinci... Bütün gün evimiz ziyaretçilerle dolup taştı.

26 haziran Nihayet dün Garspra'dan ayrıldık. Kırım'daki yaşantımızın sonucu nedir? Hasta, iki haftadır ateşi düşmeyen Saşa ve halâ çok zayıf olan L.N. ile geri dönüyoruz.

Dün, ömrümde ilkkez bir buharlı gemiye bindim ve çok hoşuma gitti. Şimdi, salonu olan lüks bir vagonda yolculuk yapıyoruz. Yolculuk onları yorduğu için Saşa ve L.N. uzanıyorlar. Tanrıya şükür yarın evimizde olacağız. L.N. nin bacakları ve karnı ağrıdığı için kompres koydum. Tren çok sarstığı için yazmakta güçlük çekiyorum.

Kırım'a 4 eylül 1901 de gitmiştik, Iaznaya Poliana'ya 27 haziran 1902 de dönüyoruz. Kırım'da tuttuğum günceler ayrı

bir defterde. Eski defterime ve aynı zamanda eski yaşantıma dönüyorum. L.N. yi evimize getirmemize izin verdiği için Tanrıya şükrediyorum. İnşallah artık hiçbiryere gitmeyiz...

27 haziran Iaznaya Poliana. Kırım'dan bugün döndük. Önce atla Yalta'ya gittik, hastalarımız — L.N. ile Saşa — Iussupov'ların lastik tekerlekli arabasıyla yolculuk yaptılar. Yolcularımız şunlardı: L.N., Saşa, ben, oğlum Serioya, Boulanger, Jüliya Igumnov ve doktor Nikitin. Yalta'da Alexis gemisine bindik. Kadınlar, çiçek buketleri ve vedalaşmalar vardı... Yolculuk süresince L.N. güvertede bir koltukta oturdu, yemek salonunda yedi ve hasta olmadı. Sivastopol'da, körfezden gara kayıklarla geldik, hava güneşli ve güzeldi. Salonu olan lüks bir vagon özel olarak bize ayrılmıştı. Karkov'da özellikle kadınlar içtenlikli gösteriler yaptılar. Milli eğitim konulu sergi nedeniyle Kurks garında korkunç bir kalabalık vardı. Öğretim görevlisi, öğretmen ve öğrenci temsilcileri, L.N. ile görüşmek için vagonumuza geldiler.

Iaznaya Poliana'ya geldiğimize çok sevinmiştik ama mutluluğumuza gölge düştü. O akşam Maşa ölü bir çocuk doğurdu.

30 haziran Bu akşam L.N. nin ateşi 37.8 idi gene tasalandık. Öğleye dek de Maşa'nın yanından ayrılmadım. Hava yağışlı ve soğuk, heryerde mantarlar çıkıp büyümüş.

1 temmuz Mektupları düzene koydum. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor. Dimitri Obolenski ve Charles Salomon geldi. Yaptığımız ilginç konuşmalara L.N. de istekle katıldı. Ateşi 37 ve kendini daha iyi hissediyor. Beş adet kinin yuttu.

2 temmuz L.N. çok kımız içiyor ve ev içinde dolaşıyor. Dinç ama hava soğuk ve nemli olduğu için dışarı çıkmıyor. Saşa da iyi.

3 temmuz Vasili Maklakov ile Maria Schmidt bize uğrayıp gittiler. Serioya ve Salomon da bu sabah gitti. L.N., küçük evde yatan Maşa'yı görmeye gitti ve akşam da Vasili Maklakov ile Haydn'ın İkinci Senfonisini dört elle çaldılar. Saşa mantar topladı.

4 temmuz L.N. iyileşti, küçük eve kadar gitti. Akşam, doktoruyla, ruh hastalıkları doktorları hakkında uzun uzun konuştu. Onları onaylamıyor.

23 temmuz Zaman korkunç bir hızla geçiyor. 3 temmuzda Kaluga eyaletindeki Mansurovo'ya, Ilya ve Sonya'lara gittim; onlar ve torunlarımla iki güzel gün geçirdim. Ormanda ve kırlarda dolaştık ve açık yüreklilikle tartışmalar yaptık.

7 temmuz da Begiçevo'ya Mişa'lara gittim. Torunum Vaneçka çok tatlı. Lina çok candan bir kadın, ciddi ve sevecen. Mişa toy ve saygısız ama düzelecek herhalde. Tanrıya şükür, şimdilik sakin ve mutlu bir yaşamları var. 8 temmuz gecesi, Mişa ile Iaznaya'ya döndüm. L.N. iyi ama henüz zayıf. Ayın onunda Saşa bir sinir krizi geçirdi. 11 temmuzda Saşa ile Taptikovo'ya, Olga'nın isim gününe gittik. Neşeli birgün geçirdik ve gece, sağanaktan sonra döndük.

Mikail Sukotin, sol ciğerindeki irinli iltihap sonucu ağır bir hastalığa yakalandı. Çok tasalanıyor ve Tanya'ya acıyordum. Duramadım ve ayın 16 sında Koçeti'ye gittim. Orada hava çok hüzünlüydü, yadırgadım. Mikail acınacak durumda ve çok zayıflamıştı. Gece sabahlara kadar başını bekleyen Tanya ise sinirli ve bitkindi. Orada dört gün kaldım ve 21 sabahı Iaznaya'ya döndüm. Dün yağmur yağdı, hava serin, daha arpalar biçilmedi. Saşa iyileşti, L.N. ise hep midesinden dertli. Kımız mide ağrısını geçirmedi, üstelik onu rahatsız ediyor.

L.N. nin bakımını yapmak gün geçtikçe güçleşiyor. Kendisine yardım edilmek istendiğinde, rahatsız oluyor ve hemen yalnız bırakılmasını istiyor. Zayıflığının ve yaşlılığının

sorumlusu sanki biziz. Onunla sabır ve titizlikle ilgilenmeme karşın, tatlı bir sözcük duymak şöyle dursun, hep kışkırtıcı ve azarlayıcı sözler işitiyorum. Jüliya Igumnov, doktor ve ötekilere, yani yabancılara karşı çok nazik ve minnettar, ama bana gelince sinirlenip çileden çıkıyor.

27 temmuz Müzik benim üzerimde her zaman olumlu bir etki bırakıyor. Bu akşam Goldenweiser, Chopin'in Ölüm marşını çok güzel çaldı. L.N. yanıma oturmuş, bize gelen Ilya, Andrey ve karıları, torunum Annuçka ve dostlarımız salonu doldurmuşlardı. Müziğin verdiği heyecanla, birbirini çok seven ve mutlu olan bizleri gene bir araya getirdiği ve sağ ve oldukça sağlıklı L.N. yi aramızda gördüğüm için yüreğimin tatlı bir sevinçle dolduğunu hissettim ve Tanrıya şükrettim... Kusurlarımdan, açgözlülüğümden ve yaşamı zehir eden kötü davranışlarımdan utandım...

9 ağustos Gene uzun süre güncemi yazamadım. Zamanımın tümünü, durumu gittikçe kötüleşen Sukotin'in tasası aldı. Zavallı ve sevgili Tanyam... Kocasını pek çok seviyor ve hasta bakımını yapması ona acı veriyor. Ayın ikisinde Moskova'ya gittim, hesaplar ve öteki işlerimizle uğraştım. Dunayev'lerde yemek yedim, konuksever ve nazik ama ona hiç ısınamadım. Ertesi gün eve döndüm; L.N. nin kardeşi Maşenka Tolstoy manastırdan geldi. Ayın dördünde Maslov'lara gittim. sevimli ve nazik insanlar; yanlarında yaşayan geri zekalı küçük çocuk sıkıntı yaratıyor. Taneyev, Moskova'ya dönmezden önce bitirmeyi düşündüğü müzik kitabının uğraşısından başını kaldıramıyor. Piyano çalmasını istedim ama reddetti; içine kapanık, haşin hatta kaba davrandı, hüzünlü, ciddi, çökmüş ve yabansı bir hali vardı ve bu durumu bana çok dokundu. Eve döndüğüme sevindim; Maslov'larda geçirdiğim tek ilginç süre, ormanda yaptığımız gezinti sırasındaydı. Dün Lina, bebeği Vaneçka ile, bu sabah da Mişa geldiler. Gerçekten hoş bir aile oluşturuyorlar. Sofiya Glebov, kızı Liuba, yeğenim Saşa Behrs, Annoçka ve Maude (ingiliz çevirmen) ile Liza Obolenski de bizdeler. Çok

gürültü patırtı var ama hoşuma gidiyor. Sabahtan beri L.N. nin karnı ağrıyor ve çok neşesiz. Kaç kez onu görmeye gittim ama beni ilgisizlik ve hatta bir tür hoşnutsuzlukla karşıladı. Hacı Murat'ını yazmayı sürdürüyor ama verimli çalışamadığı anlaşılıyor; uzun süre iskambil falı baktı; bu durum onun kafasının çok iyi çalıştığını fakat düşüncelerini belirginleştiremediğini kanıtlıyor. Papazlar bana hep, tinselliği işleyen ve L.N. ye hakaret eden kitaplar gönderiyorlar[1]. L.N. haksız ama papazlar da haksız; hepsi aşırılığa kaçıyor, olumlu ve sağduyulu bir davranış izine rastlanmıyor. L.N., herşeye ve herkese karşı anormal bir aldırışsızlık, umursamazlık gösterdi, çok acı birşey bu. L.N. ve Sergey Ivanoviç'in yaptığı gibi, neden insanlar bir duvar arkasında yaşıyorlar? Coşku ve atılımlarıyla öteki insanlar arasına bir engel, bir duvar koymayı, onların zihinsel, sanatsal ve müzik uğraşıları mı gerektiriyor, zorunlu mu kılıyor acaba? Alçakgönüllü ve sıradan birer ölümlü olan bizler bu duvarla savaşır, yalnızlığımızın acısını çeker ama gene de bizden kaçan, bizden uzak duranları da sevmeyi sürdürürüz. Yerine getirilmesi güç ve haksız bir görevdir bu.

Bugün gökyüzü külrengi ama hava ılık ve rüzgar yok. Gün batışı ve ayışığı çok güzel.

11 ağustos Mişa'lar gitti ama Olga ile Soniuşka geldi. Çok cici, tatlı ve akıllı bir kızcağız. Onu çok seviyorum. Liza Obolenski ve Saşa Behrs gittiler. Guinsbourg ile Stassov buradalar. Stassov seksensekiz yaşında, boylu poslu, gür sesli; herkesle iyi geçinmesini bilen ilginç ve kültürlü bir ihtiyar.

Dün hepimiz mantar toplamaya gittik; ormanın sessizliği hoşuma gitti. Beni canlandıran içimdeki ateş söndü ve ihtiyarlamaya başladım. L.N. nin hastalığı ve tirit gibi oluşu, bendeki atılım, canlılık ve yaşama gücümü frenledi; korkunç derecede bitkinim. Bugün gene L.N. nin karnı ağrıyor

— Tolstoy güncesinde şunları yazıyor: «O papazın broşürü benim canımı sıktı. Peki neden benden nefret ediyorlar?»

ama diri ve çok konuşuyor. Bize anlattığına göre 1854 Kırım savaşı sırasında, Sivastopol'da cephede görev istemiş ve dördüncü topçu bataryasında görev vermişler, ancak çar Nikolas I'in şu emriyle geri hizmete almışlar: «Tolstoy'u dördüncü topçu bataryasındaki görevinden alın, onun sağ kalmasına özen gösterin, onun yaşaması bu zahmete değer.»

Kendi öyküsünün konusunu değiştirerek kendine mal eden Laskov'dan da söz etti. L.N. nin anlattığı öykü şöyleydi: «Bir genç kıza en önemli insan, en önemli an ve en önemli şey nedir diye soruluyor. Kız düşünüyor ve sonra en önemli kişinin tam zamanında yanınızda olan, en önemli anın yaşanılan an ve en önemli şeyin de yanınızda olan her kişiye iyilik yapmak olduğunu söylüyor.»

Bütün gün yağmur yağdı, daha arpalar biçilmedi, sıcaklık 13°.

28 ağustos L.N. nin doğum günü, yetmişdört yaşına girdi. Onu gezinti yaparken gidip bulduk. Çok yürümüş ama dinlenmek için sık sık oturmuş. Oğullarımızın dördü geldi, beşincisi Ilya İsveç'te; sevgili ve zavallı Tanyam da burada değil çünkü kocası hep hasta. Ünlü kocamın doğum günü herkesinki gibi kutlandı: birbirinden çok farklı yirmidört kişilik bir yemek; meyve ve şampanya ve yemekten sonra, hergünkü gibi iskambil oyunu. Bezik oynamak için L.N. akşam olmasını bile bekleyemedi. Saşa'yı da oyuna sürüklediler, bu durum da beni üzdü. Çocuklarımın dışında konuklarımız arasında en hoşları Miṣa Stakoviç ile Marussiya Maklakov idi.

Kocamın kız kardeşi Mariya Nikolayevna ile iki nefis hafta geçirdim. Dini konulardan söz ettik, dört elle Haydn, Mozart ve Beethoven'den senfoniler çaldık. Onu çok seviyorum ve gittiğine üzüldüm. L.N. sürekli olarak karnındaki ağrılardan yakınıyor. Bugünlerde bizde kalan doktor Nikitin, her akşam karnına masaj yapıyor bu da L.N. nin hoşuna gidiyor. Canla başla Hacı Murat üzerinde çalışıyor.

2 eylül Moskova'dan, 31 ağustosta doktor Şurovski ile doktor Ussov konsültasyon için geldiler. Kışı Iaznaya'da geçirmeye karar verdik, herhangi bir yere gitmektense burası daha iyi. Bizim burada yaşam olduğu gibi. Kırım'da yaşanmıyor ve hüzünlü olduğun zaman da çekilmiyor. Kişisel olarak ben Moskova'da yaşamak isterim, sevdiğim birçok kişi, konserler, konferanslar, ciddi ve temiz eğlenceler, ilginç kişilerle tartışma ve sosyal yaşantı orada var. Gözlerim iyi görmediği için kendimi oyalayamıyorum ve köyden sıkılıyorum. Ama gelen giden ve gürültü nedeniyle de, Moskova yaşantısının L.N. için çekilmez olduğunu itiraf etmeliyim. Bunun içindir ki, sevdiğim Iaznaya'da isteyerek hatta zevk duyarak oturacağım ve buranın yaşantısı canımı sıkınca da Moskova'ya gideceğim.

Yaşam çok çabuk akıp gidiyor: müzikle uğraşacak zaman bulamayacak kadar doluydum bugün. Çoğu kez konuklar çok yorucu oluyor, örneğin yapıtların fransızca çevirmeni Halpérine ailesi. L.N. ile benim kabartmamız bulunan bir madalyon yapmaya başladım ama çok korkuyorum çünkü zor bir iş, yapmasını öğrenmedim, daha önce denemedim de, bu yüzden, sabahın dördüne dek uğraştığım ve gözlerime yazık ettiğim halde umutsuzluğa kapılıyorum.

10 ekim Uzun süredir yazmadım, zaman öyle çabucak uçup gidiyor ki. 18 eylülde yüreğim sızlayarak Tanya ve kocasını Montreux'ye İsviçre'ye uğurladım. Smolensk garında bagajları ve hasta kocasıyla uğraşan kızım çok üzgün ve bitkindi. Tanrıya şükür gelen haberler iyi.

İsim günümü Moskova'da geçirdim. Sukotin'lere güle güle demeye gelen bir sürü dostla karşılaştım. Rastlantı sonucu Taneyev'i de sokakta gördüm. Çok ciddiydi, onda bir değişiklik var, eskiye göre daha bir esrarlı olmuş. 10—11 eylül gecesi bizim ambarda yangın çıktı. Dört direk yandı ve mutlu bir rastlantı sonucu ambara bir göz atmamış olsaydım, yangının farkına varmayacaktım, ev yanabilecek veya en azından yangın çıkan ambarın tam üstündeki odada uyuyan L.N. nin odasının tavanı başına çökebilecekti. Beni ambara gönderen Tanrının iradesidir ve bu nedenle ona şükrediyorum.

Bu süre içinde ilişkilerimiz dostça ve sakin geçti ve evi tamir ettirdik. Sonra da bütün evi temizleyip güzelce yerleştirdim.

L.N. iyiydi, çok ata bindi ve Hacı Murat'ı tamamladı. Kiliseye yönelik bir çağrı kaleme almaya başladı. Dün bana: «Zor bir iş bu, suçlamada bulunmak gerek ama, kötü duygular uyandırmamak için hoşa gitmeyecek şeyler yazmak istemiyorum.» dedi.

Kızımız Maşa ve onun gölgesi yani kocası Koliya ile iyi olan ilişkilerimiz birden bire bozuldu. Eski ve uzun bir öykü bu.

L.N. nin istek ve buyruğu uyarınca mallarımızın paylaşılması işlemi yapıldığında, o dönemde ergin olan Maşa, ailesinden kendisine düşen payı istemediğini ve ileride de istemiyeceğini belirtmişti. Babasını örnek alarak hakkından vazgeçmesi üzerine, onun payını ben üzerime geçirdim ve sonra da bu mülkle ilgili ve onun yararına bir vasiyetname düzenledim. Maşa, Koliya Obolenski ile evlenince, kocasıyla orada oturmak amacıyla kendisine düşen payı istedi ama ben henüz ölmedim.

Gelecekle ilgili hiçbir hakkı olmadığı halde, bilmediğim bir nedenle ve benden habersiz, babasının 27 mart 1895 tarihli güncesine not ettiği ve ölümünden sonra yerine getirilmesini öngördüğü son isteklerinin örneğini çıkarmaya karar vermiş. Bu istekler arasında özellikle yapıtlarının satılmasından acı duyduğunu ve ölümünden sonra ailesinin onları satmamasını belirtiyordu. 1901 haziranında L.N. ağır hasta olunca, son istekleriyle ilgili yazının kopyasını Maşa gizlice babasına vermiş ve altını imzalamasını istemiş, o da —hasta— bu isteği yerine getirmiş.

Bir raslantı sonucu bu durumu öğrenince çok sinirlendim. L.N. nin yapıtlarını birsüre sonra kamunun malı yapmak düşüncesini ben saçma ve sağduyuya aykırı buluyorum. Ben ailemi seviyorum ve onların olabildiğince rahat yaşamalarını istiyorum; L.N. nin yapıtlarını kamu malı yapmakla ise biz sadece zengin yayınevlerinin ekmeğine yağ sürmüş oluyoruz. L.N. ye dedim ki, eğer o benden önce ölürse, is-

teklerini yerine getirmiyeceğim ve telif haklarından vazgeçmiyeceğim; kararını uygun ve doğru bulsaydım, bu zevki ona tattırır ve sağlığında telif haklarından vazgeçerdim, ama o öldükten sonra bunların tümünün kendisi için hiçbir anlamı olmayacak.

Biz L.N. nin yapıtlarının yeni bir baskısını hazırlarken ve onun isteğine uyarak ve bize teklif edilen büyük paralara rağmen basım hakkını kimseye vermezken, ölümünden sonra da yapıtlarının satılmamasını isteyen imzalı bir kağıdın, Maşa'nın elinde olduğunu bilmek benim hiç hoşuma gitmiyordu. Neler yazılı olduğunu ayrıntılarıyla bilemediğim bu kağıdı Maşa'dan alarak bana vermesini kocamdan istedim. İsteğimi gönül hoşluğuyla kabul etti ve kağıdı Maşa'dan alarak bana emanet etti. Ve işte o zaman hiç beklenmedik birşey oldu: Maşa çılgına döndü, kocası bağırmaya başladı. Maşa ile kendisinin bu kağıdı, L.N. öldüğü zaman yayınlayacaklarını ve L.N. nin yapıtlarının satılmasını istemediğini, buna karşın karısının satma kararı aldığını herkesin bilmesini sağlayacaklarını söyledi.

Bu olayın sonucu olarak Obolenski'ler yani Maşa ve Koliya Iaznaya Poliana'dan ayrıldılar.

23 ekim Maşa ile barıştık, Iaznaya Poliana'daki küçük evde kalacak ve bu durum beni mutlu etti. Yaşantımız yeniden rahat ve hoş bir havaya büründü. 11-22 ekim arası, L.N. nin karaciğer ağrısı nedeniyle zor günler geçirdik ve karaciğer iltihabından korktuk ama bereket versin ki korktuğumuz başımıza gelmedi. Doktor Nikitin onu çok özenle tedavi etti, banyo yaptırdı, karnına sıcak kompresler koydurdu ve dünden beri durumu iyi. Petersbourg'da olan ve nefrite yakalanan Dora'nın durumu beni daha çok tasalandırdı ama o da iyileşiyor.

Sonbahar çamurlu, soğuk ve nemli geçiyor, biraz önce kar yağdı.

L.N. Hacı Murat'ı bitirdi ve bugün okuduk: bu yapıtın destansı özelliği inkar edilemez, birçok artistik bölümler var

ama heyecanlandırıcı pek birşey yok. Yarısına kadar okuduk, yarın bitireceğiz.

4 kasım Eğer L.N. hasta olmasaydı herşey yolunda olacaktı. Sesi kısık, kendi de bitkin. 11 ekimde başlayan karaciğer rahatsızlığı arasıra hafif arasıra ağır seyretti ama iyileşmedi. Bugün kendimi özellikle tasalı ve hüzünlü hissediyorum, pek çok sevdiğim bu ünlü adam öyle yaşlı, öyle zayıf ve öyle acınacak durumda ki...

Hava soğuk ama güneş pırıl pırıl ve gökyüzü masmavi... Ama ötekiler gibi ne paten yapmak ne de başka birşeyle uğraşmak istemiyorum çünkü L.N. nin hastalığıyla uğraşıyorum hep.

Parktan geçip eve girerken birden ve çok net bir biçimde, uzak geçmişimdeki beni, yıllar önceki kendimi gördüm. Aynı ağaçlı yolu tırmanarak eve gidiyordum: bir elimle kucağımda taşıdığım ve rüzgardan korumak için ağzını kapattığım bir çocuk vardı; öteki elimle kızağa binmiş başka birini çekiyor ve daha büyük, neşeli, canlı diğer çocuklar da etrafımda koşuşuyorlardı; yaşantım çok doluydu ve ben onları büyük bir coşkuyla seviyordum... Yazı yazdığı için kayak yapmakta geciken L.N. de canlı ve neşeli, bizim karşımızdan geliyordu.

Çok coşkulu bir sevgiyle büyütülen bu küçük çocuklar şimdi neredeler? Canlı ve neşeli Liovoçka, o atlet nerede? Benim o zamanki durumumdaki kadın nerede? Çok mutlu olan geçmişimizin küllerini seyrettiğimde içime bir hüzün çöktü. Kendimi yaşlı hissedip ihtiyar kabul etseydim daha rahat olurdum. Ama, yaşadığım anların derin izlerini belleğime kazıyan o aynı acı verici duygusallık, aynı enerji ve aynı sağlık halâ bende var. Hiç değilse yaşantım daha iyi olsaydı, başkalarına ve özellikle L.N. ye karşı daha az suçluluk duygusuna sahip olabilseydim...

8 kasım Sakin ve tekdüze bir yaşantımız var. Yaşam bizi hareketli ve hamarat olmaya sürüklemiyor, zorla-

mıyor, ama gene de zamanı boş geçirmemek, şöyle yada böyle onu doldurmak gerek. Eskiden zorunlu işleri yapmak için zaman yetmezdi. Herşey nasıl da değişti... Kırsal bölgede yaşama yön veren özellikle iklim, ve insanın huyunu da etkileyen o. Dün hava güzeldi ve herkes canlıydı, ben kızlarla buz pateni yaptım ve çok zevk aldım. Boulanger de coşkuyla paten yaptı ama onun aşırı coşkunluğu, bedensel yönden zayıf olan bu adamın hareketleri bende tiksinti yaratıyor. Genel olarak ben erkekleri sevmiyorum, onlara yakınlık duymuyor ve onlardan tiksiniyorum. Benim için değerli olmadan ve onu sevmeye başlamadan önce ve uzun süre bir adamın ruhuna ve yeteneğine hayran olmam gerek. Ben ellisekiz yaşındayım ve yaşantım boyunca ancak üç kez böyle birşeyle karşılaştım. Pek tabii bunların en önemlisi kocamdı.

Ama o!... Paul Margueritte'in romanından söz ederken boşanma konusunu tartıştık. L.N.: «Fransızlar evliyken bir sıkıntı çekmediklerine göre, neden boşanma gereksinmesi duyuyorlar anlamıyorum.» dedi. Ben de yanıt olarak, boşanmanın arasıra kaçınılmaz olduğunu, örneğin Liubov Glitsin'i, evlendiklerinin üçüncü haftasında, kocasını bir dansöz yüzünden terketmiş, bir metrese sahip olmak için onunla evlendiğini de utanmadan yüzüne karşı söylediğini açıkladım.

L.N., öyleyse dedi, evlilik Kilisenin yasa dışı ilişkilere bir marka koymasından ibarettir. Bu sadece kötü niyetli insanlar için geçerlidir, dedim. Acımasızca karşılık vererek herkes için geçerlidir dedi ve ekledi: «Evlilik nedir? Bir kadına ilkkez sahip olmak, evlilik budur işte.» Evliliğimizi L.N. nin nasıl değerlendirdiğini içim sızlayarak anladım: başka bir sorumluluk söz konusu olmadan bir erkekle bir kadının cinsel birleşmesi, L.N. için evliliğin anlamı işte bu, ve bu ilişkiler dışında, eşi olan kadını anlamak, tanımak onu pek ilgilendirmiyor. L.N. insanın birkez evlenmesi gerektiğini ve bunun da kızlığını bozduğu ilk kadın olmasını söyledi ve bu sözü de benim canımı sıktı.

«Kazaklar»ın provalarını okudum. Bu öykü çok yetenekli ve ustalıklı, öyle güzel yazılmış ki. Bu deha sahibi adam

yapıtlarında, kendi yaşantısına oranla öylesine çok daha iyi ki...

L.N. şimdi «Papaz sınıfına» makalesini yazıyor. Ben daha okumadım ama bugün bitirdi ve İngiltereye, Çerkov'a gönderdi. Şu anda doktorlar ve Obolenski'lerle (Maşa ve Koliya) briç oynuyor.

25 kasım Kendi ailem içinde kendimi gittikçe daha yalnız hissediyorum. Moskova'dan bugün döndüm. Akşam, L.N., Kırım'dan dönen doktor Elpatievski'ye, yeni yazdığı ve şeytanlarla ilgili menkıbeyi okudu. Bu yapıt gerçekten şeytanca bir düşünceyle yazılmış; başta Kilise olmak üzere tüm dünyaya karşı olumsuz, kinci ve alaycı bir anlatım kapsıyor. L.N. nin şeytanlara söylettiği sözde hıristiyanca sözler öylesine kaba ve saygısızca söyleniyor ki, okunmasını dinlemek bile bende üzüntüyle karışık bir tiksinti duygusu oluşturdu. Çok sinirlendim, ağlamak, haykırmak istiyordum.

Hoşnutsuzluğumu coşku ve heyecanla dile getirdim. Eğer bu menkıbedeki düşünceler doğruysa, şeytanları uzun kulaklı, kuyruklu ve kapkara göstermenin ne gereği var? Tüm dünyaca sözlerine önem verilen yetmişbeş yaşındaki ihtiyarın, «Çocuklarım, birbirinizi sevin» diyen havari Yuhanna'nın sözlerini tekrarlaması daha iyi olmaz mıydı? Sokrat, Epiktet, Platon gerçeklerini kamuya açıklamak için, şeytan kulaklı ve şeytan kuyruklu giysilere büründürülmek gereğini duymadılar. Ama belki de, L.N. nin kolaylıkla boyun eğdiği insanlığın, günümüzde buna ihtiyacı vardır?

Henüz değerlendirme yeteneği olmayan Saşa ve benim gibi düşünmeyen Maşa, babaları şeytanca menkibeyi okuyup bitirince, çekilmez kahkahalarla gülerek onun kötü sevincine ortak oldular. Ama ben hıçkırıklarla boğuluyordum. İnşallah bu son yapıtı olmaz ve Tanrı onun yüreğini yumuşatır.

7 aralık Sevdiğim adamı kaybetme düşüncesiyle, yeniden dehşet ve umutsuzluğa kapıldım. Bana yardım et

Tanrım... Sabahtan beri L.N. nin ateşi 39, nabzı düzensiz ve gücü azalıyor... Şu anda onu tedavi eden tek doktor durumu kavrayamıyor. Tula'daki doktor Dreyer ile Moskova'da bulunan Şurovski'ye haber gönderdik, bugün gelmelerini bekliyoruz. Oğlanlara da tel çektim ama daha gelen olmadı.

Henüz gücüm ve umudum tükenmediğine göre, olanları burada anlatayım. 4 aralıkta, sabahleyin ısı —19° ve Kuzey rüzgarı esiyordu; her zamanki gibi L.N. çalışmış ve kahvesini içmişti; isim günü için Barbara Maslov'a bir telgraf göndermek istiyordum; Kozlovka'dan bir isteği var mı diye yukarıyla L.N. nin yanına çıktım. «Ben kendim gideceğim» dedi — «Hayır olamaz, hava son derece soğuk bugün; sonra, senin zatürreden henüz kurtulduğunu unutmamak gerek.» — «Gene de gideceğim» diye direndi. Ben telgrafı arabacıyla göndereceğimi söyleyerek dışarı çıktığımda o, ne olursa olsun ben Kozlovka'ya giderim diye bağırdı.

Yemek saatinde onun yanına oturmaya gittim. Ona yulaf çorbası ve sütlü irmik hazırlamışlardı, ama o, bizim kahvaltıda yediğimiz beyaz peynirli pastalardan verilmesini ısrarla istedi ve irmik yerine onları yedi. Bir aydır sürekli olarak içtiği Carlsbad madensuyuyla bu pastaların sindirimi çok güç olur diye uyardığımda, beni dinlemedi bile. Yemekten sonra yürüyerek gezmeye çıktı ve daha sonra arabayı anayola göndermemizi söyledi. Ben her zamanki gibi anayolda gezineceğini sanmıştım, oysa tek başına yürüyerek Kozlovka'ya ve oradan da Zasseka yönüne gitmiş. Rüzgarlı ve soğuk bir havada yorgun ve terli eve döndü, arabanın üstü buz tutmuştu. Gece yorgundu ama rahat uyumuştu. Ertesi gün öğleye doğru titremeye başladı, hiç yemek yemedi ve robdöşambrına bürünüp odasında oturdu. Akşam, yattığında ateşi 38.8 idi ve şiddetli bir karın ağrısı başladı. Karnına sıcak kompresler koydum, ateşi 39.4 oldu. Bir aralık yanından ayrılıp Maşa'yı bırakmıştım. Biraz sonra koşarak yanıma geldi ve ateşi 40'9 dedi. Termometreye baktım, doğruydu ve cıvada bir anormallik olacağını da sanmıyordum. Hepimiz paniğe kapıldık. Su ve alkolle bedenini oğduk ve bir saat sonra ateşi 39.3 e düştü. Bütün gece sayıklayıp inleyerek ateşler içinde

yandı. Doktor Nikitin ile birlikte başından ayrılmadım. Sabah ateşi 39 ve kendisi çok bitkindi. Zavallı yorgun gözleri, çok sevdiğim o değerli ve akıllı gözleri bana acılı olarak bakıyor ama, iyileşmesi ve yaşaması için canımı seve seve verebilirdim ancak ona yardımcı olamıyordum. Şeytanlarla ilgili menkıbeyi yazdığı için Tanrının onu cezalandırıp yaşatmıyacağı düşüncesi aklıma takıldı. Acaba ne olacak? Üç gündür ne bir lokma yedim ne de gözümü kırptım ey Tanrım, göğsümde buz gibi bir ağırlık var; dayanıyorum, onun başını beklemek ve ondan hiç ayrılmak istemiyorum. Kırkyıldır birlikte yaşıyoruz ve yaşam biçimim ne olursa olsun hiç duraksamadan söyleyebilirim ki benim en çok sevdiğim ve en çok önem verdiğim kişi daima Liovoçka olmuştur... Vaneçka belki... ama o değişik bir duyguydu... Vaneçka bir çocuktu...

Liovoçka'ya yaklaşıyorum ve onun inlediğini duyuyorum: ne büyük acı... Beni bağışla sevgilim ve Tanrı seni korusun...

8 aralık Pek çok terledi, ateşi düştü ve ağrısı dindi ama göğsü zayıf; doktorlar gribin pnömoniye çevirmesinden korkuyorlar. Neşeli, ilgili, sevimli ve yetenekli doktorlarımız Ussov ve Şurovski bu sabah geldiler. Tula'lı doktor Çekhan geceyi bizde geçirdi, aile doktorumuz Nikitin de çok uğraştı.

Serioya, Andrey ve karısı dün, Ilya, Boulanger ve Liza Obolenski de bu sabah geldiler. Sabahın beşine dek L.N. nin başındaydım, nöbeti Serioya'ya devrettim. Nikitin ve Çekhan da hastanın yanına geldiler.

L.N. yi tedavi etmek için harcanan tüm çabaların boşuna olduğu duygusuna kapıldım. L.N. yi yaşatabilmek için öylesine ilgi sevgi ve içtenlikle davrandım ve öylesine uzun süre baş ucundan ayrılmadım ki... Ama işte, 4 aralıkta olduğu gibi, tüm ilgi ve uğraşılarım, sanki beni kızdırmak ve hürriyetinin kısıtlandığından koktuğu için, kuru kuru itirazlarla karşılanıyor. Sonuç: gene boşuna harcanan emekler ve ölüme doğru yeni bir adım. Neden? Eğer halâ ölmeyi isteseydi,

ama hiç de öyle değil: ölmeyi asla istemiyor. Düşünüş biçimi kötü ve tutarsız, tinsellikle ilgili hiç bir tutumunun olmayışını görmek beni üzüyor.

12 aralık Saat sabahın altısı. Bütün gece Aiovoçka'nın başındaydım. Son günleri geldi sanıyorum, nabzı 120, hatta daha fazla atıyor, düzgün de değil... Oturduğu ve bir deri kemik beyaz başı göğsüne düştüğü zaman öylesine acınacak durumda oluyor ki; acı ve ölüm karşısında hepimizin eşit olduğunu düşünmekten kendini alamıyor insan. Kendi öz yaşamımdan üstün tutuğum ve yüzünü avuçlarımızın arasına alarak öptüğüm bu acınacak durumdaki insana tüm dünya hayranlık duyuyor.

Uzun süredir olduğu gibi, nasıldır, ne yapıyor, iyi uyudu mu, keyfi yerinde mi, dışarı mı çıktı? anlamak için kalkar kalkmaz geceliğimi giyip onun odasına koşmayacağım, tek başıma bir yaşantı başlayacak. Öyle sanıyorum ki, benim geldiğimi görünce hoşuna gidiyor, benimle ilgili bilgi alıyor ve yazı yazmaya başlıyor. O zaman ben de rahatlıyor ve işime koyuluyorum...

Bugün ilkkez içtenlik ve üzüntüyle bana itirafta bulundu: «Açık yüreklilikle söyleyebilirim ki ölmek isterdim.» dedi. «Neden? Yoruldun ve çok mu acı çektin?» dedim. — «Evet herşeyden bıktım..»

Uyumuyorum... Yaşamıyorum artık... İçimde bu acıyı, yaşam karşısında bu korkuyu ve Liovoçka'mdan sonra yaşamayı sürdürmenin verdiği tiksintiyi duyarak, uykusuz geçen uzun geceler. Kırk yıldır birlikte yaşıyoruz. Hemen hemen tüm yaşantım. Ne sızlanmaya, ne de pişmanlığa sığınmıyorum, aksi halde çıldırırım.

Biraz önce yanından ayrılırken bana, açıkça ve ciddi olarak: «Elveda Sonya...» dedi. Boynuna sarıldım, ellerinden öptüm ve ben de «Elveda» dedim. Ölürken uyunabileceğini sanıyor... Hayır, hiçbirşey sanmıyor, herşeyi anlıyor ve acı çekiyor...

Ruhunun esenliğe kavuşması için Tanrıya dua ediyorum. Bugün iyi ve daha sakin; yaşamaktan daha çok ölümü düşündüğü besbelli...

13 aralık Akşam, Liovoçka yeniden yaşamaya doğru yöneldi. Ateşi, nabzı ve iştahı düzeliyor, yavaş yavaş iyileşiyor. Acaba ne kadar bir süre için? Boulanger'ona Kropotkin'in Anılarını okudu, çok hoşuna gitti. Ruskiye Viedomosti gazetesi, L.N. nin şu açıklamasını yayınladı:

«Kont Leon Nikolayeviç Tolstoy'dan şu mektubu aldık:

«Sayın yazılışleri müdürü,

«Geçirdiğim hastalıklar ve yaşlılığım nedeniyle süregelen sıkıntılar yüzünden, pek doğaldır ki tam sağlıklı olamıyorum; ve doğal olarak durumum kötüleşiyor. Sağlık durumumun kötüleşmesi — birbirine tümüyle karşıt iki nedenden ötürü — bazılarını ilgilendirirse de, bu bilgilerin yayınlanmasından ben hoşlanmıyorum. Bu nedenle, sağlık durumumla ilgili yayın yapmamalarını, gazete yazılışlerinden rica ediyorum.

Leon Tolstoy

Iaznaya Poliana, 9 aralık 1902[1].»

L.N. nin duygusallığını çok iyi anlıyorum. Eğer, L.N. nin sağlık durumunu öğrenmek isteğiyle gönderilen sayılamıyacak kadar çok sayıdaki mektup, telgraf ve mesajları yanıtlandırmak sıkıntı ve zorunluğu olmasaydı, ben de onunla ilgili bilgi vermeye başlamazdım.

Acı çekiyorum ve çok utanarak itiraf ediyorum ama kendime acıyorum. İnsanı çileden çıkaran inatçılığı yüzünden kış ortasında ve karlar içinde 6 km. yürüyerek, beyaz peynirli pasta yiyerek hasta olan ve hepimizi perişan eden L.N. ile uğraşmak, ilgilenmek için o kadar çok güç, kuvvet ve sağlığımı yitirdim ki...

Bugün Nikiş, Moskova'da ikinci konserini veriyor. Bu iki konserde bulunmayı düşlüyordum; her zaman olduğu gibi bu

---

1 — Bu mektup 12 aralıkta yayınlandı ama gene de basın, Leon Tolstoy'un sağlık bültenlerini yayınlamayı sürdürdü.

dokuncasız zevkten yoksunum ve alınyazımı düşünerek içime hüzün ve küskünlük kapladı.

Tam bir ay önce Taneyev ile yaptığım son konuşma da beni yıktı. Açıklığa kavuşturulacak birsürü şey olabilirdi ama fırsat bulamadım...

18 aralık L.N. hep yatıyor. Yazıyor, okuyor ama halâ çok halsiz. Hauptmann'ın «Dokumacılar»ını okudum ve bizlerin, zenginler, sanayiciler ve toprak sahiplerinin az bulunur bir lüks içinde yaşadığımızı anladım. Köylülerin sefil yaşantısı karşısında tedirgin olmamak ve hatta utanmamak için çoğu kez köye gitmeye çekiniyorum. Onların bizlere karşı saygılı ve iyi davranışları beni gerçekten şaşırtıyor.

Daha sonra Khomiakov'un şiirlerini okudum. Gerçek şiir ve duygu dolu dizeler... Şafak, Yıldızlar, Esinler, Çocuklara, Yatmadan önce... Hele Çocuklar çok güzel, içtenlikli, dolu ve duyarak yazılmış. Çocuğu olmayan, bu ana baba, özellikle ana sevgisini anlayamaz.

Gece, üç dört küçük yatağın serildiği çocuk odasına giriliyor, onları seyrederken bir tür doluluk, gurur ve zenginlik hissi duyuluyor... Çocukların üzerine eğiliniyor ve bu tatlı, masum küçük yüzler seyrediliyor; o küçük yüzlerden saflık, ermişlik ve umut yayılıyor. Onlar takdis ediliyor onlar için dua ediliyor ve duygulu ve coşkulu uzaklaşılıyor. Tanrıdan daha başka birşey istenmiyor çünkü varoluşla dolu dolu oluyor insan.

Ve sonra büyüyorlar ve sizi bırakıp gidiyorlar... Sizi üzen boş kalan küçük yataklar değil, çok sevilen çocukların kader ve karakterlerinin neden olduğu düş kırıklığı üzüyor sizi, öyle ki, uzun süre onları görmek ve dediklerine inanmak istemiyorsunuz. İnsan, çocuklarından iyilik ve dua beklemiyor ve üstelik onların iyiliği ve mutluluğu için dua etmeyi sürdürüyor.

Birkaç gündür, L.N. nin babasının suluboya bir resmini yapmaya çalışıyorum. Suluboya yapmasını hiç öğrenmedim ve zorluk çekiyorum. Sonuç pek başarılı olmadı ama bu uğraşı bana zevkli ve ilginç geldi.

27 aralık Gene uzun süre yazmadım. 19—21 üç gün Moskova'daydım. Kitapların satışıyla ilgili hesapları kontrol ettim, alış veriş yaptım; zaman bulup da aldığım armağanlar, çocukların ve hizmetçilerin çok hoşuna gitti.

Bir akşam, Paris'ten dönen Mariya Muromtsev'e uğradım. Orada Marissya Maklakov, Fiodor Maslav, Tsurikov ve Taneyev de vardı. Taneyev bana soğuk ve yabancı gibi geldi.

Ben yokken L.N. nin sağlığı biraz düzelmiş, kalkıp bitişik odaya gitmiş ve çalışmış. Ama Noel günü saat altıya doğru, midesinde şişkinlik ve ağrı başladı, Nabzı yavaş yavaş atıyor, duruyor ve birden 130 a çıkıyordu. Doktor ne yapacağını şaşırmıştı. Strofantin ve kafein aldı, yemek yemedi. Dünden beri oldukça iyileşti.

Noel günü L.N. kötüleşince Maşa'ya takılarak dedi ki: «Azrail beni almaya geldi ama Tanrı başka görevler için onu geri çağırdı? Şimdi ise o işlerini bitirdi ve beni götürecek.» L.N. nin sağlık durumu kötüleştiği oranda, onu kaybetmek korkusuyla benim de üzüntü ve acım çoğalıyor. Gaspra'dayken, Liovoçka için bugün duyduğum sevecenlik ve acıyı duymuyordum. Onu zihin ve beden yönünden hasta, zayıf ve bitkin görmek beni çok tasalandırıyor. Onun bir deri bir kemik kalmış yüzünü, ellerini sevecenlik ve kaygıyla seviyor ve öpüyorum ama o bana ilgisiz ve soğuk bir biçimde bakıyor.

Onda ne değişiklik oluyor, neler oluyor ve ne düşünüyor acaba?

Karısı ve çocuğuyla Andrey geldi. Çok tatlı bir kız olan küçük Sonyuşka L.N. nin yanından ayrılırken, onun elini tutup öptü ve «Allahaısmarladık büyükbaba» dedi. Onları görmek beni rahatlattı, hele böyle bir bayramda, çünkü son derece hüzünlüydüm.

29 aralık L.N. arasıra iyi arasıra da daha kötü oluyor. Biraz önce bana: «Uzun süre sizi tedirgin etmekten korkuyorum.» dedi. Karaciğer hastalığından kurtulamıyacağını, müzminleşen bu illetin ilerliyerek kendisini ölüme götüreceğini düşünüyor kuşkusuz. Ben de, içim sızlayarak ve

gün geçtikçe daha sık aynı kanıya varıyorum. Boulanger'i çağırdı ve hıristiyanca düşünceleri çok hoşuna giden baron Taube'nın kitabından, ona övgüyle söz etti. Taube'nin, sonuç bölümünde söylediği: Boers ve Çin savaşlarıyla insanlar, yeni bir barbarlık derecesine yükselindiğini tanıtlamışlardır, sözlerini öve öve bitiremedi. L.N. kendisi ise, insanları bugünkü vahşet ve barbarlık durumundan, ancak dinin — ve özellikle hıristiyanlık dininin — kurtarabileceğini düşünmektedir.

İngilizlerden de söz ettiler. Bir ispiritizma cemiyetinden iki İngiliz, ayaklarında sandal, sırtlarında bir ceketle Londra'ya, oradan da, ceplerinde on parasız, Tostoy'u görüp dinsel şüpheleri konusunda akıl danışmak için Rusya'ya gelmişler. Dunayev'in evine konuk edildiler ve soğuktan ölmemeleri için onlara, L.N. nin kürklü ceket ve takkelerinden göndermiştik.

30 aralık Gece gündüz L.N. nin başından ayrılmıyor ve yaşamımı anımsıyor ve başımdan geçenleri tümünü gözümün önüne getiriyorum. Ve anlıyorum ki ben hemen hemen bilinçsiz bir biçimde yaşamışım. Herkes için bu böyle midir acaba? Ben, geleceği düşünmek, davranışlarımı ve yaptıklarımı uygun bir biçimde düşünmeye hiç zaman bulamadım ve iş işten geçtikten sonra onları analiz etmek olanağını bulamadım. Durum ve koşullara boyun eğerek yaşamın akışını izledim, kendi irademe ve kendi seçeneğime göre değil zorunlu olarak ve ister istemez bir iş gördüm, davrandım.

Ne olursa olsun herhangi birşeye ters düşmek, karşı koymak gücüne sahip olamadım ve olmayı bilemedim de. Benim kocamla ve benim yaşantımda olabilir miydi bu? Aklı, yaşı, sosyal durumu ve birsürü nedenden ötürü kocam bana hep benden üstün, hep bana egemen oldu... Yaşamımın kırk yılı hep böyle akıp gitti. Yaşantımızda pek çok şey eksik kaldı, ama bugün onlar için sızlanmanın bir yararı olmaz... Olanlara ağlamak da birşeye yaramaz. Tanrının bana verdiğine şükrediyorum.

1903

1 ocak Yeni yılı üzüntü içinde kutladık. Dün Tanya'dan, karnındaki bebeğin gene öldüğünü ve çok perişan olduğunu bildiren bir mektup aldık. Mektubu ilk okuyan L.N.: «Tanya için herşey bitti» dedi ve dudakları titreyerek hıçkırmaya başladı; hasta ve zayıf yüzünden üzüntüsünün derinliği okunuyordu.

Tanya'ya çok üzülüyor, acıyor, Liovoçka'nın ölüme yaklaştığını görerek de katlanılmaz acılar çekiyorum. Bunlar, benim ailemde en çok sevdiğim iki insan.

Domna adında fakir bir köylü kadın biraz önce gelerek, ikizleri için her gün bir şişe süt vermemizi rica etti.

Yeni yılı kutladık. Gelinlerim Olga, Sonya ve çocukları, gece gelen Ilya ve Andrey ve hizmetçilerle ondokuz kişiydik. İki genç İngiliz de geldiler. Bunlar işçi kökenli, biraz kaçık ispritizmacı. L.N. nin elinden tutarak iyileşmesi için dua etmeyi ve bunun olumlu sonuç vereceğine inandıklarını önerdiler.

Sabahın dört buçuğuna dek L.N. nin yanından ayrılmadım. Uyuyamıyordu çünkü sürekli olarak sancıdan inliyordu. Ağrısını azaltmak ve onu biraz rahatlatmak için çok uğraştım ama faydası olmadı, çırpınıp durdu. Sabahleyin bir morfin iğnesi yapıldı ve böylece gündüz hep uyudu.

Sabahın beşinde odama gidip perdeleri ve vasistasları açtım. Doğayı aydınlatan ayışığı ve bahçedeki ıhlamurların kokusu odama doldu. Köydeki horozlar ötmeye başladı; ne tuhaf bir izlenim. Bugün ormanda ve yıkandığımız göle giden

yolda gezindim. Sessizlik, yalnızlık ve doğa çok güzeldi. Akşam Goldenweiser piyano çaldı, hoşuma gitti.

2 ocak Tanya'dan haber geldi: iki ölü oğlan doğurmuş. Hepimiz üzüldük ama Tanrıya şükür, doğumda sıkıntı olmamış. İleride neler olacak acaba? L.N. rahat uyudu, göğsü normal ama bitkin.

Hava kapalı, eksi 12°

19 ocak Başka bir basımevine iş vermek için gittiğim Moskova'dan döndüm. Tüm Yapıtlar ve Savaş ve Barış'tan, kitapçılarda bir tane bile kalmamış. Moskova'da çok müzik dinledim. Dün Taneyev'i de görüp onunla tartıştım ve sonuç olark onu niçin çok beğendiğimi ve sevdiğimi anladım. Şaşılacak derecede iyi ve yüce gönüllü bir adam.

Goldenweiser'in bizim özel yaşantımıza burnunu sokması tiksinç birşey. Tanrıya şükür L.N. biraz daha iyi. Hazırlamakta olduğu bir takvim için felsefi düşünceler seçme işiyle uğraşıyor; bu uğraşıya, ciddi şeyler yazamadığı hastalığı sırasında başladı.

Hava iyi ve yumuşak. Tanrının egemenliği altında olan doğanın sessizliği çok hoş; doğanın içinde eriyip Tanrıya ulaşmak isterdim. Oturup provaları düzelteceğime, günlerimi ağlanmakla geçiriyorum. Yardım et bana Tanrım...

21 ocak Dün briç oynarlarken Saşa ile konuştuğum ve kendilerini rahatsız ettim diye, oğlum Serioya bana karşı saygısızca davrandı. Ağlayarak odama gidip uzandım. Ama birsüre sonra, incinmek başkasını incitmekten daha kötü değildir diyerek kendimi avuttum ve sakinleştim. Tam bu sırada, halâ zayıf ve halsiz olan L.N. bastonuna dayanarak içeri girdi, sevecen ve merhametli idi ve Serioya'yı azarladığını söyledi. Bu davranışı beni çok duygulandırdı; ona karşı öylesine bir sevgi ve saygı duydum ki, ellerini öperek ağlamaya başladım; ona karşı duyduğum ve şimdi beni kaçınılmaz bir yola sürükleyen o bilinçsiz suçluluk duygusu gene etkisi altına aldı beni.

Akşamüstü L.N. iki kez gezmeye çıktı ve bu ilk çıkışı kuşkusuz onu yordu. Yüreği zayıf ve düzensiz atıyor. Hava rüzgarlı ve sıfır derece; belki de kötü hava sinirleri, sinirler de yüreği etkiliyordur?

24 ocak Geçen gün yaptığı gezinti sonucu L.N. ciddi olarak hastalandı. Ateşi 38.2, midesi ağrıyor ve hafif bir grip geçiriyor.

28 ocak Oda hizmetçim Duyaşa sık sık: «Tanrı bağışlayıcıdır, ne yaptığını bilir o.» der. Bana karşı merhametli olduğu bir gerçek. Ruhsal düzensizliğim son kertesindeydi. Sevdiğim adamı tekrar görmek, onunla konuşmak isteği, pişmanlık ve çektiğim acılar altında ezilmiştim. Hastalandım ve hiç iyi değildim. Akşam ayağa kalkamadım. Başıma buz koydular ve sabaha kadar öyle uzandım. Sanki fiziksel olarak yaşamım sona ermiş gibi herşey bana anlamsız geliyordu. Ama bugün (üç gün sonra) ruhsal yönden kendimi daha iyi hissediyorum; hastalık yürek darlığımı yok etti ve zihnimi düzene soktu. Cesaretimi yitirirsem bana yardım etmesi veya oraya «ölülerin utanç duymadıkları» yere günahsız ve pişmanlık duymadan götürmesi için Tanrıya dua ediyorum.

Bugün, şu atasözünü düşündüm: «Lekelenmeyen elbise eskimez, utanç izi olmayan yüz saygınlığını yitirmez.» Ve işte ben, hem kendime, hem Tanrıya ve hem de vicdanıma karşı utanç duydum. Yeter ki bu ruhsal fırtınaya cesaretim kırılmadan, gücüm tükenmeden dayanabileyim...

9 şubat Moskova'ya döndüm. Taneyev, Mozart ve Çaykovski'nin müziğini dinlemek için konsere gittim. Konserden sonra kendimi rahatlamış ve mutlu hissettim. Ertesi gün yaşlı hanımlar, Kostiya amca ve Taneyev beni yoklamaya geldiler. Birlikte, L.N. nin «Cehennemin yıkımı ve Onarımı»nı okuduk. Bende dinleyenler üzerinde de hoş bir izlenim bırakmadı. Chopin'den piyano ve orkestra için parçalar çalan Hoffmann'ın olağanüstü konserine gittim. Bir dü-

zeltici bulmak, basım ve cilt v.b. gibi işlerle uğraşmak için çok zaman harcadım. Ama tümünü de sonuçlandıramadım. Saşa'nın parasal sorunlarını çözümlemek için de uğraştım. Birsürü ruhsal sıkıntı ve enerji sarfı...

Burenin'in maklesi nedeniyle Andreyev'in yazdıklarını kınadığımı açıklayan mektubum, Novoye Vremia gazetesinin 7 şubat 1903 tarihli nüshasında yayınlandı.

20 şubat Şu anda L.N., Birinci Nikolas döneminde Kafkasya'da dövüşen yaşlı bir askerle konuşuyor ve onun savaş anılarını dinliyor. Dün ve bugün, ormanda arabayla gezinti yaptı ve yukarıda, balkonda oturdu; sakin ve sağlıklı. Ona gönderilen mektuplarla biraz ilgilendim, çoğunluğu dilek ve onun elyazısı isteğini oluşturuyor.

Bu son günlerde neler olup bitti? 1) 3 şubat gecesi, Andrey'in Ilya adında bir oğlu oldu. Çocuğu görmek ve Olga'yı kutlamak için onlara gittim. 2) Maşa ve Kolya yurt dışına gittiler. Onlar gidince ev boşaldı ama benim için yaşam kolaylaştı. Bizim tek konuğumuz onlardı.

Saşa Petersbourg'a bir yolculuk yaptı. Halâ hasta olan Dora ile hep sinirli durumu süren Liova'yı görmüş. Burada Saşa, Jüliya Igumnov, doktor Hedgoft ve Nataşa Obolenski dışında kimse kalmadı.

Burada büyük bir yalnızlık içinde yaşıyoruz. Moskova'ya döndüğümüze seviniyorum. Bizim toprak ağalığımız doğal değil. Köylü topluluğundan ayrı yaşıyoruz, onların arasında olduğumuz halde. Ne halkla bir ilişkimiz — olsaydı bile yapmacık olurdu — ne de bilgili kişiler sınıfıyla bir alışverişimiz yok.

Yayınladığım mektupla ilgili olarak çok sayıda mektup alıyorum. Çoğunluk L.N. yi, Karanlıkların Gücü, Kreutzer Sonatı ve Diriliş ile, başlangıçta çirkef bir yazın yapmakla suçluyorlar. Budalalık bu, anlayışsızlığın tam kanıtı bu. Birçok kişi, özellikle anneler, bu mektup için coşkuyla bana teşekkür ediyor. Ama Andreyev'i savunanlar da var. Bana öyle geliyor ki, tahtakurularının üstüne, köşe bucak kaçıracak kadar ilaç serptim. Ben bir gazeteye yazdım ve bu.

mektuplar, makaleler, bildiriler, fıkralar ve karikatürler yazılıp çizilmesine neden oldu... Pek yetenekli olmayan bizim basın bir kaşık suda fırtına çıkarmaktan hoşlanıyor.

Bıktım artık, hüzün duyuyorum. Beni avutan sadece iki şey var: müzik ve L.N. ye bakmak ve yaşantısını rahatlatmaktan ibaret olan görevimi yapmak.

22 şubat Oğlum Mişa'nın Tanya adında bir kızı oldu.

6 mart Moskova'ya gittim; Andrey ağır bir hastalığa yakalanmış. Kitap satışlarını kontrol ettim, dişlerime dolgu yaptırdım, alış veriş yaptım ve konserlere gittim.

Petersbourg'a bir yolculuk yaptım. Liova, Dora, torunumu, para sıkıntısı çeken kardeşim Tanya'yı, karısı çok çirkin ama kendisi her zaman hassas ve nazik olan kardeşim Vinaçeslav'ı gördüm. Bir günümü orada iki geceyi de trende geçirdim. Moskova'da alış verişleri sürdürdüm; hasta oğlumu ve tanıdıkları gördüm; anlamsız bir biçimde sinirleri bozulan ve ruhsal ve bedensel gücünü yitiren insanların duyduğu hüzün ve doyumsuzluğun güçsüzlüğü içinde buldum kendimi.

Iaznaya Poliana'da kendimi daha rahat hissediyorum. Aydınlık günlerin güzelliği, güneşin parlaklığı, bir ayna gibi düz buz tutmuş göller üstüne yansıması, mavi gök, doğanın durgunluğu ve kuşların cıvıltısı ilkbaharın geleceğini haber veriyor.

L.N. ile kızak gezintisi yaptık. Benimle çok ilgilendi ve sevecen davrandı. Bir aralık kızağından inerek benim yanıma geldi ve «Hoşuna gidiyor mu, iyi misin?» dedi. Benden «Çok iyiyim» yanıtını alınca çok hoşuna gitti. Bu akşam, üstünü örtmek ve iyi geceler dilemek için odasına gittiğimde, bir çocuğu okşar gibi sevgiyle yanağımı okşadı ve bu babacan sevgi beni neşeye boğdu...

Can sıkıcı ve sevimsiz Rozanov'lar bize geldi.

Anma Karanina'nın provalarını ikinci kez okuyup bitir-

dim. Onun ruh halini adım adım izleyerek kendi benliğimi anladım ve bu beni korkuttu. Birisinden öç almak için intihar edilmez. Hayır, artık yaşama gücü kalmayınca insan canına kıyar. Önce çatışıp kavga edilir, sonra yalvarılır, yazgıya boyun eğilir, umutsuzluğa düşülür ve sonunda irade zayıflığı ve ölüm gelir.

10 mart L.N. nin sağlık durumu iyi. Zasseka'da, orman içindeki yollarda ve kızaklarla nefis bir gezinti yaptık. Kızağın birinde L.N. ile Saşa, ötekinde doktor, Nataşa ve Jüliya Igumnov, üçüncüde de Liova ile ben vardım. Bir süre sonra ben L.N. nin kızağına geçtim. Onu sağlıklı görmek, atları ve kızağı sürüşünü izlemek, yüreğimi sevinçten hoplatıyordu; çok kez onun yaşamının sona erdiğini sandım ve işte gene sağlık ve canlılığına kavuştu. Bu sevinmeme rağmen gönlüm rahat değil; odama girer girmez, yüreğimdeki töre dışı sır tüm benliğimi sardı; ağlamak, şimdi utanç verici ve yersiz çılgınlığımın özünü oluşturan adama tekrar görmek istiyorum; bu isteğim için kimse beni suçlayamaz çünkü kederden ölüyorum, çünkü korkuyorum. Yaşamam, kocamı ve çocuklarımı gözetmem gerek, onları kollamak zorundayım; kendimi ele vermemem, çılgınlık yapmamam gerek, acı çekerek sevdiğim adamla görüşmemek zorundayım.

Bu dertten kurtulmam için içtenlikle dua ediyorum.

18 mart Arasıra düşünüyorum da çocuklarıma karşı, yaşamım boyunca pek kusurlu davranmadığım sonucuna varıyorum; oysa, onların beğenmemeleri, kınamaları ve hatta saygısızlıkları bana dayanılmaz acılar çektiriyor.

Biraz önce kütüphaneye bir kitap almak için gittim. Liova orada uyuyordu. Saçları dökülmüş başını, açık ağzını ve zayıflamış bedenini görünce içim burkuldu, ağlamamak için kendimi zor tuttum. Ailesinden, hasta karısından ve iki çocuğundan ayrıldığı için yaşam savaşı veren, olaylara göğüs germeye çalışan oğluma çok acıdım. Dora'nın hastalığı nasıl sonuçlanacak acaba? Düşkün ve düşünceli olan Serioya için de aynı kaygıyı duyuyorum. İhtiyar çocuk Ilya, mantık-

lı olan herşeye karşı gözlerini kapayan, havai ama sevgi dolu Andrey, sevgili Tanyam, hasta Maşa, şimdilik mutlu ama halâ bilinçsiz Mişa ve ondan farklı olmayan Saşa için de tasalanıyorum. Yaşantım boyunca hep tek birşey istedim: onları mutlu ve dürüst ahlaklı görmek.

Bugün Moskova'ya gidiyorum, bu yolculuk bana zor geliyor ve nedenini bilmediğim bir korku duyuyorum. Bir aydır havalar iyi ve güneşli, L.N. nin sağlığı yerinde ve evde herşey yolunda. Kendimi çok enerjik hissediyor ve geceleri eski ikonun karşısında diz çöküp dua ediyorum; ruhumun huzur ve barışa kavuşması için Tanrının bana yardımcı olmasını diliyorum.

1 temmuz Kış sonundan bu yana hiç yazmadım; sürekli olarak güzel ve güneşli havadan yararlanarak doğa ile kucak kucağa yaşadım. Şimdiye dek böylesine sıcak bir yaz, böylesine eşsiz bir ilkbahar gördüğümü anımsamıyorum. Düşünmek, yazmak ve kendimi eleştirmek isteği duymuyordum. Zaten neye yarar ki? Ozan Tiuçev'in dediği gibi: «Kaynaklar karıştırılınca bulanır.» Sakin, sessiz ve neşeli bir yaşam sürdürdük.

Yemek sırasında tatsız bir konuşma oldu. Bir sürü kişinin önünde L.N. doktorları ve tıp ilmini, dudaklarında alaycı bir gülümsemeyle eleştirmeye onlara sövüp saymaya başladı. Bu davranışı benim hoşuma gitmedi çünkü şimdi iyileşti ama Kırım'da onu dokuz doktor ilgi, bilgi ve sabırla sağlığa kavuşturmak için didindi ve namuslu ve dürüst bir adamın, kendisini kurtaranlara karşı böyle davranmaması gerekirdi. Eğer L.N., Rousseau'nun, doktorlar hep kadınlarla birleşerek tuzak hazırlarlar sözlerini de eklemeseydi, ben sesimi çıkarmıyacaktım. Bu demektir ki, ben de doktorlarla birlik olup tuzak hazırlıyorum. Bu beni isyan ettirdi. Kocamın, arkasına saklanacağı paravana rolü oynamaktan bıktım artık. Madem ki tıbba inanmıyordu, öyleyse neden doktorları çağırtıyordu? Neden onları bekliyor ve dediklerini yerine getiriyordu?

Bir temmuz 1903 tarihindeki bu konuşma bir raslantı sonucu olmamıştır. İçinde yaşadığım yalan ve yalnızlığın sonucudur bu.

Birçok bakımdan ben kocama karşı suçluyum: yapıtları onun isteği dışında satılıyor, Iaznaya Poliana onun isteği dışında düzenlenip yönetiliyor, onun isteği dışında hizmetçiler görevlendiriyoruz, onun isteği dışında doktorlar çağrılıyor... Onun istemediklerinin tümünü saymak olanaksız. Bununla birlikte hepsi için yaptığım iş ve aynı zamanda sürüdürdüğüm yaşantı benim gücümü aşıyor.

Herşeyden uzaklaşıyorum, bitmek tükenmek bilmeyen azarlamalar ve çalışmaktan bittim, tükendim. L.N. son günlerini kendi inanç ve isteği doğrultusunda yaşasın. Paravana rolü oynamaktan yoruldum, bana zorla kabul ettirilen rolümü bırakıyorum.

5 temmuz Benim kocamda, benim anlayış yeteneklerimi aşan, belki de değersiz olan anlayışımı aşan birşeyler var. Onun yazmak, insanları eğitmek ve onlara yol göstermek için yaratıldığını unutmamak zorundayım, anlamak zorundayım. Onun varlığı — bizimkiler ve öteki yakınlarının varlığı da — bu amaca hizmet etmek ve bu amaca uygun biçimde düzenlenmek zorundadır. L.N. nin sadece büyük yazar, vaaz verici ve pedagog yönünü görmek için, uzlaşmalara, anlaşmazlıklara ve çelişkilere göz yummak gerek.

9 temmuz Yurt dışındaki çocuklarımızın hepsi döndü: Maşa ve Koliya Obolenski 6, Andrey 7, Liova 8 temmuzda geldiler. Andrey zayıf ve nazik, zavallı Liova moral çöküntüsü içinde, ona acıyor ve seviyorum. Maşa daha iyi ama her zaman olduğu gibi o bana yabancı.

L.N. nini göğsünde bir sıkıntı var; kahvaltıdan önce nabzı düzgün ve 78 atıyordu ama patates ve balla ekmek yedikten sonra nefes darlığı arttı ve nabzı düzensiz bir biçimde yükseldi. Son günlerde halsizlikten yakınıyor ve dün akşam ra-

hat uyuyamadı. Çok korkuyor ve L.N. nin ölümünün yaşantımda meydana getireceği boşluk düşüncesiyle dehşete kapılıyorum.

10 temmuz Evli bir erkek ile karısını Tanrıdan başka kimse yargılayamaz diye genellikle söylenen bir söz vardır. Bu nedenle buraya kopya edeceğim mektubun, kim olursa olsun kınama fırsatı vermemesini dilerim. Bununla birlikte bu mektup, büyük ölçüde hem yaşamımı altüst etti, hem de kocama karşı olan sevgi ve güvenimi sarstı. Bu etki mektuptan değil ama onu yazdıran olaydan doğdu.

23 şubat 1895 de kaybettiğim Vaneçka'cığımın öldüğü yıldı. Yedi yaşındaydı ve onun ölümü yaşantımın en büyük acısı oldu. O zaman, avunmak ve yaşamıma bir anlam vermek için, tüm içtenliğimle L.N. ye yaklaştım. Onunla ilgileniyor, yazılarını kopya ediyordum. Tula'ya gittiği birgün, odasını dağınık bulduğum için düzeltip temizlemeye karar verdim.

Aşağıdaki satırlar herşeyi açıklıyor...

Bu mektubu yazarken öyle çok gözyaşı döktüm ki...

İşte mektup, onu bugün evraklarımın arasında buldum, esas mektubun müsvettesi.

12 ekim 1895

«Günlerden beri çok üzgünüm, bununla birlikte seni rahatsız etmekten ve Vaneçka ölmezden önce Moskova'daki halime gelmeyi beklediğim için, bugüne kadar seninle konuşmaya karar veremedim.

Ama bana acı, hem de çok acı çektiren şeyi (son kez... son kez denemek istiyorum) sana söylemekten kendimi alamadım.

Güncende benim adımı neden öyle kötü niyetle anıyorsun? Gelecek kuşakların, beni düşüncesiz, kötü niyetli ve kocasını mutsuz eden bir eş olarak tanımalarını neden istiyorsun? Senin kötü olan yanlarım ve davranışlarım için böyle yapmaya

na, bana küfredip beni dövseydin (ilerisi için hiçbir iz kalmazdı) çok daha iyi olurdu.

Vaneçka'nm ölümünden sonra — onun: «Baba, anneme kötülük yapma» dediğini anımsa — güncemdeki benimle ilgili kötü sözcükleri sileceğine söz vermiştin, ama bu sözünü tutmayıp tam tersini yaptın.

Beni acımasız bir despot, kendini de zavallı bir kurban gibi göstermezsen, gelecekteki ününün büyüklüğünün azalacağından mı korkuyorsun?

Senin günceni okumakla bir adilik yapmışsam beni bağışla; buna beni bir raslantı sürükledi. Odanı temizliyordum, çalışma masanın altındaki bir örümcek ağını temizlerken yere bir anahtar düştü. Senin iç dünyana bir göz atmak eğitimi öylesine güçlüydü ki, bu isteğime karşı koyamadım.

Aynıtılarıyla anımsayamayacak kadar heyecanlıydım, ama aşağı yukarı şunları okudum: «Sonya Moskova'dan yeni döndü. Ben Clara Bool ile konuşurken araya girdi ve konuşmamıza burnunu sokmakta da ileri gitti. Vaneçka'nın ölümünden beri daha da havai ve ciddilikten uzak oldu. Sonuna dek bu çileyi çekmem gerekecek. Bana yardım et Tanrım», v.s...

İkimiz de bu dünyadan göçtükten sonra, herkes bu uydurukluğu kendine göre değerlendirecek ve karına çamur atabilecek, çünkü sen öyle olmasını istedin ve bu durumu sen kendi sözlerinle yarattın ve kışkırttın.

Bununla birlikte, ben hep ve sadece senin ve çocukların için yaşadım, çünkü (Vaneçka bir yana) ben seni dünyada herkesten çok sevdim, gelecek kuşaklar için kaleme aldığın Güncende söz konusu ettiğin uydurukluk ve zevzeklikten uzak yaşadım ve canımla ve tenimle sadece senin karın olarak öleceğim...

Şu anda beni bir mengene gibi sıkıştıran acıdan kurtulmaya çalışıyorum. Tanrıya yönelmek, bilinçli olmak, benim için değerli olan adamın kötülüklerine boyun eğmek ve Tan-

rı yanında olup, «Sizden nefret edenleri seviniz» ve «Size hakaret edenleri bağışlayınız», «Kendi işlediğiniz günahları görün ve din kardeşinizi yargılamayın» demek istiyorum; eğer Tanrı isterse, bu timsel yücelik halini bekliyeceğim.

Ama eğer senin için çok ağırına gidecek birşey değilse, bana ters düşen ve hınç ifade eden bu sözleri Güncenden sil, bu hiç değilse hıristiyanca bir davranış olurdu. Senden beni sevmeni isteyemem, ama hiç olmazsa adımı lekeleme. Dediğimi yapabilirsen yap. Aksi halde Tanrı seni bağışlasın Birkez daha, sana güveniyorum.

Bunları yazarken acı çekiyor ve ağlıyorum. Bunları sana asla söyleyemiyeceğim. Allahaısmarladık. Her ayrıldığımızda, elimde olmayarak: «Tekrar birbirimize kavuşacak mıyız?» diye kendi kendime soruyorum. Eğer yapabilirsen beni bağışla.»

Dıştan bakılırsa, bu mektup bizim birbirimize düşüncelerimizi anlatmaya yaradı. L.N., güncesindeki bazı şeyleri karaladı. Ama, o zamanlar sevgi ve avunma arayan yüreğim, eskiden olduğu gibi rahat ve sevgi dolu bir güvenle, artık asla kocama açılamadı. Acılı ve çaresiz olarak kapandı.

17 kasım O yattıktan sonra her gece L.N. nin odasına gidiyorum. Onun ağzından avutucu veya tatlı bir sözün artık hiç çıkmayacağını biliyorum.

Önceden tahmin ettiğim şey oldu: sevdalı koca öldü; dost koca hiçbir zaman olmadı, o halde şimdi nasıl olabilirdi?

Kocalarının dostluk ve sempatilerini sonuna dek tadabilen kadınlar nasıl da mutlulardır... Bencillerin, büyük adamların eşleri, gelecek kuşakların acımasız ve hoşgörüsüz olarak niteleyecekleri kadınlar da ne denli mutsuzdurlar...

Yaşantım hoşuma gitmiyor. İçimde kaynayan yaşama enerjimi neye kullanacağımı bilmiyorum; insanlarla hiçbir

ilişkim, hiçbir sanatsal uğraşım yok, yapacak hiç, hiçbir-şey yok. L.N. yazı yazarken, ve her akşam yazarımızı rahatlatmak için briç oynanır ve nefret ettiğim: «Pöti şilem pik, üç içeri... neden pik verdiniz, kozla almanız gerek... Gran şilem çıkardınız...» bağırışlarını duyarken, ben sadece engin bir yalnızlık içindeyim.

Deli sayıklamasına benzeyen bu konuşmalara bir türlü alışamadım. Yalnız kalmamak için bu bağırış çağırışlı oyuna ben de katılmayı denedim ama her seferinde, bu kağıt oyunlarının bende bir tür utanma duygusu oluşturduğunu ve daha büyük bir yalnızlık duygusuna kapıldığımı gördüm.

Doktor Berkenheim tek kelime söylemeden, bana sempatiyle bakıyor. Benim hüzünlü olduğumu anladı ve akşam bana kitap okudu. Çekov'dan parçalar okuduk, çok güzeldi.

1904

18 ocak Yaşam korkunç bir hızla uçup gidiyor. Kızım Tanya ailesiyle, aralığın altısından yirmiyedisine kadar Iaznaya Poliana'da idi. Alış veriş, Noel ağacı, yortular ve gürültü patırtı öylesine yorucuydu ki, eğlenmeye zaman bulamadım... Gribe yakalandım ve çok zayıfladım. Yılbaşı gecesinden bir gün önce L.N. hastalandı ve yeni yılı Serioya, Andrey, Annuçka, Saşa ve küçük Sukotin'lerle birlikte neşesiz karşıladık. Kız kardeşim Tanya da bizdeydi, neşeli ve havai ama yaşam ona özel bir biçimde davranmayı öğrettiği için bitkin. Briç oyunu yüzünden tartıştım ve hastalandım. Petersbourg Maden Enstitüsünden üç öğrenci 8 ocakta bize geldi. Onlarla uzun uzun gevezelik yaptım. Akıllı çocuklar ama o yaşlardaki tüm gençler gibi güçlerini neye harcayacaklarını bilmiyorlar. Aynı akşam hep birlikte Moskova'ya hareket ettik ve orada ayın 15 akşamına dek kaldım. Gittiğim her yere Saşa'yı da götürdüm. Bir senfonik konser ile Şaliopin'i dinledik. Yaşamım boyunca dinlediğim en akıllı ve en yetenekli ses sanatçısı bu adam. Goldenweiser de bir konser verdi ve çok canlı çaldı.

Ama benim Moskova'daki en önemli uğraşım, L.N. nin yapıt ve elyazmalarını içeren dokuz sandığın Rumiantzev müzesinden Tarih müzesine taşınma işiydi. Rumiantzev müzesinde onarım yapılacağı için bu sandıkları götürmem söylenmişti. Ama böylesine kocaman bir binada dokuz sandığı koyacak bir yer bulunamaması tuhafıma gitti. Müze müdürü profesör Tisveayev'i görmek istedim. Beni yarım saat beklettikten sonra, özür de dilemeden, kaba bir konuşma yaptı.

Tisvetayev özellikle şunları söyledi: «Şu durumu anlamanız gerekir ki, biz bu sandıkların bulunduğu yere, daha önemli elyazmaları koyacağımız yeni kitaplıklar yaptıracağız.» Bu sözler beni öfkelendirdi: «Sizin elden düşme eşyalarınız, Tolstoy'un tüm yaşamını anlatan Günceyi ve romanlarının elyazmasından daha mı değerli? Demek ki siz de Moskovskiye Viedomosti gibi düşünüyorsunuz.» dedim.

Benim öfkem bu terbiyesiz ve sevimsiz Tisvetayev'i yumuşattı; ben, Leon Nikolayeviç'in eşyaları, portreleri, büstleri ve yaşamıyla ilgili herşey için daha iyi bir yer bulacağımı umuyordum deyince, Tisvetayev şaşırdı ve özür diledi. Övgü dolu sözlerle beni daha önce tanımadığını ve elinden geleni yapabileceğini söyledi. Eğer öfkelendiysem nedeni, Leon Tolstoy'u ilgilendiren herşeyin geri kalanların tümünden önemli olduğu inancım ve ben Leon'un karısı olarak, gerektiğinde dişlerini gösteren dişi aslan olmamdır diyerek oradan ayrıldım.

Daha sonra Tarih müzesine, seksenlik bir ihtiyar olan Zabelin'i görmeye gittim. Bu beyaz saçlı, tatlı bakışlı ve ayaklarını sürüyerek yürüyen bu yaşlı adam bana doğru geldi. Leon Tolstoy'un elyazmalarını alıp Tarih müzesinde sergileyebilir misiniz dediğim zaman, ellerimi tutarak öptü ve insanın içini sızlatan bir sesle:

«Sergilenebilir mi? Ne biçim soru... Elbette, hemen getirin. Ne zevkli şey... Sevgili kızım, tarihe ilişkin o...» yanıtını verdi.

Ertesi gün prens Çşerbetov'a gittim. Tolstoy'un elyazma ve eşyalarını Tarih müzesine verme kararımı öğrenince o da memnun oldu. Karısı prenses Aleksandrova ve kızı Murossiya çok tatlı insanlar. Birgün sonra, müzeye belgeler için ayrılan bölümü görmeye gittik: Dostoyevski'nin eşyalarının sergilendiği yerin karşısında iki bölüm ayıracaklar.

Müze personelinin tümü, kütüphane müdür ve yardımcısı ve aynı zamanda prens ve prenses Çşerbatov, Leon Tolstoy'u temsil ettiğim için, bana çok ilgi gösterdiler ve saygıyla karşıladılar.

Kütüphane müdür yardımcısı, bizim kitabevinin yöneticisi, bir asker ve ben sandıkları, Rumiantzev'den Tarih müzesine taşıdık. L.N. nin eşya ve öteki elyazmalarını da, çocukların ve torunların alıp gitme ve saçıp savurmalarından kurtarmak için, oraya götürmem gerektiğini düşünüyorum.

Şimdi L.N. ile ilişkilerimiz dostça. Bir zamanların sevgi ve güvenden oluşan davranışlarımız, onunla yalnız kaldığımız her seferinde yeniden ortaya çıkıyor. İlişkilerimizin bozulmasına neden olan, dört oğlumun yanımızda olması değil ama kızım Maşa, kardeşim Tanya ve birkaç dost ve tanıdıktır.

Son günlerde L.N. oldukça hareketli ve zamanı değerlendirerek çalışıyor. Düşünürlerin düşüncelerini bir araya toplayan bir kitabını yeniden yazmak için coşkuyla uğraşıyor. Günü gününe okunacak bir seri metin de bulmayı düşlüyor. «Ama tabii bunu yapmaya zaman bulamayacağım» diyerek üzüntüsünü belirtiyor.

Dlia vsiekh gazetesinin, benim «Ustalaya»[1] takma isimle yazdığım Şikayetler düz şiirimi basacağını Moskova'da öğrendim.

3 şubat Dün bize, tuhaf bir subay, süvari Bielietski geldi. Üniversitede hukuk derslerine de devam etmiş olan eski bir asker bu. Onunla tartışırken, kocamın düşüncelerine karşı davranışımı açık seçik anladım. Eğer bizim anlaşmazlığımız tam olsaydı, birbirimizi sevemezdik. L.N. nin inançlarının olumlu yönlerinin tümünü sevdiğimi, ama olumsuz yönünü, onu hep karşıt olmaya iten huyuna hiç katlanamadığımı anladım.

L.N. iyi, arasıra ata biniyor, aradabir de yürüyerek gezinti yapıyor. Üç gündür uzun süre dışarıda kalıyor. Bugün eve geldiğinde saat beşi geçiyordu ve Tula'ya, gelen mesajları almak ve Rus-Japon savaşı ile ilgili taze haberleri öğrenmek için gittiğini söyledi. Bizim yaşadığımız kırsal kesimde

1 — Ustalaya'nın anlamı yorgun kadın.

bile bu savaş herkesi ilgilendiriyor ve tasalandırıyor. Genel coşku ve Çar'a duyulan sempati olağanüstü. Bu durum, Japonların beklenmedik saldırganlıkları ve Rusya'da ne Çar'ın ne de hiç kimsenin savaşmak isteğinin bulunmamasıyla açıklanabilir. Biz bu savaşa zorlandık.

Bu yıl kış gene hafif geçiyor. Sıcaklık eksi 2 ile artı 2 arasında.

L.N. Sahte Kupon adında artistik bir yapıt üzerinde çalışıyor.

Şimdiye dek elime boya ve fırça almadığım halde, yağlıboya röprodüksiyonlar yapmayı düşündüm.

3 şubatta gördüğüm düş

Maslov'lara gidiyorum; elimde yarı solmuş sarı ve mor çiçekler var. Elimdeki demeti, kırmızı, pembe çiçekler ve yeşillikle güzelleştirmek istiyorum. Pencerede çiçek arıyor ve elimdeki solgun demetle evden üzgün çıkıyorum. Giriş kapısının yanında, ölen annemi elleri arkasında beni bekler buluyorum. Sevinçten bağırıyor ama onu gördüğüme şaşmıyorum. Ona, burada ne işin var diyorum, «Seni yoklamaya geldim» diyor. «Haydi öyleyse önce Maslov'lara gidelim, benim en iyi dostlarımdır, seni onlarla tanıştırayım». Annem kabul ediyor ve yola koyuluyoruz. Sevinerek ve görkemli bir şekilde «Bu benim annem» diye tanıtıyorum ve herkes ona hoş geldiniz diyor. Uzun bir masanın bulunduğu geniş bir salona giriyoruz; Barbara Maslov semaverin yanında oturuyor. Oradan ayrılıyoruz ve annem, acele etmem gerek çünkü vapur kalkıyor diyor. Birlikte gidiyor ve çocuklarımın tümünün bulunduğu yapura biniyoruz. Başka gemilerin, yelkenlilerin ve buharlı vapurların bulunduğu denizde yol almaya başlıyoruz. Birdenbire duyuyoruz. Birşey kırılıyor. Çocuklarıma doğru gitmek istiyorum ama birden kenarları ağaçtan derin bir çukur görüyorum. Atlamak olanaksız. Bunun üzerine: «Çocuklarım öte yana nasıl geçebildiler» dedim. «Onlar genç oldukları için atladılar». Uzakta Tanya'yı görüyorum, bir büfeden meyveli pasta alıyor, çok neşeli ve bana gülümsüyor. Si-

yah saçlı, küçük ve zayıf Liova, şekerleme parası istemek için kıpırdanıp duruyor. Birisi, deliğin dibine kocaman bir fıçı yuvarlıyor. Nedenini soruyorum «Fıçı gemiyi onaracak» deniyor ve yola koyuluyoruz...

Bakın bu düşü nasıl yorumladım: Solgun çiçekler, yaşamın solan, kaybolan neşeleri. Kırmızı çiçekler bulma isteğim, yeni neşeler arayışını, yeşillik ise umudu belirtiyor. Annem beni aramaya geliyor, vapur ve gidiş ölüme yolculuk; tahta kenarlı çukur ise tabut ve mezar anlamına geliyor. Öte yandaki çocuklarıma ulaşamamam da, onların yanında yaşamaya devam edemeyeceğimi belirtiyor. Yolculuğun yeniden başlaması ise, yeni bir yaşamın, ölüm ötesinin, sonsuzluğun ifadesi...

26 mayıs L.N. bize, askerlik görevine nasıl gittiğini anlattı. Bugün Saşa ile, yakında ölen kontes Aleksandra Andreyevna Tolstoy'un, vaftiz çocuğu (Saşa)na bıraktığı eşyaları elden geçirip düzenlemeye karar verdim. Tanya, Serioya, L.N. ve benim için de birşeyler vardı. Eşyalar arasında babası kont Andrey Tolstoy, zamansız ölen kardeşi Konstantin ve öldüğünde oldukça yaşlı olan öteki kardeşi Ilya'nın portreleri de vardı. Ilya'nın portresini görünce L.N., bize şu olayı anlattı:

L.N. Moskova'da kumar oynayıp çok para kaybettiği zaman, Kafkasya'ya Kardeşi Nikolas'ın yanına gitmeye karar vermiş; bu sıralarda asker olmayı hiç aklından geçirmiyormuş. Kafkasya'da sivil elbiseler giyiyormuş ve ilkkez bir baskına katıldığında, her zamanki giysilerini giymiş ve geniş siperli bir şapkası varmış. Kardeşiyle, kükürtlü kaynakların bol olduğu Stari Yurt'ta oturuyormuş. Grozni'ye baskına gitmiş. BASKIN romanında buradaki olayları anlattı.

L.N., birgün yaşlı bir süvariyle birlikte ve atla Hassav - Yurt'a, bir dostuna gitmiş. Süvarinin elinin üstünde, ehlileştirilmiş bir atmaca varmış. Tehlikeli sayılan yolda giderlerken, etrafında süvarilerle bir araba içinde yolculuk yapan

kont Ilya Tolstoy ile karşılaşmışlar. Kont Ilya, L.N. ye kendisine eşlik ederek Bariatinski'lere gitmelerini önermiş. Oraya gittiklerinde Bariatinski L.N. yi, orduya girmesi konusunda yüreklendirmiş. Baskında gösterdiği soğukkanlılık ve cesaretten ötürü L.N. yi kutlamış. Kont Ilya Tolstoy da Bariatinski'ye katılarak L.N. nin bir dilekçeyle baş vurma kararı almasını sağlamış. Böylece L.N. tugay kumandanına dilekçe vermiş ve subay öğrenci olarak topçu sınıfına gönüllü asker yazılmış. Birsürü tehlikeli harekata katıldığı halde hiç terfi etmeden iki yıl orada kalmış. Ölen halası Pelaji'nin bana anlattığına göre, dosyasının tamamlanması için gerekli olan evraklar kaybolduğu için terfisi gecikmiş. Birsürü vaatte bulunan Bariatinski'ye gelince, Tolstoy'u unutuvermiş. Ancak iki yıl sonra onu teğmen yapmışlar. Osmanlı-Rus savaşında önce Tuna ordusuna, sonra da çarpışmaların başladığı Sivastopol'a gitmek istemiş.

8 ağustos 5 ağustosta, sürdürdüğü yaşantıya rağmen çok sevdiğim sevimli oğlum Andriuşa'nın yanına, Tambov'a gittim. Kromi altıncı piyade alayı karargahı ile birlikte, onun Tambov'dan nasıl ayrıldığını burada belirteceğim. Andriuşa atlı posta mangası şefi durumunda bir subay öğrenciydi. Askere gönüllü olarak yazılmıştı. Havai ve zayıf ama aşkta sevecen bir kadın olan, general Soboliov'un kızı Anna Tolmaçev'e gönlünü kaptırınca, karısını ve çocuklarını terketti. Ben ne oğlumun ne de faziletli, akıllı ve güzel olan gelinimi suçlamıyorum. Karı kocayı ancak Tanrı yargılayabilir. Bununla birlikte çok zor anlar geçirdim ve Andrey'in orduya alınmasına aracı olmak için çok tereddüt ettim. Ben yardımcı olmasam bile, nasıl olsa onu askere alacaklarını ve o zaman durumun kendisi için daha kötü ve daha güç olacağını söyleyerek beni kandırdı. Gerçekten de, kıtasında, askerde olunabileceği oranda rahat. İyi huyu ve arkadaş canlılığı herkesin hoşuna gidiyor, herkesle iyi geçiniyor. Albayı bana «Şimdilik Andrey Lvoviç sadece hoşuma giden davranışlarda bulunuyor» dedi. Ama görüyorum ki, analık duygularım, anlatmak istediklerimin konusunu saptırdı.

Moskova'da, Andrey için gerekli şeyleri aldıktan ve parasal sorunları da çözümledikten sonra, öteki oğlum Liova ile Tambov'a döndüm. Mişa ve karısı Sonya ile Ilya da oradaydı. Hep birlikte Tambov için fazla görkemli olan Avrupa otelinde kaldık. İyi değildim, gece uyuyamadım ve sabah erkenden kalktım. Andrey ile ordugaha gittik, beni emir erlerinin bulunduğu ahıra kadar götürdü; öteki çocuklarım gibi Andriuşa da atları çok seviyor. Bana, Mari Çerkassi'den satın alınan kısrağını gösterdi. Bu kısrak onun birliğinin en iyi binek atıymış. Tümü oniki kişi olan emir erleri ahır işleriyle uğraşıyorlarmış. Andriuşa'nın arkadaşları oldukları için armağan olarak getirdiğim kazakları hemen giydiler ve çok sevindiler. Andrey beni, alayının emir subayıyla tanıştırdı, çok babacan bir adam. Atlar ve askeri arabaların geçişini beklerken onunla gezinerek konuştuk. Bodur ve sevimsiz bir adam olan bölük komutanı, pazar satıcısına benzeyen yaşlı annesiyle bize doğru geldiler. Kadın, son çocuğunun da savaşa gideceğini ve yalnız kalacağını söylerek acıklı bir sesle kaderinden şikayet ediyordu. Bu zavallı kadın durmadan da ağlıyordu. Onu avutmak için arabama binerek, asker ve subayların ordugahı terkedişlerini birlikte izlememizi önerdim. Çok sevindi ve ayrılık acısına dayanabilmesi için, beni Tanrının gönderdiğini söyledi. Herşeye rağmen bu zavallı kadın bugün dünyada yapayalnız...

Biz arabaya bindik, ileride ise, askerler, yakınları ve meraklılardan oluşan bir topluluk yürümeye başlamıştı. Borazan ve trampetlerin sesi iç karartıcı bir hava oluşturuyordu. Kocası Sivastopol'da çarpışmış olan yanımdaki yaşlı kadın, müziği duyunca hıçkırmaya başladı. Haki gömleği ve aynı renkteki şapkasıyla güzel kısrağına binmiş olan benim Andrey, atlı posta mangasının önünde gidiyordu. Bu görüntü belleğime yerleşti: bileklerine beyaz bant sarılmış kısrak, Andriuşa'nın at üstünde duruşu ve yaşlı kadının şu sözleri: «Oğlunuz at üstünde çok iyi duruyor, gerçek bir tablo gibi, sanki masasının başında koltukta oturuyor.»

Askerler kuyunun yanında durdular ve kadınlar tulumbadan mataralarını doldurarak onlara verdiler. Hava çok sı-

cak ve heryer toz toprak içindeydi. Subaylar bağırarak birşeyler söyledi ve herkes vagonlara doğru ilerledi. Askerleri garda bekleyen trene kadar uğurlamak isteyen kalabalık gittikçe artıyordu. Kadınlar, çocuklar, analar ve babalar, çuvallar, peksimet torbaları ve sırt çantaları arasında yürüyorlardı... Anası ve karısıyla birlikte genç bir erin yanımdan geçtiğini gördüm. Yaşlı kadın birden durdu ve umutsuz: «Daha ileri gidemiyeceğim» dedi. Genç asker onu kollarının arasına aldı, sarıldı, öptü ve birliğine yetişmek için koşarak gitti. Karısı onu izledi, annesi ise taş kesilmiş gibi olduğu yerde kaldı.

Vagonların yanında verilen bir emir etrafı çınlattı: «Rahat»; askerler ceketlerini çıkararak atları vagonlara sokmaya başladılar. Andrey hem emirler veriyor, hem de yardım ediyordu. Vagonların yanına, buldukları yere bir bölümü de taşların üstüne oturarak yolcularının eşyalarını koruyan ailelerin kimi yemek yiyor, kimi çocuğunun çişini yaptırıyor ve kimi de ağlıyordu. Görünürde aralarında sarhoş olan yoktu. Atların ve arabaların vagona yerleştirilmesi çabuk ve düzenli bir şekilde yapılıyordu. Saat dörde doğru sadece saman ve dağ gibi yığılmış somunlar kalmıştı. Yemek yemek için Andrey ile otele gittik. Çok yorgundu ama belli etmek istemiyordu ve ikimiz de üzüntümüzü göstermemeye gayret ediyorduk. Yemekten sonra Andrey ve onu uğurlamaya gelenlerle istasyona döndük. Kalabalık daha da artmış, askerler vagonlara yerleşmiş, akrabaları ise onların eşyalarını ve yolluklarını pencerelerden veriyorlardı. Askerlerden biri pencereden uzanarak, dört yaşındaki çocuğuna «Ağlama Lionka, sana çukulata getireceğim» diye bağırıyordu. Saçları kurlaşmış bir başka asker oturuyordu; başı öne eğik, şapkası yere düşmüş, dizlerini çenesinin altına çekmiş, gözleri kapalı hıçkırıyordu; öyle umutsuzdu ki bu durumu görenlerin içi sızladı. Genç bir teğmen sahanlıkta ayakta duruyordu; sarı, solgun bir yüzü ve anlamsız bakışları vardı. Konuşmuyordu, mumdan yapılmış bir oyuncak bebek gibiydi. Birkaç asker sessiz sessiz ağlıyordu. Kumandana yaklaşarak, Andrey'e karşı iyi davranışından ötürü kendisine teşekkür ettim; al-

bay «Onun aramızda oluşu beni çok sevindiriyor» dedi ve beni tümen komutanıyla tanıştırdı. Sanırım bu tümgeneral Klaver idi. Elimi öptü ve «İnsan arasıra ne durumlarla karşılaşıyor» dedi.

Andrey bizi, özel izinle elde ettiği birinci mevki vagondaki yerine götürdü. Yeri kapının yanında ve katlanır cinstendi. Sağlığı bozuk ve konfora alışkın olan Andrey'in, yolculuğun sıkıntılarına ve asker yaşantısına katlanmakta güçlük çekeceği belliydi; bu durum beni üzdü.

Üçüncü ve sonuncu düdük öttü, bando çalmaya ve herkes de ağlamaya başladı. Andrey'i kutsadım, onun için dua ettim ve kimseye bakmadan ona sarıldım. Andrey yüzü kızarmış, heyecanlı ve gözleri yaşlı, pencereden bize bakıyordu. Bu anda ne hissediyor ve ne düşünüyordu acaba?... Tren uzaklaştı ve gözden kayboldu ve birsüre yaşamın ne olduğu, ne anlama geldiği bilincini yitirdim. Çok daha etkili olmakla birlikte, buna benzer bir duyguya Vaneçka'nın ölümünde kapılmıştım. Beni, sadece ana olanlar anlayabilirler.

Eğer birisi çıkıp da, bu giden askerlerde, subaylarda, generallerde ve hatta onları uğurlamaya gelenlerde yurtseverlik ve savaşçılık coşkusu aramaya kalksaydı hiçbir iz bulamazdı. Bu herkes için zor bir andı ve her biri istemiyerek, zorla ve üzgün olarak gidiyordu. General Klaver, onları uğurlarken «Düşmanın kafasını ezin, onlara haddini bildirin..» diye haykırıyordu ama, bunlar basit, yersiz ve saçma sözlerdi. Savaşa gidenleri yüreklendirmek gerektiğini anımsamış olacaktı, yoksa bu sözlerin yararsızlığını kendisi de anlamış olacaktı.

Gene yüreğimin parçalandığını hissettim. Geçmişim ve geleceğimden farklı bir dönem, savaşa giden oğluma veda etmekle son buluyor ve genel olarak askerlerin gidişinden kaynaklanan korkunç izlenim bitiyordu. Savaş nedir? Kötü niyeti olmayan küçük bir budala adamın, Nikolas II'nin, kendisi de ağlarken bunca kötülüğe neden olması mümkün mü?

Birdenbire savaşın da fırtına gibi bir doğa olayı olduğunu düşündüm. Ama doğa olaylarında, bunca insanı acımasızca ve gözünün yaşına bakmadan yok eden kötü gücü gö-

remeyiz. Bir sopayla karınca yuvası altüst edilirse karıncalar ölür, yumurtalarını ve tozları başka yerlere götürürler ama, ne sopayı, ne eli ve ne de yuvalarının yıkılmasına neden olan insanı görmezler. Bunun gibi biz de, savaş denilen suçu işleyen gücü görmüyoruz.

17 ağustos Acıklı ve acılı bir dönem geçirilince, ruhsal güçten yoksun, kurulmuş bir makina gibi yaşamaya başlanıyor. Savaşa giden Andrey'i uğurladıktan sonra, çocuklarının, kocalarının, kardeşlerinin alınyazısına ağlayanlarla aynı durumda, onlara bağlı olduğumu hissettim. Yaşamımın tüm neşesi kayboldu ve oğlum için korkmaya başladım. Ruhumun derinliklerinde uyuyan savaş korkusu, korkunç bir güç ve etkinlikle ve beni bir daha bırakmamak üzere meydana çıktı.

Andrey'den yolda yazıp Ufa'dan postaya attığı neşeli bir mektup aldık. Geleceği düşünmüyor... Zavallı karısı Olga ve çocukları bizde kalıyorlar ve beni tasalandırıyorlar.

Oğlum Mişa'nın ailesi mutlu. Çocukları öyle tatlı, öyle akıllı ve yüce gönüllü ki etrafa neşe saçıyorlar. Karısı ise güzel, içtenlikli ve akıllı. Arasıra onu bağrıma basmak, onu çok sevdiğimi ve eğer mutsuz olursa pek çok üzüleceğimi söylemek istiyorum. Büyük dostum Varya Nagornov da bizde kalıyor. Göle yıkanmaya gittim ama hava soğuktu, rüzgar vardı ve suyun sıcaklığı 14 derece idi. Bedenimi ve zihnimi dinçleştirmek istiyorum.

Bir haftadır L.N. Pirogovo'da, Maşa'larda. Daha çok, yüz, göz ve çenesindeki kanser yüzünden ölmek üzere olan kardeşi Sergey'i görmeye gitti. Zavallı çok acı çekiyor ama daha kötüsü düşünme biçimi: ne sabır, ne inanç ne de insan sevgisi tanımıyor. Tanrı bizi bu tür can çekişmekten korusun.[1]

Oğlum Liova ve Varya Nagornov, dört elle Mozart'ın kentetlerini çalıyorlar; ben de piyano çalmak istiyorum; birisi piyano çalarken yazı yazmakta zorluk çekiyorum.

---

1 — Leon Tolstoy'un büyük kardeşi Sergey Tolstoy 23 ağustosta Pirogovo'da öldü.

14 ocak Bu Günceyi Tarih müzesine götüreceğim, ama daha önce yılın başlangıcının nasıl geçtiğini anlatmak istiyorum.

Bir ocak günü sabahleyin L.N. nin yanına gitim ve onu kucaklayarak iyi yıllar diledim. Güncesini yazmaya bıraktı ve bana, hiç kımıldamadan baktı «Sonya senin için üzgünüm, piyano ve keman sonatı çalmak istiyordun ama bu isteğin yerine getirilemedi.» dedi. (Yapamadım çünkü hem o, hem çocuklar istemediler ve bu durum beni dün çok üzdü.) «Bu seni neden üzdü?» diye sordum. «Çünkü dün kemancının gelmesini kabul etmedik; bunun yanı sıra senin mutlu olmadığını biliyorum ve sana çok acıyorum.» L.N. ağlamaya ve beni okşayıp sevmeye başladı; bana derin bir sevgiyle bağlı olduğunu ve yaşamı boyunca benim yanımda mutlu olduğunu söyledi. Ben de ağlamaya başladım ve ona dedim ki, «Arasıra mutsuz olduysam, bunun tek sorumlusu benim, bu nedenle karakterimin kararsızlığı için beni bağışla.»

Yeni yılla birlikte L.N. nin kendi öz yaşamı hakkında durum saptaması yaptığı söylenebilir. Bu kez, sürgün edildiği İsviçre'den dönen Pavel Biriukov, hemen Yeni yıldan önce, L.N. nin Güncesinin elyazmalarıyla, bana yazdığı mektupları gözden geçirdi; L.N. onları inceledi ve bir bölümünü okudu. Böylece tüm yaşamı gözlerinin önüne serildi ve yaşamöyküsünü yazan Biriukov'a, her koşulda yanından ayrılmayıp ona yardımcı olmamın, kendisine düşünemiyeceği kadar büyük bir aile mutluluğu verdiğini ve beni sevdiği kadar hiç kimseyi sevmediğini söylemiş... Bunu Biriukov bana anlattığı zaman engin bir sevinç duydum.

10, 11 ocak gecesi, Tanrıya şükürler olsun, oğlumuz Andrey savaştan döndü; bir yıllık izin vermişler. Kafası ve sinirleri hasta. Çocuksu bir yönünü korumuş ama savaş onu etkilemiş ve olgunlaştırmış. Savaş korkunç derecede acımasız. Önemsiz kalan kurşuna dizmelerin yanı sıra, insanlar kurbanlar gibi kesiliyor, kılıç ve süngülerle vuruluyor ama işlerini bitirmeden bırakarak korkunç acılarla ölüme terkediliyorlar; onları bağlayarak ateşte yakıyorlar, kurt kapanları yaparak insanı kayalıklara düşürüyor ve onları parçalıyorlar v.b... Ve bunlara da insan deniyor!... İnsanların ve sonu gelmeyen savaşın hoyratlığından söz edildiği zaman pek çok üzülüyorum.

L.N., hükümetin nasıl davranması gerektiği, bir anayasanın gerekliliği ve zemstvo kongresi konusunda bir makale yazıyor.[1]

Petersbourg'da korkunç olaylar oluyor ve gelişiyor. 160.000 işçi grevde. Askeri birlikler grevcilerle çarpışmış, 3.000 kişinin öldüğü sanılıyor.

Çar'a karşı iki suikast girişimi oldu. Çok karışık günlerde yaşıyoruz.

---

1 — Çarlık iktidarını kısıtlanmasını amaçlayan akım, Rusya'ya temsili bir yönetim biçimi gelmesi ve Petersbourg'da ortaya çıkan olaylar hakkında düşüncelerini soran çok sayıda mektuba yanıt olarak, ocak 1905 tarihinde L. Tolstoy «Rusya'da sosyal gelişme» başlıklı makaleyi yazdı.

7 eylül Çok uzun süredir günce tutmadım. Yaşlılığın, iki yoldan birinin seçilmesi gerektiği döneme geldim: tinsel olarak yükselmek ve ruhsal olgunluğa yönelmek, yada yiyip içmekten, dinlenmekten, müzikten ve başkalarıyla ahbaplık edip kitap okumaktan zevk almak. Başkalarıyla ilişki kurmak beni korkutuyor. Yaşantım dar bir çerçeve içinde dönüp duruyor, çünkü gün geçtikçe kötüleşen L.N. nin sağlık durumuna göz kulak olmak için gayret sarfetmem gerekiyor. Onun sağlığı kötüye gidince, o olmayınca yaşamımın boşluğu, yararsızlığı korkusuna kapılıyorum. İyileşince de, L.N. ye bakmam, yazılarını düzenlemem gerektiği kanısına varmaya çalışıyorum. Onun güncesini, notlarını ve yapıtıyla ilgili herşeyi yazacağım diyorum.

Bacağı hafifçe şiştiği ve kımıldatamadığı için gene tekerlekli koltuğunda oturuyor. Filibit olduğu halde acı çekmiyor ama güçsüz.

Şimdi birsürü kişi sürekli olarak Iaznaya Poliana'da oturuyor L.N. ve ben, Saşa, Çekoslavakya'lı doktor Makoviçski, bize yardım eden Varvara Feokritov (Saşa'nın bir arkadaşı) ve L.N. nin sekreteri Nikolay Gussiev. Her sabah L.N. ona «Okuma çevresi»nin düzeltmelerini veya yeni düşünceleri yazdırıyordu.

Leon Tolstoy'un sekseninci yaş jübilesi adı verilen olayı yaşadık.

Tüm dünya ona öylesine bir hayranlık ve sevgi gösterisinde bulundu ki... Bu durum yazılan makaleler, gönderilen

mektuplar ve özellikle telgraflarda çok belirgin, çünkü en az iki bin tane geldi. Onları biriktiriyorum çünkü Moskova Tarih müzesine vermeyi düşünüyorum. Jübilenin arşivini oluşturacak onlar.

İnsanı heyecanlandıracak kadar çok armağan geldi: ilkini Petersbourg Güldürü Tiyatrosu işçileri göndermiş. Bu, üstüne şu sözler kazınmış nikelajlı bir semaver: «Tanrı Gerçeğin içindedir, Kuvvetin değil», «Cennet sizdedir» ve 72 imza. Ressamlar ona çok güzel bir suluboya resim albümü yollamışlar. Birisinin kenarları ipekle işlenmiş, bir başkası L.N. nin kitaplarından alınan cümlelerle çerçevelenmiş birsürü L.N. portresi de aldık. Torkov zanaatçıları, işlemeli deriden yapılmış çok güzel bir elbise yolladılar; tatlıcı Borman, yüz paketi Iaznaya'lı çocuklara dağıtılmak üzere yetmiş kilo çokulata gönderdi. Birisi, köylülerimiz için yüz orak, bir başkası L.N. nin midesi için yirmi şişe iyi şarap yolladı. «Osmanlı» tütün fabrikası da büyük bir kutu sigara gönderdi ama L.N. tütüne düşman olduğu için, bir teşekkür mektubuyla geri yolladı.

Kötü niyetle yollanan armağan, mektup ve telgraflar da oldu. Örneğin «Bir anne» imzalı mektup ve içinde bir ip bulunan bir kutu aldı; mektupta şunlar yazılıydı: «Tolstoy hiçbirşey umut edemez ve hükümetin kendisini asmasını bekleyebilir ancak, bu işi hükümetten beklemeden kendisi de yapabilir.» Öyle sanıyorum ki bu anne, nedenini Tolstoy'a bağladığı bir devrim yada propaganda sonucu oğlunu yitirmiş.

L.N. nin yaşgünü yemeğinde o, ben, dört oğlumuz Serioya, Ilya, Andrey ve Mişa vardı; karısının doğumunu bekleyen Liova İsveç'teydi. Kızlarımdan sadece Tanya birkaç gün önce, ayın 22 sinde benim yaş günüm için gelmiş ama kızı Tatiana'yı ikinci kez bir yere bırakma sorununu çözümleyemediği için babasının yaş gününe kalamamıştı. Konuk olarak da Mikail Sukotin, Mikail Stakoviç, Goldenweiser çifti, baba oğul Çerkov, Mariya Schmidt, Ivan Gorbunov ve ülkesinin yazarları tarafından imzalanmış bir övgü yazısı geti-

ren İngiliz M. Wright[1], Mitia Kuzmunski, gelinlerimiz, Serioya'nın ikinci karısı Maşa (Zubov) ve Ilya'nın karısı Sonya vardı. Akşam da, Andrey'in ikinci karısı Katya, Galya Çerkov ve Nikolayev çifti geldiler. Biraz iyileşen ve yemekte bulunmak için kalkan L.N. dahil herkes sessiz, hareketsiz ve heyecanlıydı. Evde sevgi dolu bir hava egemendi. Bu sevgi dolu hava hem o gün bizde bulunan kişilerden, hem de dış dünyadan kaynaklanıyordu. L.N. yatmaya gittiğinde ve her zaman olduğu gibi, onu kendi elimle ördüğüm kalın battaniyeyle üstünü örttüğüm sırada bana dedi ki: «Kendimi çok iyi hissediyorum. Herşey ne kadar güzel. Yeter ki buna karşılık kaygı verici bir duruma düşmeyelim...» Şimdilik Tanrı bizi korudu.

Bugün L.N. oldukça iyi, gene de biraz şiş olan bacağını uzatarak koltuğunda oturuyor. Bizimle birlikte kahvaltı yaptı, iştahla yedi ve Kafkasya'da, Çeçen'leri savuşturduğu zaman bindiği atın adını soran, tanımadığı bir albaydan mektup aldığını anlattı.

O atla ilgili olay şöyle olmuş: O sıralarda, yani olayın geçtiği 1853 yılında, Kafkasya'da «fırsat» adı verilen bir atlı bir erzak kafilesi yola çıkıyormuş. Bir kısmı atlar, diğerleri arabalarda giden ve asker ve subaylardan oluşan bu kafileden, kahramanlık gösterisi yapmak isteyen üç subay, birlikten ayrılıp önden gitmeye başlamışlar. Bunlar Leon Tolstoy, arkadaşı Sado ve Poltoratski imiş. L.N., çok pahalıya satınaldığı güçlü, rahvan ama ağır bir hayvan olan kır atına biniyormuş. Yolda giderlerken, arkadaşı Sado, Nogay soylu atının kıvraklığını anlaması için binek değiştirmelerini önermiş. Atları henüz değiştirmişlermiş ki, tepenin ardından silahlı Çeçen'ler görünmüşler. Ne Tolstoy'un ne de Poltoratski'nin silahı yokmuş ve üstelik Poltoratski bir top arabası atına biniyormuş. At kötü olduğu için arkada kalmış ve Çeçen'-

1 — Övgü mektubunu özellikle Thomas Hardy, George Meredith, H.G. Wells ve Bernad Shaw «Cesaret ve içtenlikle insanlığa getirdiğiniz yeni ve yüce fikirler, sizin tüm dünya tarafından sevilmenizi sağladı.» diyerek imzalamışlar

ler ona ateş ederek atının üstüne çullanmışlar ve kılıçlarıyla delik deşik etmişler ama ölmemiş. Bu sırada Sado yurttaşlarına Çeçence birşeyler bağırarak silahıyla tehdit ederken Tolstoy Sado'nun kıvrak nogay atıyla kaçıp kurtulmuş. Ve Tolstoy'un yaşamı böyle bir raslantı sonucu kurtulmuş.

Öğleden sonra L.N. Goldenweiser ile bir parti satranç oynadı ve sonra da onun piyanosunu dinledi. Chopin'den parçalar çalan Goldenweiser çok etkileyici idi.

Yaşantım basit günlük uğraşılarla kısıtlanmış durumda. Ya L.N. ile yada ev işleriyle ilgileniyorum. Kısa bir gezinti yapma olanağı dahi bulamıyorum. Bununla birlikte doğaya hayranım: kızaran akağaçlara bakıyor ve onların resmini yapmak isteği uyanıyor içimde. Sanatı seviyorum; Tiuçev'in şu dizelerini söyleyerek tarlalarda dolaşıyorum: «Sonbahar'ın ilk günleri kısa ama çok güzel bir dönemdir...» Goldenweiser'i dinliyor ve benliğimin müziğin içinde eriyip gitmesini yürekten istiyorum... Yaşantım doyum bulmayan isteklerimle, yerine getirmek zorunda olduğum yükümlülüklerim arasında bölünüp gidiyor. Son günlerde isteklerim yatışıyor ve önümde, öte tarafa gidilemiyecek duvarı görüyorum. Bu duvar yaşamla ilgili atılımları ve sanatsal istekleri durduruyor. «Uğraşmaya değmez son yakın...» Bana sadece dua etmek kalıyor ama maddesel, günlük ve zorluklarla dolu yaşantı karşısında o da coşkusunu yitiriyor. Bu yaşantıdan kurtulmak, herşeyi bırakıp gitmek nasıl olur?... Ama benim yerimi kim alabilir?

8 eylül Geç kalktım ve L.N. nin sağlığı için kaygılandım çünkü gece midesinde şiddetli ağrı ve yanmalar oldu. Çalışma odasının balkona açılan kapısının kafesine yaklaştım, beni görünce: «Ah Soya, geldin ha...» diye bağırdı. Bu davranışı çok hoşuma gitti.

Gussiev ile birlikte, sekseninci yaş gününü kutlayan herkese yanıt olarak bir teşekkür mektubu yazdı. O mektubu dün Gussiev bana okudu; ben de hem Gussiev'in, hem de L.N. nin kendisinin uygun buldukları bazı düzeltme ve ekler yaptım.

Saşa Varvara Feokritov ile Tula'ya konsere gitti. Mavidov bize geldi ve iyi bir gün geçirdik. Hep yazından söz ettik ve hepimiz açık saçık yayından, çağdaş yazarların yetenek noksanlığı ve utanmazlıklarından tiksindik. Davidov'un faydasızlığını ve saçmalığını öne sürdüğü ölüm cezasını tartıştık, Davidov, L.N., Kiriakov ve Nikolayev ile başka konuları da tartıştım. Bana öyle geliyor ki günler boşu boşuna uçup gidiyor ve bu da beni üzüyor. Çok değerli birşeyleri kaybettiğim duygusu içindeyim, kaybettiğim bu değerli şey zaman, benim ve yakınlarımın yaşamının son yılları.

10 eylül Özdeksel sorunlar benim tüm zamanımı alıyor. Patateslerin bugün toplanmasını öngörmüştüm. Tarlaya gittiğimde kimseyi bulamadım, yemeğe gitmişler, sadece ondört yaşlarında cılız bir çocuk, çalınmasını önlemek için patates yığınlarının yanında nöbet tutuyordu. «Neden oturuyorsun ve patates toplamıyorsun?» dedim. İkimiz birer çuval alarak toplamaya başladık. Sonra gündelikçiler geldi. Ameleleri yönetip onları sıkıştırmaktansa, onlarla birlikte çalışmak daha çok hoşuma gitti. Öyle sanıyorum ki, benim gelip onlarla çalışmam gündelikçileri çabuklaştırdı ve başarılı bir toplama yaptık. Patatesleri ayıklayıp kilere de koydular. Ben onlara hem göz kulak oldum hem de yardım ettim. Benim orada çalıştığımı gören bekçiler şaşırdılar.

L.N. iyi, bacağı ağrımıyor ve tek başına gezinmeye başladı. Önce yapıtına çalıştı sonra da müzik dinledik. Akşam satranç oynadı ve erken yattı. Hava ılık, artı 10 derece ve daha yeşillikler sararmadı; pencerelerin önünde ve bahçelerdeki floks çiçekleri çok güzel açmış.

13 eylül Gazeteleri okuyor ve L.N. den söz eden yazıları arıyorum; bu iş hem çok zamanımı alıyor ve hem de yoruluyorum. Makaleleri kesiyor ve bir deftere yapıştırıyorum. 28 ağustosa ait yetmişbeş gazete topladım, bir de dergiler var. Bu yazılarda L.N. ye pek çok sevgi gösterisi var ama gerçek anlayış pek az. 28 ağustosu kutlayanlara teşekkür eden ve gazetelere gönderilecek olan L.N. nin mektubu-

nun kesin şeklini tesbit ettim ve kopyasını çıkardım.

Çerkov'un getirdiği kızıl saçlı yalınayak bir köylü L.N. ile din konusunu tartıştılar. Fakir olduğu halde çevresini etkileyebildiği için onu kutladı. Konuştuklarını dinlemeyi çok isterdim ama, ziyaretçileri kabul ettiği zaman ben odada kalırsam, L.N. sesini çıkarmıyor ve bana soru sorar gibi öyle bakmaya başlıyor ki, onu ne denli rahatsız ettiğimi anlayarak odadan çıkmak zorunda kalıyorum.

Birisi Serioya'nın tarlalarını yakmış, 4.000 rublelik zararı var. Gündüz L.N. hep balkonunda oturdu, akşam Çerkov ile satranç oynadı ve Nikolayev ile gevezelik yaptı. Sağlık durumu düzeldi. Mutlu olduğunu, yaş gününde kendisine gösterilen ilgi ve sevgiden çok duygulandığını anlıyorum.

14 eylül Bu sabah, Iaznaya Poliana'da çalışan tüm gündelikçi amelelerin hesaplarını kapatmaya karar verdim. Gençler ve kızlar büroda toplandılar. İşçi ücretlerinin ödenmesi konusunda Varvara, Saşa ve Nadya Ivanov bana yardım ettiler. Hesapları yaptık, deftere kaydettik ve paraları ödedik: 400 ruble dağıttım. Kız ve erkek ameleler güle eğlene ve şarkılar söyleyerek paralarını alıp gittiler. Eve gidip defterlere «ödendi» damgasını da vurarak bu işi sonuçlandırdım.

L.N. gün boyu gelen gidenden kurtulamadı. Önce, Amerika'dan gelen ve Dickens'in yeğeninin kızıyla evli olan bir Rusu kabul etti. Amerika'da yaşayan ve okullarına Tolstoy adını veren 3.000 Molokan'a götürmek üzere L.N. nin bir portresini istemek için gelmiş. Daha sonra toprak ağalarını öldürülmesini ve ayaklanmayı öven bir broşür dağıtmış olan sekiz genç devrimci geldi. Bu durumlarını öğrendiği için, onlarla görüşmeyi L.N. istemişti. Onları doğru yola getirmek, mertçe ve hıristiyanca duygulara yöneltmek için önerilerde bulundu. Bu işlerin sonunun nereye varacağını sadece Tanrı bilir. Daha sonra, L.N. nin yanında oturan bir gencin ağladığını gördüm. Herhalde askere gitmesi gerekiyordu. Gitmek istemiyor, ağlıyor ama bir karar veremiyordu. L.N., halktan bir ihtiyarı da kabul edip onunla birsüre konuştu. İki

askerle bir sivil de geldi ama onları içeri almadık ve kitaplar verip gönderdik.

L.N. hep balkonda oturdu ve ben de Tolstoy ile ilgili gazete yazılarını kestim. Novaya Rus gazetesinin 12 eylül tarihli sayısında, onunla ilgili çok güzel bir makale var.

16 eylül L.N. iki aydır ilkkez arabayla Teliantinki'ye, Çerkov'u görmeye gitti; arabayı kendisi kullandı; artık iyileşmiş gibi ve iştahı da yerinde.

Bu gürültü patırtıların tümü öylesine etkiliyor ki bizi, ortak yaşantımızı ve yakın olan ölümümüzü düşünmemize engel oluyor.

İkimiz de birşeye hazırlanıyoruz, sanki yaşamaya hazırlanıyoruz ama bizim eriştiğimiz yaşam gerçek, kendini sevdiğine adamakta hür erinç ve mutluluk dolu bir yaşam değil. Bu alanda L.N. hep daha aklı başında ve daha şanslı oldu. Zorunlulukla değil, zevkle çalıştı. Canı isteyince yazı yazıyor canı isterse tarla sürüyordu; kendine çizme dikmeyi aklından geçirdiyse, oturup özenle yapıyordu. Çocuklara ders öğretmeyi tasarladıysa onlara ders veriyor, canı sıkılınca da bırakıyor ve bir daha onları düşünmüyordu. Ben onun gibi yaşayıp onun gibi davranmayı deneyebilir miydim acaba? O zaman çocukların ve hatta L.N. nin hali ne olurdu?

17 eylül Bugün benim isim günüm. Varya Nagornov ile gezmeye gittim ve sonbahar doğasının güzelliği karşısında bir genç kız gibi kendimden geçtim. Ormandaki çok değişik şekil ve renk cümbüşü öylesine güzel tablolar oluşturuyordu ki, onların resmini yapmak için coşkulu bir istek uyandı içimde. Evin önündeki gül ağacında halâ solmamış bir gül var. Bu gülü görünce, Fet'in sonbahar şiirindeki şu dizeyi anımsadım: «Yalnız sen kaldın, hoş kokulu ve görkemli kraliçe gül.»

Andrey ve karısı Katya ile de gezinti yaptım. İsim günüm için Maria Schmidt de geldi. Ben isim günlerini sevmem ama bugün hoşuma gitti. Akşam L.N. çocuklarla briç oynarken, ben gazetelerdeki makaleleri kesiyordum. L.N., Saşa ile

birlikte ve lastik tekerlekli arabayla bir gezinti yaptı; arabayı da Çerkov sürdü. Dün de bir araba gezintisi yapmıştı. Akşam geç saatlerde bize, Okuma Çevresi yapıtından söz açtı ve kendisi ve öteki düşünürler tarafından yazılmış öz sözler okumaya başladı. Bu yapıtla çok uğraştığı ve hoşuna da gittiği anlaşılıyor. İnsanın sahip olduğu niteliklerden, başkalarına duyduğu sevgiden, Tanrıyla sürekli inanç birliğinden Tanrı iradesini duymak ve yerine getirmek değişmez isteğinden söz etti. L.N. Tanrı iradesini nerede gördüğünü, yaşam boyunca nasıl uygulanacağını şimdiye dek hiç açıkça açıklamamıştı. Ona, nasıl uygulanacağı sorulduğunda «Aşkla» yanıtını verdi. Ama bu apaçık birşey değil. Her insanın Tanrıyı anlayış ve kavrayış biçimi farklıdır. Tanrıyı kavrayış ne denli derinse, ondan söz ediş o denli azalır, böyle oluşu ise hem daha sağlam, hem daha iyi bir inanç olur.

L.N. bu yıl çok ihtiyarladı. Yeni bir aşama daha yaptı ama iyice yaşlandı. Öyle anlaşılıyor ki, gezmeyi, güzel yemekleri ve yaş günü için gönderilen kaliteli şarabı içmeyi sevmesine karşın zihinsel yaşamı ağır basıyor; kağıt ve satranç oynamayı da seviyor; ama sanki bedeninin ayrı bir yaşantısı var ve daha yukarılarda ve hür olan zihni, bedeninin aksine dünya yaşantısına ilgisiz kalıyor. Hastalığından sonra bir değişiklik oldu. Yeni, yabancı ve uzak birşeyler farkediliyor onda; yaşamında, benimle ve başkalarıyla ilişkilerinde neyin kaybolduğunu düşünerek arasıra çok üzülüyorum. Başkaları bu durumun farkında mı acaba?

30 eylül Tüm uğraşımı malikanemize adadım. Ama bu uğraşı doğayla ve benim doğaya karşı olan hayranlığımla ilgili olduğu oranda becerebiliyorum. Zaten halkı da doğaya katıyorum. Bugün, kırk kişinin yosunları ayıkladığı, kuru dalları kestiği ve özellikle ağaç gövdelerine kil, kireç ve tezek karışımı birşeyle sıvadıkları elma bahçesine gittim. Gözlerimin önünde öyle güzel bir manzara vardı ki: taze otların yeşilliği üstündeki genç kızların alacalı giysileri, masmavi gökyüzü ve sarı, kırmızı ve esmer renkli ağaçlar... Uzun uzun bir elma ağacını inceledim. Sarı, pembe ve açık

yeşil renklerin parıltısının benzerini yapabilmek çok zor olurdu herhalde; bu ağaç çok, güzeldi. Daha sonra aşağıdaki gölcükte yapılmakta olan barajı görmeye gittim. L.N. için çiçek topladım ama onun artık hiçbirşeye ve hiçkimseye ihtiyacı yok. Bunun nedeni ne, niçin böyle oldu? Onu eve bağlayan ve etkileyen hastalık, yaşlılık mı, yoksa Tolstoy'cuların ve özellikle sürekli olarak bizde kalan ve hemen hemen L.N. yi hiç yalnız bırakmayan Çerkov'un ördüğü duvar mı? Bilmiyorum ama hem bana, hem de ötekilere karşı yabancı ve hatta kötü davranır oldu. Dün kız kardeşi Marya'dan çok güzel ve duygusal bir mektup aldık. L.N. o mektubu okumadı bile.

Okuma Çevresi birkez daha karalandı, değiştirildi ve düzeltildi. Zavallı Saşa onu makinada yeniden yazacak... Varvara'ya yardım etmesini rica ettim, aksi halde Saşa'nın gözleri ve sinirleri harap olacaktı.

Yırtık pırtık olan kitaplık kataloglarını tekrar yazıyorum. Bu sıkıcı, zor bir uğraşı ama gerekli. Kışlık giysilerimin biçimini değiştiriyorum. Çok sıkılıyorum ama YAŞAMIM öyküsüne çalışmıyor ve sanatsal bir uğraşıda da bulunmuyorum. Çok kez olduğu gibi piyano çalmak istiyorum ama bunu asla gerçekleştiremem çünkü piyanoların ikisi de büyük salonda, orada da ya yemek yeniyor, ya L.N. çalışıyor yada uyuyor.

Şu son günlerde, L.N. ve bizim hakkımızda, her dilde yazılmış makaleleri okudum. Hiç kimse onu ne tanıyor, ne de anlıyor. Onun karakterini ve düşünce ve amacını ben, her hangi bir kimseden daha iyi tanıyor ve biliyorum. Ama ne yazarsam yazayım kimse bana inanmayacak. L.N. büyük bir zeka, engin bir yetenek adamı; imgeleme yetisi, duygusallığı, alışılmamış derecede inceliği olan bir adam onda yürek, gerçek iyi yüreklilik yok. Onda, bir İLKE iyiliği var, ama ZORLAMASIZ değil.

Hava çok güzel, güneş pırıl pırıl, sıcaklık gölgede 11°. Ağaçların yaprakları da daha dökülmedi, pencereden bakınca, mavi gökyüzünde altın toplar gibi görünüyorlar.

Yüreğim üzgün ve yalnız, kimse beni sevmiyor. Bu duruma üzüldüğüm kuşku götürmez. Bende başkalarına karşı

pek çok coşku ve içgüdüsel bir acıma var ama iyiliğim yeterli değil. Benim en önemli özelliklerim analık duygusuyla görev anlayışım.

Yirmisekiz yıl hapis yatan ve eski devrimci olan Morozov, önceki gün bize geldi. Tutuklu bulunduğu süre içinde geçirdiği psikolojik durumunu anlatsaydı memnun olurduk, ama o, kendisine kasıtlı olarak bozuk besin verdiklerini ve bu yüzden skorbüt olduğunu anlattı. Diş etleri şişince tedavi etmişler ama sonra o ve öteki tutuklular gene açlık ve kötü beslenmeden çok sıkıntı çekmişler ve bu yüzden onunla birlikte hapse atılan onbir kişiden sekizi ölmüş. Morozov fizik yönden halâ iyi ve geçen yıl evlenmiş. Sesi kısık ama yaşam dolu ve astronomiyle çok ilgili. Ahdiatik ile ilgili bir kitap yazıp bastırmış; tüm çalışmalarını, eski din kitaplarıyla astronomi arasında bir bağ bulmaya yöneltmiş.

Morozov, çok eski dostu olan Vera Lebedev ile geldi ve akşamı bizde geçirdi.

8 aralık Rastlantı sonucu öğrendiğim bir durumu buraya aktarmak istiyorum. Hergün bize gelen Çerkov, dün akşam, istavroz çıkarma konusunu görüşmek için, L.N. nin odasına gitti. Onların konuşmalarını, bulunduğum odadan istemiyerek duydum. L.N., arasıra içinden dua etmediği halde ve alışkanlık sonucu istavroz çıkardığını söylüyordu. Çerkov ise, L.N. nin ölürken veya çok acı çektiği sırada istavroz çıkarabileceğini ve o zaman da, yanında bulunanların, onun ortodoks dinine döndüğünü — inşallah döner — sanacaklarını söyledi. İnsanların böyle düşünmelerini önlemek için, L.N. nin kendisine yaptığı bu açıklamayı hemen cep defterine yazacağını belirtti.

Ne dar kafalı bir adam şu Çerkov, olay ve durumlar hakkında ne kısa görüşlü öneriler de bulunabiliyor. L.N. nin ruhsal durumuyla ilgilenmiyor bile, oysa annesinin, babasının, halalarının kendisini kutsadıkları istavroz çıkarma eylemini yalnızken, Tanrıyla ve kendi benliğiyle baş başa kaldığı zaman yapıyordu. Çerkov ise not etmek, fotoğraf çekmek ve bilgi toplamak istiyor ve hepsi o kadar.

İlginç bir olay anlattı ona iki mujik gelerek herhangi bir partiye kaydolmak istediklerini, her koşulu kabul edeceklerini ve kendilerine para verilmek kaydıyla, kalemle yada kanlarıyla imzalayacaklarını ve ne istenirse yapacaklarını söylemişler. Bu durum Çerkov'larda birsürü aşağılık insanın toplanmasından kaynaklanıyor; onun evinde toplam otuziki kişi barınıyor. Ev büyük ama çok kalabalık. Bunlar arasında Çerkov'un oğlu Dima'nın arkadaşı olan dört genç mujik var ki, hiçbir iş yapmadan efendilerinin masasında yemek yiyor ve ayda da 15 ruble alıyorlar. Ötekiler bunları kıskanıyor. Oğlum Andrey tarafından terkedilen torunlarım Soniuşka ve Iliuşak da anneleri Olga ile orada kalıyorlar. Onlara çok acıyorum.

Küçük evin kapı kilitleriyle pencere camlarının tümü kırılmış. Kovandaki balı da çalmışlar. Bizi hırsızlık tehdidi altında yaşatan halktan nefret ediyorum, ama hepsi hükümetin tutarsızlığından kaynaklanan uygulamalardan da nefret ediyorum.

14 ocak İşte gene eski görevime döndüm: L.N. nin henüz tamamladığı yeni bir yayınsal yapıtını kopya ediyorum[1].

Bu öykünün en önemli noktasını devrimciler, öldürmeler ve nedenleri oluşturuyor. Bu ilginç olabilirdi ama yöntemler hep aynı: mujiklerin yaşantısının betimlemesi. Bacakları kararmış, gürbüz bir kadının, bir zamanlar onu baştan çıkarmış olan kadının çekiciliği. Seksen yaşını geçtiği halde, bu parlak gözlü Aksinya, eski anılarının ve eski duygularının derinliklerinden bilinçsiz olarak meydana çıkıyor. Aksinya Iaznaya Poliana'lı bir köylü kadındı; biz evlenmezden önceki son metresiydi ve şimdi köyde yaşıyor. Bu nedenledir ki bu öykü, ruhumda acı yankılar yapıyor. Bu devrime daha sonra deyiş çeşnisi verileceği belli oluyor. Kuşkusuz, hıristiyanlığı öne sürerek L.N. bu devrime sarılır; iktidardan tiksiniyor. Öyküsünü kopya etmeyi sürdürmek ve neler içerdiğini görmek istiyorum. Sanki bu öykü onu utandırıyormuş gibi, L.N. benim kopya etmemi istemiyordu. Daha nazik olsaydı, kadın kahramanına Aksinya adını vermezdi. Erkek kahramanı ise, armonika ve gülücüklerin sevimlileştireceği ve daha sonra devrimcilere karışacak bir mujik olacaktır gene. Belki bu düşüncem değişir ama şimdilik bu öykü hoşuma gitmiyor.

Bugün, Wanda Landowska geldi ve özellikle Chopin'in bir mazurkasıyla Mozart'ın bir sonatını ve öteki parçaları çaldı. Çok kusursuz çalıyor ve sanki çaldığı parçanın öyküsünü birisinden dinliyormuş gibi tuşların üstüne eğiliyor.

Tatlı ve anlamlı çalışını estetiğin en üst düzeyine çıkarıyor. Halk dansı ve eski dansları da aynı güzellik ve ilginçlikle çaldı. Bu piyano şöleninde bizim aileden başka, baba oğul Çerkov ve gelinimiz Olga da vardı. Marussiya Maklakov gitti.

1 — Pavel Kudriaş'ı kim öldürdü?

26 haziran Kocam L.N., 1901 yılından bu yana tuttuğu Günce defterlerinin tümünü Çerkov'a verdi ve aynı Çerkov'u ziyarete gittiğinde de yeni bir deftere başladı. Oraya 12 haziranda gitmişti. Okumam için güncesini bana verdiğinde özellikle şu sözcükleri değerlendirdim «Sonya ile, iyilik ve sevgiyle dövüşmek istiyorum.» DÖVÜŞMEK... Onu çok seven ve onun iyiliğini düşünmekten başka tasası olmayan benimle neden dövüşmek gereksinmesi duysun. Ama, Çerkov ve Güncesini okuyacak olan gelecek kuşaklara karşı, bir kötü düşünsel ile dövüşmek zorunda kalan çok iyi ve mutsuz birisi olarak görünmek ihtiyacını duyuyor.

L.N. nin yanındaki yaşantım günden güne çekilmez oluyor, bunun nedeni de, onun bana karşı yüreksiz ve acımasız davranışı. Belli bir yöntemle ve azar azar, bu durumu Çerkov yarattı. Zavallı ihtiyarı avucunun içine aldı; bizi ayırdı, L.N. nin artistik kıvılcımını söndürdü, bu sevimsiz ve saçma adamın etkisiyle yazdığı son yıllardaki makalelerinde sezilen kin ve yadsımayı körükledi.

Bu adamın durumunu anlatmak için ve şeytana inanılıyorsa, yaşantımızı perişan etmek için şeytan Çerkov kılığına girmiş denebilir.

Kaç gündür hastayım. Yaşam beni yordu bitirdi; işlerin tümüyle uğraşmak zorunluluğundan bıktım; tek başıma, yardımsız ve sevgisiz yaşıyorum ve canımı alması için Tanrıya yalvarıyorum. Kuşkusuz bu süre çok uzamaz. L.N. akıllı, benden kurtulma yöntemini biliyordu ve dostu Çerkov'un yardımıyla yavaş yavaş beni öldürüyor; artık benim sonum yakın.

Birdenbire hastalandım. Varvara Feokritov ile Iaznaya Poliana'da yalnızdım. L.N., Saşa ve ötekiler — doktor, sekreter ve uşak — Meşçerkoye'ye, Çerkov'lara gitmişlerdi. Saşa'nın hastalığından tümüyle kurtulması, havanın temizlenmesi, toz toprağın ve hastalık bulaşmasının önlenmesi amacıyla, kapı ve pencereleri boyatmak ve taban tahtalarını tamir ettirmek zorunda kalmıştım. Bu nedenle işçiler tuttum ama, mobilya, tablo ve öteki eşyaları Varvara'nın yardımıyla kendim kaldırmak zorunda kalmıştım. Bunların yanısıra günlük işler ve provaların kopya işiyle uğraşıp çok çalıştım. Bu işler beni pek çok yordu, buna bir de L.N. nin ayrılışı eklenince bir sinir krizi geçirdim, öyle şiddetli bir krizdi ki, Varvara L.N. ye şu telgrafı gönderdi: «Tehlikeli bir sinir krizi, nabız yüzün üstünde, uykusuzluk, yatıyor ve ağlıyor.» Telgrafı alınca L.N., Güncesine şunları yazmış: «Bir telgraf aldım Iaznaya'dan, bunların tümü can sıkıcı.» Yanıt vermedi ve tabii eve de dönmedi.

Durumum akşam çok ağırlaştı: göğüs spazmlarım, başımın ağrısı ve dayanılmaz bir umutsuzluk beni tir tir titretiyor, dişlerim takırdıyor ve hıçkırıklarla karışık spazmlar beni boğuyorlardı. Ölüyorum sandım, yaşamım boyunca böylesine ruhsal bir acı çektiğimi anımsamıyorum. Çok korktum ve sanki beni kurtaracakmış gibi, beni kurtarabileceğini umarmışım gibi, sevdiğimi doğal olarak yardıma çağırarak ben ikinci bir tel çektim: «Yarın gelmen için sana yalvarıyorum.» 23 haziran sabahı, saat onbir treniyle gelmesini beklerken şu telgrafı aldım: «24 sabahı gelmek daha rahat. Gerekliyse gece treniyle geliriz.»

Şu «daha rahat» deyiminde, despot Çerkov'un soğuk ve acımasız biçeminin olduğunu anladım. Umutsuzluğum, sinirliliğim, baş ve göğüs ağrılarım doruğa çıktı.

Çerkov'lardaki herkes, benim bu telgrafı alıp yanıt verecek zaman bulamıyacağımı hesaplamışlardı ama, ben de hesap etmiş ve onların düzenini anlamıştım; biz de Varvara'nın imzasıyla, normal değil, yıldırım telgraf çekerek «Kuşkusuz gerekli.» dedik.

Bu arada Çerkov'lara, karısıyla kemancı Erdenko gel-

miş; kuşkusuz Çerkov L.N. ye, gitmesinin uygun olmayacağını anlatmıştır. Pek tabii ona birşey söylememiştir ama bir kemancının, hasta yatan karısından daha önemli olduğunu göstermek ve L.N. yi orada tutmak için birsürü düzenbazlık yapmıştır. Ve kocam da, hayranlık derecesinde çok sevdiği adamın yanında, birgün bile olsa, fazla kalabildiği için mutlu olmuştur.

23 akşamı L.N. yandaşlarıyla geldi ama tatsız ve kırgındı. L.N. ile Çerkov beni bir gaspçı gibi görüyorlar, ben ise Çerkov'a bize gelen davetsiz bir konuk gözüyle bakıyordum.

L.N. ile sıkıntılı bir konuşma yaptık ve ben ona ne denli acı çektiğimi anlattım. Taburede bir büklüm oturan L.N. hiç sesini çıkarmadan beni dinledi. Ayrıca bana ne yanıt verebilirdi ki? Birkaç dakika ona çok acıdım. Eğer kendimi zehirlemediysem bunun nedeni korkaklığımdır. Bununla birlikte canıma kıymam için pek çok nedenim vardı ama, günah olan intihar etme zorunda kalmadan Tanrının bana sonsuz barışı nasibedeceğini umuyor ve bekliyorum.

Bu sıkıntılı konuşma sırasında, L.N. nin hayvan yönü birden ortaya çıktı ve gözleri öfkeyle parladı, yaralayıcı sözler söyledi ve tam bu sırada ona karşı bir kin duydum ve: «Şu anda gördüğüm senin gerçek kişiliğindir.» dedim. Bu sözüm üzerine hemen sakinleşti.

Ertesi gün benim söz dinlemez ve önüne geçilemez aşkım geldi. L.N. beni görmeye geldi ve ben onun boynuna sarılarak beni bağışlamasını, bana acımasını ve sevecen davranmasını rica ettim. Beni kollarının arasına aldı ve ağlamaya başladı. Bundan böyle herşeyin değişmesine, ve birbirimizle ilgilenmeye karar verdik. Ama, bu, ne kadar sürecek?

Bugün L.N. nin bana verdiği Günceyi okudum ve notlar alma bahanesiyle 1900 yılından bu yana tüm Günce defterlerini Çerkov'a vermiş olması aklıma geldi ve çok üzüldüm, çünkü düzenci Sergeenko'nun oğlunun Çerkov'larda çalıştığını biliyorum ve onun, geleceğe yönelik amaç ve yarar düşüncesiyle defterlerin tümünü kopya edeceğinden hiç kuşkum yok. Günce defterlerinde L.N., beni hep iyi davranarak sa-

vaşılması gereken bir zorba gibi gösteriyor, kendisi ise yüce gönüllü, büyük, sevgi dolu ve dindar görünüyor...

Ölüm ve sonsuzluk karşısında ruhsal yönden yükselmem için çaba harcamam gerek; beni alçaltmak ve yok etmek için Çerkov'un giriştiği düzenlerin ve L.N. nin basit davranışlarının hiç önemi yok.

Tanrı varsa, ruhumun yalandan nefret ettiğini bilıyordur, iyiliğe ve insanlara olan sevgimin düşünülerek değil, kendiliğinden oluştuğunu anlıyordur.

L.N. ile akşam da ağız kavgası yaptık ve gene çok acı çektim. Hayır bu böyle sürüp gidemez, yaşamıma son vermem gerek. L.N. ye, «Benim neyimle savaşacaksın?» dedim. «Bizim tüm anlaşmazlığımıza neden olan herşeyle: dinsel sorunlardan tut da, toprak konularına kadar herşeyle.» dedi. «O topraklar benim değil, ben onları bizim ailemizin kalıtı, geliri olarak görüyorum.» yanıtını verdim, «Topraklarını verebilirsin» dedi. Bunun üzerine ben de: «Öyleyse neden bir sürü toprağı ve milyonları olan Çerkov'a isyan etmiyorsun?» dedim «Susmayı yeğlerim, beni rahat bırak...» dedi. Önce bağırıp çağırma ve sonra da kötü niyetli bir susuş.

1900 yılından beri tuttuğu güncenin nerede olduğunu sorduğumda, önce sakladığını söyledi. Onları görmek istediğimi söyleyince de şaşırdı ve Çerkov'da olduğunu itiraf etti. Başka birşey daha öğrenmek istedim: «Çerkov, onları nereye koydu? Onun evinde arama yapılabilir ve hepsi elimizden gitmiş olabilir. Üstelik, Anılarımı yazmak için, bana bu günce gerekli.» dedim. L.N. «Tasalanacak bir durum yok, Çerkov gerekli önlemleri aldı ve onları bir bankaya koydu.» dedi. — «Hangi bankaya?» — «Neden bunları öğrenmek istiyorsun?» — «Çünkü sana en yakın olan kişi benim, ben senin karınım.» — «Bana en yakın olan kişi Çerkov'dur ve ben bu Güncenin nerede olduğunu bilmiyorum. Zaten bunun bir önemi de yok.»

L.N. gerçeği mi söylüyor? Kim bilir... Herşey gizli yapılıyor, bana karşı hep hile ve düzenler hazırlanıyor. Uzun süredir bu böyle ve bu durum zavallı ihtiyar ölene dek de sü-

rüp gidecek, çünkü o, iblis Çerkov'un erk ve etkisi altında yaşıyor.

Ne yapmam gerektiğini iyice düşündüm. Geçen gün, L. N. Çerkov'lara gitmeden önce, bizim yaşam biçimimize verip veriştirdi; ben de nasıl bir çözüm önerdiğini sordum. Öfke ve hınç dolu bir sesle haykırarak: «Çekip gitmek, herşeyi bırakmak, Iaznaya Poliana'da yaşamamak, ne mutsuzları, ne masanın ardındaki uşakları, ne dilencileri ne konukları bir daha görmemek; bunların tümü beni tiksindiriyor.» dedi. «İki ihtiyar, biz şimdi nereye gidebiliriz?» dedim — «Paris, Yalta, Odoyev... nereye olursa. Tabii ikimiz gideceğiz.» dedi.

Onun konuşmasını, bu öfkeli sözlerin tümünü dinledim, otuz ruble aldım ve dışarı çıktım. Odoyev'e yerleşmek istiyordum.

Çok sıcaktı, ana yola kadar koştum; yorgunluk ve heyecan soluğumu kesiyordu; bir çavdar tarlasının yanındaki hendeğin içindeki otların üstüne uzandım. Bizim arabacının geldiğini, arabanın sesinden anladım ve bitkin bir durumda eve döndüm. L.N. kalp spazmı geçirdi, ne yapmalı? Neye karar vermeli? Gene yaşantımızda bir kopma, gene zor bir yaşam koşuluna boyun eğiyorum. Kocam karamsar bir sessizlik içinde ve sonra düzelecek provalar, boyacılar, yönetici, konuklar ve çekip çevrilecek bir ev... Hepsiyle ilgilenmem ve herbirinin isteğini yerine getirmem gerek. Başım ağrıyor ve göğsüm sıkışıyor.

Bu akşam, bahçedeki yolları on kez arşınladıktan sonra hiçbir çekişme tartışma yapmadan ve daha doğrusu bu dalaşmalardan kurtulmak için, ıssız bir kulübe kiralayıp oraya yerleşmeye karar verdim. Seveceğim köylü çocuklarının bulunduğu, fakir ve yaşlı bir kadın gibi çekileceğim kulübede yaşamak ve işlerimizin, yaşantımızın tümünü bırakmak istiyorum. Bunu denemem gerek.

L.N. ile birlikte sade bir yaşam sürdürmek istediğimi ve buna hazır olduğumu ve bu nedenle nerede yaşamayı istediğini sordum kendisine. Bana «Güneyde, Kırım yada Kafkasya'da.» yanıtını verdi. «Pekala gidiyoruz, ama acele etme-

miz gerek.» dedim. Bu işe girişmezden önce İYİ OLMAK gerek dedi.

Hiç kuşku yok ki, Çerkov burada olduğu sürece, hıçbiryere gitmeyecek ve daha önce söz verdiği halde Nikolskoye'ye, Serioya'nın yanına da gitmeyecek. İYİLİĞE gelince... Yirmi yıldır bana göstermediği kendi iyiliğini, Çerkov'lardan eve dönmesi için yalvardığım zaman gösterebilirdi; oysa, orada kalmasının kendisi için daha iyi olacağını bildiren telgrafı kimin yazdığını sordum: «Sanıyorum Bulgakov ile ben, ama şimdi pek anımsamıyorum.» dedi.

Aynı soruyu Bulgakov'a yönelttim, yazmadığını ve hatta gönderildiğinden bile haberi olmadığını söyledi. Bu telgrafı, L.N. nin temize çıkarmaya çalıştığı Çerkov'un yazdığı ve L.N. nin yalan söylediği kanısına varmam gerekti.

Bütün gece tek başıma büyük salonda oturup yazıyorum. Gün ağarmaya, kuşlar ötmeye başladı. Kafesteki kanaryalar ötüşüp uçuşuyorlar.

Bunca acı çektikten sonra yaşamımı sürdürmem olanağı var mı ki?..

Bugün L.N. bana, her konuda tam bir anlaşmazlık içinde olduğumuzu söyleyerek sitemde bulundu. Hangi konularda? Arazi konuları, dinsel sorunlar ve ötekilerin tümü... Doğru değil bu. Arazi konusunda, ben Henry George'un ilkesini anlamıyorum, hepsi bu kadar; çocuklarımız varken topraklarımızı başkasına bağışlamak bence haksızlık. Din sorununa gelince, aramızda bir düşünce ayrılığı olamaz, çünkü ikimiz de Tanrıya inanıyoruz, iyiliğe ve Tanrı iradesine boyun eğmek gerektiğine de inanıyoruz. Savaştan ve ölüm cezası uygulanmasından, ikimiz de nefret ediyoruz. Yaşadığımız kırsal yaşantıyı seviyoruz. Ne o, ne de ben lükse düşkün değiliz... Tek anlaşmazlık noktamız, benim Çerkov'u sevmeyip L.N. yi sevmem, Onun ise beni sevmeyip Çerkov'u gözbebeği gibi sevmesi.

30 haziran Ayın 28 inde, oğlumuz Serioya'nın oturduğu Nikolskoye'ye onun doğum günü nedeniyle gittik. Herkes sabah erkenden kalktı. Kendini iyi hissetmiyorsa evde

kalabileceğini ve benim Nikolas Gay ile Nikolskoye'ye gidebileceğimi söylemek için L.N. nin yanma gittim. Daha önce, benimle geleceğine söz verdiği halde biraz düşüneyim dedi. Herhalde utandı ki, sonunda benimle gelmeye karar verdi.

Hareketten birgün önce çok kötüydüm ve gitmeme kararı vermiştim. Oturmuş ve L.N. nin Goldenweiser ile satranç oynamalarını seyrediyordum. O sırada Bulgakov odaya girdi ve Çerkov'un sürgünden döndüğünü ve annesiyle Teliatinki'ye geldiğini söyledi. Sanki bir yerime iğne batırılmış gibi yerimden sıçradım. Kan beynime sıçradı ve ne olursa olsun, Serioya'ya gitmeye karar verdim. Hemen bavullarımı hazırladım ama gece hiç gözümü kırpmadım. Sabahleyin L.N. bana, önden yürüyerek gideceğini ve benim ona arabayla yetişmemi söyledi. Bu sırada Çerkov geldi ve L.N. ne yapacağını şaşırdı ve Zasseka'ya gideceği yerde Iazenki'ye yöneldi. Ama şaşkın bir durumda geri döndü, ahıra gidip arabasına Çerkov ile binip bana yetişti. Kendi arabasından inip benimkine geldi ve birlikte gittik. Bizi beklemeleri gereken Bastiyevo istasyonuna geldik ama atlar gönderilmemişti. Meğer bizim yolladığımız telgraf ellerine geçmemiş. Nikolas Gay ile Saşa Nikoskoye'ye kadar tioyka ile gittiler. İstasyonda üç saat beklemek beni perişan etti.

L.N. birkez daha önden gitti ama gene yolu şaşırmış, Nikolskoye'den araba gelince onu arayıp bulduk. İyi ki yola çıkarken pişmiş yulaf, kahve ve süt almışım, böylece L.N. nin karnını doyurma olasılığını buldum. Ben hiç kendimi düşünmem, akşama kadar bir bardak kötü çay ve bir yumurta yedim. Kızım Tanya, Orlov ve Gayarin aileleri, Tanya Behrs ve Varya Nagornov da oradaydılar. Güzel gezintiler yaptık ama yoruldum. Tanya'yla yaptığım konuşmalar ise beni şaşkına döndürdü çünkü benimle sert ve acımasız tartışmalar yaptı. Varya ise bana karşı saygılı ve sevecen davrandı. Son gezinti beni daha da çok yordu ama genelde çok hoşnuttum çünkü iki gün Liovoçka'ma çok yakındım. Gara giderken, kendiliğinden yapılan bir hareketle koluma girdi, Akşam geç zaman Zasseka'dan dönerken üşüyüp üşümediğimi sordu,

çünkü ince bir giysi giymiştim. Öteki arabaya giderek, sırtıma kalın birşey vermelerini söyledi ve Gay'ın hırkasını getirdi. Zazekka'da tren köprünün üstünde durdu. Burada, köprünün korkuluğuyla vagonlar arasında o denli az mesafe vardı ki, insan zorla geçebiliyordu; tren hareket etse vagonlar bizi sürükleyecekti.

L.N. nin sağlık durumu bu sabah beni çok tasalandırdı. Yemek yemiyor, dalgın ve çok sinirli. Nabzı seksenin üstünde, uzun süre yataktan çıkmadı ve Sutkovoy, Goldenweiser ve Çerkov'la görüştü. Sutkovoy ile L.N. nin bir konuşmasını duydum; kocam özellikle şöyle diyordu: «Evlenmekle hata işledim...» Hata mı? Sanki evlilik zihinsel yaşama bir engelmiş gibi buna «bir hata» diyor.

L.N. yataktan akşam kalktı ve Goldenweiser ile satranç oynadı, ben de «Karanlıkların Gücü»nün provalarını düzelttim. Çerkov olmayınca nasıl da dingin ve mutlu olunuyor...

1 temmuz Akşam. Bütün gün yeni baskının (Eğitimin Ürünleri) provalarını düzelttim; kendimi iyi hissetmiyordum. Çerkov'a gönderdiğim mektubu L.N. beğenmedi. Ne yapalım... Üst tarafını önemsemeden sadece gerçeği yazmak gerek.[1] Bu akşam L.N., Saşa ve Çerkov, ne konuştuklarını duyamadığım ama sık sık adımın geçtiği «gizli oturumda» toplanarak, gizli bir görüşme yaptılar. Onları dinleyip dinlemediğimi anlamak için, Saşa heryere baktı ve beni görünce koşarak onların yanına gitti ve benim balkondan, onların konuşmalarını, daha doğrusu çevirdikleri entrikayı duyabilme olasılığımı anlattı. Yüreğim sıkıştı, dayamlmaz bir hü-

1 — 1 temmuz 1910 tarihinde Sofiya Tolstoy Çerkov'a şunları yazıyor: «Eğer benim duygularıma ve Leon Nikolayeviç'in tasalanmamasına birazcık değer veriyorsanız, eğer kocamın ölümüne kadar dost kalmamızı istiyorsanız güncesinin defterlerini bana vermenizi rica ediyorum — o zaman sizi daha çok sevecek ve değer vereceğim... — Ricamı yerine getirirseniz çok dost oluruz. Aksi halde ilişkilerimiz Tolstoy'u çok üzecektir; ben de içimden gelen istekleri engelleyemem. Bu defterlerin ortadan kalkışı beni pek çok üzdü.»

zün ve acı duydum. İşte o zaman kesin bir karar vererek onların bulunduğu odaya girdim, Çerkov'u selamladım ve: «Gene benimle ilgili bir entrika mı çeviriyorsunuz?» dedim. Çok güç durumda kalmışlardı. L.N. ve Çerkov birbiriyle yarışırcasına günce konusunda, birbirini tutmayan ve anlaşılması güç sözler söylediler ama, hiçbiri ben içeri girmezden önce ne konuştuklarını söylemedi. Saşa'ya gelince sadece sıvışıp gitti.

Bu durum karşısında Çerkov ile sert bir tartışmaya giriştim. L.N. eve gelen oğlumuz Mişa ile konuşmak için dışarı çıktı; ben Çerkov'a, mektubumda yazdıklarımın tümünü tekrar ettim ve kendisine: kocamın Günce defterlerinden kaçının onda olduğunu, nerede bulunduklarını ve ne zaman aldığını sordum? Bu sözlerim üzerine Çerkov öfkelendi ve bana dedi ki : L.N. kendisine güven duyduğuna göre hiç kimseye hesap vermek gereğini duymadığını, L.N. ye bile hesap verme durumunda olmadığını ve L.N. nin, Güncesini, özel ve yaramaz bölümlerini yok etmesi için kendisine verdiğini söyledi.

Tartışmanın başlangıcında, L.N. yi sevmek, ona ilgi göstermek, onun için ve onun çıkarları için yaşamak konularında işbirliği yapmamızı önerdi. Sanki Çerkov yokken, ben tüm yaşantımı — şu kırksekiz yılı — bu yönde harcamamışım gibi... O zaman kocamla aramızda kimse yoktu ve aynı ve tek yaşam yaşantısı içindeydik. «Two is company, tree is not» Ve işte üçüncü bir kişi, bizim birlik ve yaşantımızı bozdu. Çerkov, L.N. nin TİNSEL GÜNAH ÇIKARAN PAPAZ (?) olduğunu ve bu gerçeği kabul etmem gerektiğini söyledi.

Bu tartışma süresince, Çerkov çok bayağı söz ve düşünceler söyledi. Örneğin şöyle bağırdı: «Bu günceyi sizi suçlamak için kullanacağımdan korkuyorsunuz. Eğer böyle bir isteğim olsaydı size ve ailenize çok çirkin oyunlar oynayabilirdim (sözde dürüst bir adam için ne güzel deyimler...) Bu dediğimi yapabilmek için elimde yeterince fırsat ve tanıdık da var; yapmamışsam, bu sadece L.N. ye olan sevgimdendir.»

Çerkov'un düşünceleri ne kadar iğrenç... Ben öldükten sonra, önemsiz bir emekli subayın, kötü niyetli insanlar önünde beni suçlamasının bana ne etkisi olabilir ki? Yaşamım ve ruhumla ilgili olarak ancak Tanrıya karşı sorumluyum. Bu dünyadaki yaşantıma gelince, L.N. ye karşı duyduğum aşkla ilgili öylesine büyük özverilerle dolu geçti ki, sadece kocam için yaşadığım elli yıla yakın bir geçmişimi Çerkov gibi bir kimse asla silip atamaz.

Çerkov bağırarak şunları da söyledi: «Eğer ben, senin gibi bir kadına çatsaydım, ya beynime bir kurşun sıkar, yada Amerika'ya kaçardım.» dedi ve oğlum Liova ile merdivenlerden inerken de şunları ekledi: «Yaşamını, kocasını mahvetmekle geçiren bu kadını anlamıyorum.»

Mahvedip öldürüyor ama, kocam sekseniki yıl yaşadığına göre, eli çabuk olmayan bir katil bu. Ama Çerkov kendi fikirlerini L.N. nin kafasına soktu ve bu nedenledir ki bu yaşlılık günlerimiz çok mutsuz geçiyor.

Şimdi ne yapılabilir? Eğer L.N. yi tümüyle kaybetmek istemiyorsam ne yazık ki düşüncelerimi saklamak zorundayım. Bu ay, Çerkov ve ailesine karşı nazik ve iyi davranmalıyım, birbirimiz hakkında neler düşündüğümüzü bildiğim için, bu benim için biraz zor olsa da öyle davranmak zorundayım. Sık sık onun evine gitmeli ve L.N. ye karşı gelip onu kızdırmamalıyım, çünkü onun, iradesini ve kişiliğini kaybettiren Çerkov'a bağımlılığını biliyorum. Eğer Tanrı yardımcım olmazsa, uzun süredir devam eden aşkım ve etkim boşuna harcanmış olacaktı. L.N. ye öyle acıyorum ki... Despot Çerkov'un boyunduruğu altında mutsuz, halbuki benimle mutluydu.

Çalışmasını bitirir bitirmez, L.N. ye Güncesini geri vermesi konusunda Çerkov'dan yazılı söz aldım. L.N. de onları alır almaz bana vereceğine söz verdi. Önce, yazılı olarak sözvermek istiyordu ama korktu ve caydı: «İnsanın karısına yazılı söz vermesi gülünç olur. Vereceğim dedim, dediğimi yapacağım.» dedi.

Bu sözlü ve yazılı vaadlerin birer aldatmaca olduğunu biliyorum (L.N. de öyle yaptı, Güncesini bana vermedi ve

Tula'da bir bankaya koydu)[1] L.N. nin daha uzun süre yaşayamayacağından Çerkov'un hiç kuşkusu yok. Uyduruk çalışmasını sürüncemede bırakacak ve L.N. nin Güncesini kimseye vermiyecektir.

Yaşamımın son yıllarını karartan üzüntünün gerçek öyküsü işte bu. Bugünden itibaren Güncemi günü gününe tutacağım.

2 temmuz Babası ve Çerkov ile gizli gizli konuşan Saşa'nın bana karşı hoş olmayan bir tutumu var. Onunla yaptığım tartışmalar beni allak bullak etti. Bir kenara itilme, kötülük ve haksızlık. Birbirimizden git gide uzaklaşıyoruz. Ne kötü... Aklı başında ve tarafsız olan yaşlı Maria Schmidt ile yaptığım konuşmanın bana yardımı oldu. O bana, kendimi Çerkov'un üzücü, tedirgin edici ve aşağılayıcı söz ve davranışlarından uzak tutmamı, önemsememi tavsiye etti. L.N. nin Iaznaya Poliana'da yaşamayı istemediğini bu yaşantıya dayanamadığı için onu alıp herhangi biryere gitmemizi öneren kızlarımın saçmaladıklarını söyledi ve ziyaretçilerle, ondan birşeyler koparmak isteyen dilencilerin, o nereye giderse gitsin izini bırakmayacaklarını, başka bir yerde L.N. nin daha rahat olmayacağını ve ölümün eşiğinde olan bir adamın yaşam biçimini değiştirmek istemenin anlamsız olduğu kanısında olduğunu söyledi.

Bugün öğleden sonra bize çok kişi geldi. Oğlum Liova döndü. Hareketli ve neşeli. Rusya'ya ve Iaznaya Poliana'ya dönmek ve bizleri görmekten çok hoşnut olduğu belli oluyor.

Çerkov'un annesi bizi görmeye geldi. Çok yaşlı ve pek aklı başında değil ama, güzel ve hareketli bir kadın. Bir mezhep yanlısı olan bu zavallı kadın iki çocuğunu kaybetmiş. Sekiz yaşında ölen küçük oğlu Mişa'nın ölümünü en ince ayrıntılarına dek anlattı. Aradan otuzbeş yıl geçmesine karşın, yarası halâ tazeliğini koruyor ve yüreği evlat acısıyla sızlıyor. Mişa'sı öldükten sonra, yaşamın tüm zevkleri an-

1 — Bu cümle daha sonra eklenmiş.

lamını kaybetmiş bu acılı ana için. İyi ki dine sarılmakla kendine bir teselli bulabilmiş.

L.N. banyo yaptı. Midesi ağrıyor, ama genel olarak sağlığı fena değil, Tanrıya şükürler olsun.

3 temmuz Tanya'nın köyü Ovsiannikovo'da yangın çıktığını öğrendiğimde daha giyinmemiştim. Gorbunav'ların evi ve Maria Schmidt'in kulübesi de yanmış. Maria geceyi bizde geçirdi, kulübesi o yokken yanmış. Evindeki herşey tahrib olmuş ama, onu en çok üzen elyazmalarının bulunduğu sandığın da yanması. L.N. nin kendisine yazdığı otuz mektubun yanı sıra, kocamın yazılarının kopyalarını da o sandıkta saklıyormuş.

Odama giren Maria'nın kollarıma atılıp umutsuz gözyaşları döktüğünü anımsayınca üzülmekten kendimi alamıyorum. Onu teselli etmenin çaresi var mı? Onun acısını paylaşabildim ancak. Birsüre önce: «Sevgili dostum, Ovsiannikovo'da cennet yaşamı sürdürüyoruz.» dediğini üzüntüyle anımsıyorum. Kulübesine «benim sarayım» derdi. Yangında ölen, yaşlı ve çarpık bacaklı fino köpeği için de gözyaşı döküyor.

Maria'ya yardım olsun diye, en gerekli eşyaları almak için, Saşa yarın Tula'ya gidecek. Elimizden geldiği kadar onu giydirip barındıracağız ama nerede yaşayacak bilemiyorum. Bizde kalmak istemiyor; bağımsızlığına, ineklerine, köpeklerine, sebze bahçesi ve çiçeklerine alışmış.

L.N. Liova'yı da alarak atla, yanıp kül olan Ovsiannikovo'ya gitti. «Maria Aleksandrovna çok iyi bir kadın.», yani uğradığı felakete cesaretle dayanıyor deyip duruyor. L.N. öyle diyor evet ama, şu anda onun giyecek, yiyecek ve içeceğe ihtiyacı var, onları bulmak gerek, çünkü herşeyini yitirdi.

İyi ki Goldenweiser'ler tüm eşyalarını kurtardılar ve şimdilik yaşlı kadını bırakmıyorlar.

Korkunç bir sıcak var, köylüler ekin toplama işini çabuk yapamıyorlar, bu da can sıkıcı oluyor. Kendimi daha iyi hissediyorum, göle yıkanmaya gittim. Bu akşam Goldenweiser ile Çerkov geldiler. Çerkov, somurtkan ve tatsız bir kenar-

da otururken, L.N. Goldenweiser ile satranç oynadı. Liova çok nazik ve merhametli; beni güçlendirmek için uğraşıyor ama gene de hüzünlüyüm.

Bir hayli prova düzelttim, onları göndereceğim.

4 temmuz Moskova'ya ve Çerkov'lara gidişimizi anlattım, Maude'un yazdığı, L.N. nin ingilizce yaşamöyküsünü okudum, pek iyi olmamış. Sanat çevirileri ve öteki çalışmalarının propagandasını yaparak kendini çok övmüş.

Liova bugün bana, L.N. nin yüzünde bu dünyadan olmayan bir kişinin ifadesini rastlantı sonucu görüşünü söyledi; bu hoş ifade onu öylesine etkilemiş ki, bu görünümün heykelini yapmak isterdim dedi. Ama ben, zavallı miyop, kör gözlerim yüzlerdeki ifadeyi hiç farkedemiyor.

Basit ve dünyasal insanlar olan bizleri L.N. nin kısmen terkettiği bir gerçek; bunu asla unutmamamız gerek. Ona yaklaşmayı, yaşlanmayı, coşkulu ve karma karışık ruhumu yatıştırmayı, onunla birlikte dünya yaşamının hiçliğini anlamayı öyle isterdim ki...

Ruhumun derinliklerinde bir yerde, bu tinsel yaşamın bulunduğunu hissediyorum; Vaneçka öldüğü zaman hangi yolu izlemem gerektiğini anlamıştım; ölmeden önce, o yolu tekrar bulmaya gayret edeceğim ve özellikle kocam Liovoçka henüz yaşarken o yolu bulmayı deneyeceğim. Özdeksel ve günlük kaygıların ağırlığını taşımak zorunluğu, basım, hizmetçi ve öteki kişilerle ilişkin sorunlarının yüklenildiği, onların kötülükleriyle başa çıkmak, çocuklarınla ilişkiyi sürdürmek ve para, PARA denen iğrenç aracı elinde tutmak zorunda olduğun sürede, bu tinsel niteliklerini koruyabilmek çok güç.

Maria Schmidt için gerekli olan eşyaları satın almak için Saşa, Varvara ile birlikte gitti. Ben de Maria için çalışmaya başladım: herşeyi yandı, ona gerekli olan şeyleri bulmak ve onu giydirmek gerek. Fazladan bir üzüntü daha...

Çerkov bu akşam, Meşçerskoye'de, L.N. onlardayken çekmiş olduğu slayt fotoğrafları getirdi. Kocam, fotoğraflarda kendini arayıp bulunca bir çocuk gibi sevindi. Golden-

weiser piyano çaldı ve Liova sinirli sinirli hıçkırdı. Hava serin, 12° ve kuzey rüzgarı esiyor.

5 temmuz Yaşam durdu. L.N. nin yüreği bir buz parçası gibi donup kaldı ve Çerkov ona sahip çıktı. Bu sabah L.N. Çerkov'a gitti ve bu akşam o bize geldi. L.N. kanapeye, Çerkov da hemen onun yanına oturdu. Ben de küskünlük ve kıskançlıktan allak bullak oldum.

Sonra, delilik ve intihardan söz etmeye başladılar. Dışarı çıktım ama herkesle birlikte çay içmek istediğim için onların yanına döndüm; o sırada L.N. bana sırtını döndü ve hayran olduğu adamla, delilik ve intihar konusundaki konuşmalarını sürdürdüler. L.N. bu akşam edep kurallarını hiçe sayarak, hiçbirşeyi anımsamadığını, yapıtlarını bile unuttuğunu açıkladı. «Peki ya geçmişini, bir zamanlar yakınların için duyduğun ilgi ve sevgiyi de mi unuttun? Sadece şu anı yaşamış olman olacak şey mi?» — «Tam anlamıyla ve sadece şimdiki zamanı yaşıyorum.» yanıtını verdi. Bu durum bende korkunç bir etki yarattı. Şu anda karşılaştığımız felakete katlanmaktansa, tertemiz aşkını sonuna dek koruyarak ölmek daha iyi olmaz mıydı? Ağır bir boyunduruk gibi beni boğup öldüren birşeyin etkisi altında evimiz.

Sakin olmaya ve Çerkov'larla iyi geçinmeye gayret ettim ama, bu hiçbirşeyi değiştirmedi. L.N. ile ilişkilerim hep aynı, buz gibi soğuklukta ve kocamın, o budala adama karşı coşkulu sevgisi hep aynı güçte.

Bugün, Çerkov'un annesine uğradım ve torunlarımı gördüm.[1] Zararsız ve yaşlı bir kadıncağız; kulaklarının büyüklüğü ve ben yanındayken çok miktarda yediği beyaz peynir, çilek ekmek... beni çok şaşırttı.

Maria için bir gömlek ve etek diktim, mendiller yaptım. Başım ağrıyor.

Buligin, Gay ve Goldenweiser bizi görmeye geldiler.

---

1 — Andrey'in ilk evliliğinden doğan Soniuşa ve Iliuşak, Çerkov'un karısının kız kardeşi olan anneleri Olga ile birlikte yaşıyorlardı.

Hasta ve özgünüm. Canımı alması için Tanrıya yalvarıyorum.

Çok üzgünüm... L.N. nin güncesini okumak isterdim ama şimdi kilit altında veya Çerkov'un elinde.

Halbuki biz yaşamımız boyunca birşey gizlemedik: her birimiz ötekinin tüm mektuplarını, tüm güncelerini okuduk; benim okumadığım, onun tek satırı yoktur. Benim çektiğim acıyı kimse anlayamaz, bu acı öylesine dokunaklı ve yürek dağlayıcı ki, ancak ölüm dindirebilir.

6 temmuz Bütün gece uyuyamadım. Nefret ettiğim Çerkov'un L.N. nin yanında oturduğu hiç gözümün önünden gitmiyordu.

Bu sabah tek başıma yıkanmaya gittim ve yol boyunca hep dua ettim. İçimi kaplıyan şeytanca düşünceden kurtulmak için dua ettim çünkü, yıkanmaya gittiğim hergün intihar etme ve Voronka gölünde boğularak ölme düşüncesine alıştım. Biraz önce gene, ben gölde yıkanırken L.N. nin gelip beni aradığı çok geride kalan bir günü düşündüm. Bunların tümü unutulmuş, geçmiş ve yararsız şeyler; benim sadece sevecen ve tatlı bir dostluğa, sempati ve sevimliliğe ihtiyacım var...

Dönüşümde L.N. bana iyi davrandı ve tatlılıkla konuştu ve ben de hemen rahatladım ve neşelendim. Ata binip Makovitski ile bilmediğim biryere gitti. Öğlum Liova bana karşı çok anlayışlı davranıyor, benim sinirlerimi yatıştırmak için elinden geleni yapıyor. Sinirlerime hakim olma ve olabildiğince Çerkov'u az görme kararı aldım.

Anna Zveigintzev'i görmeye gittim, onunla kadın kadına konuştuk ve bir noktada, kuşku götürmez bir biçimde aynı kanıya vardık: Çerkov'u görüş açımız ve onunla ilgili duygularımız.

Kahvaltıya geç kalmıştım, L.N. yemek istemiyordu, hiç değilse gelip bizimle oturmasını rica ettim; sonunda, midesi nedeniyle titizlikle hazırlanan masayı onurlandırdı.

Akşam, Maria için bir etek diktim. Çerkov, Sutkovoy, Nikolayev ve daha sonra Goldenweiser geldiler. Goldenweiser

Beethoven'in bir sonatını (op. 90) Bramhs'ın bir rapsodisini ve Chopin'in nefis bir baladını çaldı.

L.N., Sutkovoy ile Dobroliubov meshebi ve genel olarak din konularını tartıştı. L.N., insanın Tanrıyı içinde duyması, herşeyden önce onu kendinde bulması, vaftiz, mucize ve mistik evrenle uyduruk ilişkiler oluşturmak için yapay biçim ve karmaşıklar aramak gibi şeylerden vazgeçmesi gerektiği düşüncesinde; gereksiz olan ve Tanrı ile buluşmayı, ona ulaşmayı engelleyen herşeyi bir kenara atmak gerektiği inancında. Bu duruma ulaşmak için çaba sarfetmek gerek. Bu konuda L.N., çok hoşuna giden, küçük bir kitap yazdı; düzeltmesini yaptı ve basılması için bugün Gorbunov'a gönderdi.

Çerkov'un «Size çirkin oyunlar oynardım» sözünü unutamıyor ve bağışlamıyorum ama, daha az sinirleniyor ve soğukkanlılığımı koruyabiliyorum. Bu yararsız ve gereksiz tartışmalar ne tuhaf... Yaşantıda neyin önemli olduğunu çok az insan anlıyabiliyor.

Amelliyatım sırasında, eterin etkisi altında ve ölümle burun buruna, bir acı içinde yitip gittiğim sırada, bu dünyayla ilgili, gündelik ve özellikle kent yaşantısıyla ilgili bir sürü görüntünün büyük bir hızla ve bir sinema şeridi gibi gözlerimin önünden geçtiğini anımsıyorum. Tiyatrolar, tramvaylar, mağazalar, işletmeler, bunların tümü, ölümün eşiğinde olmanın yanında yararsız, tuhaf ve saçma görünüyordu. Bu özeniş ve tutkuların, bu sıkıntıların amacı, varoluş nedeni neydi? kendi kendime ve bilinçsiz olarak bunları sordum. «Yaşamda önemli olan birşey var mı?» Bu sorunun yanıtı acımasız ve açıkça belirginleşti. Eğer Tanrının isteğine göre bu dünyada yaşamak zorundaysak, yapılacak en iyi şey hiç kuşkusuz, insanların birbirine yaşamda yardım etmesidir. Bakımını yaparak, yiyecek içecek vererek, teselli ederek yapılan bu karşılıklı yardım biçiminin, başkalarının günlük üzüntü ve sıkıntılarının azaltılmasına yardım edildiği sırada, hiç önemi yoktur.

Eğer L.N., benim «Eve gelmen için sana yalvarıyorum» çağrıma gevezeliklerle karşılık vermeseydi, eğer bekletmeden eve dönseydi benim yaşamama yardımcı olurdu, benim

acılarıma destek olurdu ve bunlar benim için onun can sıkıcı öğütlerinden daha değerli olurdu. Bizim, bu dünyada yaşamamız için her konuda birbirimize yardım etmemiz gerekir. Hıristiyanlık düşünce ve amacı da budur.

7 temmuz Sabah. Yağmur, rüzgar ve nem. Eğitimin Ürünleri'nin provalarını düzelttim, Maria'nın eteğini bitirdim. Çerkov nerede olduğunu sezinlemeden ve ele geçirmeden önce, L.N. nin divanının altındaki Diriliş provalarını aldım. Havanın kötü olmasına rağmen L.N. hayranının yanına gitti. L.N. nin şu günlerde tuttuğu Günceyi düşününce onun ilginç olduğu aklıma geliyor ama bu güncenin Çerkov için ve bay Çerkov'un okutmaktan zevk alacağı kişiler için yazıldığından kuşkum yok. Bundan böyle L.N. nin Anılarında, benimle ilgili ve sevgi belirten sözcükler yazmaya cesaret edeceğini sanmıyorum, çünkü bu Anıların kendisine ayrıldığı Çerkov'un hoşuna gitmez. İçtenlik, düşünce ve duygularının güçlülüğü yönünden en değerli olan Güncesi benim elimde.

Görgüsüz ve terbiyesiz Çerkov ile dün de Liova'nın arası açıldı.

Sağanak halinde yağmur yağıyor ve hava soğuk ama buna rağmen L.N. atla Çerkov'lara gitti, bense umutsuzca üzgünüm, Çerkov'un bize komşu oluşuna lanet ederek; onu sekinin üstünde bekledim.

7 temmuz Akşam. Hayır, Tanrıya şükür henüz L.N. yi elimden almayı başaramadılar. Tüm üzüntülerim, ona karşı duyduğum ateşli aşkın tüm gücü, birkaç gündür aramızda meydana gelen buzları kırmayı başardı. Yüreklerimizi birleştiren bağı hiçbirşey koparamaz. Biz birbirimize, uzun bir yaşam ve güçlü bir sevgiyle sımsıkı bağlanmışız. Odasına yatmaya gittiğinde yanına vardım ve: «Bir daha gizlice beni bırakıp gitmeyeceğine dair söz ver.» dedim. «Öyle bir niyetim yok, yemin ederim ki seni asla terketmiyeceğim, seni seviyorum.» yanıtını verdi; sesinin titrediğini hissettim. Gözyaşlarımı tutamadım ve onu kaybetmekten korktuğumu, onu

pek çok sevdiğimi ve — yaşamımdaki saf ve saçma tutkularıma rağmen — dünyada en çok onu sevmekten asla vazgeçmediğimi ve bunun hep böyle sürüp gideceğini söyleyerek onun boynuna sarıldım. L.N., durumun kendisi için de aynı olduğunu, korkmam için bir neden bulunmadığını ve bizi birbirimize bağlayan bağın koparılamayacak kadar sağlam olduğunu söyledi. Gerçeği söylediğini anladım ve engin bir sevinç duydum. Dışarı çıktım ama tekrar yanına giderek, beni, yüreğimi ezen ağır bir yükten kurtardığı için kendisine teşekkür ettim.

Odama gitmek için yanından ayrıldım ama biraz sonra kapım açıldı ve L.N. içeri girdi.

«Birşey söyleme, bu akşam yaptığımız konuşmadan, benim de mutlu, çok mutlu olduğumu bilmeni isterim...» Birkez daha gözyaşlarını tutamadı, beni kollarının arasına aldı ve öptü... yüreğimin derinliklerinden gelen bir sesle «O benim, o benim» diye mırıldandım. Bundan sonra daha sakin olacağım kendimi tutacağım ve herkesle daha iyi geçineceğim, herkese karşı nazik olacağım; Çerkov ile de iyi ilişkiler kurmaya çalışacağım.

Benim gözümde kendini temize çıkarmak için Çerkov bana bir mektup yazdı.[1] Bir uzlaşma ortamı aradım ve eğer na-

1 — Size, eğer isteseydim «Size çirkin bir oyun oynayabilirdim» dememin nedeni, bana güvensizlik ve kuşku duyduğunuz içindi. — Hiçbir nedene dayanmadan — benim Leon Nikolayeviç ile sizin aranıza girdiğimi, belgeleri ele geçirmek istediğimi, Leon Nikolayeviç'in bana karşı gösterdiği güveni kötüye kullandığımı ve ailenizle olan yakın ilişkilerimden yararlanmak istediğimi varsayıyordunuz... İster istemez ve zorunlu olarak, sizin özel yaşamınızı bildiğimi, bu konuda hiçbir zaman yersiz ve gereksiz davranmadığımı, boşboğazlık yapmadığımı ve böyle davranmaya devam edeceğimi size belirtmek istedim. Bununla birlikte, bu alanda sizin canınızı sıkabilecek birsürü bilgi ve belgelere sahibim eğer birşey yapmak isteseydim. Ama o sırada siz çok sinirliydiniz ve sözlerimi bitirmeme izin vermeden ve de söylediklerimin gerçek anlamına dikkat etmeden, bu birkaç sözcüğü

muslu bir adamsa, şu iki konuda hiç olmazsa benden özür dilemesi gerektiğini söyledim: 1) «Eğer isteseydim, size ve ailenize çirkin bir oyun oynamak için yeterince tanıdık ve olanağım olurdu. Ve eğer bunu yapmamışsam bunun nedeni Leon Nikolayeviç'e olan sevgimdir.» — 2) «Eğer sizin gibi bir kadına çatsaydım, ya Amerika'ya kaçardım, yada beynime bir kurşun sıkardım.»

Ama, bu sözlerin anlamını yanlış anladığımı söyleyerek, özür dilemek istemedi.

Ama herşey açık seçik değil mi? Kendini beğenmiş, çok aptal ve kötü bir adam o. Barış, sevgi ve alçakgönüllülük gerektiren hıristiyanca ilkeleri hani nerede?... Hepsi yalan ve ikiyüzlülük. İyi bir temel eğitim gördüğünü bile kanıtlıyamıyor.

Çerkov merdivenden inince, söylediği ikinci cümlede haksızlık yaptığını ve eğer mektubu benim isteğimi sağlamamışsa, özür dilemeye hazır olduğunu bildirdi ve bunu da gelecekte benimle iyi ilişkiler kurmak için yapacağını ekledi. Oysa, mektubu kaçamaklı sözler ve ikiyüzlülük dolu.

Ama şimdi bunun hiçbir önemi yok çünkü, L.N. nin bana sevgi ve samimiyetini göstermesini bilmenin sevinciyle kendimi toparlamış ve güçlenmiş durumdayım; bunun dışındaki herşey ve herkes bana vız geliyor, bundan böyle sapasağlamım artık.

Horozlar ötüyor, neredeyse şafak sökecek, ama henüz gece... Tren sesleri duyuluyor, rüzgar da hafif hafif yaprakları hışırdatıyor.

8 temmuz Kocamın sevecenliği bana tam bir güven verdi ve bugün ilkkez koca bir demet kır çiçeği topladım. Kocama yazdığım eski mektupların kopyasını çıkardım; bir-

---

bir tehdit olarak nitelendirdiniz, oysa böyle birşey benim aklımın kenarından bile geçmiyordu.»

Çerkov sözünde durmadı. Belli bir amaç güderek ve taraf tutarak, Tolstoy ailesinin dramı konusunda bir seri yazı yayınladı.

süre önce onları onun evrakları arasınd ;tum.

Alışılmış kişiler bizi görmeye Golden-
weiser, Nikolayev, Sutkovoy, Saşa ve bana
surat asıyor. Yeni bir fransız yazarı ..n güzel bir
öyküsünü L.N. bize yüksek sesle okuda.

Kabızlık sorunu olmasa, sağlığı

9 temmuz Şu üzücü dedikodular ve c aman son
bulacak Tanrım? Gelin'im Ol ·di ve yı-
lan hikayesine dönen Çerkov ile u birke
daha konuşuldu. Ağzımdan saygısızca çıkmadığı
halde, o bana karşı kaba davranmıştı bizimkiler
beni suçluyor, aleyhimde bulunuyor ve eri kıştiriyorlar.
Bir türlü alışamadığım ve beni şaşırt insanla-
rın yalan söylemesi. Arasıra bir olayı m açıkla-
maya ve gerçeği ortaya çıkarmaya m. Ama bu
girişimler tümüyle yararsız oluyor; insan lukla ger-
çeği bilmek, öğrenmek istemiyorlar: önde olma
dığı için gerçek gerekli olmuy tümünde
bu böyle oldu. Bununla birlikte artık istemi-
yorum çünkü daha önemli ve yetkin konular
var. Bugün L.N. ile Lieva, atla orman Havada ko-
ca koca kara bulutlar vardı ama ·ler· d
inceydi. Bu tür gezilere çıktığında ·ada pal-
to gönderebilmem için, hosun hep
reye gideceğini sorarım. Ve işte bir fır-
tına patladı ve yağmur yağmaya bas sant, sı-
kıntı içinde verandada gezinip durdum sanc
girdi, beynime kan hücum etti, b fesim da-
raldı ve umutsuzluğa kapıldım. S L.N. nin
sırtını, göğsünü ve ayaklarını ma yar-
dım önerimi soğuk bir biçimde

Akşama dek hep basım sürü iş
olduğu halde hiçbirşeye el mad

Ilya, pasaport almak için döndüğü
için tasalı; serbestçe Rusya'dan dışarı belirten
polis belgesi istemişler; oysa 1907 ·uluş yolu

hangisidir?» ve «Cehennemin onarımı» broşürlerini yayınlamaktan yargılanacak Ilya. Bunlar hep can sıkıcı şeyler.

Sıcaklık 12°, hava nemli ve içkarartıcı. Saşa boğuk ve kesik kesik öksürüyor, ona da tasalanıyorum.

Bana öyle geliyor ki birşey sona eriyor. Belki benim, belki de bizimkilerden birinin yaşamı?

10 temmuz Geçen akşam geç zaman benim yanıma geldiğini, ağladığını, beni kollarının arasına alıp öptüğünü, konuşmamızı ve birbirimize içtenlikle davrandığımızı, hiç kuşku yok ki L.N. Güncesine yazmaya cesaret edememiştir; aksine heryerde «Dayanıyorum, katlanıyorum» diye yazıyor. Bu ne anlama gelir? Benim kadar sevmek, daha çok iyiliğini istemek, daha ilgili ve özenli olmak olanaksız. Gene de L.N. Güncesini, düzenleyip basıma hazırlayacak ve benim gibi bir kadınla yaşamaktansa beynine bir kurşun sıkmak, yada Amerika'ya kaçmakta haklı olduğunu tüm dünyaya inandırmaya uğraşacak olan Çerkov'a veriyor.

L.N. Çerkov ile ormana gezmeye gittiler. Nelerden söz edeceklerini bilmiyorum. Bulgakov için de bir at hazırlandı ama, başbaşa kalmak için onu beklemediler... Çok nefret ettiğim o suratı görmeye dayanmak için asıl ben «dayanmalı ve katlanmalıyım.»

Çerkov, L.N. nin fotoğrafını çekmek için iki kez ata binip indiler. İçeri girdiklerinde, Çerkov cep saatini kaybettiğini söyledi. Saatini nerede düşürdüğü konusunda L.N. nin ne düşündüğünü kasıtlı olarak söyletmek istedi ve o da üzgün ve uysal, Çerkov'un saatini yemekten sonra gidip aramaya söz verdi.

Saygıdeğer insanlar olan bizleri, Çerkov'un saatini aramak için, dar vadiye sürüklemekten utanacağını sanmıştım; ama ondan öylesine çekiniyor ki, sekiz kişilik bir gruba, Çerkov'un saatini aratarak gülünç olmaktan korktuğu için durmadı bile. Hepimiz nemli otlar arasında dolaştık ama saati bulamadık. Bu aptal kaçığın onu nerede kaybettiğini Tanrı bilir. Uygun olmayan bir yerde ve nemli otlar arasında fotoğraf çekmesi neden gerekti? Yaz başından beri ilkkez L.N.

bana, birlikte gezmemizi önerdi; bu dar ve nemli vadiden ve Çerkov'un saatinden kurtulacağım için çok mutluydum. Ama kuşkusuz bir düş kırıklığına uğradım, çünkü L.N. hemen köye giderek, saati aramaları için köylülerin yardımını istedi ve sonunda saat o vadide bulundu.

Davidov gitti. Bir gezinti düzenleyeceği yerde, herkesi Çerkov'un saatini aramaya götürdüğü için hoşnut olmadığımı ve utandığımı L.N. ye söyledim; tabii hemen öfkelendi. Gene uyuşmazlık başladı ve ben gene o acımasızlığı, o yabancılaşmayı ve Çerkov'u temize çıkarma isteğini gördüm. Zaten hasta olan ben, umutsuzluğa kapıldım. Balkonun çıplak tahtaları üstüne uzandım ve bundan tam kırksekiz yıl önce ve bu aynı yerde, genç bir kız olarak L.N. nin aşkını ilkkez tattığımı anımsadım. Gece soğuktu ve aşkı bulduğum bu aynı yerde ölümü de bulabileceğim düşüncesi hoşuma gitti. Ama görünüşe göre henüz onu hak etmedim.

Kımıldadığımı duyunca, L.N. dışarı çıkarak uyumasına engel olduğumu ve buradan gitmem gerektiğini bağırmaya başladı. Bunun üzerine bahçeye çıktım ve sırtımda ince bir entariyle nemli toprakta iki saat yattım. Çok üşüyordum ama ölmek istiyordum; gene de istiyorum.

Yüreğimin darlığı gittikçe artıyordu; Duşan Makovitski, Nikolas Gay ve Liova geldiler. Beni azarlayıp ayağa kaldırdılar. Soğuktan ve sinirden tir tir titriyordum. Tolstoy'un karısını, gecenin ortasında, soğuktan donmuş ve umutsuzluk içinde nemli toprağın üstüne yatacak hale getirdiklerini bir yabancı görmüş olsaydı, iyi yürekli insanlar nasıl şaşardı. Bu nemli toprağı, çiğlerle ıslanmış otları terketmeyi reddederken, işte ben bunları düşünüyordum. Beni evimizden kovan kocam gelip beni götürmedikçe, yerimden kıpırdamak istemiyordum. Oğlum gidip kendisiyle tartıştıktan ve gelip beni olmasını zorladıktan sonra, ancak gelmeye karar vermiş. İkisi gelip beni eve götürdüler. Ne L.N., ne ben, sabahın üçünde uyumuyorduk. Bir sonuca ulaşamadık ve ben onda en ufak bir sevgi, ve de acıma duygusu uyandırma başarısına ulaşamadım.

Peki ne yapalım? Ne yapalım?... L.N. nin sevgi ve sevecenliği olmadan yaşayamam ben. O da bu istediklerimi bana veremez. Sabahın dördü...

Davidov, Salomon ve Larissa Nikolayev'e, Çerkov'un bana yönelttiği kötü ve kaba saldırıları anlattığım zaman hepsi içtenlikle şaşırıp kaldı. Karısına böyle hakaret edilmesine kocamın neden ses çıkarmadığını anlayamadılar. Kendini beğenmiş ve budala Çerkov'un kötülüğünden iğrendiklerini dile getirdiler. Hele Davidov, L.N. nin 1900 dan beri tuttuğu günceyi Çerkov'un çaldığını öğrenince çok öfkelendi ve: «O size ve sizin ailenize aittir» dedi. Ve bu sevimli adam şunları da ekledi: «L.N. onun yanında kalırken, Çerkov'un gazetelere gönderdiği mektup, onun ne denli akılsız ve anlayışsız olduğunun kanıtıdır.[1]»

Gün doğduğu zaman, biz halâ odamda, ne diyeceğimizi bilmeden, kocamla karşı karşıya oturuyorduk. Başımıza böyle birşey hiç gelmemişti. Ben bahçeye çıkıp bir meşe ağacının altına uzanmak istiyordum; orada, odamdakinden daha rahat olacağımı sanıyordum. Sonunda L.N. nin elinden tutarak, gidip yatmasını söyledim; onu odasına götürdüm ve gene odama döndüm; ama onunla konuşmak istiyordum ve bu nedenle gene odasına gittim. Kendi elimle ördüğüm yatak örtüsünü üstüne çekmiş ve başını duvara çevirmişti İçimde engin bir acıma ve sevecenlik duygusu kabardı ve çok sevdiğim avuçlarının içini öperek beni bağışlamasını söyledim.

---

1 — Çerkov'un bu mektubu 18 haziran 1910 tarihinde gazetelerde yayınlandı. «Leon Tolstoy'un benim yanıma geldiğini gazeteler yazdığı için, kendisini görmek isteğinde bulunacakların, Tolstoy'un Iaznaya Poliana'yı geçici olarak bırakarak buraya gelmesinin yalnız kalmak ve dinlenmek gereksinmesinden ileri geldiğini açıklamayı gerekli buluyorum. Tolstoy'un sağlık ve dinginliğine önem verenlerin ona karşı olan ilgilerini göstermelerinin en iyi yöntemi onu görmeye gelmekten vazgeçmek olacaktır... Bu sözcükleri Leon Tolstoy'un onayıyla yazıyorum ve onun hakkında iyi duygular besleyenlerin bu ricanın nedenlerini anlayacaklarından ve ona göre davranacaklarından kuşkum yoktur.»

Aramızdaki buzlar çözüldü, ikimiz de ağlamaya başladık ve sonunuda onun sevgisine kavuştum.

Yaşantımızın son yıllarında rahat yaşamamız ve eskiden olduğu gibi mutlu olmamız için Tanrının yardımcı olmasını diledim

11 temmuz Ancak saat dörtten yedi buçuğa dek uyuyabildim, LN. de az uyudu Hasta ve bitkinim ama mutluyum. L.N. ile ilişkilerim eskiden olduğu gibi yapmacıksız ve dostça Onu öylesine çok, körü körüne ve beceriksizce seviyorum ki... Benim ona boyun eğmeme, ödün vermeme gereksinmesi var ama ve hele bu yaşta yapamıyorum.

Serioya bu sabah geldi Saşa ve onun gölgesi Varvara bana biraz surat asıyorlar ama ben hiç önem vermiyorum. Liova bana çok iyi davranıyor, büstümü yapmaya başladı.

Doktor Makovitski'yi de alarak L.N. atla gezintiye çıktı. Akşam, Gorbukov geldi ve L.N. ile ucuz kitaplar konusunu uzun uzun konuştular. Bahçede bir tur yaptık, L.N. yorgun görünüyordu. Akşam, gürültüsüz tartışmalar, satranç partileri ve sevimli Salomon'un öyküler anlatmasıyla geçti.

Herkes erkenden yattı. L.N. bu akşam Çerkov'u görmekten kaçındı. Tanrıya şükürler olsun. Birgün de olsa, rahatça nefes almak ve kafamı dinlendirmek olanağını buldum.

12 temmuz Git gide bana benzeyen büstümü yapan Liova'ya poz verdim. Oğlum iyi, akıllı ve yetenekli. Saşa ondan ne denli farklı çok yazık...

Birlikte at gezintisi yapmak için L.N. Goloenweiser'i bekledi, ama o gelmeyince, çağırtmak için Filka'yı Teliatinki'ye yolladı, ama Filka yanlışlıkla Goldenweiser yerine Çerkov'u çağırmış. Bu durumdan benim haberim yoktu. Goldenweiser'in gelişini beklemeden, L.N. ahıra gitti ve atını eğerledi (daha önce hiç yapmamıştı), Goldenweiser'i karşılamak istiyordu. Kendi kendime, ya onu bulamazsa, tek başına bu korkunç sıcakta güneş çarpar diye düşündüm ve ahıra koşarak L.N. ye, kimseyi bulamazsa nereye gideceğini sordum. Doktor Makovitski burada olduğuna göre, onunla gitmesini

önerdim. L.N. olur dedi. Tam onlar ahırdan çıkarken, beyaz atının üstünde iğrenç Çerkov'un uzaktan geldiğini gördüm. Gene aldatıldığımı, dalavere yapıldığını, Goldenweiser gelecek diye aldatıldığımı v.b. bağırıp çağırdım. Tüm hizmetçilerin önünde sinir krizi geçirdim ve eve kaçtım. L.N., Çerkov'a kendisiyle gitmeyeceğini söyledi, o evine döndü ve L.N. de doktorla gitti.

Öyle anlaşılıyor ve iyi ki beni kandırmak istememişler. Ayakta uyuyan Filka karıştırmış. Bununla birlikte öyle şaşkın durumdayım ki, onu anımsatan birşey, hele hele suratını görmek beni umutsuz bir heyecana sürüklüyor. Bu akşam bize uğradı; evden dışarı çıktım ve zavallı bir insan gibi bir saat hıçkırarak ağladım. Akıllı, ilgili ve saygılı Salomon gitti. Çok hoş kişiler olan Goldenweiser çifti bizdeydiler. Liova da bana karşı çok anlayışlı, ilgili ve saygılı bir davranış içinde. L.N. de daha yumuşaktı ama bu akşam Çerkov'u beklediği için davranışlarının değiştiğini gördüm. Çerkov'un gelişi biraz geciktiği için, gecikme nedenini soran bir mektup yazıp kendisine gönderdi. Gerçekten gerekli mi bu? Benimle ilgili kötü şeyler yazdığını sanıyorum. Mektubu bana göstereceğine söz verdi ama, hiç kuşku yok, yeni bir yutturmacadır bu da. Öylesine çok yalan ve gizlilikle kuşatılmışım ki.

Sukotin'ler (Tanya ve Mikail) geldiler. Kızlarımla kavga ettim; Tanya ve Saşa benim anlattığım olaylardan sadece işlerine gelen bölümlerine inanıyorlar ve sözlerimin doğruluk derecesi ne olursa olsun, beni kınamak ve küçük düşürmek için kullanacakları bölümlerini anımsıyorlar. Hiç kuşku yok öleceğim ve L.N. den sonra yaşamamak hoşuma gidiyor. Bugüne dek çektiğim ve halâ da çekmekte olduğum acılardan kurtulacağım için ölüm bana mutluluk verecektir.

Çerkov'un annesi, kendisine uğramamı rica eden bir mektup yolladı. Fet'ler ve İrlandalı bir profesör, iki vaizi konuk etmiş. İştahla yemek yiyen ve bu arada kurulmuş makina gibi dinsel cümleler söyleyen İrlandalının ne demek istediğini pek anlayamadım. Fet'ler ise güzel ve coşkulu konuşuyor Beni kendi tarikatının inançlarına yöneltmeye uğraştı. Ben de onun, İsa'nın dökülen kanı, çektiği acılar ve

bedensel ölümü gibi özdeksel kefaretler üstünde durduğunu, oysa dinsel sorunlara özdeksel şeyler katmamak gerektiğini çünkü İsa öğretisinde, dinde bedenin değil ruhun önem taşıdığını belirttim. Bu sözlerim Fet'lerin hoşuna gitmedi ama diz çökerek, benim, L.N. nin ve ruhlarımızın esenliğe kavuşması için dua etti... Duası çok güzeldi ama bunların tümü bana tuhaf geliyor. Yanımızdan hiç ayrılmayan Çerkov'un annesi, oğlundan neden nefret ettiğimi sordu. L.N. nin Güncesi olayını anlattım ve sevgili kocamı elimden aldığını söyledim. O da yanıt olarak: «Sizin kocanız da benim oğlumu elimden aldı...» dedi. Bu doğru.

Sabahın üçü, ayışığı penceremde pırıl pırıl, ama ruhum üzgün çok üzgün. Ama, Liovoçkam yanımda nefes alıp uyuduğu ve onu henüz tümüyle benden alamadıkları için gene de buruk bir sevinç duyuyorum...

13 temmuz Dün L.N., Çerkov ile at gezintisini benim yüzümden yapmadı. Onunla at gezintisi yapmamasının nedenini anlatmak için, akşam uzun süre gelmesini bekledi ama gelişi gecikiyordu. Kocamın huyunu bilen birisi olarak, onun bir âşık gibi sabırsız, sinirli bir durumda balkona oturup yolu gözlediğini gördüm. Sonunda dayanamayıp, bana göstermesini rica ettiğim, o mektubu yazdı. Çerkov'a yazılan o mektubu Saşa bana getirdi. Daha, «Çok sevgili dostum» ve buna benzer incelik sözcüklerini okur okumaz içimi derin bir umutsuzluk kapladı. Mektup gönderilmeden Çerkov geldi, ama gene de L.N. mektubu ona verdi. Ben, okumak bahanesiyle onu aldım ve yaktım. Bana artık hiç sevecen şeyler yazmıyor... Git gide kendimi daha kötü, mutsuz ve sona yaklaşmış hissediyorum. Ben pek korkağım. Bugün, boğulurum korkusuyla yıkanmaya gitmedim. Oysa bana bir anlık soğukkanlılık yeterdi ama onu bulamıyorum.

Büstümü yapan Liova'ya uzun süre poz verdim. L.N., Sukotin ve Goldenweiser'i de alarak atla gezmeye gitti. Kocamın Güncesinin son defterini boşuna aradım ve bulamadım. Onu okumayı başardığımı anladığı için, bulamayacağım bir

yere saklam Çerkov, Saşa veya doktora vermemişse, nasıl olsa

Biz, b birbirini casus gibi izliyen ve birbirinden n ressiz iki düşmana benziyoruz. Biz, daha doğrusu dalarından biri Nikolas Gay'ın takdığı adla söyliyor PARİSLİ'nin yardımıyla, saklanabilecek her ı ıkıyor. Kocam son Güncesini dün akşam Ç olmasın?

Bana yard Tanrım, insanların tümü kötü, beni onlar kurtar Ben bağışla ve günah işlemekten koru...

13 14 temm delirdim ama L.N. nin Güncesini ıkmeyip, Çerkov'da bırakacağı saplantısı um. İki aile de bunalım içinde; aramızda bü ılaşmazlık oluştu; benim çok acı çektiğimden (bugü ıma koymadım) söz etmek istemiyorum sıkıntı sıkın, benim acılı yüzüm onları arsız bir ıabet ediyor.

Onl ıvuşturmak, benim acılarımı dindirmek için

L.N. siyah muşamba kaplı o birkaç defteri Çerk çalışma odasına dizmek ve gereksinme duyduğu ıra etmesi için, ona birer birer verip geri alma bu uygulama yapılabilseydi.

Ödlekl bir de intihar etmeye karar verirsem, işte ğim'in kolaylıkla yerine geldiğini söyleyecekler ve durmaya, direnmeye, isteğimi yerine getirmeme ölünceye dek bana işkence etmeye değmeyeceğ yacaklardır.

Ölüm ekladıkları zaman, onun gerçek nedenlerini ırdır. Histeriden, sinir krizinden, karakter bozu bundan söz edecekler **ama hiç kimse,** koc mın öldürd dığımi görünce, muşamba kaplı dört beş defteri koca çalışma odasına koyarak beni kolaylıkla kurtarabileceğini söylemeye cesaret **edemiyecektir.**

Hani nerde hıristiyanlık? Nerde aşk? Kötülüğe karşı direnmemeleri nerede kaldı? Ben sadece yalan, aldatma, kin ve acımasızlık görüyorum.

Bu iki inatçı adam, kocam ve Çerkov beni ezmek, beni öldürmek için birleşmişler. Beni korkutuyorlar, demir elleri yüreğimi sıkıştırıyor. Bu mengeneden kurtulmak ve nereye olursa olsun kaçıp gitmek isterdim. Ama korkuyorum...

Kişi haklarından söz ediliyor. Hiç kuşku yok, L.N., Çerkov'dan Güncesini geri istemeyi reddederek bana işkence etmekle, kişisel hakkını kullamyor. Ama elli yıl birlikte yaşanan bir eşe karşı, nasıl olur da haktan söz edilebilir? Ve yaşam, genel yatışıklık, iyi ilişkiler, sevgi, sağlık, sevinç ve yakınlarının dinginliği ve L.N. tarafından çok değer verilen karşı koymama söz konusu olduğu zaman, bu hak kavramı ne oluyor?

Hiç kuşku yok yarın L.N. Çerkov'lara gidecektir, Tanya da kocasıyla Tula'ya gidiyor, ben de serbest kalacağım; eğer Tanrı bana yardım etmezse, belki başka bir güç, sadece bu evi değil, yaşamı da terketmeme yardım edecektir...

L.N. nin defterlerini bana geri vererek beni kurtarma olanağını onlara veriyorum. Eğer defterleri bana vermezlerse, Çerkov onları saklama hakkına, ben ise yaşamak yada ölmek hakkına sahip olacağım.

Kendimi öldürmek düşüncesi gittikçe güç kazanıyor. Çok şükür... Yakında acılarım sona erecek.

Korkunç bir rüzgâr var. Hemen şimdi gitmek isterdim... Kurtulmayı deneyeceğim... son birkez. Eğer kabul etmezlerse, daha çok hasta olacağım ve o zaman acılarımdan kurtulma isteğimi kolayca yerine getirebileceğim, çünkü tehdit ettiğim ve canlarını sıktığım kişilerin gözlerinin önünden kaybolmazsam utanırım. Tekrar yaşamak isterdim, isteğimi yerine getirerek, yaşantım süresince çok kez kendisinde parladığını gördüğüm ve şimdi Çerkov'un sonsuza dek söndürdüğünü sandığım ve beni yaşatacak, kurtaracak olan sevgi ışığının L.N. tarafından kalıntısının kanıtlanmasını isterdim. Bu sevgiden yoksun olduktan sonra yaşamımın da son bulmasını yeğlerim.

«Denize düşen yılana sarılır...» Şu anda gönlümden geçenleri kocamın bilmesini isterdim ama bunun sadece onun öfkesini kabartacağı düşüncesi beni çok tasalandırdı.

Ne hüzün, ne acı ve ne cehennem azabı Tanrım... İmdat... diye bağırabilmek isterdim. Ama yardım ve sevginin sadece kitaplarda ve sözlerde kaldığı, olaylarda ise soğuk acımasızlıkla karşılaşılan yaşamın kötü kaosu içinde çığlığım kaybolurdu...

Çok yıllar önce, bir sinir krizi geçirdiğim sırada, bir tek kez ona eve erken dönmesini rica ettiğim zaman, bana soğuk ve düşmanca karşılık vermişti; davranışı da beni daha çok hasta etmişti. Bugün de benim isteğime ilgisiz davranması, hastalık derecesindeki arzuma inatla karşı çıkması da çok tehlikeli sonuçlar doğurabilir... O zaman da, iş işten geçmiş olur. Ama bu durum onu hiç etkilemez. Onun Çerkov'u var ve bu da ona yetiyor. Çerkov ise L.N. nin Güncesini haksız yere elinde tutuyor; onu ondan geri almak gerek...

14 temmuz Gece hiç uyumadım, intihar etmeme ramak kalmıştı. Sözlerim ne denli aşırı olursa olsun, çektiğim acıyı anlatmak için çok güçsüz kalırlar. Çok şaşırmış bir durumda L.N. beni görmeye geldi. Ona, terazinin bir kefesinde defterler, ötekinde ise benim yaşamım var dedim, Güncenin defterlerine karşılık benim yaşamım, ikisinden birini seç dedim. Seçimini yaptı ve bereket versin ki, Güncesini Çerkov'dan almaya karar verdi. O denli heyecanlandım ki, bu sabah bana verdiği mektubu Güncemin sayfasına yapıştırdım. İyi ki bu mektubun birkaç kopyası var, özellikle kocamın bana yazdığı mektupları topladığım derlemede ve kızım Tanya'da da bir suret var.[1]

---

1 — Aleksandra Tolstoy bu mektubu aktarıyor:

«1 — Şimdiki Güncem kimseye verilmeyecek ve bende kalacak.

«2 — Eski Günce defterlerimi Çerkov'dan alarak onları bir bankada saklayacağım.

«3 — Senin canını sıkan, bizim kavga ve tartışmalarımızın

etkisiyle Günceme yazdığım bazı bölümlerin, senin gelecekteki yaşamöyküsü yazarlarına kötü niyetli yorumlar yapma olasılığını verme düşüncesi ise — gerek benim ve gerekse senin Güncendeki geçici anılarımızın etkisiyle bu tür anlatımlar olsa da, bizim gerçek ilişkilerimizin esasına gerçek bir kanıt olamazlarsa da — eğer senin korktuğun bu ise, benim senin yaşamına verdiğim değeri ve sana karşı davranışımı, Güncemde açıklamak veya bir mektupta dile getirmek fırsatını bulmaktan mutluluk duyarım. Benim bu konudaki açıklamam şudur: Ben seni sevdim ve soğukluk yaratarak birsürü nedenlerin söndüremediği bu aşkla seni eskisi gibi seviyorum. Gerçek bir aşkın aldatıcı gösterilerini yok edebilen evlilik ilişkilerimizin kesilmesinden burada söz etmek istemiyorum. Bu soğukluğun nedenleri ilkin benim özdeksel yaşamdan ve onun uğraşı ve kaygılarından aşamalı olarak kopmamdan kaynaklanmaktadır. Ben özdensel uğraşıları sevmiyor, sen ise onlardan ayrılmak istemiyor ve ayrılamıyordun, tinsel ilke yoksunluğundan kaynaklanan bu durum beni bazı düşüncelere götürdü, bu da çok doğaldı ve bu konuda sana hiçbir sitemde bulunmuyorum (...)

«Şimdi söyleyeceklerim senin hoşuna gitmeyecekse beni bağışla, ama aramızda olup bitenler öylesine gerçek ve önemli ki, tüm gerçeği söylemekten ve dinlemekten korkmamak gerek. O halde ikinci olarak, senin huyun bu son yıllarda gittikçe tezkızar, baskı yapar ve öfkeli oldu. Bu karakter özellikleri, duyguların kendilerini değil, kuşkusuz, ama onların açıklanmasının bu soğukluğa katkısı olmamasını beceremedi. İkinci neden için de söyleyeceklerim bunlar.

«Ne senin, ne de benim sorumlu olmadığım kaçınılmaz ve esaslı üçüncü neden, yaşamın anlam ve amacını taban tabana zıt anlamamızdan oluşuyor. Yaşam anlayışımızda herşey tam anlamıyla karşıt: yaşam biçimimiz, insanlara karşı davranışımız, yaşantı olanaklarını değerlendirmemiz, benim bir günah, senin ise onsuz hiçbirşeyin olamayacağı koşul kabul ettiğin mal mülk... Yaşam biçimimizde, senden ayrılmamak için, benim için çok zor olan kurallara uydum; oysa sen bu durumu, düşüncelerine bir ödün verme olarak gördün ve sonuç olarak aramızdaki anlaşmazlık arttı (...)

«Benimle yaşantının bence değerlendirilmesi de şöyle: ben seninle evlendiğim zaman, sefih, cinsel yönden tümüyle baştan

çıkmış bir adamdım; artık çok genç değildim; Sen onsekiz yaşındaydın ve saf, iyi ve usluydun. Namussuz ve sefih geçmişime önem vermiyerek, beni severek ve yanımda çok ağır bir uğraşı yaşantısı sürdürerek, çocuklarımızı doğurup, büyütüp ve eğiterek ve senin durumundaki sağlıklı, güçlü ve güzel her kadını kolaylıkla baştan çıkarabilecek olan kışkırtıcı ve günaha girme eğilimlerine kendini kaptırmadan elli yıla yakın bir süre benimle birlikte yaşadın. Bize karşı olan ilgi ve uğraşılarında, benim sana ufak bir eleştiri ve uyarıda bulunmama olanak vermeden yaşadın. Benim ruhumun olağanüstü esinine ayak uyduramadığın için sana sitemde bulunamadım ve bu konuda yakınmıyorum da, çünkü kişinin tinsel yaşamı Tanrıyla o kişi arasında bir sırdır ve başkasına verilecek hesabı yoktur; eğer senden böyle birşey istediysem kusur işlemişimdir, pişmanım (...)

«Güncede bulunabileceklere gelince, sana bu mektupta yazdıklarımdan daha sert ve aykırı şeylerin asla bulunamamayacağını biliyorum (...)

«4 cü Eğer benim bu sırada Çerkov ile olan ilişkilerim sana ağır geliyorsa, onu görmemeye hazırım ve şunu da söylemeliyim ki bu durum benden çok ona acı çektirecektir çünkü bunun ona nelere mal olacağını biliyorum. Ama istiyorsan yaparım.

«Son ve 5 ci olarak, birlikte iyi ve rahat yaşantımız için gerekli olan bu koşulları kabul etmezsen, senin yanından uzaklaşmamak için verdiğim sözü geri alacağım. Benim yanıma gelmemesi koşulunu acele kendisine ileterek ve hiç kuşkusuz Çerkov'un yanına gitmeyeceğim, ama buradan gideceğim, çünkü artık burada ve böyle yaşamak olanaksız. Eğer senin acılarına aldırış etmeden bu yaşantıya katlanabilme olanağım olsaydı sürdürebilirdim, ama yapamıyorum (...)

«Serinkanlılıkla düşün sevgili dost, yüreğinin ve bilincinin sesini dinle ve o zaman çok iyi karar vereceksin. Bana gelince, sana sadece şunu söyleyebilirim ki, başka türlü yapamayacağıma karar verdim; yapamam. Kendi kendine işkence etmeyi bırak, çünkü sana, başkalarından yüz kez daha fazla acı çektiren sen kendinsin, hepsi bu kadar.»

Leon Tolstoy.»

Günceyi geri almak için, Saşa, L.N. nin verdiği bir mektupla Çerkov'a gitti. Gene de içim hep hüzün dolu; kendimi öldürme duygusunun kararlı ve açık bir biçimde kafamda

olgunlaştığını hissediyorum; hasta ruhumu incitmeye başlarsa, o düşünceyi gerçekleştirmeye hazır olacağım.

Bir zamanlar çok mutlu olan benim uzun evlilik yaşantım, bakın nasıl sona eriyor... Gene de bu henüz tümüyle son değil; çünkü L.N. nin bugün bana yazdığı mektup, benim geçmişte kalan mutluluğumun ufacık bir parçası, ama çok ufacık ve hırpalanmış bir parçası.

Kızım Tanya L.N. nin Güncesini mühürledi ve yarın kocasıyla birlikte Tula bankasına götürecek. Alındı belgesi L.N. ve mirasçıları adına düzenlenecek ve L.N. ye teslim edilecek. Yeter ki birkez daha beni aldatmasınlar, yeter ki, şu dalavereci Çerkov gene gizli olarak, L.N. den Güncesini çekip almasın...

İşte en az iki gündür bir lokma birşey yemedim; bu durumum onları kaygılandırıyor; nedenini bilmiyorum çünkü en az önemli olan bu... Önemli olan benim üzüntümün gücü ve etkinliği.

Çocuklarım Liova ve Tanya'yı ve özellikle bana karşı gene sevecen ve iyi davranan Tanya'yı kırdığım için çok pişmanım. Onu çok seviyorum. Bana çok, çok ağır gelmesine karşın, Çerkov'un bizi görmeye gelmesini hoş karşılamam gerekirdi. Eğer onların buluşmalarını engellersem gizlice yazışacaklar ki bu hepsinden daha kötü.

15 temmuz Gece hiç uyumadım. Benim yanımdan ayrılmama konusunda verdiği sözden kolayca cayabildi mi acaba diye kendi kendime tekrar etmekten kendimi alamadım; eğer öyleyse öteki sözlerinden de dönebilirdi. O halde gerçek ve içtenlikli sözcükleri nerede bulmalı? Kaygılanmak için nedenlerim var. Gerçekten, Güncesini bana verme konusunda, Çerkov'un yanında bana söz verdi ve onu bankaya koyduğuna göre beni aldattı. Şu: «Gideceğim» tehdidi altında yaşarken ben nasıl serinkanlı olabilir ve nasıl iyileşebilirim...

Korkunç derecede başım ve ensem ağrıyor. Kriz mi gelecek acaba? Kriz gelip de ölebilseydim. Yüreğim acı çekiyor çünkü beni kocam öldürüyor. Bu sabah, uykusuz geçen

bir geceden sonra, Güncesine karşılık olarak bankanın göndereceği alındıyı, beni rahatlatmak için bana vermesini söyledim; çabucak ve kolayca sözünden dönen L.N., böylece verdiği sözden dönemeyecek ve bu belgeyi Çerkov'a veremeyecek.

L.N. korkunç bir öfkeye kapıldı ve bana: «Hiçbir zaman, hiçbir zaman.» dedi. O gitti ve ben yeni bir sinir krizi geçirdim; afyon yutmak istedim ama korkup caydım; afyon yuttuğumu kendisine inandırarak L.N. yi aşağılık bir biçimde kandırdım, ama hemen gerçeği açıklayarak hıçkırıp ağlamaya başladım. Bereket versin ki kendimi tutabildim. Utanıyor ve çok acı çekiyorum ama... Hayır, daha başka birşey söylemiyeceğim; ben hasta ve bitkinim.

Oğlum Liova ile arabaya binip gezmeye gittim. Doktorla L.N. at gezintisine çıktılar. Birlikte gideceğimizi sanıyordum ama L.N. «Ben anayoldan gideceğim» diyerek ve kasıtlı olarak değişik bir yola girdi ve dalgınlıkla ters yöndeki yola girdi. Herşeyi farkediyor, her ayrıntıyı anımsıyorum ve bu durumdan derin bir hüzün duyuyorum.

Çerkov'un bize gelmesine izin verdim, serinkanlı olmaya gayret ettim, bu beni çok etkiledi nedense; L.N. ve Çerkov'un her bakışını, her hareketini gözetledim, ama onlar çok sıkıntılı idiler. Bu adama karşı derin bir nefret duyuyorum. Onu sadece görmem bile bana acı veriyor, ama gene de dayanacağım çünkü, onların başka yerlerde buluştuklarını, yada uzun uzun yazıştıklarını düşünmektense, gözümün önünde buluşmalarını yeğliyorum.

Çerkov oğluyla birlikte geldi. İçi dışı bir ve sevimli bir çocuk; otomobil kullanan İngiliz arkadaşını da getirdi. Güney Amerikalı bir İngiliz de bize geldi ama ilginç değil, can sıkıcı ve dar görüşlü biri. Gazeteler, L.N. nin bir köylüyle yaptığı konuşmayı «Günlük özeti» makalesini yayınladılar.

L.N. nin Güncesini içeren yedi defter mühürlendi ve yarın onları Tanya ile bankaya götüreceğiz. Şu anda defterler Tula'da, doktor Gurişetski'de, bu durum da beni tasalandırıyor. Onları bugün bankaya verecektik ama, kolera salgını

nedeniyle kilisede yapılan ayin yüzünden heryer kapalıydı. Yarın bankaya gitmezden önce Gruşetski'ye uğrayıp defterleri almak gerekecek. İşte L.N. nin hiç de hoş olmayan yeni bir düşüncesi daha evde saklamak, yada öteki yazılarının tümünün bulunduğu Tarih müzesine vermek yerine, Güncesini bankaya koymak. Bu Günceyi ben neden okuyamıyorum? Kendi karısının okuma hakkı bulunmayan bu yazıları L.N. öldükten sonra kimlerin okuyacağını Tanrı bilir sadece. Durum eskiden hiç de böyle değildi. İçim sızlıyor. Bu durumun sorumlusu Çerkov'un kötü etkisidir. Sukotin bana: «Hiç kuşku yok küçük düşürüldünüz, sizi anlıyorum, Çerkov'u ben de sevmiyorum» dedi.

Birsürü can sıkıcı adam geldi : İngiliz, Dima Çerkov ve arkadaşı (onlar daha iyi), Nikolayev, sıkıcı ve tekdüze, Goldenweiser ve Çerkov. Bu beylerin anlatacak birşeyleri olmadığı için gramofon dinledik. Provaları okumayı denedim ama yapamadım. Liova, benim büstümü yapmayı sürdürüyor; kendimi onun yanındayken rahat hissediyorum, o herşeyi anlıyor, beni seviyor ve bana acıyor.

L.N. nin Güncesini Çerkov'dan almak bana çok pahalıya mal oldu, ama böyle birşey gene gerekseydi tekrar uğraşırdım. Ömrümün geri kalan kısmını, defterleri Çerkov'da bırakmamak için vermeyi yeğlerdim ve bu sonuca ulaşmak için harcadığım emeğe ve kaybettiğim sağlığıma yanmıyorum. Kaybettiğim sağlık ve harcadığım emeğin sorumlusu, şimdi kocamla, Günceyi elinde bulundurmak için direnen Çerkov'tur.

Günce, bankaya L.N. adına teslim edilecek ve sadece kendisi alabilecek. Karısına karşı ne kötü düşünce, ne denli bir saygı ve güven eksikliği. Ama bu onu ilgilendirir...

Anna Maslov'dan bir mektup aldım ve bu kurnazlık ve üzüntülerden uzak, onun namuslu, iyi ve sevecen çevresinde bulunmayı çok istedim. Belki Taneyev de oradadır; o insanlar arasında olmayı, bir zamanlar başka bir derin üzüntümü hafifleten müzik sesini dinlemeyi çok isterdim. Anlaşmazlıklar, ikiyüzlülükler, gizlilikler, acımasızlık ve kocamın bana karşı duyduğunu açıkladığı soğukluklardan öylesine bık-

tım ve yoruldum ki... Düşkünlük göstermemin ve onu sevmeyi sürdürmemin anlamı ne? Bana karşı gittikçe artan bir soğukluk duyduğunu itiraf edene ve benim de öyle olmam için elinden geleni yapana karşı delice sevgimin yok olması, yüreğimin bu sevgiden cayması gerekirdi. Acı çekmeden yaşamak zorundaysam, neşe ve avunç bulmam gerek. Ona gidip: «Böyle bir yaşantıyı sürdüremem artık... Yüreğinin soğukluğu bana karşı, oysa ki duygularının sıcaklığı Çerkov'un.» diyeceğim.

16 temmuz Güncemi hergün yazdığımı öğrendikleri zaman, yakınlarım da kendi Güncelerini karalamaya başladılar.[1] Beni suçlamak, beni ele vermek ve benimle ilgili kötüleyici belgeler oluşturmak gereksinmesi duyuyorlar, çünkü karılık haklarımı savunmaya cesaret ettim, kocamın bana karşı daha çok sevgi ve güven duymasını diledim ve L.N. nin Günce defterlerini Çerkov'dan geri almak istedim.

Ne derlerse desinler, boş laflar beni ilgilendirmez. Bana sadece kocam gerek, onun soğukluğu henüz benim içimin ateşini söndürmedi, ben başkalarının düşünce ve yargılarını değil, vicdanımın saflığı ve adaletini istiyor ve önemsiyorum.

Tanya ile Tula'ya gittim ve Leon Tolstoy'un Güncesini içeren yedi defteri Devlet bankasına verdik. Bu bir uzlaşma yöntemi, bana verilen bir yarı ödün bu. Tanrıya şükür Çerkov'dan alındı ama L.N. nin sağlığında ben onları asla göremiyeceğim ve okuyamıyacağım. Kocam böyle öc aldı benden. Defterleri Çerkov'dan alıp getirdiklerinde, coşkuyla yapraklarını karıştırdım ve (büyük bir bölümünü daha önce okuduğum halde) neler yazıldığını öğrenmek istedim; onları elde edince, çok sevdiğim ve kaybettiğim çocuğumu bulup bana verdikleri zaman hissedeceğim bir duyguya kapıldım. Çerkov'un bana kızdığını sanıyorum. Bu akşam bize gel-

1 — 1910 da, Saşa, Varvara, Bulgakov, Makovitski ve Goldenweizer Tolstoy ailesinin dramını ayrıntılarıyla açıklayan günceler tuttular.

di ve gene ona karşı acı bir kıskançlık ve kin duydum. Çocuğu çingeneler tarafından kaçırılan bir anne de hiç kuşkusuz benim durumumda olurdu.

L.N. nin Güncesi kendi adına bankaya kondu ve bir noter senedi düzenlemediği sürece, yalnız kendisi alma yetkisine sahip.

Akşam Çerkov bizdeydi; hep bize sığınan yabancı ve usanç verici İngiliz, Bulgakov, Maria Schmidt ve Chopin'den çok güzel mazurkalar çalan Goldenweiser de geldiler. Son zamanlara oranla L.N. bana karşı daha nazik; sevecenlikle bana baktığı zaman büyük bir hoşnutluk duyuyorum. Bulgakov ile at gezintisi yaptı, sağlığından yakınmıyor. Çalışmaları konusunda pek birşey bilmiyorum. Gece, Saşa ve Varvara'nın metinleri kopya ettikleri çalışma odasına gidip yazılara bir göz atıyorum. Mektuplar, ucuz kitaplar için önsöz, intihar konusunda bir makale ve başka şeyler yazıyor ama, ciddi ve önemli bir uğraşısı yok.

Bu akşam şiddetli bir fırtına ve yağmur yağdı.

Yağmur, rüzgar, fırtına ve ağaç yapraklarının uğultusu... Uyumak olanaksız Tanrım...

17 temmuz Kızım Tanya bu sabah gitti. Fırtına dindi. Geç yattım ve öğleye dek uyudum. Kalktığımda her yerim tutulmuştu. İlk aklıma gelen şey L.N. nin Güncesi oldu. Çerkov'a yazdığım ve günceme eklediğim mektubu dün Tanya'ya okudum ve şöyle düşündüm: eğer Çerkov, L.N. yi gerçekten sevseydi —L.N. nin Güncesini istediğimi öğrenince, benim sağduyudan yoksun, anlamsız heyecanımı görünce— son zamanlarda olduğu gibi, bizim bu denli mutsuz olmamıza dayanamaması gerekirdi; tam tersine, namuslu bir adamın özelliği olan (o hiç de öyle değil) incelikle, onu bize geri vermesi gerekirdi. Ama onun için L.N. nin dinginliği değil, değerli Günceyi elde etmek önemliydi kuşkusuz, ve sadece kocamın kesin isteği, bu kaz kafalının Günceyi geri vermesini zorladı.

Şimdi daha mı iyiyiz? Aile, iki hafta derin bir üzüntüye daldı, L.N. nin Güncesi kimsenin eline geçemez ve istediğim

buysa diye, kocam Çerkov ile hiç konuşmamaya söz verdi. Çerkov benimle açıkça savaşmaya başladı. Şimdi ben kazandım, ama açıkça söyliyeyim ki L.N. nin Güncesini canım pahasına sahip oldum ve bundan sonra da hep öyle olacak. Bu nedenle Çerkov'dan nefret ediyorum. L.N. bugün tasalıydı, çünkü dün akşamki fırtınada arabaları devrilip kırıldığı için, Çerkov, Goldenweiser ve Bulgakov dışarda kalmışlardı ve yürüyerek evlerine dönmüşlerdi. Kocam öylesine tasalıydı ki, ben alındım ve ona: «Herhalde ata binip Çerkov'u görmeye gideceksin?» dedim. L.N.: «Eğer bu senin canını sıkacaksa gitmem» yanıtını verdi. Bunun bana çok zor geleceğini biliyordum ama, benim sevgili ihtiyarımın acı çekmesini, üzülmesini hiç ama hiç istemediğim için, onu Çerkov'u gidip görmesi konusunda zorladım, tek başına kalkıp gitti. Koleksiyoncu Çerkov'un fotoğraf ve elyazmalarına ihtiyacı olduğu için, L.N. nin renkli bir fotoğrafını çekmiş. Kocam bana onun bu akşam bize geleceğini söylediği zaman tüm benliğimle karşı koydum ama sonra boyun eğdim. Bunun üzerine L. N. kendisi Varvara ile haber göndererek, Çerkov'un bu akşam bize gelmemesini rica etti. Bize gelen Vera Tolstoy ve Liza Obolenski ile rahat bir gezinti yaptım. L.N., Goldenweiser ile satranç oynadı, çay içti ve erkenden odasına çekildi. Liova'ya poz verdim iyi ilerliyor.

L.N. ile konuşurken öğrendiğime göre, Güncesini önce kızımız Saşa saklamış, sonra onu genç Sergienko'ya vermiş, Çerkov onu nasıl zorlamış ise, Sergeenko 26 kasım 1909 tarihinde, günceyi Çerkov'a vermiş.

Ne denli gizli kapaklı ve iğrenç bir davranış... Ne denli bir aldatmaca, gizlilik ve yalan kumkuması ...Kızım Saşa beni aldatmadı mı? Ve «Güncen nerede?» soruma karşılık L.N. nin benim elimden tutarak, sanki hiçbirşey bilmiyormuş gibi, Saşa'mn yanına götürmesi, nasıl bir duygu gizlerliği; bana, belki Saşa soruna yanıt verebilir demişti. Kendisinin bir bilgisi olmadığını söyleyerek Saşa da bana yalan söylemişti. L.N., belki de defterleri Çerkov'a yolladığını unutmuştu.

L.N. nin yanındakiler de, kendilerini kurtarmak için, şöyle yada böyle işin içinden sıyrılmak, aldatmak ve yalan söylemek alışkanlığı kazanmışlar. Ben yalandan nefret ediyorum; şeytan yalanın babasıdır denir, çok doğru. Gerçekten, bizim ailenin duru, açık ve içtenlikli havasına yalan, şeytan Çerkov'un etkisi sezilmeye başladıktan sonra girdi. Onun adının şeytan alamına gelmesi bir raslantı sonucu değil.

Bana, Çerkov'u sevmediklerini açıklayanların bir listesini yaptım: Maria Schmidt, Davidov, Sukhotin, Gay, Gorbunov, Maude, Junge, Biriukov, Zossiya, Stakoviç, oğullarım ve ben. Hiç kuşku yok, benim tanımadığım daha birçok kişi vardır.

Liova bugün bana, herkesin içinde ve merdivenden inerken Çerkov'un: «Tüm yaşamını kocasını ÖLDÜRMEKLE geçiren o kadın kimdir?» dediğini anlattı. Hepimizi boğan pis kokuyu evimize getiren kendisidir ve benim kocama olan sevgimi ve onun yaşaması için üstüne titrediğimi bilen tüm dünyanın kanısına ve sağduyuya karşın, bu bey beni L.N. yi ÖLDÜRMEKLE suçlayabiliyor. Bana ateş püskürüyor çünkü ben onun ikiyüzlülüğünü anladım ve açığa vurdum, o da benden öç almak istiyor. Ama bu beni korkutmuyor.

18 temmuz Sabahtan beri iyi değilim, hüzünlüyüm, içim sıkılıyor ve ağlamak istiyorum. Kendi kendime diyorum ki, L.N. Güncesini benden sakladığına göre (eskiden hiç yapmazdı), demek ki benim bilmemem gereken birşeyler içeriyor, bu kanımı güçlendiren durum da onu önce Saşa, sonra Çerkov ve en sonunda da bankada saklamaları. Kuşkularımın L.N. ye açıklayarak gece gündüz beni kıvrandıran şüphelerimden kurtulmak istedim. Şöyle yada böyle beni kandırdığını, Güncesine benim bilmemem gereken bir şeyler yazdığını sanıyorum. L.N., beni kandırmayı hiç düşünmediğini kesin bir dille söyleyerek, beni bu düşünceden caydırmak istedi. Peki ama Güncesini neden saklıyor? İnatçılık ve kötülükten mi? Eğer Güncesi gerçekten iyi ve yararlı düşünceler içerseydi, o fikirlerin bana ancak yararı olurdu... Hayır öyle değil, benim onu okumam engellendiğine göre

hiç kuşku yok, bazı kötü şeyler yazılmış. Ben ne Güncemde, ne Anılarımda hiçbirşey gizlemiyorum, onları herkes okuyup değerlendirebilir. Başkalarının yargı ve değerlendirmesi beni ilgilendirmiyor. Yaşam ve yaşantımın temiz olduğunu biliyor ve bir kitaptan okur gibi tüm ayrıntılarıyla kocamın en önemsiz duygularını, huyunun inceliklerini ve karakterini tanıyorum şimdi; bu durum bana acı veriyor ve ürkütüyor. Ne yazık ki, gene de halâ ona bağlıyım. Çerkov, çalışmalarını bitirdikten sonra Günceyi geri vereceğini yazdığı zaman, kocamın, Günceyi bana verme konusunda yazılı söz vermek istediğini kendisine anımsattım; daha sonra: «Karı koca arasında söz vermeye gerek yok, onu sana vermeye söz verdim, dediğimi yapacağım» diyerek sözünden caymıştı. Bu sözlerim üzerine L.N., canı sıkılmış görünerek şu yanıtı verdi: «Ben asla böyle birşey söylemedim». «Oysa senin söylediklerini ben bir temmuz tarihli günceme not ettim ve Çerkov da bu olaya şahit idi» diyerek yanıtına karşılık verdim.

L.N. konuşmanın yönünü değiştirerek: «Malımı mülkümü, yapıtlarımı herşeyi verdim, sadece Güncem bana kaldı ve onu da vermem isteniyor... Sana birgün başımı alıp gideceğimi yazmıştım; bak, bana işkence etmeye devam edersen, tehdidimi uygulamaya koyacağım.» diye bağırmaya başladı.

Herşeyi verdim, bunun anlamı nedir? Yapıtlarının telif haklarını bana vermedi ama tüm mülklerinin yönetimini, benden daha çok yararlandığı konforlu yaşantının düzenlenmesini benim zayıf omuzlarıma yükledi. Ona, yaşantımızın nimetlerinden yararlanmak, bana ise bitmek tükenmek bilmeyen ve gücümün üstünde olan günlük işleri yapmak kaldı. Güncesini bana vermesini istemiyorum; ölünceye dek onu saklasın. Ben sadece, onu okumamı önlemek için Saşa'da, Sergeenko'da, Çerkov'da ve nerede olursa olsun saklamış olmalarına ve yalnızca karısının okuma hakkı olmamasına üzüldüm ve onuruma dokundu...

Bize gelmiş olan Dunayev ile kahvaltıdan sonra, köknar ağaçları arasında bir gezinti yaptım. L.N., Liova ve Liza da

bizimle geldiler. Sarı sarı mantarlar vardı ve hava korkunç derecede sıcaktı.

Çerkov ve Goldenweiser L.N. yi görmeye geldiler ve onunla balkonda çay içtiler. Ben Liza'ya L.N. nin eski güncelerinden parçalar okudum; kocamın gençlik yıllarındaki sapıklıkları onu çok şaşırttı ve bir ermiş kişi gözüyle baktığı amcasının yaşantısının açıklanması Liza'yı üzdü.

Birçokşeyi öğrenmeye başladığım için L.N. benden nefret ediyor; Günce konusundaki inadı, beni cezalandırmak ve onurumu kırmak için bulduğu bir araç. Yakınlarına karşı iyi, saf ve içtenlikli olunması gerekirken, sadece kötülükten oluşan ve yanlış bir hıristiyanca düşünce. Tanrım...

19 temmuz Yüreğimi kırdılar, beni bitkin düşürdüler ve sonra da doktor Nikitin ile Rossolimo'yu çağırdılar. Zavallılar... Her yönden ruhsal bakımdan yaralanan birisinin nasıl iyileşeceğini bilemiyorlar... L.N. nin eski güncelerinden bir sayfayı bir raslantı sonucu okudum ve bu, benim gönlümü bulandırdı, huzurumu kaçırdı ve kocamın şu andaki Çerkov'a karşı duyduğu büyük tutku konusunda gözlerimi açtı; sonsuza dek gönlüm tiksinti ve kötü düşüncelerle dolu kalacak.[1] Doktorların buldukları tedavi yöntemi işte şu: L.N. kendi yandaşının, ben de benimkinin yanına gitmeliymişim, O Tanya'nın yanına, ben ise bilmem nereye. Yakınlarımın biricik amaçlarının beni kocamın yanından uzaklaştırmak olduğunu anladığım zaman ağladım ve reddettim. Kendi güçsüzlükleri karşısında doktorlar bana banyo, gezinti ve telaşlanmama önerisinde bulundular... Gülünç birşey... Nikitin bana neden zayıfladığımı sordu. Bunun tek sorumlusu üzüntüm ve seven yüreğimde açılan yaralar; bununla

1 — Sofiya, Tolstoy'un 29 kasım 1851 yılında, Güncesinden ayrı bir kağıda yazdığı şu sözleri anıştırıyor: «Ben hiç kadınlara âşık olmadım... Erkeklere ise çok sık gönlümü kaptırdım, (...) Bana göre, sevginin en önemli belirtisi, sevdiğin kişiyi üzmek yada onu gücendirmek korkusudur, sadece korkudur.»

birlikte «Gidiniz» demekten başka bir çıkar yol bulamadılar, yani en acılı ve en acıklı önlem.

Gölde yıkandım ve daha da kötü oldum. Voronka'nın suları çekilmiş, bende yaşamın azaldığı gibi; demek ki şu anda orada boğulmam olanağı yok. Ben oraya özellikle, bir insanın Voronka sularına ne kadar dalabileceğini anlamak için gitmiştim.

L.N. nin şapkasını yıkadım. Kızgın güneşin altında Ovsiannikovo'ya kadar gitti, kahvaltı yapmadı ve yorgun görünüyordu. Güneşte 36° sıcaklıkta atla 16 km yol gitti. Goldenweiser ile satranç oynadı. Gündüz onunla hiç konuşmadım çünkü ikimizin de bir anlaşmazlığa düşmesini istemiyordum. Liova'ya poz verdim onunla iyi anlaşıyoruz; provaları düzelttim ama henüz yollayamadım çünkü çalışamıyorum... Geç oldu, yatmam gerek, ama uykum yok...

20 temmuz Sakin ve barışık ikinci gün. Çerkov'u görmedik. Doktorlar gittiler. Benim çılgınlığıma şahit olmaları gereğiyle, onları geri çağırmak iyi olmaz mıydı? Onların muayenesi yararsızdı. Eğer herşey şimdiki gibi sürüp gitseydi sağlıklı olurdum. L.N., alık ama iyi bir çocuk olan seyisimiz Filko ile at gezintisine çıktı; akşamı ise balkonda oturup okuma ve yazmayla geçirdi. Sakindi ve iyi dinlendi. Goldenweiser gelip onunla satranç oynadı, sonra da birlikte balkonda çay içtik. Liova'da beni kaygılandıran birşeyler var. Üzgün ve tasalı. Acaba Paris'te geçirdiği anları mı anımsıyor? Pasaportunu alabilmesi için gerekli olan belgeyi alamamaktan mı kuşkulanıyor? Yoksa, çok sinirli olan oğlum, bizim yaşantımızın üzücü karmaşıklığından mı yoruldu?

Liza Obolenski, Saşa ve Varvara ile yıkanmaya gittim. Bunaltıcı bir sıcak ve heryerde beyaz mantarlar var; tarlalarda arpalar biçiliyor.

L.N. nin yapıtlarının (yeni baskı için) provalarını ve Maude'un ingilizce yazdığı L.N. nin yaşamöyküsünün provasını okudum. Liova'ya poz verdim.

21 temmuz Yazıyorum. Korkunç derecede ve özümden şaşkınım çünkü L.N. karaciğerinden çok rahatsız, midesi bozuk ve safra boşalamıyor; bununla birlikte beni en çok üzen şey, onun iyileşememesinin benim yüzümden olduğu düşüncesi. Bu akşam Çerkov oğluyla birlikte geldi. Onun geleceğini daha sabahtan biliyor ve üzülüyordum. Gene de banyo yaptım, L.N. nin ingilizce yaşamöyküsünün düzeltmesini bitirdim, iki kez Liova'ya poz verdim ve soğukkanlılığımı koruyabildiğimi görmem hoşuma gitti.

Korkunç sıcakta L.N. gene doktor Makovitski ile at gezintisi yaptı; dönüşte yorgun görünüyor ve kahvaltı yapmak istemiyordu. Herşeye rağmen haşlanmış bezelyeyi, uzun süredir karaciğerinin büyüdüğünü ve ağrıdığını bildiği halde, çokça yedi. Akşam, balkonda Goldenweiser ile satranç oynadı, sonra Çerkov geldi. Arabasının sesini duyar duymaz titremeye başladım. Serinkanlılığımı korumak için daha önce birbuçuk saat bahçede dolaşmıştım. Bu adama katlanamıyorum ve bize gelmesine izin veriyorsam bu sadece L.N. içindir.

Onların taraçada oturduklarını bilmekten kaynaklanan bir üzüntü içindeydim bu akşam; Maria Schmidt de oradaydı; benden başka hepsi onun yanında olmaktan yararlanıyorlar; yaşamımızın sonuna geldiğimiz halde, son günlerimi onun yanında geçirmek olanağına bile sahip değilim. Çay içmek için üç kez taraçaya çıkmayı denedim ve sonunda karar verdim; Ama öylesine allak bullak oldum ki kan beynime sıçradı, nabzım düştü, ayaklarımın üstünde duramıyor ve Çerkov'un suratına bakmaya dayanamıyordum. Konuşmayı denedim ama sesim değişik çıkıyor ve yoz bir insan sesine benziyordu. Herkesin gözü faltaşı gibi açılmış ve bana bakıyorlardı. Serinkanlılığımı korumaya çalıştım ve tam bir skandal çıkarmaya ve L.N. yi üzmeye ramak kala bunu başardım. Bana yardım et Tanrım... En önemli dileğim bu... Öyle hasta, öyle mutsuzum ki... Ama bin kez daha fazla acı çekmeye hazırım, yeter ki Liovoçkam iyileşsin ve bana kızmasın. Bir bölümü aşırı olsa bile, benim yasal isteklerim yerine getirilseydi, herşey çok değişik olabilirdi.

Şu sözcükleri anımsıyorum: «Asla... Asla...» Peki durum şimdi daha mı iyi? Herkes mutsuz ve bunun sorumlusu da benim. L.N. hasta, Çerkov kendisi için elverişli durumundan uzaklaştırılmış, L.N. nin Güncesi bir yere kapatılmış... Bunların tümü üzücü ve acı, yeter artık...

22 temmuz[1] Beynime kan hücumunu önlemek için, yataktan kalkar kalkmaz, doktor belime sülük yapıştırdı. L.N., Goldenweiser ile at gezisine çıktı. Saşa, Varvara ile birlikte yıkanmaya ve mantar toplamaya gitti. Çocuklarıyla Olga ve bir Finlandiyalı geldi. Ben yalnız kaldım ve yeni baskının düzenlemesiyle uğraştım. La Bruyère ile ilgili önsözün provalarını gönderdim. Liova Mişa'nın yanına, ailesi de Çifirovka'ya gitti.

Çerkov, elyazmalarını hemen alıp götürdüğü için, L.N. nin son yapıtlarının, okumak için bile bana verilmediğini saptadığım için şaşırdığımı ve hoşnutsuzluğumu yemekte dile getirdim. L.N. bana birkez daha kızdı, sesini yükseltti ve hoşuma gitmeyen şeyler söyledi. Ağladım ve masadan kalkıp odama gittim. Öfkesi geçip beni görmeye geldi, sert bir konuşma yaptık ama sonunda, birlikte bahçede gezmemizi önerdi, bu benim her zaman hoşuma gittiği için, karşılıklı düşmanlığımız hemen uçup gitti.

Bize gelmesine izin verdiğimi kendisine yazdığım için, Çerkov geldi. Bana çektirdiği sıkıntılara ve bana yaptığı tüm saygısızlıklara karşın, Çerkov'a karşı bağışlayıcı ve yüce gönüllü olmak istiyorum. Kendime egemen olmayı başardım

---

1 — Daha sonra şu cümle eklenmiş: «L.N. ormanda o gün bir vasiyetname yazmış, benim haberim yoktu.»

Tolstoy, kızı Aleksandra'ya (Saşa), yayınlanmış veya yayınlanmamış tüm yapıtlarını, tüm yazılarını ve elyazmalarını vasiyetle bırakıyordu. Vasiyetnamenin hukuken geçerli olabilmesi için, bir varis seçmek gerekiyordu. Oysa, Tolstoy yapıtlarının hiç kimseye ait olmamasını ve bu yapıtların, isteyen herkes tarafından yayınlanmasını veya tekrar basılmasını istiyordu. İstekler vasiyet ekinde belirtilmişti.

ve Çerkov'u fazla düşünmemek için torunum Sonya ile dama oynadım.

L.N. dermansız ve karaciğerinden rahatsız, iştahı yok, nabzı da yüksek. Tedavi olmak istemiyor. Her zaman olduğu gibi kompres yaptırmasını söyledim ama inat ve öfkeyle karşı koydu; kocamla çok iyi ilgilenmesini söylediğim halde doktor onu muayene etmeden gidip yattı. Sağlığının bozulmasından kısmen ben sorumluyum; gölgede 29° olan kavurucu sıcak da bir neden. Biz ikimiz de karaciğer rahatsızlığı geçirebilir kişileriz.

23 temmuz L.N. daha da kötü. Ateşi 37.4, nabzı düzensiz, karaciğeri ve midesi rahatsız ve kendini de dermansız hissediyor.

Ne söylersem söyleyeyim, ne önerirsem önereyim ve ne denli sevecen olursam olayım, hep L.N. nin itiraz ve kötü davranışıyla karşılaşıyorum. Çerkov'un yanında kaldıktan bu yana hep böyle. L.N., Teliatinki'ye giden Saşa'ya, Çerkov'u bize çağırmasını söylemişti, o da akşam geldi. İkisini baş başa bırakmamak için ben de L.N. nin odasına gittim; ne olursa olsun dışarı çıkmayacağımı ve onu L.N. ile yalnız bırakmıyacağımı anlatasıya dek, kasıtlı olarak odada kaldım; sonunda, sadece henüz yaşarken onu görmeye geldiğini söyliyerek Çerkov evine döndü; ben de: «ve ben onu öldürmediğim sürece» diye ekledim. Böylece benim için söylediği: «Yaşamını, kocasını öldürmekle geçiren böyle bir kadını anlamıyorum» sözlerine anıştırma yaptım.

Bugün torunlarımın bize gelişi beni pek çok sevindirdi ama L.N. ile ilgilenmem gerektiği için onlarla fazla oyalanamadım ve üzüldüm.

Çerkov'un bize geleceğini öğrenince titremeye ve ağlamaya başladım. Yanımdan geçerken Saşa gürültülü bir biçimde tükürdü; «öf be... bu gösteriler beni bunaltıyor Tanrım...» diye bayağıca bağırarak hemen hemen yüzüme tükürdü.

Ne aşağılık ve kaba yaratık. Kendisine hiçbirşey yapmayan, birşey söylemeyen kendi öz annesine nasıl kötü ve aşa-

ğılayıcı davranabildiğine bir türlü aklım ermiyor. O andaki yüzünün korkunçluğu görülmeye değerdi.

Evet, yakınlarına karşı duyulması gerekli en basit incelikten bile yoksun bu nefret, iğrenme ve aldatma ortamında ben ölmek istiyorum.

L.N. nin Koçeti'de yazdığı iki perdelik küçük bir oyunu okumuş; Teliatinki'de, Dima Çerkov'un mujik arkadaşlarıyla L.N. nin «İlk damıtıcı» oyununu oynadıklarını öğrenince, gerçekten, onlar için başka şeyler de yazmaya karar vermişti. Bu oyun basit bir taslak, birsürü yanlışlıklar var. Daha işlenmemiş bir durumda ama oldukça ilginç ve iyi düzenlenmiş. «Karanlıkların Gücü»nü anımsatıyor.

Yazılarını kopya ederken sık sık beceriksizlik ve hatalarını L.N. ye gösterdiğim oluyor ve onları birlikte düzeltiyorduk. Şimdi ise ötekiler kopya işini makina gibi sözcüğü sözcüğüne yapıyorlar.

24 temmuz Çerkov bu akşam gene geldi. L.N. ile fısıltıyla konuştular konuşmalarını duydum. L.N.: «Size yazdığım konuda benimle aynı kanıda mısınız?» dedi ve Çerkov da: «Hiç kuşkusuz, aynı kanıdayım.» yanıtını verdi[1]. Gene bir kötülük hazırlığı söz konusu. Bana acı Tanrım...

Ağlayarak, L.N. ye, aralarında ne gibi bir düşünce uyumu söz konusu olduğunu sordum; suratını astı, sertleşti ve inatla yanıtlamadı. Tanınacak durumda değil. Gene umutsuzluğa düştüm. Masamın üstünde afyon vardı; eğer onu yutmadıysam tek nedeni onları —ve özellikle Saşa'yı— benim ölümü görerek sevindirmemek içindir. Gene bana çok işkence ediyorlar. L.N. nin sağlığı iyi; beni öldürüp Çerkov ile baş başa kalmak için elinden geleni yapacak. Afyonu yutmak ve L.N. ye şu iki basit sözcüğü bırakmak isterdim: «Sen özgürsün.»

Bu akşam kocam kırıcı bir biçimde bana: «Bugün, özgür-

1 — Söz konusu kanı birliği, Tolstoy'un vasiyetname ekinde yaptığı iki değişiklik. Bu değişiklikle Çerkov'a, elyazmalarını inceleme ve yayımlama izni veriyordu.

lüğe gereksinme duyduğuma ve başka hiçbirşeye önem vermemeye karar verdim.» dedi. Eğer bana savaş açarsa, ikimizden kimin üstün geleceğini göreceğiz. Benim silahım ölüm; bu benim öçalmam ve ona sürülen bir lekem olacaktır ve ölümümün sorumlusu da Çerkov'dur. «O deliydi.» diyecekler. Peki ama benim aklımı kaçırtan kim?

Mişa ailecek gitti. Olga ve çocukları henüz buradalar. Kararımın alındığını sanıyorum, beni kurtar Tanrım... Bununla birlikte eski günlerin sevgi dolu ve sevimli Liovoçka'sını düşünerek acı çekiyor ve ağlamaktan kendimi alamıyorum.

Kendisine en yakın olan yaratığı, öz karısını hoyratça ve acımasızca kıvrandırırken AŞK ve SEVGİ konusunda yazı yazmaya nasıl cüret edebiliyor?

Beni o, kocam kurtarabilirdi, ama istemiyor...

25 temmuz L.N. ile Çerkov'un gizli bir anlaşma yaptıklarını ve benim ve ailemin zararına —bundan hiç kuşkum yok— bir dolap çevirdiklerini öğrendikten bu yana, acılarım daha da yoğunlaştı. Yaşantımız boyunca kocamla benim aramda asla gereksiz gizlemeler söz konusu olmamıştı. Bu fiskoslar, gizlilik ve komplolar, seven bir eş için onur kırıcı değil midir? Ne olursa olsun ve hiç kuşkusuz, L.N. nin aldığı yeni önlemler, şu iki yüzlü kurnaz Çerkov ile kendi çocukları arasında amansız bir savaşı kışkırtacaktır. Üzücü birşey bu. Neden L.N. kendini, öldükten sonraki bir kötü anıya hazırlıyor ve neden bunca kini egemen kılıyor? Böyle olmakla birlikte herkes aşktan söz ediyor, herkes aşk hakkında yazıp çiziyor; belgeleri tanımamazlıktan gelmek ve onları yazmıyacağını söylemekle ömür geçiriliyor; ama L.N. herşeyi sadece sözde ve sözle yadsıdı: malları — telif haklarını sağlığında elinde tuttu: belgeleri — 1881 yılından bu yana yazılan yapıtlarının telif hakkından vazgeçtiğini gazetelere yazmıştı, şimdi ise Güncesini makbuz karşılığı Devlet bankasında saklatıyor; bugün Çerkov'la birlikte birşeyler yazdı, Bulgakov'a da koca koca kağıtlar verdi, hiç kuşkusuz, bunlar ölümünden sonra ailesinin telif haklarını düşüren vasiyetnamesiydi, parayı yadsıdı — ve şimdi masasının üs-

tünde sürekli olarak ve dağıtmak için birkaç yüz ruble bulunuyor. Yolculuk yapmayı hoş karşılamadı — ama yazın üç kez Koçeti'ye Tanya'nın yanına, birkez Kreçino'ya Çerkov'a, birkez de benimle oğlumuz Serioya'yı görmeye gitti, Şimdi gene Koçetiye gitme hazırlığı içinde.

Dün öylesine bunalmıştım ki, gecelikle, gözümü kırpmadan sabaha dek çalışma odamda oturdum. Korkunç derecede acı ve acıklı şeyler düşündüm. Sabahın beşinde, başım ve göğsüm o denli ağrıyordu ki hava almak istedim. Hava soğuktu ve bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Gelinim Olga (Andrey'in ilk karısı) bitişik odadan birden çıktı, beni sıkıca yakaladı ve: «Nereye gidiyorsunuz? Kötü birşey yapmayı tasarlıyorsunuz, ama sizi bırakmıyacağım.» dedi. Zavallı uyumadan, saygılı ve anlayışlı, yanımda oturdu ve beni avutmaya çalıştı... Soğuktan titriyerek bir tabureye oturup uyukladım. Olga, uykumda inlediğimi söyledi. Bu sabah, hiç değilse birsüre için evden ayrılmaya karar verdim. Evi terketmemin ilk nedeni, evde oluşu, dalavereleri ve alçaklığı bana çok acı çektiren Çerkov'u görmemek. İkincisi, biraz dinlenmek ve L.N. yi benim varlığım ve yararsız havamdan kurtarmak. Nerede yaşayacağımı henüz kararlaştırmadım. Valizimi hazırladım, para ve gerekli şeyleri aldım; Tula'ya otele veya Moskova'daki evime gitmeyi düşünüyorum

Andrey'in ailesi için gönderilen arabayla Tula'ya gittim. Garda Andrey'i buldum ve onlarla Iaznaya Poliana'ya dönüp aynı akşam Moskova'ya hareket etmeye karar verdim. Ama benim ruh halimi Andrey hemen anladı ve benim yanımda kalmakta direndi ve bir saniye bile seni yalnız bırakmıyacağız dedi. Son günlerde başıma gelenleri, çektiğim sıkıntıları ve herşeyin yeniden başlayacağını anımsayarak, yolculuk sırasında sık sık ürperdim ama yapacak başka birşey olmadığı için, daha doğrusu elimden gelmediği için, Iaznaya Poliana'da yaşamımı sürdürmeye karar verdim. Gidiş geliş yolculuğu ve heyecan beni yorgun düşürdü. Merdivenleri güçlükle çıktım ve kocamın beni görüp alay etmesinden korkarak hemen odama gidip yattım. Beklenenin tersine, iş-

ler çok değişik gelişti ve beni sevindirdi. Heyecanlı ve saygılı bir biçimde gelip beni gördü, geri dönüşüme ağlıyarak teşekkür etti.

Hıçkırıklar arasında bana: «Sensiz yaşama olanağı bulamıyacağım duygusuna kapıldım, dağılıp toz olduğumu sandım. Biz, ayrılamayacak kadar birbirimize yakın ve alışmışız. Geldiğin için iyiliğini unutamam, sağol canım.» dedi. Beni kollarının arasına aldı, öptü ve zayıf göğsünde sıkıp bağrına baştı. Ben de ağladım ve onu eskiden olduğu gibi içtenlikle, coşkuyla sevdiğimi, ona sarılarak yüreklerimizi birleştirmekten mutlu olduğumu söyledim. Bana karşı açık yürekli, güvenir ve daha içtenlikli olmasını, kendisinden kuşkulanmak ve birşeylerden korkmak fırsatını vermemesini yalvararak rica ettim... Ama Çerkov ile neler düzenledikleri sorusunu yönelttiğimde, suratı asıldı ve öfkeli bir hal aldı; sırlarını açıklamayı ve bana yanıt vermeyi reddetti. Zaten çok tuhaftı ve söylediklerimi daha anlamadan, sadece Çerkov'un adını duyar duymaz ürkünç bir havaya giriyordu.

Beni sevdiğini gene anladım Tanrıya şükür. Sevgili kocamın ölümünden sonra değerlendirilecek haklara gelince, çocuklarım aralarında dövüşsünler, ben o işlerle ilgilenmiyeceğim.

Akşamı rahat, ailecek ve —Tanrıya şükür— Çerkov'suz geçirdik. L.N. nin de, benim de sağlığımız iyi değil.

26 temmuz Bu sabah üzücü bir haber aldık, kızımız Tanya hastalanmış. Yatıyormuş ve babasının hemen Koçeti'ye gelmesini istiyor, beni çağırmıyor. Gider diye korkuyorum, giderse de birlikte gideriz çünkü bizim doktor dizanterinin bulaşıcı olduğunu söyledi; bünyesi zayıf, karaciğer ve midesi hasta olduğu için L.N. nin, Tanya'nın yanında dizanteriye yakalanmasından korkuyorum.

Oğullarım çok nazik ve hem aralarında, hem bana karşı dayanışma içindeler. Tüm suçlular gibi, Saşa bana kötü bakıyor. Bana hakaret edip, neredeyse yüzüme tükürdükten sonra, bana surat asıyor ve çılgınca bir istekle beni babasın-

dan ayırmaya çalışıyor; ama ben kocamı izlemek için herşeyi feda ederim.

Liova'ya uzun süre poz verdim, iyice ilerledi. Hava nemli ve bulutlu ama yağmur yağmadığı için iyiydi. Arpalar biçiliyor, çavdarlar henüz biçilmedi, ürün toplanmadı sürüyor...

Işbu Günceye, evden ayrılmazdan önce kocama yazdığım mektupla, gazeteler için hazırladığım ama göndermediğim küçük yazıyı da ekliyorum.

27 temmuz Sabah. Gece hiç uyumadım. İçim içimi kemiriyor ve Çerkov ile çevrilen dolabı ve L.N. nin imzalayarak dün verdiği kağıtların ne olduğunu bilmemek (Çerkov'un yazıp L.N. nin imzaladığı vasiyetname eki olsa gerek) bana işkence oluyor. Bu kağıt, Günceyi ve Çerkov nedeniyle L.N. nin bir intikamıdır. Zavallı ihtiyar, ölümünde nasıl bir anı bırakacak acaba? Varisleri Çerkov'a hiçbirşey vermeyecekler ve herşeye itiraz edeceklerdir, çünkü olumsuz etkisini farkettikleri bu adamdan nefret ediyorlar. Kötülüğe karşı direnmemek boş bir laftı ve böyle olması da beklenmeliydi.

Bu akşam Bulgakov, kağıtların hazırlanması ve imzalanmasından haberi olmadığını söyledi. Olabilir; ne yapmak istediklerini anlamıyorum. Kızım Saşa'ya, babasının vasiyetnamesi ve L.N. nin Çerkov ile gizlice tartıştıkları kağıtlarla ilgili neler bildiğini sorduğumda, her zaman olduğu gibi kötü niyetle ve kabaca bana açıklayamayacağını söyledi. Çerkov ve kızım tarafından gizlice düzenlenen şeylerin, L.N. nin eşi olan benden saklanmasında onur kırıcı bir durum yok mu?

Uyanır uyanmaz, Vaneçka'nın küçük sepetini aldım ve gezmeye çıktım. Karşılaştığım ilk kişi oturmuş yazı yazan L.N. oldu. Beni görünce şaşırdı ve yazdığı kağıdı çabucak sakladı. Çerkov'a yazdığını sanıyorum. Kötü niyetli ve düzenci insanlardan uzak, iki buçuk saat doğayla baş başa kaldım. İnekleri güden ve saf bir kız olan Paraşa, saygılı ve neşeli, mantar toplayıp bana getirdi; kuşkusuz mantarlar zehirliydi ama iyi niyetle toplanmıştı. İki çoban beni dostça

selamladılar ve sürümüzü yolumun üstünden çevirdiler. İneklerin bakışlarını inceledim ve onların sadece doğanın bir parçası olduğunu ve ruhlarının bulunmadığını şimdi anladım.

Mantar toplayan temiz yürekli ve neşeli çocuklar önümden geçtiler. Uzak yörelerden gelen gündelikçi kızlar ve sebze bahçesinin bakıcıları kahvaltı için tahıl ambarında toplanmışlardı. Hareketli, neşeli ve artdüşüncesiz, ne kağıtlardan ve ne de Çerkov türündeki budala düzencilerin tezgahladıkları oyunlardan kuşkulandıkları yoktu. Onlarla herşey sade, açık ve neşeli... Yaşamımızı berbat eden şu sözde kötülüğe direnmeme olmaksızın, doğa ve halkla iç içe olup kaynaşılabilseydi, herşey sade ve rahat olurdu.

L.N. ile ilişkilerimiz gene çok soğuk ve çok az konuşuyoruz. Yemekten önce bir buçuk saat uzandım. Bu durum biraz zihnimi açtı ve basım işiyle uğraşabildim. Stakoviç'e makalelerle bir mektup gönderdim[1]. Bir mektup da basımevine gönderdim. Liova'ya poz verdim. Fırtınayla karışık sağnak halinde yağmur yağdı ve ekinlere çok zarar verdi. L.N. atla ve Makovitski ile gezintiye çıkmıştı, yağmura tutulmuşlar. Akşam, Goldenweiser ile satranç oynadı ve daha sonra, bize gelen Serioya uzun süre ve çok güzel parçalar çaldı. Sürekli olarak odasında kalan ve benimle ilgili istediği kötü şeyleri anlatan Saşa'yı hemen hemen hiç görmüyorum; akşam da Güncesini yazıyor ve orada da kötü niyetli ve kişisel görüşüne göre birşeyler uyduruyor. Gece yarısında Serioya ile yalnızdık ve ona son zamanlarda çektiğim sıkıntıları anlattım. Ötekiler gibi o da beni suçlamak eğiliminde. Bir köpek birisinin ardından havlıyor, onun ardından koşuyor ve öteki köpekler kurbanı parçalıyorlar. Benim başımdan geçen de bunun gibi birşey. Tümü birden beni L.N. den ayırmayı denediler. Ama amaçlarına ulaşamayacaklar.

---

1 — Sofiya, Stakoviç'e yazdığı mektupta, Tolstoy'un son yıllarda yazdığı makaleleri okumasını ve — sansür yönünden — kendi baskısına koyup koyamıyacağını bildirmesini istiyordu.

23 temmuz Zozsiya Stakoviç geldi. Son zamanlarda bizde olup bitenlerin tümünü kendisine anlattım; ayrıntılarıyla anlattığım Günce konusunda, isteğimde ayak direnmemi uygun bulmadı; her ne kadar çok nazik bir kadınsa da, hiç evlenmediği için, karı koca arasındaki bağların nasıl oluştuğunu ve kırksekiz yıllık evlilik yaşamının ne demek olduğunu anlıyamıyor. Bir iş yapmadan gevezelik etmek benim hoşuma gitmiyor; Liova'ya poz vermek ise beni daha çok sıkıyor; ağzımı açar açmaz «Susunuz, konuşmayınız» diye bağırıyor. Bu bitip tükenmez poz vermeler beni çok yoruyor. Yararlı uğraşılarla geçen, yararsız konuklarla değil, bizden yararlanmak için değil bizi sevdikleri için ve bizimle dostça ilişkiler kurmak için gelen yakın dostlarımızla birlikte olacağımız ahenkli ve dingin bir yaşantı istiyor ve onun özlemini çekiyorum şimdi.

L.N., odasına çekilmezden önce, Goldenweiser ile satranç oynadı ve ballı çay içti. Üzgün göründüğü için onu izledim ve canı sıkılıyorsa, bu durumu bana acı çektireceği için, Çerkov'u görmemekten kaynaklanan sıkıntısını gidermek için onu çağırabileceğini söyledim.

İçtenlikli olduğunu sandığım kuşkusuz bir iyi yüreklilikle şu yanıtı verdi: «Bu durum hiç de benim canımı sıkmıyor, inan bana. Çok rahat ve hoşnutum, Çerkov'a hiç ihtiyacım yok; önemli olan aramızda uyum bulunması ve senin dinginliğin tadını çıkarmandır.»

Liovoçka ile Çerkov arasındaki ayrılığın nedeni olmam kuşkusundan kurtulmam bana büyük bir mutluluk verdi; Çerkov'un tiksinç baskısından kurtulduğu için kocam hoşnut görünüyordu. Eskiden olduğu gibi sevgiyle birbirimize sarılarak ağlaştık. Odasından ayrıldığım zaman yüreğim sevinçten uçuyordu.

Gece oldu, o uyuyor. Yıllardan beri çok sevdiğim ve en ince ayrıntılarını bildiğim yüzünü seyretmek istedim. Odalarımızı bir koridor ayırıyordu sabaha kadar gözümü kırpmadım ve onun odasından gelen en ufak gürültüye kulak kabarttım.

Hayır bay Çerkov, artık L.N. nin benden uzaklaşmasına

ve sizin olmasına izin vermiyeceğim. L.N. nin Çerkov'a katlanmak zorunda kalmaması ve onun evimize ayak basmaması için olmazı olur yapacağım.

Bu akşam L.N. bize, Mille'nin Haftalı Dinlenme adında küçük bir öyküsünü okudu, onun da hoşuna gitti; Sır adında başka bir yapıtın da ilk bölümünü okudu.

29 temmuz[1] Geçmişin dingin mutluluğu yaşamımıza geri geldi ve herşey düzeldi. Sana şükürler olsun Tanrım... Beş gündür ne Çerkov bize geldi ne de L.N. onu görmeye gitti Sadece o adamı düşünmek ve buluşma olasılıklarını aklıma getirmek bile içimde birşeylerin kaynamasına ve acı çekmeme neden oluyor. İyi ki şimdilik biraz rahatım.

Zossiya Stakoviç canlılık getiriyor, arkadaşlığı çok hoşuma gidiyor. L.N. atla gezintiye çıktı ama aralıksız yağmur yağıyor. Provaların düzeltmelerine çalıştım ve Kozaklar yapıtı beni büyüledi. Bir ölçüştürme yapınca yeni öyküler çok zayıf kalıyor.

Kızım Tanya ve yeğenlerime mektup yazdım. Öğleden sonra Nikolayev geldi ve L.N. ile Henry George ve adalet konularında tartıştı. Bazı bölümlerini duyduğum konuşmaları açıkça kocamı yordu. Zossiya, Puşkin ile ilgili şeyler an-

---

1 — Leon Tolstoy ile Birlikte yapıtında, Tatiana Tolstoy şunları yazıyor:

Babam, kendi deyimiyle «sadece kendi için» bir Günce tutmaya başladı Defterin boyutunun küçüklüğü nedeniyle onu kolayca gömleğinin arasına yada çizmesinin koncuna saklamasını sağlıyordu. Bu Günceye 19 temmuz 1910 da başladı: «Kendim için yeni bir Günceye, gerçek bir Günceye başlıyorum. Bugün birşey notetmek gerek, o da şu: dostlarımdan bazılarının kuşkuları haklı çıktıysa, okşamalarla sonuca, amaca ulaşmaya kalkışma bugün başladı. Birkaç gündür elimi öpüyor. Daha önceleri hiç yapmamıştı ve ne sinirlenip dalaşma ne de umut kırıklığı yok. Eğer yanılıyorsam insanlar ve Tanrı beni bağışlasın... İyi yönde, sevgi yönünden benim yanılmam çok kolaydır. Onu tüm içtenliğimle sevebilirim.» Ertesi gün de şöyle yazıyor: «Çerkov beni, zoruma giden ve iğrendiren bir kavgaya sürükledi.»

lattı ve onun şiirlerini okudu. Sonra bir parti briç oynadık. Saşa beni oyun dışı bırakmak istiyordu ama ben kağıtları alıp masaya oturunca, bana kötü kötü baktı ve odadan dışarı çıktı. L.N. ile granşilem sanzatu oynadık ve çıkardık. Ben kağıt oynamasını sevmiyorum ama, herkes masanın başına geçip gülüp eğlenmeye başladıklarında bir kenarda kalmak beni üzüyor. Çerkov'suz rahat bir gün geçirdik. L.N. daha canlı ve sağlığı iyi.

30 temmuz Evdeki kargaşa, yemekler hazırlanmasının yorgunluğu, gelenlerin yerleştirilmesi ve çavdar ekimi yüzünden bugün birşey yapamadım. Günlük işlerin tümüyle ilgilendiğim halde, bitip tükenmeyen sitem ve kınamalardan başka karşılık göremiyorum.

Liova'ya bir saat poz verdim ve sonra da mantar toplamaya gittim, ama iki saat dolaştığım halde bulamadım ve sadece yalnızlık ve doğanın tadını çıkardım.

Beş kişiden oluşan Biriukov ailesi bize geldi ve bize yük olacağa benziyorlar, çünkü çocukları çok gürültücü ve sevimsiz. Gürültü, bağırışlar, gramofonun sesi, köpeğin havlaması ve Saşa'nın gürültülü kahkahaları başımı çatlatacak gibi oluyor. Akşam kağıt oynamak için toplandıklarında, kafamı dinlendireceği için ben de oyuna katılmak istedim ama her zaman olduğu gibi beni oyun dışı bıraktılar ve sanki bir parazitmişim gibi bana önem vermediler ve bana da, onlara çay hazırlamak düştü. Bir yabancı, bir parazit olan Varvara Feokritov oyuna alındı ve bu da Saşa'nın hoşuna gitti. Seziş gücü fazla olan L.N. durumu anladı ve ben üzüntüden ağlamamak için dışarı çıkarken: «Nereye gidiyorsun?» dedi, ben de: «Odama» yanıtını verdim.

Başkaları yüzünden yaşantıma hiç önem vermez oldum; yaşam biçimimi değiştireceğim. Başkaları için tatlı canımı üzmeyip, tam aksine tüm olanaklardan yararlanarak yaşamın tadını çıkaracağım: gezeceğim, kağıt oyunları oynayacağım ve özellikle L.N. nereye giderse onunla gideceğim.

Zossiya Stakoviç gitti; ben tüm konuklarımız için aynı duyguya sahibim, gitsinler... Bıkkın ve hastayım, her biriyle

ayrı ayrı ilgilenmekten, onlara hizmet etmekten ve sadece eleştiri ve kınanma karşılığı görmekten usandım artık. Zossiya gelenlerin çoğundan iyi ve çok neşeli.

L.N. atla Orsionnikovo'ya gitti. Gorbunov'a ucuz kitaplar provalarını götürdü. Hava serin, akşam sıcaklık sadece 6°

31 temmuz Metin düzeltmesinden yemek listesi yapmaya, çavdar satın almaya, daha sonra L.N. nin mektuplarını okumaya ve en sonunda da Güncemi yazmaya girişmek öyle güç ki. Boş zamanı olanlara, tüm yaşamlarını bir tek ve aynı düşünsel uğraşıya ayırabilenlere ne mutlu.

L.N. nin değişik kişilere yolladığı mektupları tekrar okudum ve onun içtenlik eksikliği beni şaşırttı. Örneğin, Nijni-Norgorov'da çilingirlik yapan yahudi Moloçnikov'a sık sık mektup yazar hem de duygulanarak ve sevgiyle. Katya ve ben bugün L.N. nin dediklerini anımsadık: «Ben Moloçnikov'a karşı çok özenli bir sevimlilik göstermek istiyorum ve bu bana özellikle zor geliyor; ben ondan hoşlanmıyorum ve ona karşı böyle görünmek için kendimi zorluyorum.» L.N., hiç görmediği, Moloçnikov'un karısına da mektup yazıyor. Bunların tümünü, bu adamın Tolstoy'un kitaplarını dağıttığı için tutuklanmasından ötürü yaptığını sanıyorum. Bana ise Moloçikov'un sadece hırçın bir devrimci olduğunu söylediler.

Onun mektuplarında sık sık tekrarladığı şu sözcükler de beni şaşırttı: «İsteğime aykırı olarak, benim gibi lüks içinde yaşamak da zor.» Bununla birlikte bu lüks ve personeli L.N. nin kendisi gereksinme duymuyorsa, kimin ihtiyacı var? Sağlığına göz kulak olmak için bir doktor; yazıları için iki makina ve iki daktilo; yazışmaları için Bulgakov; güçsüz ihtiyar için bir uşak kişisel hizmetleriyle uğraşacak (Ilya Vasileviç); hassas olan midesi için özel bir aşçı, bunların tümü kimin için?

L.N. nin çalışabilmesi için zaman bulması, rahat etmesi, lüks içinde yaşaması, baskı, ev ve günlük işlerin tüm ağırlığı ve sorunlarını ben yükleniyorum. İyi niyetli her hangi bir kişi benim yaşantımı incelemek zahmetine katlansaydı,

kişisel olarak bir gereksinme duymadığımı görürdü. Günde birkez yemek yiyorum, yolculuğa çıkmıyorum, hizmetimde onsekiz yaşında bir tek kızcağız var ve yoksulca giyiniyorum. O halde, sözde benim yarattığım lüks ortamı nerede? Ne acımasız bir haksızlık... Yeter ki benim burada açıkladığım saf gerçek kaybolmasın, yeter ki şimdi insanlardan saklananı açıklığa kavuştursun.

Lodijenski ile karısı ve Hindistan'daki Rus konsolosu Çirkin geldiler. Çirkin, bize ilginç birşey anlatmadı ama Lodijenski Hindistan ve Mısır'da çok gezdikleri ve değişik dinleri inceledikleri için ilginç insanlar.

Kocamla ilişkilerim iyi; bu sabah bana karşı çok sevecendi. Saşa ve Varvara bana surat asıyorlar. Varvara kişiliğini yitirmiş ve Saşa'nın etkisine girmiş, çay servisini bile bana yaptırıyor. Ona yol vermek ve bana yararlı ve özellikle kitap okuyabilecek birini bulmam gerek. Hava değişken, akşam 9° idi.

1 ağustos Sabahtan beri gene kötüyüm, sinirli ve sıkıntılıyım. L.N. sessiz ve soğuk, kuşkusuz sevgilisi olmadığı için sıkılıyordur. Zihinsel yönden iyileşmeye ve Çerkov'u görmeye dayanıp dayanamayacağımı deniyorum ama hayır, yapamam, yapamam...

Rus ve yabancı gazete ve kitapları düzenledim; beynime kan hucum ediyor ve herşey bana ağır geliyor...

Diriliş romanının ingilizce baskısından elde edilen ve Maude'un getirdiği parayla alınıp çok fakirlere dağıtılacak çavdar için liste getiren köylülerimizle L.N. ilgileniyor. L.N. ile tartıştılar ve yeni bir liste getirme sözü verdiler. L.N. bana, gelenlerin ikisinin adını söyledi ama üçüncüsünden söz etmedi; bu üçüncü hiç kuşkusuz, o köylü kadından olan Timote idi (oysa Aleksis Jitkov imiş.[1])

Bu gece iskambil falına baktım. L.N. ile bir dam (Saşa), karo ruası (Çerkov) çıktı; sevgi, evlilik ve neşe de var (körler çektim). Bana da ölüm (pik ası ve dokuzlu), bir ih-

1 — Daha sonra yazılmış.

tiyar veya kötü kişi (pik ruası) çıktı; dört onlu isteklerin gerçekleşmesi anlamına gelir, her ne kadar L.N. yi Çerkov'a bırakmak istemiyorsam da, benim tek isteğim ölmek. Bununla birlikte herkes benim ölümüme sevinecek ve bayram edecektir. İlk darbe ustalıkla indirildi ve etkisini de gösterdi. Son zamanlarda çektiğim acıların sonucu öleceğim.

2 ağustos Uzun süreden beri L.N. nin Güncesini tutması kendisi için bir anlam taşımıyor kişiliğinin. İyi ve kötü yanlarıyla, yaşamı ve Güncesi, tümüyle değişik iki şey. Şimdi Güncesini, son günlerde görmediği ama yazıştıklarını varsaydığım Çerkov için yazıyor. Mektuplarını hergün götürüp getiren hiç kuşkusuz Goldenweiser ile Bulgakov'dur.

Çerkov bize son kez geldiğinde, L.N. ona, mektubumu aldın mı, benimle aynı kanıda mısın, demişti. Acaba hangi alçaklık için Çerkov gene onama verdi? Eğer görüşmeleri yazışmalarına son verseydi, o zaman buluşmaları daha iyi olurdu; ama buluşmasalar da gene yazışıyorlar, bu nedenle görüşmemeleri daha uygundur. Sadece mektuplaşabiliyorlar. L.N. nin Çerkov'a olan sevgisi, bensiz onun yanında bir yaz geçirdikten sonra kesin olarak arttı. Zamanla ve uzaklaşmayla bu sevgi zayıflayacaktır.

L.N. tek başına ve atla, köylülere dağıtılmak için alınacak çavdarı incelemek amacıyla Kolpna'ya gitti. O gidince çalışamaz oldum, yüreğim çarpıyor ve başım ağrıyordu. Çerkov ile bir yerlerde buluşmasından korkuyordum. Bu nedenle, hemen arabayı hazırlattım ve peşinden gittim. Tanrıya şükür yalnızdı ve yanında, köylülerimizden biri olan Daniel Kozlov vardı.

Bulgakov'un mektupları getirdiğini öğrenince L.N. ye: «Çerkov'dan da var mı?» dedim? L.N. öfkelendi ve bana: «Evet ve istediğim kişiyle mektuplaşmak hakkına sahip olduğumu sanıyorum...» dedi. Ben onun hakkı ile ilgili birşey söylemedim ama o şunları ekledi: «Yapıtlarımın basımı ve bir sürü metin konusunda onunla çözümlemem gereken işler var.»

Eğer sadece o işler söz konusu olsaydı, yazışmaları ben-

den gizlenmezdi. Herşey gizli olduğuna göre bir kötülük var demektir. İsa, Sokrat ve öteki bilginler gizli hiçbirşey yapmıyorlardı; hiçbirşeyden ve hiçkimseden korkmadan düşüncelerini meydanlarda ve halkın önünde açıklıyorlardı. Onlar öldürüldü ama kutsallaştılar.

Buna karşılık caniler, komplocular, baştan çıkanlar, hırsızlar ve benzerleri hep gizli iş yaparlar.. Ve zavallı Tolstoy, ermiş bir kişi iken, Çerkov tarafından, durumuna pek uymayan bu hale sürüklendi. L.N. ile Çerkov herşeyi herkesten saklamak zorundaysalar, davranışlarında kötü ve kötü niyetli birşeyler var demektir. Bundan hiç kuşkum yok ve buna yanıyorum.

3 ağustos Bay Maude'nin, L.N. nin yaşamöyküsünde, Çerkov'un (adından söz etmeden ve X harfini kullanarak) bazı iğrenç davranışlarda bulunduğunu açıkladığını öğrenince kocam, 23 temmuzda, bu iğrenç gerçeği metinden çıkarmasını rica etmek için, Maude'ye mektup yazarak kendini küçük düşürdü; ve özellikle, ölen kızımız Maşa'nın Çerkov'u kötüleyen mektubundan bölümlerden söz etti. Maude'den bugün iki mektup aldım, biri bana öteki L.N. ye. Onu temize çıkarmak için her tür küçüklüğe, yalan söylemeye, hatta olayları görmemezlikten gelmeye hazır olacak kadar L.N. nin Çerkov'u sevmesi çok acı ve korkunç bir durum. Maude'den, metinden çıkarılmasını L.N. nin istediği, ölen kızımız Maşa'nın yazdığı mektupta, Çerkov'u kötüleyen bölümlerin yaşamöyküsü metnine aktarılan kısmıdır. Çerkov ile ilgili bu suçlamalar, özellikle sevgili kızı ve görünüşe göre Çerkov'un dostu olan ama yaşamının son günlerinde kendisi de hırpalanan Maşa'dan kaynaklanması, kuşkusuz hiç onun hoşuna gitmiyordu.

Elizabeta Çerkov'dan sitem dolu bir mektup aldım. Bir anne olarak onu çok iyi anlıyorum; oğlunu ülküleştiriyor ve onu tanımıyor. Kendisine açık yürekli, saygılı ve sakınımlı bir yanıt yazdım. Ama uzlaşma yoluna gitmiyeceğim.

Çerkov'a kıskançlığımın nereden kaynaklandığını L.N. ye açıklamak için kendisine, gençlik yıllarında (1851 de) yazdığı

ve asla bir kadına âşık olmadığını ama çok erkek sevdiğini belirttiği Güncesinden bir sayfayı gösterdim. L.N. nin benim kıskançlığımı anlayacağını ve Biriukov ve doktor Makovitski'nin yaptığı gibi beni yatıştıracağını sanıyordum; tam tersini yaptı ve yüzü sarardı ve çok öfkelendi; çok uzun süreden beri onu bu halde görmemiştim. «Defol... Git buradan...» diye bağırmaya başladı; ben de «Sana, gideceğim diyorum ve dediğimi yapacağım...» yanıtını verdim. Evin içinde koşmaya başladı, ben de onu içim yanarak ve dehşete kapılarak izledim. Sonra odasına girip kapıyı da kilitledi. Ben donup kaldım. Hani sevgi, kötülüğe karşı direnmeme, hıristiyanlık nerede? Adalet ve anlayışa ne oldu? Yaşlılık bir insanı böylesine taş yürekli yapabilir mi? Benim suçum ne? Öfkeli suratını anımsadıkça, damarlarımda kanımın donduğunu hissediyorum.

Ben yıkanmak için yola çıktım ve L.N. ise hiçbirşey olmamış gibi oturma odasına geçti. Çayını zevkle içti ve Helsinki için yazılmış bir şiiri slavcadan çeviren Makovitski'yi dinledi.

Herkes kendi köşesine çekilince, L.N., iyi geceler demek için odama geldi. Onun geldiğini görünce sevinçten ürperdim, ama kendisine, son günlerimizi uyum içinde geçirmemiz gerektiğini ve ona daha başka şeyler anlatmak istediğimi söylemek istediğimde, onu odasına kadar izlediğimde, beni kenara itti ve eğer dışarı çıkmazsam bana iyi geceler dediğine pişman olacağını söyledi. Onu anlayamıyorum...

4 ağustos Sanki hava temizlenmiş gibi, günümüz Çerkov'dan söz edilmeden ve rahat geçti, Tanrıya şükürler olsun... Beni koruduğu için kocamın iyiliğini unutmayacağım. Olaylar yeniden başlasaydı dayanacak gücü bulacağımı sanmıyorum. Çok yakında onların Teilatinki'den gideceklerini, L.N. atla gezintiye çıktığında onunla gizlice buluşacak diye korkup çılgına dönmekten vazgeçeceğimi umuyorum.

Hastayım, kendimi bir tuhaf buluyorum, hemen hemen hiç uyumuyor ve çalışamıyorum. Gözlerimi kapamadan saat-

lerce uzanıyor, kafamdan garip düşünceler geçiriyor ve deli receğimden korkuyorum.

Sanat Nedir'in provalarını, unutulanları ekliyerek düzeltim; zaman alan ve yorucu bir iş. L.N. atla Bassovo'ya, Lodijenski'yi görmeye gitti. Onunla, bizim cadde dediğimiz yolda karşılaştım, yorgundu. Çerkov ile barış yapmak ve içimde iyilik duygusunu uyarmak istiyorum. «...Bizi küçük düşürenleri bağışlayalım...» Artık ondan nefret etmemeyi belki de başarırım. Ama, bu adamla karşılaştığımı ve onu gördüğü için kocamın yüzünde belirecek sevinci düşününce yüreğim sızlıyor, içimden ağlamak geliyor ve umutsuz bir karşı koyma duygusu benliğimi sarıyor, ve: «Ne olursa olsun, içime işleyen bu acılara bir daha katlanamam...» diyorum. Bunun yanı sıra, tümüyle kocamın etkisi altında olduğumu hissediyorum ve o, bu duruma dayanmazsa ben yitip giderim.

Çerkov kötü niyetli ve kurnaz; beni korkutmasının ve şaşkına çevirmesinin nedeni de bu.

5 ağustos Çok kötü bir gece geçirdim; son zamanlarda çektiğim sıkıntıların tümünü anımsadım. Çerkov bana karşı kaba davrandığında, kocamın beni korumamış olması beni pek çok üzdü ve gururumu kırdı. Bu adamdan öyle çekiniyor ki... Öylesine söz dinler ve boyun eğmiş bir duruma gelmiş ki... Ne ayıp ve ne acınacak şey...

Provaları düzeltmeyi denedim ama boşuna. Başım ağrıyor, nefes alamıyorum ve yüreğim çarpıyor. Hemen hemen üç saat dolaştım. L.N. doktor Makovitski ile at gezintisi yaptı. Teliatinki'den gelen Liova'yla karşılaştım. Çerkov'u uzaktan görmüş. Belki de L.N. ile buluşmaktan dönüyordu?

Teliatinki'de otuz kişinin titizlikle birşeyi kopya edip çoğalttıklarını duydum. Bu ne olabilir ki? L.N. Güncesini dün götürmüş olabilir mi? Hiçbirşey bilmiyorum. L.N., benden herşeyi kalleşce, inatla ve acımasızca saklıyor. Birbirimize yabancı olduk.

Hiç kuşku yok, bu durumdan en çok ben kendim sorumluyum. Ama öylesine çok pişman oldum ki, iyi bir koca beni hoşgörürdü. Şimdi artık son (ölüm) pek uzak olmadığına gö-

re, ona karşı gösterdiğim sevgi, tutku ve aşk yüzünden de olsa bana yaklaşması gerekirdi ve üstelik ben onu hiç aldatmadım.

Benden uzaklaşmasa, bana sevecen davransa öyle mutlu olurdu ki... Ama, Çerkov'u ondan uzaklaştırsam bile, artık dediğim gibi olmayacak...

Bugün L.N. soğuk ve ilgisiz. Çok üzgünüm...

Korolenko'nun, ölüm cezası ve ölüm cezasına çarptırılanlarla ilgili makalelerini okudum. Çok korkunç... Bu akşam Goldenweiser, Chopin'in şaşkınlık verici Ölüm Marşını çaldı. Hava değişken, üç kez yağmur yağdı.

Gece oldu ama uyuyamıyorum. Diz çöküp uzun süre dua ettim. L.N. nin Çerkov'u sevmekten vazgeçirmesi, bana geri döndürmesi ve bana karşı soğuk davranmaması için Tanrıya yalvardım. Hergün dua ediyorum ve dua ederken sık sık Tantin'i, Tatiana Aleksandrovna'yı aklıma getiriyorum çünkü o beni anlar ve acırdı.

6 ağustos Kaç gecedir olduğu gibi bu akşam da hiç uyuyamadım. Her sabah, bu yeni gün başıma ne iş açacak korkusuyla uyanıyorum. Bugün de aynı ruh halindeydim. Saat onda L.N. nin odasına baktım, henüz sabah gezintisinden dönmemişti. Çabucak giyindim ve onun her sabah gezinti yaptığı ormana koştum. «Acaba Çerkov'la birlikte mi?» diye düşünüyordum. Sevgili ihtiyarımı buldum, yalnızdı. Ama belki Çerkov daha önce gitmişti? Karşılaştığım çocuklara: «Çocuklar, yaşlı kontu gördünüz mü?» dedim. — «Evet bir bankta oturuyordu, — Yalnız mı? — Evet yalnız.» Sakinleştim. Çocuklar bana karşı saygılı davrandılar; ben mantar bulamamıştım, bana mantar verdiler ve acımaklı bir sesle bana: «Sen hiçbirşey görmüyorsun, sen körsün.» dediler. Köknar ağaçları arasında Liova ile karşılaştım. Bir raslantı mı, yoksa beni aramaya mı geldi bilemiyorum. Onu, sonra göl kenarında atla dolaşırken gene gördüm.

Dört saat yürüdüm ve biraz kendime geldim. Evde bir sürü adamla karşılaştım: elma tüccarı, bahçıvanla bana selam verip meyve sundular, hizmetçiler ve ekmekçiyi de gör-

düm. L.N., acımasız ve soğuk. Kocamın soğukluğunu görünce, «Çerkov bana en yakın olan yaratıktır...» (ama kendi karısı değil...) diye bağırdığını duyar gibi oldum. Pekala ama hiç değilse bundan sonra bedensel olarak çok yakın olmayacak. Tanrının izniyle Çerkov'lar yakında gidecekler. Hiç kuşkusuz ihtiyar kadın (annesi) bana işkence etmek için kasıtlı olarak ve olabildiğince uzun süre burada kalmak istiyor, oysa 6 ağustostan önce kız kardeşine gitmek istiyordu.

L.N. Bulkov ile at gezintisi yaptı, Zasseka'ya gittiler ama çabuk döndüler. Sanat Nedir? düzeltmelerine devam ettim. Gündüz Zasseka istasyonundan Korolenko geldi ve akşam bizde kaldı, değişik konularda uzun ve ilginç öyküler anlattı: Makariov ilçesi yakınındaki kutsal gölde, değişik tarikat yanlılarının toplanması, manastırlar, işkenceler, hapishaneler, Repin'in tabloları, Gorki ile ilk karşılaşması v.s. Bu konuşmaların tümünü not edemediğim için üzgünüm. Korolenko çok güzel, açık ve akıllıca konuşuyor. Goldenweiser'i çağırttık, L.N. ile satranç oynadı ve Korolenko ile çok ilgilendi. Saşa, Olga ve çocuklarıyla gezmeye çıktı ama yağmur yağıyordu sırılsıklam olmuşlar.

7 ağustos Sırtımızda bir ağırlık var ve yaşamımız hüzünlüymüş gibi bir duygu içindeyiz hep; durmadan yağmur yağıyor ve tarlalardaki arpalar çürüyor. Köylülerimiz geldi ve onlara Maude'nin getirdiği paradan dağıttık. Her aileye 5 ruble 50 kopek verdik ve toplam olarak 401 ruble 50 kopek etti. Korolenko gitti, Liova'ya poz verdim, konuğumuzla gevezelik yaptım ve L.N. nin Yapıtlarının XV. cildini yayınevine gönderdim. Dünyada bana en çok acı çektiren, gece gündüz içimi kemiren şeyden, L.N. nin acımasız soğukluğundan burada söz etmek istemiyorum. Bugün bana günaydın bile demedi, benimle konuşmadı ve suratı asık ve öfkeli idi. Onun yaşamına ben engel oluyormuşum izlenimi var. Çünkü — benim yüzümden — Çerkov'la görüşmüyor. L. N. gün boyu susmaya ve acımasızca bana surat asmaya karar verdi. Açık yürekli ve hareketli bir karakter sahibi olduğum için bu suskunluğu dayanamıyorum. Onun istediği ba-

na işkence etmek ve bunu da tam anlamıyla başarıyor.

Ben Çerkov'a bize gelmemesi için ne sözlü ne de yazılı bir yasaklama yaptım. Acaba L.N. veya Liova birşeyler mi fısıldadılar, bilemiyorum. Her işi gizli yapıyorlar.[1] Acaba Çerkov'lar yakında gidecekler mi? onu da bilmiyorum. L.N., Çerkov'la tekrar görüşmek isteği duyuyor mu, onu da bilemiyorum. Susuyor. Kafasından neler geçiriyor? hiçbir zaman anlayamıyacağım. Yüzünden üzüntü ve öfke okunuyor. Onu zehirliyen buzdan, yüreği bir kurtulabilseydi...

Biz Çerkov'suz nice on yıllar yaşadık ve mutluyduk. Bugün ne oldu? Biz hep aynıyız, bununla birlikte oğlan ve kız kardeşler kavga ediyorlar, baba oğullarına düşman, kızlar annelerine karşı kötü yürekli, koca karısından nefret ediyor, karısıda Çerkov ve onunla ilgili herşeyden nefret ediyor, çünkü bu budala, can sıkıcı ve kaba kişi, yaşlı adamı tatlı sözlerle tavlamak, mutluluğumu ve yaşantımı alt üst etmek için yaşamımıza burnunu soktu...

Gene dua etmeye başlayacağım; dua ettiğim zaman kendimi hafiflemiş hissediyorum, diz çöktüğüm ve beni avutacak, beni dinginleştirecek, yüreğimin acısını dindirecek ve kocamın taş yüreğini yumuşatacak olan Tanrıya yaklaştığım zaman mutlu oluyorum.

8 ağustos Bak işte şaşılacak kadar kısa bir sürede, benim dualarım Tanrı katında kabul edildi. Bugün Liovoçka'm yumuşadı, nazik, merhametli ve hatta sevecen oldu. Teşekkürler sana Tanrım... Liovoçka ile aramızda beni kahreden ayrılık değil, uzun, çok uzun süredir var olan bağı anlayıp duyduktan sonra benim için bedensel acıların ne önemi var.

---

1 — Leon Tolstoy 7 ağustosta Çerkov'a şunları yazdı: «...Bir süredir sizden kaçtığım için utanç duyuyor, gülünç oluyor ve üzülüyorum, ama başka türlü yapamadım, yapamazdım da. Ona acıyorum, o benden çok acınacak durumda; bu nedenle benim yakınmam ve böylece onun acısını çoğaltmam haksızlık olurdu.» Liova da, Çerkov'a mektup yazarak ya laznaya Poliana'ya artık gelmemesini, yada annesiyle uzlaşmasını bildirmiştir.

L.N. ye, Çerkov'la görüşmesini, onunla gene konuşmaya başlamasını önereceğim için gece hiç uyumadım. Bu sabah erkenden bu durumu ona söyledim. Bunu daha sonra konuşacağımızı söyledi ve gezmeye çıktı. Ben de saat sekize doğru çıktım ve Iznaya'nın bahçe ve ormanlarında dolaşıp durdum. Yüz üstü düştüm ve mantarlarım elimden kaydı; onları bırakıp meşe dalları ve otları toplayıp bitkin bir durumda onların üstüne uzandım. Ağlaya ağlaya uyuyup kalmışım. Düşümde gerçek olmayan şeyler gördüm. Dallar yağmurdan nemlenmişti ve ben ıslandım ama bu sessizlik ve çamlar arasında en az bir saat yattım. Evden ayrılalı dört saat olmuştu ve birşey de yememiştim. Dönüşümde L.N. beni odasına çağırdı ve bana şunu söyledi (ve ben, onun sesini duyduğum, benimle konuştuğu için çok mutluydum); «Sen bana tekrar Çerkov'la görüşmemi öneriyorsun, ama ben istemiyorum. Benim için gerçekten önemli olan tek şey, yaşantımın son anlarını dinginlik içinde yaşamaktır. Sen kendin tasalı ve tedirgin isen ben erinçli olamam. Bir haftacık Tanya'nın yanına gitmem ve erince kavuşmamız için ayrılmamız daha iyi olur.»

Birbirimizden birkez daha ayrılmak, başlangıçta bana çok tüyler ürpertici geldi. Ama Tanya'da kaldığı sürece, Çerkov'dan da uzaklaşacağı ve sonuç olarak bu yolculuğun yerinde olacağını düşündüm. İkimizin de acılarımızı dindirmemiz iyi olacaktı. Kocam bana, benim dinginliğimin onun için çok değerli olduğunu, benim sinirli ve sıkıntılı olduğumu bilerek yaşamaktansa, beni rahat ettirmek ve bana yardım etmek için herşeye hazır olduğuna inandırdı. Bana karşı bu davranışı, benim hastalığımın en iyi ilacıdır.

Askerlik görevini yapmak istemiyen gençlere bir çağrıda bulundu. Çok başarılı bir yazı oldu. Saşa onu kopya etti ama orijinal metnin nerede olduğunu bilmiyorum. Acaba Çerkov'a vermiş olabilir mi?

Bu gece uyudum. Midem ağrıyor ve yediklerimi sindiremiyorum. Tüm organizmam yorgun ve bitik. Gene sağanak halinde yağmur yağdı. Arpalar filizlenmeye başladı. Heryerde ve her tür mantar var.

9 ağustos Günümü Liovoçka için uzun bir gömlek ve beyaz şapka dikmekle geçirdim; iyi ve rahattım. Sinirlerimi yatıştırmak için kasıtlı olarak başka işle uğraşmadım. Hiç durmadan sürüp giden, kızım Saşa'nın kaba davranışlarına dayanmak zorunda olmasaydım, herşey çok iyi olurdu. Çerkov'u görmeye gitmeyi sürdürüyor ve kocamı Teliatinki kliğinden ayırdığım için kızımı benim aleyhime kışkırtıyorlar. İçtenlikli ilişkilerden söz etmesek bile, kızımın bana karşı bu tür davranışta bulunabileceğini hiç düşünemezdim. Kızımın saygısızlığının çekilmez hale geldiğini kocama anlattığım zaman, üzgün bir durumda şunları söyledi: «Bu durumu biliyorum, yazık; saygısızlığı, onun huyu; bunu kendisiyle konuşacağım.»

Öğleyin suratı ekşiydi, gene canım sıkıldı. Somurtkanlığının nedenini sordum. Önce bana, birşeye canının sıkıldığını söyledi, sonra da suratının asık olmadığını ama sadece ciddi olduğunu açıkladı. Öyle durumlar olur ki, «yanınızdakilerin tüm konuşmaları yararsız, can sıkıcı ve anlamsız gibi gelir» dedi. Bu gerçekten doğru, bugünkü konuşmalar yararsız ve ilgisizdi, çünkü komşumuz Ferre buradaydı. Bu kişi, beş yıldır görmediğimiz, eski bir aile dostu, Smolennsk vali yardımcısıydı. Nazik, ılımlı ve müziksever idi ama gene de basit bir insandı. Birsüre sonra Goldenweiser'ler de bize gelerek gecemizi biraz canlandırdılar. L.N. nin suratının ekşiliği geçti. Tanrıya şükür birleştim, ama gene içimde bir korku var, bana karşı bu iyi davranışının değişmesi korkusu var. Tanya'yı bekliyoruz, sabaha karşı üç buçukta gelmesi gerek.

10 ağustos Tanya sabah dörtte geldi. Gece hep kulak kabarttım ama geldiğini duyamadım. Bu sabah oturup konuştuk, ama hep aynı şey, hep aynı davranış ve ben gene ne yapacağımı şaşırdım. Hepimizi sıkan ve bir çözüm getirmeyen bu konuya bir daha değinmemeye karar verdik.

Liova'ya poz verdim; ayağa kalkarken başım döndü, pencereye gitmek istedim ama düştüm, bayılmışım. Kendime geldiğimde, bacağımda şiddetli bir acı duydum ve Liova beni

kaldırmaya çalışıyordu, ve «Zavallı anneciğim» diyordu. Düşerken ayağım yaralanmıştı. L.N. durumu öğrenince bana karşı iyilik ve anlayışlı davrandı. Çok üzgün ve sessizdi; canı sıkıldığı belliydi. Beni üzmemek için Çerkov'u özlediğini açığa vuracağını sanıyorum. O sıkıldıkça benim, onların yakınlığını görerek gene acı çekmek pahasına, nefret ettiğim bu adamla ilişkilerimizi düzeltmek hevesim azalıyor. Çerkov'un ancak eylül başında gideceğini öğrendim. L.N. nin Tanya'nın yanına gitmesini onaylamamın nedenlerinden biri de bu durum. Ama öte yandan, bu yeni ayrılık bana dayanılmaz gibi geliyor. Bu yaz, birçokkez birbimizden ayrı kaldık ve yaşayacak daha kaç günümüz kaldı ki? Öyle anlaşılıyor ki, L.N. Iaznaya Poliana'da yaşamaktan bıktı. Burada günler aynı biçimde akıp gidiyor, oysa ki kocam, ne tür olursa olsun eğlence'den hoşlanıyor. Burada her sabah hep aynı gezintiyi yapıyor, sonra çalışıyor, kahvaltısını yapıyor, Makovitski ile ata biniyor, uzanıp dinleniyor ve öğle yemeğini yiyor; sonra da, sessiz ve sakin geçen uzun akşamlar; Goldenweiser gelip de bir parti satranç oynamaz ise odasında sıkılıyor. Arasıra Goldenweiser piyano çalıyor ve hepimizi sevindiriyor.

Nedenini bilmiyorum ama, bugün Iaznaya Poliana'ya askerler geldi. Köye yerleştiler. İçlerinden dört tanesi L.N. ile gizlice konuştular ama ne konuştuklarını bilmiyorum. Ne zaman yanına gitsem, kendisi ve konuşmalarıyla ilgilensem, bir tuhaf oluyor, bana düşmanca bakıyor ve kendisini rahatsız ettiğimi belli ediyor. Tam tersine, kendisiyle ilgilenmez görünürsem de, ilgisizlik gösterdiğimi ve hatta kendisiyle aynı düşüncede olmadığımı belirttiğimi sanıyor. Nasıl davranmam gerektiğini bazen bilemiyorum. Yaşantının ve ilişkilerin gereği tüm kararlarım, birer despotluk kanıtı olarak değerlendiriliyor. Böyle bir durumda hiçbiri karar almıyor ve beni kınamak ve eleştirmek için, benim karar vermemi bekliyorlar.

Rüzgar esiyor, başım ağrıyor ve içim sıkılıyor.. Liovoçka Tanya ile, cumartesi Koçeti'ye gidiyor; peki ben ne olacağım?

Şimdiden tasalanıyorum, başıma neler geleceğini bilmiyorum. Herkes beni bırakıp gidiyor; nasıl iyileşeyim?

Basımevine göndermek üzere, Yurtseverlik ve Hıristiyanlığı okudum ve istemiyerek, sansüre takılacak yerlerini çıkardım. Bunları ölçüp biçmek, değerlendirmek öyle güç ki...

11 ağustos L.N. nin sağlık durumu beni yeniden tasalandırmaya başladıysa da, içimin sıkıntısı biraz hafifledi. Hep üşüyor, sesi kısık ve nezle; odasından çıkmasa, biraz kendine dikkat etse kuşkusuz geçecek.

Buligin, Gay ve Salomon'un yeğeni birkaç saatliğine bize geldiler.

Bugün bana L.N. bir mektup yazdırdığı için çok sevindim. Yazmak için uzun süre onun yanında kaldım. Akşam biraz basım işleriyle uğraştım, sonra briç oynadık. L.N. gündüz hiç evden çıkmadı; öksürdüğü için tasalanıyorum ama sağlığının çabuk düzeleceğini sanıyorum.

12 ağustos Ne zaman biraz rahatlasam ve normal yaşamaya başlasam, hemen bir sıkıntı beni buluyor. L.N. çok öksürüyor ve gene de ve kesin olarak Koçeti'ye gitme kararı verdi. Soğuk algınlığı var ve onun yaşında bir zatürre tehlikeli olabilir. Ne o, ne ben, gitmesinden söz etmiyoruz ama, gidişi, benden kurtulmak isteğinden başka birşey değil. Ama ben, ondan uzakta yaşayamam ve yaşamak istemiyorum. Üç gün sonra ben de Koçeti'ye gideceğim. Etrafımızdakiler bizi ayırmak istiyorlar ama bu isteklerine erişemiyecekler.

Gelinim Katya ile üç buçuk saat mantar topladık. Kırmızı mantarlar yeşil yosunların üstünde bitiyor. Herşey sakin ve temiz.

Nikolas Gay, Goldenweiser ve Nikolayev geldiler ve durmadan tartıştılar. L.N. satranç oynadı ve evden çıkmadı, sadece bu sabah ufak bir gezinti yaptı. Odasında kahvaltı yaptı. Grip onu yorgun düşürdü; bu yorgunluk ve lumbagodan yakınıyor.

Tanya beni bu akşam haksız yere ve acı bir biçimde suçladı. Bu suçlamalarda, beni etrafa karşı küçük düşürmek isteyen ve babasından ayırmayı amaçlayan Saşa'nın yalanlarının etkisini gördüm. İşte benim gerçek çilem. Böyle bir kızımın olması, dünyanın tüm Çerkov'larından daha beter. Onu başımdan savmak olanaksız; bu korkunç karakteriyle onu kim eş olarak alır ki... Benim yüzüme tükürme, yada yüreğimi kıracak birşeyler söyleme olanağına karşı onunla karşılaşmamak için yolumu değiştirdiğim oluyor. Ömrümün son yıllarında başıma böyle dertler mi gelecekti... Neden?

Güncemi tekrar okudum ve kendi öz yaşantım ve kocaminki karşısında dehşete kapıldım. Bu tür yaşamayı sürdürmem olanaksız.

13 ağustos Gene tasalıyım ve içim sızlıyor. Bununla birlikte iyi bir gün geçirdim. L.N. hiç dışarı çıkmadı, bu sabah verandada biraz yürüdü. Durumu iyi ama biraz öksürüyor. Keyfi yerinde, bana karşı sert ve öfkeli davranmaktan vazgeçti, bu nedenle ona minnet duyuyorum. Yapılan başvurulara karşılık birsürü mektup yazdı. Tanya bana karşı çok içtenlikli, ağlayarak beni anladığını, sevdiğini ve bana acıdığını söyledi. Boulanger ile briç oynadık, Goldenweiser biraz piyano çaldı. Maria Schmidt geldi. Bugün çok yağmur yağdı ve gece fırtına patladı, şimşekler çakıyor ve yaz günlerinde sık sık olduğu gibi gök gürlüyordu.

14 ağustos İç sıkıntım artıyor. Sabahtan beri göğsüm sıkışıyor ve beynime kan hücum ediyor. L.N. den ayrılmak düşüncesine dayanamıyorum. Gündüz hep, Iaznaya Poliana'da kalmak veya L.N. ile Tanya'lara, Koçeti'ye gitmek konusunda bir türlü karar veremedim. Sonunda ikinciyi yeğledim ve hemen bavullarımı hazırladım. Liova'yı burada yalnız bırakmasından ötürü açılan davanın sonucunu bekliyor. Mahkemesi olduğu için yurt dışına çıkmasına izin verilmiyor. Andre'nin karısı ve kızı Katya ve Maşenka'yı da bırakıp gideceğim için üzgünüm. İşleri yüzüstü bırakmak da

üzücü ama artık kocamdan ayrılmak istemiyorum: yanı karar veremiyorum, hepsi bu.

Katya ile köknar ağaçları arasında gezindik ama hiç mantar kalmamış. L.N., kürklere sarınarak, Makovitski ile birlikte iki saat atla dolaştı.

Bu akşam Goldenweiser bize Beethoven'in Quasi Una Fantasia sonatını çaldı. Çalışı soğuk ve sıkıcıydı. Buna karşılık Chopin'in iki parçasını çok güzel çaldı. Schumann'ın Le Carnaval'ı teknik yönden ilginç ama değişik muvmanlar hiç de açık seçik değil.

Bugün yemek yiyemeyecek kadar kötüydüm. Bir sürü konuk geldi: — babasından çok farklı, saygılı, tatlı ve yapmacıksız bir çocuk olan — Dima Çerkov, Larissa Nikolayev, Maria Schmidt ve Yazikov adında bir yabancı kadın. Bavullarımı hazırladım ve geç yattım.

15 ağustos Koçeti. Erken kalktık ve Zasseka'ya gittik. Liova dahil bir çok kişi bizimle geldiler Zasseka'ya dek. Koçeti'ye Tanya ile birlikte gidiyorduk. Yolculuk uzun ve yorucuydu; Orel istasyonunda da aktarma yaptık. Yolda L.N. çok uyudu, az yemek yedi. Onu yorgun görüyorum. Zayıflıktan ve güçsüzlükten yakınmasına karşın, Koçeti'de geceyarısına dek briç oynadı.

Torunum Tanyuşka'nın bizi karşılayışı beni çok heyecanlandırdı. Çok nazik, sevecen ve tatlı bir çocuk. Beni sevgiyle kucakladı. Demek ki yeryüzünde, beni görmekten zevk alan bir kişi varmış. Açığa vurduğu yürek temizliği, bir çocukta olunca insanı çok etkiliyor. Biz yetişkinlerle ne büyük bir farklılık. Biraz önce, kocama iyi geceler demek için gittim. Saşa'dan (raslantı sonucu benim yanımda) not defterini istedi; Saşa duraksadı ve ben, gene bir kandırma, gene bir yalan hazırlığı içinde olduklarını anladım. Ona: «Ne istedin?» dedim; L.N. durumu anladığımı farkedince, gerçeği söyledi, iyi ki gerçeği söyledi yoksa gene ne yapacağımı şaşırırdım. «Saşa'dan Güncemi istiyorum, saklasın diye vermiştim, çünkü benim düşüncelerimin kopyasını çıkarıyor.» dedi.

Elbette, benden birşeyler saklıyorlar ve düşünceler Çer-

kov için kopya ediliyor. Bu demektir ki, daha önce söylediğim gibi kocamın şimdiki Güncesi bay Çerkov için yazılıyor ve içeriğinde hiçbir açık yüreklilik yok. Gizlilikleri, aldatmacaları ve gizleme meraklarıyla canları cehenneme. Zaman, gerekli açıklamayı yapacaktır. Benim vicdanım gizliliğe elverişli değil, onlar ise buna dayanamıyorlar. Iaznaya Poliana'da daha önce, Saşa'nın babasının Güncesini sakladığını anlamıştım ve o zaman, benim bu durumdan haberim olmadığını sanmaları beni çok şaşırtmıştı. Bugün de L.N. ye: «Saşa Günceni okuyor mu?» dediğimde — «Bilmiyorum, düşüncelerimi not ediyor» yanıtını verdi.

Eğer düşüncelerini not ediyorsa «bilmiyorum» ne demek? Bu da bir yalan. Bu sözüne yanıt vermedim, o ise: «Her fırsatta ve gereğinden çok kuşkulanıyorsun ve bu nedenledir ki bazı şeyleri senden saklıyorum...» diye ekledi.

Hiç kuşku yok bu bir bahane. Ben, L.N. nin Günceyi benden sakladığı için kuşkulanmıyorum; bu usa yakın ve tümüyle haklı ve onu herkesten saklamak gerekirdi. Hayır, beni tasalandıran bu değil ama Çerkov ve Saşa onu okuyabildiği halde, karısının, benim bu hakka sahip olmamam. Öyleyse, Çerkov ve kızımı yargıç yerine koyarak L.N. benim hakkımda atıp tutuyor, kötü niyetli ve acımasız olan da bu.

Bizim aile cehennemimizin aksine, burada birsürü saygılı ve içtenlikli insan var. Sinsiliği nedeniyle, kocama karşı duyduğum sevginin azaldığını anlamaya başladım. Bana karşı sürekli olarak beslediği ve bana belirtmeye çalıştığı bu kötü niyetini her hareketinden, yüzünden ve gözlerinden okuyorum; tüm dünyaya sevgi sözcükleri haykıran bir ihtiyarın bu duygusu özellikle çirkin ve çekilmez oluyor. Güncesinin beni tasalandırdığını biliyor ve bunda direniyor. Tanrı beni bu anlamsız bağlılıktan kurtarsaydı, hiç değilse o zaman benim için yaşam çok kolay olur ve kendimi çok özgür hissederdim. O zaman Saşa ve Çerkov'u büyücülükleriyle baş başa bırakırdım.

Tanya bana karşı çok saygılı, bana kendi odasını verdi, bu da beni hem şaşırttı, hem utandırdı.

16 ağustos Kocamın Güncesini benden saklamak için, L.N. ve ona uyan Saşa tarafından herşey düzenlendiği sürece, benim neşe ve mutluluk içinde yaşamam olanaksız. Ama ben de, benim hakkımda neler yazıldığını, herkese anlatan Çerkov'a neler söylendiğini okuyup öğrenmek için kurnazlıkla ve ayak direyerek uğraşıyorum. Gece hiç uyumadım, yüreğim küt küt atıyordu; L.N. nin özenle benim gözümden kaçırdığı şeyler hakkında bilgi sahibi olmak için tüm olanakları kafamdan geçirdim. Güncede beni tasalandıracak birşey yoksa: «Hadi al, onu oku ve rahat et.» demesi gerekirdi. Onu yapmaktansa ölmeyi yeğler çünkü bu onun huyu.

Bugün güçsüzlük ve uyuşukluktan yakınıyor. Biraz gezindi ve yattı. Bir aralık onu gördüm ve Güncesini saklamasının, kimseye okutmamasının yerinde ve haklı bir davranış olduğunu yerinde bulduğumu belirten yazılı kağıt parçasını kendisine verdim. Yazdıklarım arasında şunlar da vardı: «Ama Günceni Saşa'ya okutman, Çerkov için Saşa'nın bir kopya çıkartması ve karının, benim okuyup bilgi sahibi olmamam için onu ustalıkla bir yerlerde saklaman benim için acı ve onur kırıcıdır.» Ve şu cümleyle bitirdim: «Senin yargıcın Tanrıdır, başka birşey eklemeyeceğim.»

Yorgun olduğu halde L.N. dün akşam gece yarısına dek briç oynadı. Bu sabah kendini iyi hissediyordu ama benim yazdıklarım onu öfkelendirdi. Ne yapalım... Birbirimizi kızdırıyoruz; aramızda bir düşman, yani bir kötü ruh var. Bana yardım et Tanrım... Her akşam uzun uzun dua ediyorum, yalnız gezdiğim zaman dua ediyorum ve şimdi olduğu gibi, yüreğim acı çektiği zaman dua ediyorum...

Akşam. Öğleyin L.N. beni çağırdı ve:

— Halâ kızgın mısın? dedi

— Elbette dedim. Pusulamı okudun mu?

— Evet ama sana, Saşa'nın Güncemi okumadığını belirtmek isterdim; her günün bitiminde oraya bazı düşünceler yazıyorum ve Saşa, eski düşüncelerimi tamamlaması için, kopya edip Çerkov'a veriyor. Günceme gelince ben onu saklıyorum ve kimseye vermiyeceğim.

Bu konuşma bana biraz rahat nefes aldırdı; bunun yeni

bir aldatmaca olmamasını umarım. Güzel bir gün geçirdim ve torunlarımla oynadım. Tanyuşka bana: «Ben en çok anneannemi seviyorum» dedi. Mikuşka ve Tanyuşka ile gezdik ve mantar topladık; insan çocuklarla çok rahat ediyor.

Burada bir sürü konuk var iyi ki, benim sorumluluğum yok ama zavallı Tanya'nın işi zor. Kendi akrabalarından bir sürü adam varken, bizim de dört kişi gelişimiz beni utandırdı. Bir parti briç oynadık ve bir anlık da olsa kocamın yanında bulunmak hoşuma gitti. Bu oyun onun çok hoşuna gidiyor ve kötü oynadığım için beni hep eleştiriyor. Eleştiriyor ama dün ben kazandım.

Ekinlerini berbat eden ve üçbin ruble zarara sokan yağmur nedeniyle zavallı Sukotin çok üzgün. Tanya'ya gelince, bavulları kayıp, herhalde Orel istasyonundan getirmediler. Bugün kahvaltıyı çocuklar ve dadılarıyla ayrı bir masada yaptım, çok sevindiler. L.N. kalktıktan sonra gelip beni görünce ben de çok sevindim. Ona halâ körü körüne bağlıyım.

17 ağustos Gündüz hep Çocukluk yapıtının düzeltmesiyle uğraştım. Gençlikle yaşlılık arasındaki belirgin benzerlik çok şaşırtıcı. Güzelliğe karşı hayranlığı (Serioya Ivin) kendi çirkinliğinin ona verdiği acı ve onun eksikliğini giderme isteğini ve bu isteğini akıllı ve saygılı bir çocuk olmakla yerine getirmesini açıklar. «Grişa» başlıklı bölüm, el yazmasında çok ilginç; bazı pasajlar kitapta es geçilmiş: kötülüğü olmayan temiz Grişa'nın heyecanı, güçlü dinsel duygusu ve ruhsal yükselmesinin anlatıldığı sahneden hemen sonra, Katiyenka ile tavan arasında geçen kösnül sahne gibi.

Güzellik, nefis düşkünlüğü, değişkenlik, sonu gelmez bir dindarlık ve gerçek arayışı, işte benim kocamın özellikleri. Bana karşı büyüyen soğukluğunun, benim kendisini anlamamamdan kaynakladığını, kocam sinsi sinsi kanıtlamaya çalışıyor. Oysa tam aksine, onu rahatsız eden, benim kendisini birden bire ve çok iyi anlamış olmam ve şimdiye dek görmediklerimi gereğinden çok anlamış olmamdır.

L.N. parkta gezindi ve iğdişler tarikatının bir üyesiyle en az iki saat konuştu. Ben tarikat yanlılarını ve özellikle bize gelen gibilerini sevmiyorum. L.N. nin konuğu aklı başında

birine benziyordu ama durmadan sürgün edilmesiyle böbürlenmesi sıkıcıydı.

L.N. gene üzgün ve dalgın. Gözbebeği Çerkov'u özlüyor kuşkusuz. Ona şu erdemli buyruğu anımsatmak istiyorum: «Bu görünümünle kutsallaşamazsın», çünkü insan birini şiddetle severse başka birşey yapmaz.

Hava kapalı ve sıkıcı. İyi ki buradakiler nazik ve yapmacıksız insanlar, kızım Tanya ise herkesle ilgileniyor. Mikail Sukotin malikanesiyle çok ilgileniyor. Kocam tedirgin değil, önemsiz soyluların bu eski çevresi onun ilgisini çekiyor. Bizim Iaznaya Poliana'daki evimiz bir çok şeyi berbat eden acılı ve acıklı anılarla dolu. Uzun süreden beri yaşamın tüm yükünü benim sırtıma yükledi ve bu duruma üzülmekten de kendini alamıyor çünkü kusurlarının bilincinde. Son zamanlarda Iaznaya'da egemen olan havayı anımsıyor ve oraya dönmek, o yaşantıyla uğraşmak istemiyorum. Yeni bir yaşantı, yeni insanlar tanımak ve yeni bir çevre edinmek isterdim. Orada herşey acı verici ve bu durum uzun süredir de sürüp gidiyor.

Bu akşam çalışmadım. En zevkli dakikalarımı da çocuklarla oynarken geçirdim; ikisi de öyle tonton ki... L.N. gece yarısına dek coşkuyla briç oynadı. Okumak için Tanya'dan, basit bir fransızca roman istedi. Dindar düşünür, inanç yayıcı rolünden bıktı, bu onu çok yoruyor. Çocuklarla oynanan basit oyunlar bile onun için bir eğlence oluyor. Dinsel düşünme ustalığı rolünden bıktığını anlamamı, görmemi istemiyordu ve bu nedenledir ki benim Koçeti'ye gelmemi engellemek istedi. Yolda çıkmazdan önce ona yönelttiğim soru aklıma geldikçe üzülüyorum; yaşgünümüz için (22 ve 28) Koçeti de kalacak mısın? demiştim. «Senin Iaznaya'da kalman gerek, ayın 28 inde, benim yaşgünüm için Koçeti'ye gelirsin» yanıtını vermişti.

Bu yanıt üzerine kırgınlık ve üzüntümü açığa vurdum. Benden uzaklaşmak istediğine göre, onun yaşgününden bana ne. Tam bu sırada ve bile bile onunla Koçeti'ye gitmeye karar verdim. Hiç değilse orada iki sevgili Tanyamı görecektim. L.N. nin Yapıtlarının yayım işi bugünlerde beni faz-

la uğraştırdı ve bu nedenle orada ne kadar kalacağımızı öğrenmek için, kocama sordum, bana kabaca şöyle dedi: «Ben asker değilim, bana belirli bir süre için izin verilmiyor.» Böyle bir adamla nasıl yaşanır? Benim geri dönme zorunda olduğumu anlayınca ve doğal hayınlığı etkisiyle, Koçeti'de aylarca kalmasından korktum.

Korktuğum başıma gelirse, herşeyi yüz üstü bırakıp geri dönmiyeceğim. Bakalım ikimizden hangimiz kazanacak? Geçmişte birbirini pek çok seven insanlar arasında kötü bir savaş başladığını düşünmek... Bunun sorumlusu yaşlılık mı, yoksa yabancıların etkisi mi? Arasıra ona bakıyor, onun öldüğünü sanıyorum ve Çerkov'un insanlıktan uzak ve acımasız elinin, L.N. de canlı, iyi, öngörülü, merhametli, içtenlikli ve sevecenlikli ne varsa tümünü yok ettiğini anlıyorum.

18 ağustos Gazetelerde korkunç bir haber okudum. Hükümet Çerkov'un Teliatinki'de oturmasına izin vermiş. Bu haber L.N. yi aniden gençleştirdi ve neşeye boğdu; yürüyüşü çabuklaştı, hareketleri kolaylaştı. Ama ben, sanki yüreğim parçalandı ve nabzım 140 atmaya başladı, göğsüme ve başıma ağrı girdi.

Tanrı buyruğu bu çileyi çekmemi istedi; Çerkov ve L.N. benim ölümümün aracı olarak seçilmiş. Ben öldükten sonra belki L.N. nin gözleri açılacak, benim düşmanımdan, benim katilimden nefret edecek ve belki de bu suçlu adama karşı suçlu bir sevgi beslediği için pişman olacaktır.

Sanki bir raslantı sonucu, bana karşı davranışı değişti. İlgili ve sevecen oldu. Belki benim Çerkov'la barışmamı ve herşeyin eskisi gibi olmasını istiyordur. Ama bu hiçbir zaman olmayacak ve ben Çerkov'u asla kabul etmeyeceğim. Bana ettikleri yüreğimi parçaladı, hem de derin ve acı verici yaralar. Ne bana yaptığı saygısızlıkları, ne de L.N. ye telkin ettiği, yaşamımı kocamı öldürmek isteğiyle geçirdiğim düşüncesini, unutmam için hiçbir umut ve olasılık yok.

L.N. nin yapıtları çalışmamı sürdüremedim ve Tanyeçka ile mantar toplamaya gittim. Liova'ya mektup yazdım ve Çerkov'u bizden uzaklaştırması isteğiyle Stolipin'e yazaca-

gım mektubun müsvettesini hazırladım. Stolipin Sibirya gezisinde olduğu için mektubu göndermedim. Sukotin bu mektubu göndermemi salık vermedi. Liova ve oğlu Sergey ile buraya gelen Dimitri Olsufiyev'in de bu konudaki düşüncelerini soracağım. Biz hepimiz, yani konuklar zavallı Tanya'yı çok yoruyoruz.

Tanyeçka'nın dadısı bana çok güzel şeyler söyledi ve şu öneride bulundu: «Ruhumuzu barış ve dinginliğe ulaştırması için koruyucu meleğinize yalvarın, herşey düzelecektir. Yaşamınıza özen gösterin.»

Çekov'un bir öyküsünün uyarlamasını sahneye koyan çocukları seyretmek için okula gittik. Hava sıcak ve sıkıntılıydı.

19 ağustos Erkenden uyandım ve Çerkov'un, Iaznaya yakınında olduğu gerçeği beni tedirgin etti. Ben daha yatakta uzanırken, kocam yanıma geldi ve alışılagelmiş soğukluğuyla değil, gerçek bir ilgi ve acımayla, iyi uyuyup uyumadığımı ve sağlık durumumu sordu ve şunları söyliyerek bana inan ve güven verdi

«1) Çerkov'u bundan sonra hiç görmeyeceğim.

2) Güncemi kimseye vermeyeceğim.

3) Ne Çerkov'un, ne de Tapsel'in fotoğrafını çekmelerine izin vermeyeceğim.» Fotoğraf çektirmemesini de ondan istemiştim, çünkü onun ihtiyar, kendini beğendirmeye çalışan bir kadın gibi, hayranı karşısında poz vermesine, arasıra ormanda, aradabir vadide, kolleksiyonunu zenginleştirmek için Çerkov'un fotoğrafını çekmesine dayanamıyor ve bu durum içimi bulandırıyordu. «Ama Çerkov ile yazışmayı sürdüreceğim, diye ekledi, çünkü çalışmalarım için bu gerekli.»

Dilerim başka şey değil, sadece iş mektupları söz konusu olacaktır. Böyle bir söz vermesi beni çok sevindirdi.

Liova'dan mektup aldım. 1905 tarihinde Cehennemin Onarımı broşürünü yayınlamasıyla ilgili davası 13 eylülde Petersbourg'da görülecekmiş. Üzücü bir olay. Iaznaya Poliana'dan kesin olarak 10 eylülde ayrılacakmış. Bu tarihten önce Koçeti'den ayrılabilir miyiz diye L.N. ye sordum; sorumu he-

men yanıtlıyarak, bilmediğini, önceden karar vermediğini söyledi. Gene sıkılıp üzüleceğim herhalde. Birşeyler tasarladığından ve kararını önceden verdiğinden hiç kuşkum yok, ama alışkanlığı, kararsızlık sevgisi ve sürekli olarak beni sıkıntıya sokmak zevki öylesine büyük ve etkin ki onlardan vazgeçemiyor.

Tanya ile mantar toplamaya gittim, öyle çok vardı ki. Sonra çocuklarla oynadım ve onlara kağıttan bebekler yaptım. Çalışamıyorum, çünkü göğsüm ağrıyor ve beynime kan hücum ediyor. Zaten beni L.N. ile Çerkov yarı yarıya öldürdüler, dün olduğu gibi, göğsüme bir iki darbe daha vururlarsa işim tamam olur, yada sinir krizi geçiririm. Hiç kuşku yok, onlar bana işkence etmeyi sürdüreceklerdir, ama ben L.N. yi Çerkov'a bırakmamak için intihar etmek istemiyorum.

Olanlar çok tuhaf, hatta gülünç. Çerkov, benim kocamı öldürdüğümü söyledi ama tam tersi oluyor: L.N. ve Çerkov beni yarı öldürdüler. Hasta olmadığım halde nasıl değişik zayıfladığımı gören herkes şaşırdı. Bu durumumun tek sorumlusu gönül yaralarım.

L.N., Duşan Makovitski ile ve atla bilmediğim bir yere gitti ve beni tasalandırdı. Bu akşam kont Olsufiev'e, Çerkov ile aramdaki üzücü olayı anlattım. Çerkov'u uzaklaştırması konusunda, Stolipin'e mektup yazmazdan önce biraz beklememi önerdi. Çerkov'a evinde oturma izni daha yeni verildiği için mektup yazmamak gerek. Eğer Çerkov gene propagandaya başlar ve L.N. ye de aynı yönde davranmasını telkin ederse, veya L.N., onunla tutkulu ilişkilerini yinelerse o zaman benim gidip kişisel olarak Stolipin ile görüşmem daha yerinde olur. Ama geleceği bir yana bırakalım ve bugünü yaşayalım dedi.

L.N. coşkuyla üç saat briç oynadı. Özellikle tinselliğin ağır basması gereken bu yaşta (seksen iki) onun zaaflarını görmek beni üzüyor. Onun tüm kötü huylarını unutmak, gönlümü hevesinden caydırmak ve aile yaşantımın karanlıklarından bulamadığım ışığı başka yerde aramak isterdim.

20 ağustos Bu akşam Bulgakov adresine, yani Çerkov'a verilmek üzere, postayla iki iri paket yolladılar. Benim için kendisiyle görüşmekten vazgeçen L.N., onu avutmak için sevgilisinin kolleksiyonuna belgeler hazırlayıp gönderiyor. Bulgakov da aracılık yapıyor. L.N. ormanda uzun bir at gezintisi yaptı ve akşam da uyuklaya uyuklaya briç oynadı.

Oğlum Serioya ve Olsufiev bu sabah gittiler. Tekrar basılacak olan Çocukluk romanıyla uğraştım. Sakin olmaya ve işe koyularak kendimi unutmaya çalışıyorum ama henüz tam anlamıyla başaramadım. Çerkov ile ilgili en önemsiz bir anıştırma (bugün fotoğrafı) beni dehşete düşürüyor, göğsüm ve başım ağrıyor ve umutsuzluğa kapılıyorum. Bundan böyle mutluluğu tadamayacağız; ya kadere boyun eğmem, yada mutluluğu başka yerde, başka insanların yanında aramam gerekecek. Abrikossov geldi.

Ben yokken, yazın Koçeti'de çekilen fotoğrafı gördüm. Masadaydılar ve Çerkov yakınında, L.N. nin çok yakınındaydı. Bu da beni isyan ettirdi. Anna Maslov ve Elis'e mektup yazdım...

21 ağustos Uyumadım, yüreğim küt küt atıyor. Ağlamak istiyorum, ölmek isterdim. Neden, neden gözlerim bunca şey gördü? Kocamın geçmişteki sevgi, sevecenlik ve güvenine, neden böyle coşkuyla gereksinme duyuyorum? Güncesini kilitlemek için bir anahtar bulmuş. Onu herkesten saklamak için olsaydı iyi bir davranış olurdu, ama bunu sadece benim okumamam için yapıyor. Abrikossov'a herşeyi anlattım ve şunları ekledim: «Benim Çerkov'a karşı olan kıskançlığım hakkında neler düşünüp söylediklerini sadece Tanrı bilir, ama ben sadece onun, kocamın yüreğini elimden aldığını biliyorum.» Mikhail: «Haklısın ama artık çok geç, onun yüreğini sizden çok önce çaldılar, siz geç farkettiniz...» dedi. Bunun çaresi yok, farkındayım, ben suçluyum ve cezamı da çekiyorum. Kurtuluş ve yardımı ben insanlardan değil Tanrıdan bekliyorum. Bunun da ölümle gerçekleşeceğini biliyorum. Yüreğimin çok hasta olduğunu da anlıyorum.

Bugün hava sıcak ve güzeldi, çocuklarla ormanda dolaştık ama yoruldum. L.N. tek başına gezmeye çıktı, akşam da satranç ve briç oynadı, çok keyifliydi. Ben ise akşamın uzun bir bölümünü uzanarak geçirdim çünkü hastaydım.

L.N. uzun yıllar özdeksel olan herşeye yüz çevirmekten yoruldu ve şimdi elinden geldiğince dünya nimetlerinden yararlanarak açığını kapatmaya çalışıyor. Iaznaya'da ne briç ne de bu iyi yürekli ve samimi insanlar olmadığı için canı sıkılıyor; bu nedenle dönüşünü geciktirecek. Katya, Andrey ve kardeşim Tanya'ya mektup yazdım.

Çocukluk yapıtının metni baskıya hazır ve ben, ilginç pasajlar bulunan Ivin'ler bölümünü tekrar okudum: «İlk bakışta, Serioya bende güçlü bir etki bıraktı. Alışılmamış güzelliği beni etkiledi ve kendine bağladı. Ona, karşı konulmaz bir ilgi duyuyordum...» Ve daha ilerde: «Onu görmek beni mutlu etmeye yetiyor ve benliğimin tüm gücü bu amaca yöneliyordu. Üç dört gün onunla karşılaşmayacak olsam, bu çok güzel yüzü göremesem, içime bir sıkıntı giriyor ve ağlayacak derecede üzülüyordum. Sadece onu düşlüyordum...» v.s.

Gecenin geçsaatleri... Uyuyamıyorum. Uzun süre hem ağladım hem dua ettim ve çektiğim acıların Tanrıya yalvarmam, pişmanlık duymam ve belki de tinsel dinginlik ve mutluluğu bulmam için yeni bir yöntem olabileceğini anladım...

22 ağustos Bugün doğum yıldönümüm, altmışaltı yaşındayım ve halâ aynı abartılmış bir duygusallık ve büyük bir tutku sahibiyim; bunların yanı sıra da hep genç görünüyorum. Ama son iki ayda çok çöktüm ve Tanrı bilir ya, yakında sonum gelecek. Uykusuz bir gece geçirdim ve çok bitkin kalktım. Parkta dolaştım, herşey güzeldi: her tür ağaçlarla çevrili park yolları, açan kır çiçekleri, heryerde biten mantarlar, sessizlik ve yalnızlık... Tanrı ve doğayla baş başa durmadan dua ettim; olacağa boyun eğebilmem ve ruhsal acılarımın bitmesinde Tanrının yardımcı olması için dua ettim. Ölmezden evvel kocamın sevgisine kavuşmam konusunda da Tanrı yardımını diledim. Döktüğüm gözyaşları ve

ettiğim içtenlikli dualar sayesinde bu sevgiyi elde edeceğime inanıyorum.

Sevimli ve sevgili torunlarım bu sabah yaşgünümü kutladılar. Ben gezinirken, L.N. iki kez benim yanıma geldi. Nezaket gereği de olsa karısının yaşgününü kutlaması gerek. Yüzüne baktığımda, eskiden beslediği güvenli sevgiyi, bir anlık da olsa gözlerinde okumak istedim. O belirtiyi bulsam, benim için çok zor da olsa Çerkov ile barışacağım. O zaman herşey baştan başlayacak.

L.N. bugün uzağa gitti; birkez buraya gelen ve yakında Çerkov'larda gördüğü Grigoriev'e atla gitti. Gidiş geliş 20 kilometre yol yaptı ve yorulmadı. Maşallah demir gibi. Bu akşam o bir masada, ben ötekinde briç oynadık; sabahtan akşama dek prova düzeltmekten yorulan gözlerim, kağıt oynarken dinlendi.

Söz konusu ettiğim düzeltmeler Savaş Öyküleri'nin provalarıydı. Sivastopol savaşı öyküleriyle ilgili pasajlar çok çok güzel. Onları okumak hoşuma gitti. Benim kocam gerçek ve dâhi bir sanatçı. Eğer Çerkov ve onun kötü etkisi olmasaydı ve onu, Gereksinmeleri karşılamak için Birleşmek Gerek yada buna benzer broşürleri yazmaya itmeseydi, Leon Tolstoy'un yazdığı yazınsal yapıtlar bu son yıllarda çok değişik olurdu. Daha az sinirliyim ama yüreğim sıkışıyor ve yeni bir krizden korkuyorum. Çocuklarla oynarken bile halsiz ve neşesizim.

Neler olup biteceğini zihnimde canlandıramıyorum bile. L.N. nin yaşgününden sonra Iaznaya Poliana'ya döneceğim ve hiç kuşku yok Moskova'ya da gideceğim, ya sonra?..

23 ağustos Sakin bir gün geçirdim ama, halâ acı çekiyorum. Hep o saplantı, L.N. ile Çerkov'un buluşmalarından korkuyorum.

Benim bedensel acımı oluşturan ruhsal nedenler ve içimde neler olup bittiğini bilemiyorum. Başımın sağ yanı ağrıyor... Bence bu, benim sonumun yaklaştığı anlamına geliyor. Ama kocamı Çerkov'a bırakacağım için acı çekiyorum...

Biriukov bana bir mektupla, baskıyla ilgili makaleler

göndermiş. İşim çok ama gücüm yok ve aklım karma karışık. L.N. nin nasıl bir tepki göstereceğini anlamak için dönüşümden söz etmeye başladım. Görünüşe göre benim gitmem onu sevindirecek ve onun sevinci ise benim için yeni bir üzüntü kaynağı oldu. Gideceğim için hüzünlüyüm.

Gezinti yaptım, Çocukluk üzerinde çalıştım; ilk bölümün baskı biçimiyle ilgilendim. L.N. biraz dolaştı ve Vasili Krasnov adında Sibirya'daki bir devrimciye mektup yazdı; kendini iyi hissettiğini söylüyor. Gezintiden döndüğümde, beni pencerenin önüne çağırdı, alıkça bir sevinç ve mutluluk duydum. Ah beni gene gerçekten sevmeye başlasaydı... Sevgili torunum Tanyuşka'ya kitap okudum.

Saat gecenin onbiri. L.N. hergün briç oynamaktan hoşlanıyor; daha briç partisi bitmedi.

24 ağustos Uykusuz geçen geceler öyle zor oluyor ki... Dün gece ağlıyarak uzun süre dua ettim. Özellikle, evimizdeki kötü ruhun kovulması ve L.N. ile ilişkilerimin düzelmesi için dua ettim.

Torunlarımın ikisi de melek gibi ve burada yaşantıyı güzelleştiren de onlar. Çerkov Iaznaya Poliana'ya artık hiç gelmese de, gölgesi uzun süre evimizden ve gözlerimden silinmeyecektir. L.N. nin elyazmalarını hile ve inatla toplamak için elinde tuttuğu kocaman çuvalla dolaşan ve nefret ettiğim bu koca hayalet benim hiç peşimi bırakmayacaktır.

Ne Yapmak Gerek ve Çocukluk provalarına çalıştım. Kızlarım Tanya ve Saşa ile komşumuz prenses Glitsin'i yoklamaya gittik. Tatlı, dürüst ve akıllı bir kadın. Orada kayını, yeğeni ve seksen yaşını geçmiş, çok ilginç yaşlı kadın bayan Matzev de vardı; bu kadın canlı ve herşeyle ilgileniyordu ama ruhsal yönden ölmüş gibi çünkü dinsel hiçbir sorunu düşünemiyor.

Gece sakin geçti, kimse satranç ve briç oynamadı ve herkes odasına çekildi. Zaman çabucak akıp gidiyor ve benim somut herhangi bir isteğim yok. Ne Iaznaya, ne Moskova'ya gitmek ve çalışmak istemiyorum. Yorgunum...

25 ağustos Bu sabah L.N. yi kapımın eşiğinde görmek sürpriz ve sevinciyle karşılaştım. Yıkanmak üzere olduğum için hemen onun yanına gidemedim. Islak omuzlarıma aceleyle bir sabahlık alarak ona: «Ne istiyorsun Liovoçka?» dedim — «Hiç, sadece iyi uyudun mu, nasılsın? demek için geldim.» İyiyim dedim ve o çıkıp gitti. Biraz sonra gene geldi ve «Şunu bilmeni istiyorum: dün akşam geceyarısına doğru hep seni düşündüm ve gelip seni görmek istedim. Senin kendini yalnız hissedeceğini düşündüm ve büyük bir üzüntüye kapıldım.» Gözleri yaşlıydı. Ağrılarım olduğu halde, benim yaşamama yardımcı olacak büyük bir neşe ve engin bir mutluluk sağladı bana bu davranışı. Ama gene de Iaznaya ve Moskova'ya gitmek durumunda olmam bana sıkıntı veriyor.

L.N. nin Yapıtlarının yeni baskısında çıkacak olan Diriliş üzerinde çok çalıştım. Sansürden geçme olasılığı olmayan bölümleri çıkarmak ve unutulan pasajları eklemek gerekiyor. Bu zaman isteyen ve büyük bir sorumluluk gerektiren bir iş. Davidov ve oğlum Serioya, bana çok yararı dokunan bilgiler verdiler ama, unutulan pasajları kendimin bulup eklemem gerekecek.

Tanyuşka bana çok şevk veriyor ama buna karşılık kızlarımın bana karşı takındıkları tavır ve davranışları beni çok üzüyor. Onların — onların da — Çerkov'a zaafları var ve bana karşı haksız davranıyorlar. Tanya ile uzun bir konuşma yaptık ama ne o beni, ne ben onu inandıramadık. Şu son iki ay boyunca, üzülmem için neden yoktu diyemeyecek kadar çok acı çektim. Üzüntümün bir nedeni var ve çok korkunç. Gene de dua etmeyi sürdürüyorum (dün dua ederken acı ve acıklı gözyaşları bile döktüm), kocamın gönlünün ve sevgisinin bana dönmesi için yalvarıyorum Tanrıya. Ne şaşırtıcı bir raslantı: geceyarısı, ben diz çöküp ağlarken ve Tanrıdan yardım dilerken, kocam da acıyarak beni düşünüyormuş. Bu olanlardan sonra duaların etkinliğine inanmamak olur mu? Ruhsal sevginin yanı sıra, içtenlikle ve içten gelerek yapılan bir dua yararsız olamaz ve etkisini gösterir.

26 ağustos Kısmen de olsa kendime egemen olmayı başardım, tinsel sağduyu ve özgürlüğü elde ettimse de, güçsüzleştiğimin ve kendime işkence ettiğimin farkındayım.

Kızım Tanya ile yaptığım konuşma bana çok şeyi açıklamış oldu. Saşa, L.N. ve Tanya sürekli olarak Çerkov ile mektuplaşıyorlarmış. (Başkalarının mektuplarını açıp okumak gibi adice bir alışkanlığım olmadığı halde) yazdıklarını okumamdan çok korkuyorlarmış. Mektuplar Çerkov'a, yakınları aracılığıyla gönderiliyormuş; ya burada özenle bir torbaya konuyor, yada Goldenweiser veya Bulgakov'un adresine gönderiliyormuş.

L.N. benden Güncesini de saklıyor. Onu evde sakladığına göre, nasıl olsa birgün onu elde ederim. Beni uykusuz ve huzursuz edenin L.N. nin Güncesi değil ama Çerkov ile mektuplaşması olduğunu anladım. Ne L.N. nin Çerkov'a, ne onun L.N. ye yazdığı mektupların hiçbirini okumadım. Ama benimle ilgili tüm anıştırmaları anlatabileceğimden eminim: «S.A. (yani Sofiya Andreevna) acınacak durumdadır, dayanmaya çalışıyorum, tanrısal isteği yerine getirmekle görevlendirildiğimi de anımsıyorum... Size karşı duyduğum tinsel yakınlık her zamankinden fazladır... sizi düşünmekten kendimi alamıyorum, sizi tekrar görmek istiyorum, isterdim... ama bunun bir yararı olmaz çünkü biz yüreklerimizin aynı duygularla dolu olduğunu biliyoruz ve biz aynı biçimde Tanrı Babamızın hizmetindeyiz... Tanrının bana sabır vermesini diler, sizi kucaklarım...»; kötü karısı tarafından aralıksız çektirilen acıları dile getiren, hem de büyük bir ustalıkla, tatlı aynı zamanda iyiyüzlü sözcükler de vardır kuşkusuz yazdıklarında. L.N. ile Çerkov arasındaki ve hep bu temayı işleyen mektuplar, gelecek kuşakların yararlanması için özenle saklanacaktır...

Usa uygun davranmam için ne denli gayret ettiğimi Tanrı biliyor; sağduyulu olmam, beni, Çerkov'u seven kocamın sevgisinden yoksun olmamın verdiği acılardan kurtaracaktır; bu soğukkanlılık bana, ailemin (kızlarım) kocam ve Nikolay Gay'ın deyimiyle, kendini erdemli gibi gösteren o iğ-

renç Çerkov'un kurdukları kötülük ağına karşı umursamazlık verecektir.

Ne yapmış olursam olayım, hiçbir kadın benim kocama verdiklerimi veremezdi. Ben onu coşku, özveri, saflık ve özenle sevdim, hep onun üstüne titredim, elimden geldiğince kendimi ona adadım ve ona yardım ettim; onu ne sözlerim ve ne de davranışlarımla hiç aldatmadım; engin aşkından başka bir kadın kocasına ne verebilir ki? Kocamdan onaltı yaş küçüğüm ve hep, olduğumdan on yaş genç göründüm. Buna rağmen, çok güçlü aşkımın coşkulu tutkusunu hep ve yalnız onun için sakladım. Ama gördüm ki, onun kutsal felsefesi sadece kitaplarında var ve çalışabilmesi için de rahat ve düzenli bir aile yaşantısına gereksinme duyuyor; kendi ise yaşamı boyunca ve sözde benim için, konfor içinde yaşadı... Tanrı onu bağışlasın ve bana yardım etsin... İnsanların, ikiyüzlülüğü değil, Gerçeği arayıp bulmaları için de yardım et Tanrım... Benim zararıma tezgahlanan düzenler ne olursa olsun, L.N. nin bana karşı beslediği sevgi heryere yansıyor ve herkes şu soruyu soruyor: eğer eşler sevişerek kırksekiz yıl birlikte yaşamışlarsa, anlaştıkları, paylaştıkları birşeyler var demek değil midir?

Şimdi herkes benimle, sanki anormal, histerik ve yarı deliymişim gibi konuşuyor ve söz ve davranışlarımın tümünün hastalığımdan kaynaklandığını sanıyor. Ama bu konudaki kararı insanlar ve daha adaletle Tanrı verecektir.

Akşam; baskıya gönderilecek olan Diriliş üzerinde çok çalıştım. Bu yapıtı sevmiyorum, çünkü insanlarla ilgili sinsice söylenmiş yalan ve kötülüklerle dolu. Çocuklara, kendi uydurduğum bir öyküyü anlattım, parkta dolaşıp dua ettim, Sukotin'in çocukları ve L.N. ile briç oynadım. L.N. benimle briç oynamayı sevmediğini açıklamadı ama kızlarıyla oynamayı yeğleyeceğinden hiç kuşkum yok. Herkes tarafından bir kenara atılmış olduğum halde neden başkalarına boyun eğerek yaşamımı sürdüreyim? Hep tam bir özveri içerisinde yaşadım, ama ne sonuç aldım? Yetti artık...

Bugün L.N., Sukotin'i de yanına alarak arabayla, büyük bir elma bahçesinin bulunduğu Trekhanyetovo'ya gitti ve

yaya döndü. Gorbunov'un getirdiği ucuz kitaplar provalarını düzeltti ve akşam, Saratov'dan gelen bir köylüyle gevezelik yaptı. Bir parti satranç, bir parti de briç oynadı. Çok yorgun olduğundan yakınıyor; sıcak, boğucu ve ağır havanın etkisi hepimizi bitkin düşürdü.

Hepimiz günümüzü yaşıyor ve geleceğin bize neler hazırladığım bilmiyoruz. Çerkov konusunda, Vanya Erdeli ile Natalya Nordman'a mektup yazdım.

27 ağustos Sabah. Çerkov'un neden olduğu kıskançlık bana çok acı veriyor. Olup bitenleri öğrenmemi Tanrı neden istedi acaba? Hıçkırıklarla uyandım, çünkü bir kabus gördüm. Düşümde, yeni bir palto ve büyük astragan bir kalpak giymiş olan L.N. oturuyor; suratı kışkırtıcı ve kötü niyetli. «Nereye gidiyorsun?» diye soruyorum. Bana rahatlıkla: «Goldenweiser ve Çerkov'u göreceğim, bir makaleyi incelemem ve onlarla tartışmak gereğini duyuyorum.» yanıtını veriyor. Ve ben, L.N. nin sözünde durmamasının verdiği umutsuzlukla hıçkırarak ağlıyorum. O sırada uyandım. Yüreğim öylesine ürperiyor ve ellerim öyle çok titriyor ki zorla yazıyorum.

27 ağustos akşam. Sıkıntı içinde ve tek başıma gezindim; hem ağladım ve hem dua ettim. Gelecek beni korkutuyor. L.N. bana, Çerkov'la konuşmayacağı, ona fotoğraf çektirmeyeceği ve Güncesini ona vermeyeceği konusunda söz vermişti. Ama işine geldiği zaman kullandığı yeni bir özür buldu: «Onu anımsamıyorum» veya «Ben böyle birşey söylemedim» yada «Sözümü geri alıyorum.» Bu nedenle artık ona inanmak olanaksız.

L.N. ye iyi geceler derken, beni tasalandıran konulardan söz ettim: Goldenweiser, Bulgakov'dan Çerkov'a yollanan mektuplardan; onun verdiği sözlerden caymamasını umduğumdan söz ettim ve Çerkov'a hergün mektup yazıp yazmadığını sordum. «Ancak iki kez dedi, birisinde Saşa'nın mektubuna iki sözcük ekledim, ikincisini de kendi isteğimle

yazdım.» dedi. Demek ki, gene de 14 ağustostan bu yana iki kez yazmış.

28 ağustos L.N. bugün sekseniki yaşında. Çok güzel, açık bir yaz havası. Kalktığımda içim sıkılıyordu, çünkü uykum kaçmıştı. Kocamın doğum gününü kutlamak için yanına gittim, çok sıkıntılıydım. İyi dileklerimi, uzun süre yalansız, aldatmacasız, saygılı ve özellikle ömrünün sonuna yaklaşırken gerçek dinginliği bulması şeklinde dile getirdim.

Yüzü öfkeli bir biçime girdi; zavallı, Çerkov'un etkisinden kurtulamıyor; ikisi de tinsel olgunluğun en üst düzeyine geldiklerini sanıyorlar. Kör ve kibirli zavallılar... Birkaç yıl önce L.N. tinsel yönden çok daha güçlüydü. Özentisizliği arıyor, şatafattan kaçmak istiyor, iyi ve içtenlikli olmak ve ruhsal yönden üst düzeye çıkmak istiyordu. Şimdi ise durmadan eğleniyor, güzel yemeklerden, rahvan atlardan, müzik, satranç, briç ve insanlarla arkadaşlık edip yüzlerce fotoğraf çektirmekten hoşlanıyor.

Etrafındakiler onu şımartıp dalkavukluk yaptığı ve zaaflarına boyun eğdiği oranda, o da onlara karşı nazik davranıyor. Yüreğindeki tüm iyilik kayboldu. Acaba bu yaşlılığın sonucu mu?

Yeğenim Varya Nagornov ve gelinim Maşa Tolstoy geldiler ve beni çok sevindirdiler. Gene de herkesin bana, sanki hastaymışım, yarı deliymişim gibi baktıklarını sanıyorum; bu nedenledir ki herkes benden kaçıyor. Bu durum benim çok gücüme gidiyor.

Bizimkilere karşı çok kusurlu olduğumu bilseydim, kusurlarımı düzeltmeye çalışırdım. Bana sövüp sataşan Çerkov, artık beni sevmeyen de kocam; herşey sadece benden saklanıyor; sadece bana çatılıyor; ben neyimi düzelteyim? Çerkov'u dost diye bağrıma mı basayım? Bunda hiç umut yok... Gönlümde açtığı yaralar bana çok acı veriyor.

L.N. bugün, ideal bir hıristiyan olabilmek için iffetli ve bekar olmak gerektiğini söyledi. Ben onun kanısına karşı çıkarak, Tanrı iki cins yarattığına göre, onun iradesine, doğa

yasalarına karşı gelmenin ne anlamı var? dedim L.N., insan bir hayvandır ama düşünen bir hayvan olduğu için usun içgüdüden daha güçlü olması gerekir yanıtını verdi ve şunları ekledi Tinsel olarak esinlenmesi ve insan neslinin sürekliliğini düşünmemesi, bunu görev bilmemesi gerekir. İnsanın hayvandan farkı da budur. Eğer L.N. bir keşiş, kendini dine adamış bir kişi olsaydı ve de bekar olsaydı, bu dedikleri çok yerinde olurdu. Ama gerçek şu ki, kocamın istek ve iradesiyle ben onaltı kez gebe kaldım ve onüç çocuk doğurdum.

Sanki onun isteklerinin suçlusu ben mişim gibi ve kırksekiz yıl sonra, benden nefret etmeye, geçmiş yaşantısını yokunsamaya ve Çerkov'un yazılarını almasına, fotoğrafını çekmesine ve kendisiyle gizli görüşmeler yapmasına izin vererek, tinsel bağlar kurmaya hazır olduğunu anladım.

Akşam oldu. Yaşamın ağırlığı beni canımdan gittikçe daha çok bezdiriyor. Bunun sonu nereye varacak? Bunu ancak Tanrı bilir ve ancak o bana yardımcı olabilir. Bakın ne oldu: akşamüstü hepimiz, çocukların yıkanmasını görmeye gittik. Dönüşte ben oturup örgü örmeye başladım. L.N. nin iffet ve ideal konusundaki düşüncelerini, kendisiyle tekrar tartıştım ve o düşüncelere tümüyle uyulursa, hiç kimsenin çocuk sahibi olamayacağını ve çocuk olmayınca da dünya cenneti olmayacağını söyledim. Nedenini bilmiyorum ama bu sözlerim L.N. yi öfkelendirdi ve bağırmaya başladı. (Sukhotin'in bana daha sonra anlattığına göre, L.N. üst üste üç kez satrançta yenilmiş) L.N. idealin ulaşılmaya uğraşılan şey olduğunu açıkladı. Ben dedim ki: «Son amaç, yani döllenme kınanırsa, bu içten gelen dileğin hiçbir anlamı kalmaz.» — «Birşey anlamak istemiyorsun, beni dinlemiyorsun bile» diyerek öfkeyle bağırdı.

Hasta yüreğim L.N. nin kinci ses tonuna dayanamadı. Gözyaşlarımı tutamadım ve odama kaçtım. Satranç oyununu bitirdi ve yanıma geldi: «Neden öyle çok üzüldün?» dedi. Ona nasıl anlatmalı? Ona, artık benimle konuşmadığını ve bana yönelttiği sözcüklerin öfke, haksızlık ve kötülük dolu olduğunu söyledim. Yavaş yavaş konuşmamızın tonu değişti, kocam hırçınlaştı, ben ise çok üzüldüm. Birbirimize aynı si-

temlerde bulunduk. Birbirimize yaklaşmamız, birleşmemiz için nasıl davranmalı dedim üzülerek; masamın üstündeki el-yazmalarını göstererek bağırmaya başladı: «Telif haklarımı, topraklarımızı bırakıp bir izbeye gitmeli.» — «İyi ama dedim, başka kimse ve dış etki olmayacak, köylülere yakın ve ikimiz yalnız olacağız...» Tam bu sırada L.N. şu ürkünç sözleri söyleyerek kapıya fırladı: «Bırak beni, Tanrım, gidiyorum...» «Senin yaptığın gibi, insanlığın yarısından nefret edilirse, mutlu olmak olanaksızdır.» Şu sözleri onu ele verdi: «Yarısından söz ederken yanıldım.»

— «Peki ben kimden nefret ediyorum?» dedim. «Çerkov ve benden nefret ediyorsun.» — «Çerkov'dan nefret ettiğim bir gerçek, ama senin Çerkov'a bağlanmanı kabul etmek istemiyor ve edemiyorum.» Kendinden koparamadığı ve onun için insanlığın yarısını oluşturan, gözbebeği şu Çerkov'a karşı beslediği anlamsız aşkı saptayınca, gene yüreğim sıkıştı. Ne olursa olsun bu adamın bir daha yüzünü görmemek, onunla karşılaşmamak ve L.N. yi ondan ayırmak için elimden geleni yapma kararımı bu olay pekiştirdi. Eğer bunu başaramazsam Çerkov'u öldüreceğim ve o zaman ne olursa olsun. Benim için hiç önemi yok, zaten şimdi cehennem hayatı yaşıyorum.

Varya herşeyi anladı, Maşa'ya gelince, onun düşünme yetisi çok sınırlı. Bereket versin ki birsürü şeyi bilmiyor ve anlamıyor. L.N. nin Çerkov'a duyduğu sevgi konusunda onun gözlerini açmak gerekirdi. Eğer benim bu defterin sonuna yapıştırdığım sayfayı okusaydı, benim çektiğim acıları ve nereden kaynaklandığını belki anlardı.[1]

---

1 — Leon Tolstoy, özel olarak tuttuğu günceye aynı gün şunları yazmış: «Sofiya Andreevna'nın yanında yaşam, gittikçe zorlaşıyor. Sevgi yok artık, ama nefrete çok yakın bir sevilme gerekliliği var... Eskiden onu kurtaran çocuklarıydı, onlara karşı duyduğu diriksel — ama özveri dolu — sevgiydi. Çocuklarına duyduğu bu sevgi kaybolunca, onda sadece korkunç bir bencillik kaldı. Bencillik bir insanın bulunabileceği en anormal haldir: bir çılgınlıktır.»

Bir kulübede yaşamak... Gezinti yaparken L.N. çocuklara elma dağıttı; akşam, iki saat satranç, iki saat de briç oynadı. Oyalanacağı birşey olmazsa canı sıkılıyor ve gene de bir kulübede yaşamaktan söz ediyor, ama bu sadece bana kızması, yazarlık ustalığıyla karısıyla uyuşmazlık içinde olduğunu açıklaması ve bir fikir kurbanı, bir ermiş süsü vermek için bir bahanedir.

Perikles'in babası Xanthippos'un efsanesi boşuna değil; kafası işlemeyenler, beni o Atinalı kumandana benzeteceklerdir, ama aklı başında olanlar düşünecek ve herşeyi anlayacaklardır.

Çok kısa bir süre için dahi olsa, buradan gitmek ve kıyıcılıktan bağışık bir yalnızlığı tatmak isterdim. Ev gürültülü ve bana düşmanca duygular besleyen insanlarla dolu, çünkü ben bedensel ve ruhsal yönden acı çekmeye cesaret ediyorum.

29 ağustos L.N. nin dünkü kötü yürekliliği beni öylesine etkiledi ki, gece hiç uyuyamadım ve dua edip ağladıktan sonra, şafakta kalkıp parkta ve ormanda dolaştım. Sonra da, doktorun yardımcısı ve sevimli bir kız olan Anna Putilin'e uğradım. İlgili ve duygulu bir ihtiyar olan annesiyle birlikte beni avuttular. L.N. beni boşuna arayıp durmuş. Onun yanına gittim; bana, verdiği sözlerden caymayacağını söyledi : 1) Çerkov'u bir daha görmeyecek; 2) Güncesini ona vermeyecek; 3) Fotoğrafının çekilmesine izin vermeyecek; gene de yeni bir koşul öne sürdü: rahat bir yaşam sürdürmek. Dün öfkelenen, bağıran kendisiydi, ama gene de ben suçluyum... Çerkov'u tekrar görebilmek, kasıtlı olarak bana acı çektirmek ve verdiği sözden caymak için bir bahane bulacaktır. Beni korkutan da işte bu. Böyle birşey yaparsa, hiç kuşku yok başımı alıp gideceğim. Çektiğim acıları tekrar yaşamak benim için olanaksız.

Liova bana gönderdiği bir telgrafla, 13 eylülde değil 3 eylülde yargılanacağını bildiriyor; demek ki bizim evden 31 ağustosta ayrılması gerekecek. Buradan gitmek için bir bahane bulduğuma seviniyorum ama özellikle oğlumu görmek,

ona veda etmek ve onu yüreklendirmek istiyorum. Saşa ile ikimiz Iaznaya Poliana'ya hareket ettik; L.N. ile sevecenlik ve heyecanla ayrıldık; ağlaştık ve birbirimizden özür bile diledik. Gene de bu gözyaşları ve vedalaşma, geçmişte kalan mutluluk ve sevgimiz için yapılıyor gibiydi. Bir başkasına yönelmesinin verdiği üzüntüyle yaralanıp öldürülen aşkımızın, sevilen bir evlat gibi, sonsuzluğa dek gömülmezden önce ve son kez uyanması denebilirdi buna. Liovoçka ile birbirimize sarılıp ağladık, ama ikimiz de iyice anladık ki, bu durumun düzelmesine olanak yoktu. O, Çerkov'u sevmekten vazgeçemiyor ve bu durum da onun canını sıkıyor.

Yolculuk sırasında uyukladım durdum; yorgunluktan bitmiştim. Hava soğuk, 2° idi; Saşa da ben de hem üşüdük hem yorulduk. Sabahın altısında geldik.

30 ağustos İşte eve döndüm ve başka yerlerdekinden daha rahatım. Oğlum Liova ve gelinim Katya ile dolaştık. Hava serin, açık ve güzel. Bulgakov, Buligin ve Maria Schmidt'e yeniden kavuştum. Buligin'e, Çerkov konusundaki üzücü olayı anlattım. Beni anladığını ama açıklamak istemediğini sanıyorum. Evi dolaştım ve özellikle L.N. nin yaşadığı odaları gezdim. Sanki herşey sonsuza dek gömülmüş, sanki hiçbirşey geçmişte yaşadığımıza benzemeyecekmiş ve herşey tümüyle değişmiş gibi bir duyguya kapıldım. Bundan sonraki yaşantımız nasıl olacak acaba? Bilemiyor ve tasarlayamıyorum bile.

Saşa ile Varvara Çerkov'u görmeye gittiler. Herhalde keyfi yerindedir Aptalca gülüşünü duyar gibi oluyorum. Ne korkunç şey...

Bir Newyork dergisi olan The World Work'un eylül sayısı geldi. Benim hakkımda çok övücü bir makale ve L.N. nin yaşam öyküsüyle ilgili bilgiler var. Benim ilgili olarak ve öteki övgülerin yanı sıra, yaşamı süresince «onun sırdaşı ve danışmanıydı», ona «bedeninin, zihninin ve yüreğinin gücünü» vermişti, diye yazıyor. Bu sırdaşlık ve danışmanlık rolü benden alınır da Çerkov'a verilirse, bu koşullar altında nasıl

üzülmeyeyim? Arıklaşıp ağlamak için neden çok.

Günlük görevlerimi yerine getirdim, evraklarla, işlerle uğraştım, boyacı ve baca temizleyicilerine mektup yazdım ama kafam işlemiyor, düşünemiyorum.

31 ağustos Tanya ve L.N. den birer mektup aldım, önce sevindim ama sonra ağlamaya başladım. Çünkü kocam şunları yazıyordu «Eğer düşünce ve davranışlarına egemen olabilseydin, senin için de, benim için de çok iyi olurdu[1].» Onun tek amacı, tek isteği benim kendime egemen olmam ve açıkçası onun Çerkov'a duyduğu bağlılığı kabul etmemdir. Ama benim için olanaksız bu.

Hava güzel, serin ve hüzünlü. Davası Petersbourg'da görülecek olan Liova'yı uğurladım. Katya ve Varvara ile gezinti yaptım ama karnım ve bacaklarım ağrıdı ve çok yoruldum. Akşam, mektupların kopyasını çıkardıktan sonra provalarla uğraştım. Çok yorgunum... Yapacak öyle değişik ve çok iş var ki... Az uyuyor ve hemen hemen hiç yemek yiyemiyorum.

1 eylül Katya ve kızının gidişleri beni üzdü. Bulgakov, Maria Schmidt, Liza Rizkin ve iki küçük oğlu, bizde kahvaltı ettiler. Liza akıllı ve kültürlü ama maddeciliği ve bilgiçliği onu anormalleştiriyor. Gezintiye çıkmadım, çünkü Iaznaya Poliana'nın, doğanın güzelliklerine duyarlı, neşeli ve mutlu olarak dolaştığım bölgelerini gözyaşlarımla ıslatmak istemedim. Bugün olduğu gibi, bu ışıl ışıl günlerde öyle alı-

---

1 — Tatiana, (Leon Tolstoy ile birlikte) anılarında bu mektuptan söz etmemiştir:
«Sevgili Soya, hareketinden önce bana söylediğin güzel ve içtenlikli sözlerinle beni çok etkiledin. Eğer sen, sendeki... nasıl açıklamalı bunu... kendi kendine işkence etme durumuna egemen olmayı başarabilseydin... Senin için de, benim için de iyi olurdu. Gece hep üzüldüm, bunaldım. Hep seni düşünüyorum. Başka birşey eklemeden sadece düşündüklerimi yazıyorum sana. Rica ederim sen de bana yaz.» Seni seven kocan. Leon Tolstoy.

şılmamış bir güzellik var ki. Bununla birlikte yüreğim üzgün, çok üzgün şimdi.

Basım işiyle ilgili prova ve diğerleriyle çok uğraştım. Ev işleriyle de ilgilendim ama işler yoluna girmiyor; Moskova'ya gitmek istiyorum ama henüz hiçbirşey hazır değil, gücüm yetmiyor, herşey yararsız ve önemsiz gibi geliyor.

Çok saygısız olan Saşa ile aramızda tatsız bir olay geçti. Maria Schmidt ile oturduğum odaya girdi; ben ona, Çerkov'un kaybolan saatini aramamız için beni ve konukları seferber ettiğini anlatıyordum ve L.N. nin bu alçalması ve küçük düşürücü davranışı karşısında bizim nasıl utanıp sıkıldığımızı açıklıyordum. Çay içmek için içeri girdiğinde, ben bu anlattıklarımı bitirmek üzereydim; gene Çerkov'dan söz ettiğim için bağırıp çağırmaya başladı. Yazık ki, onun kötü niyetinin etkisiyle ben de öfkelendim ve aramızda, beni çok üzen bir ağız dalaşması geçti. İyi ama ben, dostlarımla konuşacağım konular için kızımdan izin mi alacağım? Bu gün de böyle bitti ve ben eskisine oranla daha mutsuz, daha hastayım. Kocama mektup yazdım.

2 eylül Gün boyu Diriliş'in provalarıyla uğraştım. Bir papaz çağırtım, dua okudu ve evimizi kutsadı[1].

Akşamüstü Nikolayev geldi ve bana Çerkov'un önemsizliğini anlatmaya çalıştı. Onu kendimle bir tutmamın ve L.N. nin yanındaki yerimi almasından korkmamın, benim için onur kırıcı olacağını söyledi. «Çerkov, L.N. nin yazılarıyla uğraşmak için uygun bir kişidir, öteki de bundan hoşlanmaktadır, hepsi bu kadar.» Öyle anlaşılıyor ki Nikolayev ve Maria Schmidt Çerkov'u hiç sevmiyorlar.

Geçen gün L.N. nin odasında, kendisine Tellatinki'de oturma izni vermesi için Çerkov'un Çar'a yazdığı mektubu buldum. Bu mektup, oldukça ikiyüzlü yazılmış. Mektuptan, Çer-

1 — Evi, Çerkov'un kötü ruhunun etkisinden kurtarmak için. Tolstoy, Güncesine 3 eylülde şunları yazıyor: «...Portreleri yakıyor, eve papaz çağırıyor... Onun hasta olduğunu unutmamak gerek.»

kov'un özellikle L.N. ye yaklaşmak isteğini anladım. Evet, Çar onun geri dönmesine izin verdi ama, Tolstoy'un karısı onu kovdu: «Kadın eninde sonunda istediğini elde eder.» O benim kötülüğümü istiyor, oysa ben seviniyorum.

Havalar hep güzel gidiyor; ağaçlardaki, çalılıklardaki, yapraklardaki değişik yeşil rengin tonları pırıl pırıl. Elma ağaçları meyve yüklü, otlar yeniden biçiliyor, çift sürülüyor ve patatesler sökülmeye başladı. Çatılar ve eklentilerin boyanması bitti. Ormanın bazı yerlerinde halâ mantar bulunuyor.

Papaz eve gelip dua okuduktan sonra kendimi daha sakin ve rahat hissediyorum. Papazla biraz gevezelik yaptım, herkes gibi o da, Çerkov'un saygısızlığını öğrenince dehşete kapıldı. Bu adamdan bıktım artık: ne onu ne de alçaklıklarını düşünmek istemiyorum.

3 eylül Doğanın güzelliklerine ve güneşli günlere hayranım ama gene de üzgünüm. Kocamdan bir mektup, güzel bir mektup aldım, çok sevindim ve kin ve anlaşmazlıktan uzak ve birlikte bir yaşam için, ona yaklaşma isteği uyandı içimde. Ama bir mektup yaşam demek değil ki. Ben de ona, onunki gibi güzel olduğunu sandığım bir yanıt yazdım. Mektubu, bu sabah Koçeti'ye giden Saşa'ya verdim. Yarından sonra ben de onların yanına gideceğim. Tanrı izin verirse, çarşambaya Liovoçka ile eve döneceğim. Baskı çalışmamız tümüyle durdu, oysa onu sürdürmek gerekirdi, çünkü bu hem bir vicdan borcu hem de Tolstoy'u seven ve onun yazılarını okuyan halka karşı bir sorumluluk duygusu.

Bu akşam Larissa Nikolayev geldi. Aslında iyi bir insan olan ama düşünceleriyle uğraşıp duran kocası ve yardımcısız beş çocuğuyla rahat yaşayamadığı bir gerçek.

4 eylül Kocamı görmek için gittikçe daha çok sabırsızlanıyorum; muhakkak yarın Koçeti'ye gideceğim. Tek başıma bir gezinti yaptım ve sevgili oğlum Liova'dan güzel bir mektup aldım. Varvara ile Diriliş üzerinde çalıştık ve ben malikaneyi dolaştım. Hafif ve serin bir rüzgar esiyor, çi-

çekler çok güzel, havada birkaç beyaz bulut dolaşıyor, renk renk yapraklar ve herşey çok güzel. Ama yalnızlık çok üzücü. Ben birileriyle beraber olmayı, hareketi ve yaşamı seviyorum... Bu nedenle Sukhotin'lerin evi daha iyi; orada çok insan var, yadsımasız ve ilkesiz herşey sade. Orada L.N. de çok mutlu: yemek biter bitmez ya Sukhotin yada doktorla satranç oynuyor. Satranç partisi iki saat sürüyor, sonra biraz yürüyor, mektuplarını okuyor ve yemek salonuna gelip, briç için hemen masayı hazırlamalarını söylüyor. Neşeli ve hareketli, oyun (onbir buçuğa dek) üç saat sürüyor. L.N. bir durum yaratma gereksinmesi duymuyor; orada ne istekte bulunan, ne fakir ve ne de sorumluluk yok. Sadece gününü gün etmek, yazmak, oynamak, gevezelik yapmak, yiyip içip uyumak var...

Iaznaya Poliana'da sıkılacağından çok korkuyorum. Birilerini çağırmaya çalışacağım ama artık bize kimse gelmiyor ve Çerkov ile yakınlarını da ben istemedim.

5 eylül Koçeti. (bunu iş işten geçtikten sonra yazıyorum) Eylülün beşinde, Mitsensk yoluyla Koçeti'ye gitmek için çok erken yola çıktım. L.N. nin benimle Iaznaya'ya döneceğini umuyordum, çünkü giriştiğim baskı işini sonuçlandırmak için, tüm kitap ve malzemenin elimin altında olması gereken Moskova'ya yakın olmak zorundaydım. Korkunç bir yağmur ve Koçeti'nin neşeli yaşantısını her tür oyunu ve ahbapları terketmek istemiyordu. Bu korkunç havada, gidiş dönüş atla yirmi kilometre yol teperek Grigoriev'lerden yeni gelmişti. Beş yaşındaki torunum Tanyuşka ve arkadaşı Mikuşka Sukhotin ise beni sevgi ve sevecenlikle karşıladılar.

6 eylül L.N. nin ayak başparmağının ağrıması, kızarıp şişmesinin nedeni dün atla yaptığı uzun yolculuk. L.N., hiç durmadan: «Bu yaşlılarda görülen kangrendir, herhalde öleceğim.» dedi durdu. Akşama kadar ağrısı dinmedi ve yemek yemeden yattı.

Bu akşam Drankov geldi ve sinema oynattı. Seyretmek için L.N. de kalktı ama çok yorgundu. Ötekilerin yanı sıra,

tüm ailemizin ve Iaznaya Poliana'nın kışın çekilmiş filmini de seyrettik. Drankov'un bana armağan ettiği filmi ben Moskova Tarih müzesine verdim.

7 eylül L.N. iyileşiyor. Kahvaltıyı bizlerle yaptı ve satranç oynadı. Sonra, evdekiler, köyde gösterilen filmi seyretmeye gidince, Koçeti'ye yeni gelen Zossiya Stakoviç yüksek sesle, Henry Bordeuax'nun Yaşamak Korkusu yapıtını okudu.

Ötekilerle aramdaki ilişkiler gergin. Her birimiz, kıskançlıkla L.N. yi kendimize çekiyoruz; o ise hoşuna giden yeri, eğlenceli yeri seçiyor ve benim ateşli, tutkulu ve hastalık derecesindeki isteğimi, benimle Iaznaya Poliana'ya gelmesini istememi hiç önemsemiyor.

8 eylül Koçeti'ye geldiğimde daha sakindim ama işte herşey gene başlıyor. Uyuyamıyorum, erkenden kalkıyorum. Drankov bizim yeni bir filmimizi çekti ve sonra da çekim için hazırlanan bir köy düğününü filme aldı.

Sonunda bu akşam, L.N. ye ne zaman eve döneceğini sormaya karar verdim. Korkunç bir öfkeye kapıldı, elini kolunu sallayarak bağırmaya başladı ve özgürlükten söz etti. Derdim yetmiyormuş gibi, bir de haince, Çerkov'u görmeme konusunda bana verdiği sözde pişmanlık duyduğunu ekledi.

Tüm sorunun bu pişmanlıktan kaynaklandığını o zaman anladım. Bana verdiği sözün intikamını alıyor ve uzun süre de ve inatla aynı şekilde davranmayı sürdürecek. Bu kez işlediğim biricik kusur, eve yaklaşık olarak ne zaman döneceğini sormuş olmam.

Bu davranışı benim iştahımı kaçırdı, hep ağladım ve akşama dek yattım. Bu yürekler acısı halimle, Sukhotin ailesine yük olmamam için gitmeye karar verdim.

Aynı zamanda, benim sinir hastalığıma, gün geçtikçe yaklaşan ölümüme L.N. nin nasıl bin inat ve kötü yüreklilikle katkıda bulunduğunu da anladım ve bunu anlamam beni

derin bir umutsuzluğa düşürdü. Bir daha böyle bir acı çekmemek için kocamı sevmekten vazgeçmekten başka çıkar yolum olmadığını düşünüyor ve bunu istiyordum.

Çerkov bana mektup yazdı, mektubu yalan ve ikiyüzlülüklerle dolu. Benimle barışmak ve evimize gelmesine izin vermemi istediğini açıkça anladım.[1]

9 eylül Bütün gün hep ağlayıp hıçkırdım; başım, göğsüm, midem, her yerim ağrıyor; çektiğim acıların altında ezildim. L.N. daha iyi olmak için uğraştı ama bencilliği ve kötü yürekliliği aşağıdan almasına engel oluyor. Iaznaya Poliana'ya gidip gitmeyeceğini, gidecekse zamanını asla bana söylemiyecektir.[2]

Çerkov'a yazdığım mektubu henüz göndermedim. Benim tüm mutsuzluğumun nedeni bu adam ve ben onunla barışamam.

10 eylül Günün büyük bir bölümünü yatarak geçirdim ve sonra bahçede uzun bir gezinti yaptım. L.N. gene öfkelendi ve bana dedi ki: «Ne olursa olsun, bundan sonra artık sana boyun eğmiyeceğim; Çerkov'u görmeme konusunda sana söz verdiğim için hata etmişim, çok pişmanım.» Kö-

---

1 — Çerkov, 6 eylül 1910 tarihli mektubunda: «Leon Nikolayeviç'i etkim altına almamdan korkmanıza gerek yok, çünkü — tekrar ediyorum — benim gerçekleştirici tek bir rolüm var, o da Leon Nikolayeviç'in yazıları konusundaki istek ve düzenlemelerini gerçekleştirmekten ibarettir.» diyor ve şunları ekliyor: «Geçen olaylardan bitip tükenen Leon Nikolayeviç'in iyiliği için ve uzun süre devam etmiş olan iyi ilişkilerimiz yeniden kurmak için...» Sofya Tolstoy'a ricada bulunuyor.

2 — 8 eylülde Leon Tolstoy Güncesine şöyle yazmış: «Dönüşümle ilgili tatsız bir tartışma. Özgürlüğümü savunmayı başardım. Ne zaman gitmeyi uygun bulursam o zaman döneceğim. Bunlar gerçekten çok üzücü şeyler, çünkü ben kötüyüm.»

tü niyeti ve bağırmaları beni perişan etti. Gidip onun odasına uzandım ve bitkin ve umutsuz öylece kaldım. L.N. masasına oturdu ve yazı yazmaya başladı. Biraz sonra kalktı, iki elimden tutarak ısrarla bana bakmaya başladı. Tatlılıkla bana güldü ve hıçkırarak ağlamaya başladı. Ben kendi kendime: «Şükür sana Tanrım, Geçmişte kalan aşkının kıvılcımı halâ yüreğinde yanıyor...» dedim.

11 eylül Hep birşeyler bekler izlenimi içindeyim, kafam karma karışık, göğsüm ve midem ağrıyor. Tanya ve çocuklarla bir gezinti yapmak isteğiyle gücümü aşan bir iş yaptım; çok yoruldum ve yutkunamıyorum. Yemekten sonra L.N. kendini zorlayarak, benimle iskambil oynamayı önerdi. Birsüre sonra başım dönmeye başladı ve gidip yattım. Yarın döneceğim. Sağlığım iyi olmadığı halde, baskıya verilecek olan provalar ve broşürlerle uğraştım.

12 eylül Bu sabah gene çok huzursuzdum; herşey üzücü ve acı acı ağladım. Sanki başım çatlayacaktı. Ama kendimi toparladım ve provalara çalıştım. Dönüş tarihini inatla benden gizlediği için içim içimi yiyor ve onunla karşılaşmak istemiyorum. Bugünlerde çok taş yürekli oldu. Bana karşı soğuk davranışı beni öylesine üzüyor ki, iki gözüm iki çeşme, beni arabaya bindirirken bu halimi gören hizmetçi de gözyaşlarını tutamadı. Kocamın, kızımın ve ötekilerin yüzüne bakamayacak kadar üzgündüm. Birden L.N. benim yanıma geldi, arabanın etrafını dolaştı ve bana: «Beni bir kez daha öp, yakında, çok yakında eve döneceğim...» dedi. (Ama sözünde durmadı ve on gün daha Koçeti'de kaldı.) Yol boyunca hep ağladım. Tanya ve torunlarım, birkaç kilometre benimle geldiler.

Iaznaya Poliana'ya gece vardım ve Varvara ile Bulgakov tarafından karşılandım. Evin sessizliği ve benim kendi yalnızlığım bana çok korkunç geldi. Yola çıkmazdan önce L.N. ye bir mektup yazmış ve kendisine vermesi için Sukhotin'e bırakmıştım. Bu mektup, çektiğim acıları ve sevecenliğimi

dile getiriyordu[1]; ama L.N. nin yüreğindeki buzları hiçbirşey çözemez. Bu mektubun bir kopyasını, kocamla yaptığım yazışmaları sakladığım deftere geçirdim.)

---

1 — «Sevgili Liovoçka, sana veda etmezden önce sana birşeyler söylemek isterdim. Ama ben seninle konuşurken öyle çabuk kızıyorsun ki, seni üzmek istemedim.

Benim zorlamalarım olarak nitelendirdiğin şeylerin, sana karşı beslediğim aşkın etkisiyle dile gelen istekler olduğunu, olabildiğince senden ayrı kalmamak arzusu, uzun süren evlilik yaşantımız süresince ve benim zararıma kötü niyetli dış etkilerin aramızı açma korkusu sonucu olduğunu bilmeni, anlamanı isterim. Mademki benim korkuma neden olan bu dış etki bir kenara atıldı ve sen pişmanlık duydun, ben de, bana yaşam zevki ve mutluluk verecek olan bu büyük özverin için sana sonsuz minnet duyuyorum ve sana yemin ederim ki, senin tinsel ve öteki yaşamın dinginlik, barış ve ilgi içinde geçmesi için elimden gelen herşeyi yapacağım...

Ömrümde ilk kez, istemedim ama, senin soğuk davranışın ve Çerkov'un yaşantımıza burnunu sokmasından çok acı çektim ve ilk kez, tüm yüreğimle, belki de bundan sonra olanaksız olan, geçmişin geri gelmesini istedim.

Uygulamaya koyduğum gerekçe ve araçlar senin için ve daha çok benim için, hiç kuşkusuz en kötü, en beceriksiz ve en acımasız olanlarıydı ve bu duruma yürekten yanıyorum. Benliğimin etkisinden kurtulmuş muydum bilmiyorum ve sanmıyorum da. Bende herşey zayıfladı, iradem, ruhum, yüreğim ve hatta beynim zayıf. Süresi az ve ender olmasına karşın, bana karşı gösterdiğin eski sevgi beni sözle anlatamayacağım kadar mutlu etti son günlerde. Benim en kıskanç ve en anlamsız davranışlarımın temelini oluşturan, sana olan aşkıma gelince, bu aşk zayıflamadı, azalmadı ve ömrümün sonuna dek ve aynı güçte sürüp gidecektir. Allahaısmarladık sevgilim, bu mektubun seni kızdırmamasını dilerim. Hep ve sadece senin olan karın,

Sonya.»

L.N. bana kuru ve kısa bir yanıt yolladı[1]. Bunu izleyen on gün içinde hiç mektuplaşmadık (kırksekiz yıllık evlilik yaşantımızda, böyle birşey hiç olmamıştı.)

Eve girerken, yorgun ve şaşkın sallanıyordum. Ben hâlâ ayaktayım, beni henüz hiçbirşey yıkamadı ama, zayıflıyorum ve bu felaketler olmazdan öncekine oranla ölümün daha hızlı yaklaştığını duyuyorum. Bunun için Tanrıya şükrediyorum...

13 eylül Baskıya gönderilecek provalar üzerinde çok çalıştım. Sakinleşmeye ve L.N. nin şu sözlerine inanmaya çalışıyorum: «Yakında, çok yakında eve döneceğim.» Beni yaşatan ve avutan işte bu. Leonila Annenkov ve Kleçkovski geldiler.

Ne tür olursa olsun konuşmalar beni sıkıyor; herkes benim normal olmadığımı ve kocama haksızlık yaptığımı düşünüyor; ben ise Günceme gerçek olayları not etmekle yetiniyorum. İnsanların, bu yazılardan kendilerinin bir sonuç çıkarmalarını dilerim. Özdeksel sorunlar beni çok sıkıntıya sokuyor.

14 eylül Akıllı ve canlı bir kadın olan Natalya Almedingen, oğlum Liova'nın yaptığı büstü görmeye geldi. Yalnızlığım ve üzüntüm, Çerkov ile aramdaki olayların tümünü ona anlatmama neden oldu.

Liova'nın, Cehennemin Onarılması broşürüyle ilgili davanın 20 kasıma ertelendiğini öğrendim.

15 eylül Hüzünlü yeni birgün; ne mektup, ne haber var. Tek başıma dolaştım, çiçek topladım ve ağladım; ne sessizlik ve ne yalnızlık. Gene de L.N. nin Yapıtlarının basımıyla ilgili çalışmayı sürdürdüm.

— «İlişkilerimizden söz etmek istemiyorum; ben sadece ilişkilerimizi düzeltmeye çaba göstereceğim ve eğer sen bana yardımcı olursan bu konuda iyi bir sonuç elde edeceğimden hiç kuşkum yok.» (Leon Tolstoy'un 14 eylül tarihli mektubu).

16 eylül Yeni birşey yok.

17 eylül Kocamın, isim günüm için geleceğini sanmam bir düş gibi uçup gitti. Ne o, ne de Koçeti'de oturanlardan birisi, birlikte çekilmiş bir telgraftan başka bir mektup bile göndermediler; o tel de kuru ve donuktu. Sadece sevgili torunum Tanyuşka bir resim göndererek iyi dileklerini iletmiş.

Benim isim günüm aynı zamanda L.N. nin bana evlenme teklif ettiği gündür. O zaman onsekiz yaşında olan ve aşkı ve güveniyle tüm yaşamını ona adayan o Sonya Behrs'e, onun kusuru ile, ne hal oldu... Son zamanlardaki acımasız soğukluğu ve aşırı bencilliği bana işkence oluyor.

18 eylül Çok üzgünüm, hep ağlıyorum. İyi dilek bildiren pek çok mektup aldım, ama ne kocamdan ve ne de çocuklarımdan yok. Bu bomboş evde çok sıkılıyorum. Provaları inceledim; ağlamaktan ve yazıları kopya etmekten gözlerim çok zayıfladı. Sevgilisi Çerkov'dan nefret ettirerek beni cezalandırmak için, sakin ve kararlı olarak bana çok acılar çektiren adama karşı, arasıra içimde bir öfke kabarıyor.

19 eylül Moskova. Provaları okudum, bavulumu hazırladım ve bu akşam için Moskova'ya hareket ettim. Vagonda az daha boğuluyordum. Tula'da oğlum Serioya ile kar şılaşmak zevkini tattım. Karısı ve çocuğunun da Moskova'ya gittiklerini söyledi, çok sevindim.

21 eylül Son iki günü Moskova'da işleri sonuçlandırmakla geçirdim. Taneyev'in yaşlı dadısını gördüm ve Taneyev hakkında bilgi aldım. Sürekli olarak oturduğu yazlıktan daha dönmemiş. Onunla konuşmak, piyanosunu dinlemeyi çok isterdim. İyi ve sakin bir insan olan Taneyev, eskiden, Vaneçka'nın ölümünden sonra bana çok iyilik ve yardımda bulundu, onun yardımıyla ruhsal yatışmaya kavuştum.

Şimdi ise bu durum olanaksız çünkü onu artık eskisi gibi çok sevmiyorum ve görüşmüyoruz da ve görüşmememizin nedenini de bilmiyorum; zaten uzun süredir, buluşma olanağı sağlamak için girişimde de bulunmuyorum.

22 eylül Iaznaya Poliana'ya bu sabah döndüm. Hava açık ve serin. Üzüntü ve umutsuzluktan bir cehennem yaşamı yaşıyorum. Ağlayarak bahçede dolaştım, aklımı kaçıracak ve başım çatlayacak kadar ağladım. Bununla birlikte gene yaşıyorum, yürüyor, nefes alıyor ve yemek yiyorum, ama uyumuyorum. Kendi öz yaşantım gibi çiçekler de buz tuttu. Manzara da hüzünlü, gönlüm de. Mutluluk ve neşe kıvılcımı, yaşantımızda yeniden ateşlenecek mi acaba? Öyle sanıyorum ki, Çerkov'un uzakta olmayışı, isteğimin gerçekleşmesine hep engel olacaktır.

L.N. den hiçbir haber çıkmadı. Bana birgün bile boyun eğmedi, satranç ve bezik partileriyle çok hoş geçen Sukhotin'lerdeki yaşantısından vazgeçmeyi bile göze alamadı ve ben de onu, bir zamanlar ona karşı beslediğim aşktan yoksun olarak bekledim.

L.N., Saşa ve Makovitski bu gece geldiler. Sevineceğim yerde, kocama sitemlerde bulundum, ağlamaya başladım ve yol yorgunluğunu gidersin diye onu yalnız bırakıp odama çekildim.

23 eylül Evlenme yıldönümüm. Uzun süre odamda oturup ağladım. Gidip kocamı görmek istedim ama, Bulgakov'a birşeyler yazdırdığı için vazgeçtim ve Iaznaya Poliana'da dolaştım. Bu gezinti bana, kırksekiz yıllık evlilik yaşantımda, pek çok olmamakla birlikte, mutlu geçen anlarımı anımsattı. L.N. ye, birlikte fotoğraf çektirelim mi diye sordum, kabul etti ama Bulgakov çok acemi olduğu için fotoğraf bozuk çıktı.

Bu akşam L.N. bana karşı daha ilgili ve daha yumuşaktı. Ben de, sanki bir eksikliğimi tamamlamışım gibi daha rahatım.

24 eylül L.N. nin iyiliği fazla sürmedi. Gene öfkelendi çünkü, L.N. nin Çocuk Usu öyküsünün Çerkov'larda okunduğunu, Olga'nın çocuklarının eski dadısından öğrenince, benim de okumak istediğimi söylemiştim. Bu öykünün ne bizde, ne de L.N. de bir tek kopyası bile yoktu, bu duruma çok üzüldüm ve bir kolleksiyoncudan başka birşey olmayan Çerkov'un, elyazmasını almak için çok acele etmiş olduğunu söyledim. Bu sözlerim L.N. yi çileden çıkardı ben ise avuntusuz bir hüzün içine düştüm. Gidip ağaçlar arasında dolaştım, dalları kestim, sonra fotoğraf çektim ve provaları okudum. Kocamı hemen hemen hiç görmedim.

25 eylül Et ve kemik olarak kocamın yanımda oluşu beni mutlu ediyor ve rahatlatıyor ama, ruhsal olarak o benden öyle uzak ki... Ben onu, onun beni hiçbir zaman sevemediği kadar çok seviyorum.

L.N., Malinovski'nin Kanlı İntikam'ını ilgiyle okuyor. At gezintisi yaptı.

26 eylül Gün iyi ve sakin başladı. Saşa ve Varvara Taptikovo'ya gitti, Olga'nın yanına, Maria Schmidt ise bizde kaldı. L.N. nin çalışma odasından geçerken, Çerkov'un resminin gene L.N. nin her zaman oturduğu koltuğun karşısındaki duvarda asılı olduğunu gördüm, oysa ben o resmi oradan kaldırıp başka yere asmış ve oraya da L.N. nin babasının portresini koymuştum. Her sabah kendisine günaydın demek için yanına gittiğimde, nefret ettiğim o adamın resmiyle karşılaşmamak için onun yerini değiştirmiştim. L. N. nin, o resmi eski yerine asması beni büyük bir üzüntüye itti. Çerkov'un kendisini göremediğine göre, resminden olsun ayrılmak istemiyor. Portreyi oradan indirdim, parça parça ettim ve yüznumaraya attım. L.N. bağırmaya başladı ve şimdiye dek hiç aklına gelmeyen bir düşüncenin etkisiyle, beni, özgürlüğüne engel olmakla suçladı. İkisi de, elinden geldiğince ötekinin yaşantısını daha hoş, daha mutlu kılmaya uğraşarak, yaşamları boyunca birbirini sevmiş olan iki yaratık için bu özgürlüğün ne yararı olur ki...

Bu olay beni korkunç derecede küçük düşürdü ve Çerkov'a karşı içimde acı bir kıskançlık duygusu kabardı. Gücüm tükenesiye dek ağladım ve başım çatlayacak gibi ağrımaya başladı. İntihar ederek, çok istediği özgürlüğü kendisine vermek için L.N. nin yaşantısından çekilmek istedim. Odama gittim. Gözüme bir oyuncak tabanca ilişti — gerçek bir tabanca olmasını isterdim — denemek için tetiğe bastım. Kocam at gezintisinden dönünce ikinci kez tetiğe bastım ama o, tabancanın sesini duymadı.

Maria Schmidt benim gerçekten kendimi öldürmek istediğimi sanmış. Bu nedenle, Taptikovo'ya gitmiş olan Saşa'ya mektup yazarak hemen eve dönmesini, çünkü annesinin intihara veya buna benzer birşeye yeltendiğini bildirmiş.

Kimse bana birşey demedi ama, gece bir arabanın geldiğini ve kapının çalındığını duydum. Ortalık çok karanlık olduğu için kimin geldiğini göremedim. Dışarı çıkıp Varvara ile Saşa'yı görünce çok şaşırdım ve ne olup bittiğini sordum. Bu soruma karşılık öyle saygısızca sözler söylediler ve öylesine ağır suçlamalarda bulundular ki, şaşırıp kaldım ve kendimi toparlayamadım. Saşa ve Varavra'nın bağırışları arasında odama çıktım. Çıktım ama benim de sabrım tükendi ve öfkelendim. Ben onlara ne yapmıştım? Suçum neydi? Üzgünüm ama ben de bağırmaya başladım ve onları bu evden kovacağımı ve yarından tezi yok o Varvara'yı, Saşa'nın iyi davranışından yararlanan o çanak yalayıcı asalağı defedeceğimi söyledim. Kusurumu anlayan Maria ağlamaya başladı ve o iki kışkırtıcı zorbayı odadan çıkarmaya uğraştı. Ama bu iki şirret kadın sakinleşmedi ve ertesi gün eşyalarını, atlarını, köpeklerini ve papağanlarını alarak Teliatinki'ye, Saşa'nın evine gittiler. Suçlu olan, kötü davranışta bulunan ve öfkelenen onlardı.

27 eylül İki ihtiyar yalnız kaldı işte. L.N. atla ana yola gezmeye çıktı, ben de arabayla onu izledim. Durmadan dönüp dönüp arkasına bakıyordu; giysilerim ince olduğu için, üşüyerek geri döneceğimi umarak ve kasıtlı olarak

uzaklara gittiğini anladım. Ama gene de beni geride bırakıp gözden uzaklaşmasına olanak sağlamadım. Gerçekten üşüttüm ama eve onunla birlikte döndüm. Toplam olarak onyedi kilometre yol gittik. O, saat yedi buçuğa dek uyudu ve sekizde yemek yedi.

Akşam, L.N. Krikov ile satranç oynadı ama yorgun ve bitkindi, üstelik midesi de ağrıyordu. Korkunç rüzgar altında ve soğuk havada yaptığı bu at gezintisinin onu etkilemesi kaçınılmazdı.

Bunca sıkıntıma karşın gene de, baskıya verilecek metinler üzerinde çalışmalar yaptım.

28 eylül Tam bir yalnızlık içinde çalışmayı sürdürdüm ama içim sıkılıyor. Sağlığıma kavuşmam için bana yardım edecekleri yerde, hepsi de bana işkence etmekte adeta yarışıyorlar.

Alınyazısı da bana oyun oynuyor. L.N., Maria Schmidt'i görmek için atla Orsiannikovo'ya gitmişti, orada, Olga'ya uğramak için Tajtikovo'ya giden Çerkov ile karşılaşmış. Buluşmalarından duydukları sevinci düşünmek bile yüreğimi sıkıştırdı. Oysa kocam attan bile inmemiş ve bir köşeye çekilip gizlice konuşmadan kısa bir söyleşi yapmışlar, çünkü yanlarında Dima Çerkov ile Rostovtsev varmış. L.N. de bir nezle başlangıcı olduğu ve biraz öksürdüğü için gündüz birşey yemedi. Dünkü at gezintisinin böyle sonuçlanacağı belliydi. Üstelik Orsiannikovo yakın biryer değil, hava da soğuk.

29 eylül L.N. nin yanında geçen yaşantım sakin, ahenkli ve iyi. Kahvaltıda yan yan oturduk ve beyaz peynirli pide yedim. Kim bir pide daha istiyor dediği zamanki neşesi görülmeye değerdi. «Ben istiyorum» dedim. «Nihayet yemek yemeye başladığını gördüğüm için çok mutluyum» dedi. Sonra da güleç bir yüzle bana meyve verdi. İşte gene ikimiz baş başayız ve bana karşı davranışı nazik ve sevecenleşti. Onun bana ait olduğunu anlıyorum ama onu zayıf ve güçsüz bulu-

yor ve tasalanıyorum. Günüm uğraşılarla dolu geçti; testereyle köknar ağaçlarının dallarını kestim; yulaf ve un almak için Kolpna'ya gittim. Hava soğuk ve açık; sonbaharda doğa öylesine güzel ki.

30 eylül Sabahtan beri L.N. mide yanmasından yakınıyor. Bu durum beni çok kaygılandırıyor çünkü genel olarak kötü bir belirti ve kendisi de çok bitkin. Saşa'nın gidişi ona kötü bir sürpriz oldu. Evden böyle kaçması ihtiyar babasına böyle bir üzüntü verdiğine göre, kızımız bu duruma aldırmayacak kadar kalın bir vurdum duymazlık zırhına bürünmüş olabilir mi acaba? Durumu uygun olmadığı halde L.N. şu budala doktorla at gezintisine çıktı; ormanlar ve vadilerde uzun süre dolaştılar. Doktor Makovitski'yi budalalıkla suçluyorum, çünkü onun burada bulunuşunun temel nedeni L.N. nin sağlığına göz kulak olmak ve onun akılsızca davranışlarda bulunmasını engellemektir. Gene güneş açtı ama buz gibi bir soğuk ve rüzgar var. Nezle oldum, her yerim ağrıyor. Gazete kupürlerini yapıştırdım, dergileri sıraya koydum, günlük ve baskı işleriyle uğraştım ama hastayım; çalışma yeteneğim tümüyle zayıfladı, güçsüzüm. Ölümün yaklaştığını anlıyorum.

1 ekim Bu sabah Goldenweiser geldi ve L.N. ile satranç oynadı. Daha sonra Saşa geldi ve Goldenweiser'i Çerkov'lara götürdü. L.N. nin de onlarla birlikte gitmesini önermek isterdim ama bunu aklıma getirmek ve kocama söylemek düşüncesi bile gözlerimin yaşarmasına yetti, sinirlerim bozuldu ve titremeye başladım. Beynime kan hucum etti ve özellikle kocamın Çerkov'u görmek umuduyla, yüzünde belirecek sevinci aklıma getirince, sanki bedenimi bir kılıçla delik deşik ediyorlarmış gibi bir duyguya kapıldım. Tüm umudumu yitirip ağlamak için odama gittim. Çerkov'a gitmediği ve bir at gezintisi yapmakla yetindiği için sevgili kocama minnet duydum. Ama bu gezinti onu çok yordu.

Çocukluk'u birkez daha ve Paraya Dair'in provalarını okudum. Yağmur yağıyor ve hava rüzgarlı.

2 ekim Akıllı, iyi huylu ve tatlı bir insan olan sevgili dostumuz Biriukov bu sabah geldi. Hıçkıra hıçkıra ağlayarak üzüntümü ona anlattım. Çerkov'u o da sevmiyor ve beni anlıyor. Kocamın sağlık durumu kötüye gidiyor: bağırsakları bozuk, gündüz hiç dışarı çıkmadı ve çok uyudu. Öğle yemeğinden sonra, değişik konularda tartıştık, oğlumuz Serioya geldi. Herkes satranç oynadı.

3 Ekim L.N. bu sabah önce yürüyüş ve daha sonra da at gezintisi yaptı. Çok üşümüş, ayakları buz gibiydi. O denli bitkin döndü ki, ayağındaki buz tutmuş çizmeleri bile çıkarmadan kendini yatağa attı ve hemen uyudu. Yemeğe gelmediği için tasalandım ve durumunu anlamak için odasına gittim. Şaşkın bir halde hep saatine bakıyor ve yemekten söz ediyordu. Yarı uyur, yarı uyanık bir durumda ve beni ürküterek saçmalamaya başladı. O anda korkunç birşey oldu: yüz hatları kasıldı, bilincini yitirdi, sayıkladı ve ipe sapa gelmez, anlamsız şeyler söylemeye başladı. Ayaklarına kramp girdi; bacakları öyle kasılıyordu ki, iki üç kişi düzeltemiyordu. Tanrıya şükür soğukkanlılığımı yitirmedim ve hemen şişelere sıcak su doldurarak, lapayla birlikte baldırlarına koydum. Şakaklarını ben kolonya ile oğarken Tanya da tuz ruhu koklatıyordu. Halâ buz gibi olan ayaklarına sıcak su şişeleri koydum ve ona rom ve kahve içirdim. Ama kriz uzadı ve çırpınması beş kez yineledi. Kocamın titreyen bacaklarını kucaklayıp sıkarken, onu kaybetmek düşüncesiyle öyle bir umutsuzluğa düştüm ki, tüm benliğimi pişmanlık, vicdan azabı, sevgi ve yalvarış kapladı. Onun ölmemesi, iyileşmesi ve hastalık derecesindeki sinirlilik ve yürek darlığım nedeniyle ona çektirdiğim sıkıntı ve tedirginliğin pişmanlığı sonucu, yaşamımı işkence içinde sürdürme zorunda kalmamam için herşeyi feda etmeye hazırdım.

Liovoçka savaşa giderken, halası Tantin'in onu kutsadığı ve daha sonra kocamın yatağının baş ucuna koyduğum küçük ikonu alıp getirdim. Gece, kendine geldi ama olanları hiç anımsamadı. Elleri, ayakları ve başı ağrıyordu: ateşi 37.7 den 36.7 ye düştü.

Geceyi hastamın başucunda geçirdim ve onun için dua ettim. Arasıra inlemesine karşın iyi uyudu ve yeni bir çarpıntı gelmedi.

4 ekim Tanya'nın doğum yıldönümü, gönüllerince eğlendiler ve Çerkov'u görmeye gittiler. L.N. daha iyi ama yataktan çıkmadı. Bilinç ve belleği yerine geldi, olup biteni ve neler söylediğini bilmek istedi. Karaciğeri ağrıyor, dili paslı ve yutkunamıyor. Tula'dan doktor Çiseglov'u çağırttık, karbonat, madensuyu ve ravent verdi, ben de gece votka kompresi yaptım.

İçtenlikli ve heyecanlı bir davranışla Saşa ile barıştık; herşeyi unutmaya ve bir tek amaç için çalışmaya: L.N. nin yaşantısını olabildiğince rahat ve mutlu kılmaya karar verdik. Çerkov ile ilişkilerimi düzeltmeye karar verirsem, bunu yapmak zorunda kalırsam, bu benim için pek çok zor olacak. Bana öyle geliyor ki bu, dayanılmaz ve olanaksız birşey. Böyle bir karar verirsem, vermek zorunda kalırsam, bu özveri benim gücümü aşar. Tanrı ne isterse öyle olacak kuşkusuz. Şimdilik, L.N. yi sağlıklı görmek hepimizi mutlu, neşeli ve dingin bir havaya büründürüyor.

5 ekim L.N. daha iyi. Öyle çok sütlü kahve içti ve çörek yedi ki çılgına döndüm. Madensuyu içti ve bizimle de kahvaltı yaptı. Serioya bu sabah gitti; Tanya gününü Ovsiannikovo'da geçirdi ve Saşa ile Varvara'da eve döndü. Yaşam daha neşeli ve daha tatlı oldu. Tanya bana karşı pek sevimli değil; bizim yatışmamızı herkesten çok istediğini söylemesine karşın, suçlama ve tehditlerini sürdürüyor. Çok bitkinim, midem ve başım ağrıyor.

Sergeenko da burada, onu sevmiyorum; elinden geldiğince bizi çileden çıkaran kalleş bir kişi. Birşeye ihtiyacı olduğu zaman bize dalkavukluk ediyor ve kendisine bir yarar sağlayacağı zaman güzel sözler söylemesini iyi biliyor.

L.N. bana karşı nazik ve tatlı davranıyor. Ona bakmak ve sağlığına kavuşturmak için nasıl özveriyle didindiğimi ve çektiğim sıkıntıları biliyor.

6 ekim L.N. iyi ama halâ karaciğer ve mide yanmasından yakınıyor ve güçsüz. Bu sabah biraz yürüdü; öğleden sonra da yürüyüşe çıkacaktı ama, günlük at gezintisini çok özlemiş olacak ki, Bulgakov ile ata binip bana haber vermeden gitmiş. Durumu öğrenince çok tasalandım.

Fedor Strakov kızı ile ve daha sonra da Buligin ve Boulanger geldiler. Konuklar gelince ev daha az hüzünlü oluyor. Onlarla, L.N. nin yapıtlarının basımı konusunda tartıştık ve akşam da uslu uslu konuştuk.

Saşa Çerkov'lara gitti ve benim iznimle, L.N. ile görüşmesi için onu bize çağırdı. Çerkov, bilindiği gibi kötü niyetli ve karma karışık bir mektup gönderdi ama kendisi gelmedi. Onun gelmeyişinden L.N. nin etkilenip etkilenmediğini bilmiyorum ama Tanrıya şükür, görünüşe göre etkilenmiş ise de, o adamın yanımızda olmadığı birgün daha geçirdik.

7 ekim Çerkov'un bize gelme olasılığını birkez daha tartıştık. Tanya ile Saşa onu görmeye gittiler ve o da, bu akşam sekizde bizde olacağına söz vermiş. Doktorla konuşarak, bu akşam L.N. nin banyo yapmasının yararlı olacağına karar verdik. Banyonun karciğerine iyi geleceğini ve bu nedenle Çerkov'un ziyaretini uzatmayacağını düşünüyorduk.

Bakın ne oldu. Gündüz kendimi hep bu tiksinç görüşme için hazırladım. Çok heyecanlı ve bir iş göremez haldeydim. Açık duran penceremden arabasının gürültüsünü duyunca, yüreğim öyle hızlı çarpmaya başladı ki, hemen ölüvereceğim sandım. Karşılaşmalarını görmek için camlı kapıya koştum ama L.N. perdeleri kapatmıştı. Onun odasına fırladım, perdeyi araladım, dürbünü aldım ve onların sevgi ve sevinç gösterilerinde bulunup bulunmayacaklarını görmeye çalıştım. L.N., kendisini gözetlediğimi biliyordu, bu nedenle telaşsız bir davranışla Çerkov'un elini sıkmakla yetindi ve uzun uzun konuştular. Kendisine birşey göstermek için Çerkov L. N. ye yaklaştı. Banyo sobasına odun attım ve oda hizmetçisi Ilya'yı kocama yollayarak, banyosunun hazır olduğunu,

suyun soğuyacağını haber vermesini söyledim. Çerkov kalktı ve vedalaşarak ayrıldılar.

Gece hep titredim durdum. Ağlamadım ama ölmek üzere olduğumu sanıyordum. L.N.: «Çerkov bana en yakın olan kişidir» diyerek beni hırpaladı durdu. Sonunda kulaklarımı tıkadım ve bağırarak: «Artık dinlemiyorum, yirmi kez duydum bunu, yeter artık...» dedim. O çıkıp gitti, ben ise inlemeye başladım. Çok acı çektim. Benim sıkıntılarım işte bunlar. Daha önce bu denli üzülmemiştim ve aklımdan bile geçiremezdim böyle olacağımı. Sonunda, bu üzüntüden bitkin, uyuyup kalmışım.

O budalanın evimize girmesini sineye çekmek için kendimi çok zorladım ve duygularımı bastırmak için çok uğraştım. Ama ne gezer, bu adam bir şeytan ve ben ona katlanamıyorum. L.N. gene hırçın, gene beni üzüyor, ben ise onun sağlığı için tasalanıyorum ve ondan daha çok acı çekiyorum.

Bugün çok az çalıştım, dışarı da çıkmadım, sadece evin önünde dolaştım, daha doğrusu dolanıp durdum. Pencerelere çift çerçeve yapılıyor. Hava şaşılacak kadar güzel ve güneşli. L.N., oldukça uzun bir at gezintisi yaptı. Atına rahat ve çevik bir biçimde binişi beni şaşırttı. Ama bu akşam zor adım atıyor ve kendini güçsüz buluyordu. Çerkov'un gelişini hoşgörüyle karşılamadığım için bana kızgın gibi.

Tanya yarın gidiyor, bu ayrılık beni hüzünlendirdi. Babalarını çok seven, annelerinden nefret eden kızlarım Tanya ve Saşa'nın geçimsizliklerinin nedenininin, benim Çerkov'a karşı davranışım oluşu beni çok üzüyor. Ama ne yapabilirim? Buna Tanrı karar verecek. Çerkov'un başka biryere gitmesi, sonra da ikimizden birinin ölmesi (Çerkev veya ben) iyi olurdu. En kötüsü de L.N. nin ölümü olurdu. Şu sözcükleri kafama sokmaya uğraşıyorum: «Tanrım sen nasıl istersen öyle olsun...» Kendimi öldürmeyeceğim, başımı alıp gitmeyeceğim, kasıtlı olarak kendimi üşütmeyeceğim, açlık ve gözyaşlarıyla hırpalanmayacağım. Beden ve ruhsal yönden öyle kötüyüm ki, organizmama baskı yapmadan ölüme yaklaşıyorum; kendi isteğimle ölmemeye karar verdim.

8 ekim Kızım Tanya ile vedalaşmak için çok erken kalktım ve sonra gene yattım, çünkü hasta ve bitkinim. Kalktığımda, L.N. beni görmeye geldi. Daha önceden giyindiğim için, odadan birlikte çıktık. Sinirli ve neşesiz oluşu pek belirgindi. Sesimi çıkarmadan kendisini dinlememi söyledi. Ama iki kez sözünü kesmekten kendimi alamadım. Benim Çerkov'a karşı takındığım kıskanç ve düşmanca davranışımı açıklamak istiyordu. Can sıkıntısı ve biraz da kötü niyetle : benim özellikle kendi kendimi kurtarmaya çalışmam gereken «delice bir hevesin» kurbanı olduğumu, Çerkov'a karşı özel ve tekelci bir sevgi beslemediğini, örneğin Leonid Semionov ve, benim hiç tanımadığım, Vikolayev gibi kişilerin kendisine daha yakın olduğunu anlatmaya çalıştı. Bu söylediklerinin gerçekle ilgisi olmadığından hiç kuşku yok. Çerkov ile görüşmemek konusunda verdiği sözden caymasına izin verdim; ama onunla buluşmasının bana neye mal olduğunu dün gördü, bugün ise beni, kendisini rahat bırakmamakla ve Çerkov ile görüşmek isteği karşısındaki tutumun, üzerinde Demoklesin kılıcı etkisi bırakmakla suçluyor. Ama niçin görüşsünler?

Tanrıya şükür kocamın sağlığı düzeliyor. Bugün tıka basa, hem de beni tasalandıracak kadar çok yemek yedi, ama bir sindirim sorunu çıkarmadı. Akşam ise karpuz yedi, çay içti ve sonra da gidip yattı. Sakin ve nazikti. Çerkov ile karşılaşma korkusu olmamak, kocamla yalnız kalmak, sadece iş ve çalışmalarımızla uğraşmak ve uyumlu bir hava içinde yaşamak öyle tatlı ve öyle dinlendirici ki...

Hiç değilse bir aycık böyle yaşayabilseydik, hiç kuşku yok sinirlerim düzelir ve sağlığıma kavuşurdum. Ama L.N. nin Çerkov'u görmek isteyeceği düşüncesi bile beni korkutuyor, bana acı çektiriyor ve tüm gücümü ve mutluluğumu alıp götürüyor.

9 ekim Tanrıya şükür, gündüz sakin, çok sakin geçti. Ne konuk, ne suçlama ve ne de kırıcı tartışma yoktu. Ama bu evde gene de insanı canından bezdiren birşey var: herkes hüzünlü ve uyuklar gibi.

Halkın en çok hangi kitapları okuduğunu öğrenmek için köye, halk kitaplığına gitti. Doktorla birlikte ve atla döndü. Çerkov'u görmeye gitmesinden korkuyordum.

Kocam çok okudu ve her akşam yatmadan önce yaptığı gibi Güncesini yazdı. Camlı kapıdan, ciddi yüzünü sevgiyle seyrettim ve son günlerde çok kez tehdit eden ve bende bir alışkanlık haline gelen, onu kaybetme korkusuna kapıldım. Yılbaşından beri Güncesini benden saklıyor. Benim tüm mutsuzluk ve felaketim, L.N. nin Çerkov'larda kalmasından sonra başladı.

Kocam ve ben hep, bir beden ve ruh temizliği içinde yaşadık. Ama şimdi, bizim tüm özel yaşantımız Anılarda, bay Çerkov ve yandaşlarına giden bir biçimde yazılan ve genellikle onun hoşuna gidecek bir biçimde yazılan, daha doğrusu onun hoşuna gitmesi için yazılan belgelerden yararlanarak, kendine göre sonuçlar çıkarmakta. Çerkov da L.N. ye kendi düşüncelerini iletiyor, örneğin:

«1 ekim 1909 Gerektiğinde, tüm bu dedikodularla kötülenmek istenenlerin yararına, durumunuz hakkında bir açıklama getirebilmek amacıyla, ve özellikle yaşamınızı anlatan mektuplarınızı biriktiriyorum...»

Bu tiksinç ve kötü yürekli adamın, ne tür bir açıklama yapacağını ve ailemize yönelteceği suçlamalarda ne tür bir seçme yapacağını tasarlayabiliyorum. Özelikle anlaşmazlık ve tartışma anlarımızdaki konuşmaları seçecektir.

10 ekim Bugün daha sakinim, çünkü hiçkimse Çerkov'un adını anmadı ve L.N. de onu görmeye gitmiyor. Bu sabah, kitapların fihristleme işini bitirdim. Küçük Veroçka ile gelinim Sonya Tolstoy geldi ve beni çok sevindirdi. Sabah ve öğleden sonra L.N. tek başına uzun gezintiler yaptı. Ben ise, acaba Çerkov'u görmeye gitti mi? diye korkunç bir kuruntuya kapılmıştım. Onun Güncesini okumak istek ve merakım bana işkence oluyor. Neler yazıyor acaba?

Basım işiyle biraz uğraştım ve makaleleri sıraya koy-

dum. Zahmetli bir uğraşı bu. Boulanger ve Najikin bize geldi. Kalabalık olunca daha iyi oluyor, L.N. de biraz canlandı.

Hava kapalı ve soğuk, gündüz güneş açmıştı da hava biraz yumuşadı. L.N. ile ilişkilerimiz pek sevecen değil ama benimle biraz ilgileniyor ve daha nazik. Bana gelince, ben sadece onunla ve onun için yaşıyorum.

11 ekim Çerkov'un geçen yıl yazdığı mektubun kopyasını dün L.N. ye vermedim, ama bugün, onun Çerkov'la olan ilişkilerinin tüm tinsel ilişkilerinin ikiyüzlülüğünü belirten açıklamalarımla birlikte, onu, masasının üstüne koydum. L.N. nin yanılgısını anlaması ve o budalanın salaklığını ve bayağılığını bilmesi gerekecek. Ama, geride bir boşluk kaldığını görmemek için, gözbebeği sevgisini idealleştirmek düşünü açıkça terketmek istemiyor.

Gündüz çok kötüydüm, gece de hiç uyumadım. Köknar koruluğuna gidip ağaç dallarını kestim. Öyle çok yorulmuştum ki, bir banka oturup sessizliğin tadını çıkardım. Burayı çok seviyorum, bir zamanlar Vaneçka ile buralarda gezinir ve oturup dinlenirdik. Çalışamadım çünkü hem beden, hem ruhsal yönden çok acı çekiyorum.

L.N., Makovitski ile at gezintisi yaptı. Bana anlattığına göre, köknar koruluğunda benim yanıma gelmek istemiş ama ben erken dönmüşüm. Bana bir armut verdi ve çok nazik davrandı. L.N. ye, kendileriyle ilişkisini kestiği için çok üzülen Galiya Çerkov'u görmeye gitmesini söyledim. Kesin olarak gitmek istemedi ve belki yarın giderim dedi; gene de gitmemesini isterdim, çünkü Galiya bir bahane, o, benim çok tiksindiğim kocasını görmek istiyor.

Gelinim Sonya gitti. O zavallı da Ilya'dan çok çekti, çünkü yedi çocukları olduğu halde, Ilya sık sık gönlünü başka kadınlara kaptırdı ve iflas etti. İkimiz de anne ve eş olduğumuz için gelinimle uzun uzun dertleştik ve çok iyi anlaştık. Najivin de gitti. Çerkov'dan, kocamdan ve kızlarımdan çektiğim üzüntüleri ona da anlatmıştım.

Puşkin hakkında Akademinin yayınladığı derlemeyi bu akşam inceledim ve kitaplığıyla ilgili makaleyi okudum. Puş-

kin kitplığını kendi kurmuş ve kitapları teker teker kendisi seçmiş. Onunkinin aksine, bizim kitaplık tam bir raslantı sonucu oluştu: dünyanın dört bir yanından itaflı, imzalı ve kuşkusuz bedava kitaplar gönderildi; bunların içinde iyileri olduğu gibi, hiçbir değeri bulunmayanlar da vardı. L.N. kendisi çok az kitap satın aldı, çoğu ona gönderildi; bu durum, belirli bir özelliği ve yönlendirici görüşü olmayan bir kitaplık oluşturdu.

Bulgakov döndü, yarın Moskova'ya gidip, üniversiteden ayrılmak ve askerlik görevini yapmamak istiyor. Zavallı...

12 ekim Çerkov'un yaptığı değişik türdeki dalavere ve iğrençlikleri yavaş yavaş öğreniyorum. Tüm yapıtlarının telif hakkının, son yapıtlarında olduğu gibi, kendisi öldükten sonra, çocuklarının değil, kamunun malı olması için gerekli önlemleri alması konusunda L.N. yi kandırmış. Bu durumu L.N., ailesine haber vermek istediğinde ise, Çerkov tedirgin olmuş ve onun, karısı ve çocuklarına haber vermesini engellemiş.[1] Ne rezil ve despot herif. Kirli elleri, zararlı işler yapmaya itelemek için, bu zavallı ihtiyarın yakasına yapışmış. Ama ölmez de sağ kalırsam, onun asla aklından geçiremeyeceği kadar kötü bir biçimde öcümü alacağım ondan. Beni, kocamın sevgisinden yoksun bıraktı, çocuklar ve torunlarımın ağızlarından lokmalarını, ellerinden ekmeğini aldı ve buna karşılık kendi oğlu için bir İngiliz bankasına bir milyon yatırdı ve bu para benim yardımımla, L.N. nin kazandığı paradan çok farklı çünkü zahmetsiz toplanan bir para bu. Bugün L.N. ye, vasiyetnamesinde yaptığı değişiklik ve düzenlemelerden haberim olduğunu söyledim. Pişman ve üzgün bir görüntüye büründü ama sesini çıkarmadı. Bu davranışın iyi birşey olmadığını, anlaşmazlık ve felaket getireceğini ve uğraşıp dövüşmeden çocukların kolayca haklarından vazgeçmeyeceklerini ona anlattım. Sevgili kocamın mezarı başında bir sürü kötülük, suçlama ve can sıkıcı davaların

1 — Sofiya Tolstoy, kasasının gizli tuttuğu günceyi bulmuş ve vasiyetnamenin içeriğini öğrenmişti.

oluşacağı düşüncesi beni pek çok üzüyor. Şu Çerkov kötü ruhların yönetiminde. Bu adamın adının «şeytan» anlamına gelmesi boşuna değil ve L.N. nin Güncesine şu cümleyi yazması da boşuna değil: «Çerkov beni, çok üzücü ve iğrenç bir kavgaya sürükledi.»

L.N. nin bana düşmanca davranışlarının nedenini de şimdi öğrendim. Herşeyi unuttu bir zamanlara Güncesine yazdığı: «Eğer kabul etmezse intihar ederim.[1]» dediğini de unuttu.

Ben onu refüze etmek şöyle dursun, onu sevmekten hiç vazgeçmeyerek kırksekiz yıl onunla birlikte yaşadım.

Gittikçe katılaşan ve sertleşen karakterinden ve her an aşırı ve uygunsuz bir karar almasından korktuğum için, L.N. nin yapıtlarının yayın işini çabuklaştırmak istiyorum. Eve gelişi geciken Saşa'yı atla karşılamaya gitti; sonra gelip yattı ve öğle yemeğini saat yedide tek başına yedi. Sonra Tanya'ya mektup yazdı. Kızlarına hayran, oğullarının hiç birini sevmiyor, bazılarından da tiksiniyor. Ama tiksindiği çocukları, Çerkov gibi aşağılık değiller.

Bu akşam kocama, eskiden kopyasını çıkardığım ve o zamanlar bana âşık olduğunu ve evlenme teklif ettiğini yazdığı 1862 yılının Güncesini gösterdim. Şaşırmış göründe ve: «Ne üzücü...» dedi.

Benim tek avuntum geçmişim. Ve kuşku yok, bu durum onun hoşuna gitmiyor. O, saflığı, içtenliği, gerçeği ve mutluluğu, yalan, içten pazarlık, iffetsizlik ve kötülükle trampa etti. Çok acı çekiyor, herşeyi benim üstüme atıyor ve beni acımasız olmakla suçluyor; ünlü bir kişi olduğu için, bunu kolayca yapıyor. Ama Tanrı karşısında, vicdanına, çocuklarına ve torunlarına karşı durumu ne olacak? Hepimiz öleceğiz, düşmanım da ölecek. Acaba ölürken son düşüncemiz ne olacak? Düşmanımı bağışlayacak mıyım?

Kendimi suçlu bulmuyorum çünkü, L.N. yi Çerkov'dan

---

1 — «O hale gelinebileceğini inanmadığım kadar âşığım. Ben deliyim, bu böyle sürerse intihar edeceğim (...) O, her bakımdan çok tatlı.»
(Leon Tolstoy'un 12 ekim 1862 tarihli Güncesi)

uzaklaştırmakla onu bu kötü kişiden, bu şeytandan kurtardığımı biliyorum. Evimize tanrısal egemenliğin gelmesi için Tanrıya yalvarıyorum: bize Sen egemen ol, düşmanım olmasın diyorum...

13 ekim Kendimi öldürme düşüncesi beni yeniden sıkıştırmaya başladı, hem de eskiye oranla daha güçlü olarak ve sessizce etkinleşerek. Gazetelerde okuduğuma göre, onbeş yaşında bir kızcağız afyon yutarak zehirlenmiş ve yavaş yavaş ve uykuda ölmüş. Yanıbaşımda duran kocaman afyon kavanozuna baktım ama karar vermeyi beceremedim. Benim için yaşam çekilmez oldu. Haziran ayında L.N., Çerkov'lara gidip onun egemenliği altına girdiğinden beri, sanki Çerkov'un bombardımanı altında yaşar gibiyim. Ondan söz ederken, annesi bana: «O gerçekten bir despottur.» demişti Zavallı bir ihtiyar olan L.N., bu despotluğun buyruğu altında. Kocamın, Güncesine yazdığına göre, gençliğinde bir arkadaşına âşık olmuş ve bu nedenle onun hoşuna gitmeye ve onu üzmemeye özen göstermiş ve bu yüzden de yaşamının sekiz ayını boş yere Petersbourg'da geçirmiş... Bugün de aynı şey. Ruhsal olarak, o budalanın hoşuna gitmek istiyor ve her konuda onun dediğini yapıyor.

Herşey, L.N. nin tüm elyazmalarını İngiltere'ye götürmek için bu despotun ele geçirmesiyle başladı.[1] Yok olma tehlikesine karşı kopyalarını çektiğim ve şimdi bankada duran Günceyi de almıştı. Sonra da, elinden geldiğince kocamı etkisi altında tuttu ve hem yüzüme karşı, hem arkamdan benimle ilgili bir sürü kinli suçlamalar uydurdu; örneğin, oğlum Ilya'ya, benim hep kocamı öldürmek istediğimi söylemesi gibi.

En sonunda, ölümünden sonra telif haklarını yadsımak

---

1 — Tolstoy yapıtlarının elyazmalarını, saklaması ve yayınlatması için, İngiltere'ye, Çerkov'a yollamıştı, çünkü yapıtların çoğunu Rus sansürü yasaklamıştı. Tolstoy'un ölümünden sonra, 1913 de Çerkov elyazmalarını Rusya'ya getirerek Bilimler Akademisine verdi.

konusunda da L.N. yi kandırmayı başardı ve böylece, çocukları ve eğer yaşarsam ben, hakkımızı elde etmek için gerekeni yapacağız.

Korkunç bir canavar... Neden aile işlerimizi burnunu sokuyor?

Bizim ailenin en iyi dostu olduğunu söyleyip eskiden beni kandıran bu kötü yürekli ve ikiyüzlü adam, kim bilir daha neler uyduracak.

Yataktan çıkar çıkmaz Iaznaya Poliana'da dolaşmaya çıktım. Hava açık, soğuk ve şaşılacak kadar güzeldi. Ama benim için hiçbirşey ölümü düşünmek kadar güzel değil. Çektiğim acıların tez elden son bulması gerek. Yoksa yarın Çerkov, L.N. nin elyazmalarını istediği gibi benim de, bir akıl hastahanesine kapatılmamı emredebilir. L.N. de, onun hoşuna gitmek için ve yaşlılık düşkünlüğüyle bu kararı benimseyip, benim dünya ile ilişiğimi keser ve işte o zaman hiçbir kurtuluş yolum kalmaz. Yada, maskesini düşürdüğüm Çerkov, benden öç almak için, kocamı kendisiyle gitmesi için kandırabilir. Öyleyse benim için tek çözüm afyon, göl, Tula ırmağı yada Çepyi'de kendimi asmak için bir ağaç dalı olacak. Böylece, bir zamanlar çok sevdiğim kocamın mezarı başında, düşmanımızla yapılacak tartışma, suçlama ve anlaşmazlıkların kavga ve nefretini görme üzüntüsünden kurtulmuş olacağım. Ölüm bana, suçlamalarımı, kötü niyetli Çerkov'un etkisiyle, ailemizin babası, büyükbabası tarafından çevrilen dolapları etkisiz bırakmak, önlemek için almaya çalıştığım korkunç ve aşırı önlemlerin yüreğime akıttığı zehiri ve bana çektirdiği acıları unutturacaktır.

Dün L.N. ye, — ailesinin isteğine karşın — ölümünden sonra telif haklarım tüm dünyaya armağan edecek biçimde vasiyetname düzenlemekle iyi davranmadığını söyledim. İnatla sustu ve yanıt vermedi. Bu zaten onun yeni yeni uygulamaya başladığı bir davranış yöntemiydi: «Sen hastasın, buna dayanmam gerek, ben hep susacağım ama ruhumun derinliklerinde senden nefret ediyorum.»

Benim, «yararından» başka birşey düşünmeyen bir kişi olduğum konusunda, Çerkov L.N. yi inandırmış. Yayınlaya-

bileceği mektupları, Anıları, güncesi olan, evi, arazisi, ormanı ve parası bulunan altmışaltı yaşındaki hasta ve yaşlı bir kadın için nasıl olur da «yarardan» söz edilebilir?

Çerkov'un kötü etkisinden acı çekiyorum. Etrafımı saran gizlilikten acı çekiyorum. L.N. nin vasiyetnamesinin basında kin, nefret, tartışma ve dedikodu konusu olmasından acı çekiyorum. Bunların tümünün, sağlığında herşeyden yararlanan, öldükten sonra ise birinci derecedeki mirasçılarını mirastan yoksun bırakacak olan bir ihtiyarın mezarı başında yapılacağı düşüncesinden acı çekiyorum.

L.N. yazılarında, Çerkov'un kışkırtmasıyla, hükümeti çok saygısız bir biçimde eleştirdi ve söğüp saydı ve işte şimdi, kocamın Güncesini bir Devlet bankasına koyarak ve hükümet tarafından geçerliliği onanacak[1] — onanacağını umuyorlar — olan yasal bir vasiyetname düzenleyerek, kirli işleri için aynı hükümet ve yasalarının arkasına sığınıyorlar.

Çocuklara okuduğum bir masaldan anımsadığıma göre: haydutlarla yaşayan kötü ruhlu bir kız vardı. Kötü yürekli bu kızın en hoşuna giden eğlence, kendi ren geyiği, atı ve eşeğini korkutmak için ve sanki onları kesecekmiş gibi, elindeki bıçağı bu hayvanların boğazlarına sürtmesi idi. Ben aynı durumla karşı karşıyayım: bıçağı tutan kocam, korkutulan hayvan da ben. Telif haklarından vazgeçmek, beni bırakıp gitmek ve buna benzer bayağı davranışlarla beni tehdit ediyor... Biz geçen zamandan, kitaplardan, çanaktaki balın içindeki arı ölülerinden söz ediyoruz da, içimizi kemiren şey konusunda susuyoruz ve bu durum bizi yavaş yavaş eritiyor, ömrümüzü kısaltıyor ve sevgimizi öldürüyor.

O biçim davranışlarla, dinginlik ve sağlığımı kazanmakta bana yardım ettiğini sanan kocamın öfke ve bağırmalarından öyle çok korkuyorum ki, onunla tartışmaktan bile çekiniyorum.

Uzun bir gezinti yaparak Iasenki postahanesine gittim; ısı — 4°.

---

1 — Tolstoy'un vasiyetnamesinin geçerliliğini, Tula mahkemesi 16 ekim 1910 tarihinde onayladı.

14 ekim Erkenden kalkarak kocama bir mektup yazdım. Çalışma odasının kapısını araladığımda bana: «Hiç beni rahat bırakmıyorsun» dedi. Tek bir sözcük söylemeden geri döndüm ve kapıyı kapattım. O gelip beni aradı ama sorularıma yanıt vermeyip kinli bir tutumla beni suçlamak için.

Lodijenski'nin karısı bana uğradı. Ona pek çok şey anlattım, çünkü ruhsal yönden öyle çok acı çekiyorum ki, derdimi anlatacak, içimi dökecek birine gereksinme duyuyorum. L.N., atla gezintiye çıktı; ben orada mıyım diye Zassika istasyonuna uğramış, çünkü benim oraya gitmem gerekiyordu; bu davranışı beni çok sevindirdi. Bakışı cansız ve yorgun döndü. Sadece konuğumu selamladı ve yatmaya gitti. Gorbunov öğle yemeğine geldi ve L.N. kalktı, biraz canlanmış. Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler'ini okudu ama hoşuna gitmedi. Anlatımlar güzel ama konuşmaları yansıtan bölümler gerçekten kötü. Çünkü konuşan, romanın kahramanları değil, hep Dostoyevski. Kişilerin anlatım biçimlerinin hiçbir özelliği yok.

Basım işleriyle çok uğraştım ama halsizim, başım ağrıyor, kitap ve kağıtların üstünde uyuyup kalıyorum. Dün akşam Andrey'e mektup yazdım. Açık, aydınlık ve pırıl pırıl yıldızlarla dolu gökyüzüyle nefis bir hava. Gündüz evden dışarı çıkmadım.

15 ekim Halk kitaplığını incelemek için Stakoviç, Dolgorukov ve Seropolko geldi; Serioya da bu akşam geldi. Stakoviç'e herşeyi anlattım, sanki hiçbirşey olmamış gibi, sanki herşey normalmiş ve tasalanmam için bir neden yokmuş gibi davranmam gerektiği kanısında ama, onun söyledikleri beni yatıştırmadı. Şimdilik bana güvence veren şey L.N. nin Çerkov'u görmeye gitmemesi. L.N. zayıf ve hüzünlü; Makovitski ile at gezintisi yaptı. Atı, bir dereyi atlamak istememiş ama sonra birden atlayınca L.N. öyle sarsılmış ki, midesi ağrımış. Gece hep mide yanmasından yakındı. Günüm konuşmalarla geçti, konuklarımız olunca yaşantım daha tatlı geçiyor. Akşam herkes, konuklarla birlikte kitaplığa git-

ti, ben gitmedim ve provaları birkez daha okudum. Hava kuru ve açık.

16 ekim Hasta olduğum halde bu sabah dingindim, erken uyandım ve L.N. nin Tula bankasına sakladığı Günceyi elde edebilme çarelerini düşündüm durdum. Kahvaltıya indiğimde L.N. bana, Çerkov'lara gideceğini bildirdi. Çok kurnaz olan Galiya Çerkov, nevralji olduğunu söyleyerek doktor Makovitski'yi çağırtmış. L.N., bu bahaneden yararlanarak Çerkov'u görmek ve onunla bazı mektupları tartışmak istemiş. Ama hiç kuşku yok, tam bir uydurma bu.

Nasıl bir duygu içinde olduğumu anlatamam, sanki karnımı deşiyorlar sandım. Durmadan bana işkence ediliyor. Alçak sesle: «Sadece iki gündür kendimi biraz iyi hissediyordum» dedim ve odama çıktım. Giyindim ve biraz dolaştım, sonra eve dönerek kocamı çağırdım ve yavaş ve sevecenlikle ve hemen hemen fısıltı halinde dedim ki: «Liovoçka, yapabilirsen Çerkov'a gitmek için biraz sabret, çünkü yüreğim öyle daraldı ki...»

Öfkelenmedi ve söz veremeyeceğini ama elinden geleni yapmak istediğini söyledi. Ruhsal yönden çılgına dönmüş bir durumda ricamı yineledim; sinirlendi ve söz vermek istemediğini söyledi. Dışarı fırladım, koşarak dere tepe aşarak, fenalaşırsam beni bulamayacakları Teliatinki'ye doğru gittim. Yanıma bir dürbün almıştım; Teliatinki'de, Çerkov'un evine yakın bir yerde hendeğin içine yattım ve L.N. yi bekledim. Gelseydi ne yapardım bilemiyorum. Bir hendeğin üstündeki köprüye uzandığımı ve L.N. ni atının beni çiğnediğini düşlüyordum. İyi ki gelmedi.

Genç Sergeenko ve Piotr'un su taşıdıklarını gördüm. Sözde bir hıristiyanlık dayanışması bahanesiyle, Çerkov bu gençleri toplayıp, onlara, bizde hizmetçilere yaptırılan işleri gördürüyordu.

Saat dörtte yattığım yerden kalktım ve yürümeye başladım. Akşam olunca bahçedeki küçük gölün kıyısında ve büyük köknar ağacının altındaki banka uzandım. Buluştuklarını ve L.N. nin Çerkov'a duyduğu kıskanç sevgiyi aklıma ge-

tirince içim burkuluyordu. Onları bir odaya çekilmiş ve uzun uzun gizli konuşmalar yapar durumda düşlüyordum. Çektiğim acının etkisiyle o gölü, beni bu kıskançlık çilesinden kurtaracak olan o buz gibi sular aklıma geldi. Ama gene korktum ve canıma kıyamadım. Geçtiğim yolların farkına varmadan eve doğru sürüklendim. Çok korkuyordum, içeri girmedim, bir banka oturdum ve sonra da yere uzandım ve biraz uyukladım.

Karanlık basınca, L.N. nin penceresinde ışık gördüm — demek halâ uyumamıştı — ve fenerlerle beni aradıklarını anladım. Beni, kapıcımız Aleksis buldu. Soğuk, yorgunluk ve yürek yanıklığından sersemlemiştim. Ayağa kalktım ve Varvara Feokritov'u gördüm. Evde, soğuktan uyuşmuş bir halde, soyunmadan, tayyörümü, şapkamı ve ayağımdaki lastikleri bile çıkarmadan çöküp kaldım. Bir mumya gibiydim. Silahsız bir insanı ve korkusuzca, işte böyle öldürüyorlar. Oysa L.N. kasıtlı olarak bana söz vermeyip tedirgin etti ve Çerkov'u görmeye de gitmedi. Zasseka'ya gitmiş ve bana haber vermesi için doktor Makovitski'yi göndermiş, ama ben daha önce Teliatinki'ye gittiğim için beni bulamamış.

Bu akşam, Çerkov'u görmeye gidip gitmeyeceğini söylemeyerek bana işkence etmesinin nedenini sorduğum zaman, L.N. kötü yüreklilikle bağırmaya başladı: «Senin kaprislerine boyun eğmek istemiyorum, özgür olmak istiyorum; sekseniki yaşında bir çocuk gibi olmak, karımın elinde kişiliksiz bir oyuncak durumuna düşmek istemiyorum...» dedi. Çok acı ve onur kırıcı öyle şeyler söyledi ki, pek çok üzüldüm. Ben de dedim ki: «Sorun o değil, sen herşeyi ters yorumluyorsun. Bir insanın en önemli işi, önem verdiği kişinin acı çekmesini önlemek için sevgisini feda etmesidir.» Bu sözüm onun hoşuna gitmedi ve: «Verdiğim sözlerden dönüyorum, artık hiç söz vermeyeceğim ve bundan sonra keyfimin istediği gibi davranacağım...» diye bağırdı. Çerkov ile ilişkisini kesmeye dayanamıyor ve böyle bir olasılık onu öfkelendiriyor, ben ise istemeyerek bile olsa, bu sefille yeniden ilişki kurması konusunda karar veremiyorum.

Onunla barışmak istediğim için, gece iki kez odasına gittim, barışmamız biraz güç oldu ama sonunda birbirimizi bağışladık ve sarıldık. Özellikle beni üzmemek ve herşeyin gönlümce olması için, olmazı olur yapacağını söyledi. Bakalım yarın durum nasıl olacak?

Dingin ve rahat bir yaşam henüz başlamışken, herşey yeniden kötüye gitti. Ben zayıf düştüm ve birsüre hastalandım. L.N. ye gelince gücü azıldı ve sağlığı kötüleşti, artık çalışamıyor. Bu durumun suçlusu onun saplantısı, şu özgür olmak (Çerkov ile ilişkisi dışında, ne özgürlük kısıntısı var ki) ve ne pahasına olursa olsun, benim nefret ettiğim adamla buluşmak isteği.

17 ekim Hoş ve sakin bir gün. Provalara çalıştım. L.N., Çocuklar için İncil'de, öteki konuların yanısıra öfkeden de söz ediyor: «Eğer kardeşinin kötü davrandığını düşünüyorsan onun yanına git, başbaşa konuşmak için uygun bir zaman ve yer seç ve onun kusurlu bulduğun davranışlarını tatlılıkla açıkla. Eğer seni dinlerse, o düşmanın değil dostun olacaktır. Eğer seni dinlemezse ona acıyacak ve onunla uğraşmayacaksın.»

Benim, Çerkov ile ilgili en önemli dileğim ise şu: «artık onunla uğraşmayalım ve onun hiçbir ilişkimiz olmasın.»

Sevgili dostumuz Gorbunov gitti. Sevimli Yakubovski ve çok sevimsiz başka bir yahudi geldi. Sanımca adı Perkere ve otoburluk konusunda bir dergi yayınlıyor. Sanki kış ortasındaymışız gibi lapa lapa kar yağıyor.

Bedensel ve ruhsal olarak o denli yorgunum ki, ne okuyor ve ne de yazabiliyorum. Kocamın, Güncesine neler yazdığı konusu ise içimi kemiriyor. Şu günlerde yazdığı Günce o biçimde kaleme alınmıştır ki, herkes kendine göre bir anlam ve sonuç çıkarabilir. Benim Güncem ise, bir gönül feryadı, bizde olup bitenlerin doğru bir anlatımı. Saşa da bir Günce tutuyor. Beni suçlamaya yeltendiğini, benim söz ve duygularımı kendi anlayışına göre açıkladığını sanıyorum. Çünkü o, hem kötü niyetli, hem de beni sevmiyor. Gene de kim bilir? İçimde arasıra ona karşı bir sevecenlik ve acıma

duygusu uyanıyor. Ama bugünlerde gene sert, haksız ve saygısız davranmaya başladı, ondan kaçıp kurtulmak isterdim. Babasına karşı çok özenli bir ilgisi var. Onun Güncesi bana bir gözdağı. Hayrını görsün...

Burada kalmaya karar verdim. Ne Moskova'ya, ne konserlere, hiçbir yere gitmeyeceğim. Şu anda L.N.'nin yanında geçirdiğim her dakikaya büyük bir değer veriyorum ve ona karşı duyduğum aşk sönmek üzere olan bir ateşin son alevi gibi parlıyor. Bu nedenledir ki, artık ondan ayrılmak istemiyorum. Eğer daha sevecen olursam, bana yaklaşması ve benden ayrılmadığı için mutlu olma olasılığı olabilir. Kim bilir... Kötülük yönünden çok değişti ve onda doğal olan iyilik, git gide yerini kızma ve gücenmeye bıraktı. Çerkov'a karşı duyduğum kıskançlığın dışında, kocama karşı öylesine çok sevgi, sevecenlik ve ilgi duyuyorum ki, L.N. den başka kim olsa bu durum karşısında derin bir minnet duyardı. Tüm insanlık onu, davranış ve yaşantısına bakarak değil, kitaplarına (sözcüklere) göre sevip değerlendiriyor. İyi ki öyle.

18 ekim Bitip tükenmez iteleme ve engellemelerin verdiği iç sıkıntısıyla kırgın, hasta ve mutsuz kalktım. Acı çekerek geçirdiğim son dört ay bana, kedinin fareyle oynamasını anımsattı. L.N. ile aramızda geçenler de bu oyuna benziyor. L.N. nin Güncesini içeren yedi defterin Çerkov'un elinde olduğunu düşünerek ben acı çekiyor ve onları geri alması için kocama rica ediyordum, o ise bu isteğimi yerine getirmeyerek bana sürekli olarak iki üç hafta işkence ediyordu. Benim sabrımı tüketip umutsuzluğa düşürünce de aldı ve bankaya koydu. Bu Günce olayından önce ben bir sinir krizi geçirmiştim; dönüşünü birgün geciktirmiş ve bu kararı, sağlık durumumu daha da kötüleştirmişti. Koçeti'de, kasıtlı olarak uzun süre kaldı, çünkü benim, yeni baskı işleri nedeniyle Moskova'ya gitmek zorunda olduğumu biliyor; bu ayrılık ve onun sağlığı yönünden duyduğum tasa beni çok üzüyordu ama o, inatla Iaznaya'ya dönmek istemedi.

Koçeti'de kaldığım sürece, dönüş tarihini, kesin olmasa da, belirtmesini gözyaşlarımla yalvarıp durdum, hiç olmazsa

isim günümde gelmesini rica ettim ama o öfkelendi ve inatla söylemedi. Çerkov'a hangi vasiyetname ve belgeleri verdiğini sorduğumda ise çok kızdı ve bir açıklama yapmamakta direndi.

Heran onun birşeyi reddedeceği bekleyişi içindeyim; sürekli olarak kötü birşey veya Günceyi, elyazmaları ve vasiyetnamesiyle ilgili yeni bir karar bekleyişi içinde olmak beni sıkıntıya sokuyor, yaşantımı çekilmez hale getiriyor. Bununla birlikte, bugün uyandığında yemek yiyemeyecek derecede halsiz olduğunu görünce içim sızladı. Onun için gerekli olan tüm özveride bulunmaya ve hatta Çerkov'la görüşmesini bile izin vermeye hazırladım. Oysa Çerkov'lar benim en amansız düşmanım ve bu duygum, kocam onlardan ayrı üç ay geçirdikten sonra, daha da arttı, güçlendi. Onları görmeyeli L.N. kendine geldi ve herşeyini babasına adayan Saşa'ya ve bana yaklaştı.

Bedensel ve ruhsal yönden büyük bir kargaşa içindeyim, kendimi işe veremiyorum. Dua etmek için bile gücüm yok. Akşam, gazete kupürlerini yapıştırdım ve mektup yazdım. Kar fırtınası vardı, hava çok kötü, heryer don tuttu, ısı — 6°.

19 ekim Elizaveta Molostvov geldi. Bu bayan değişik tarikatları inceleyip onlarla ilgili kitaplar yazıyor. Çok şey bilen, akıllı ve anlayışlı bir hanım. Ona üzüntülerimi anlattım. L.N. nin karısı olan benim yanımda, bana oranla Çerkov'un çok önemsiz olduğunu, kocamın yanındaki yerimi onun alacağını düşünmenin yakışık almayacağını kanıtlarıyla ve uzun uzun açıkladı. Ama gene de beni inandıramadı ve ben onların buluşmalarından korkmayı sürdürüyorum.

Hep birlikte gezmeye çıktık ama L.N. bizden ayrılarak başka yöne gitti. Akşam ise Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler'ini ilgiyle okudu ve: «Halkın Dostoyevski'yi neden sevdiğini bugün anladım, çünkü çok görkemli düşünceleri var.» dedi. Sonra da eleştirerek, romandaki kişilerin tümünün Dostoyevski'nin ağzıyla konuştuklarını birkez daha vurguladı ve o kişilerin düşünme düzenlerinin uzun olduğunu belirtti.

L.N. nin Güncesinin ortadan kaybolması dün gece aklıma takıldı ve çok huzursuz oldum. Şimdiye dek, masasının üstündeki kapalı bir evrak çantasında duruyordu. L.N. gece uyanınca onun yanına gittim ve Günceyi Çerkov'a verip vermediğini sordum. «Saşa'da» dedi. Bana teslim etmediği için üzüldüm ama gene de biraz rahatladım. L.N. nin düşüncelerinin bir kopyasını Saşa'nın çıkartarak, hiç sevmediğim ve iyi yüreklilikten yoksun Çerkov'a vereceğinden hiç kuşkum yok.

Hava soğuk ve açık. Isı — 8°, gökyüzü yıldızlı, gece sakin ve herkes uykuda.

20 ekim Elizaveta Molostvov dün bana, geçen sonbaharda, Çerkov'larda kalırlarken — yapmacıksız ve iyiliksever bir beyefendi örneği olan — kocasının, Çerkov'larda oturmaya dayanamadığını ve oradan kaçıp kurtulma çareleri aradığını açıkladı. Orada herşey sıkıcı ve herkes boynunda bir boyunduruk ağırlığı duymakta. Oradakilerin tümünün mutsuz, doyumsuz ve ağlamaklı olduğu söylenebilir. Bunları bugün yazıyorum çünkü çok rahat, çok mutlu ve bitmemesini istediğimiz birgün geçindik. Saşa, hasta olan atıyla ilgilendi, babasının yazılarını yazdı ve Iaznaya Poliana'da açılacak bir kooperatif için, köyde köylülerle bir toplantı yaptı.

L.N. elyazmalarıyla uğraştı, fal baktı ve atla Zasseka'ya gitti. Birkaç kez benim odama da gelip benimle güzel güzel konuştu. Bazı köylüler onu görmeye geldiler: makaleler yazan ve akıllı bir mujik olan Novikov[1] ve biri, devrimci davranışlarından ötürü iki yıl hapiste yatan iki genç köylümüz, gelenler arasındaydı.

Bu sabah ısı — 12°, hava açık ve sakindi. Akşam ise hava daha yumuşadı ama hem bulutlu hem de rüzgarlıydı. Bas-

1 — Tolstoy, Iaznaya Poliana'yı terkedeceğini ve başka biryerde sakin ve rahat bir biçimde ölmek istediğini Noviakov'a anlattı. 24 ekimde ise ona bir mektup göndererek, köyünde kendisi için «küçük ama sakin ve sıcak bir kulübe» bulabilir mi diye sordu.

kı işleriyle uğraştım, gazete kupürlerini yapıştırdım. L.N., gazetelerde çıkan, kendisiyle ilgili yazıları öyle coşku ve aceleyle okuyor ki, bu huyundan hiç vazgeçmeyeceğe benziyor.

21 ekim Bugün Iskra gazetesinde, L.N. ile birlikte, son evlilik yıldönümümüzde çekilmiş bir resmimizi gördüm. Tüm yaşamımızda olduğumuz gibi bizi böyle el ele en az yüzbin kişi görecek. Saşa ile uzun bir konuşma yaptım; yaşamı da, insanları da hiç tanımıyor. Birçokşeyi anlayamaması da buradan kaynaklanıyor. Onun için dünya, Çerkov'ların sıkıcı havasından pek uzakta olmayan ve çok sevdiği arazisinin bulunduğu bir toprak parçasından — Teliatinki — ibaret.

L.N. nin, yeni baskıya eklenecek olan yazılarını okuyorum; benim kanıma göre sıkıcı ve monoton. Savaşa, şiddet eylemlerine ve ölüm cezalarına karşı oluşuna katılıyorum ama Devleti benimsememesini anlamıyorum. İnsanların şeflere, yetkililere ve yöneticilere öyle çok ihtiyacı var ki, onlar olmadan hiçbir sosyal yapı olamaz. Yeter ki baştaki akıllı, adil ve uyruğundakilerin yararına özverili olabilsin.

L.N., kendisini halsiz düşüren ve hırçınlaştıran hafif bir karaciğer ağrısından şikayetçi. Çerkov'u görememe üzüntüsü çoğaldı mı acaba? Oysa bugün Saşa, babasının Çerkov'u görmemesi nedeniyle hiç de üzgün olmadığını söyledi ve onun asıl üzüntüsünün, benim o adama karşı duyduğum kinden ve özgürlüğünün kısıtlanmasından kaynaklandığını açıkladı. Ben ise hergün: «L.N. nin Çerkov'u görmeye gitmediği birgün daha geçti, şükür sana Tanrım...» diye dua ediyorum. Kocamın bu gönül tutkusunu yok etmesi ve sevgisini karısı olan bana geri vermesi için Tanrıya içtenlikle yalvarıyorum.

Farfara ama sevimli bir kişi olan Dunayev geldi. Bora, kar, pencere camlarına çarpan dolu ve sıkıntı veren gökyüzüyle hava çok kötü. Nadya Ivanov da geldi ve basımevine mektup yazdım.

22 ekim Gece hiç uyumadım, çünkü L.N. nin bankaya koyduğu Güncesini ve Çerkov ile buluşma olasılığını

düşünmekten kendimi alamadım. Ama duygularıma egemen olamıyorum.

L.N. tüm insanlara sevgi öğüdü verirken, tüm insanların sevgisini dile getirirken, aslında kendisi için en değerli yaratığı yani gözbebeği gibi sevdiği kişiyi oluşturdu. Bu durum ise, beni küçük düşürdü, yüreğimi kırdı ve gönlümü incitti. L.N. için çok değerli olan bu adamla karşılaşmaya dayanmak gücünü kendimde bulamıyorum. Şu anda karşılıklı oturup konuşamıyorlar, engellenmesi olanaksız olan tinsel yakınlık da, böyle bir budalayla çok uzun süremez. L.N. nin yapıtlarını Çerkov yurt dışında yayınlatırken ilişkilerinin bir nedeni, bir açıklanması vardı ama şimdi, bu tinsel yakınlık, dostluk hiçbir nedene dayanmıyor.

Dunayev ile tartıştım: onda da aynı anlayışsızlığı ve L.N. nin başka biryere gitmesi gerektiği eğilimini gördüm. Herkesle aynı kanıda olduğum tek nokta, L.N. nin yaşının çok ilerlemiş ve ölümünün yaklaşmış olduğunun unutulmaması gerektiğidir. Ona her türlü ödünü verebilir, ona karşı hoş görülü olabilirim. Ama benim vereceğim ödünler yaşamıma mal olur, yada evimi terketmemi gerektirirse, L.N. bu duruma, Çerkov'u görmemekten daha kolaylıkla mı dayanabilir?

Bunların tümünü nasıl karşılayacağımı bilemiyorum, bu nedenle hiçbirşeyi garanti edemem. Ama L.N. nin Çerkov ile iç içeliğine dayanamıyorum ve hiçbir zaman da dayanamam.

Bulgakov, genç bir adamla, Çerkov'un ağına düşenlerden biriyle geldi. Nadya Ivanov da geldi. Provaları okudum ama bedenen ve ruhsal yönden iyi değilim. L.N. biraz daha iyi, ıstahla yemek yedi ve bahçede gezindi. Acemi olan o genç adamla satranç oynadı. Onu iki hamlede yendiği için oyundan zevk almadı. Dışarıda don ve buz var, biryere gitmek olanaksız.

23 ekim Öyle sanıyorum ki, Çerkov ile buluşmak olanağı bulamayalı, L.N. bana yaklaşıyor. Arasıra benimle gevezelik ediyor; bugün beni çok sevindirdi; bir zamanlar benim sevgilim olan Liovoçkam benimle gerçekten ilgilendi. Nadya Ivanov bu sabah erkenden gitti; ayak seslerini duy-

duğu için benim gezindiğimi sanarak çok tasalandığını kendisi söyledi. Biraz önce, çok lezzetli bir armut yemiş, yarısını bana getirdi.

Bu sakin, rahat ve mutlu hava çok sürer mi acaba? L.N. doktor Makovitski eşliğinde ve atla, askerlerin bir tilki yakaladıkları Zasseka'ya dek gitti. Alışılageldiği gibi öğleye kadar çalıştı. Son günlerde yazı yazıyor ama yaptığı iş hoşuna gitmiyor. Sosyalizm, intihar ve delilik konularında yazılar yazıyor. Tümü başlanmış ama hiçbiri bitmemiş durumda. Bu sabah hangi konuda yazdığını bilmiyorum. Dağıtılacak ucuz kitapları akşam titizlikle inceledi; iyiler, orta halliler ve kötüler diye üçe ayırdı. Kitapları aydınlar ve çok az okur yazarlar için diye de ayırdı.

L.N. ve doktorun at izlerini, köpeklerimiz Markiz ve Bielka ile izleyerek Zakaze'ye gittim. Sonbaharı sevmiyorum, beni sıkıyor. Bu gezinti beni allak bullak etti, tüm saplantılarım su yüzüne çıktı. Don var, yollar yürünecek gibi değil, hava kapalı ve rüzgarlı.

Baskıya gidecek yazıları okudum. Gözlerim ağrıyor ve çabuk yoruluyorum. L.N. nin son yapıtları acaba sansürden geçecek mi?

24 ekim Çocuk dergileri yayınlayan Natalya Almadingen ile uzun süredir Tolstoycu olan ve Kafkasya'da yaşayan Gastiev ve Bulgakov geldiler. Dün birlikte olamayışımıza üzülüyorum, çünkü L.N. yi kendime çok yakın buluyorum. Bu sabah Natalya Almadingen'den açıklama isterken, şaşırmış ve ona Sofiya Andreevna, sonra da Sonya demiş. Şöyle yada böyle, beni düşündüğü için hoşuma gitti.

Pis ve buzlu yollarda, Bulgakov ile uzun bir at gezintisi yaptı ve saat beşte eve çok yorgun döndü. Buna rağmen akşam formundaydı; yazın ve kitaplardan söz etti. Bir tarikat üyesi ve Tolstoy'un ateşli taraftarlarından olan Siutayev hakkında çok ilginç şeyler anlatan Gastiev'in söyledikleri L.N. nin çok hoşuna gitti.

Tepedeki su birikintisinin yanında iki atlıyla karşılaştığımızda ben Natalya Almadingen ile geziniyordum. Bulgakov'-

la birlikte olan L.N. yi görmem beni çok sevindirdi çünkü bu kaygan yollardan rahatça eve gidebildi mi diye onu düşünüyordum.

Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor ve hava yumuşak. Bugün Çerkov söz konusu değil. Her sabah, L.N. günlük gezintisine çıktığında, kuşku içinde ona pusu kurup gözetliyorum, çünkü Çerkov'u görmeye gitmesinden korkuyorum ve bu korku da çalışmama engel oluyor. Çerkov'lara giden yoldan başka bir yöne gidesiye dek onu kuşkuyla izliyorum. O, başka tarafa yöneldikten sonra da günüm rahat ve zevkli geçiyor. Artık Çerkov'dan söz etmeyelim, hiçbir üzüntü keder yok. Tanrım... Ne kadar bir süre için? Beni kurtar Tanrım...

25 ekim Sabah erkenden kalktım, öğleye dek Natalya Almadingen ile beraberdim, yüz sayfa prova okudum. Bizim köy okuluna gittim, hiç deneyimi olmayan öğretmenin seksensekiz öğrencisi var.

Akşam, oğlumuz Serioya geldi; babasıyla satranç oynadı, sonra da piyano çaldı. Onun bizi görmeye gelişi, bizi hep çok sevindiriyor. Natalya'ya genç kızlık ve evlilik yaşantımın Anılarını okudum, hoşuma gitti.

Bugün, L.N. ile Galya Çerkov yazıştılar. Birbirlerine ne yazdıklarını öğrenmek istiyordum ama yeni yeni bahaneler uydurdu. Belleğinin zayıflığını kötüye kullanıyor: Galya'nın mektubunu bana göstermesini istedim, sözde kaybetmiş; yalan tabi... «O mektubu görmeni istemiyorum» deyip itiraf etse daha iyi ederdi. Şimdi yalanlar, aldatmalar ve kaçamaklı sözler arasında yaşıyoruz... Ruhsal yönden öyle zayıfladı ki... İyilik, dinginlik ve içtenlikten öyle yoksun ki... Sıkıntılı ve üzgünüm... Beni gene sevmez oldu ve gözlerinde korkunç ve uğursuz birşey okunuyor.[1] İçim kan ağlıyor. Yaşamak istemiyorum artık. Hiç cesaretim kalmadı.

Evimizde ve kocamda bir kötü ruh egemen. «Tanrının

---

1 — Daha sonra şu satırları eklemiş: «Demek ki o zaman kaçmayı tasarlamış. Büyük bir felaketin olacağı içime doğdu.»

mahşer günü gelsin ve onun düşmanları dağılıp yok olsun.»

Çektiğim acıları, geçirdiğim deneyleri dile getiren bu korkunç Günceyi şu anda bitiriyor ve mühürlüyorum. Tanrı beni bağışlasın, ama çektiklerime neden olan Çerkov'a lanet olsun.

7 kasım L.N. bu sabah saat altıda öldü.

9 kasım 26 ve 27 ekimde neler olup bittiğini anlatmayacağım, ama 28 ekim günü sabahın beşinde L.N. doktor Makevitski ile gizlice evimizi terketti. Kaçışının bahanesi de, haber vermeden, geceleyin kağıtlarını karıştırmış olmam. Evet çok kısa birsüre çalışma odasına girdim ama hiçbirşeyine elimi sürmedim. Zaten çalışma masasının üstünde tek bir kağıt yoktu. Bana yazdığına göre, (bu mektup aynı zamanda tüm dünyaya yazılmış oluyor) böyle davranmasının nedeni, bizim şatafatlı yaşantımızdan kaçmak içinmiş, çünkü bir köylü gibi izbe bir kulübede yaşamak istiyormuş. Öyleyse, neden kızı Saşa ile Varvara Feokritov'u, bu asalağı getirtti?

L.N. nin kaçtığını, bana yazdığı mektuptan[1] ve Saşa'dan öğrenince, derin bir umutsuzluğa düştüm ve kendimi göle attım. Yazık ki, Saşa ve Bulgakov gelip beni sudan çıkardılar.[2] Beş gün, ağzıma bir lokma yiyecek koymadım. 31 ekim sabahı saat 7.30 da Ruskoye Slovo'dan şu telgrafı aldım: «Leon Nikolayeviç Astapovo'da hastalandı, ateşi kırk.» Çocuklarım Tanya, Andrey ve ben, özel bir trenle Tula'dan Astapovo'ya gittik. Beni L.N. nin yanına sokmadılar, beni zorla tuttular, kapısını yüzüme kapadılar, bana işkence edip yüreğimi parçaladılar.[3] Leon Nikolayeviç 7 kasım sabah saat altıda öldü. 8 kasımda, Iaznaya Poliana'da toprağa verildi.

---

1 — Leon Tolstoy, karısına şu veda mektubunu yazdı:

«Gidişim sana acı verecek, üzgünüm, bana inan ve başka türlü yapamayacağımı anla. Benim evdeki durumum çekilmezdi ve çekilmez oldu. Öteki nedenlerin yanı sıra, şatafatlı koşullar içinde, eskiden olduğu gibi, yaşamayı sürdü-

remedim ve benim yaşımdaki ihtiyarların göreneğine uyarak, dünyayı terkedip, yaşantımın son günlerini sessizlik ve yalnızlık içinde geçirmek istedim (...).

«Bunu anlamanı ve nerede olduğumu öğrenecek olursan gelip beni aramamanı yalvararak rica ediyorum. Senin gelişin sadece ikimizin de durumunu kötüleştirir ama benim kararımı değiştiremez (...).

«Benimle birlikte namusluca geçirdiğin kırksekiz yıllık yaşam için sana teşekkür ederim ve sana yapılan ve bana yüklenen suçlamalar için beni bağışlamanı dilerim, senin bana karşı yaptığın haksızlıkları da benim bağışladığımı bilmeni isterim. Benim gidişimle, senin için oluşacak değişiklikleri kabullenmeni öğütlerim. Bana bir haber iletecek olursan Saşa'ya söyle, o beni nerede bulacağını bilecek ve gerekeni iletecektir. Ama benim nerede olduğumu açıklayamaz, çünkü bulunduğum yeri hiç kimseye söylememek konusunda bana söz verdi

Leon Tolsoty»

3 — «Babamın bıraktığı mektubu 28 ekim sabahı ona verdikleri zaman, annem koşarak kaçıp gitti ve kendini göle attı. Onu çekip çıkardılar. Daha sonra, değişik intihar girişimlerinde bulundu. Sonra, canına kıymak için yapacağı her davranışın sürekli olarak gözetlendiğini anlayınca, açlıktan öleceğini açıkladı.»

(Tatiana Tolstoy, Leon Tolstoy'la Birlikte)

4 — Tolstoy'un yanında kızları Tanya ve Saşa ile oğlu Serioya vardı. Tolstoy bilincini yitirdikten sonra, karısının içeri girmesine izin verdiler. Tatiana anılarında şunları yazıyor: «Annem yaklaştı, baş ucuna oturdu ve üstüne eğilerek ona veda etti ve suçlu olduğu herşey için bağışlanmasını yalvararak sevecenlik dolu ve gönül okşayıcı sözcükler mırıldandı. Aldığı tek yanıt, birkaç derin iç çekmeden ibaretti.»

''Bu güncenin paha biçilmez değeri, okuru, Tolstoy'un yaşamı ve yaratıcılığının hemen hemen her evresinde onun kişiliğiyle içli dışlı etmesidir. Günce okuru, değişik yönleriyle Tolstoy'un yaşam havasının içine sokmakta ve az bilinen, hatta hiç bilinmeyen olaylar sayesinde, onun yaşam öyküsünü zenginleştirmektedir.'' *(Rozanova)*

GÜNCE DİZİSİ 1

DÜŞÜN